

ГОВОР МРЖЊЕ

ДЕФЕНДОЛОГИЈА ЦЕНТАР ЗА БЕЗБЈЕДНОСНА,
СОЦИОЛОШКА И КРИМИНОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА

**ДЕФЕНДОЛОГИЈА ЦЕНТАР ЗА БЕЗБЈЕДНОСНА,
СОЦИОЛОШКА И КРИМИНОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА**

ГОВОР МРЖЊЕ

- ЗБОРНИК РАДОВА -

БАЊА ЛУКА, 2010. ГОДИНЕ

Издавач

Дефендологија центар за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања

За издавача

проф. др Душко Вејновић

Главни и одговорни уредник

проф. др Душко Вејновић

Почасни одбор

проф. др Станко Станић, ректор Универзитета у Бањој Луци (предсједник), др Бакир Ајановић, министар науке и технологије, Предраг Лазаревић, професор, сенатор Републике Српске, мр Винко Богдан, помоћник министра науке и технологије, Академик Драгољуб Мирјанић, секретар Академије наука и умјетности Републике Српске, Академик Драго Бранковић, декан Филозофског факултета Универзитета у Бањој Луци, Проф. др Ненад Кеџмановић, декан Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци, доц. др Зоран Говедар, декан Шумарског факултета Универзитета у Бањој Луци, Петар Токић, предсједник Одбора за безбједност Народне скупштине Републике Српске, Пантелија Ђургуз, предсједник Борачке организације Републике Српске.

Програмски и уређивачки одбор

проф. др Душко Вејновић, професор Универзитета у Бањој Луци, предсједник Дефендологија центра, Проф. др Симо Јокановић, проректор Универзитета у Бањој Луци, проф. др Ненад Сузић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Остоја Ђукић, Филозофски факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Миле Дмичић, Правни факултет Универзитета у Бањој Луци, проф. др Невен Брандт, Експерт у Влади Републике Словеније, Љубљана, Проф. др Васо Бојанић, Пољопривредни факултет Универзитета у Бањој Луци, др Миле Шикман, Министарство унутрашњих послова Републике Српске - Управа за полицијско образовање, проф. др Брацо Ковачевић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, Проф. др Лазо Ристић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, доц. др Татјана Дуроњић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Драган Коковић, Филозофски факултет Нови Сад, мр Владимир Карајица, Агенција за државну управу Републике Српске, др Недељко Дебељак, Дефендологија центар, др Остоја Барашин, Дефендологија центар, проф. др Боро Трамошљанин, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, мр Горан Амиџић, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, мр Велибор Лалић, Дефендологија центар, доц. др Миодраг Ромић, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, проф. др Жарко Ристић, Београд, доц. др Љубинко Митровић, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, доц. др Милан Гужвица, Висока школа унутрашњих послова Бања Лука, проф. др Миле Ракић, Београд, др Драган Радишић, Оружане снаге БиХ, мр Предраг Обреновић, Дефендологија центар, др Марија Кнежевић, Ранко Прерадовић, књижевник.

Штампа

"АРТ ПРИНТ" Бања Лука

За штампарију

Милан Стијак

Уредништво и администрација

Српска улица 63, 78 000 Бања Лука, Република Српска - Босна и Херцеговина,

телефон/факс 051/306-914,

e-mail: www.defendologija.com

Жиро рачун: 562 099 0000236689

Технички уредник

Гојко Павловић

Лектор

Татјана Понорац, професор

Коректор

Ведран Чичић

Превод

Татјана Понорац, професор

Тираж

1.000 примјерака

ПРЕДГОВОР

Мржња - силан печат вјечне истине

Пред Вама, нама, је Зборник радова, са преко 50 радова, који је резултат излагања на међународном научном скупу „**Како превазићи говор мржње (национални, вјерски, расни, политички) и нетолеранцију у интересу што боље политичке кампање и демократских резултата на парламентарним изборима 2010. године у Републици Српској и БиХ**”, одржаном 23-24.04.2010. године у Бањој Луци, у организацији Дефендологија центра за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања и државног Универзитета у Бањој Луци, а уз подршку Министарства науке и технологије Владе Републике Српске. У Вашем, нашем Зборнику, аутори су на различите начине, мултидисциплинарним приступом, свестрано сагледали питања говора мржње, политичког насиља, парадигми различитости између насиља и толеранције, правно санкционисање говора мржње, пропагандне стереотипе мржње, међурелигијски дијалог, политичку (не)културу, мржњу као механизам социјалне контроле, говор мржње у медијима, националну и вјерску мржњу, босански говор мржње, мир и помирење са аспекта православља, политичке кампање и парламентарних избора у Републици Српској и Босни и Херцеговини који ће се одржати у октобру 2010. године и многа друга питања, теме и дилеме.

Зборник радова, овај и овакав, **силан је печат вјечне истине**. Он ради своје необичности захтијева специфичан прилаз и анализу. За ово (не)вријеме може се рећи да је одржан „историјски” научни скуп **који ће се сигурно устоличити у наше историјско памћење**, напосто зато што је на њему пуно речено, **а на јавним носиоцима политичких, локалних и државних функција је да пуно и више направе у општеном интересу**. Ваљда ће политика и њени носиоци из овога нешто препознати, научити и рећи **стоп у политици онима који иду, а не знају куда иду и куда воде, стоп да бољи не страдавају од горих, да род не страдава од изрода**. Вриједност казаног, изговореног на нашем и нашем научном скупу је таква да се мисао и израз издигла од личности и лебди над њима као орол. Резултат научног скупа подразумијева потребу **превазилажења говора мржње** свагдје, на сваком мјесту, па и у свим **политичким кампањама**, у свим **изборима**, као **колективна мисао народног става и начела**. Многе познате народне пословице и изреке су мисаона арматура радова у овом Зборнику. Али, уважени аутори су исковали многе реченице и изреке које су досегле, а понегдје и премашиле оне из народне ризнице. Ауторове научне мудрости помало улазе у народ, њихове кћери и синове, улазе у јавни живот, њихове поруке, мисли, често ће бити цитиране разним животним приликама... па чак и у контексту крупних питања из науке, филозофије, социологије... итд. Са јаком мисаоном свјежином вјерујемо да ће радови у

овом Зборнику и он као цјелина бити потезани и цитирани у разним ситуацијама као силан печат вјечне истине. **Благо ономе ко довијек живи, имао се рашта и родити!** Поједине мисли наших и ваших аутора, наших мудраца су снагом своје свевременске истине и универзалне филозофичности поступно напустиле главе својих казивача и преселиле се у подручје општенаучне, филозофске мудрости. Једна од таквих је чувена мисао Владике Данила:

Вук на овцу своје право има
Кâ тирјанин на слаба човјека;
ал' тирјанству стати ногом заврат,
довести га к познанију права,
то је људска дужност најсветија, (стр. 616-620).

Зборник је генератор акције и представник народне воље и свијести, дакле, **колективни дух и хтијење народа**. Тражи се идеја „искре слободе”. Овај Зборник је једна велика и разнородна **легура свих научних врста**, онако како су аутори познавали и доживљавали стварност - јуче, данас, сутра. Аутори **указују, осјећају и трпе страшни притисак реалне историје** и свјетског поретка свога доба и својим радовима траже одговоре како превазићи говор мржње куцајући на врата небеса. Одговор је да одговора на вјечно питање: **откуд толики неред у БиХ и зло у људима - нема**. Има само мноштво различитих одговора, почесто међусобно противрјечних. Нека се успостави културологија против конфликтологије, комуникологија против криминологије и толеранција против дискриминације. Политички говори код нас ослањају се на класичан модел са компонентама **атинске и римске** школе и то у три подврсте: **државничке, парламентарне и партијске**. Говор је поучан и дирљив. Моћ лежи у разуму, одважности и истини. Истини о онима који је даве на начин који је **невидљив за обичне људске очи**, истину о онима који идеолошким језиком крију стварни интерес. **Научна част и поштење** дају нам за право да **предлажемо** љубав умјесто мржње, породицу умјесто настраности, глас свјетла умјесто гласа таме, истину умјесто лажи, неутају пореза док сирочад гладује, језик и говор споразумијевања умјесто нетолеранције и мржње, лов, не додуше, за дивљи лов, већ за питом, притајен лов, **за лов на оне који сагињу душу, а уводе становништво у тзв. добровољно ропство, са слоганом „Хајде да заборавимо на сутра”**.

Главни и одговорни уредник

САДРЖАЈ

проф. др Душко Вејновић ГОВОР МРЖЊЕ, БАНАЛНОСТИ И ПРИЗЕМНОСТИ СУ ПРЕПЛАВИЛЕ ЈАВНУ СЦЕНУ У БиХ И ВОДЕ У ПОЛИТИЧКО НАСИЉЕ.....	9
мр Велибор Лалић ПАРАДИГМА РАЗЛИЧИТОСТИ МИ НАСПРАМ ОНИ ИЗМЕЂУ НАСИЉА И ТОЛЕРАНЦИЈЕ.....	22
предраг Лазаревић ДОК ПОСТОЈИ МРЖЊА ПОСТОЈАЋЕ И ГОВОР МРЖЊЕ	32
проф. др Драган Коковић Душан Ристић НАСИЉЕ И МРЖЊА КАО ОБРАСЦИ НОРМАЛИЗАЦИЈЕ ПАТОЛОШКОГ	36
др Бранко Мораит О ПОТРЕБИ ДЕФИНИСАЊА И МЈЕРИ САНКЦИОНИСАЊА ГОВОРА МРЖЊЕ У ИЗБОРНОМ ПРОЦЕСУ	44
проф. др Остоја Ђукић ТОЛЕРАНЦИЈА - У ПРОШЛОСТИ И НАШЕМ ВРЕМЕНУ	54
проф. др Ненад Сузић ИЗВРГНУЋЕ ДЕМОКРАТИЈЕ.....	64
проф. др Брацо Ковачевић ПРОПАГАНДНИ СТЕРЕОТИПИ МРЖЊЕ	74
проф. др Иван Шијаковић Немања Ђукић МРЖЊА КАО ИНСТРУМЕНТ СОЦИЈАЛНЕ КОНТРОЛЕ	84
проф. др Остоја Крстић МРЖЊА И НЕТРПЕЉИВОСТ У БЕЗБЈЕДНОСНО- ПОЛИЦИЈСКИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА.....	94
др Миле Шикман ЗЛОЧИНИ ИЗ МРЖЊЕ – КРИВИЧНО-ПРАВНИ ОСВРТ.....	104
др Миодраг Н. Симовић мр Марина М. Симовић-Нишевић ПРАВО НА СЛОБОДУ ИЗРАЖАВАЊА И ПРАВО НА ПОШТОВАЊЕ ПРИВАТНОСТИ И ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА И УСТАВНОГ СУДА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.....	119
доц. др Љубинко Митровић МРЖЊА У НОВОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ БиХ И РС.....	134

проф. др Жарко Ристић МЕНАџМЕНТ ЗНАЊА НА ПРИНЦИПУ ТОЛЕРАНЦИЈЕ И НЕДИСКРИМИНАТОРСКИ ОДРЖИВОГ ХУМАНОГ РАЗВОЈА ГЛОБАЛНОГ ДРУШТВА.....	141
мр Драган Грујић МИР И ПОМИРЕЊЕ СА АСПЕКТА ПРАВОСЛАВЉА.....	148
мр Вахдет А. Адемић МЕЂУРЕЛИГИЈСКИ ДИЈАЛОГ - ВЈЕРА МЈЕРА ЈЕДИНСТВА.....	154
Пантелија Ђургуз УЗРОЦИ И НАЧИНИ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА ГОВОРА МРЖЊЕ У БиХ....	164
проф. др Боро Трамошљанин РАЗЛОЗИ НЕТОЛЕРАНЦИЈЕ И НЕМОГУЋНОСТИ ДИЈАЛОГА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И ПРЕТПОСТАВКЕ ЗА ЊИХОВО ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ.....	170
др Слађана Јовановић ма Николина Грбић-Павловић МЕЂУНАРО-ДНОПРАВНИ АСПЕКТИ ГОВОРА МРЖЊЕ	179
др сци. Остоја Барашин НАЦИОНАЛНА И ВЈЕРСКА МРЖЊА - ГЕНЕРАТОР НЕСТАБИЛНОСТИ У БиХ.....	193
доц. др Миодраг Ромић МЕДИЈСКО ГЕНЕРИСАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ	205
доц. др Татјана Дуровић СПИН ДОКТОРИ И ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА КОМУНИЦИРАЊА У МЕДИЈИМА	210
др сци Милован Милутиновић УТИЦАЈ ЈЕЗИКА МРЖЊЕ У МЕДИЈИМА НА ЈАВНОСТ.....	220
др Драган Радишић КОНТИНУИТЕТ ГОВОРА МРЖЊЕ ОД ГРАЂАНСКОГ РАТА НА ПРОСТОРУ БиХ (1992-1995) ДО ДАНАС У СВЈЕТЛУ ПРЕДСТОЈЕЋИХ ИЗБОРА	234
доц. др Урош Пена мр Горан Амићић Александар Сладојевић ГОВОР МРЖЊЕ – ОПАСНОСТ ПО БЕЗБЈЕДНОСТ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.....	241
др Миле Ракић ПОЛИТИЧКА ЕЛИТА И (НЕ)НАСИЉЕ	249

проф. др Жарко Ристић проф. др Душко Вејновић ФИСКАЛНА РЕТОРИКА НАСПРАМ ЈАВНО БЕСЕДНИШТВО НА ПРИНЦИПУ ТОЛЕРАНЦИЈЕ И ХУМАНО ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА ДЕМОКРАТСКОГ ДРУШТВА.....	260
доц. др Грандић Александар ПРЕВЛАДАВАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ У ПРИПОВЕТКАМА ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА СА ПРОСТОРА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ	267
мр Биљана Милошевић ГОВОР МРЖЊЕ У ШТАМПЕНИМ МЕДИЈИМА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ.....	284
мр Зоран Пејичић, дипл.политколог ГОВОР МРЖЊЕ У МЕДИЈИМА ИЗМЕЂУ ПРЕПОРУКА ЕУ И „БАЛКАНСКЕ КРЧМЕ”	289
проф. др Драган Јовашевић доц. др Љубинко Митровић ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДА ИЗМЕЂУ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА И ПОЛИТИКЕ.....	301
др Марија Кнежевић МОБИЊГ КАО ОБЛИК ДРУШТВЕНЕ НЕТОЛЕРАНЦИЈЕ	321
доц. др Милан Гужвица КАРАТЕ СПОРТОМ ПРОТИВ НЕТРПЕЉИВОСТИ И НЕТОЛЕРАНЦИЈЕ.....	332
мр Мирослав Миљуш ГОВОР МРЖЊЕ И НАСИЉЕ У СПОРТУ.....	345
мр Мирко Туфегџија ГОВОР МРЖЊЕ И НАСИЉЕ НА СПОРТСКИМ ДОГАЂАЈИМА	354
др Недељко Дебељак ДИСКРИМИНАЦИЈА И ГОВОР МРЖЊЕ - ИНСТРУМЕНТ КРШЕЊА ЉУДСКИХ ПРАВА ИЗБЈЕГЛИЦА И РАСЕЉЕНИХ ЛИЦА	358
мр Предраг Обреновић ЦИВИЛНО ДРУШТВО И ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА КАО АЛТЕРНАТИВА ГОВОРУ МРЖЊЕ У РС-БИХ.....	366
мр Берислав Благојевић КУЛТУРНО-ГЕОГРАФСКИ АСПЕКТ ИСТРАЖИВАЊА ГОВОРА МРЖЊЕ НА ЈАВНИМ ПОВРШИНАМА.....	377
мр Дијана Граховац НАЦИОНАЛНА И ВЈЕРСКА МРЖЊА – ИМПЛИКАЦИЈЕ НА ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКУ СИТУАЦИЈУ У БиХ.....	388

Ирина Ковачевић БОСАНСКИ ГОВОР МРЖЊЕ	400
Виолета Ромић ЕВРОПСКИ СТАНДАРДИ И ГОВОР МРЖЊЕ	406
Мира Макивић ЗНАЧАЈ ПОСМАТРАЊА ИЗБОРА У СВЈЕТЛУ ОДГОВОРНЕ ЈАВНЕ РИЈЕЧИ.....	412
ма Гојко Павловић УГРОЖАВАЊЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ ДРЖАВЕ ГОВОРМ МРЖЊЕ	416
Милић Славко ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ КРОЗ ПРАВИЛА ГОВОРНИШТВА И РЕТОРИКЕ	430
Драгана Милијевић Свјетлана Драговић „ПРЕВЕНЦИЈА КРОЗ РЕПРЕСИЈУ” – УЛОГА КРИВИЧНОГ ЗАКОНОДАВСТВА У СПРЕЧАВАЊУ ГОВОРА МРЖЊЕ И НЕТОЛЕРАНЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ.....	442
спец. Гојко Шетка спец. Драгана Вујић ГОВОР МРЖЊЕ И МЕДИЈИ	453
Љиљана Комленовић ПИСАЊЕ ГРАФИТА МРЖЊЕ КАО ОБЛИК ДЕЛИНКВЕНТНОГ ПОНАШАЊА МЛАДИХ.....	466
Анита Кунић СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА НА ГРАНИЦИ ИЗМЕЂУ ПРАВА И ОДГОВОРНОСТИ ЗА ЈАВНО ИСКАЗАНУ РИЈЕЧ.....	473
мр Невенко Врањеш НЕКИ ПРАВНИ АСПЕКТИ ГОВОРА МРЖЊЕ	483
мр Сандра Сантрач КАКО ПРЕВАЗИЋИ ГОВОР МРЖЊЕ У МЕДИЈИМА	491
Татјана Понорац ЈЕЗИК КАО МЕДИЈ ГОВОРА МРЖЊЕ.....	501
Нада Пејновић ПРОБЛЕМИ ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА И ИЗВОРИ НЕТОЛЕРАНЦИЈЕ И НЕТРПЕЉИВОСТИ.....	505

**ГОВОР МРЖЊЕ, БАНАЛНОСТИ И ПРИЗЕМНОСТИ СУ
ПРЕПЛАВИЛЕ ЈАВНУ СЦЕНУ У БИХ И ВОДЕ
У ПОЛИТИЧКО НАСИЉЕ**
- уводно излагање -

Изворни научни чланак

УДК 316.647.3/.5(497.6)

проф. др Душко Вејновић, председник
Дефендологија центар за безбједносна,
социолошка и криминолошка истраживања
Бања Лука

Апстракт: *Говор мржње ће постојати док год постоји мржња. Мржња се не смије гурати испод тепиха. Она се мора рјешавати у свијести грађана, мора се превазилазити културом дијалога и толеранције. Међутим, нажалост данас у БиХ ријечи мудраца не могу се чути од вике гомиле. У БиХ на цијени није паметан и mudar, већ моћан и дрзак. Реторика, говор мржње у БиХ покушава успоставити немогућу БиХ, која руши и ову могућу Босну и Херцеговину. Говор мржње је у суштини антикомуникација. Антипод мржње је толеранција. На просторима БиХ етнонационализам је доминатна политичка идеологија, а у времену предизборне кампање, која је већ дјелимично почела, не смије се створити клима антиинтелектуалног стања. У политикама и политичким кампањама у БиХ више има проповиједи него реалних политичких програма. Говор мржње напосто употребљава језик као тољагу.*

Кључне ријечи: *говор мржње, толеранција, политичко насиље*

Говору мржње неопходно је посветити дужну пажњу напосто из разлога пошто он стално може да запријети националној безбједности, али да и изазове конфликте. Говор мржње ће постојати док год постоји мржња. У

говору мржње користе се ријечи или симболи који вријеђају појединце, лидере, једноетничку, религиозну, националну, или расну групу у цјелини, или које вријеђају појединце прављењем алузије на њихово стварно или претпостављено припадништво једној етничкој, вјерској, националној или расној групи. Политички односи, политичка култура и политичка социјализација у Републици Српској и БиХ су на незадовољавајућем, дакле веома ниском нивоу. То показују готово сва озбиљнија научна истраживања, али и објективан, реалан, истинит увид у стање праксе. Говор мржње и нетолеранција у порасту су у политичком и јавном животу у Републици Српској и БиХ. Посебно је говор мржње присутан у одређеним медијима који стварају плимину националне и вјерске мржње и нетрпељивости. Лидери политичких странака кроз своје јавне наступе често користе говор мржње као вид политичке комуникације са припадницима других нација. Неопходно је свестрано сагледати њихове узроке и радити на њиховом отклањању. **Друштвена реакција** треба да буде усмјерена кроз јачање одговорности у извршавању свих послова и задатака, позитивном јачању улоге медија, невладиног сектора, образовних институција, правосудних институција, законских прописа и слично. Имајући у виду чињеницу да су **баналности и приземности преплавиле нашу јавну сцену** може се констатовати да **говор мржње директно води у политичко насиље**. Он је данас софистициранији и камуфлиранији. Посљедице говора мржње на друштвене односе, политичке, националне, вјерске, културне, економске, социјалне и моралне су велике, несагледиве за обичност и просјечност. Њега узрокује незнање које је битан детерминатор нетолеранције. **Мржња је негативна емоција**. **Говор мржње је у суштини – антикомуникација**. **Антипод мржње је толеранција**. На просторима Босне и Херцеговине **етнонационализам је доминантна политичка идеологија**. **Ријеч је убојитија од мача, а слобода говора подразумевијева одговорност**. У времену **предизборне кампање** не смије се створити **клима антиинтелектуалног стања**. Ако политичкој кампањи и парламентарним изборима у Републици Српској и Босни и Херцеговини будемо прилазили на исти начин као и до сада (нпр. од 1990. године до данас) можемо очекивати да ћемо добити исти резултат као и раније. На грађанима је да оцијене **да ли су изборни резултати у претходних 20 година били добри или лоши**, те у овој политичкој кампањи и на парламентарним изборима треба да одлуче одговорно, морално, коме ће дати повјерење и да ли треба да мијењају приступ. Ако грађани неће мијењати приступ не треба да се жале на резултате избора на којима ће гласати. Економски, политички, културолошки, социјално и морално, свима је јасно, нема дилеме, да треба редефинисати појединачни али и општеграђански однос према себи и према свом окружењу, према изборима, анализом трендова који се догађају у Европи и свијету. Грађане на изборима не интересују све намјере политичких партија и њихових лидера, већ их интересују посљедице које ће те намјере остварити у пракси. У принципу скако има добре намјере и мислим да је то ствар пристojности. Досадашња искуства су

показала да **обећања у предизборним кампањама** углавном се не реализују после избора, те да после избора имамо перманентно лоше последице. Ако после избора имамо перманентно лоше последице, свеједно је што је то засновано на добрим намјерама, јер на крају доводи до пропасти те заједнице, која треба да успије. Проблем код политичких кампања и комуникације у њима, те избора код нас је у томе што су **наши лидери сувише егоцентрични и самозаљубљени** и они мисле да све постоји само због њих. У модерним развијеним друштвима и државама лидер је чиновник народа и нације и он је одржив само уколико води напријед и у оној мјери у којој даје неки план гдје народ и нација могу да успију на том путу. Лидери могу да погријеше, али оног тренутка када они неки свој интерес ставе изнад интереса нације и народа и кажу: **Мада сам постао проблем, ја нећу да се склоним**, јер ето, људи ме подржавају – тог тренутка он губи кредибилитет. Болна тема за нас у Републици Српској и Босни и Херцеговини, уопште на Балкану, је и у томе што је политика митологизована много више него у „модерној Европи”. То је из разлога јер смо ми историјски гледано имали проблем са националним државама. **Ми смо били практично народи у страним државама**. Имали смо Аустроугарску и Турску империју и у тим империјама, које су биле државе, ми смо имали неки свој положај, али нисмо имали своју државу. Наш колективни идентитет се оствривао кроз етнички идентитет, није могао да се остварује кроз политичке институције, јер их није било и није било могуће да их буде. Пошто колективни идентитет постоји, он се изражавао кроз језик, културу и вјеру, јер су то били једини атрибути за препознавање заједнице. Дакле, није било државе, него је била заједница. **У нашим политикама, политичким кампањама више има проповиједи него реалних политичких програма**. Држе се **запаљиви говори** и обраћа се емоцијама, а треба планирати једну озбиљну, реалну државну политику. **Говор мржње користи се као средство којим се у мобилизаторске сврхе служи језик политике оријентисане на ућуткивање или одстрањивање опонената**. Он понајбоље успијева управо тамо гдје има најмање истинске демократије и велика је опасност по дијалог и толеранцију. Ако је довољна количина говора мржње, чланови ниподаштаване групе могу чак и да се уплаше сваког учествовања у јавном животу, у демократској политици. Зато је неопходно да у демократској заједници јавна политика треба да се уоквирује према дискусијама у којима су сви релевантни фактори заступљени. Она треба да се чињеницама супростави говору мржње удруженим са говором лажи који од одређених појединаца и група жели да хара јавном сценом и тако нарушава мир и безбједност свих грађана. Чињеница је да говор мржње нимало не мари за историју, етимологију, семантику – **он језик напросто употребљава као тољагу**. Имајући у виду ране које говор мржње наноси друштву, друштвеном поретку, демократији и психи појединца, поставља се питање шта учинити у вези тога. По свему судећи, мораћемо још да причекамо на вријеме када ће у јавној и нарочито политичкој употреби у региону, па и у БиХ да се афирмише један бар

претежно нормалан, неоптерећен, неидеологизован језик, мање податан манипулацији и отпорнији на кривотворење. То, а не некакав тешко замисливи „говор љубави”, јесте права алтернатива разорном говору мржње. Ако не пролазе „говори љубави”, мијењање исказа, онда треба демократски мијењати говорнике и тако спријечити говор мржње и језичке манипулације, а осигурати безбједност за све грађане као врховни закон.

Ако у Републици Српској и Босни и Херцеговини хоћемо циљ, морамо и требамо и средства која воде до тог циља. Треба да одрастемо једном као народ и као људи, треба да прихватимо цијену циљева које смо прихватили. Академска заједница, научни радници хоће, могу и знају да се филозофско-социолошким и другим мултидисциплинарним приступом баве проблемима, друштвеног раслојавања језика, односом језичких и друштвених структура, односом варијација у језичкој употреби (личне и контекстуалне околности). Језик је апстрактан, а говор је конкретан. **Говор је језик у реализацији.** Говор је скуп свих појединачних остварења језика. Без говора не би било људске заједнице, а управо је разноврсност и разноликост језика најозбиљнија препрека таквом заједништву; језик хомогенизује и диференцира. Језик кодира, класификује и рангира људско понашање, које је увијек набијено емоцијама. Он је темељни медиј социјализације и начин на који се културна информација преноси. За успјешну комуникацију кључно је разумијевање културе, јер је њоме одређен контекст комуникације. Језик је средство комуницирања, а језичким конструкцијама се изражавају одређени социјални односи и социјалне ситуације. Он је средство изражавања мисли, симболичка кристализација историјског и духовног наслијеђа. Људски говор не испуњава само универзалне логичке задатке, него и друштвене, који зависе од специфичних услова групе или говорне заједнице. Противрјечност језика је у томе што је његов задатак да повезује и уједињује људе, али то уједињавање језик не може извести, а да истовремено не одваја људе. Наше затечено стање је такво да се **морамо будити насупрот апатији и резигнацији и монетарној Европи супротставити социјалну Републику Српску и Босну и Херцеговину.** На овом путу требамо створити основу једног новог интернационализма, на синдикалном, интелектуалном и народном нивоу. **Историја свеопштег бешчашћа и конформизма** – када многи, насупрот научној етици, етици позива, радо пливају низ струју „под бијелом или жутом заставом предаје и проституције своје савјести”, својим богатим дјелом и **часним интелектуалним ангажманом** остављају примјер каква треба да буде улога интелектуалаца у обнови хуманистичке науке и њене еманципаторске функције у савремености. **Многи интелектуалци су продужена рука владајућих снага друштвеног инжињеринга** – у функцији status quoа. Интелектуалци треба да воде мисаони процес који је темељ формирања јавног мнијења о одређеним спорним питањима, па тако и о питањима како превазићи говор мржње. Јавно мнијење је површно, лако промјенљиво, често засновано на заблудама и предрасудама, непоуздано и субјективно. Јавност чине људи

koji su suoceni sa problemima govora mrznje i raspravljaju o mogućnosti njegovog rješavanja. Mi smo aktivna javnost i pokušavamo uticati na javno mniženje. Impliцирамо хипотезу да постоји неки консензус о проблемима или другачије речено, да постоји нека сагласност о питањима која заслужују да буду постављена. Јавност је отворена и у супротности је са бирократском организацијом. **Треба разговарати, а то значи градити мостове, повезујући супротне обале. Превише се брбља, а премало се мисли.** Само као личност ми смо моралне особе, јер одговорност се веже за личну савјест: зато маса, институција, не може бити одговорна. **Српско национално биће** мора се ослонити на „властите снаге”, уз дужно поштовање осталих нација, оно мора постати духовна заједница слободних и одговорних људи, у којој свако треба да буде оно што јесте, да са пуно страсти, љубави и обзира брани свој лични став и да отворена духа прима од других и оно што се разликује од његовог, да пружи руку другом и другачијем. **Разговор је тихи позив на пут до истине и смисла**, он је начин на који се сваки проблем може ријешити, **говором мржње и насиљем се ништа не рјешава.** У нашим условима увијек испадне лоше кад појмове дубоког значења тумаче плитке главе, које за њих нису дозреле. Бодлер је казивао да су читаоци у односу на писца сатови који касне. Протагонисти говора мржње данас стварају велике проблеме замишљеној држави Босни и Херцеговини. Они су опасност по грађане, по мир, по њихову безбједност. Неки мртви су и данас живи, више од многих живих, чије присуство као да и није нужно, јер су прије терет, него радост заједнице. У пустињи пропагиране мржње у **Босни и Херцеговини дувају вјетрови зла. Ријечи мудраца не могу се чути од вике гомиле. Јавност Босне и Херцеговине треба лијечити од злог језика и мача љутог** и успоставити однос да истинита ријеч буде једини мач. Ми као сабесједници на овом научном скупу знамо да **данас на цијени није паметан и mudar, већ моћан и дрзак. Наш дух види оно што око не види.** Имајући у виду историју Срба (сеоба и диоба) учинимо све да помогнемо нашем народу и простору, уз дужно поштовање осталих народа и националних мањина. Имајмо у виду да разговор с прошлoшћу непрекидно траје. Прихватимо разлике.

У последње вријеме много се расправља о говору или језику мржње. Његови главни кривци су новине и електронски медији. Из високих сфера геостратегије, политике, странака и јавних гласила, говор мржње проширио се на сва подручја људске дјелатности, на готово све састанке, преговоре и разговоре. Постоји безброј начина да се изрекне мржња. Може се напасти отворено и сирово, али и прикривено и заобилазно. Говором мржње се могу послужити тек моћници, вође, структуре, шефови, управљачи, и то само према онима према којима су у надмоћној друштвеној позицији. Говором мржње и вријеђањем почиње насиље. Он је опасан зато што се њиме иницира дискриминација и у крајњој инстанци насиље. Говор мржње у медијима је био подједнако произвођач ратова као што су то били економија или геополитика. Треба се изборити да се престане са говором мржње и да се

успостави пристојније и безбједније друштво у коме ће говор мржње бити истиснут из медија. **Деструктивна улога медија који су измакли било каквој друштвеној контроли** и форсирају насиље као доминантну карактеристику, насиље доводи у функцију удице за потенцијалне конзументе. Научно је доказано да често пута сиромаштво гаји екстремизам, а млади одрасли у атмосфери насиља, рата и бујања криминала пријемчивији су екстремним идејама.¹

Говор мржње и језичке манипулације су једне од најактуелнијих тема у савременој свјетској социолошкој и криминолошкој литератури. Посебну пажњу посвећује му социологија девијантности. Ради се о феномену старом колико и људски род. Међутим, тек у задњих двадесетак година проблем говора мржње уводи се у криминолошку литературу и кривична законодавства појединих земаља као посебна врста криминалитета. Присутан је дефицит научних радова о говору мржње што узрокује одређене теоријске тешкоће у објашњењу овог феномена. Досадашња истраживања о говору мржње нису се бавила утицајем друштвених чинилаца на говор мржње, односно утицајима промјена друштвене структуре на говор мржње. У правилу говор мржње се спроводи над симболима јер су симболи објекат напада. О симболима и њиховим значењима посвећени су многи филозофски, социолошки, психолошки и други радови, али не и радови о значењима и посљедицама које изазива насиље над симболима. О мржњи и насиљу много је писано кроз историју, што значи да се условно може протумачити да је историја људског рода и историја мржње и насиља. Дакле, говор мржње као и злочини мржње стари су колико и људски род. Ниједна земља у свијету није имуна на проблем испољавања неког облика нетрпељивости, на примјер: расне, националне, вјерске, политичке, социјалне или других облика нетрпељивости. Облици нетрпељивости детерминисани су специфичним друштвеним чиниоцима за свако друштво. Проблем екстремизма и нетрпељивости у успону је у Европи, и то не само у земљама у транзицији већ и у развијеним западно-европским земљама. Од деведесетих година расте број напада од стране припадника екстремно конзервативних и неонацизмом задојених гангова чије жртве су посебно припадници расних и етничких, религијских мањина, имигранти и хомосексуалци. Њихова идеологија заснива се на расизму, религијској мржњи, хомофобији и антисемитизму. Они су израз схватања о надмоћности сопствене друштвене групе над другима. Напад на појединца има карактер симболичног напада на групу којој он припада. Како оваква дјела нарушавају мир у друштву и могу водити потенцијално опасним друштвеним сукобима – политичким, културним, расним, међунационалним, међурелигијским и др., неопходно им је посветити максималну пажњу.

Кључни проблем који се нужно намеће јесте зашто се говор мржње јавља интензивно баш у одређеним друштвеним периодима и да ли се у одређеним културама чешће јављају него у другим, чак иако су друштвени услови

¹ Дневне новине *Политика*, Београд, 03. 04. 2005.

исти или слични? Може се поставити и питање какво значење имају повреде симбола за чланове друштвене групе којој ти симболи припадају? (на примјер Република Српска са свим својим симболима и обиљежјима).

У временима глобализације савремени свијет постаје све динамичнији, културно хетерогенији, економски, политички, социјално и морално све нестабилнији. Таква друштвена клима јесте погодно тло за екстремистичке идеологије. Проблематика говора мржње врло је важно питање коме се посвећује посебна пажња у оквиру Организације за европску безбједност и сарадњу (ОСЦЕ). Земље чланице ОЕСЦ-а политички су се обавезале у многим документима и декларацијама да елиминишу дискриминацију. Проблем дискриминације и мржње једно је од врло важних питања у Европској унији. Вијеће Европе је установило Европску комисију против расизма и нетолеранције (ЕЦПРИ) 1993. године. Европска унија је 1997. године основала Центар за праћење расизма и ксенофобије (ЕУМЦ) у циљу хармонизације антирасистичких закона.

Вјерска мржња једно је од врло актуелних питања савременог свијета, трендови вјерске мржње су у порасту у Европи. Вјерски инспирисани инциденти у једној земљи могу да утичу на збивања далеко преко националних граница и да доведу до протеста, пријетњи, насиља, чак и да негативно утичу на међународне, политичке, економске, војне и сваке друге односе између земаља. Повреда симбола кроз говор мржње вријеђа колективну свијест цијеле друштвене групе, нације, народа и тако даље. Симболи су ван граница искуства, просторне и временске стварности. **Наш свијет се састоји од оног што се види и од оног што се не види: видљиво и не видљиво тек заједно чине стварност.**² Акт говора мржње је такође симбол по себи са деструктивним значењем. Значења које има насиље над симболима за одређену друштвену групу нису голим оком видљиви, нису егзактно мјерљиви и провјерљиви, али посљедице насиља над симболима су видљиве и мјерљиве.

Према анализама међународних организација и тијела која се баве овим питањима, у БиХ разни облици дискриминације укључујући и деликте који су мотивисани мржњом врло су заступљени. У извјештајима се сугерише властима у БиХ неопходност озбиљног приступа овим проблемима а посебно се наводи неефикасност постојећих законских прописа и њихове пријене. Проблем чини још већим што је БиХ постконфликтно друштво оптерећено дугом историјом религијске и националне нетрпељивости. За вријеме СФРЈ ови проблеми су игнорисани из идеолошких разлога. Што се тиче вјерске мржње данас, вербални и физички напади на свештенство те вјерске објекте и симболе нису ријетка појава и то најчешће тамо гдје су припадници њихове вјерске заједнице у мањини. Постојећа законска рјешења у БиХ и не одговарају потребама праксе. Реакција органа формалне друштвене контроле такође није задовољавајућа. Говор мржње и злочини мржње у БиХ нарушавају друштвени мир, продубљују постојеће друштвене

---

² проф. др Ђуро Шушњић: *Жетва значења*, Чигоја штампа, Београд, 2005, стр. 17.

подјеле и стварају нове, такође могу да воде потенцијалним друштвеним сукобима. Мржња и злочин из религијских, националних, политичких и других разлога у БиХ саставни су дио историје, друштвене свијести и праксе и из тих разлога заслужују посебну пажњу.

Говор мржње уопште, па тако и у БиХ није могуће емпиријски проучавати, али је могуће емпиријски проучавати друштвене последице мржње. Нажалост, **мржња као мотив присутна је у БиХ као генератор многих деликата, најчешће насилних кривичних дјела, али и имовинских деликата.** Та дјела се означавају као злочини из мржње. У криминолошкој литератури појам злочина мржње има низ заједничких карактеристика са оним што се у криминолошкој литератури назива етничко насиље, расно мотивисани злочини, насиље против странаца или хетеросексистичко насиље. Имајући у виду чињеницу да је у протеклом рату на просторима БиХ било пуно екстремизма, етничког чишћења и серијских убистава, неопходно је више пажње посветити превазилажењу говора мржње. Злочин мржње у правилу је злочин за који постоје докази да је извршен због предрасуда по основу припадности раси, религији, сексуалној оријентацији или етничком поријеклу. Социолошко тумачење овог феномена у БиХ обухвата друштвене процесе који доводе до дискриминације и насиља. БиХ је кризно, постконфликтно, вишенационално и вишерелигијско друштво у коме су говори мржње значајно присутни, посебно говори мотивисани вјерском мржњом. Латентни друштвени сукоб у БиХ проицира се са друштвене на симболичку раван. Говор мржње у БиХ ствара нове националне и вјерске антагонизме и продубљује постојеће.

У БиХ је неопходно да кривични закон санкционише изазивање мржње и раздора, што у нашим условима није случај јер је добар дио закона преписан из држава у којима су ово непознанице. БиХ је данас све даље од Дејтонског мировног споразума, а све ближе непожељним неспоразумима. У њој је неопходна религијска и политичка толеранција, а све што почиње говором мржње и нетолеранцијом најчешће завршава физичким насиљем.

Велика опасност по дијалог и толеранцију у Босни и Херцеговини је говор мржње и језичке манипулације. Они понајбоље успијевају управо тамо гдје има најмање истинске демократије. Синтагма говор мржње користи се са циљем да се сатанизује нека етничка, национална, расна, конфесионална, социјална или политичка групација. Овако одређен, говор мржње јесте средство којим се у мобилизаторске сврхе служи језик политике оријентисане на ућуткивање или одстрањивање опонената. Иако говор мржње по себи, дакако, није нова појава, његова убојитост и опаке последице које производи у пуној јасноћи се очитују тек са појавом масовних медија – штампе, радија и нарочито телевизије.

Говор мржње, удружен са говором лажи, тако је почео да хара јавном сценом, па и сценом Босне и Херцеговине. Упропаштавање језика упропаштава друштво. У БиХ треба ослободити језик и то би био прави чин слободе. Језик и говор мржње је садржајно и изражајно врло сиромашан. Творци тог језика су фиксирали значења одређених ријечи и израза и по-

моћу тзв. механизовања ријечи које у свакодневној употреби имају за циљ да претварају људе у аутомате, да их укључују у планиране акције, подређују ауторитетима вође, партије, организације, створили су стање које омогућује да се релативизује, често и потпуно избрише граница између живота и смрти, истине и лажи, добра и зла, лијепог и ружног. Говор мржње отупљује осјећања људи и помрачује им душу и ум, и тако их кад им ослободи вољу, претвара у сљедбенике злочиначких идеја и аутомате који беспоговорно извршавају наређења вођа, убица и психопата. И данас смо свјedoци да нечовјештво још има будућност, услед чега су не само могући, већ и даље присутни, како планери, тако и потенцијални градитељи пакла. Да ли је то тако, запитајмо се само, која је наша најмање спорна личност коју имамо? Од 1945. године до данас централно мјесто имају три ријечи, три појма и то **денацификација, демократизација и глобализација**. Цивилизација и вријеме у којем доминира похлепа, грамзивост, расипништво, идеологија производње и потрошње, гдје је важније имати него бити, тражи да научни радници пркосе смирењем, скромношћу, знањем, смјелости попут Дантеа и самоограничењем на свим пословима и плановима. Застрашујућој моћи насиља, тортуре и глобалног условљавања и суровости треба се опирати организованим знањем, акцијом, науком, која као лијепа ријеч челична врата отвара и несебичном љубављу према сваком човјеку који једино може да припитоми и оплемени све бурне нарави и подивљале карактере. Против права силе треба се борити силом права. **Моћ владања над људима треба замијенити ненасилном моћи служења општем и другима**. Говорницима мржње треба дантеовски смјело, одважно показати и доказати да научни радници тумаче и између осталог афирмишу етику, а не свирају дипле, те да ће се трајно борити писаном, јавном ријечи и свим другим цивилизованим и демократским средствима против говора мржње и моралног растројства у држави, па и у БиХ. Бескрупулозни демагози најчешће имају пресудну ријеч у свим важним питањима, па је научни радник као прави син народа, због свог јаког родољубља и високо развијене етичко-политичке свијести сократовски речено са њима често мора долазити у сукобе. Неопходно је држати се мудрости филозофа да је љубав машта душе, правда њена логика, а наша душа колијевка нашег блаженства

У Босни и Херцеговини, као посљедица рата и недовољно развијене политичке културе, присутан је одређени степен мржње међу различитим етничким заједницама. Мржња као интегрирајући чинилац народа показује се као ограничавајућа за развој демократије. Мржња према другом народу може хомогенизовати један народ, али га она истовремено двоструко хендикепира за демократске процесе. **Говор мржње је велика опасност по БиХ**. Он потискује дијалог и толеранцију и понајбоље успијева управо тамо гдје има најмање истинске демократије. Политичари који се користе говором мржње са циљем да сатанизују неку етничку, националну, конфесионалну, социјалну или политичку групацију треба да у интересу свих грађана оду са политичке сцене. Ријечима се могу изрећи највише истине и најпод-

лије лажи. Данас у БиХ ријечи су постале оружје - језик и говор су поље борбе за моћ и власт. Непријатне, отровне и смртне ријечи које се задњих дана користе у БиХ постижу страشان учинак на људску душу и колективно сјећање. Поруке из Брисела упозоравају да у БиХ јача национализам и радикализам. Обољели језик и говор увијек претходе обољелим друштвима: прве тамнице, први злочини и прве гробнице припремају се у језику и говору. Прве mine су језичке mine и грађани морају бити свјесни свих болести што их кратковидне политике одређених појединаца и група уносе у језик и говор. Неки високопозиционирани политичари у БиХ користе говор мржње кроз «рјечник варварства и нечовјештва», при томе тежећи успостављању тоталитаристичке идеологије и унитаристичке БиХ. Оваква реторика и идеологија покушава успоставити немогућу БиХ која руши и ову могућу БиХ. Говор мржње користи се као средство и форма владавине, користи се као демагогија најгоре врсте. Он не би смио имати простор у медијима, а треба га превазилазити поштујући правила пристојности. Неопходно је раскринкати говор мржње и одговорити на изазове просјецајући излазе из амбиса у којем већ готово двадесет година клече грађани БиХ, а доминирају неодговорне политичке елите. Политичке елите у БиХ требају прекинути са говором мржње и држати се поруке «будимо и останимо људи», дакле човјек треба да се врати људским вриједностима, да се усправи, да израста из својих корјена и бистри очи са својих извора. Треба ширити вјеру у људскост, човјечност и племенитост, а прогонити вријеме свеопштег бесчашћа, треба вршити прочишћење, катарзу, треба тежити блаженству као темељу Сократове етике, али и циљу и смислу људског живота. Душа се не може никада освојити оружјем, говором мржње, а исто тако се не може створити ни БиХ, већ само љубављу и широкогрудношћу. Напротив, једноставно речено у БиХ ће се догодити да у недостатку мислилаца доминирају брбљивци...

Слиједећи више него рјечит примјер највиших представника државне и партијске власти, режимски медији произвели су огромну количину нетрпеливости, бахате агресивности, ксенофобије и уопште негативне енергије која је брзо запријетила експлозијом. Ту је до највећег изражаја дошло основно реторичко средство говора мржње – етикетирање. Уз етикетирање, као друго важно оружје говора мржње и са првим тијесно повезано, иде опанкавање политичког супарника, уз прибјегавање трачевима кафанског типа и обилну употребу лажи. Можемо констатовати да говор мржње константно обиљежава све етапе у скорашњој политици Босне и Херцеговине – од шовинистичког национализма, преко вјештачког миротворства, до садашње спреге ксенофобије и меркантилног патриотизма. Повремено су се само мијењали облици испољавања и одредишта тог говора мржње, у складу са потребама тренутне политике партијско-државног врха. Тако, кад један овдашњи писац са највише државне функције прогласи Босну и Херцеговину историјском наказом, то је не-

скривено груба ријеч. А кад његов колега по перу за Јасеновац каже да је то највећи српски град под земљом, а за Србе у Хрватској да су остатак закланог народа, то неко може да доживи прије као ефектне метафоре. Међутим, у оба случаја ријеч је о исказима потенцијално убојитог учинка, јер заправо прећутно позивају на исправљање историје, односно на освету – дакле, на нове крваве обрачуне. Говор мржње подилази најнижим инстинктима необразоване масе испраних мозгова, па је отуда код нас у Републици Српској и Босни и Херцеговини пао на посебно плодно тло.

Причи о језичким манипулацијама нема краја, а ми у БиХ морамо да се изборимо за рехабилитацију демократије, за право учешћа свих у одлучивању о јавним пословима. То значи да политика није вјештина владања од стране мањине над већином, него је политика брига о јавном добру и учешће свих у одлучивању о јавним пословима. Само са таквим концептом политике можемо имати истинску демократију и то је онај концепт политике који је у почетку био код старих Грка, код Аристотела. Тек касније, у вријеме Макијавелија (15-16. вијек) политика је добила ове атрибуте владања, управљања и манипулације људима. Значи, она је сужена, редукована на борбу за власт.

«Ако је некада политика била дефинисана као мудрост управљања људима и стварима у сврху остваривања највиших вриједности (истине, правде, слободе, светости живота, итд.), онда се она данас дефинише као огољела и крволочна борба друштвених група и појединаца за освајање, очување и повећање моћи, власти и користи које иду уз то. Суштина политике у Босни и Херцеговини је борба око расподјеле и контроле друштвене моћи – политика је драма. Филозоф воље за моћ је рекао: дошло је вријеме да се поново промисли шта је политика, јер оваква каква је сада и овдје, она је мјесто гдје су све душевне болести заказале састанак. Са довољно разлога може се рећи да су на овим просторима Босне и Херцеговине још увијек веома моћне митске и паганске представе и вјеровања, која по правилу оживљавају у тренуцима политичких и друштвених криза. Кад год се понове кризне ситуације увијек се обнове ови митски и пагански обрасци. У кризним ситуацијама не тражи се учитељ него спаситељ: харизматски вођа увијек има шансу када није могуће ријешити кризу на рационалан начин, што је случај и у Босни и Херцеговини.»³ У тој борби друштво је дијељено на оне којима власт припада заувјек, на ону мањину која ће учествовати у тој власти и распореду друштвених добара, и оне који ће бити примарни објекат владавине, дакле, политички сљедбеници, покорни и послушни. Та идеја која карактерише цјелокупно европско искуство, обнавља се нарочито у временима послје Француске револуције. Последња два вијека у Европи јесу вријеме оштре борбе између таквог елитистичког схватања друштва и де-

³ др Душко Вејновић: *Политичка култура, дијалог, толеранција и демократија у БиХ*, Удружење дефендолога Републике српске и Град Бања Лука, Бања Лука, 2003. стр. 54.

мократског концепта друштва у коме масе, сви грађани, имају да дођу до изражаја.

Као што смо истакли говор мржње и језичке манипулације понајбоље успијевају управо тамо гдје нема демократије, гдје је говор мржње удружен са говором лажи, што је честа појава у Босни и Херцеговини. Говор мржње и језичке манипулације у Босни и Херцеговини усмјерени су најприје према другим народима, потом према политичким супарницима и на крају према реформистичкој струји. Може се констатовати да је говор мржње константно обиљежавао и обиљежава све етапе у скорашњој политици Босне и Херцеговине – од шовинистичког национализма, преко вјештачког миротворства, до спреге ксенофобије и меркантилног патриотизма. Повремено су се само мијењали облици испољавања и одредишта тог говора мржње, у складу са потребама тренутне политике партијско-државног врха.

По свему судећи, мораћемо још да причекамо на вријеме када ће у јавној и нарочито политичкој употреби у Босни и Херцеговини да се афирмише један бар претежно нормалан, неоптерећен, неидеологизован језик, мање податан манипулацији и отпорнији на кривотворење. То, а не некакав тешко замисливи „говор љубави”, јесте права алтернатива разорном говору мржње. Ако не пролазе „говори љубави”, мијењање исказа, онда треба мијењати говорнике и тако спријечити говор мржње и језичке манипулације уопште, па и у Босни и Херцеговини.

Литература

1. Аристотел, Метафизика, Глобус, Загреб, 1988.
2. Енциклопедија политичке културе, Савремена администрација, Београд, 1993.
3. Кин Џон, Медији и демократија, Филип Вишњић, Београд, 1995.
4. Коковић Драган, Социологија религије и образовања, Учитељски факултет у Сомбору, Сомбор, 1996.
5. Коковић Драган, Социологија образовања, Универзитет у Новом Саду – Филозофски факултет, Нови Сад, 2000.
6. Мирић Јован, Демократија у посткомунистичким друштвима, Просвјета, Загреб, 1996.
7. Шушњић Ђуро, Рибари људских душа, Младост, Београд, 1990.
8. Шушњић Ђуро, Дијалог као метода мишљења и начина живљења, Зборник радова, Филозофски факултет – Институт за филозофију и социологију, Нови Сад, 1994.
9. Шушњић Ђуро, Отпори критичком мишљењу, Чигоја, Београд, 1995.
10. Шушњић Ђуро, Знати и веровати, Чигоја, Београд, 1995.
11. Шушњић Ђуро, Дијалог и толеранција, Чигоја, Београд, 1997.
12. Вејновић Душко, Дефендологија - друштвени аспекти безбједности модерне државе, Виша школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2002

13. Вујевић Мирослав, Увођење у знанствени рад у подручју друштвених знаности, Информатор, Загреб, 1988.

HATE SPEECH, BANALITY AND BASENESS HAVE
SWAMPED THE PUBLIC SCENE IN BiH AND THEY
LEAD TO POLITICAL VIOLENCE

Prof. Duško Vejnović, Ph. D.

Chairman

Defendology Center for Security, Sociological and
Criminological Research

Banja Luka

Summary

Hate speech will be present as long there is hatred. Hatred cannot be swept under the rug. It has to be resolved in the minds of citizens, it has to be overcome through culture of dialogue and tolerance. However, unfortunately today in BiH the thoughts of a wise man cannot be heard through all the din of the crowd. Today a wise and clever man is not appreciated, but a powerful and impudent one. Rhetoric, hate speech in BiH is trying to establish an improbable BiH that wants to annihilate the BiH we have now. Hate speech is basically anti-communication. Antipode of hatred is tolerance. On the territory of BiH ethno-nationalism is a dominant political ideology, and during the election campaign, which has already started, anti-intellectual atmosphere cannot be created. In politics and political campaign in BiH there are more sermons than political programs. Hate speech, uses language as its means.

Key words: hate speech, tolerance, political violence.

ПАРАДИГМА РАЗЛИЧИТОСТИ МИ НАСПРАМ ОНИ ИЗМЕЂУ НАСИЉА И ТОЛЕРАНЦИЈЕ

- уводно излагање -

Изворни научни чланак

УДК 323.12/.14:316.647

мр Велибор Лалић¹
Дефендологија центар за безбједносна, социолошка
и криминолошка истраживања
Бања Лука

Апстракт: У раду се говори о парадигми различитости – концепту друштвених подјела заснованом на некритичком односу према себи и другој – културно другачијем – и дискриминацији, нетолеранцији и насиљу који су резултат такве перцепције стварности. Дихотомија групних подјела на ми наспрам они, ми наспрам или против њих, присутна је у свим друштвима, у свим историјским периодима. Таква трибалистичка поларизација преживјела је све облике друштвених структура, од рода и племена, од народа и државе, па све до данашњих дана. У раду је дат краћи осврт на импликације парадигме различитости у Босни и Херцеговини, и наводе се могући модели њеног превазилажења.

Кључне ријечи: мржња, нетолеранција, насиље, различитости, Босна и Херцеговина, толеранција

Увод

Нетолеранција, нетрпељивост и мржњом мотивисано насиље акутни су и актуелни проблеми са којим се суочавају савремена друштва. Ниједна

¹ мр Велибор Лалић је истраживач у Дефендологија центру за безбједносна, социолошка и криминолошка истраживања у Бањалуци, РС, БиХ. E-mail: lalicv@teol.net.

земља у свијету није имуна на проблем испољавања неког облика нетрпељивости било расне, националне, вјерске или других врста који су специфични за свако друштво у зависности од конкретних друштвених прилика. Проблем екстремизма и нетрпељивости у успону је у Европи, и то не само у земљама у транзицији, већ и у развијеним западноевропским земљама. Савремени свијет постаје све динамичнији, културно хетерогенији, економски и политички нестабилнији. Таква друштвена клима погодно је тло за екстремистичке идеологије. Од почетка људске историје људски идентитет није се градио само на сличностима, већ и на разликама. Други и другачији, тјелесно или културно, побуђивао је мржњу и страх. Често су ове емоције водиле у индивидуалне и колективне злочине усмјерене на поништење и уништење другог и другачијег. Сви смо ми програмирани да реагујемо на разлике међу људском врстом са страхом и гнушањем и да поступамо на један од три могућа начина – да то игноришемо, да опонашамо уколико мислимо да је то доминантно, и да уништимо ако сматрамо да нам је подређено (Lorde, 1984). Одговори на ову парадигму у људском понашању су врло сложени. Који ће од ова три модела бити доминантнији у одређеном историјском периоду, у одређеном друштву, или, шире у одређеној цивилизацији – темељно је социолошко и филозофско питање. Када се говори о дискриминацији, нетолеранцији и насиљу мотивисаном расном, националном, вјерском и другим облицима мржње, можемо говорити о различитим социолошким, политичким, социјално психолошким, комуниколошким, правним и криминолошким појмовима, тако да их није могуће посматрати као јединствену аналитичку категорију. Међутим, може се примјетити да ти различити појмови имају битно заједничко обиљежје – да су посљедица предрасуда и мржње – према њиховим мјерилима антагонистичкој друштвеној групи. У питању су механизми застрашивања, потчињавања и контроле друштвених група, које почивају на другачијим културним вриједностима. У овом раду говориће се о друштвеној условљености ових феномена, што би се могло назвати *парадигмом различитости* – концепту друштвених подјела заснованом на некритичком односу према себи и другоме – културно другачијем – и дискриминацији, нетолеранцији и насиљу који су резултат такве перцепције стварности.

Мржња, нетолеранција и дискриминација у свијету

Проблему нетолеранције и дискриминације посвећује се посебна пажња у оквиру Организације за европску безбједност и сарадњу (ОЕБС). На основу општег прегледа стања у региону земаља ОЕБС-а, може се рећи да су учестали расистички и ксенофобични напади, попут убистава, тјелесних повреда и уништавања имовине. Посебно су имигранти и Роми ризичне групе. Новији трендови (OSCE, 2008: 51; FRA, 2008) показују учесталост напада на грађане из земаља нових чланица Европске уније, који су након

проширења уније емигрирали у развијеније земље. Пријављено је на стотине напада на имигранте који су се кретали од свакодневних напада од стране комшија до организованих, узастопних напада организованих екстремистичких група (OSCE, 2008: 57). Поред расистичких и ксенофобичних напада, антисемитизам је такође изражен у региону земаља OSCE-а. Јевреји се суочавају са пријетњама, увредама и физичким нападима. Мете напада су и јеврејски вјерски објекти, гробља, објекти јеврејске заједнице, спомен обиљежја жртвама холокауста (United States Department of State, 2008). Велики број антисемитских напада у региону земаља ОЕБС-а доводи се у везу са порастом неонацизма (Doudou Diène, 2007: 13). Такође, изражен је проблем мржње хришћана и припадника других религија према муслиманима. Према извјештају Европског мониторинг центра за расизам и ксенофобију (EUMC)², исламофобија је у порасту у Европској унији. ОЕБС такође извјештава о исламофобији у региону земаља ОЕБС-а, гдје су забиљежени случајеви напада на исламске вјерске објекте, исламске школе, гробља, затим пријетње и увреде особа које се идентификују као муслимани. Исламофобија је комбинација расизма, нетрпељивости према исламу, антиимигрантских осјећања, и довођења у везу муслимана са тероризмом. Забиљежен је пораст ових инцидената у вријеме исламских вјерских празника и годишњице терористичких напада на САД 11. септембра 2001, затим годишњица терористичких напада на Лондон и Мадрид (OSCE, 2008: 86, United Nations Special Rapporteur, 2006; Levin & Amster, 2007: 332). Према анализама међународних тијела која се баве овим питањима, у Босни и Херцеговини разни облици дискриминације укључујући и деликте који су мотивисани мржњом врло су заступљени³. У извјештајима се сугерише властима у Босни и Херцеговини на неопходност озбиљног приступа овим проблемима, а посебно се наводи неефикасност постојећих законских прописа и њихове примјене. Проблем чини још већим што је Босна и Херцеговина постконфликтно друштво оптерећено дугом историјом религијске и националне нетрпељивости. Злочини мржње нарушавају друштвени мир, продубљују постојеће друштвене подјеле и стварају нове, такође могу да воде потенцијалним друштвеним сукобима. Мржња и злочин из религијских и националних разлога у Босни и Херцеговини саставни су дио историје, друштвене свијести и праксе, и из тих разлога заслужују посебну пажњу.

2 Европски мониторинг центар за расизам и ксенофобију (The European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia – EUMC). Од 15. 2. 2007. ова агенција носи назив Европска агенција за фундаментална права (The European Union Agency for Fundamental Rights – FRA).

3 Види: Вијеће Европе, Европска комисија против расизма и нетолеранције (ЕЦПРИ), Извјештај о Босни и Херцеговини, Стразбур, 15. фебруар 2005. и Извјештај Комисије Уједињених нација за елиминацију расне дискриминације, CERD/C/BIH/CO/6, 11 април, 2006. Види: United Nations, Committee on the Elimination of Racial Discrimination, *Concluding observations of the Committee on the Elimination of Racial Discrimination, Bosnia and Herzegovina*, CERD/C/BIH/CO/6, 11. Април 2006.

Парадигма различитости ми наспрам они

Зло и мржњу није могуће у потпуности објаснити. Међутим, у настојањима да се један тако комплексан феномен објасни, мисао којом се настоји то рећи, нужно је испреплетена теолошким, филозофским, психолошким, социолошким и криминолошким појмовима. Различите дисциплине овом појму приступају на различите начине, а тиме га другачије и операционализују. Теологија и филозофија говоре о проблему зла. Психолози говоре о агресивности, социолози говоре о насиљу у друштву, криминолози појам зла операционализују као криминалитет – у овом случају говоре о злочинима мржње. Имајући то у виду, и питања која наведене дисциплине постављају су другачија. Теолози и филозофи се питају о поријеклу зла – одакле потиче зло, да ли је стварно или привидно, да ли је личност или принцип, да ли је онтолошки утемељено или се ради о недостатку добра. Психолози објашњење агресивног понашања траже у личности појединца. Неки од њих тврде да је агресија урођена, односно да је дио нагонске структуре човјека (Freud, 1979) или је резултат утицаја негативних спољних, друштвених услова на личност, која је по природи добра (Allport, 1955; Maslow, 1982). Социолози проблем виде у друштвеним условима и настоје да објасне насиље као посљедицу конкретних друштвених структура, процеса и друштвених промјена. Криминолози постављају питање – да ли кривична дјела мотивисана мржњом треба (или не) посматрати као посебну врсту криминалитета, која се на основу низа специфичности у односу на остале врсте криминалитета – могу посматрати као јединствена, појмовна, правна и криминолошка категорија? Без обзира на различита теолошка, филозофска, психолошка, социолошка или криминолошка стајалишта о овом питању, историја људског рода јесте историја насиља – она је манифестација зла у пракси кроз различите форме испољавања агресије. То је најувјерљивији емпиријски доказ о постојаности и конзистентности зла, без обзира на различита дисциплинарна стајалишта о овом питању. Оно што посебно треба нагласити јесте чињеница да су проблеми дискриминације, нетолеранције и мржњом мотивисаног насиља посљедица друштвених подјела, структуралних неједнакости, а тиме и насталих друштвених антагонизама. Посматрајући шире, они су посљедица онога, што би могли назвати *парадигмом различитости*, односно дихотомијом групних подјела на *ми vs. они*, *ми наспрам* или *против њих*, која је присутна у свим друштвима, у свим историјским периодима. Свака друштвена разлика може постати политичка разлика у друштвено (не)повољним околностима и може довести до снажне поларизације која може водити међугрупном насиљу.

Ниједно друштво није хомогено, већ је структурисано, стратификовано и издиференцирано. Друштво је цјелина изражених политичких, економских, социјалних и културних неједнакости. Плурализам различитих друштвених идентитета посљедица је друштвене хетерогености. Стварање неког идентитета нужно ствара своју антитезу: богати – сиромашни, црни – бије-

ли, хришћани – нехришћани, хетеросексуални – хомосексуални. Пошто се у сваком друштву врши неједнака расподела друштвених ресурса и моћи, друштвена диференцијација ствара нове антитезе: добри – лоши, супериорни – инфериорни, јаки – слаби, доминантни – потлачени (Регу, 2001: 48). *Наши су добри, а њихови не.* Наши су они који прихватају доминантне вриједности наше групе. Они су појединци или друштвене групе који се не уклапају у *наш* доминантан систем вредности. Те друштвене разлике су институционализоване у друштвеној структури, чак и онда уколико су у формално-правном смислу забрањене, попут расизма, ксенофобије, хомофобије. Често су редовна пракса и друштвена свијест оних друштвених група које имају стварну моћ у друштву и располажу структуралним механизмима одржавања друштвеног *status quo*. Свако ко се не уклапа у доминантни систем вриједности представља потенцијалну пријетњу, која се мора казнити, како би се успоставио ред у нарушеном, жељеном друштвеном поретку. Протагонисти идеалистичког зла сматрају да су зли *они други*. Људску агресију у далеко већој мјери покрећу представе а не хормони. Две централне представе су добро и зло (Svendsen, 2006: 122), и ту нужно настају разлике између *нас* и *њих*. Перципирамо свијет помоћу појмовних парова, *ми – они, добри – зли*. Свијест и пракса подјела на *ми – они, добро – зло*, у теолошком смислу подсећа на манихејски дуализам, којег водеће монотеистичке религије углавном одбацују. Међутим, тај манихејско-дуалистички поглед на свијет који доводи до категоричке поставке *парадигме различитости: ми – добро, они – лоше*, таква трибалистичка поларизација преживјела је све облике друштвених структура, од рода и племена, од народа и државе, па све до данашњих дана (Глушчевић, 1992: 69).

Парадигма раличитости у Босни и Херцеговини

У савременој социолошкој и политиколошкој литератури појава екстремизма, мржње и нетолеранције најчешће се објашњава историјским чиниоцима, као реafirмацију фашистичких идеја. Затим ту су тезе о посљедицама структуралних промјена у савременом свијету и економским и социјалним промјенама које стварају незадовољство и ксенофобију код одређених друштвених група (Анастасакис, 2007). У којој мјери и шта је заједничко са тенденцијама у свијету, а шта је специфично за Босну и Херцеговину? Сагледавајући природу овог проблема у Босни и Херцеговини, историјска теза о оживљавању фашистичког доба углавном се не може прихватити. Теза о структуралним промјенама такође се не може прихватити у потпуности. Структуралне промјене су глобалне и утичу на главнину друштава у савременом свијету, а већина друштава, посебно оних која су некада била социјалистичка, немају искуство друштвене дезинтеграције и рата у мјери који се десио на просторима бивше Југославије. Посматрајући историјске и друштвене прилике у Босни и Херцеговини, посматрани фе-

номен можемо објашњавати утицајем два доминантна чиниоца. То су историјске противрјечности мултинационалног и мултиконфесионалног друштва и друштвена дезорганизација на почетку 90-тих година прошлог вијека. Да би разумјели природу групних подјела и сукоба у Босни и Херцеговини, односно прадигму различитости, можемо цитирати нобеловаца Иву Андрића, који о томе каже сљедеће:

„Припадници трију главних вера, они се мрзе међусобно, од рођења па до смрти, безумно и дубоко, преносећи ту мржњу и на загробни свет који замишљају као своју славу и победу а пораз и срамоту комшија иновераца. Рађају се, расту и умиру у тој мржњи, тој стварној физичкој одвратности према суседу друге вере, често им и цео век прође а да им се не пружи прилика да ту мржњу испоље у свој њеној сили и страхоти; али кад год се поводом неког крупног догађаја поколеба устаљени ред ствари и разум и закон буду суспендовани за неколико сати или неколико дана, онда се та руља, односно један њен део, нашавши најпосле ваљан повод, излива на ову варош иначе познату због своје урођене љубазности у друштвеном животу и слатке речи у говору.” [Андрић, 1981: 86]⁴ Парадигма различитости у социолошком смислу почива на групним подјелама, на социјално психолошком на предрасудама и мржњи, у комуниколошком ради се о говору мржње, у безбједносном и криминолошком на међугрупном насиљу и кривичним дјелима мотивисаних мржњом. Парадигму различитости у Босни и Херцеговини можемо посматрати у културном и историјском контексту, затим кроз оружани сукоб или насилно рјешење, затим можемо је посматрати у стању релативног друштвеног мира. Такође, можемо је посматрати у контексту колективног памћења, односно као процес континуиране реафирмације парадигме различитости. У том сегменту потребно је поћи од историјских, културних и политичких противрјечности међу народима у Босни и Херцеговини. Потом, треба сагледати посљедице рата у Босни и Херцеговини (1992–1995), као моделу насилног рјешења парадигме различитости. Рат оставља објективне посљедице, и мржњу као доминантну субјективну посљедицу. Посљедице рата и нису само објективне природе, попут ратних злочина, уништених насеља, вјерских објеката, гробља, сиромаштва, криминала и других социјално-патолошких појава, већ су и субјективне, које остају дуготрајно присутне након што се објективне посљедице елиминишу, посебно мржња као доминантна субјективна посљедица ратних дешавања (Милосављевић, 2004: 388–391). Иако је оружани сукоб одавно завр-

4 Цитирани параграф можемо посматрати аналитички и уочити неке основне претпоставке које се могу социолошки анализирати. Првенствено то је постојање друштвене стратификације, групних подјела на основу религијских, културних различитости; затим (не)култура мржње, некритички однос према историји и савременим друштвеним приликама као генератори друштвених антагонизама, тензија и друштвених подјела; историјски континуитет мржње и мржњу као кључни чинилац колективног памћења и групног идентитета; друштвени услови у којима се дешавају међугрупни сукоби; ту је и наглашена компонентна ирационалног у друштвеним односима; и идеолошка димензија сукоба; амбивалентност конфликта у смислу негативних и позитивних осјећања између група које везују блиски друштвени односи (Андрић, 1981: 86).

шен, сукоб на симболичкој равни је значајно присутан. Тај симболички сукоб своју снагу црпи из историјских противрјечности и посљедица рата и друштвене дезорганизације. Парадигма различитости обухвата цјелокупну друштвену стварност, од тумачења историје, политику, рад државних институција⁵, културу, медије⁶, образовање⁷, укључујући и научно-истраживачки рад о ратним дешавањима⁸. Парадигма различитости у Босни и Херцеговини мијења друштвену стварност тумачећи је селективно, идеолошки и некритички. Такав приступ ствара реакцију код друштвених група које себе сматрају обесправљеним и повријеђеним у постојећим односима моћи у друштву, што акумулира нову мржњу, води даљњој националној и вјерској диференцијацији и стварању погодних социјално психолошких услова за насилну комуникацију. Насилна комуникација постаје дио колективног памћења, јер снажно утиче на емоционални и когнитивни систем појединца и читавих друштвених група. Насилна комуникација може да има различите форме, који се разликују у интензитету и може да се креће од дискриминације, затим говора мржње, злочина мржње и на крају као најтежи облик су кривична дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом.

Умјесто закључка – живјети са другошћу другог

У оквиру одређеног друштва, на теоријској равни, могућа су три доминантна модела реаговања на *другог* и *другачијег*. Ти су модели културно ус-

- 5 Што се тиче рада институција у Босни и Херцеговини, првенствено се мисли на институције које се у својој надлежности баве документовањем и кривичним гоњењем ратних злочина и проналажењем несталих лица. Оно што се може примјетити у сагледавању доступних података јесте да свака страна у сукобу у различитом обиму интерпретира посљедице рата, и некритички приказује чињенице о страдању друге стране. Такав приступ не доприноси истини, већ продубљује парадигму различитости стварајући три или више парцијалних истина, или идеолошких позиција.
- 6 Парадигма различитости у Босни и Херцеговини присутна је и у масовним медијима. Она се манифестује кроз говор мржње, недостатак професионализма и непоштовање новинарске етике и професионалне одговорности. Медији у Босни и Херцеговини су национално поларизовани, тиме је и тумачење актуелних и историјских збивања некритичко и идеолошко.
- 7 Парадигма различитости присутна је и у наставним плановима и програмима историје, гдје се историјска збивања често идеолошки тумаче.
- 8 Наредно подручје идеолошког приступа ратним дешавањима јесте област научно-истраживачког рада. Ту је такође присутна идеолошка дихотомија, недостатак критичког мишљења, тиме и продубљивање парадигме различитости. Ако анализирамо постојеће студије о посљедицама рата, највећи број њих за предмет истраживања има ратне злочине који су учињени над припадницима народа којем аутор припада. У сваком случају свака грађа је вриједна уколико је прикупљена одговарајућом научном методологијом. Овдје није ријеч о критичкој оцјени резултата тих истраживања, њихове методолошке утемељености и научне вриједности, већ је предмет критике је парцијализација предмета истраживања на само један сегмент проблема, тј. истраживање страдања народа којем аутор припада, игноришући страдања припадника других националних група који су страдали у истом времену и на истом простору.

ловљени. Први модел реакције на парадигму различитости је насиље, које подразумејева напад, повреду или уништење другог због његових разлика. Насиље као модел понашања мора се одбацити. Други модел јесте трпељивост, што подразумејева уздржавање од осуде и принуде према другом и другачијем. Трпељивост подразумејева трпљење другог и другачијег а не његово прихватање, тако да је то одлагање а не рјешење конфликта. Трећи начин је дијалог и толеранција. Овај модел понашања подразумејева разговор и прихватање и уважавање другог и другачијег. Међутим, може се примјетити слабост тог концепта у пракси, јер друштва која се сматрају демократским у озбиљној мјери се суочавају са проблемима дискриминације, нетолеранције и мржњом мотивисаног насиља. На који је начин онда могуће ријешити парадигму различитости? Словенски филозоф Славој Жижек каже у вези етничке мржње и насиља да треба у потпуности одбацити мултикултуралистичку идеју и насупрот етничкој толеранцији потребно је научити да живимо са другошћу другог, и да развијамо толеранцију за различите стилове живота. Против етничке мржње не треба се борити етничком толеранцијом, већ мржњом како Жижек наводи, али не против другог и другачијег већ против заједничких „политичких непријатеља” (Жижек, 2001: 159) мислећи под тиме на заједничке проблеме. Мишљења сам да би тај модел био прихватљив за Босну и Херцеговину, која је национално, вјерски, политички поларизована. Са друге стране, без обзира на све постојеће разлике присутни су бројни заједнички проблеми и заједнички интереси, који превазилазе логику групних подјела. Првенствено се то односи на бројне економске и социјалне проблеме, владавину закона, сигурност људи и имовине и друге друштвене проблеме који су уједно примарни проблеми обичног човјека и стварна пријетња друштвеном поретку. Такав политички и друштвени дискурс у Босни и Херцеговини основа је за стварање стабилног друштва и превазилажења парадигме различитости – концепта друштвених подјела заснованом на некритичком односу према себи и другоме – културно другачијем – и дискриминацији, нетолеранцији и насиљу које је резултат такве перцепције стварности.

Литература

1. Адрић, И. (1981) *Госпођица*. Сарајево: Свјетлост.
2. Allport, G.W. (1955) *Becoming: Basic Consideration for a Psychology of Personality*. New Haven, CT: Yale University Press.
3. Анастасакис, О. (2007) Жестоки бунтовници и мноштво разлога. Београд: *НИН*, бр. 2963, 86–91.
4. Diène, D, UN special rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, (2007) Racism, Racial discrimination, xenophobia and related forms of intolerance: follow-up to and implementation of the Durban Declaration and Programme of Action <http://>

- www2.ohchr.org/english/bodies/hrcouncil/6session/reports.htm. Veb sajt posećen 4.11. 2009.
5. Глушчевић, З. (1992) Паганска и окултна позадина зла. У: Бојан Јовановић (ур.) *Тамна страна људске природе*. Београд: Дом културе «Студенски град», стр. 67–88.
  6. Levin, B., & Amster, S. E. (2007) Making Hate History: Hate Crime and Policing in America's Most Diverse City, *American Behavioral Scientist*, Vol. 51 No. 2, pp. 319–348.
  7. Perry, B. (2001) *In the Name of Hate: Understanding Hate Crimes*. New York: Routledge. Report on the situation of Muslim and Arab peoples in various parts of the world, (2006) United Nations special rapporteur on contemporary forms of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, E/CN.4/2006/17. <http://www2.ohchr.org/english/issues/racism/rapporteur/issues.htm>. Veb sajt posećen 6. 11. 2009.
  8. Freud, S. (1979) *Nelagodnost u kulturi*. Novi Sad: Matica srpska.
  9. Hate Crimes in the OSCE Region – Incidents and Responses, Annual Report for 2007 (2008). Warsaw: OSCE Office for Democratic Institution and Human Rights (ODIHR).
  10. Lorde, A. (1984) *Sister Outsider*. Trumansburg, NY: Crossing Press.
  11. Maslow, A. (1982) *Мотивација и личност*. Београд: Полит.
  12. Милосављевић, Б. (2004) *Социјална патологија и друштво*. Бања Лука: Филозофски факултет.
  13. Contemporary Global Anti-Semitism: A Report Provided to the United States Congress, (2008) United States, Department of State. <http://www.state.gov/documents/organization/102301.pdf>. Veb sajt posećen 29.10. 2009.
  14. Svensen, L. Fr. H. (2006) *Филозофија зла*. Београд: Геопоетика.
  15. Жижек С. (2001) *Мање љубави – више мржње*. Београд: Циркулус.

THE PARADIGM OF DIFFERENCE – WE VS. THEY BETWEEN VIOLENCE AND TOLERANCE

Velibor Lalić, M.A.
Defendology Center for Security, Sociological
and Criminological Research
Banja Luka

Summary

This paper discusses the paradigm of difference – the concept of social separation based on the uncritical perception of self, and others – who are culturally different – and discrimination, non-tolerance and violence as a result of that perception of reality. Dichotomy of social division on us versus them or us against them can be found in all societies throughout history. Such tribal polarization existed in all types of social structures, from the genus to the tribe, from the nation to the state, to present day. In this paper, the implications of the paradigm of difference in Bosnia and Herzegovina have been briefly presented, with some possible models of its resolution.

Key words: *hatred, non-tolerance, violence, differences, Bosnia and Herzegovina, tolerance.*

ДОК ПОСТОЈИ МРЖЊА ПОСТОЈАЋЕ И ГОВОР МРЖЊЕ

Кратак научни чланак

УДК 316. 647. 3/. 5

**Предраг Лазаревић, професор, сенатор Републике Српске
Бања Лука**

Апстракт: *Аспиранти на Балкан: Турска, Аустро-Угарска и Млеци, политиком прозелитизма претворили су Босну и Херцеговину у мултиетничку земљу мржње, која се може анулирати само истином. Међутим, актуелни Бошњаци нису спремни да се с њом суоче. А све док постоји мржња природно је да постоји и говор мржње. Зато се треба потрудити да га злонамјерни „не гурну под тепих”, јер би то мржњу учинило још погубнијом.*

Ранко Бугарски у књизи: **Језик у друштвеној књизи**, наглашава да „говор мржње нимало не мари за историју, етимологију, семантику - он језик употребљава као тољагу”. Ова сликовно сугестивна формулација има један битан недостатак. Она се искључиво бави односом одређеног типа говора према језику и тако остаје у домену лингвистике, занемарујући, при том, суштину проблема: мржњу по себи, која га је изњедрила. Наиме, говор, о коме је ријеч, је израз мржње, и као такав, егзистираће све док мржња траје.

Слиједи закључак: говор мржње може се превазићи само анулирањем мржње, док је његово формално превазилажење, на чему инсистира тзв. Међународна заједница, односно њен мањи дио, у ствари, опасније и од саме мржње, јер „гурањем мржње под тепих” она постаје неконтролисано жариште нових сукоба.

Андрић у приповијетки: **Писмо из 1920. године**, наглашава да је „одувик у босанским грађанским круговима било доста лажне грађанске

учтивости." Што „прикрива (...) мржњу, али је не уклања и не спречава у растењу." Да је у праву најбоље илуструју крвави распади две Југославије.

Проблем је, нажалост, поставио још Вук Караџић у тексту: **Срби сви и свуда**, који ни Срби ни они други нису савјесно прочитали. А у поменутом тексту Вук експлиците каже: „(...) Кад човјек помисли, нпр. : да Маџара има и Римског и Калвинског закона, па су сви Маџари, или да Нијемаца има и Римског и Лутеранског и Калвинског закона, па се опет сви зову Нијемци; мора се чудити како се барем ови Срби закона Римског неће Срби да зову."

На простору бивше Југославије „савремени национализам" није тријумфовао „над конфесионалним разликама и застарелим предрасудама", како се надао Тома Гулус, лик из Андрићевог романа: **На Дрини ћуприја**. Језик је на простору Балкана, под утицајем исламског и католичког прозелитизма, престао бити основни знак националног идентитета, синоним за завичај (домовину), јер то није одговарало бившим окупаторима југоисточне Европе: ни оним са Истока, ни оним са Запада.

Вјешто користећи светосавску организацију православних цркава на националној основи, насталу из потребе да се у кризним временима очува идентитет православних народа, они су наметањем своје религије окупираним народима мењали њихово национално биће да би их тако асимилували. Наиме, на простору бивше Југославије, стицајем историјских околности, стављен је знак једнакости између вјере и нације. Ту чињеницу су пре културне елите, схватили народни пјевачи, па уз гусле нису помињали исламизацију него турчење.

Поред Турске прозелитизмом су се служиле и католичке земље, првенствено: Аустрија, Мађарска и Млеци. Према Матавуљевој приповјетки: **Пилипенда**, прелазак у католичанство у Аустро-Угарској означаван је изразом: „уписати се у царску вјеру."

Павле Ивић у књизи: **Српски народ и његов језик**, тврди да национално изјашњавање српских ренегата по верском критерију „носи, бар у европским релацијама, карактеристику историјског униката." Међутим, Алија Изетбеговић нам у **Исламској декларацији** открива да су „националне идеје у муслиманском свијету неисламске по свом поријеклу", а једина кохезиона снага је ислам, који није нација, али јесте један вид наднације. Дакле, неке научне резултате, засноване на европоцентризму, треба преиспитати да би се дошло до пуне истине, коју свјетски моћници никад нису жељели, јер би их она спречавала да свет уређују по својој мјери.

Али вратимо се на простор бивше Југославије. Према лингвистици XIX вијека, када је језик сматран битном одредницом националне припадности: штокавци су сматрани Србима, чакавци Хрватима, а кајкавци Словенцима. Дакле, Босну и Херцеговину у којој се говорило искључиво штокавским наријечјем, прозелитизам турских и аустроугарских окупатора претворио је у мултиетничку земљу, односно, по мишљењу Андрићевог Макса Левенфелда, у земљу мржње и страха. Али кризне ситуације откривају нам да су Муслиманима Хрвати ипак били ближи од Срба. На примјер, у Другом

свјетском рату прихватили су да буду **хрватско цвијеће**, а на почетку минулог вјерско-етничког рата ХДЗ и СДА, као општенародни покрети Хрвата и Муслимана, повезали су у Сарајеву заставе. Разлог таквог односа треба тражити у томе што су Хрвати штокавци, као и они, превјеравањем промијенили и националну припадност. На такав закључак упућује и Јагићева теза да су „Срби католици само друго име за Хрвате”, коју је изнио 1865. у чланку **Заслуге Вука Штефановића Караџића**. Наиме, Муслимани су се надали да ће их Хрвати, због сличности ситуација у којима се налазе, боље разумјети од Срба. Али то надање није се остварило, јер су им интереси били супротстављени. Уствари, и једни и други прижељкивали су да Босну и Херцеговину приграбе искључиво за себе. Хрвати су маштали о Хрватској у ендехазијским границама, док су Муслимани маштали о Босни и Херцеговини као исламској држави, у којој не би било мјеста, не само за Србе, него ни за Хрвате, јер - како у **Исламској декларацији** открива Алија Изетбеговић - „Ислам јасно искључује право и могућност дјеловања било које стране идеологије на свом подручју.”

Босну и Херцеговину у **земљу мржње и страха** претворили су источни и западни завојевачи тако што су политиком прозелитизма учинили да се, како у **писму из 1920. године** каже Макс Левенфелд, „велике светиње” босанских људи налазе „иза триста река и планина”, а „предмети (...) одвратности и мржње ту поред” њих „у истој вароши, често са друге стране (...) авлијског зида.” Наравно, ова констатација се не односи на Србе, јер су, захваљујући светом Сави, још у XIII веку добили аутокефалну цркву, односно аутокефалну духовност.

Андрићев лик: Макс Левенфелд, као лекар не пропушта прилику да у писму из 1920. године да дијагнозу босанске мржње и предложи терапију. Босанска мржња је, по његовој оцјени, „оруђе нагона за уништење или самоуништење” и постојаће „дотле, док свој задатак потпуно уништења не изврши”, јер „фатална карактеристика те мржње (...) јесте у томе што босански човек (...) **запире од њеног анализирања, и - мрзи свакога ко то покуша да учини** (истакао П. Л.)”. Ову дијагнозу вријеме је вишеструко потврдило. Поред осталих и један од водећих бошњачких интелектуалаца, г. Мухамед Филиповић, поводом Андрићевог аналитичког бављења Босном тврди да је он „нанио Босни више штете него све војске које су преко ње у повијести прешле”.

Али, и поред таквог става Муслимана, Андрић се није либио да у **Писму из 1920. године** изнесе мишљење „да би (...) босанску мржњу требало проучавати, као што се проучава лепра,” која је, као и мржња, ендемична у Босни. То би, по његовом мишљењу, био једини начин да се, евентуално, дође до излечења. Међутим, на предложеном путу оздрављења испријечила се неспремност актуелних Бошњака да се суоче са истином. Наиме, они као и Фадлалах, вјерски лидер либанских шиита, сматрају да они крајеви који су били једанпут под влашћу неке од исламских земаља, припадају исламу заувјек. Не помињући ислам, слично размишљају и неки лидери номинал-

но, још увијек, Ататуркове Турске, као на примјер: Туркут Озал и Сулејман Демирел, који експлиците каже да се „турски свет простире од Јадрана до Кинеског зида.” Уосталом, ова Демирелова теза кореспондентна је с Изет-беговићевом визијом „јединствене исламске заједнице од Марока до Индонезије”, изнесеном на самом почетку **Исламске декларације**.

Према томе, Андрић у роману: **На Дрини ћуприја** с правом наглашава да су се вишеградски Турци осећали превареним када се, након Балканских ратова, граница Турског царства удаљила од Босне за више од хиљаду километара. Андрић нам открива да су се они тешко мирили са чињеницом да „турска власт” више не заузима „сав онај дио земног шара „гдје езан учи.”

На основу изнесених чињеница, треба претпоставити да ће актуелни Бошњаци, за које Селимовић каже да су ишчупани из корјена, а нису прихваћени, још дуго, веома дуго одржавати стање које он, у првом лицу множине, овако формулише: „С нејасним осећањем стида због поријекла, и кривице због отпадништва нећемо да гледамо уназад, а немамо куд да гледамо унапријед. Зато задржавамо вријеме од ма каквог рјешења (истакао П. Л.)”

Дакле, језик мржње одјекиваће још дуго Босном и Херцеговином. Тренутно рјешење је спречити злонамјерне да „мржњу гурну под тепих”, јер би то створило нове неслућене компликације.

HATE SPEECH WILL BE PRESENT AS LONG AS HATRED EXISTS

Predrag Lazarević
Banja Luka

Summary

Aspirants in the Balkans: Turkey, Austro-Hungary and the Venetians, used the politics of proselytism to turn Bosnia and Herzegovina into multiethnic country of hatred, which can only be annuled by truth. However, the current Bosnians are not ready to face it. As long there is hatred it is normal that hate speech will be present. So it is vital that this issue is not "swept under the rug" by malicious people, because this would render it even more dangerous.

НАСИЉЕ И МРЖЊА КАО ОБРАСЦИ НОРМАЛИЗАЦИЈЕ ПАТОЛОШКОГ

Изворни научни чланак

УДК 316.647:176.8

проф. др Драган Коковић
Душан Ристић
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду

Природа је, изгледа (што је више посматрамо) саздана од мржње; без предмета мржње, изгубили бисмо само извориште мисли и поступака. Живот би се претворио у стајаћу воду, без таласања услед различитих човекових интереса и необузданих страсти.

Вилијам Хазлит

Апстракт: *Насиље и мржња се користе свакодневно и њима се описује свирепост и окрутност белосветских убица и ратних разарања. Зато што представља свеобухватну друштвену појаву која се може разумети само интердисциплинарно, укључујући распон од биолошких до хуманистичких наука, феномен мржње и насиља сведочи о сложености и тешкој ухватљивости ових феномена.*

Нема ничег чудног што проблем мржње и насиља мобилише целокупно друштво. Аутор у анализи овог феномена покушава показати да између мржње и насиља у савременом друштву, постоје „структурне сличности са особеним појавама доба у којем живимо”. То је мржња и насиље једног времена кога називамо „добом празнине”.

Као свеобухватне друштвене појаве, насиље, зло и мржња добијају на убрзању. Они цуре преко свих граница, преко великих раздаљина и у вели-

кој мери откривају специфична својства данашњег света. Песимисти у злу, насиљу и мржњи виде нову апокалипсу која поништава сваку врсту култивисаности и слама културне вредности. Када би културне вредности које су преузеле улогу нагона почеле да се руше, људи би постали нешто далеко ниже од звери.

„Та ужасавајућа особина својствена само људској природи била би још страшнија да човечанство током еволуције није развило способност разумевања својих чинова, предвиђања последица, а на крају и способност доласка до једне моралне свести. Сведоци смо, наиме, напретка до којег се током историје дошло на плану све веће досетљивости у стварању оружја и усавршавању техничких средстава, а с друге стране, обogaћења моралне свести и установљавања културних и друштвених инхибиција, поглавито путем религијске и филозофске мисли.

Напредак у технолошкој вештини, укључујући и вештину убијања и развита моралне свести – два су истовремена и противречна плода наше интелигенције, оне којом се тако поносимо и коју сматрамо јемством наше узвишености над другим врстама.”¹

Стварност и визија зла и мржње никад нису били присутни као данас: напросто се каже да савремени човек „производи зло као што производи мед”; ипак, има становишта која истичу да у свету има мање насиља, да је цивилизовано друштво осигурало многа права, да постоје знаци култивисања напретка, заштите човека, итд. Тврдња ових истраживача тешко је прихватљива, јер напросто није истинита. „По свом учинку, ова теза је несврховита и дефетистичка, јер смањује нашу одбрамбену снагу и свест о опасности као једном од средстава заштите од насиља.”²

Насиље је толико присутно у нашем животу, да просто речено, долази до онога што Маркузе назива „нормализовање страхоте” и „психолошко навикавање на рат”. За оне који сматрају да постоји тенденција релативног смањивања и ублажавања најбруталнијих видова агресивности и насилништва, током историје и у модерно доба, не може се рећи да игноришу нити потцењују данас делујуће претње и страхоте насиља и мржње, колективних и индивидуалних образаца у свим друштвима и свету уопште. У питању је само критика оних парцијалних ставова који покушавају издићи партикуларитет на ниво целине.

Нема ничег чудног што проблем насиља мобилише целокупно друштво, али у анализи овог феномена мора се отићи даље и показати да између насиља и савременог доба постоје чврсти односи, можда односи између узрока и последице, или речено социолошким језиком, структурална сличност са особеним појавама доба у којем живимо. Расправе о насиљу, данас, нису само питања и ствар научног описивања и објашњења у социологији, социјалној психологији, криминологији. Оне су најпре и изнад свега, пи-

1 Видети: Ж.М. Пелт, *Закон џунгле – агресивност код биљака, животиња и људи*, Геопоетика, Београд, 2005, стр. 157.

2 З. Шепаровић, *Насиље и жртве*, Погледи 3/1984, стр. 66.

тања етике, етичког разматрања и моралног деловања. Свака расправа о насиљу и мржњи претпоставља *критичко вредновање* и *заузимање става*, према одређеним односима друштвене моћи и власти, разобличавање те моћи и оних који наступају са одређених позиција моћи. Прави проблем односа моћи и насиља „јесте у томе што насиље никад није само по себи довољно, што треба одлучити какво насиље, када насиље и које су границе морално допуштеног и ефективног, делатног насиља. То вреди не само за политички систем већ и за кривично право, за наш однос према природи, према потрошњи, према сваком нападу који оправдава самоодбрану, итд.”³

Истраживања се најчешће ограничавају на одређене димензије насиља, а у последње време све је више радова о економским и социјалним коренима који одређују насиље на различитим нивоима. Зато, да би се разумело насиље, интердисциплинарни приступ се јавља као неминовност. Многи истраживачи с правом уочавају да је такав приступ неопходан и због „значајног диспаритета у дефинисању насиља које предлажу одговарајуће дисциплине.”⁴

Насиље се може проучавати као индивидуално, групно, институционално, међународно, итд. Нпр. биолог који истражује узроке насилничког понашања и зла *на нивоу структуре мозга*, „не тежи томе да ова дисциплина сама за себе и изолована од других научних дисциплина, објасни све узроке и облике насиља и зла. Напротив, он указује на многострукост каузалности и истиче потребу мултидисциплинарног истраживања овог феномена.”⁵

Филозоф за разлику од биолога, сматра да се *насиље супротставља слободи* и дефинише га као противправну или у свим случајевима илегалну примену силе.

Социолошко достигнуће у проучавању насиља састоји се у детаљној анализи *социјалних услова* и *контекстуалне равни* из којих и унутар којих насиље постаје манифестно.

Психологија истражује *индивидуалне узроке* насиља и *структуру личности* насилника, док се социјална психологија занима за *индивидуално и колективно насиље*.

Очигледно да је немогуће лако објаснити узроке и разноврсне облике насиља. Разумевање насиља захтева анализу многобројних фактора и чинилаца, синтезу разних приступа који *повезују насиље, промене и конфликте у друштву*. Ако га желимо разумети у његовој вишеструкој димензионалности, онда истраживање насиља треба темељити на *широком социокултурном концепту* насиља и мржње. Студије о насиљу више није могуће третирати површно и искључиво као негативни феномен у терминима агресивног понашања. Форме насилног реаговања на друштвеном пољу су све разноврсније. Сва наша стварност „медијски кабл укључујући и трагичне

3 Н. Висковић, *Насиље у савременом свету*, Погледи 1/1984, стр. 21. Такође видети: Г. Петровић, *Моћ, насиље и хуманост*, Прахис бр. 1/2, 1970.

4 А. Јохе, *Насиље и његови извори*, Погледи 1/1984, стр. 201.

5 А. Јохе, *исто*, стр. 202.

догађаје из прошлости. То значи да је прекасно за њихову проверу и историјско схватање. Историју је требало разумети док је било историје”.⁶ Овим својим ставовима, Жан Бодријар је наговестио преношење насиља и тероризма у „медијски кабл” који путем телевизије постаје светско насиље, у једном новом, прерушеном обрасцу. Прерушено је јер више нема активистичког „старинског насиља које је истовремено ентузијастичко и жртвено. Наше насиље, оно које производи хипермодернитет, јесте терор. То је насиље *симулакрум*; много више него из страсти, оно избија са екрана и има исту природу као слике... До те мере да је боље не затећи се на јавном месту где оперише телевизија, имајући у виду велику вероватноћу једног насилног догађаја, дозваног самим њеним присуством. Свуда медији претходе терористичком насиљу. То је оно што од њега чини једну посебну модерну форму, далеко модернију од „објективних узрока које хоће да му припишу: политичких, социолошких и психолошких – ниједан није по мери догађаја.”⁷ Ово запажање нам изгледа познато и већ виђено кроз догађаје у улици Васа Мишкина и на фамозној пијаци *Маркале*. И тад су медији били претходница терористичком насиљу. Оно што запањује јесте чињеница да су догађаји били очекивани. То као да оправдава Бодријарову констатацију да смо сви ми завереници очекиваног фаталног сценарија, чак и ако смо узбуђени или потрешени кад се он оствари.

Насиље је стални и упорни пратилац свих доба. Откада постоји живот и човек постоји и насиље. „Уживање у мржњи попут отровног минерала нагриза срце религије и претвара је у мучну зловољу и нетрпељивост; оно од патриотизма прави оправдање за подметање пожара, помора и глади у другим земљама: оно врлини не препушта ништа осим духа цепидлачења, и ускогруде љубоморне, инквизиторске простодушности над поступцима и мотивима других.”⁸

О историјском утемељењу, развоју и статусу насиља данас постоје најмање два различита становишта.

Прво, налази од тезе да је историја насиље више историја његовог обуздавања него подстицања. Идеја да насиље није само истакнуто обележје нашег времена него да оно управо кулминира, у овом времену, приписује се само ланцима и делимично стручњацима који због „теоријско методичке једностраности у приступу теми и склоности заборавља прошлости” губе из вида постојање сталног, обухватање и култивисања насиља. Неконтролисана правила насиља у савременом друштву као и тотално угрожавање тог друштва у самим његовим основама, могу изазвати код људи „опсесивну тескобу и споменуто уверење да у овом друштву насиље постаје свеприсутно и готово неконтролисано.”⁹

6 Ж. Бодријар, *Непрозирност зла*, Светови, Нови Сад, 1994, стр. 85.

7 Ж. Бодријар, *исто*, стр. 71.

8 В. Хазлит, *О уживању у мржњи*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 12-13.

9 Н. Висковић, *Насиље у савременом свету*, Погледи 1/1984, стр. 18.

Свако доба има свој образац насиља и зла. Различити „стилови” малигности и насиља данас су доведени до савршенства, при чему је насиље изменило своје приоритете, циљеве и актере. Човечанство је постало опако, насилно, крволочно.

Хуманисти постављају разумно питање: да ли злу и насиљу „људима лажи” дајемо сувише моћи и превелики статус, да нечему што је очито, на просто труло и застрашујуће, дајемо превелику важност.

На почетку 1929. године, Албер Ками је записао: „Почела је владавина звери”. Тиме је хтео да укаже да су се пробудили стари атавизми и нови облици меганасиља. Попут животиња, човек потврђује тежњу ка смртоносној агресивности (уместо безразложној); правећи изванредно оружје, он је између свих животиња она која убија највише и најбоље.¹⁰

Насиље је постало изазов. Препознаје се на сваком кораку, при чему се најчешће тврди да је кривац „онај други”. На делу је перверзна али делотворна логика: тврдећи да су други насилници и да је зло у другима, оправдава се свако даље насиље, зло и мржња према „онима тамо”.

„Код сваког од нас постоји рушилачки порив смрти. Један од начина да се ослободимо тог унутарњег порива смрти јесте управо његово преношење ван, на неког другог. Неке особе тако вјежбају подјелу између добрих и злих. Није добро бити у табору злих.”¹¹

Насиље и зло се рађају када пређу невидљиву црту, кад постану бездушни, безобзирни, брутални. Тад људи постају „људи лажи”, хомо дуплех-и, који изневеравају етику и рационализам, а све више постају склони мржњи и цинизму. Основна теза овога рада је да ове људе, људско зло и мржњу, уопште треба подвргнути научном испитивању.

„Зло је као и сам порок, нешто што никуда не води. Оно може опстати неко време захваљујући двосмисленостима, неспоразумима и безбројним саучесницима који га потпомажу у некој болесној свести; оно опстаје, да, горке ли поруке – зато што се приказује као своја супротност. Сви се надмећу у томе ко ће се боље прерушити: ироничним претварањем, снажни човек подругљиво подражава слабог човека, док слаби човек подражава лицемерно се претварајући, снажног човека зато да би овај поверовао у његову снагу. Да ли је могло бити указано веће поштовање правди и истини? Себичности је потребно да личи на пожртвовање да би јој се даље веровало, а нелогичност се приказује као логична, да би била убедљива; најбезочнији ратни хушкач усуђује се да оправдава своју жељу за ратовањем само љубављу према миру.”¹²

Жан Бодријар се није либио да искаже провокативну мисао како живимо у „посторгијастичком добу” у коме су постигнута сва ослобођења, срушене све препреке и уклоњена сва ограничења. Он износи смелу поставку да зло

10 Л.В. Тома, *Антропологија смрти*, Просвета, Београд, 1980, стр. 158.

11 М.Ф. Хиригоуен, *Морално злостављање – перверзно насиље у свакодневици*, Агем, Загреб, 2003, стр. 36.

12 М. Скот-Пек, *Људи лажи*, Светови, Нови Сад, 1995, стр. 10.

није само непожељно, већ нужно – битно за одржавање виталности цивилизације. Ова идеја није ништа друго до рафинисани облик старе поставке анархиста да је радост разарања истовремено стваралачка радост или жудња. На тај начин насиљем није обележено друштво, група и појединац, него и човекова мисао.

Релативно опадање насиља, додуше споро и колебљиво, ублажавање агресивности и физичког насиља током историје, објашњава се *културним напретком човечанства* – напретком који се дешава нешто спорије од технолошког напретка. Ублажавање и „култивисање” насиља, без обзира на примере физичког и другог насиља међу људима и према природи, резултат је културног развоја и историје манира, смањивање ризика за појединца да налети на архаично и изразито физичко насиље карактеристично за традиционална друштва. С друге стране, *повећан је праг осетљивости на насиље* и моралне реакције у односу на физичко насиље.

Ишчезавају облици архаичног насиља које је било резервисано за традиционално друштво и владајућу класу као институцију „легалног насиља”. Овде се имају у виду *двобоји* и *витешка* разрачунавања између појединаца.¹³

Без обзира на свакодневно приказивање *сексуалног насиља* оно опада. Не треба изгубити из вида да је ова врста насиља била врло раширена према потчињеним особама (слугама, радницима). Еманципација жена, активност женских покрета утицали су да се откривају и јавно жигосу сви облици сексуалног насиља.

Таласи беспримереног насиља, током друштвено-историјског развоја су се, дакле, постепено ублажавали. Заступници овог становишта то објашњавају следећим аргументима:

- 1) *Пораст материјалног и културног стандарда, изоштренија морална и физичка осетљивост и рационалнији прорачун интереса* према свим видовима агресивности и насилништва код модерног човека. Због тога је модерном човеку насиље (уопште и у његовим конкретним изразима), неподношљиво или много теже подношљиво него што је то било његовим прецима, чак и онда када је стварно насиље мање, односно и онда када је насиље мање окуптно.¹⁴ На ово свакако утиче свеже памћење прохујалих ратова и подивљалог насиља.
- 2) Претња и страх од тоталног уништења у ближој прошлости изазвала је *„трајан, опсесиван страх и стравичан рачун о индивидуалној, групној и генеричкој угрожености*, према којој је субјект немоћан, банализовани предмет политике. Како у таквим околностима не би био опседнут насиљем, чак и онда кад оно тренутно не делује и када није на делу, ми знамо да је потенцијал насиља око нас несразмерно већи него што је икад био у историји.”¹⁵

¹³ Видети: Д. Коковић, *Витешки обрасци у делу Сретена Вукосављевића*, Зборник бр. XVI, Пријепоље, 1995.

¹⁴ Н. Висковић, „Насиље у савременом свету”, *Погледи*, 3/1984, стр. 17.

¹⁵ Н. Висковић, *исто*, стр. 17–18.

- 3) Масовна средства комуницирања стварају преосетљивост али и свикавање на насиље. Још увек у довољној мери није процењена њихова улога. Некад се истиче да призори насиља подстичу даљу праксу насиља својим сензационализмом и комерцијалним учинцима. При том се неретко заборава на друге друштвене изворе насиља (економске, образовне, политичке, културне итд.). Свакако, не треба заборавити да масовна култура насиље чини рентабилним потрошним производом.¹⁶ Његово откривање у директној је вези са порастом културног стандарда уопште.
- 4) Савремено друштво изнедрило је неке нове облике насиља, који су нетрадиционални: област потрошње, масовне културе, насиље у спорту и спортским приредбама, насиље у аутомобилском саобраћају итд. Пљачке су у порасту, медијско насиље је свеprisутно, злостављање деце постало је скоро свакодневно.

Филмско и телевизијско насиље су „ефектна социјализација” јер се норме, вредност, ставови, а и „техника обучавања” за насиље брзо преносе и упијају. То је насиље симулакрум; много више него из страсти оно избија са екрана и има исту природу као и слике... До те мере да је боље не затећи се на јавном месту где оперише телевизија, имајући у виду велику вероватноћу једног насилног догађаја, дозваног самим њеним присуством. Свуда медији претходе терористичком насиљу. То је оно што од њега чини једну посебну модерну форму – далеко модернију од „објективних” узрока које хоће да му припишу: политичких, социолошких и психолошких – ниједан није по мери догађаја.¹⁷

Свеprisутност насиља изнедрило је различите стратегије за његово превладавање, често без дубљег понирања у његову суштину.

Има мишљења да се насиље може превладати само насиљем. Изгледа парадоксално али је тачно да се забрањивањем насиља постиже још више насиља. Зато, насупротив овом схватању, многи заступају тезу да се насиље не може превладати насиљем. Залагање за насилним решавањем, призивање насилног друштва, није ни гашење пожара, а још мање решавање проблема, јер „насиље и лек против насиља своде се на исто”. Отпор сили силом одбацује се као нељудски начин којим се свет не може избавити из царства силе и насиља. „За човека нема другог излаза осим човечности јер се сила не може искоренити силом. ‘Ко мачем бије од мача гине’ је фигуративан израз спознаје да се сила може изазвати само силом. ‘Ко тебе каменом ти њега хлебом’ је сличан израз за начин уклањања силе међу људима. Једини пут спасења испод власти материјалне силе је повратак генеричкој природи човека тако што ће се сили и насиљу супротставити љубав према човеку само на основу тога што је људско биће.”¹⁸ Ова препорука је најплодоноснији пут за обуздавање и кроћење насиља, једини начин да се не поништи људска генеричка природа.

¹⁶ Видети: Д. Коковић, *Социологија образовања*, Нови Сад, 1994.

¹⁷ Ж. Бодријар, *Прозирност зла*, стр. 71.

¹⁸ А. Крешић, „Ненасиље као начин људског опстанка“, *Праксис*, 1-2/1970, стр. 55.

Литература:

1. Бодријар, Ж.: *Непрозирност зла*. Светови, Нови Сад, 1994.
2. Хазлит, В.: *О уживању у мржњи*. Службени гласник, Београд, 2009.
3. Хиригоуен, М.Ф.: *Морално злостављање – перверзно насиље у свакодневици*. Агем, Загреб, 2003.
4. Јохе, А.: *Насиље и његови извори*. Погледи 1/1984.
5. Коковић, Д.: *Социологија образовања*, Нови Сад, 1994.
6. Коковић, Д.: „Витешки обрасци у делу Сретена Вукосављевића”. *Зборник бр. ХВИ*, Пријепоље, 1995.
7. Крешић, А.: „Ненасиље као начин људског опстанка”. *Праксис*, 1–2/1970.
8. Пелт, Ж.М.: *Закон џунгле – агресивност код биљака, животиња и људи*. Геопоетика, Београд, 2005.
9. Скот-Пек, М.: *Људи лажу*. Светови, Нови Сад, 1995.
10. Шепаровић, З.: „Насиље и жртве”, Погледи 3/1984.
11. Тома, Л.В.: *Антропологија смрти*. Просвета, Београд, 1980.
12. Висковић, Н.: „Насиље у савременом свету”. Погледи, 3/1984.

VIOLENCE AND HATRED AS FORMS OF PATHOLOGICAL NORMALIZATION

Prof. Dragan Koković, Ph.D.
Novi Sad

It seems that nature (the more we observe it) consists of hatred; if there were not for hatred we would lose the source of thinking and actions. Life would be like a still water, devoid of different human interests and rampant passion that would stir it up.

William Hazlitt

Summary

Violence and hatred are present daily and are the basis of savagery and cruelty of world killers and war destructions. Since it presents a universal social phenomenon which can only be understood interdisciplinary, including the range from biological to humane sciences, the phenomenon of hatred and violence testifies to the complexity and difficult understanding of these phenomena. There is nothing strange about the fact that violence and hatred mobilize the whole society. The author of this paper is trying to point out that there are "structural similarities with distinctive phenomena in the time we live in" between hatred and violence in contemporary society. These are hatred and violence of the time we call "the time of emptiness".

О ПОТРЕБИ ДЕФИНИСАЊА И МЈЕРИ САНКЦИОНИСАЊА ГОВОРА МРЖЊЕ У ИЗБОРНОМ ПРОЦЕСУ¹

Изворни научни чланак

УДК 323.12/.14:316.647

др Бранко Мораит
Редовни професор Правног факултета
Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: Општи избори који ће се у Босни и Херцеговини одржати 3. октобра 2010. године подстакли су дискусију о регуларности изборног процеса. „Говор мржње” је реквизит који је у изборну кампању инфилтрирао протекли рат вођен на овим просторима. У чланку се прилази дефинисању овог феномена са политиколошког, социолошког и правног аспекта. Покушава се појам „говор мржње” разграничити од приватних увреда и клевета који су блажи и друштвено безначајнији облици неморалног, некултурног и противправног понашања политичара и медија.

Кључне ријечи: „говор мржње”, кривично дјело, Изборни закон, увреда, клевета

Увод

Хегел је примјетио да је читање дневних новина „јутарња молитва модерног човјека”.

Хана Арент је изрекла да су „ријечи највећи критерији истине оних који се обраћају јавности”.

¹ Реферат припремљен за међународни научни скуп на тему: „Како превазићи говор мржње (национални, вјерски, расни, политички) и нетолеранције у интересу што боље политичке кампање и демократских резултата на парламентарним изборима 2010. године у Републици Српској и БиХ“, Бања Лука, 24.02.2010. године

Крлежа је рекао да дискусија у „балканској крчми почиње када се погасе свјетла”.

Наш је утисак да је слобода и демократија тако „отворила” домаћи медијски простор да у њега улази и све што мрзи и шкоди, замагљује, затамњује, гуши и трује атмосферу као вулкански облак.

Како сазнајемо из „града свјетлости”² и колијевке слободе и демократије, „садржај наше телевизијске забаве засигурно ће постати предметом презира и гађења за будуће нараштаје”. (...) „имамо ли избора”? врло мало и колико још дуго? Капиталистичка концентрација у својим је рукама обухватила издавачке куће, новине, телевизијске станице, телефонске мреже и продају оружја.” (...) „каква слобода? Медијска глупост постаје универзална. Дух таблоида затровао је чак и најозбиљније дневне новине. Јавни медији прихватају демагогију приватних медија. Информативна празнина употпуњује глупост разоноде. (...) „Ко нас информира и ко управља информацијама? Никога за то није брига. Информисани смо о ономе што је јуче било на телевизији, о предсједничковој љубави, гардероби и најновијој плочи његове супруге, о прометним прекршајима Бритни Спирс. Већина грађана не познаје ни законе и функционисање правосуђа, институција, свеучилишта, ни устав своје земље, ни географију свијета који их окружује, ни прошлост своје земље, осим неколико слика предсједничке палаче. (...) „Најважнији су људи који ударају лопту и трче”. (...) „Чему се онда уопће трудити око реформе школства и свеучилишта?”

Ако нам овако описује стање „медијске слободе с краја 2008. Pierre Jourde, професор на Свеучилишту Grenoble III (Stendhal), из земље слободе и демократије, какво ли је онда наше стање ових слобода или предстање за улазак или повратак на путеве слободе и демократије?

Покушаћемо укратко одговорити преко четири дијела овог текста, у којем ћемо покушати дефинисати говор мржње, понашање медија у политичком амбијенту и изборном процесу и правном оквиру медијских слобода у нашој земљи. Како нас један аутор³ подсећа слика Крлежине „балканске крчме” у тренутку када се у њој поновно гасе свјетла оживјела је наново послуже кратког затишја, ако је застоја уистину и било. Поново су политичари угасили свјетла и новинари прихватили законе мрака. Наравно, не сви, али овдје је ријеч о онима који то јесу”.

Поновно смо сви пред Миљковићевом дилемом „хоће ли слобода умети да пева, као што су сужњи певали о њој”.

Да ли је на овим просторима прије наступања ововремене политичке слободе било горе или боље? Носталгично звуче ријечи навођеног француског професора који духовито примјећује: „Док медији у тоталитарним режимима успијевају у становитој мјери повезати мисли, медији у побједоносном капитализму посве су их одрезали. И све то, наравно, захваљујући слободи.”

2 Јоурде, П; „Телевизијско подилажење публици”, текст из Ле Мондеа . Доступно на: <http://www.avaz.ba/forum/viewtopic.php?F=&t=6154>

3 Халиловић М. „Дискриминација и мржња на балкански начин”. Доступно на: <http://www.media.ba/mcsonline/bs/print/1535>

Дефинисање говора мржње

Како истичу домаћи политички аналитичари све наше предизборне кампање у постјугословенским, транзиционим друштвима, карактерисали су се као „прљаве изборне кампање” које су пратили политички говори пуни псовке, увреда, блаћења и омаловажавања противника и неодмјерених квалификација. Упркос томе није једноставно цијелом таквом политичком циркусу прилијепити етикету „говора мржње”. Ово је „прејака ријеч” поред снажних емоција, па и личне мржње, мора бити протумачена и квалификована као израз „друштвено релевантне мржње”. Како потврђују озбиљни социјални теоретичари⁴ „говор мржње” не припада области међуиндивидуалних, већ међугрупних односа. Овај се појам у теорији примјењује за објашњавање односа (првенствено конфликта) између великих друштвених група (раса, нација, класа, великих политичких групација), а не свакодневних размирица између два или више појединаца. Значи да, за разлику од индивидуалне мржње у личним односима, није детерминисана личним карактеристикама актера већ њиховом припадношћу различитим социјалним групама или категоријама које такво понашање дозвољавају, подстучу и охрабрују. Исказати личну нетрпељивост, етикетирати противника као „фашисту”, „мафијаша” и сл. је некоректан и неморалан поступак, али тешко се може квалификовати као „говор мржње”. „Говор мржње” није ствар појединачне и приватне, већ опште и јавне моралности. „Говор мржње” се испољава према појединцима диференцираним према друштвеном критеријуму као што су националност, религија, социјални статус или политичка припадност, а не личним особинама. Посљедице „говора мржње” треба да погађају све појединце као чланове омражених група, по правилу „ сви су исти и сви су лоши”. С једне стране шире се негативни социјални стереотипи и предрасуде према свима другима и другачијима и врши се социјална дискриминација. Тек тада се налазимо у окружењу друштвено релевантне, што значи и друштвено опасне мржње као социопатолошке појаве.⁵

Да је између „слободе говора” и „говора мржње” „танак лед”, говори пријер о огласу у подземној жељезници у Штокхолму који је подстакао националну дебату. Оглас је подржавао задржавање правне дефиниције брака као заједнице између једног мушкарца и једне жене. На огласу је само писало: „мама, тата, дјеца”. Неки су истакнути Шведски политичари затражили забрану таквих порука. Рекли су како се оглас може схватити увредљивим за нежењене, односно неударе и растављене и хомосексуалце. Неки су га чак назвали „говором мржње”. У једној препоруци Вијећа Европе „говор мржње” подразумијева све облике изражавања који шире, распирују, подстичу или правдају расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам или друге

4 Васовић, М. „Говор мржње“ Факултет политичких наука, Београд, „Призма“, Месечне политичке анализе, Центар за либерално-демократске студије, Београд, октобар, 2002., стр. 16.

5 Ибид., стр. 17.

облике мржње засноване на нетолеранцији, укључујући ту и нетолеранцију изражену у форми агресивног национализма и етноцентризма, дискриминације и непријатељства према мањинама, имигрантима и људима имигрантског проријекла.⁶ Оваквих и сличних примјера је безброј и сваки заслужује оцјену и вредновање. Међутим, преувеличавање опасности која друштву пријети од „говора мржње” такође је симптом стања политичке и друштвене свијести.⁷ Генерације наших политичара и интелектуалаца политички су социјализоване на обрасцу оштрих подјела на „прогресивне” и „назадне”, „народне” и „ненародне”, „мрачњачке” и „слободарске”, „националистичке” и „космополитске”, „издајничке” и „патриотске” снаге и елементе што је дуговјечни догматски образац посматрања свијета у ригидним категоријама, како јучер тако и данас.⁸

„У истински демократском друштву људи могу изразити своје жеље и страхове, а да се то неће олако квалификовати као масивна мржња према нечему или масивно сљедбеништво нечега. Разлика између отвореног и затвореног друштва није у томе што су у демократији сви јако демократични и што се сви слажу око важних питања. Политичка коректност је смрт за демократију. Људи не смију бити застрашени, а политичка коректност ради управо то - плаши људе. Пошто се бојиш да те неко не критикује и не оптужи да си расиста или ксенофоб, нећеш уопште покретати неку дебату и тако демократија у пракси нестаје.”⁹

Медији и парламентарни избори

Како се пише о медијима, обавеза је медија да, у складу са чланом 10. Европске конвенције о људским правима и основним слободама, информишу грађане о свему па и о појави говора мржње. Говор мржње може доћи из разних извора. Медијска кућа може одлучити да ли треба објавити информацију која садржи говор мржње, чији аутор није сама медијска кућа већ неки политичар или јавна личност. Одговорност постоји и када новинар не примијети и не идентификује говор мржње у емисијама које се емитују у живо, а долази од слушалаца или гледалаца. Медији имају највећу одговорност када од самих својих запосленика, свјесно или намјерно користе језик мржње или насиља.¹⁰ Уочи распада СФРЈ освајане су нове медијске слободе без граница. У вријеме распада Југославије говор мржње је постао облик јавног и политичког дјеловања. Служио је оправдавању злочина који су

6 Тунехаг, М. „Слобода говора или слобода слушања”, Доступно на: (<http://www.europe4christ.net/index.php?id=4&L=11>)

7 Васовић, М.; оп. Цит., стр.18.

8 Ибид., стр. 19-20

9 Нафиси, А.“Слободна Босна”, Сарајево, 15.04.2010. (из интервјуа књижевнице)

10 Петреска, Е. „Говор мржње и македонски медији”, Доступно на: (www.mediaonline.ba/ba/print.asp?ID=409)

припремани или су се већ догодили. Тако се спомиње да је говор мржње заправо кориштење медија ради намјерног подстицања мржње и насиља.¹¹

Сви извјештаји показују да је сагласно протеклим ратним дешавањима нејинтензивнији „говор мржње” у медијском простору Босне и Херцеговине. Према једном узорку, медијско извјештавање понашања медија током другог мјесеца предизборне кампање у БиХ, 5. септембра-5. октобра 2002. године, генерално карактерише наклоност штампаних медија према одредјеним политичким субјектима. Сваки штампани медиј заступао је свог политичког фаворита. Електронски медији су због пријетећих мјера Регулаторне агенције показали минималан број непоштовања изборних правила, те је добијен неинвентиван и медијски неатрактиван програм.

Правни оквир „говора мржње” у изборном процесу

У правној регулативи запажамо више нивоа правних регула које служе за санкционисање „говора мржње”. Ти нивои могу бити међународни, унутрашњи и струковно-професионални.

Под међународним изворима права о „говору мржње” истичемо „Декларацију о слободи политичке дебате у медијима”, коју је усвојио Комитет министара Вијећа Европе 12. фебруара 2004. године и Препоруку бр. Р (97 20 о „говору мржње”.¹² Декларација подсећа да примјена слободе изражавања са собом носи обавезе и одговорности, које професионалци у медијима морају имати на уму и да може бити законито ограничена у циљу одржавања равнотеже између овог права и поштовања осталих основних права, слобода и интереса заштићених Конвенцијом о заштити људских права и основних слобода. Декларација је посвећена принципима који се тичу преношења информација и мишљења у медијима о политичким личностима и јавним службама, као право јавности да их сазна. Слободно је критиковање државних и јавних институција, које не би требале бити заштићене кривичним законом од клеветничких или увредљивих изјава, али би особе које представљају ове институције и даље биле заштићене као појединци, одштетом и казном за клевету и увреду избегавајући казне затвора. Слобода сатире је дозвољена и заштићена чланом 10. ЕКЉП, дозвољава виши степен претјеривања, чак и провокације, све док јавност није обмањена о чињеницама. Приватни и породични живот политичких личности и јавних службеника треба бити заштићен од медијског извјештавања по члану 8. ЕКЉП. Разраду ових принципа налазимо у законима о заштити од клевете у БиХ ентитетима и Дистрикту Брчко БиХ.¹³

11 Будимир, В. „Одговорност медија за ратне злочине“. Доступно на: (<http://www.media.ba/mcsoline/bs/tekst/odgovornost-medija-za-ratne-zlocine-1>)

12 Доступно на: (<http://www.bhnovinari.ba/print.aspx?ID=15>)

13 Закон о заштити од клевете („Службени гласник Брчко Дистрикт БиХ“, 14/03)

Ова проблематика је ствар појединачне и приватне моралности, те припада области међуиндивидуалних односа са политичком позадином.

Друго је подручје „говор мржње” које не припада области међуиндивидуалних, већ међугрупних односа, конфликтима између великих друштвених група (раса, нација, класа, великих политичких групација и сл.), те је то превасходно колективни феномен који остаје такав и када се манифестује кроз индивидуалне поступке.¹⁴

Тако, нпр. Препорука бр. Р (97) 20 о „говору мржње” истиче да слобода политичке дебате не укључује слободу на изражавање расистичких мишљења или мишљења која наводе на мржњу, ксенофобију, антисемитизам и све облике нетолеранције.

Члан 10. ЕКЉП у свом првом ставу гарантује слободу личног мишљења и примања и саопштавања информација или идеја, без уплитања власти и без обзира на границе. Други став истог члана носи обавезу која остварење наведених слобода може учинити зависним од формалности, територијалног интегритета или јавне безбједности, с циљем спрјечавања криминала или нереда, ради заштите јавног здравља или моралних вриједности, угледа или права других, ради заштите од објављивања повјерљивих података или одржавања ауторитета и независности правосудја. Ово је основа Препоруке Вијећа Европе о „говору мржње”, у којој је, како смо навели, чланом 10. прописана заштита информисања јавности о разним облицима нетолеранције, која се може ограничити само под наведеним условима из става два члана 10. ЕКЉП. Разрада и регулисање препушта се владама држава потписница које, ослањајући се на ове критерије, требају створити одговарајући правни оквир.

У одредби члана 3. Конвенције о спречавању и кажњавању геноцида (1948) прописано да су кажњиви: геноцид, договор о провођењу геноцида, непосредно и јавно подстрекавање на провођење геноцида, покушај геноцида и учествовање у геноциду. Тиме је први пут у једном међународном споразуму прописана кривична одговорност за директно и јавно подстрекавање проводјења геноцида.¹⁵

Дејтонска Босна и Херцеговина је земља изашла из рата у којем су новинари, уредници и власници медија кориштени као оружје, јер су поједини, кроз изговорену и написану ријеч, производили мржњу и страх те због тога подлијежу кривичној одговорности.¹⁶

Према одредби члана 163. Кривичног закона ФБиХ „ свако ко јавно изазива или распаљује народну, расну, вјерску мржњу, раздор или нетрпељивост међу конститутивним народима и осталима који живе у Федерацији казниће се казном затвора од једне године до пет година.

У Глави седамнаестој Кривичног закона Републике Српске¹⁷, Кривична дјела против слобода и права грађана, чланом 162. утврђено је кривично

14 Васовић, М., оп.цит. 17.

15 Југославија је потписала Конвенцију 1948., а ратификовала је 1950., и ступила је на снагу 1951. године

16 Будимир, В., оп.цит. 3.

17 „Службени гласник РС”, број 49/03

дјело, „Повреда равноправности грађана”. Ставом 1. прописано је, „ко на основу разлике у раси, боји коже, вјери, полу, језику, политичком или другом убјеђењу, полној усмјерености, националној или етничкој припадности, имовном стању, рођењу или поријеклу, образовању или друштвеном положају ускрати или ограничи слободу или право човјека утврђено уставом, законом или ратификованим међународним уговором, или ко на основу ове разлике даје грађанима повластице или погодности супротно уставу, закону или ратификованом међународном уговору, казниће се затвором до три године. Према ставу два, истог члана, „казниће се и ко врши прогањање лица или организација због њиховог залагања за равноправност људи. Према ставу три, истог члана, „ако дјело из става 1. и 2. овог члана учини службено лице злоупотребом службеног положаја или овлашћења, казниће се затвором од шест мјесеци до пет година.”

Одредбом члана 41. став 1. тачка 2. Закона о јавном информисању (пречишћени текст)¹⁸ прописано је да ће се „новчаном казном или затвором до бо дана казнити за прекршај главни и одговорни уредник јавног гласила ако:...2. укупна програмска оријентација и уредјивачка политика јавног гласила буде усмјерена на насилно рушење Уставом утврђеног поретка, нарушавање територијалне целовитости и неповредивости Републике, кршење Уставом гарантованих права и слобода човека и грађанина или на изазивање и подстицање националне, верске и расне мржње.”

Кодекс о емитовању радио-телевизијског програма који је на основу одредбе члана 39. став 1. Закона о комуникацијама БиХ¹⁹ донијело Вијеће Регулаторне агенције за комуникације у одредби члана 2. стгав 1. тачка 4. дефинише језик мржње као „језик/говор који има намјеру да понизи, застраши или подстакне на насиље или предрасуде против особа или групе на основу њиховог спола, расе, доби, националности, сексуалног одређења, хендикепираности, моралних или политичких убједјења, социјално-економског статуса или професије.”

Одредбом члана 4. Кодекса о емитовању радио-телевизијског програма²⁰, који носи наслов „говор мржње” прописано је да:

„(1) Радио и телевизијске станице неће емитирати материјал који својим садржајем и тоном:

а) преноси јасан и непосредан ризик од подстицања етничке или вјерске мржње између заједница у Босни и Херцеговини, или који од стране гледалаца може бити протумачен у смислу потицања на насиље, неред и немире, или који би могао изазвати или подстицати криминал или криминалне радње;

б) преноси јасан и непосредан ризик од узроковања негативних посљедица које укључују али се не ограничавају на смрт, повреде, штету нанесену имовини или другу врсту насиља, или скретање полицијских активности и медицинских услуга или активности других служби за одржавање јавног реда са њихових уобичајених дужности.

¹⁸ „Службени гласник РС“, 10/97

¹⁹ „Службени гласник БиХ“, 31/03

²⁰ Донијело Вијеће Регулаторне агенције за комуникације на сједници одржаној 31. јануара 2008. године

(2) Програмски садржаји РТВ станица неће бити усмјерени на кршење зајамчених слобода и права човјека и грађанина или изазивање националне, расне, вјерске и сполне нетрпељивости или мржње.

(3) У програмима РТВ станица неће се емитовати програмски садржаји који садрже или подстичу на дискриминацију и /или насиље по основу припадности етничкој групи, спола/рода, сполне и сексуалне оријентације, односно подстичу на узнемиравање или сексуално узнемиравање.

(4) Емитовање програмских садржаја у којима се употребљавају термини из ставова 1.-4. овог члана, дозвољено је искључиво уколико су дио научног, ауторског или документарног рада и/или представљају дио објективног новинарског извјештаја и објављени су без намјере да се подстичу радње у горњим ставовима, односно са намјером да се критички укаже на такве радње”.

У случају повреде овог кодекса, одредбом члана 31. прописане су санкције, тако да је Агенција овлаштена да примјењује извршне мјере, у складу са чланом 46. став 3. Закона о комуникацијама, сразмјерно прекршајима. Те су мјере:

- а) усмено или писмено упозорење;
- б) инспекцијски преглед средстава за која је издата дозвола;
- ц) конкретан захтјев за предузимање одређене радње или обуставу, који се мора испоштовати у оквиру задатог рока;
- д) новчана казна до 150.000 КМ у случају намјерне повреде или повреде из нехата појединих одредби закона или услова наведених у издатој дозволи или кодексима рада и правилима Агенције. Износ изречене новчане казне сразмјеран је тежини прекршаја и тамо гдје је примјењиво, бруто финансијском приходу оствареном на основу прекршаја. У случају да се повреде понове, изречена новчана казна не смије бити већа од 300.000 КМ. Агенција израђује преглед повреда, одговарајућих казни, који усваја Вијеће министара;
- е) налог за обуставу емитирања или пружања јавних телекомуникационих услуга на период не дужи од три мјесеца;
- ф) одузимање дозволе.

Према одредби члана 1.1 Изборног закона БиХ, „изборна кампања” подразумијева период утврђен овим законом у којем политички субјект на законом утврђен начин упознаје бираче и јавност са својим програмом и кандидатима за предстојеће изборе.

Према овој законској дефиницији нема наговјештаја о разлозима за „прљаву изборну кампању”, која је медијски израз.

Одредбом члана 1.1а Изборног закона БиХ прописано је да „политички субјект” подразумијева политичку странку, независног кандидата, коалицију или листу независних кандидата, овјерену за учешће на изборима у складу с овим законом.

У Поглављу 7 Правила понашања у изборној кампањи, одредбом члана 7.1 став 1 прописано је да политичке странке, коалиције, листе независних

кандидата и независни кандидати имају право: 1) водити изборну кампању у мирном окружењу, 2) организовати и одржавати јавне скупове на којима могу слободно износити своје ставове како би стекли подршку бирача и 3) штампати и дијелити плакате, постере и друге материјале у вези са изборном кампањом.

Чланом 27. Закона о измјенама и допунама Изборног закона БиХ²¹ у члану 7.2 у ставу (2) на крају текста додаје се нова реченица која гласи:

„Централна изборна комисија забраниће истицање, штампање и растурање огласа, плаката, постера и других материјала, који се користе у сврху изборне кампање политичких партија, коалиција, листи независних кандидата или независних кандидата, на којима се жене или мушкарци представљају на стереотипан и увредљив или понижавајући начин и наложити политичкој партији, коалицији, листи независних кандидата или независном кандидату да постављене материјале уклони. Одлука Централне изборне комисије је коначна у управном поступку, али се против ње може покренути управни спор.

У поглављу 7 Изборног закона БиХ, у одредби члана 7.3 став (1) прописано је: „Кандидатима и присталицама политичких странака, листи независних кандидата и коалиција, као и независним кандидатима и њиховим присталицама, те запосленима или на други начин ангажованим у изборној администрацији није дозвољено:

7) користити се језиком који би некога могао навести или подстаћи на насиље или ширење мржње; или објављивати или употребљавати слике, симболе, аудио и видео записе, СМС поруке, Интернет комуникације или друге материјале који могу тако дјеловати”.

Поглавље 16 Изборног закона БиХ посвећено је медијима у изборној кампањи. Одредбом члана 16.1 прописано је „Медији у БиХ ће праведно, професионално и стручно пратити изборне активности уз досљедно поштивање новинарског кодекса, те опште прихваћених демократских принципа и правила, посебно основног принципа слободе изражавања.

Одредбом члана 16.16 став (1) Изборног закона БиХ, „Орган за регулисање рада електронских медија, надлежан за провођење закона и прописа о медијима, надлежан је у свим случајевима повреде одредби о медијима у вези са изборима које су утврђене овим законом и другим законима који регулишу рад медија.”

Правилником о измјени Правилника о медијском представљању политичких субјеката у периоду од дана расписивања избора до дана одржавања избора²² прописано је да: „РАК, као орган надлежан за праћење рада електронских медија, примјењиваће свој Правилник о поступку рјешавања кршења услова, дозвола и прописа Регулаторне агенције за комуникације,²³ у свим случајевима непридржавања одредби Поглавља 16 Изборног закона БиХ и одредби овог правилника од стране електронских медија”.

²¹ „Службени гласник БиХ“, 32/10

²² „Службени гласник БиХ“, брoј 65/08

²³ „Службени гласник БиХ“, 18/05

Савјет министара БиХ на 80. сједници одржаној 19.03.2009. године усвојио је Преглед повреда и одговарајућих казни које изриче Регулаторна агенција за комуникације.

(Повреде у изборном периоду)

- (1) Новчаном казном од 5.000 КМ до 50.000 КМ казниће се радио или ТВ станица која својим сигналом покрива до 500.000 и више становника, за повреду одредаба о медијима у вези с изборима утврђених Изборним законом Босне и Херцеговине и подзаконским актима Централне изборне комисије Босне и Херцеговине.
- (2) Новчаном казном од 2.500 КМ до 25.000 КМ казниће се радио или ТВ станица која својим сигналом покрива од 100.000 до 500.000 становника за кршење из става (1) овог члана.
- (3) Новчаном казном од 1.000 КМ до 10.000 КМ казниће се радио или ТВ станица која својим сигналом покрива до 100.000 становника за кршење из става (1) овог члана.

Надати се да неће бити разлога за покретање свих ових правних механизма и санкција за сузбијање појаве „говора/језика мржње” у изборном процесу и да је вријеме „говора мржње” неповратно за нама!

**THE NEED FOR DEFINING AND SANCTIONING
MEASURES OF HATE SPEECH IN THE ELECTORAL
PROCESS**

Branko Morait, Ph.D.
Professor at the Faculty of Law
Banja Luka

Summary

General elections which will be held in Bosnia and Herzegovina on October 3rd 2010 initiated a discussion about regularity of electoral process. „Hate speech” is a device which was infiltrated in electoral process by the recent war which took place in this region. Political, sociological and legal aspect of this phenomenon are defined in this paper. There are efforts to make a distinction between „hate speech” and private offence and defamation which are more indulgent and socially meaningless forms of amoral, uncultured and illegal behavior of politicians and the media.

Key words: „hate speech”, criminal offence, Electoral Law, insult, defamation

ТОЛЕРАНЦИЈА - У ПРОШЛОСТИ И НАШЕМ ВРЕМЕНУ
„Homo homini homo”
(Човјек човјеку да буде човјек)
(Ернст Блох)

Изворни научни чланак

УДК 316.647.3/.5

проф. др Остоја Ђукић, редовни професор
Филозофски факултет
Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: *Толеранција, толерантност представља начело подношења, трпељивост, у првом реду туђега мишљења, вјеровања и погледа. Она као високо етичко начело форсира мир, љубав и сарадњу међу љидима, народима и државама. Може се констатовати да је толеранција хармонија различитости. У нашој развијеној цивилизацији толеранција је присутна у различитим областима (стваралаштву, религији, политици, међународним односима, етици, праву) и манифестује се као низ облика живљења и дјеловања.*

Идеју толеранције су заступали стоици у Грчкој, будисти, џаинисти и Махатма Ганди у Индији, Волтер, Лок, савремени европски, руски и неки амерички филозофи, мировни и пацифички покрети и организације, те многи утицајни појединци и хуманисти. У прошлости је толеранција била мање заступљена, али се ни наша савремена цивилизација не може назвати ером толеранције. У Босни и Херцеговини није заступљена толеранција између три конститутивна народа, а највећу кривицу за такво стање сноси муслиманско руководство.

Кључне ријечи: *толеранција, сарадња, мир, етика, морална начела, стоици, будисти, џаинисти, вриједност, религија, политика, међународни односи, екуменизам, пацифизам, комуникација, човјечност, глобализација, култура, људска права, демократија, хуманизам, цивилизација, говор мржње, сукоби, рат, унитаризам, поштење, истина, правда.*

Налазимо се у једном опасном раздобљу развоја човјечанства. Изгубљена је равнотежа великих сила и свијет је постао униполаран. Господаре САД са својим саучесницима, сателитима и једномишљеницима. Моћна западна алијанса посједује војну силу - НАТО пакт и интервенише на различитим дијеловима планете. Формира се нови свјетски поредак заснован на позицијама силе и моћи. САД и њени савезници врше прекомпозицију многих региона и вишенационалних и вишеконфесионалних земаља у свијету па се губе многе одлике досадашњих друштвених кретања и све иде непредвидљивиом процесу. Глобализација са израженим негативним тенденцијама и карактеристикама довела је свијет у велику кризу. Губе се и исчезавају многе традиционалне вриједности и обиљежја, историјске, језичке и културне особености. Јављају се друштвени, вјерски, политички и други сукоби. Мале земље, поготово оне са мултиетничким саставом, губе своју самосталност и немоћне су да се одупру доминацији америчког империјализма и све заступљеније војне интервенције. Нарочито је изражен тренд нестајања језика малих народа и племенских заједница. Све израженијој глобализацији у планетарним размјерама су засметали култура, историја, језик, затим вјерска, обичајна и многа друга традиционална и духовна обиљежја малих и независних земаља.

Уједињене нације и Европска унија су под великим утицајем и доминацијом САД и нису у стању да ријеше нарасле проблеме у Европи и осталим дијеловима свијета.

Балкан и југоисточни дио Европе су доживјели највеће претумбације и прекомпозиције. Срушена је бивша СФРЈ и створене мале државице које су постале плијен Запада. Остале су без властите економије, презадужене, политички, технолошки, научно, одбрамбено, трговински, кредитно, банкарски, иновацијски и на друге начине везане за развијене земље Запада. Српски народ је најгоре прошао на балканским просторима. Протјеран је из Хрватске, отцијепљени су Косово и Метохија из уставног поретка Србије, а све је већи притисак у свијету и Муслимана у БиХ да се изврши централизација и унитаризација БиХ, што би водило мајоризацији и укидању републике Српске. Све је отвореније мијешање Турске и још неких исламских земаља на актуелна политичка збивања у Србији и Босни и Херцеговини. Изгледа да је у Турској заживјела оријентација радикалних исламиста о неоосманској прошлости па се кроз облике културне и туристичке сарадње, заједничке пројекте међународне научно-културне сарадње настоји пласирати идеја о исламском Балкану и тиме трасирати даљи продор у Европу. Овакве тенденције турске спољне политике, нажалост, подржавају неки кратковидни српски политичари.

Ако човјечанство жели да иде напријед, избјегне сукобе и ратна жаришта, онда је нужно да се развија ера толеранције која подразумијева трпељивост, општу љубав, опраштање, уважавање, преговоре, мир и сарадњу међу земљама и народима. Највећи број људи на планети не желе да живе у условима мржње, насиља, убистава, освета и да буду објект ескалације зла и неправде. Терористи и екстремни покрети не разумијевају уважавање и

поштовање међу људима, недостаје љубав, договарање и живот у миру и слози. У терористичким и апахистичким системима владају неизвјесност, стални сукоби и супростављања, ескалација зла и неправде па непрестно постоје опасности да дође до обрачуна и ратне стихије. Нестабилности пријете да прерасту у хаос, обрачуне и да дође до крвопролића и пустошења, што односи животе и уништава материјална и културна добра. У свијету су све присутније радикалне националистичке, клерикалистичке, политичке, шовиностичке, глобалистичке и остале струје, екстремни покрети који желе доминацију, насилно потчињавање праведних и незаштићених, демонстрацију силе и моћи, непријатељства и мржње, чуме се угрожавају мир, независност, људска права и слободе, државност, културне, политичке, вјерске и остале особености многих земаља и етничких заједница у савременом свијету.

Толеранција и толерантност једноставно изражене подразумевају подношење, трпељивост, уважавање туђег мишљења, вјерских, политичких и сличних погледа заснованих на истини, исправности и праведности. Када се прихвата толеранција, не користе се насиље и присила у побијању туђих ставова и мишљења и заступање, проповиједању и ширењу сопствених ставова, одређења и убјеђења. Смисао толеранције као узвишеног етичког и моралног начела је да се форсирају мир, љубав и сарадња међу људима, да се ужива у свом и животу других људи, да се закопају ратне сјекире и омогући успјешно разумијевање и сарадња међу људима, без обзира на разлике и препреке које се налазе међу њима. Успјешне комуникације и толерантног односа нема без обостраног прихватања дијалога, проналажења оног што спаја људе, омогућује заједничко живљење и разумијевање. Девиза толеранције у свом основном облику може се свести најживотно начело које је слично златном моралном правилу које гласи: „Живи и пусти друге да живе!” Клице толеранције налазимо у Индији код краља Ашоке који се у својим едиктима залагао за вјерску толеранцију и против дискриминације, давање милостиње браманима и будистичким свештеницима и за изрицање казне онима који стварају раскол међу људима. Индијско учење ахимси познато је као етички метод неповређивања другог лица. Камени едикт XII из Ашокиног времена говори оскоро на савремен начин о толеранцији и поштовању које краљ укључује припадницима свих секти и каста: „Његово свето и узвишено величанство краљ поштује људе свих секти, без обзира да ли су аскетске или кућевласничке, поклонима и разним облицима поштовања”.

Његово свето величанство, међутим, не брине много за поклоне или спољашње поштовање као да је оно што би требало да постоји увећана суштина ствари у свим сектама. Нарастајућа суштина ствари претпоставља разне облике, али корен тога је уздржавање од говора; досетљив, човек не мора да поштује сопствену секту, или да с подцјењивањем говори о другој, без разлога. Омаловажавање би требало да буде само из одређених разлога, зато што секте других људи заслужују поштовање из једног или другог разлога.¹

¹ Видјурант: Источне цивилизације; „Народна књига - Алфа“, „Војноиздавачки завод“, Београд, 2004, стр. 450.

Основне темеље принципа толеранције поставили су антички стоичари као филозофи према којима је етика циљ и круна филозофије, јер је учила како да се живи, вјеровали су у предодређеност, да постоји судбина, од човјека су захтијевали да се истакне у врлини и били су заступници најстрожијег морала. Стоичка етика је једна од најдрагоцјенијих, најраширенијих и најутицајнијих етичких учења свих времена. Стоици су проповиједали уздржаност, строго поштовање обавеза, испуњавање дужности, хвалили самосвијест и залагали се за идеал стоичког мудраца који садржи све интегрисане врлине, зна прави пут и компас кретања; замишљен је као израз снаге свога духа и воље и одржава чврстину свога карактера, која се огледа у равнодушности према поклонима и патњама, те у стрпљивом подношењу несрећа које се човјеку дешавају у животу. Стоички мудрац треба уз помоћ ума да савлада све страсти које могу да умање разумско одлучивање и дјеловање. Стоици су били морално храбри и истрајни, уздржани и спремни да бескрајно подносе тешкоће и страдања. По свом одређењу били су космополите (грађани свијета). Поштовали су људе различитих вјерских и етничких одређења, а жртве и одрицања су били спремни да подносе до крајњих граница.

Идеја о толерантности као вриједном и неопходном људском одношењу била је присутна код великог енглеског филозофа Џона Лока (1632-1704) и дошла до пуног изражаја у његовим „Писмима о толеранцији“ (1689-1692) у којима се заложио за трпељивост према различитим погледима на свијет и вјерским убјеђењима и ставовима. Његови савјети о толеранцији садржани су у следећем: „Толеранција према онима који имају различите религиозне погледе јесте толико у складу са Јеванђељем и са умом, што је заиста чудовишно што људи то не виде у јасном светлу... Нико нема право да икако наноси штету некоме другом лишавајући га његових грађанских достојанстава или њих поништавајући због припадности различитој религији или вјерској пракси. Сва права и слободе човјека и грађанина треба да припадају као света (неприкосновена) права - религија се не бави њима. Не треба човјеку чинити никакво насиље и повреду независно од тога да ли је хришћанин или паганин. Чак и мјере праведности треба прикључити великодушности и милосрђу. То заповиједа Јеванђеље, то савјетује разум и то од нас тражи заједница, праведно створена међу људским бићима.”² Волтер нас опомиње да ако некоме припишемо неко дјело или пропуст, чак ако они нису криминални сами по себи, чини да особа изгледа одбојно или мање достојанствена за друштвено повјерење. По Волтеровом схватању од празновјерица најопаснија је она ако се ближњи мрзи због различитог мишљења.

Уколико је мање догми биће мање расправа, свађа и мука. Човјек ће бити срећан ако буде праведан, милостив и уколико је спреман да помаже другим људима.

2 Кирил Темков: Добро, боље, најбоље: Етика за младе: Етички лексикон, „Бајка“, „Бонас“, Ниш, 2003, стр. 227.

Највећи политички заступник мира у савременом човјечанству био је Махатма Ганди (1869-1918), који је био на челу покрета за ослобођење Индије од колонијалне власти и успјешно водио ослободилачки процес под заставом ненасиља (ахимсе) па спада у најзначајније етичке личности савременог свијета. У једном тексту о миру као духу човјека Ганди наводи: „Од најранијих свједочанстава људске историје па све до данас гледамо да је човјек непрестано напредовао ка ненасиљу (ахимса). Наши далеки преци били су људождери. Затим је дошло вријеме када им се смучио канибализам па су почели да живе као ловци. Касније је наступила ера када се човек застидио ловачког начина живота. Зато је почео да се бави земљорадњом па је за своју исхрану постао зависан једино од Мајке земље. Тако је од номадског стадијума прешао у стадијум постојаног цивилизованог живота, изградио села и градове, од члана породице постао члан заједнице и народа. Све су то знаци ненасиља и опадања насиља. Ако би било другачије људски род би до сада изумро, као што су се изгубиле и многе врсте нижих животиња.³

О толеранцији и мржњи Адам Б. Селигман расправља на следећи начин: „Па ипак, ако једна група људи једноставно мрзи другу, од њих бисмо захтијевали не толеранцију, него одустајање од те мржње.” Штавише, лицемјера не сматрамо толерантним ако се он, уз огромно трошење психичке енергије, суздржава од дјеловања у складу са својом предрасудом. Чињеница да, ако је имао прилику за то, није отишао у цркву у Албама и спалио је не чини га толерантним особом. То не значи да толеранција не укључује суздржавање, али ради се о суздржавању од нечега што је више од чина. Ради се о суздржавању од мисли, могуће и о суздржавању од доношења суда о нечему, као што је прије неког времена истакао „John Horton”.⁴

Данас је толеранција заживјела као духовно, политичко и културно начело свијета. Она чека у реду да постане општа (генерална) етичка вриједност. Представља општу вриједност у различитим областима (стваралаштву, религији, политици, међународним односима, етици). Толеранција се манифестује као низ нових облика живљења и дјеловања: мирољубива коегзистенција, кохабитација ставова, екуменизам, као свјетска организација, као универзална етика у оквиру пројекта УНЕСКО-а и многих великих пројеката за уједињавања и зближавање људи.

Идеалне, а тиме и максимално толерантне, личности треба да буду мирни људи као што су Буда, Исус Христос, Махатма Ганди, Конфуције, Мајка Тереза, они који инсистирају на етичности, који имају снаге да поносе увреду и неправду, који су трпељиви, не повређују друге, већ помажу људима и боре се за истину и правду мирним путем и чињењем добрих дјела. Христос је високо цијенио миротворце и награђивао их благодећу својом. Најважнији допринос са краја другог и почетком трећег миленијума је нови етички став човјечанства да чување живота треба да буде незаобилазно и нај-

3 Кирил Темков: Исто, стр. 215.

4 Tolerancija, ideologija, tradicija, časopis „Međunarodni forum Bosna“, 14/01, Sarajevo

потребније етичко начело. У нашој развијеној цивилизацији провођење толеранције је од прворазредног значаја.

Савремени аутори указују да толеранција расте са нивоом образовања у многим земљама свијета. Стога Рајмон Будон то коментарише у духу времена у којем живимо: „Узимајући сада у обзир ниво образовања, у свим случајевима (изузев неколико изузетака на која ћу се вратити) толеранција према разликама расте са нивоом образовања.”

У Француској, Италији, Њемачкој, Канади, Великој Британији, Сједињеним Државама, сусјед криминалац прихвата се у толико лакше уколико је ниво образовања виши. Исто је тако када се ради о другим карактеристикама - о другој раси, муслиманима, странцима, хомосексуалцима, Јеврејима. Одбацивање болесних од сиде опада код најобразованијих и код младих. Кад се ради о криминалцима, одбацивање остаје знатније, али тежи у цијелини да постепено опада код најобразованијих и у групама омладине. Дрогирани су предмет једне високе стопе одбацивања која опада неједнообразно: они су одговорни за своје понашање које је носилац негативне вриједности. Случај лица која су емоционално нестабилна је компликованији, јер се може замислити -већ сам то рекао- да се то стање више или мање може контролисати. Можда је вриједност контроле самог себе јача у Сједињеним Државама и можда то објашњава што је стопа одбацивања тамо виша него у осталим земљама. Али се и ту уочава иста промјена са старосном доби и нивоом образовања, као и другдје.)⁵

Према Декларацији о принципима толеранције (УНЕСКО) 1995. године она „представља поштовање, прихватања и правилно оцјењивање богатства култура нашег свијета, нашег начина изражавања и наших облика изражавања наше суштине као људских лица.”

Можемо констатовати да је толеранција хармонија различитости. Она није етика дужности. Она је истовремено политичка и правна неопходност. Толеранција је вриједност која мир чини могућим и доприноси да се „један свијет рата замени културом мира” Конвергенција и приближавање међу системима и политичким и идеолошким ставовима је од пресудног значаја за успостављање и трајање мира у свијету и елиминисању сукоба и рата.

У старим робовласничким системима и у многим раздобљима касније било је присутно ропство. До недавно у свијету су владале разлике (имовинске, класне, образовне, културне, генерацијске, расне...). Терористичким системима је страна идеја толеранције и поштовање међу људима. У нашој развијеној цивилизацији толеранција заузима изузетно мјесто и путоказ је за нови свијет без сукоба и ратова. Ако се жели повезивање свих у исти свијет (екумена), онда толеранција мора добити право грађанства и постати компас који показује смјерове мировних процеса и кретања. Ако желимо слободу за себе, онда је морамо дати и другима.

Нови свијет медија и културе мора бити спреман да шири толеранцију, али то често изостаје па је нужно да филозофија и етика образују људе у

5 Рејмон Будон: Иморализам, ЦИД, Подгорица, 2005, стр. 61.

хуманистичком духу и допринесу развоју толеранције и сарадње међу људима.

Наша ера не заслужује епитет ере толеранције због мноштва фактора (лажни либерализам, митологизација истине, недостатак истинских критеријума вредновања, наступање са позиција силе и моћи, све више испољавање права јачег, изражена агресија, тероризам и насиље у свијету, све присутнији егоизам, користољубље, сиромаштво, материјализам и интерес, насилна прекомпозиција појединих региона и дијелова свијета, стална присутност кризе у модерно доба, еколошка опасност и сл.).

У савременом човјечанству све заступљенији разна уништења, деструкције, сукоби, кризе и неофашистичке, неоколонијалистичке и неоимперијалне тежње. Ово вријеме личи на Хобсово и његову чувену максиму: "Homo homini lupus est" (Човјек је човјеку вук).

Нама је јасно да нема толеранције гдје се не уважавају аргументи и докази, те истим аршином не цијене и не уважавају све појаве на свим странама. За толеранцију је потребна високо развијена свијест и култура, Фројдов суперего који врши контролу над људским поступцима. Погубно је ако се у међуљудским односима замагљују, митологизирају, минимизирају и злоупотребљавају, погрешно и једнострано тумаче и намећу истина и првда онако како то властодрущима, леитама и моћним клановима одговара.

Муслиманска страна у БиХ, уз подршку и благонаклон моћних сила Запада и већине недобронамјерних сусједа, полази од неприхватљивих мјерила, погрешних теза и злонамјерних тумачења, изопачених, пристрасних и непринципијелних ставова: једини кривци и злочинци су Срби па је потребно да за све одговарају, без обзира на правду и истину, да им се дијеле лекције, намећу рјешења и диктати.

Нема истинског, толерантног и конструктивног договора свију страна у БиХ на нивоу државних органа, институција и тијела па муслиманско руководство често наступа једнострано, покушава да наметне ставове и одлуке, изнуђава рјешења од међународне заједнице и стално врши притисак на српску страну, проводи лобирања, монтирања и процеса и замјену теза па Србима приписује сопствене грешке, догматски однос и непринципијелне нападе. Бошњачка политичка врхушка, по сваку цијену, настоји да изнуди уставне промјене и стварање унитарне државе БиХ, што подразумијева наметање централизације и мајоризације, а занемарују се историја, култура и традиција остлаих конститутивних народа и националних мањина. Сасвим је јасно да овдје нема ни говора о толеранцији и уважавању него се врши ослонац на међународну заједницу и исламски фактор како би се задовољили интереси искључиво муслиманског народа, а у медијима се износе конструкције, лансирају неистине, оптужује се само српска страна и шири мржња и вјерска искључивост.

Нека бошњачка гласила изгубила су сваку мјеру, прешла црвену линију, ниво људскости и цивилизацијске пристојности па се актуелно српско руководство у Републици Српској упоређује са фашизмом, хитлеризмом, аветима прошлости и мрачним силама, а заборавља се да су Срби у оба свјетска рата били на страни прогресивних снага човјечанства. У ужим ру-

ководствима бошњачке политике налазе се појединци који би требало да буду суђени за ратне злочине, не одричу се ратне реторике и свесрдно су се залагали да муџахедини и припадници неких других исламистичких организација и покрета добију држављанство БиХ. Подсјећа нас много тога на Андрићеве тврдње да је Босна земља мржње!

Мудраци и филозофи опомињу да се мржња не може побиједити мржњом, већ љубављу и поштовањем хуманистичких начела. Лао Ц' наводи: „Побиједити друге је лакше, али побиједите себе је најтеже”.

Данас често изостају поштени циљеви и наступање са добрим намјерама, љубав према другом и ближњем своме па се руше мостови сарадњи, изостаје људски и цивилизацијски дијалог на равноправним основама.

Ако припадници муслиманског руководства, нарочито неодговорни и острашћени појединци, наступају дрско, често примитивно и испод цивилизацијског нивоа, не поштују колективни рад и не желе усаглашавање, онда нема толеранције и кидају се нити сарадње и усаглашавања. То се све чини уз благослов и подршку међународне заједнице, свјетског јавног мњења и једностране поступке и одлуке западних земаља које пропагирају људска права и слободе, мир и демократију! Наша народна мудрост опи-миње: „Лако је бити светац коме је Бог отац”.

Праштају се и толеришу наступања, изјаве, тајни преговори, потписивање докумената и оспоравају суђења припадницима властитог народа, често истакнутим појединцима, од стране најодговорнијих појединаца из ужег муслиманског руководства који би требало да буду оптужени и суђени за злочине над српским народом. Запад превише тога толерише својим миљеницима Муслиманима и Хрватима, а Србима се намећу услови, уцјењују се и једнострано осуђују, отимају им се територије и оспоравају основне цивилизацијске вриједности и правда.

Без двосмјерне комуникације, исказане добре воље, моралности и поштења, спремности на праштање и поштовање договорених ставова све трију страна у БиХ, све личи на разговор нијемих и глувих, немоћ да се усаглашавају ставови и поступање се одвија у духу лабуда, рака и штуче из чувене басне.

Говор мржње, пријетње и увреде других страна не могу осигурати успостављању толеранције и мира међу различитим етничким заједницама и припадницима вјерских увјерења.

Толеранција спада у филозофију и етику савремене цивилизације и означава сигуран пут и компас да се преброде кризе и неспоразуми, избјегну сукоби и ратови.

Литература

1. Вил Дјурант: Источне цивилизације, „Војноисторијски завод”, „Народна књига-Алфа”, Београд, 2004.
2. Рејмон Будон: Иморализам, ЦИД, Подгорица, 2005.

3. Кирил Темков: Добро, боље, најбоље: етика за младе: етички лексикон, „Бајке”, „Бонес”, Ниш, 2002.
4. Витомир М. Стефановић: Морал и етика, „Нова 196”, Београд, 2003.
5. Фунг Ју-Лан: Историја кинеске филозофије, „Нолит”, Београд, 1977.
6. Пејо Ђурашиновић: Социологија рата „Графид”, Бањалука, 2002.
7. Толеранција, идеологија, традиција, „Међународни форум Босна”, 14/01, Сарајево, стр.121.
8. Рафаел Израели: Од Босне до Косова: Реисламизација Балкана, „Хришћанска мисао”, Београд, 2002.
9. Живорад Ђорђевић: Распеће новинарске професије, „Центар за савремену журналистику”, Београд, 2006.
10. Водич за новинаре, „Независно издање новинара Републике Српске”, Бања Лука, 1997.

TOLERANCE - IN THE PAST AND NOW
"Homo homini homo"
(To be a man to man)
(Ernst Bloch)

Prof. Ostoja Đukić, Ph.D.
Faculty of Philosophy
University of Banja Luka

Summery

Toleranace, in the first place implies being tolerant and patient towards other people's opinions, thinking and belief. It, as a high ethnical principle, emphasizes peace, love and cooperation between people, nations and countries. It can be said that tolerance is a harmony of difference. In our developed civilization tolerance is present in different areas (art, religion, politics, international relations, ethics, law) and it is manifested through different forms of life and activity. The advocates of tolerance were the Stoics in Greece, Buddhists, Jains and Mahatma Gandhi in India, Voltaire, Locke, contemporary European, Russian and some American philosophers, peaceful and pacifist movements and organizations, and other influential individuals and humanists. Tolerance was not so present in the past, but even our era cannot be called the era of tolerance. There is no tolerance between the three constitutional people of Bosnia and Herzegovina, and the Muslim government is responsible for that.

Key words: *tolerance, cooperation, peace, ethics, moral principles, the Stoics, Buddhists, Jains, value, religion, politics, international relations, ecumenism, pacifism, communication, humanity, globalization, culture, human rights, democracy, humanism, civilization, hate speech, conflicts, wars, unitarianism, honesty, truth, justice.*

ИЗВРГНУЋЕ ДЕМОКРАТИЈЕ

Изворни научни чланак

УДК 321.011.5:316.647

проф. др Ненад Сузић¹
Филозофски факултет
Универзитет у Бањој Луци

*Има људи који скидају ципеле да не би газили по
ћилиму, а навлаче чизме да би газили по људима.
(Šušnjić, 1997, str. 161)*

Апстракт: Аутор полази од шест Аристотелових идеалних типова владавине, три негативна и три позитивна. Одмах потом указује на то да се под плаштом демократије крију и друге негативне форме власти у Босни и Херцеговини. Феномен власти у Босни и Херцеговини није могуће анализирати без етничког критеријума. Етнократија сваке нације према другим нацијама дјелује првенствено негативно јер тиме прибавља гласове бирача. Упадајући у зачарани круг негативних емоција, говор мржње етнократи настоје, преко медија и на друге начине, усмјерити према другим етносима. Умјесто да развијају планове за освајање нових производних програма, планове за образовање и будућност, политички лидери преко медија и на трибинама лансирају оптужбе и блаћење политичких противника. У таквој ситуацији млади не виде своју перспективу, радије избјегавају и мрзе политику него да се у њу укључе и тиме је оснаже и оздраве. Аутор на крају предлаже футуролошку оријентацију за лидере и мобилизацију маса на принципима републике, а не демократије.

Кључне ријечи: демократија, република, етнократија, говор мржње, футурологија

¹ Ненад Сузић је редовни професор на Филозофском факултету у Бањој Луци, предаје педагогију и социологију образовања. Контакте у вези са овим радом можете остварити на тел: 00387 65 538 500 те на Е-mail: nenad_szc@yahoo.com

Побркани „лончићи”

Ријеч демократија постала је данас толико уобичајена да се више нико не пита шта та ријеч у основи значи. Састављен од појмова *demos* (народ) и *kratos* (снага), овај појам у основи значи владавину већине. Снага народа значи уједно снагу већине, што у апсолутном значењу подразумеива терор већине над мањином. Још у античкој Грчкој Аристотел (384–322. п.н.е.) је указао (Aristotel, 1960) на то да је демократија извргнуће (изопачење, девијација) републике (Табела 1).

Табела 1: Шест идеалних облика владавине по Аристотелу

Ко влада	Пожељан облик владавине	Извргнуће
Један човјек	Краљевство (βασιλεία):	Тиранија (τυρανία):
	– влада најизврснији за опште добро.	– влада самовоља и безакоње.
Група људи	Аристоикратија (ἀριστοκρατία):	Олигархија (ὀλιγαρχία):
	– владају најинтелигентнији са етичким врлинама.	– владају најбогатији.
Сви грађани	Република (πολιτεία)	Демократија (δημοκρατία)
	– влада народ с циљем што веће правне једнакости уз транспарентност и јавност.	– владају широке народне масе уз императив већине.

Како видимо у Табели 1, Аристотел нам је прије више од 2.300 година указао на то да је циљ владавине у републици што већа правна једнакост, максимална укљученост свих грађана на пословима власти као јавне (publicus) ствари (res). Међутим, демократија је по Аристотелу негативна форма владавине већине над мањином, она је „извргнуће републике” (1960, стр. 136). Тиранија већине представља својеврсну форму мајоризације. На супрот мајоризацији стоји правна једнакост свих коју Аристотел представља у републици као позитивном облику владавине.

У Босни и Херцеговини није дошло само до замјене теза о демократији и републици, већ се и форме тираније и олигархије јављају под капом демократије. Ту су се заиста побркали лончићи. Откуд тиранија у демократији? Једноставно, све нације су након првих „демократских” избора 1991. године трагале за својим харизматским вођом, жељеле су свом лидеру приписати својства Тита као неприкосновеног владара. Партије су масовно почеле добијати имена по лидерима. Једна професорица политичке социологије која

предаје на Сорбони рекла је да партије које попут француских социјалиста своје вођи припишу превелика харизматска својства имају велику шансу да се распадне када тај лидер више није на челу партије. Она је то сликовито описала на примјеру Митерана. Када се харизматски лидер, какав је Митеран, прехлади и кихне, одумре неколико општинских одбора Социјалистичке партије Француске – рекла је једном приликом новинарима. У Босни и Херцеговини нема ни једне веће партије (осим СНСД-а) да се није једном или више пута цијепала.

Какве форме тираније препознајемо у БиХ? Од времена „шесторице величанствених”, Алија, Фрањо, Слобо и тако даље, до данас имамо исту ситуацију: увијек је ту једна моћна личност која одлучује а остали фигурирају или стажирају. То је, по Аристотелу, и добро ако тај харизматски вођа најизврснији и ако као приоритет има опште добро – базилеја. Проблеми настају када харизматски лидер властиту самовољу ставља испред закона, када интереси партије постану важнији од интереса свих грађана у држави – тиранија. Историја је показала да су све тираније завршавале крахом тиранија, али за народ биле болне и дугорочно штетне. Другим ријечима, паметан лидер који жели дуго владати уз подршку народа треба да се држи принципа владања који вриједе у базилеји, а да тиранију потисне у други план или избаци као вид владања уште. Народ памти добра времена и добре лидере. У Босни и Херцеговини се још и данас може чути узречица: *За Кулина бана и добријех дана*. Иако Кулин бан није демократски биран, народ га је запамтио по добрим потезима владара који је чинио добро за све грађане.

Није се у Босни побркала само тиранида и базилеја са демократијом, ту се препознају и разне форме олигархије. Уз познату тајкунизацију политике, у БиХ налазимо владавину новокомпонованих „бизмисмена” (прво *м* није случајно нити грешком у тој ријечи), људи који су одједном и ко зна како постали енормно богати. То и не би био проблем да се ради о аристократији, односно да се ради о „најинтелигентнијима са етичким врлинама” (Табела 1). Како то да се у овој хаотичној транзицији уз сурови рат нису обогатили најинтелигентнији? Једноставно, људи који су образовани имају изражен осјећај одговорности и нису имали храбрости да приграбе капитал који им се олако нудио током рата и транзиције. Тај капитал су приграбили они који нису умјели да се боје закона, они који не вјерују у систем и којима систем смета, а они су сада тајни или полутајни финансијери странака и они би требали да граде систем, да уведу законе како би држава функционисала. Шта се овдје може очекивати? Америчко искуство је показало исту слику: и тамо су у првој генерацији капитал приграбили најсуровији и најнеодговорнији. Требало је да прођу двије генерације да би власници капитала схватили да им држава и закон требају како би заштитили стечену имовину. У Босни и Херцеговини тајкуни сањају како ће напустити ову земљу ако загусти и не размишљају како да граде систем заснован на законима. Зашто? Одговор је логичан, ако се успостави систем, у први план ће

доћи најспособнији, а то они свакако нису. Олигархијска тајкунизација политике на својеврстан начин прожима све сфере живота у Босни и Херцеговини, не поштеђујући ни највишу интелигенцију – универзитет. Ерозија је свакодневна и очигледна! Има ли томе краја? Јасно је да има. Процес ерозије може ићи до одређене границе на којој слиједи слом или преокрет.

Лидер који жели да има подршку народа мора се оријентисати да дјелује у складу са лијевом страном Табеле 1, а то значи да слиједи правила базилеје, да у власт укључи аристократију и на дјелу остварује републику, тј. равноправност свих и јавност рада изабраних. Није довољно само дјеловати у том смјеру. Потребно је стално износити чињенице, аргументе који то потврђују, потребно је увјерити и мотивисати народ, а народ дуго памти добре лидере.

Етнократија

Побркани лончићи у Босни и Херцеговини нису само у формама владавине, већ их налазимо и у настојању једног етноса да завлада институцијама система и да *demos* и *kratos* користи као мајоризацију, као форму намећања властитих интереса и властите воље другим етносима и мањинама. Рачунајући на моћ већине, неки националисти теже да свој етнос наметну као вољу већине. При томе на површину израњају тезе да они којима се овдје не свиђа могу ићи из Босне. То не вриједи само за ниво БиХ, то се протеже и до локалних заједница гдје етнички стереотипи и етноцентризам имају невиђене форме, од етничке сегрегације и стигматизације до етничког чишћења.

Представници етноса подржавају страх од других етничких заједница и на том страху биљеже властите изборне успјехе. Декларишући се као бескомпромисни борци за етничка права, ови лидери владају путем прошлости, путем страхова које су генерисали бројни ратови на Балкану кроз историју. Они заправо нису способни да се окрену будућности, да се позабаве животом, производњом, здравством, образовањем и другим сегментима нормалног живота становништва. Њима је најважније да друге нације прикажују као потенцијалне непријатеље и да од тих непријатеља они најбоље могу да заштите властиту нацију. Умјесто да у националним лидерима препознају вође који ће нацију учинити модерном, конкурентном и достојном да се носи са изазовима будућности, припадници појединих нација (народ), бирају оне лидере који им нуде политику усмјерену против других етноса. Докле ће то трајати? То ће трајати све до времена када ће се обични људи одредити да бирају лидере који им доносе мир, просперитет, напредак, учење и свјетлију будућност.

Говор мржње

Посљедица етнократских националистичких процеса је и *говор мржње*. Ову синтагму није лако дефинисати, а посебно у контексту политике и јавне власти. „Има ријечи које су тако опоре да ми уста буду горка кад их изговарам, а неку горчину осјећам и на саму помисао да их превалим преко језика. Међу такве ријечи спада и насиље” (Šušnjić, 1997, str. 161). Када желимо дефинисати синтагму „говор мржње”, морамо раздвојити ове двије ријечи. Говор је „комуникација којом се помоћу вербалних симбола (по неким – сигнала) преносе информације” (Педагошки лексикон, 1996, стр. 82). Овом појму треба да додамо емоцију коју познајемо као мржњу, а по Миливојевићу „Мржња је осјећање које субјект осјећа према некој особи за коју вјерује да је зла и да угрожава неку његову вриједност” (Milivojević, 2007, стр. 435). Као осјећање, мржња се може појавити само код конкретног појединца, она у колективном смислу не постоји, али може се десити да велики број људи који припадају једној групи или нацији осјећа мржњу према припадницима друге нације. Пошто је мржња деструктивна, свака нација жели да то осјећање преусмјери са властитих чланова на припаднике друге заједнице.

„Због ове опресије мржње, она се преноси и пројектује на чланове неке друге заједнице (другу породицу, друго племе, други народ, другу вјероисповијест, другу расу итд.). Овим маневром се двоструко штити кохезија заједнице: не само да се потиснута мржња каналише изван заједнице, већ и само постојање спољашњег непријатеља додатно доприноси кохезији колектива” (ибидем, стр. 456).

Дакле, говор мржње можемо дефинисати као комуникацију којом се помоћу вербалних и невербалних сигнала преносе поруке којима се друге особе карактеришу као зле, као потенцијално опасне по неку вриједност коју пошибалац поруке приказује као угрожену. Када трагом ове дефиниције листамо нашу ратну и поратну меморију у БиХ, тада ћемо препознати неколико суптилних форми овог говора. Такве форме су: прогласити некога агресором на властитом огњишту, извињење третирати искључиво као признање кривице, о припадницима друге нације говорити у негативном контексту. Потребно је да се сваким овим примјером овдје мало поближе упознамо.

Када су пензионисани НАТО генерали, прије него што ће доћи да воде ратне активности на Балкану, питали ко им је непријатељ, Муслимани, Хрвати или Срби, добили су одговор да то треба да буду Срби. У неким западним медијима од тада почиње невиђена медијска пропаганда против Срба. Ту пропаганду су искористили бошњачки националисти да Србе прогласе агресорима у БиХ, што је апсурдно јер су Срби овдје аутохтон народ. Како ће неко бити агресор на властитом огњишту? У међународном праву јасно је дефинисано шта је агресија а шта сецесија. Приписати неком да је агресор, значи оптужити га за ратне злочине, значи стигматизирати га и подврг-

нути разним формама етничког малтретирања и на концу изложити прогону. То је еклатантан примјер говора мржње.

Извињење третирали искључиво као признање кривице представља такође једну форму говора мржње. У извињењу није само признање кривице, а понекад извињење може ићи и без постојања кривице. У основи извињења је одређење особе која се извињава да се такво шта више неће десити, да ће предузети све што може да спријечи нежељено дјело или поступак. Сократ је признао да је говорио оно што су му судије стављале на терет, али они су тврдили да то квари атинску омладину, а Сократ је заправо отварао очи и будио свијест те омладине. Дакле, није свако признање уједно и доказ кривице! Несхватљиво је да смо недавно у медијима могли гледати истакнутог бошњачког интелектуалца Мухамеда Филиповића како с резигнацијом одбацује чин извињења. Услов помирења на Балкану је извињење јер у основи извињења стоји одређење онога ко се извињава да спријечи да се дјело поново деси, односно да ће све учинити како и сам не би учинио исто дјело. Они који говоре у име нације, а знамо да су све нације имале ратних злочинаца у протеклом рату, а не желе да се извињавају, понашају се као починилац крвног деликта који тврди како почињени деликт не би учинио да га жртва на то није натјерала – чиста психопатологија, зар не?

Када припадници једног етноса о припадницима другог или других етноса говоре првенствено или искључиво у негативном контексту, то можемо назвати говором мржње. Када су Франко-Канађане питали о Англо-Канађанима, ови су говорили како су Англо-Канађани хладни, шкрти, груби и слично, а када су питали Англо-Канађане о припадницима друге нације, ови су говорили како су Франко-Канађани непоуздани, прљави, шепртљави и слично (Gardner and Klain, 1981). У Босни и Херцеговини, а и на другим подручјима бивше Југославије, данас је довољно пратити медије и констатовати како се говори о другим нацијама. Довољно је сачинити протокол позитивних и негативних квалификација припадника властите и других нација, а потом репрезентативни узорак сати или минута таквог говора окарактерисати као говор мржње или говор помирења и толеранције. Ово је идеја за ново истраживање, а таква истраживања нам данас, петнаест година након рата, јако недостају.

Капитализам као утопија

Футуролошка оријентација лидера, њихова моћ да мобилишу и мотивишу масе на будућим пројектима, услов је просперитета, помирења и благостања једне нације. Од тога како планирамо будућност зависиће и наше акције, а те акције предодређују шта ће се у будућности реално десити. Сви народи на Балкану су, мање више, оријентисани на будућност. Овдје ће људи стезати каише да би њихова дјеца живјела боље, а онда ће ти млади кад одрасту поново стезати каише за будућа покољења. Нико није боље ко-

ристио ову футуристичку оријентацију на Балкану од Тита и комуниста. Они су народу умјели продати конкретну утопију, али и наду док је самоуправна бирократија имала невиђене привилегије. Ипак, морамо, признати, тај период је оставио урбанизацију, индустријализацију и огромни просперитет. Можда је најважније за тај период то да су људи вјеровали у сутрашњицу, да су имали осјећај сигурности. Шта је донијела транзиција?

Живећи деценијама у самоуправном обликовању будућности, грађани Југославије развили су своје утопијске вриједносне оријентације. У тим деценијама са Запада су стизале слике о гламуру Холивуда, о раскоши источне обале Америке, о благостању капитализма. Самоуправна утопија није више била тако блистава и жељена као она коју нуди капитализам. Распад Југославије, транзицију и долазак капитализма многи су доживјели као остварење снова. Одахнули су и рекли: коначно нам стиже благостање. Међутим, са капитализмом је стигло и драстично раслојавање. Данас Америка има око 36 милиона људи који имају проблема да набаве храну и задовоље основне животне потребе, а код нас је раслојавање довело до тога да неки људи имају фабрике, хотеле, више зграда, јахте и невјероватно скупе аутомобиле, док стотине хиљада грађана гладује или је на ивици глади. Проблем се усложњава и процесима који указују да на Западу „слом долази” (Оте, 2006, стр. 181). Генерације самоуправних утописта се данас понашају по моделу народне клетве: *Дабогда имао, па немао*. Сада можемо чути много људи како кукају за сјајним Титовим временима. Млади који су у међувремену одрасли немају тај терет прошлости, јер немају искуство самоуправног система, али имају друге фрустрације и дилеме.

Младима се данас не нуди никаква утопија. Утопија капитализма више не постоји јер се и капитализам распада. Вјера у будућност угрожена је лажним обећањима политичара као и невјероватно деструктивним потезима ММФ-а и других свјетских центара моћи. „Ако се повећају издаци за потрошњу, онда и економији генерално иде боље, а ако они падају, онда и њој иде лошије” (ибидем, стр. 153). Западна привреда се базира на принципу потрошње: што већа потрошња, то је лакше продати и усавршити производњу, а што већа производња и промет, то је већа зарада. Како повећати потрошњу ако смањујемо плате? Зашто овдје на Балкану, а и другдје, ММФ тражи да се смањују плате, да се редукује куповна моћ потрошача? Гушење развоја, програмирање овисности, предодређена улога за робове у новом свјетском поретку или ко зна шта? – то су опције које здрав разум настоји одбацити, али конкретна стварност упорно подупире. Представници власти у БиХ галантно улазе у ове ММФ обавезе, чак то истичу како властити успјех и промовишу на медијима. Млади то виде, виде и друге обмане и полако, али сигурно, напуштају оптимизам и појачавају свој анимозитет према политици. Генерације самоуправних утописта су се сурово сусреле са реалношћу транзиције. Шта ће бити са генерацијама реалних песимиста које данас одрастају на основама друштвено генерисаног незнања? Млади данас виде да се не исплати ићи у школу, студирати, виде да тајкуни успијевају преко

ноћи, виде да влада сурови монопол те да реална конкуренција квалитета нема готово никакве шансе. Неки од њих, они најспособнији, маштају како ће отићи у иностранство, други се надају да ће преко везе наћи запослење, а неки не желе мислити о будућности.

Не можемо у будућност окренути леђима

У недостатку конкретних програма, у недостатку визије и вјере у властите снаге, многи политичари се као пијани плота држе прошлости, оживљавају ратне трауме и фрустрације и кукају како ништа не могу учинити јер су они прије њих све разорили. Овај дефетизам је лако препознати у иступима бројних представника политичких странака. У том оквиру неки политичари су се извјештили да обмањују и лажно обећавају прије избора, а након што преузму власт, по аутоматизму заборављају дата обећања. Лијек за ово је транспарентност и јавност, односно мобилизација маса на заједничким активностима и доношењу одлука. Ово укључивање што већег броја људи резултира снажном мотивацијом, а та мотивација опредјељује позитивну акцију што сигурно утиче на будућност.

„Политичка демократија, убацујући све већи број људи у систем социјалног одлучивања, може олакшати повратну спрегу. Ова повратна спрега је есенцијална за контролу. Ако претпоставимо значај улоге контроле у процесу убрзаних промјена, требаћемо све више доступних и све више демократских механизма повратне спреге” (Toffler, 1970, 484).

Код нас је уобичајено да они које народ бира немају повјерења у своје бираче и сматрају да народ нема шта да одлучује о државним пословима, да исти тај народ не треба информисати нити питати за било шта. Ако прихватимо тезу да народ није довољно стручан да се укључује у државне послове, логично је запитати зашто политичари уједно зазиру од научника, који су често и стручнији од политичара.

„Једино када они који доносе одлуке буду наоружани бољим предвиђањем будућних одлука, када путем сукцесивних претпоставки добијемо већу тачност предвиђања, наши покушаји да управљамо промјенама видљиво ће се побољшати. Предуслов за рационално тачне претпоставке о будућности је разумијевање потенцијалних посљедица наших властитих акција. Без тога разумијевања управљање промјенама је немогуће” (Toffler, 1970, 469).

Конкретно, у данашњој ситуацији, када свако зна да је немогуће озбиљније повећати стопу запослености, од политичара би било разумније да сниме реалну ситуацију те да заједно са јавношћу трагају за рјешењима, него да обећавају хиљаде радних мјеста. Иницијативе које људи на власти могу понудити јавности могу бити сјајно средство управљања промјенама, а укључивање научника овом процесу може дати конкретне изведбене форме и опипљиве резултате. „Боље је да базирамо наше експерименте на технологији и друштву сутрашњице него на прошлости” (Toffler, 1970, 468). Ова футуристичка оријентација данас најалост измиче нашим политичарима.

Закључак

Од говора мржње до футуристичке оријентације није једноставно доћи. Ипак, познато је да се на добро људи лако навикну и да је у „добро лако добар бити” – што би рекла народна пословица. Када осјете да су уважени, питани, да су дио система у одлучивању, људи постају оптимисти и спремни на акцију али су и необично захвални ономе ко им то обезбиједи. Не треба заборавити Аристотелове тезе о томе да је човјек *animal sociale* и *animal rationale*. Свој грегарни или чопоративни мотив ми задовољавамо на различите начине, али најпродуктивнији начин је укључити људе у активности од општег интереса, од опште користи и добра. Осјећање да припада заједници, да је уважен и користан, човјеку пружа задовољство, пуни му батерије и снажно га мотивише на позитивне акције. То је најбољи пут за превазилажење подјела, за враћање оптимизма младима и просперитет на Балкану и у БиХ.

У овом раду сам се позабавио заблудама о схватању појма демократије, али и низом практичних „извргнућа” или скретања под окриљем демократије. Нажалост, наша стварност у правилу указује да се ова скретања препознају на негативним формама владавине. Предност је што на основу овог рада можемо констатовати која су скретања пожељна, а која нису, што често измиче политичким лидерима у Босни и Херцеговини.

Литература

1. Aristotel (1960). *Politika* (prevela Ljiljana Stanojević Crepaјac). Beograd: Kultura.
2. Gardner, C. R. & Klain, R. (1981). *A Canadian social psychology of ethnic relations*. Toronto: Methuen.
3. Milivojević, Z. (2007). *Emocije: Psihoterapija i razumevanje emocija*. Novi Sad: Psihopolis institut.
4. Оте, М. (2009). *Слом долази*. Бања Лука: Романов.
5. Šušnjić, Đ. (1997). *Dijalog i tolerancija*. Beograd: Čigoja štampa.

DEMOCRACY EXPOSED TO RIDICULE

Prof. Nenad Suzić, Ph.D.²
Faculty of Philosophy
University of Banja Luka

There are those who would take off their shoes when they stamp on the carpet, but put on their boots when they stamp on other people (Šušnjić 1997, p.161)

Summary

The author points to Aristotle's six ideal types of government, three negative and three positive. Then he argues that under the cloak of democracy lie other negative forms of government in Bosnia and Herzegovina. It is not possible to analyze the phenomenon of government in BiH without the ethnical criterion. Ethnocracy of one nation is negative in the eyes of other nations and this is how it gets its voters. Within the spelled circle of negative emotions, ethnocrats direct hate speech, through the media and other ways, at other ethnic people. Instead of creating plans for new production programs, plans for education and future, political leaders use the media and speaker's platforms for accusation and defamation of other politicians. Thus the young have no prospects, and instead of supporting and improving politics, they try to evade it and they end up hating it. In the end, the author proposes a futuristic orientation for leaders and mobilization of the masses on the principle of republic, not democracy.

Key words: *democracy, republic, ethnocracy, hate speech, futurology.*

---

² Nenad Suzić is a professor at the Faculty of Philosophy in Banja Luka. He teaches Pedagogy and Sociology of Education. For more information about this paper call: 00 387 65 538 500, email:nenad_szc@yahoo.com

ПРОПАГАНДНИ СТЕРЕОТИПИ МРЖЊЕ

Изворни научни чланак

УДК 316.647.3/.5:659.2/.4

проф. др Брацо Ковачевић
Факултет политичких наука
Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: *Рат у бившој Југославији и бившој Босни и Херцеговини наметнуле су моћне силе Запада и тзв. „Међународна Заједница”, а Њемачка и Аустрија посебно подржавале због својих раније познатих реваншистичких разлога. У снажном медијски контролисаном пропагандном говору мржње Срби су оптуживани а Хрвати, Словенци и Бошњаци помагани. Нелиберални империјализам осваја свијет тако што развија војну индустрију, производи ратове и своју политику оправдава медијима преко којих шири пропагандне стереотипе мржње.*

Кључне ријечи: *рат, медији, медијски рат, медијски макијавелизам, пропаганда, дезинформације, стереотипи, мржња, говор мржње,*

Увод

На овом геополитичком простору „хаоса” готово да сви „извана” имају неке своје „виталне националне интересе”. Турци своје носталгичне, Аустријанци такође, Нијемци неостварене „*Lebensraum*” интересе, Американци „виталне”, и тако редом. Свако, па и мало настојање, да одбране своје интересе, слободу и своју сиротињску егзистенцију на овој вјетрометини на којој се налази српска „кућа поред пута”, велике силе одмах доживљавају као атак на те своје виталне интересе. И сви као да имају већа права од Срба који овдје вијековима живе. И наравно, сви у тој својој параноичности и очигледној војној, политичкој, дипломатској, идеолошкој и медијској агресив-

ности, могу да Србе оптужују за било шта јер су моћни, снажни и утицајни. Србима остаје да се бране што је тешко у борби између Давида и Голијата и да, мало по мало, остају без дијела свога суверенитета и идентитета. У тој денационализацији српства медијски пропагандни стереотипи мржње за добијају посебно мјесто.

Медији су веома моћна средства утицаја. У мултиетничким заједницама могу допринијети ширењу идеја мира, повјерења и толеранције, али исто тако могу пропагандно ширити и нетолеранцију, стереотипе и говор мржње. У протеклом рату на подручју бивше Југославије и БиХ медији су били подстрекачи **мржње** јер су у балканском сукобу медији „постали једна од зараћених страна која се више није приказивала као неутрална и непристрасна» (Петер Брок).

Политика преко медија пропагандно утиче на јавно мњење како би га придобила за провођење својих идеолошких, политичких, економских, војних акција. **Пропаганда** је: процес ширења информација с одређеним циља људи; чин убјеђивања којим се особама мијењају њихови погледи, мишљења, осјећања, ставови; настојање да се створе, контролишу или промијене ставови групе према којој је пропагандна информација усмјерена. Пропаганда користи различите **методе** и **технике**, дезинформације посебно, као технике лагања, варања, и манипулисања јавним мњењем ширењем лажних информација и њен циљ је дисквалификација противника по принципу „Важно је уништити Картагину.“ У пропаганди је још актуелна она Гебелсова мисао: „лаж поновљена хиљаду пута остаје лаж, лаж поновљена милион пута постаје истина.“

Говор мржње и рат у бившој Југославији

Ако је рат наставак политике другим (војним) средствима, онда је мир (након рата) наставак рата другим (не војним) средствима. Војнички рат у Босни и Херцеговини је престао, али је настављен рат другим средствима: пропагандним, политичким, идеолошким, едукативним, вјерским, медијским. Медији су, пред почетак војничког рата, у току њега, а и после њега, играле и још увијек играју велику пропагандну улогу.

Медији снажно учествују у обављању критичког односа према некој појави, тако што се баве поступком „класификовања свијета“ у оквирим „дискурса владајућих идеологија“ (С. Хол). А, то се односи на непрестано манихеистичко подвлачење линије разликовања: „исправног“ од „неисправног“, „нормалног“ од „ненормалног“, „правилног“ од „неправилног“, „доброг“ од „лошег“. У „свом“ рату, „медијском рату“ разликовања ових дихотомија, медији често изазивају **моралну панику** на стварна, али и измишљена стања и догађаје. Примјера за оправдање ове тврдње има много, а неке од њих, везане за предратне и ратне прилике у бившој Југославији и бившој БиХ, ћемо и навести.

Знамо да су Њемачка и Аустрија здушно подржавале отцјепљење Хрватске и Словеније од Југославије и тако у вријеме грађанског рата допринијели радикализовању сукоба. Да би један нелегалан чин са стајалишта међународног права оправдале, морале су свом јавном мњењу преко контролираних медија пласирати дезинформације и пропагандне стереотипе о Србима. Сатанизација и демонизација Срба кулминирала је у ставовима и иступима тадашњих високих државних службеника Западних земаља што је веома много утицало на одређење њиховог јавног мњења и продубљавање стереотипа о Србима. Тако су та сатанизација и деномизација започињали у државној институцији, а затим су се преко медија преносили на њихово становништво. Иза напада на тзв. Стварање „Велике Србије”, стварала се „Велика Хрватска”, а Србија постајала све мања. Да би је осакатили и отргнули од ње који дио, опет ће покренути причу о „Великој Србији”, „великосрпској идеји”, „окупатору”, „хегемонистичком” или „комунистичком Београду”, „угњетачкој нацији”, „србочетницима”, „србокомунистима” итд. Наравно, све са истим циљем како би се Словенија и Хрватска отцјепиле од „угњетачке нације”. Оваква антисрпска пропаганда потицала је од раније формираних стереотипа, из периода Аустро-Угарске, и у себи је носила снажан печат реваншизма чији је циљ био сецесија Хрватске и Словеније, те распадање Југославије.¹

Хелмут Кол, бивши њемачки канцелар, залагао се за „уништење последње оазе комунизма” (Србије – оп. Б.К), а његов министар иностраних послова Клаус Кинкел је говорио да: „Србију треба бацити на колена».

Тако су пред и у току рата у бившој Југославији, а с почетка 90-тих година пропагандним стереотипима мржње говорила дјеца и унуци оних очева и дједова који су ишли у Првом и Другом свјетском рату, а онда и послије њега, да убијају Србе на њиховој земљи. Али, нису само они.

Председник САД Бил Клинтон својевремено је изјавио: Србија је „срце европског мрака, регион бомбардованих џамија, убијених мушкараца и дјеце, силованих дјевојака”, додајући „Срби ће ово скупо платити”; секретар Сједињених Држава Мадлен Олбрајт: „Срби ће клечати на кољенима и молити за милост.” Командант НАТО-а за Европу Весли Кларк: „Србију претворити у прах и пепео.”

Када тако кажу функционери моћних држава, јасно је да иза тог мора стајати пропагандна машинерија која лажима, пропагандним стереотипима и говором мржње треба да припреми сопствено и свјетско јавно мњење како би добила легитимитет за војне и политичке мјере које ће предузимати. У таквом пропагандном ширењу лажи Хавијер Солана ће у току бомбардовања за ВВС рећи да се на Косову више „не могу видјети мушкарци од 30

¹ Нису само политичари и медији, него су и интелектуалци ширили пропагандни говор мржње. За Кајзерлинг су Срби „примитивна раса ратника и разбојника», за Гинтера Граса: „су агресори у првом реду Срби», а за Хабермаса је „оправдана НАТО агресија“. Сузан Сонтаг ће говорити о „праведним ратовима“, а Едгар Морен, Андре Гликсман, Анри Леви, и многи други интелектуалци ће прихватити априорну пропагандну причу о „српској кривци“.

до 60 година”. Америчког председник Бил Клинтон ће говорити да „Срби спроводе терор и силују албанску децу.”

До којег нивоа примитивизма сежу лажи, пропагандни стереотипи и говор мржње, навешћемо став америчког дипломате Ричарда Холбрука да су Срби „злочиначки дупеглавци”. За Мадлен Олбрајт Срби су „одвратни»; за француског председника Жака Ширака „Срби су народ без закона и без вјере... народ разбојника и терориста”. Њемачки канцелар Хелмут Кол ће рећи: „Нека се Срби подаве у сопственом смраду», амерички конгресмен Дејвид Оби: „Срби су свиње”, а Лоран Фабијис, председник Народне скупштине Француске: „Срби су ђубре”. Познати секретар иностраних послова САД Ворен Кристофер Србе је назвао „неморалном расом”, а амерички сенатор Џозеф Бајден „убицама беба”.

Под притиском пропагандног говора мржње, те војне и политичке помоћи, у Сарајеву су у улици Васе Мискина 27. маја 1992, те на пијаци Маркале 5. фебруара 1994. и 27. августа 1995. године од стране муслиманске владе инсценирана масовна убиства како би се Србима наметнуле економске, културне, научне, спортске и политичке **санкције** од стране тзв. „међународне заједнице”. Иако је тадашњи генерални секретар УН Бутрос Гали имао извјештај експерата УН који говори о подвали бошњачке стране (а којег није изнио на сједници Савјета безбједности), свјетско јавно мњење је обмануто а санкције уведене. Неколико година након тога, слична подвала била језната под називом – Рачак.

Својевремено је Џорџ Вашингтон истицао да **измишљене приче** могу имати већи ефекат од истинитих. «Конгрес неће доносити никакве законе...којим би се сужавала слобода говора или штампе...» дио је текста Првог амандмана Устава Сједињених Држава, текста који је америчким средствима информисања дао потицај и право да своје садржаје објављују без ограничења и цензуре. Много година касније, а у континуитету развоја америчке спољне политике на пропагандним стереотипима, лажима и обманама, бивши министар одбране САД Доналд Рамсфелд је изјавио да се може **лагати**, ако је то у „интересу државе”. Послије кубанске кризе са ракетама 1962. године један помоћник америчког секретара за одбрану инсистирао је на праву на **организованом јавном лагању**, сматрајући да влада има право да «управља вијестима» и право да неку информацију ускрати или да шири лажне вијести.² Другим ријечима, у својим пропагандним лажима, медији могу да проводе тзв. „**семантички терор**”.

„Семантички терор” је „терор” поруке, простор језичког скривања, лажи и подвала и изгледа овако:

- „ширење демократије и људских права” = империјално освајање држава, народа и њихових богатстава;

2 „Године суптилне медијске пропаганде и стално, упорно понављање једних те истих пропагандних порука отупљују могућност препознавања лажи и већина људи почиње вјеровати у неке вриједносне ставове које им власт сугерише и успјешно намеће”. S. Malović, R. Vilović, *Etika novinarstva*, Zagreb, „Icej”, 2007, str. 39.

- „хуманитарна интервенција” и „кампања” = агресија, бомбардовање, хуманитарна катастрофа и оправдање злочина и геноцида;
- „хуманитарна помоћ” = наоружавање;
- „хумано пресељење” = етничко чишћење, интенција мирног протјеривања Срба из РСК и РС;
- „Милосрдни анђео” = назив за „ваздушну кампању”, тј. бомбардовање, разарање и убијање;
- „колатерална штета” = убијање цивила и невиних особа, бомбардовање и разарање цивилних објеката
- „либерализација економије” = експлоатација туђих природних ресурса и радне снаге;
- „борба против протекционизма” и „ширење слободног тржишта” = освајање тржишта и увођење протекционизма за продају своје робе (путем „стандарда”, итд);
- „мировни процес” = арбитражање у сукобима, уцјене и блокирање постизавања мира;
- „слободни народи” = народи који освајају...

У складу са концептом „семантичког терора”, чија је суштина лаж, манипулација и обмана, многи неће говорити о **америчком империјализму**, већ о **америчком вођству** с обзиром на „привлачност” *америчког стила живота, протестантској етици* (о којој је говорио Макс Вебер као о претпоставци настанка капитализма на Западу), *демократији и технолошким предностима*. Тако ће се свјесно америчка војна надмоћ камуфлирати и лажно представљати да је ријеч о „добровољном прихватању америчког вођства.”³

У савременим међународним односима новац је врховно божанство којим се може готово све учинити. Они који имају новац, могу имати пријатеље међу моћним државама, и могу себи купити слободу; они који немају новац – неће моћи очекивати да имају права, слободу и живот. „Не постоје вјечни пријатељи, само су интереси вјечни” – већ одавно је познати политички и дипломатски слоган. На тржишту новог свјетског поретка не само да се појединци, него и народи дијеле на „платежне” и „не платежне”, а тржиште нуди спас, слободу и опстанак само платежним.⁴

Поред медија који шире пропагандне стереотипе и говор мржње, оправдавајући одређене политичке, дипломатске и војне мјере „међународне заједнице”, треба поменути и **пропагандне агенције**. У Сједињеним Америчким државама има неколико пропагандних агенција које су, уз велика финансијска средства, ангажоване у кризним и ратним ситуацијама, а које својим медијским манипулацијама утичу на каналисање појава у правцима које желе наручиоци и финансијери услуга. Тако је било и у рату у БиХ и

3 Z. Brzezinski, *Velika šahovska tabla*, Podgorica, „CID”, 1999; Z. Brzezinski, *Američki izbor – globalna dominacija ili globalno vodstvo*, Zagreb, „Politička kultura”, 2004.

4 I. Ramone, *Geopolitika haosa*, Beograd, „Institut za geopolitičke studije”, 1998, str. 64.

бившој Југославији у којима је, једна од таквих, фирма *Ruder & Fin* потпомогла Хрватској и бошњачкој страни БиХ, те сепаратистима на Косову. Ова америчка агенција за односе са јавношћу ширила је пропаганду у корист Хрвата и Муслимана у рату против Срба у БиХ. На питање чиме се ова фирма највише "поноси", одговорио је њен директор Џемс Харфи: "Тиме што смо придобили јеврејско јавно мњење. Та игра је била јако деликатна и, са те стране, ово питање је укључивало велику опасност зато што је предсједник Туђман био толико непромишљен у својој књизи *Беспућа повијесне збиљности*. Због тога текста могао је бити окривљен за антисемитизам. Ништа боље није било ни на босанској страни, гдје се предсједник Изетбеговић у својој *Исламској декларацији*, објављеној 1970. године, сувише залаго за муслиманску фундаменталистичку државу (у Босни). Поред тога, прошлост Хрватске и Босне била је обиљежена врло реалним и суровим антисемитизмом. Неколико десетина хиљада Јевреја нестало је у хрватским логорима. Било је много разлога што су јеврејски интелектуалци и организације били непријатељски расположени према Хрватима и Босанцима. Пред нама је био изазов да постигнемо да се ситуација преокрене и успјели смо у томе између 2. и 5. августа 1992. године када је *Њујорк Нјуздеј* (*New York Newsday*) објавио носећи чланак о (српским) логорима. Ухватили смо се за то и позвали три велике јеврејске организације: *Лигу за борбу против клевете B'nai Brith*, *Комитет америчких Јевреја* и *Америчко-Јеврејски конгрес*. Предложили смо им да штампају оглас у *Њујорк тајмсу* (*The New York Times*) и организују протест испред зграде УН. То је заиста упалило: ангажовање јеврејске организације на страни Босанаца (босанских муслимана) била је партија супер-покера. Одмах послје тога успјели смо да у јавном мњењу Србе доведемо у везу са нацистима. Било је то сложено питање. Нико није могао схватити о чему се ради у (бившој) Југославији. Искрено говорећи, могу вам рећи да се већина Американаца питала у коју афричку земљу да смјесте Босну. Једним јединим ударцем успјели смо да понудимо једноставну причу, причу о добрим и лошим момцима. Знали смо да на том плану треба да играмо игру. И, побиједили смо, тако што смо циљали у јеврејско јавно мњење, у праву мету. То се није догодило много прије него што је дошло до јасне промјене у писању штампе, пошто су се појавили емоционални изрази као што су етничко чишћење и концентарциони логори, који су подсјећали на нацистичку Њемачку и гасне коморе у Аушвицу. Емотивни набој је био тако снажан да му се нико није могао супроставити, а да не буде оптужен за ревизионизам".

Невјероватна, али ефектна манипулација! Тиме што су Срби унапријед били оптужени, започела је и пропаганда о **колективној одговорности Срба**.

Не само овакве агенције, него и медији, а посебно телевизија, су разорна оруђа. Они не само што праве и производе ратове, већ их и измишљају. У *Пустинској олуји*, рату у бишој Југославији, Афганистану и Ираку се показало да су телевизија и њене камере снажније од авионског ракетаирања и

бомбардовања, као и да су посљедице њиховог разарања много погубније него што се то види и може претпоставити. Снажно утичући на такозвано „**свјетско јавно мњење**“ показало се да је то „мњење“ у суштини „моћни хор мушараца којима диригују амерички уредници“ (Јоханесен). Па, и „такозвани Запад“ се може „назвати као један скуп влада или пословодних одбора који су заинтересовани за задржавање својих глобалних привилегија прикривајући то с намјерама заштите одређених културних вриједности као што то раде публицисти и интелектуалци у њиховим земљама”.⁵

Управо то је суштина стратегије **неолибералног империјализма**: неког оптужити за „недостатак“ или „кршење“ неких цивилизованих вриједности, укључити медије и преко њих придобити „јавно мњење“ и реализовати неку политичку и војну мјеру.

Савјетник бившег енглеског премијера Тони Блера, Робер Купер објелодањује Западни концепт **неолибералног империјализма** хвалећи га ријечима: „Западни свијет треба да се навикне да користи два аршина. Између себе треба да поступамо по закону и у оквиру отвореног кооперативног система безбједности. Али, када се ради о државама које се налазе *изван пост-модерног европског континента*, треба да се вратимо *оштријим методама претходних раздобља: сили, превентивним нападима, лукавству, укратко, свему оном што је потребно да бисмо се бавили онима који још живе у доба рата сваког против свих, гдје је хаос правило а рат начин живота као у XIX. вијеку. Нама је потребан нови империјализам, прихватљив са становишта људских права и космополитских вриједности*, империјализам који има за циљ, као сваки империјализам, да уведе ред и организацију. Као некада Рим, Запад ће становницима империје *наметнути* неке од својих закона, дати им мало новца и изградити мало путева”.⁶

Неолибералне империјалне капиталистичке државе ће све више развијати нова оружја како би имали технолошку војну надмоћ (иза које стоји

5 Т. Н. Eriksen, *Paranoja globalizacije (Islam i svijet poslije 11 septembra)*, Sarajevo, „Sejtarija“, 2002, str. 104. Али, без обзира на оптужбе против Срба, понекад се појаве и гледишта која говоре о истини у рату у бившој Југославији и бившој Босни и Херцеговини. Тако, неки истичу да је „тешко оспорити кривицу *центра* (Запада) за те злочине на *периферији*“ јер је Југославија „под хуманитарним изговором, распарчана на римокатоличку Хрватску и Словенију, православну Србију и више муслиманских енклава». Бивши француски предсједник Митеран је још 1991. године предлагао да се „признавање република насталих из бивше Југославије одложи док се на међународном нивоу не утврде права мањина“. Такође, изјавиће и то „да је највећа грешка учињена неколико мјесеци касније под притиском догађаја. Признати независност и сувереност нових држава без добијања гаранција које сам ја захтијевао, значило је изложити се трагедијама које су касније усlijедиле. Том питању су Заједница и Уједињене нације пришле на погрешан начин“. Контровверзни Лорд Овен је 1993. године захтијевао „интервенцију из ваздуха“ не само у Босни, него и у Србији, да би касније рекао „Запад сноси дио кривице због глупог признавања ривалских држава зачетих у расколу“. Коначно, поменимо и америчког дипломату Сајруса Венса који је био специјални изасланик УН за Југославију, а који је након свега већ виђеног изјавио: „Преурањено признање независности Словеније, Хрватске и Босне и Херцеговине од стране ЕЗ и САД довели су до рата који се води на просторима Југославије.”

6 R. Cooper, *The Liberal Imperialism*, *The London Observer*, 7.4.2002 (podvukao B.K).

нелиберална економска логика) над „остатком свијета”. Амерички војни буџет је порастао са 379 милијарди \$ у 2003. на 450 милијарди \$ у 2004. години. Дакле, преко једне милијарде Америка користи за војне потребе своје „гарнизонске државе” која има потребу за сталним ратовањем. Да би то оправдала неопходна је чврста спрега „елите власти” (Милс), тј. спрега власти између војне бирократије, крупног капитала, научних институција и **медија** који ће то све оправдавати, и којима ће поједине владе моћних земаља **подривати** „унутрашњу стабилност других земаља, нарушавајући њихов суверенитет и ометајући њихов унутрашњи развој”.⁷

Закључак

Ратови прије, а данас посебно, не могу се водити само војничким **средствима**. Да би се нека драстична војна мјера реализовала (као, нпр. оправдање бомбардовања као тзв. „хуманитарне интервенције”), неопходно је да се прије она медијски припреми како би се задобило јавно мњење. С обзиром да су свјетске медијске куће (CNN, BBC, SKY) под утицајем транснационалног капитала који је у владаништву моћних економских, политичких, дипломатских и војних елита („елите власти”), јасно је да се тај утицај на „домаће” и „свјетско јавно мњење” лако може исфабриковати и остварити.

Рат у бившој Југославији и БиХ је показао да је „**медијски макијавелизам**” дотле био изражен да су за своје лажи којима су демонизовали и сатанизовали једну страну, а другу приказивали као „жртву”, новинари и уредници добијали „престижне” награде за „мир” и „хумност” иако су, кршећи професионалну етику, људска права и међународно право, манипулисали јавним мњењем подстичући рат и мржњу. Рој Гатман, Пени Маршал, као и други, су својим причама о „српским концентрационим логорима” снажно утицали на америчко, прије свега јеврејско, јавно мњење које је подржало америчку милитаристичку политику према Балкану. Када је 1999. године, без одлуке Савјета безбједности, НАТО започео рат против Југославије све су информације које су долазиле «од друге стране» биле цензуриране. «Све информације о рату НАТО против Југославије које до нас стижу, морају прво да прођу цензуру алијансе», изјавио је Франц Бауер, тадашњи уредник недељника *Тренд* и функционер организације *Репортери без граница*, организације која се, како они за себе кажу, бори за слободу медија у оним земљама у којима она не постоји. Али, десило се да и «код куће» није могуће слободно информисање. «Слободно информисање је немогуће», изричит је Бауер, додајући да то исто важи и за Аустрију, која често «цијелом свијету држи лекције». Као и у другим дијеловима свијета, тако су и у Аустрији издавачи и уредници медија веома дисциплиновано и кооперативно прихватили упутства о пропагандном рату. А, што је најгоре, тих чињеница су свјесни и гледаоци и читаоци, али се нису превише бунили. И управо то

7 *Mного glasova – jedan svet*, UNESCO, 1982, str. 162.

показује сву фарсу и лаж у вези са причом о «слободи медија» на Западу.⁸ А, докле иде та политика полтронства и подаништва «великом брату», показивао је и захтјев *Ноје кронен цајтунга* фоторепортерима и камерманима на Косову да више не сликају и не снимају «сваки погођени трактор» и «коллатералне грешке» јер то помаже српску пропаганду. «Још неколико оваких слика и НАТО ће изгубити пропагандни рат», изјавио је тада репортер Аустријске радио телевизије у тренуцима када су «хуманитарни» бомбардери из ваздуха бацали «тепихе бомби».

Медији су у рату у бившој Југославији и БиХ, а и послје њега, одиграли срамну и неморалну улогу ширећи пропагандне стереотипе мржње. Да није било медија, а и оних који их користе да би остварили профит, као и стратешке геополитичке интересе, не би се ни ратовало, расељавало, гинуло, умирало, оболјавело и патило. Захваљујући њима и интересима оних који су њима економски, политички, идеолошки и војно манипулисали, не би дошло до свеопштег уништавања билошке супстанце, економске и производне инфраструктуре, не би огроман број људи остао без посла а њихова дјеца готово никакву шансу да се запосле и да људски живе.⁹

---

8 „Докази све више указују да као друштво на свијет гледамо из перспективе **моралног релативизма** (подцртао Б.К.). Чак и они међу нама који не одобравају лагање, свјесно често нису спремни да јавно признају постојање јасне линије између истине и **лажи**. Поред тога, рекло би се да све мање осуђујемо оне који лажу. У том смислу уобичајен рефрен гласи „није то мој проблем“. Л. А. Деј, *Етика у медијима – примјери и контроверзе*, Београд, „Media Centar“, 2004, стр. 100.

9 Према подацима UNDP у прошлој години је незапослености младих у БиХ износила катастрофалних 52%.

PROPAGANDA STEREOTYPES OF HATRED

Braco Kovačević, Ph.D.
Faculty of Political Sciences
Banja Luka

Summary

The war in FROY and Bosnia and Herzegovina was imposed by the western powers and the so called "International Community", and Germany and Austria supported it because of their earlier known revenge-seeking reasons. In the strongly controlled hate speech propaganda in the media the Serbs were accused and the Bosnians, Croats and Slovenians were pitied. Nonliberal imperialism conquers the world by developing military industry, initiating wars and it justifies its politics through the media by spreading the propaganda of hate stereotypes.

Key words: *war, the media, media war, media Machiavellianism, propaganda, disinformation, stereotypes, hatred, hate speech.*

МРЖЊА КАО ИНСТРУМЕНТ СОЦИЈАЛНЕ КОНТРОЛЕ

Изворни научни чланак

УДК 316.344.3:316.647

проф. др Иван Шијаковић¹
Немања Ђукић², асистент
Факултет политичких наука
Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: *Полазећи од анализе пракси и механизма социјалне контроле, рад елаборира феномен мржње (говор мржње) као инструмент позитивне социјалне контроле. Кроз праксу манипулације, мржња се преображава из очекиваног разарајућег инструмента у изненађујуће хомогенизујући и дисциплинујући фактор који држи групу на окупу, подстиче је и претвара у покрет. Мржња као дјелатност, снага и енергија групе, стално производи нове предмете мржње и одржава постојеће. Због тога она има позитивну функцију за групу, вођу и појединца који је практикује и кроз њу остварује унутрашњу и спољашњу хомогенизацију, као и лојалност групе и вођи. „Говор мржње” је „мјерни инструмент” степена, јачине и усмјерености мржње. Њега је скоро немогуће елиминисати из друштва, јер почива на „мисли мржње”, на когнитивној димензији. Он је језик, а језик је само симбол мисли, средство комуникације у групи и друштву. Језик може да се мијења али његов извор остаје и даље.*

Кључне ријечи: *реституција, ниҳилација, манипулација, социјална контрола, мржња, говор мржње, интеграција, кохезија.*

1 Професор на групи теоријских предмета на ФПН, студиј социологије

2 Асистент на групи теоријских предмета на ФПН, студиј социологије

Увод

Свака пракса социјалне контроле, без обзира колико била институционално организована, легитимисана и систематизована (а током повијести бивала је све организованија, легитимисанија и систематизованија), мора поћи од основних теоријско-појмовних и дијагностичко-класификационих система. Теоријски системи обезбјеђују дефиницију ситуације односно реалности коју треба очувати, основни појмови и категорије врше дефиницију потенцијално угрожавајућих фактора које треба контролисати, а дијагностички апарат доводи у везу претходне двије димензије, тако што у односу на дефинисану стварност нуди моделе и инструменте контроле потенцијално угрожавајућих фактора. Тако су у традиционалним друштвима стратегије контроле најчешће биле везиване за религију и вјеру (теоријски систем) а појединци и њихово понашање као потенцијално угрожавајући фактор спречавани су коригујућом и интегришућом функцијом обредних церемонија (дијагностички апарат), путем којих је вршено несметано репродуковање датог друштвеног поретка.³ У индустријским друштвима стратегије контроле су везиване за потребу стабилизације капиталистичког друштва у настајању и развоју кроз успостављање позитивне социјалне хармоније путем социјалног инжењеринга⁴ (теоријски систем) што је значило проширивање облика и механизма друштвене контроле на радне процесе (фабрике), опште здравље становништва (популациона политика), тјелесност (затвори), психичке процесе (психијатрија) и биолошке процесе (болнице)⁵ у складу са експоненцијалним растом потенцијално угрожавајућих фактора (захтјева за радикалном реструктурирацијом поретка) а у форми рационализације као дијагностичког апарата.⁶ Уколико пракса социјалне контроле одређеног типа друштва зависи од доминантног начина производње тог друштва, односно, уколико друштвени поретци, контролишући социјалну реалност, контролишу оне друштвене подсистеме који су витални за одржавање владајућих нормативних образаца, онда развојне тенденције информатичког друштва показују да се ова пракса креће у правцу све веће деинституционализације и децентрализације. У савременим друштвима, пракса социјалне контроле заснована је на теоријском систему индивидуалних права и слобода; њену привредно-економску окосницу чини информација као централна производна снага а дијагностички апарат феномен „зависне партиципације” (Турен) као пракса друштвене контроле производње и дистрибуције информација. Уколико обавјештеност омогућава одлучивање, онда форма „зависне партиципације” као савремене алијенације, пружа могућност адекватне социјалне контроле у епохи савремености, јер непосједовање потпуних информација истовремено зна-

3 Диркем, Е., *Елементарни облици религијског живота*, Просвета, Београд, 1982.

4 Конт, О., *Курс позитивне филозофије*, Просвета, Београд, 1962.

5 Маринковић, Д., *Конструкција друштвене реалности у социологији*, Прометеј, Нови Сад, 2006, стр. 200.

6 Вебер, М., *Привреда и друштво*, Београд, 1976.

чи социјалну искљученост и начелну немогућност партиципирања у систему одлучивања.⁷

Три праксе социјалне контроле

Од првих концепција контроле друштвене реалности (Платон, Сен-Симон, Конт, Диркем) наилазимо на многоструко варирану операционализацију основних идеално-типских пракси социјалне контроле: 1. *практике реституције* (Фуко), 2. *практике нихилације* (Лукман/Бергер)⁸ и 3. *практике манипулације* (Турен/Милс). Реститутивне праксе⁹ (практике засноване на репресији и ауторитету) као терапијски механизми чине опште феномене са мноштвом варијетета,¹⁰ чији је интензитет и облик као и начин институционализације и легализовања друштвено-историјски условљен и културолошки варијабилан. Сам појам социјалне контроле у условима реститутивних стратегија подразумеива да све што је девијантно остане у институционалним оквирима, како би се могли примјенити легитимни механизми репресивне контроле. Да би нешто уопште било дефинисано као девијантно, патолошко или ненормално, потребно је да у оквиру одређеног институционалног поретка ти облици недозвољеног буду подведени под институционалне дефиниције реалности.¹¹ Уколико нежељени феномени нису подведени под институционалну дефиницију реалности те уколико нису подведени под институционални оквир, није могуће прецизно дефинисати потенцијално угрожавајуће факторе а нарочито их није могуће адекватно третирали. За разлику од праксе реституције, пракса нихилације¹² је мање (или уопште није) институционализована на начин на који јесте терапевтска пракса а која представља неутрализацију (потенцијално) угрожавајућег фактора (који се редовно налази изван досега механизма реститутивне контроле) на тај начин што се овоме на аксиолошкој равни приписује инфериоран онтолошки статус, а тиме и когнитивни статус нечега што не треба узети озбиљно.¹³ Док се код већине реститутивних и нихилацијских пракси ради о спољашњој принуди, а сам објект контроле налази укључен у механизам контроле као њен неизоставни дио; дотле се у случају манипулативних пракси¹⁴ механизам контроле налази у самом објекту контроле. Слобода и индивидуализам савременог друштва допуштају да се логика манипу-

7 Турен, А., *Постиндустријско друштво*, Глобус, Загреб, 1980.

8 Маринковић, Д., *Исто*, стр. 199.

9 Овдје се могу убројити: одређене функције породице, школе и културних установа; затвори, прихватилишта и институције социјалног рада.

10 Фуко, М., *Историја лудила у доба класицизма*, Нолит, Београд, 1980, стр. 50-93; 174-250.

11 Маринковић, Д., *Исто*, стр. 200.

12 Овдје спадају: правни, етички, научни, религијски, идеолошки и аксиолошки системи.

13 Видјети: Маринковић, Д., *Конструкција друштвене реалности у социологији*, Прометеј, Нови Сад, 2006, стр. 199.

14 Овдје можемо убројити јавно мњење, пропаганду и средства масовне комуникације.

лативне контроле успостави иманентно (унутар појединачних свијести као објеката контроле) захваљујући феномену „вишка информација” и сталне активности „буђења свијести.” Висок ниво информационе флукуираности сваком појединцу допушта могућност индивидуалног обавјештавања готово без ограничења. Оваква индивидуална слобода уместо да омогући властито потврђивање, не престаје да генерише неизвјесност, јер квантитативно велика количина квалитативно различитих информација, објашњења и „стимулација” свијести изазива узнемиреност и неодлучну усмјереност пажње која не зна на чему да се задржи а напослетку и колевбљивост практичног дјеловања. Таква слобода не допушта да се загосподари временом: свако је препуштен споственој неизвјесности а радикални индивидуализам оставља свакога његовим колебањима: услед великог броја информација, усмјерење пажње и концентрације је крајње дисперзно, па је потребно вријеме за апсорпцију и селекцију бројних података, ставова, исказа и порука а управо то вријеме значи одсудну (не)способност организовања која диференцира масу од елите (Милс). На тај начин контрола производње а нарочито контрола дистрибуције информација, ставова и порука истовремено значи и посредну контролу практичног друштвеног дјеловања, јер је отворена могућност да се дистрибуцијом партикуларних и непотребних информација (дезинформација) успори или убрза те напослетку усмјерава организовање циљаних друштвених група а тиме и њихова друштвена акција.

Све три помеуте праксе социјалне контроле (реституција, нихилација и манипулација) имају своје механизме и инструменте којима, мање или више успјешно, неутралишу потенцијално угрожавајуће факторе (стварне или имагинарне) у друштву или друштвеној групи. Овдје ћемо више пажње посветити инструменту *мржње (говор мржње)* којим се појмовни и дијагностичко-класификацијски систем снабдијева дјелатном снагом и енергијом покрета.

Производња предмета мржње

Претходно смо истакли да пракса социјалне контроле подразумијева дефиницију, дијагностику, калсификацију и усмјерење на потенцијалне актере са негативним предзнаком (девијантно, патолошки и неприхватљиво). То се, прије свега, односи на праксу реституције и дјелимично на праксу нихилације, гдје се негативне активности контролишу позитивним, афирмативним, очекиваним и унапријед одређеним механизмима и инструментима. Међутим, механизми и инструменти социјалне контроле у манипулативној пракси најчешће нису афирмативни, јасни, отворени ни производ нормативног-правног дјеловања. Један од таквих инструмената јесте мржња. Када се друштвено-негативни феномени дефинишу полазећи од нормативно-вриједносног поретка који се жели и настоји очувати, онда мржња није негативан друштвени феномен, јер доприноси хомогенизацији

и интеграцији групе. У том смислу се врши контрола. Контрола је сама по себи важна, издвојена, самосвојна манифестација моћи неког друштвеног субјекта. Одређени социјални субјект (елита, вођа, партија, група) почиње да трага за предметом мржње на који ће усмјерити пажњу, емоције и енергију групе коју контролише или намјерава да контролише. На овај начин, мржња је врло погодан елемент за хомогенизацију групе, усмјеравање и владање групом, јер је она унутрашњи садржај човјекове свијести, односно подсвјести. Мржња је наталожена у свакој личности и потребни су јој подстицаји, разлози, алибији и друга оправдања да би се она испољила и постала борбена енергија и средство борбе против другог. „Други”, другачији, „туђи”, различит од „мене”, од „нас” увијек може постати предмет мржње. Потребно је само произвести услове, околности, пронаћи простор и одредити вријеме, дакле конструисати оквир и образац у коме ће мржња подстицајно и стимулативно дјеловати на групу, атмосферу, окружење, друштво.

Стога мржња више није негативан феномен (што би требала бити у „нормалним” условима) већ постаје легитимно средство диференцијације, хомогенизације и усмјеравања појединца и групе према неком циљу који се проглашава приоритетним, егзистенцијалним и условом одржања, било групе, друштва или неког друштвеног стања. Тако се мржња кроз нормативну перспективу, која не мора нужно бити важећа али која се ипак узима као референцијална, претвара у интегрални дио вриједносног поретка. Она врши одређену друштвену функцију и одређује границу вриједносно прихватљивог.

Предмет мржње се проналази у свим елементима друштвеног живота и сваком друштвеном простору. Тако предмет мржње може бити члан власти те групе који није потпуно лојалан групи и одан циљевима и интересима групе, затим нека супарничка група (на примјер компанија на тржишту), спортски ривал за навијаче неког клуба, културна група са контракултурним или традиционалним активностима, етничка, расна, национална, политичка група, као и становници једне државе или неко друштво. Мржња је активност која трансформише ривала, такмичара, супарника и конкурента у непријатеља а њихову активност у опасност. Непријатељи се проналазе или стварају на сваком мјесту где човјек дјелује; у својој групи, у другим групама или у ужем и ширем окружењу. Носиоци мржње су несигурни, фрустрирани, немоћни, злонамјерни, изгубљени људи, људи са „тешким” идентитетом и без идентитета, себични, усамљени, одбачени, патологизовани или лукави и користољубиви људи и групе под њиховим утицајем.

Јеретици и апостасици као непријатељи

Мржња је провјерени и одавно практиковани инструмент хомогенизације групе кроз мобилизацију и позив на опрез, опасност, сумњичење, критиковање, контролу и потискивање властитих непослушних чланова или других група и њихових чланова који се означавају као пријетња за „наше”

интересе и циљеве, који угрожавају „наше” вриједности, „наше” норме, „нашу” културу или испољавају аспирације на „наш” простор. Мржњом се повезују чланови неке групе или заједнице, ствара се привремена или трајнија блискост, ствара се осјећај исте позиције, очекивања и судбине. „Мржња према одређеној особи или институцији може да делује на исти повезујући начин, а може да створи и исту врсту емоционалне повезаности као и позитивна приврженост.”¹⁵ Производња непријатеља почиње од властите групе тако што се проналазе чланови који представљају пријетњу хармонији групе, они који траже алтернативу, другачији пут и начин за достизање прокламованог и означеног циља групе. Без обзира што подржавају темељне вриједности или основне циљеве групе, чланови који теже нечем другачијем у времену када то не жели група, њен вођа или утицајни члан, „реметилац” се проглашава јеретиком или „унутрашњим” непријатељем. Кроз развој људског друштва постоје бројни примјери да су лојални или омиљени чланови групе изненада постајали непријатељи и да се велика мржња усмјеравала према њима. „Људи са пуно тога заједничког често једни другима могу да нанесу зло или 'веће' зло него што могу потпуни странци”, констатује Георг Зимел. Мржња се усмјерава према припаднику власти групе не због личних разлога, већ због тога што је означен као пријетња групи; то није лична мржња већ колективна мржња. Што је већа блискост чланова групе, то је већа мржња када се наруше принципи и вриједности групе. „Ако 'објект љубави' истовремено представља и 'објект мржње' савим је очигледно да ће конфликт покренути лична осећања, те ће однос међу члановима бити прекинут,”¹⁶ иако ће можда неки елементи симпатије остати. Реакција групе према јеретику често је бурнија и интезивнија него према члану туђе групе. Опасност од јеретика се види у бојазни да може окупити присталице, подјелити групу, створити фракције и слично. Због тога се мржња ка њему брзо мобилише и концентрише у језгру групе и шири дисперзно на цијелу групу, она се подстиче, контролише и усмјерава тако да јој интензитет остаје увијек висок. Тако се мржњом остварује двострука социјална контрола чланова једне групе: прво, прате се чланови групе и подстиче њихова лојалност и оданост групи и друго, прате се поступци јеретика и спречава оснивање ривалске групе у оквиру постојеће групе или спречава преобраћање чланова групе од истомишљеника ка противницима. Што је неки члан имао интезивније и веће учешће у активностима групе, то доводи до више „прилика за конфликтно понашање, а отуда и до најсилнијих реакција према нелојалности.”¹⁷ Дакле, мржња према јеретику је специфично стање свијести, емоција, осјећања и колективне лојалности групним нормама и вриједностима. То је врста аутоконтроле која може бити производ властитог „колективног” инстинкта, „условног рефлекса” или је само иницирана од стране другог „свјесног” и „опрезног” члана групе. То

15 Фројд, С., *Психологија масе и анализа ега*, Београд, 2006. стр. 43.

16 Козер, Л., *Функције друштвеног сукоба*, Mediterranean Publishing, Нови Сад, 2007. стр. 92.

17 Козер, Л., *Исто*, стр. 96.

није контрола која је споља наметнута већ потиче изнутра од саме личности члана неке групе.

Ако је ријеч о члану групе који напушта групу због неслагања са промјеном правила, норми и вриједности или незадовољства интензитетом, путевима и начином остварења групних циљева, онда је интензитет и смјер мржње нешто другачији него у случају јеретика. Напуштање групе сматра се отпадништвом, одрицањем од увјерења и вриједности, напуштање начела групе. Такви чланови су отпадници, односно апостазици,¹⁸ те интензитет мржње према њима зависи од степена њихове раније укључености и посвећености групи. „Уколико се деси да их напусти неко са киме су делили бригу и одговорност за живот групе, према таквој 'нелојалности' реаговаће на насилнији начин него што би то учинили према мање укљученим припадницима групе.”¹⁹ Према апостазицима (отпадницима) се усмјерава мржња, јер су напустили групу и пришли непријатељу, они постају тај „спољашњи” непријатељ претварајући и групу која можда претходно није била непријатељска у непријатељску. Иако представљају опасност за јединство групе, према отпадницима се лакше усмјерава отпор групе, јер су одвојени од групе па се она може лакше хомогенизовати и контролисати. Интензитет мржње према апостазику (апостазу) зависи од ривалства са групом којој је приступио. Ако се група доживљава као већа опасност и јачи непријатељ, онда ће и интензитет мржње према отпаднику бити и већи и обрнуто. Овдје се контрола помоћу мржње лакше остварује, јер је усмјерена у правцу спољашњег непријатеља па њен интензитет не мора увјек бити висок. Апостазици (отпадници) су посебно чести код вјерских, националних, идеолошких и политичких група и организација.

Хомогенизација групе путем „говора мржње”

Да би се мржња користила као важан инструмент социјалне контроле, она мора да буде резултат комуникације између субјекта, носиоца мржње и чланова групе над којима се контрола практикује, примјењује и остварује. Најефикасније и најпродуктивније средство комуникације у овом случају јесте језик, односно говор; „говор мржње” како је у новије вријеме означен од стране политичких и медијских креатора новог рјечника. Мржња је унутрашње стање сваког човјека, то је стање свијести и емоција па мора бити покренуто, испољено, мора се активирати. Говором мржње се упозоравају чланови одређене групе на опасности које им пријете, на потребу јединства или се подсећају на велика дјела, успјехе и значај властите групе и тако позивају да следе та велика дјела и да буду на нивоу својих предака, хероја и других заслужних личности. Тако се група или заједница држи

¹⁸ Од грч. *αποστασία* – одрицање од вјере и увјерења.

¹⁹ Козер, Л., *Исто*, стр. 93.

стално на окупу, ствара се утисак да је то њена унутрашња снага, спремност и моћ.

Трагове таквог говора налазимо кроз историју у виду различитих прокламација, борбених поклича, подсјећања, упозорења, ставова који треба да изазову усхићење, захвалност или страх и мржњу. У Њемачкој XIX вијека наилазимо на став: „ми Њемци смо изабрани народ” који треба да охрабри, подстакне, мотивише и улије самопоуздање члановима њемачке етничке групе. Овај став представља имитацију вјере и вјерског покрета за који су карактеристични ставови о изабраности некога од стране „ствараоца.” Слично је и са ставом који говори о Њемцима као једном од „светих народа човјечанства”. Овај став упозорава све чланове те националне групе да припадају једном од ријетких народа којима је намењена повијесна улога, највећа почаст и признање те којима остали народи треба да укажу заслужену пажњу, те да се сходно томе, према њима односе као према светим бићима. Хомогенизација и индоктринација се појачава упозорењем националној групи да су Њемци „најспособнији народ”, што треба да изазове осјећање самопоуздања код чланова групе а завист и подозрење код припадника других етничких и националних група. Још једно подсјећање које држи групу на окупу без потребе дјеловања спољашњих фактора и притисака гласи: „Бизмарк је спаситељ њемачког народа”. Овим ставом се проналази модерни месија њемачког народа и позивају сви припадници те групе да остану вјерни месији и безусловно слиједе његове поруке. Упозорење према другима открива се у одлучном ставу да је „граница Њемачке све докле се чује њемачки језик”, док се отворена мржња у виду борбеног поклича испољава у ставу: „мрзим све Французе у име Бога и мога народа” или у одлучности на акцију кроз позив на акцију: „позивам све Њемце да потамане ту француску гамад”. У овим ставовима се манифестује јасна намјера хомогенизације и контроле друштвене групе кроз комуникацију језиком мржње који покоре, упозорава, подсјећа, храбри и шири страх. Дакле, заступљени су сви когнитивни, емоционални и симболички елементи социјалне контроле који су ефикаснији од било ког спољашњег нормативног, правног, политичког и организационог механизма.

Још експлицитније дјеловање инструмента мржње (говора мржње) налазимо у историји САД-а од XV до XX вијека. Симулацију месијанизма САД-а најсликовитије изражава пуританско самопроглашење другим изабраним божијим народом послије Јевреја. Сматрајући се изабраним, пуританци су свој политички идентитет и своју политичку праксу легитимисали Старим Завјетом: прелаз преко Атлантика видјели су као прелаз Јевреја под Мојсијем преко Црвеног мора, а Америку су сматрали као од Бога обећану земљу. На том фону изабраности, индијанска племена су видјели као старозавјетне непријатељске народе који су обитавали земљу Каанан, те су се као изабрани сматрали позваним да ту обећану земљу освоје и да им Бог у томе помогне.²⁰ Након старозавјетно легитимисаног геноцида над

20 Влајки, Е., *Увод у политику постмодернизма*, ФДПН, Бања Лука, 2006, стр. 116.

Индијанцима и свог првобитног конституисања, америчка држава је усвојила све важније принципе пуританизма, те се овај претворио у државну религију. Амерички устав и легализам директно произилазе из Старог зајета, па је тако 1787. године амерички устав изгласан на секуларним начелима Библије. На тај начин, конституисан на механизму унутрашње контроле, амерички идентитет, установљен на начелима месијанизма и изабраности, егзистира и кроз цијели XVII, XVIII, XIX и напослетку XX вијек. Грађани Америке се и даље охрабрују и подстичу имитацијом вјерских порука: „Бог је Америку изабрао да оствари своје планове”; затим се Американци позивају да своју снагу и јединство покажу тако што „Америка треба да просвијетли и цивилизује остали свијет”; као и да слиједе божји план који је обзнањен тиме што САД имају три циља – „благостање Америке, супремација Америке, империја Америке”, да би се на крају мржња манифестовала као контролни инструмент кроз став да су „Индијанци сатанска дјеца” а непријатељи су „Енглези краља Џорџа и хуни цара Виљема II”. Трагови мржње као хомогенизујућег и интегришућег инструмента у САД-у протежу се и до данашњих дана: половином XX вијека Хари Труман, поводом атомске бомбе, истиче: „Захваљујемо Богу што је (бомба) дошла у наше руке, а не у руке наших непријатеља, и молимо се да нас Он упути како је употријебити на Његов начин и за Његове циљеве.”²¹ Поткрај XX вијека Џорџ Буш закључује: „Бог је на нашој страни.”²²

Закључак

Уважавајући теоријски допринос разумијевању пракси, механизма и инструмената социјалне контроле, те њиховој историјској присутности, постаје неизбежно закључити да социјална контрола свој значај, узрок и развој има у феномену друштвеног идентитета. У том смислу је потреба за праксама социјалне контроле управо онолика колика је и потреба за одржањем неког друштвено-конструисаног идентитета и нормативно-вриједносног модела, док питање избора механизма и инструмената остаје питање друштвено-историјских специфичности. Мржња и говор мржње су увијек погодни као механизам и инструмент за стицање и одржање идентитета, те за пуну и ефикасну социјалну контролу.

Литература

1. Вебер, М., *Привреда и друштво*, Београд, 1976.
2. Влајки, Е., *Увод у политику постмодернизма*, ФДПН, Бања Лука, 2006.

²¹ Влајки, Е., *Исто*, стр. 119.

²² Влајки, Е., *Исто*, стр. 117.

3. Диркем, Е., *Елементарни облици религијског живота*, Просвета, Београд, 1982.
4. Козер, Л., *Функције друштвеног сукоба*, Mediterran publishing, Нови Сад, 2007.
5. Конт, О., *Курс позитивне филозофије*, Просвета, Београд, 1962.
6. Маринковић, Д., *Конструкција друштвене реалности у социологији*, Прометеј, Нови Сад, 2006.
7. Турен, А., *Постиндустријско друштво*, Глобус, Загреб, 1980.
8. Фројд, С., *Психологија масе и анализа ега*, Федон, Београд, 2006.
9. Фуко, М., *Историја лудила у доба класицизма*, Нолит, Београд, 1980.

HATRED AS AN INSTRUMENT OF SOCIAL CONTROL

Prof. Ivan Šijaković, Ph.D.
Nemanja Đukić, Assistant
Faculty of Political Sciences
Banja Luka

Summary

Based on the analysis of practice and mechanisms of control this paper focuses on the phenomenon of hatred ("hate speech") as a basic instrument of social control. Through manipulation, hatred transmutes from expected, devastating tool, to a surprisingly homogeneous and disciplinary element which holds a group together, inspires it and puts it on a move. Hatred as an avocation, force and energy of the group, produces and at the same time maintains objects of hate. Therefore, hatred has a positive function for a group, its members and leaders, who in that way reproduce inner as well as outer homogenization and loyalty. "Hate speech" is a "measuring tool" for scale, intensity and progression of hatred. Eliminating it from the society seems almost impossible, because it resides on the "idea of hate", i.e. on its cognitive dimension. "Hate speech" dwells in the realm of language simultaneously being a symbol and a communicating tool, whose mode can undergo a change but whose core stays the same.

Key words: *restitution, nihilism, manipulation, social control, hatred, hate speech, integration, cohesion.*

МРЖЊА И НЕТРПЕЉИВОСТ У БЕЗБЈЕДНОСНО-ПОЛИЦИЈСКИМ ОРГАНИЗАЦИЈАМА

Изворни научни чланак

УДК 316.647.3/.5:351.74

проф. др Остоја Крстић
Факултет за безбједност и заштиту
Бања Лука

Апстракт: Друштво је у целини ирационално. Његова продуктивност је деструктивна за слободан развој људских потреба и способности. Друштвени мир се одржава константном претњом рата, криза мржње и нетрпељивости свих врста. Друштвени егзистенс је у директној вези са репресијом реалних могућности за пацификацију и борбом за егзистенцију било на индивидуалном, националном или интернационалном плану. Данашњи облици репресије се битно разликују од претходних периода јер се заснивају на позицији силе. Интелектуалне и материјалне могућности савременог друштва су неупоредиво веће него у претходним епохама. Ово истовремено подразумева да је и однос доминације друштва над појединцем неупредиво већи. Неке „савремене” друштвене системе, између осталих, одликује и повиновање центрифугалних друштвених снага мржњом, нетрпељивошћу и нетолеранцијом у чему полицијско-безбедносне снаге не чине изузетак. Начин којим друштво организује живот својих чланова подразумева адекватан избор између мноштва алтернатива условљених степеном наслеђа и степеном материјалне и интелектуалне културе.

Део циља критичке теорије савременог друштва, укључујући и органе извршне власти, јесте да се истраже корени тих развојних токова и анализирају могућности за побољшање елементарних људских облика понашања, без предрасуда, ината, мржње и нетолеранције где вредносни ставови имају своје незамењиво место и улогу. Побољшањем интеракцијских

односа у свакодневном опхођењу и обављању својих послова и задатака полицијски службеници треба да стичу поверење држећи се јавно признатих истина, настојећи при том да на тој основи изграде сопствени стил поступања и чврст животни став.

Ауторово излагање почива на вишедеценијском искуству у полицијској професији и фокусирано је на тенденције изналажења адекватних решења ове проблематике у најразвијенијим савременим друштвима где су већ сачињени програми обуке полицијских службеника за сузбијање злочина из мржње.

Кључне речи: мржња, нетрпељивост, нетолеранција, друштво, полиција, безбедност, интеракција, комуникација.

1. Мржња као емоција која се односи на други људе

Идентично љубави, мржња обухвата две елементарне карактеристике:

1. трајну диспозицију и
2. интензивно емоционално стање које се периодично изазива.

Примаран услов за изазивање осећања мржње је присуство омрзнуте особе или предмета. Осећање мржње се интензивира присуством других негативних емоција у конкретним приликама и околностима. Препреке које се појављују при реализацији циља као што су завист, претња и љубомора појачавају осећај мржње. Све негативне емоције у конкретним приликама и околностима се усмеравају према једном циљу. На овај начин особа која поседује неке негативне карактеристике постаје објект мржње.

Елементарну одлику емоције мржње чини жеља да се објект мржње уништи. Према томе, мржња није само прост збир осећања ненаклоности, аверзије и одвратности према некој особи или неком предмету, јер би таква осећања остала на реакцији избегавања. Природно је да човек не жели да уништи оно што не воли и једноставно га избегава. И супротно, мржња је емоција која у себи садржи неодољиву потребу за приступом објекту који се мрзи. Предмет мржње се тражи. Особе склоне мржњи нису у стању да се ослободе опсесивних мисли о објекту мржње, а њихов крајњи циљ је да га униште.

Омрзнута особа преузима централну улогу у свакодневици оних који су склони мржњи. Природно је да полицајац завиди колеги као психолошки блиској особи који је пре њега добио унапређење. У оваквим ситуацијама мржња поприма и извесне позитивне карактеристике у полицијској станици, јер је реч о специјалној мотивацији као подстреку ка реализацији постављеног циља. Особа гаји култ своје мржње, негује је и потхрањује усмеравајући централну пажњу и напор према објекту мржње. Идентично сваком другом мотиву и мотив мржње се гаси реализацијом постављеног циља. Када се постигне циљ и објект мржње уништи, у не малом броју случајева,

„победник” осећа неку врсту губитка. Предмет мржње је постао неопходан објекат који осмишљава свет неке јединке, јер јој је допринео да систематизује мноштво стабилних уверења и ставова око претходне негативне вредности. Сваки знак има најмање два значења, па и овај. Љубав према противнику може да има више значења.

Као што постоји љубав према сопственој личности, постоји и мржња према самом себи. Особа може да идентификује негативне аспекте сопствене личности. Много тога било јој је мрско. У не малом броју случајева постизање циља било је спречено личним недостацима, грешкама и кукавичлуком. Нико не може побећи од самог себе, а подразумева се да ове и њима идентичне ситуације треба избегавати, код појединаца се јавља трајно осећање мржње према сопственој личности. Идентично другим облицима мржње и код мржње према самом себи крије се потоња жеља за уништавањем и повређивањем. У не малом броју случајева полицијски службеници понижавају сами себе, кажњавају сами себе како ментално тако и физички и екстремно, прибегавају аутоагресији, вршећи самоубиства.

Посебни случајеви мржње према самом себи долазе до изражаја код особа које су због свог рођења или начина васпитања присиљене да се идентификују са групом коју не воле. Типични примери за ове облике идентификације су мржња на расној и религиозној основи, а у последње време и према економским класама. На пример, полицајац, син богаташа не прихвата неједнаку расподелу богатства, а полицајац, син сиромаша се стиди свог порекла. Идентична ситуација је и са Ромом који у актуелној декади Рома усваја антисемитизам друштва у коме живи. Са узрочно-последичног аспекта, присилна идентификација са групом може бити мржња према сопственој групи са којом се јединка безусловно идентификује и мржња према самом себи као члану групе којој припада.

Идентично другим емоцијама према људима, мржња садржи висок степен тензије. Особа је активно мотивисана и покушава да реализује мотив док му на путу ка остварењу циља друга особа или група особа помажу или ускраћују могућност за његову реализацију. Стога мржњу карактерише активност, раздражљивост и узнемиреност. Саставну компоненту мржње чине и ставови који могу бити позитивни и негативни, а тичу се процене других особа, јер је реч о перманентно перцептивним и афективним предиспозицијама других особа.

Осећања недопадања се по интензитету крећу од најблажих форми аверзије до најдубљих облика мржње. Опажај негативних квалитета неке особе чини основни узрок недопадања. Негативни квалитети се огледају у томе што се нека особа не понаша у складу са вредностима на ранговној лествици ставова полицијског службеника. Негативни квалитети могу бити везани за сазнање да је друга особа (сведок, осумњичени и сл.) опасна за полицијску професију или да полицајца спречава у постизању његовог циља као што су, неки од различитих, а у нашој полицијској пракси присутних облика стимулације и награђивања.

Идентично позитивним осећањима, интензитет недопадања зависи и од степена ангажованости сопственог „ја”. У пракси је присутна појава негативне ангажованости код које опажамо да је наше „ја” директно конфронтрано другој особи због супротних вредносних ставова. Негативна ангажованост подразумева да полицајац у већој мери погађа једна таква особа него нека друга која има неутралан вредносни став. Негативно ангажовање може да се јави зато што полицајац опажа да је са неком другом особом на извесан начин сврстан у исту групу, односно да између учесника у интеракцијском односу (аслушање, претресање, привођење) осумњиченог, постоји нека врста присилног односа. На пример, полицајац може да не воли или чак мрзи своје колеге, али да их ипак због социјалних и других чинилаца доживљава као блиске, али негативно повезане са структуром његове личности. Идентична ситуација је и са несимпатичним колегама у полицијској станици или радној групи при реализацији неке оперативне акције, а исто тако и на широкој скали односа са несимпатичним грађанима (легитимисање, рутинска контрола возача и сл.). Негативно ангажовање се јавља и у оним ситуацијама када се друга особа, која није члан исте групе, доживљава као баријера за реализацију сопствених циљева.

У заблуди су они који мисле да је негативно ангажовање највеће за особе које су нам најмање сличне. Најснажније негативно ангажовање може да се јави у вези са особама које су нам по много чему сличне, а од нас се разликују по неким специфичним негативним особинама. Да би две ствари изгледале у највећој мери различите и противне, оне се морају опазити као веома сличне по много чему, чиме се истичу битна својства у којима се две ствари разликују. И супротно, ако су две ствари потпуно несличне, оне се једноставно не упоређују. Стога, она особа коју опажамо као сасвим сличну себи може да буде предмет наших најогорченијих осећања.

Специфични квалитет негативних осећања зависи и од опажене супериорности или инфериорности друге особе у односу на нас. Према особи која му се не допада и коју сматра инфериорном или слабом, полицајац може да осећа презир, омаловажавање и подругљивост (хомосексуалци, неке категорије полицијских доушника и сл.). Иста ситуација је и са особама које му се не допадају и које сматра супериорним или јаким када полицајац осећа злобу (шефови полиције или њихови пријатељи). Или, када особе које му се не допадају не опажа као посебно супериорне или инфериорне, полицајац може да осећа антипатију или недостатак симпатије.

Из сопственог искуства нам је познато да нам се нека особа не допада па је стога избегавамо. Последица тога је губитак сваке могућности да ту особу другачије видимо. На овај начин осећање недопадања подразумева механизам који служи за то да се осећање недопадања продужи тако што спречава да се повољне особине о туђој личности запазе.

2. Програм обуке полицијских службеника за сузбијање злочина из мржње

Одлукама Министарског савета 2004. и 2005.године, државе учеснице ОЕБС-а су се обавезале да:

1. сакупе и сачувају поуздане информације и статистику о злочинима из мржње извршеним на својој територији, укључујући и облике насилничког испољавања расизма, ксенофобије, дискриминације и антисемитизма и

2. успоставе тренинг програме за службена лица из области спровођења закона и правосуђа о законодавству и спровођењу закона везаном за злочине из мржње.

Исте ОЕБС-ове одлуке су обавезале ОЕБС-ову Канцеларију за демократске институције и људска права (ODIHR) да земљама учесницама пружи помоћ у примени њихових обавеза везаних за толеранцију и недискриминацију.

У организацији ОЕБС-а Канцеларија за демократске институције и људска права и Министарства за унутрашње послове Републике Србије, 19.марта 2007.године у Палати Федерације у Београду, представљен је Програм намењен службеним лицима за спровођење закона о борби против злочина из мржње. Аутор овог рада је присуствовао презентацији Програма и активно учествовао у дискусији о предлозима подршке Програму.

Програм намењен службеним лицима за спровођење закона о борби против злочина из мржње је направљен да би се унапредила способност службених лица за спровођење да открију и ефикасно одреагују на злочин из мржње, као и да се ангажују у злочином погођеној заједници. Програм је конципиран од стране полицијских службених лица и презентован полицијским службеним лицима из шест ОЕБС-ових држава: Канада, Француска, Мађарска, Шпанија, Уједињено Краљевство и Сједињене Државе. Пилот програм је спроведен у Шпанији и Мађарској у мају 2005.године, а током 2007.године се спроводио у Хрватској и Украјини.

Програм се састоји из три основне целине:

1. тренинг за полицајце о правном поступању у случају злочина из мржње, истрага, сакупљање обавештајних података, достављање информација и интеракција са тужилашtvом;

2. развој стратегијских модела за управљање у ситуацијама злочина из мржње заснован на превентивном полицијском поступању и партнерству чија је основа у зајдници и

3. тренинг тужилаца на тему закона о злочину из мржње и развој и употреба доказа за утврђивање прекршаја.

Позитивна искуства су показала да је метод који се показао као најбољи за службена лица која спроводе закон да искажу своју посвећеност борби против злочина из мржње јесте селекција специјализованих службених лица за едукацију у звање истражитеља злочина из мржње.

2.1. Формирање Јединице за превенцију и истрагу злочина из мржње

У циљу реализације Пројекта за помоћ од стране Канцеларије за демократске институције и људска права (ODIHR) Министрству унутрашњих послова Републике Србије пажња је усмерена на две области:

1. формирање јединице за истрагу и поступање у мржњом мотивисаним злочинима и

2. тренинг изабраних експерата за примену закона да направе и пренесу тренинг програм за борбу против злочина из мржње на прве линије службених лица за спровођење закона.

Елементарне функције Јединице за превенцију и истрагу злочина из мржње су:

1. да координира мере органа за спровођење закона у откривању и истрази инцидената подстакнутих мржњом и да хапси извршиоце злочина из мржње;

2. да подржи угрожене заједнице у превенцији злочина из мржње;

3. да успостави партнерство са организацијама у заједници и руководиоцима као и да заједно раде на откривању, поступању и ублажавању последица злочина из мржње и

4. да сакупља, анализира и дистрибуира податке у вези са злочинима из мржње уз примену интернационалног модела за компарацију и методологију коју поштују и придржавају се захтева о националној поверљивости).

Иницијатива за формирање централизоване Јединице за превенцију и истрагу злочина из мржње је у служби следећих циљева:

1. упућује јавност да се злочини из мржње неће толерисати;

2. омогућава допунску реализацију Програма намењеног службеним лицима за спровођење закона о борби против злочина из мржње у ОЕБС-овом региону ради обезбеђења јединственог и релевантног тренинга за полицијске руководиоце и посвећене истражитеље злочина из мржње;

3. именује Јединицу за преузимање одговорности за истрагу већине инцидената из области злочина из мржње;

4. развија тимски приступ у раду на изналажењу најадекватнијих решења у проблематичним срединама уз умањење обавеза по овом основу, униформисаних припадника полиције и детективских извора;

5. успоставља висок ниво експертизе агенција за спровођење закона у области поступања, истраге и припреме за кривично гоњење злочина из мржње;

6. јача капацитете и средства полиције за стицање поверења угроженим жртвама и заједницама-жртвама;

7. омогућава усклађеност са минимумом општих стандарда и стандардних оперативних процедура за истрагу инцидената у области злочина из мржње;

8. успоставља стандарде за надзор у складу са ткућим или ревидираним стандардима и процедурама путем интерног процеса ревизије;

9. гради јасну структуру одговорности за реаговање на и превенцију злочина из мржње;

10. утврђује кључне тачке за сакупљање и ширење позитивних искустава у пракси за добробит полицијске организације и полицијских службеника;

11. региструје и омогућава анализу појавних облика злочина из мржње;

12. успоставља везе између кривичне истраге, полиције и обавештајне службе заједнице;

13. интегрише позитивна практична искуства из региона ОЕБС-а у раду полиције и везама у заједници које се протежу и на полицијске функције и домене одговорности;

14. гради капацитете и процес успостављања и одржавања партнерства на релацији полиција – заједница;

15. повећава број тактичких опција за утврђивање проблема и одлучност везане за етничке, расне, религијске и друштвене сукобе и

16. трага за и идентификује извршиоце злочина из мржње и пружа обавештајне податке о критичним местима и питањима везаним за злочине из мржње.

Крајњи циљ овог приступа јесте помоћ полицији у развијању структура, политике и процедуре, као и помоћ ОДИHR-а Министарству у тренингу службених лица за спровођење закона као и за ефикасно поступање у случају злочина из мржње. Пружање помоћи изискује да руководиоци органа за спровођење закона имају организационе способности да пруже ефикасан национални одговор.

Закључак

Начин којим друштво организује живот својих чланова подразумева адекватан избор између мноштва алтернатива условљених степеном наслеђа и степеном материјалне и интелектуалне културе.

Део циља критичке теорије савременог друштва, укључујући и органе извршне власти, јесте да се истраже корени тих развојних токова и анализирају могућности за побољшање елементарних људских облика понашања, без предрасуда, ината, мржње и нетолеранције где вредносни ставови имају своје незамењиво место и улогу. Побољшањем интеракцијских односа у свакодневном опхођењу и обављању својих послова и задатака полицијски службеници треба да стичу поверење држећи се јавно признатих истина настојећи да на тој основи изграде сопствени стил поступања и чврст животни став.

Централна питања која изискују практичне одговоре на тему нетрпељивости и мржње су: Како сузбијати ову појаву? Да ли је решење у примени репресивних мера према онима који мржњу изазивају и подстичу? Да ли је излаз у превенцији или пак у нечем сасвим трећем?

Ниједно систематско дело о проблему морала не може заобићи проблем слободне воље код појединца, јер сама морална оцена људских поступака постулира да је особа о којој се та оцена доноси слободна. Ако неког излажемо прекору због неког поступка, ако неком човеку замерамо што је нешто учинио или што је друго пропустио да учини, ми полазимо од претпоставке да је он могао поступити другачије него што је поступио, односно, да у датом случају није морао поступити како је поступио. Стога треба разликовати два облика објективних ситуација с обзиром на положај субјекта-изазивача мржње:

1. модус нужности и принуђености и
2. модус отворених могућности.

Ситуације које се карактеришу као отворене могућности допуштају да се и особа која стоји у њима узме као фактор од које зависи исход ситуације односно реализација једне од могућности према методи бинарног избора. Када се појединац налази у таквој ситуацији ми га сматрамо одговорним за исход, а позивање на одговорност има за претпоставку да га третирамо слободним да се ангажује или не ангажује за реализацију једне од могућности.

Истицање и пропагирање онога што греба да буде, да цео напор на моралном васпитању који друштво организује има за претпоставку да јединка може у ситуацији која се карактерише као отворена могућност поступити и против онога што треба да буде, што треба да чини. Међутим, карактер једне ситуације као могућности јесте управо у присутности двеју или више могућности, што по принципу аутоматизма захтева избор и одлуку. Морална оцена полази од претпоставке да је ситуација особе на коју се оцена односи управо ситуација отворених могућности у којој је лично ангажовање и одлучивање могуће и присутно. Таква оцена и таква претпоставка имају своје упориште у начину на који сама личност, појединац доживљава своје ситуације и у начину на који се накнадно осврће на своје одлуке. У прилог овој тези иде и чињеница да смо и сами поводом својих бројних одлука имали осећање да смо могли и другачије одлучити, да смо могли поступити и другачије него што смо поступили. Имамо доживљај свога „ја”, свог индивидуалитета као једне самосталне делатне чињенице која у игри објективних сила и сама представља једну силу. Осећамо неку своју моћ да властитом енергијом располажемо на један или други начин. Стога будимо бар понекад склони да примамо на себе узрочништво, па и кривицу за исход неке ситуације, чиме истовремено третирамо себе као слободне, као биће које није само зависно већ од којег исто тако нешто и зависи.

Литература

1. Blažević, D.-Cividini-Stanić, E.-Beck-Dvoržak, M.: *Medicinska psihologija*, Jugoslavenska medicinska naklada, Zagreb, 1979.

2. Zvonarević, M.: *Socijalna psihologija*, Školska knjiga, Zagreb, 1985.
3. Крстић, О.: *Симболи, знакови и значења у криминалистици*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1996.
4. *Криминалистичка превенција и прогностика*, Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука, 2005.
5. *Превенција криминалитета*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2007.
6. *Етиологија угрожавања система безбједности*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2007.
7. Merleau-Ponty, M.: *La structure du comportement*, Presses universitaires de France, Paris, 1942.

HATRED AND INTOLERANCE IN SECURITY POLICE ORGANISATIONS

Ostoja Krstić, Ph.D.
Faculty of Security and Protection
Banja Luka

Summary

Society in general is totally irrational. Its productivity is destructive for free development of human needs and abilities. Social peace is maintained by constant threat of war, hatred, crisis and intolerance of all kinds. Social existence is in a direct connection with repressions of real possibilities for pacification as well as fight for individual, national or international existence.

Today's forms of repression are very different from earlier period because they are based on force. Intellectual and material possibilities of modern society are much more bigger than in earlier epochs. This means that the relation of dominant society over single person is incomparably higher. Some „modern” social systems, among other, are characterized by the submission of centrifugal social forces to hatred, bigotry and intolerance and security-police agencies are no exception. The way that society organizes the life of its people means an adequate choice between many alternatives depending on inheritance and material degree as well as intellectual culture.

Part of the critical theory of modern society, including the authority, is to research the roots of the developmental ways and analyze possibilities for improving basic patterns of human behavior, without prejudice, spite, malice, hatred and intolerance where values have an irreplaceable place and role.

By improving interactive relations in every day relations and carrying out every day jobs and assignments, police officers should earn trust by respecting recognized truths, and by doing this build their own way of conduct and firm attitude. The author's arguments are based on several decades of experience in the police force and are focused on the tendency to find an adequate solution to this problem in the most developed modern societies where police officer training programs for prevention of hate crimes are already being implemented.

Key words: *hatred, bigotry, intolerance, society, police, security, interaction, communication.*

ЗЛОЧИНИ ИЗ МРЖЊЕ – КРИВИЧНО-ПРАВНИ ОСВРТ

Изворни научни чланак

УДК 342.724:176.8

др Миле Шикман
Управа за полицијско образовање
Бања Лука

Апстракт: Концепт злочина из мржње у последње вријеме привлачи пажњу шире јавности (укључујући и академску), мада се не ради о новом феномену. У кривично-правном смислу, такође, је актуелизовано питање концептуализације кривичног дјела злочина из мржње. Ова кривична дјела најчешће су дефинисана као кривична дјела мотивисана мржњом или предрасудом према жртвама на основу њихове расе, вјере, сексуалне оријентације, хендикепа, етничке припадности или националног поријекла. Иако оваква дефиниција злочина из мржње изгледа једноставна, у пракси кривична дјела мотивисана пристрасношћу лако се могу мјешати другим кривичним дјелима. Због тога су кључни критеријуми класификације, по којима се ова дјела разликују од других кривичних дјела, сличног концепта. У сваком случају ради се о кривичним дјелима која могу да имају већу друштвену опасност од других кривичних дјела. Кривично-правни концепт злочина из мржње обухвата разматрање: питања мотива извршења кривичног дјела, елемената кривичног дјела извршених из мржње, начина инкриминације овог кривичног дјела и посљедица кривичног дјела злочина из мржње. У кривично-правном смислу постоји неколико дилема приликом инкриминације злочина из мржње, о чему ће бити више ријечи у раду (начини инкриминације, општи и посебни елементи кривичних дјела почињених из мржње и др.). Такође, у раду је посебно наглашено питање мотива, односно намјере за извршење кривичних дјела из мржње, те указано на дилему одређивања тог мотива као мотива мржње или мотива пристрасности.

Кључне ријечи: злочин из мржње, говор мржње, кривично дјело, елементи кривичног дјела, мотив, радња извршења.

Концепт злочина из мржње

Увод

Феномен злочина (кривичних дјела) почињених из мржње није нов, нити непознат у људској историји¹. Ипак у кривичноправном смислу, овај термин, није био познат прије 80-тих година прошлог вијека. У последње вријеме, након промовисања једнакости и јачања људских права термин „злочин из мржње” или „пристрани кривична дјела” постаје све чешће заступљен у правној терминологији, као и у кривичним законима многих земаља. Много је разлога за кривично-правно третирање ове проблематике, међу којима се посебно издвајају три чињенице: прво, злочини из мржње захтјевају праворемени кривично-правни прогон, укључујући и адекватну казну, јер могу довести до вршења других кривичних дјела и изузетно штетних последица по друштво; друго, инкриминација злочина из мржње, дјеује се превентивно (генерална превенција), односно одвраћа се од потенцијалног извршења овог кривичног дјела; и треће, кривично-правно третирање злочина из мржње има и симболичан ефекат на развијање свијести о неприхватању овакве врсте понашања². На овај начин даје се нова компонента размишљању о овом значајном друштвеном проблему³.

Злочин из мржње или кривична дјела почињена из мржње, пристрасности или мотивисана мржњом (како се још називају ова кривична дјела) у кривично-правном смислу се најчешће одређује као свако кривично дело извршено из мржње према неком лицу или групи лица због његове расе, језика, вјере, националног или социјалног порјекла, имовине, рођења, образовања, друштвеног положаја, година, здравственог статуса или других особина. У последње вријеме, злочин из мржње обухвата и злочин усмјерен према полу и сексуалној опредељености, а све чешће овај појам обухвата и нетрпељивост према различитом политичком и другом мишљењу као и националном и друштвеном поријеклу. Злочин из мржње као злочин чија је мотивација везана за својство одређеног лица односно групе, до које може

---

1 Од најраније писане историје до данас много је деликта којима је извршено застрашивање и варварско насиље над другима само због њихове расе, вјере, физичког хендикепа, пола или политичких увјерења. Нажалост, са развојем људског друштва развијали су се и други облици нетрпељивости према људима, услед одређених њихових својстава (нпр. врло је актуелна нетрпељивост услед сексуалног опредјељења, и сл.).

2 Gerstenfeld, P. (2004). *Hate crimes: causes, controls, and controversies*. Sage Publications, p. 3.

3 Jacobs, J., Potter, K. (2000). *Hate Crimes: Criminal Law and Identity Politics*. Oxford: Oxford University Press, p. 3.

да дође и као последица говора мржње. У том смислу, говор мржње и злочин из мржње најчешће су нераскидиво повезани.⁴

Кривичноправни концепт злочина из мржње обухвата разматрање: питања мотива извршења кривичног дјела, елемената кривичног дјела извршених из мржње, начина инкриминације овог кривичног дјела и последица кривичног дјела злочина из мржње.

Мотив

”Злочин из мржње”, углавном се односи на кривична дјела која су очигледно мотивисана мржњом усљед одређених својстава жртве.

Према томе, главна карактеристика злочина из мржње је мотив да се неко кривично дјело изврши из мржње због одређених својстава жртве. То су заправо чиниоци који подстичу на покретање активности појединаца; изазивају одређено понашање, одржавају га и усмјеравају ка неком циљу. Мржња, као мотив, присутна је у његова три кључна елемента, односно мржња покреће извршиоца на извршење кривичног дјела, мржња усмјерава ту активност и мржња је одржава. На тај начин остварује се процес свјесног покретања и усмјеравања активности човјека ради постизања одређеног циља – извршења кривичног дјела мотивисаног мржњом.

Значи код ових кривичних дјела неоспорна је намјера за извршењем кривичног дјела мотивисаног мржњом. О намјери се говори када постоје мотив, свјесно вољно прихватање тог мотива и постављање циља који треба да се оствари.

Кривично дјело почињено из мржње није само један појединачан преступ. То може да буде акт застрашивања, пријетње, оштећење имовине, физички напад, убиство или било које друго кривично дјело. Нужна је мотивисаност мржњом усљед постојања одређених предрасуда према жртви кривичног дјела.

Појмовно – категоријална дилема мотива: мржња или пристрасност

Иако је термин „кривична дјела почињена из мржње” постао уобичајен, његова употреба може да води погрешаном разумијевању тог концепта. Многа кривична дјела која су мотивисана мржњом нису категорисана као кривична дјела почињена из мржње. Убиства су, на примјер, често мотивисана мржњом, али то нису „кривична дјела почињена из мржње”, осим ако жртва није била изабрана због неке заштићене карактеристике. Због тога

⁴ *Основи методологије и стратегије за борбу против говора мржње и злочина мржње.* (2007). Београд: Комитет правника за људска права, стр. 7.

кључни елемент „злочина из мржње” није искључиво мржња као мржња, већ пристрасност или предрасуда. У том контексту је и појмовно-категоријална дилема приликом инкриминације његове инкриминације⁵.

Мржња је веома специфично и интензивно емоционално стање одсуства воље према нечему. Она се може јавити у разним контекстима, из мржње према неживим објектима или животињама, до мржње према себи или другим људима, цјелој групи људи, или људима уопште. Мржња се често посматра као жеља за уништењем објекта мржње.

Пристрасност има шире значење од мржње, а за мотив пристрасности довољан је само неки облик предрасуде у вези са личним карактеристикама. Пристрасност је термин који се користи за описивање тенденција или преференција према посебним карактеристикама или својствима. Пристрасност омета људску способност да буду непристрасни, без предрасуда и објективни. Другим ријечима, пристрасност се углавном посматра као „једностраност” перспектива. Израз *пристрасан* користи се да опише став, пресуду, или понашање које је под утицајем предрасуда. Пристрасност може бити несвјесно или свјесно у свијести. Пристрасан се може бити у вези са особом, или неком карактеристиком или неком идејом (гдје жртва симболизује ту карактеристику или идеју). Из тог разлога, многа законодавства преферирају ријеч ”пристрасност” у односу на ријеч „мржња”.⁶

Модели утврђивања мотива

Као што је већ наведено мотив је основни конститутивни елемент кривичних дјела почињених из мржње. Заправо да би неко понашање било квалификовано као злочин из мржње, поред основног пријеступа, оно мора бити мотивисано мржњом или постојањем предрасуда у односу на одређено заштићено својство. У пракси се користе два модела, у зависности да ли се мотив сматра као мржња или пристрасност. То су модел непријатељства (када се мотивом сматра мржња) и модел дискриминацијског основа (када се мотивом сматра пристрасност).

Модел непријатељства

У популарној концепцији злочина из мржње, починилац дјелује из мржње или непријатељства које осјећа према одређеној карактеристици жртве, као што је боја коже, етничко или национално поријекло или религија којој жртва припада. Понекад починилац циља на имовину која је по-

5 Jacobs, J., Potter, K. (2000). *Hate Crimes: Criminal Law and Identity Politics*. Oxford: Oxford University Press, p. 11

6 Види детаљније: *Hate Crimes Law: A Practical Guide*. (2009). Organization for Security and Cooperation in Europe Mission to Bosnia and Herzegovina, Sarajevo. str. 12-13.

везана с људима који дијеле поменуте карактеристике, као што су вјерски објекти. У оквиру модела непријатељства, починилац је морао починити кривично дјело из непријатељства или мржње на темељу једне од законом заштићених карактеристика. Неке државе, имају законе који конкретно дефинишу мржњу, непријатељство и одбојност. Ти закони захтијевају доказ да је починилац дјеловао из неке врсте непријатељства према жртви.⁷

Модел дискриминацијског основа

У оквиру модела дискриминацијског основа, починилац намјерно циља на жртву због њене законом заштићене карактеристике, али није потребна стварна мржња или непријатељство како би се доказало кривично дјело. Починилац који нападне усељеника, мислећи да је мање вјероватно да ће усељеник пријавити злочин полицији, потпада под категорију дискриминацијског основа. Још један злочин у оквиру овог модела може починити починилац који нападне или увриједи хомосексуалца, јер је вербални и физички напад на хомосексуалца (*gay-bashing*) уобичајен за његову групу истомишљеника, на основу којег ће добити извјестан статус и бити прихваћен међу пријатељима. Многе државе уопште не спомињу мржњу или непријатељство у својим законима о кривичним дјелима почињеним из мржње. Умјесто тога, законом се прописује да је починилац дјеловао „због” или „из разлога” законом заштићене карактеристике жртве. Другим ријечима, законом се захтијева узрочна веза између карактеристике жртве и дјеловања починиоца, али конкретна емоција није наведена.⁸

7 Види, нпр. чл. 63. Кривичног закона Руске Федерације; чл. 62. Кривичног закона Таџикистана; чл. 58(1)(ф). Кривичног закона Туркменистана; чл. 67. Кривичног закона Украјине; чл. 63. Кривичног закона Арменије; чл. 61. Кривичног закона Азербејџана. У Великој Британији, на примјер, Поглавље 28. Закона о спречавању криминала и нереда, из 1998. године, прописује да починилац мора или „демонстрирати“ непријатељство или „бити мотивисан“ непријатељством. Члан 377бис, Казненог закона Белгије, прописује увећану казну ако је један од мотива казненог дјела „мржња, презир или непријатељство“ према особи, на основу законом заштићене карактеристике. Поглавље 718.2(а)., Казненог закона Канаде, предвиђа да суд који изриче казну мора, међу осталим принципима, узети у обзир и следећи принцип: (и) доказ да је кривично дјело мотивисано „пристрасношћу, предрасудом или мржњом“, на основу законом заштићене карактеристике. Према: *Hate Crimes Law: A Practical Guide*. (2009). Organization for Security and Co-operation in Europe Mission to Bosnia and Herzegovina, Sarajevo. str. 42-43.

8 Члан 162(2)., Кривичног закона Бугарске, кажњава оне који примјењују насиље над другима или над нечијом имовином због националности те особе, расе, вјере или политичког увјерења, казном затвора до три године. Поглавље 81(ви)., Кривичног закона Данске, предвиђа основ за повећање казне ако се покаже „...да кривично дјело има коријене у етничком поријеклу, вјери, полној опредељености и слично, других људи“. Чл. 132-76(1). Кривичног закона Француске, предвиђа да се казна за кривично дјело или прекршај повећа ако је дјело почињено због стварног или наводног припадања жртве датој етничкој групи, народу, раси или вјери. У: *Hate Crimes Law: A Practical Guide*. (2009). Organization for Security and Co-operation in Europe Mission to Bosnia and Herzegovina, Sarajevo. str. 43-44.

Разлика између ова два модела је важна. Инкриминација која регулише дискриминацијски основ је шира јер третира и оне починиоце који нису осјећали никакво непријатељство према жртвама већ су их бирали на основу предрасуде или стереотипа о њиховој угрожености.

Елементи кривичног дјела почињеног из мржње

Општи елементи бића кривичног дјела

Сва кривична дјела имају одређене елементе који их опредељују као кривична дјела, иначе не би имала то својство. Одређење општег појма кривичног дјела, а тиме и елемената кривичног дјела, је једно од најважнијих и најсложенијих питања у науци кривичног права. За потребе овог рада нужно је анализирати опште елементе кривичног дела, које мора посједовати било које понашање да би се могло сматрати кривичним дјелом, а онда те опште елементе довести у везу са кривичним дјелима злочина из мржње, односно оним кривичним делима која имају обиљежја злочина из мржње. У науци кривичног права доминира више схватања општег појма кривичног дјела, а тиме и општим елементима кривичног дјела. Ријеч је о новијим схватањима општег појма кривичног дјела која доминирају у странијој науци кривичног права и класичног појма кривичног дјела, који потиче из њемачке доктрине, а који је заступљен у нашем кривичном законодавству.⁹ Општи појам кривичног дјела има велики значај и нужно је његово дефинисање, ако се има у виду да општи појам кривичног дјела представља окосницу цијелог кривично-правног система, основну установу кривичног права која представља исходште за сва друга кривично-правна питања.¹⁰

Општи појам кривичног дјела може се одредити на сљедећи начин: кривично дјело је радња која је у закону предвиђена као кривично дјело, која је

9 Види шире: Стојановић, З. (2002). *Кривично право – општи део*, Службени Гласник, Београд, стр. 105-112; Чејовић, Б. (2006). *Кривично право – општи и посебни део*, Досије, Београд, стр. 91-98.

10 Смисао одређивања његовог општег појма у кривичном законодавству састоји се у томе да се одреде заједнички и општи елементи које као заједничка обиљежја треба да садржи свако човјеково понашање које је инкриминисано као кривично дјело. Отуда и потреба да се кроз дефиницију општег појма кривичног дјела одреде елементи који представљају опште претпоставке кажњавања, оне околности које морају увек постојати да би једно понашање било кажњиво. Иако је одређивање општег појма кривичног дјела првенствено и веома значајно теоријско питање, оно је значајно и за практичну примјену кривичног законодавства. Наиме, општи појам кривичног дјела садржи основне елементе чије постојање суд мора утврдити у сваком конкретном случају, тј. свако поједино кривично дјело мора да садржи те елементе. Они чине структуру, кривичноправно биће сваког кривичног дјела и уколико било који од тих елемената недостаје, кривичног дјела по правилу нема.

противправна и која је скривљена.¹¹ Из овако дефинисаног општег појам кривичног дјела произилазе његови општи елементи, а то су: (1) радња која проузрокује одређену последицу, (2) предвиђеност кривичног дјела у закону, (3) противправност¹² и (4) виност. Наведене елементи морају имати сва кривична дјела да би била кривична дјела, па тим и кривична дела почињена из мржње. Према томе, практично рјешавање постојања кривичног дјела налаже потребу поштовања редосљеда утврђивања елемената који улазе у његов састав, да би се на крају дато човјеково понашање могло квалификовати као кривично дјело. Прво се, дакле, почев од радње па преко противправности, утврђује да ли су испуњена сва законска обиљежја једног кривичног дјела у објективном смислу, па се тек након тога приступа утврђивању и субјективног елемента кривичног дјела који се састоји у кривици учиниоца, односно неких других елемената који улазе у субјективну страну одређеног кривичног дјела. Дакле, да би постојало било које кривично дјело морају бити остварена његова битна обиљежја, тј. морају бити остварена законска обиљежја бића кривичног дјела.¹³ Најкраће, законско биће кривичног дјела изражава суштину неправда одређеног кривичног дјела, садржај забрањеног понашања, оне елементе које човјекова радња мора да има да би представљала кажњиву радњу која има квалитет дотичног кривичног дјела из дате законске одредбе у којој је то кривично дјело описано.¹⁴

11 Наведена дефиниција општег појма кривичног дјела представља материјално – формални концепт овог појма, који је заступљен у кривичним законодавствима неких земљама (Чешка, Русија, Пољска, Србија, Мађарска, Словенија, Црна Гора, итд.), док је у другим земљама заступљена формална концепција општег појма кривичног дјела (Босна и Херцеговина, Македонија, и сл.), а постоје и она кривична законодавства која не садрже одредбу којом се одређује општи појам кривичног дјела, већ се то препушта теорији и судској пракси. Упореди: Бачић, В., II, стр. 104; Павишић-Веић, стр. 47.; Камбовски, стр. 282 -296; Стојановић, З. III.; У: Коменатри кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини, Савјет/Вијеће Европе и Европска комисија, Сарајево, 2005., стр.122.

12 Не упуштајући се у теоријске дилеме и расправе да ли је потребно противправност уносити као опште обележје кривичног дјела, поред одређености дела у закону, или не, прихватићемо схватање по којем противправност представља обиљежје општег појма кривичног дјела. Противправност се уноси као конститутивни елемент општег појма кривичног дјела због постојања основа искључења противправности, при чему се противправност као опште обиљежје кривичног дјела, одређује у негативном смислу, као одсуство основа који искључују противправност. Према: Стојановић, З. (2002). *Кривично право – општи део*, Службени гласник, Београд, стр. 155.

13 Под бићем кривичног дела подразумемијева се скуп посебних елемената који представљају обавезна обиљежја једног кривичног дјела. Та обиљежја која чине једно посебно кривично дјело која га одвајају од свих других дјела, наводе се у оном дјелу кривичноправне одредбе која се назива диспозицијом. Ови елементи у ствари изражавају оно што је битно за постојање одређеног кривичног дјела, оно по чему се то дјело разликује од свих других кривичних дјела, они чине корпус само тога кривичног дјела.

14 Коменатри кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини, Савјет/Вијеће Европе и Европска комисија, Сарајево, 2005., стр. 122-123.

Посебни елементи кривичног дјела почињеног из мржње

Кривична дјела почињена из мржње, поред општих елемената бића кривичног дјела, се увијек састоје од два елемента: кривичног дјела и мотива пристрасности.¹⁵

Први елемент кривичног дјела почињеног из мржње је да је почињено дјело које представља кривично дјело према уобичајеним одредбама кривичног закона. То кривично дјело се назива „основни преступ”. За кривично дјело почињено из мржње увијек је потребно да се претходно догоди основни преступ. Ако нема основног преступа, нема кривичног дјела почињеног из мржње.

Други елемент кривичног дјела почињеног из мржње је да је кривично дјело почињено са одређеним мотивом, који се у може третирати као мотив мржње или мотив пристрасности. Управо је овај елемент мотива пристрасности тај који чини разлику између кривичних дјела почињених из мржње и уобичајених кривичних дјела. То значи да је учинилац намјерно изабрао мету кривичног дјела због неке заштићене карактеристике.

Осим тога, експерти ОСЦЕ-а сматрају да постоје и још два својства која сви закони о злочинима из мржње требају садржати, и то:¹⁶

1. Мета ових кривичних дјела могу бити особе или имовина. Злочини из мржње не односе се само на кривична дјела почињена против особа. Њима би се такође требала сматрати кривична дјела почињена против имовине која се може довести у везу са особама које дијеле неку особину; обично се ради о вјерским објектима, али понекад су мета напада пословне просторије или стамбени објекти.
2. Закон свима пружа једнаку заштиту. Иако законима о злочинима из мржње треба прецизирати које се групне особине штите законом, такви закони не односе се нити на једну конкретну групу. Умјесто тога, законом се пружа заштита за све појединце који носе одређену особину. На примјер, „религија” је категорија за коју постоји веома широка заштита, али закони о злочинима из мржње не издвајају нити једну конкретну религију у циљу пружања заштите. Законом се забрањују кривична дјела мотивисана „расном припадношћу”, али исти тај закон не издваја конкретне расне или етничке групе које су заштићене. Насиље над, на примјер хришћанима, може се процесуирати према одредбама закона о злочинима из мржње на исти начин као и насиље над муслиманима; кривична дјела почињена против чланова већинских заједница могу се процесуирати на исти начин као и она почињена против мањинских заједница. Према томе, заштита је симетрична. Нити једна конкретна група не ужива посебну заштиту и сви су једнаки пред законом.

¹⁵ *Hate Crimes Law: A Practical Guide*. (2009). Organization for Security and Co-operation in Europe Mission to Bosnia and Herzegovina, Sarajevo. str. 12-13.

¹⁶ Исто, стр. 26.

Заштићена карактеристика је карактеристика заједничка за једну групу, као што је њихова раса, језик, религија, етничка припадност, држављанство или други сличан заједнички фактор. Сви злочини из мржње дијеле два наведена суштинска елемента и то: да би се почињено кривично дјело могло сматрати злочином из мржње, потребно је да пристрасност буде покретачки мотив основног кривичног дјела.

Избор заштићених карактеристика један је од најважнијих аспеката инкриминације злочинима из мржње. Не постоји прецизан одговор на питање које карактеристике би требало укључити, али обично се ради о оним карактеристикама које су очигледне или примјетне другим особама па се према томе чешће налазе на удару извршиоца. При доношењу одлуке морају се узети у обзир потребе сваке државе, али се одлука мора темељити и на правилно извршеној процјени релевантих бројних фактора.

У многим земљама, примећено је да се ријетко кажњавају различити облици насилничког понашања мотивисана својством, односно припадношћу одређеној групи неког лица. Лично својство одређеног лица односно припадност одређеној рањивој групи је од суштинског значаја за одређивање појма злочин мржње. Порука изражена у злочину мржње усмерена је увек на лично својство или специфичности својства угружене групе.

Та лична својства су:

- 1) раса;
- 2) национална или етничка припадност;
- 3) вјероисповест;
- 4) језик;
- 5) пол;
- 6) сексуална опредељеност;
- 7) политичко и друго мишљење и уверење;
- 8) друштвено поријекло;
- 9) друго лично својство.

Нешто је рјеђа појава да се инкриминацијама злочинима из мржње штите карактеристике попут образовања, професије, политичке припадности или идеолошког опредељења. При утврђивању заштићених карактеристика које је потребно обухватити одредбама закона о злочинима из мржње, важно је утврдити оне карактеристике које служе као обиљежја групног идентитета.

Кривично-правно третирање посматране проблематике – инкриминација злочина из мржње

Постоји неколико могућности када је ријеч о кривично-правном третирању ове проблематике. Тако, злочини из мржње могу се одредити као квалификаторна околност других кривичних дјела, или инкриминисати као

посебно кривично дјело, или пак донијети посебан закон који третира кривично-правну проблематику злочина из мржње. Наравно, начини инкриминације зависе од више фактора (кривично-правни систем државе, итд.) и потребно је да буду усклађени са важећим кривично-правним законодавством.

1. Одређивање злочина из мржње као квалификаторне околности других кривичних дјела – које се у неким случајевима називају „отежавајућим одредбама при изрицању казне” или „одредбама о отежавајућим околностима”. Једноставно речено, казна изречена за почињено кривично дјело увећава се када се утврди да је кривично дјело мотивисано мржњом или предрасудом. Зато се злочин из мржње сматра квалификованим елементом свих злочина. Оно се првенствено манифестује кроз наношење физичких и психичких болова и патњи одређеног лица усљед припадности одређеној рањивој групи, изазивање и насиље према одређеном лицу или групи (туче, рањавања, пријетње, убиства према појединцима, члановима угрожене и рањиве групе усљед њиховог личног својства); изазивање националне, расне и вјерске мржње и нетрпељивости; доводи до геноцида и ратних злочина и сл.) а који су мотивисана мржњом према личном својству припадника одређене групе. Ако се кривична дјела почињена из мржње третирају као и друга кривична дјела и ако она нису призната као посебна категорија, тада се често њима не бавимо на одговарајући начин.

Када се увећане казнене одредбе примјењују у изрицању казни за злочине из мржње, питање предрасуде као мотива обично се разматра при изрицању казне починиоцу кривичног дјела. Другим ријечима, починилац кривичног дјела прво мора бити проглашен кривим за основно кривично дјело, а тек тада суд разматра да ли постоји довољно доказа о постојању предрасуде за примјену увећаних казнених одредби.

2. Одређивање посебног кривичног дјела злочина из мржње, са свим елементима његовог бића - „посебно кривично дјело” је одвојено кривично дјело мотисано мржњом или пристрасношћу, што је основни елемент правне дефиниције таквог кривичног дјела. У многим земљама ова врста злочина из мржње релативно је ријетка. У Сједињеним Америчким Државама (како на савезном нивоу, тако и на нивоу појединачних држава), у Чешкој Републици и у Великој Британији прецизирана су конкретна кривична дјела који садрже мотив пристрасности. У већини других држава то није случај.

Када су злочини из мржње законом утврђени као засебна кривична дјела, злочин обично буде боље запажен, а податке о злочинима из мржње лакше је сакупити. Према томе, закони којима се злочини из мржње третирају као засебна кривична дјела задовољавају експресивну функцију кривичног права. Закони којима се злочини из мржње третирају као засебна кривична дјела носе са собом и одређене изазове. Да би оптужени био и осуђен, мора се доказати мотив злочина из мржње као засебног кривичног дјела

3. Доношење посебних закона која третирају област злочина из мржње – један од модела јесте и доношење посебног *lex specialis* закона о кривичним дјелима из области злочина из мржње.¹⁷ Практични утицај усвајања закона о кривичним дјелима почињеним из мржње може бити значајан. Процес усвајања закона може, стога, подићи свијест о кривичним дјелима почињеним из мржње и побољшати реакцију на њих. Побољшана реакција кривично-правног система подиже ниво повјерења погођених заједница. Ово води информацијама и сарадњи са заједницама које би можда, у неком другом случају, изражавале опрез према полицији. То води рјешењу већег броја истрага, не само у вези са кривичним дјелима почињеним из мржње него и другим питањима у којима је полицији потребна помоћ заједнице. Стога, закон подиже свијест и омогућава боље пажљиво посматрање, што са своје стране води ка дјелотворном провођењу закона и побољшаним односима између полиције и заједнице.¹⁸

Неки противници посебног закона о кривичним дјелима почињеним из мржње тврде да они штите неке групе боље него неке друге, те да су, стога, дискриминаторски.¹⁹ Иако су најчешће кривична дјела почињена из мржње против чланова мањинских заједница, они се такође могу догодити и против већинских заједница²⁰:

- а. Починиоци могу доћи из неке мањинске групе.
- б. Мета може бити одабрана зато што припада већинској групи.
- в. И починилац и мета могу бити чланови различитих мањинских група.

Принцип једнакости пред законом значи да закони о кривичним дјелима почињеним из мржње не штите, и не треба да штите, једну групу више него другу. На примјер, ако закон о кривичним дјелима почињеним из мржње укључује етничку припадност као карактеристику, он ниједну од њих не наводи конкретно; према таквом закону жртва може бити било које етничке припадности, укључујући већинску. Доношење закона којима се злочини из мржње третирају као засебна кривична дјела има одређених предности. Будући да значај закона о злочинима из мржње, у одређеној мјери, како за жртву као појединца, тако и за друштво у цјелини, лежи у симболичној вриједности осуде злочина, закони којима се злочини из мржње третирају као засебна кривична дјела екс-

17 Види. Anti-Defamation League. (2001). *Hate Crimes Laws: Introduction*. Dostupno online: <http://www.adl.org/99hatecrime/intro.html>.

18 *Hate Crimes Law: A Practical Guide*. (2009). Organization for Security and Co-operation in Europe Mission to Bosnia and Herzegovina, Sarajevo. str. 26.

19 Jacobs, J. and Potter, K. (1998). *Hate Crimes: Criminal Law and Identity Politics*. New York: Oxford University Press, p. 52; James, J. (1993). Should Hate Be a Crime?. *The Public Interest*, vol. 113, Fall, p. 14.

20 *Hate Crimes Law: A Practical Guide*. (2009). Organization for Security and Co-operation in Europe Mission to Bosnia and Herzegovina, Sarajevo. str. 26.

плицитно осуђују предрасуду као забрањени мотив.²¹ Такође, као аргумент за посебне законе, наводи да су они неопходни за заштиту јавног реда и мира и безбједности уопште. Још један аргумент који се често наводи јесте да је посебан лех специалис закон логичан наставак широко прихваћених закона који забрањују дискриминацију по основу расе, пола, религије, националности, итд.²²

4. Јачање казнене политике за кривична дјела учињена из мржње - постоје три главна аргумента који оправдавају додатне казне за кривична дјела почињена из мржње. *Прво*, симболична вриједност закона може и треба бити искориштена да покаже да друштво одбија кривична дјела заснована на пристрасности. Усвајање закона о кривичним дјелима почињеним из мржње представља снажан израз друштвене осуде одређених преступа као нарочито пријекорних, који заслужују већу казну. *Друго*, кривични закон кажњава за нанесено зло. Као што је раније констатовано, кривична дјела почињена из мржње имају већи утицај на жртву него убицајена кривична дјела, и она такође имају већи утицај на друге који су чланови групе из које потиче жртва. Оправдање за дуготрајније пресуде је, стога, додатно зло узроковано и појединцу и заједници. *Треће*, закони о кривичним дјелима почињеним из мржње кажњавају већу кривицу починиоца. Мотив починиоца чини ово кривично дјело озбиљнијим него да је тај преступ почињен без таквог мотива. Кривични закон често предвиђа строже казне за дјела на основу не само њиховог исхода, него и намјере починиоца. Овај аргумент, стога, претпоставља да је намјера починиоца да нанесе диспропорционално зло, или да починилац изражава немар у вези са ризиком да додатно науди жртви.

Посљедице кривичних дјела почињених из мржње

Последице почињених кривичних дјела злочина из мржње могу бити вишеструке. Генерално могу се подијелити у три групе:

1. *утицај на људе* – може бити психолошки и емоционални, при чему оставља последице ни идентитет жртве и самопоштовање. Такође, појачава степен насиља и мржње. Директна (непосредна) жртва може да искуси већу психолошку повреду и појачано осјећање угрожености зато што она није у могућности да промијени карактеристику која је њу учинила жртвом. Кривична дјела почињена из мржње имају знатно дубљи психолошки утицај на своје жртве, који води ка осјећањима депресије и тјескобе.

---

21 *Hate Crimes Law: A Practical Guide*. (2009). Organization for Security and Co-operation in Europe Mission to Bosnia and Herzegovina, Sarajevo. str. 26.

22 Streissguth, T. (2003). *Hate Crimes*. New York: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data, pp. 38-40.

2. *ефекат на циљне групе* - Уопштен терор у групи из које је жртва припадала, инспиративан осећај угрожености од осталих чланова, који би могли бити следеће жртве. Заједница која са жртвом има заједничку карактеристику такође може да буде уплашена и застрашена. Други чланови циљане групе не само да могу осјећати ризик од неког будућег напада, него могу искусити напад на жртву тако као да су и сами жртве. Ови ефекти могу бити вишеструко увећани уколико се ради о заједници која је кроз историју била жртва дискриминације.
3. *утицај на друге угрожене групе* – Присутан је утицај и на друге угрожене групе, посебно групе које се идентификују са циљаним, нарочито када се мржња заснива на одређеној идеологији, усмјереној истовремено против неколико група. Кривична дјела почињена из мржње имају утицаја на много шири круг људи него уобичајена кривична дјела и имају потенцијал да узрокују друштвене подјеле и грађанске немире. Стварањем или наглашавањем постојећих друштвених напетости, ова кривична дјела могу имати ефекат изазивања подјеле између групе којој припада жртва и друштва уопште.

То значи да кривична дјела почињена из мржње имају посљедице које их разликују од осталих кривичних дјела и које оправдавају другачији кривично-правни приступ. Кривична дјела почињена из мржње нарушавају идеал једнакости међу припадницима једног друштва, нарушавајући основни принцип људских права и слобода. Кривична дјела почињена из мржње представљају потенцијално озбиљне проблеме за безбједност и јавни ред и мир. Кривична дјела почињена из мржње могу погоршати постојеће напетости између група и играти улогу у међуетничким или друштвеним немирима. У случајевима унутрашњих сукоба, широко распрострањена кривична дјела почињена из мржње обично прате фазу ескалације. У ситуацијама када су односи између етничких, националних или религијских група већ осјетљиви, кривична дјела почињена из мржње могу да имају експлозиван утицај.

Умјесто закључка

На крају злочини из мржње представљају посебну опасност за свако друштво, а нарочито за друштва у којима су изражена различита својства и карактеристике у погледу расе, вјере, нације, језика и писма. Нажалост БиХ није лишена ове пошасте. Због тога је наглашена потреба дискусије о овој појави која је укоријењена и у домаћем искуству. То се најбоље постиже када се врши инклузивне и широке јавне дебате, укључујући академске и опште расправе.

Исто тако неопходна је инкриминација одређених понашања која имају елементе злочина из мржње. То је важно и због приступа овим кривичним

дјелима, јер уколико она нису посебно инкриминисана, онда се често овим кривичним дјелима приступа на неодговарајући начин. Због тога је мржњу или предрасуду као покретачку снагу злочина (мотив извршења) потребно експлицитно препознати и казнити.

Литература

1. Anti-Defamation League. (2001). *Hate Crimes Laws: Introduction*. Доступно online: <http://www.adl.org/99hatecrime/intro.html>.
2. Gerstenfeld, P. (2004). *Hate crimes: causes, controls, and controversies*. Sage Publications.
3. Jacobs, J., Potter, K. (2000). *Hate Crimes: Criminal Law and Identity Politics*. Oxford: Oxford University Press.
4. Jacobs, J. and Potter, K. (1998). *Hate Crimes: Criminal Law and Identity Politics*. New York: Oxford University Press.
5. James, J. (1993). Should Hate Be a Crime?. *The Public Interest*, vol. 113, Fall.
6. Коментари кривичних/казнених закона у Босни и Херцеговини. (2005). Савјет/Вијеће Европе и Европска комисија, Сарајево.
7. *Основи методологије и стратегије за борбу против говора мржње и злочина мржње*. (2007). Београд: Комитет правника за људска права.
8. *Hate Crimes Law: A Practical Guide*. (2009). Organization for Security and Co-operation in Europe Mission to Bosnia and Herzegovina, Sarajevo.
9. Streissguth, T. (2003). *Hate Crimes*. New York: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.
10. Стојановић, З. (2002). *Кривично право – општи део*, Београд: Службени Гласник.
11. Чејовић, Б. (2006). *Кривично право – општи и посебни део*, Београд: Досије.

HATE CRIMES - CRIMINAL-LAW REVIEW

Mile Šikman, Ph.D.
Administration for Police Education
Banja Luka

Summary

The concept of hate crimes has recently attracted the attention of the general public (including academia), although this is not a new phenomenon. In the criminal context the question of conceptualizing criminal acts of hate crimes is discussed, too. These criminal acts are usually defined as crimes motivated by hate or prejudice towards victims on the basis of their race, religion, sexual orientation, disability, ethnicity or national origin. Although the definition of hate crimes seems simple, in practice, criminal acts motivated by bias can be easily confused with other criminal acts. Therefore, the key criteria of classification, by which these acts are different from other criminal acts, have similar concept. In any case, these are criminal acts that may have a greater social danger than other crimes. The criminal law concept of hate crimes include consideration of: questions about the motives of crimes execution, the elements of criminal acts committed in hate, the way of the crime incrimination and the consequences of hate crimes. In the criminal sense there is a dilemma when incrimination hate crime, which will be more words in the paper (the way of incrimination, the general and specific elements of the crimes committed in hate, etc.). Also, it is pointed out the issue of motive or intent for the commission of criminal acts of hate, and pointed out the dilemma of determining the motives of hatred as a motive or bias motives.

Key words: *hate crimes, hate speech, criminal act, the elements of crime, motive, action execution.*

ПРАВО НА СЛОБОДУ ИЗРАЖАВАЊА И ПРАВО НА ПОШТОВАЊЕ ПРИВАТНОСТИ И ПРАКСА ЕВРОПСКОГ СУДА ЗА ЉУДСКА ПРАВА И УСТАВНОГ СУДА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Изворни научни чланак

УДК 324.727(497.6)

др Миодраг Н. Симовић,
Предсједник Уставног суда Босне и Херцеговине и
Редовни професор Правног факултета у Бањој Луци

мр Марина М. Симовић-Нишевић,
Управа за индиректно опорезивање БиХ
Бања Лука

Апстракт: Слобода изражавања је неопходан предуслов за функционисање и опстанак сваког демократског друштва, те, стога, јемство свих других људских права и слобода. У случају могућег сукоба овог права са осталим загарантованим људским правима и слободама, судови морају да воде рачуна о томе да свако ограничавање слободе изражавања, с циљем заштите неког другог људског права зајемченог уставом, може бити тек изузетак од овог правила, који је у демократском друштву допуштен само ако то ограничавање ничим не угрожава наведени принцип, него га потврђује. Угрозити, стога, на било који начин, слободу изражавања и, у оквиру тога, слободу медија не значи само угрозити нека лична, уставом зајемчена права новинара него то значи угрозити један од кључних принципа демократског друштва, па, стога, и саму демократију, као облик владавине и претпоставку за остварење свих других прокламованих људских права и слобода. То, међутим, не значи да је слобода изражавања апсолутна и да није ничим ограничена. Напротив, у демократским и правним

државама готово ниједно људско право и слобода, ма колико били примарни или значајни, нису и не могу бити апсолутни и неограничени. Будући да су апсолутна слобода и апсолутно право *contradictio in adjecto* за успостављање правичне равнотеже између загарантованих слобода и права у демократском друштву, пресудан је начин на који се неки утврђени правни принцип тумачи и практично примјењује. Стога су кључна улога и задатак независног судства да у сваком појединачном случају јасно утврди границу између оправданих и потребних, те неоправданих и непотребних ограничења која неки принцип потврђују као правило или га негирају као пуку декларацију.

Општи принципи

Члан 10 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода¹ је структурисан тако да први став дефинише заштићене слободе, а други став прописује околности под којима јавна власт може да се мијеша у уживање слободе изражавања. За члан 10 Европске конвенције је карактеристично да штити изражавање које носи ризик угрожавања, или заиста угрожава интересе других. Овај члан штити не само информације и идеје које су примљене позитивно, или се сматрају безопасним, или према њима нема става, већ и оне које вријеђају, шокирају и узнемиравају, а то је оно што захтијева толерантност и плурализам без којих нема демократског друштва² Овдје је битно напоменути да је овај став Европског суда за људска права³ увршћен у Закон о заштити од клевете, као његов члан 1 тачка а). Европски суд је у предмету *Castells*⁴ у којем је подносилац осуђен на затворску казну, јер је увриједио шпанску владу, оптужујући је у штампи да је „криминална и дакрије извршиоце злочина против народа Баскије”, сматрао да „доминантан положај у којем је влада налаже јој да буде суздржана у прибјегавању кривичним поступцима, посебно кад су доступна и друга средства, у реакцији на неоправдане нападе и критике својих непријатеља кроз медије.”

Сходно добро утврђеној пракси Европског суда и Уставног суда Босне и Херцеговине,⁵ слобода изражавања је суштински основ демократског друштва и један од основних услова за његов напредак, као и за напредак сваког појединца. Ова слобода се, уз ограничења из члана 10 став 2 Европске конвенције, не односи само на „информације” или „идеје” које су примљене позитивно или се сматрају неувредљивим или према њима нема става, већ и на оне које вријеђају, шокирају и узнемиравају, што су захтјеви

1 У даљњем тексту: Европска конвенција.

2 Види, Европски суд за људска права, *Handyside против Уједињеног Краљевства*, пресуда од 7. децембра 1976. године.

3 У даљњем тексту: Европски суд.

4 Види, Европски суд, *Castells против Шпаније*, пресуда из 1992. године.

5 У даљњем тексту: Уставни суд.

плурализма, толеранције и слободоумља, без којих нема демократског друштва.⁶ Ова слобода, ипак, није апсолутна и може да буде ограничена због околности и под условима који су наведени у члану 10 став 2 Европске конвенције под којима јавна власт може да се мијеша у уживање слободе изражавања.

Кад се ради о ограничењима из члана 10 став 2 Европске конвенције, Европски суд је указао да тест „неопходности у демократском друштву” захтијева да се код одлучивања да ли је дошло до кршења одлучи кореспондира ли „мијешање” домаћих власти у ову слободу „хитној друштвеној потреби”, да ли је пропорционално легитимном циљу који се жели постићи и да ли су разлози и оправдања које су дали надлежни органи за такво мијешање релевантни и довољни. С тим циљем је потребно да се утврди да ли су домаће власти примијениле стандарде који су у складу с принципима који су садржани у члану 10 Европске конвенције, као и да ли су домаће власти засновале своје одлуке на прихватљивој анализи релевантних чињеница. Што се тиче пропорционалности, мора да се утврди да ли је постигнут правичан баланс у заштити двије вриједности које су гарантоване Европском конвенцијом и које могу да буду у супротности једна другој: с једне стране, слобода изражавања из члана 10 Европске конвенције и, с друге стране, права лица које је текстом нападнуто да заштити своју репутацију и које је заштићено чланом 8 Европске конвенције у оквиру права на приватни живот.⁷

Како су и Европски суд, а и Уставни суд у својим ранијим одлукама у вези с истим питањем већ указали, постоји јасна дистинкција између информације (чињенице) и мишљења (вриједносне оцјене), јер постојање чињенице може да се докаже, а за истину на основу вриједносне оцјене не може да се да доказ.⁸ Уз то, чак и у погледу чињеница, признаје се одбрана на основу искрене намјере у пружању медијима „простора за грешке”.⁹ У принципу, одбрана на основу искрене намјере је једна врста замјене за доказивање истинитости. Када новинар има легитиман циљ, када је у питању нешто значајно за јавност и када су уложени разумни напори у потврђивање чињеница, медији се неће сматрати одговорним чак и у случају да се испостави да су чињенице биле неистините. С друге стране, штампа игра веома важну улогу у демократском друштву. Иако не смије да прекорачи одређене границе, нарочито имајући у виду заштиту репутације и права других и потребу да се спријечи објављивање повјерљивих информација, дужност штампе је, на начин који је у складу с њеним дужностима и одго-

6 Види, Европски суд, *Selistö против Финске*, пресуда од 16. новембра 2004. године, апликација број 56767/00, став 46 и Уставни суд, Одлука број АП 1203/05 од 27. јуна 2006. године.

7 Види, Европски суд, *Chauvy и др. против Француске*, пресуда од 29. јуна 2004. године, апликација број 64915/01, став 70.

8 Види, Европски суд, *Lingens против Аустрије*, пресуда од 8. јула 1986. године, серија А, број 103, став 46 и Уставни суд, Одлука број АП 1005/04 од 2. децембра 2005. године, „Службени гласник БиХ” број 45/06.

9 Види, Европски суд, *Dalban против Румуније*, пресуда број 28114/95 од 28. септембра 1999. године.

ворностима, да пружи и саопшти информације и идеје о свим питањима од јавног интереса, укључујући и информације које се тичу понашања званичника власти. Не само да је дужност штампе да преноси такве информације и идеје, већ је и право јавности да добије такве информације. Члан 10 Европске конвенције штити не само суштину изнесених идеја и информација, већ и форму у којој су оне пренесене, а новинарска слобода укључује и одређени степен претјеривања или чак провокације.¹⁰

Ипак, члан 10 Европске конвенције не гарантује неограничену слободу изражавања, чак ни кад се ради о извјештавању штампе о озбиљним питањима од јавног интереса. Сходно члану 10 став 2 Европске конвенције, уживање у слободи изражавања укључује и „дужности и обавезе” које се примјењују и на штампу, а које нарочито постају значајне кад се напада репутација приватних лица и кад се умањују „права других”. Због тога се у погледу чињеница новинарима узима у обзир одбрана да су поступали *bona fide* у настојању да пруже јавности тачне и поуздане информације у складу с новинарском етиком.¹¹ У принципу, одбрана на основу искрене намјере је једна врста замјене за доказивање истинитости. Кад новинар има оправдан циљ, кад је у питању нешто значајно за јавност и кад су уложени разумни напори у потврђивање чињеница, медији се неће сматрати одговорним чак ни у случају да се испостави да су чињенице биле неистините.

На крају, мало је простора унутар члана 10 став 2 Европске конвенције за ограничавање политичког говора или дебате о питањима од јавног интереса. Штавише, границе прихватљивог критицизма шире су кад су у питању јавне личности као што су политичари, него кад су у питању приватна лица. За разлику од приватних лица, јавне личности се неизбјежно и свјесно стављају пред оцјену јавности, а њихове ријечи и дјела су изложени пажљивијем испитивању јавности, па стога морају да покажу и већи степен толеранције.¹²

Свака рестрикција, услов, ограничење или било која врста мијешања у слободу изражавања може да се примијени само на одређено остваривање те слободе, а садржина права на слободу изражавања увијек остаје нетакнута. Јавна власт има само могућност, а не и обавезу, да наложи ограничавајућу или кривичну мјеру против остваривања права на слободу изражавања. Генерално, у Босни и Херцеговини облик ограничења слободе изражавања је уведен законима о заштити од клевете. Ови закони, осим што детаљно разрађују услове за намирење штете причињене клеветом, постављају врло ригорозне услове за примјену тих одредаба и, у појединим аспектима, пружају чак и већи степен заштите слободе изражавања од оног минимума предвиђеног Европском конвенцијом.

¹⁰ Види, Европски суд, *Hrico против Словачке*, пресуда од 20. јула 2004. године, апликација број 49418/99, став 40 (е).

¹¹ Види већ цитирану пресуду *Selistö*, став 54.

¹² Види већ цитирану пресуду *Hrico*, став 40 (г).

С тим у вези, Уставни суд наглашава да члан 8 Закона о заштити од клевете,¹³ као обавезан услов, прописује да је оштећени дужан да предузме све потребне мјере да ублажи штету узроковану изражавањем неистините чињенице, а нарочито да штетнику поднесе захтјев за исправку тог изражавања. Према мишљењу Уставног суда, према цитираном члану Закона о заштити од клевете, наведене радње треба да се предузму прије подношења тужбе. Осим тога, према одредбама члана 5 став 3 Закона о заштити од клевете, уколико се ради о лицу које, према општем схватању јавности, врши значајан утицај на питања од политичког или јавног интереса (јавно лице), те уколико такво лице подноси тужбу, штетник одговара за штету изазвану изношењем или проношењем неистините чињенице једино ако је знао да је то изражавање неистинито или је због непажње занемарио неистинитост изражавања.

Накнада штете у грађанској парници, додијељена као накнада за штету нанесену нечијем достојанству или угледу, представља јасно мијешање у остваривање права на слободу изражавања. У складу са ставом 2 члана 10 Европске конвенције, власт може да се мијеша у остваривање слободе изражавања само ако се испуне три кумулативна услова: а) мијешање је прописано законом, б) мијешање има циљ да заштити један или више предвиђених интереса или вриједности, ц) мијешање је неопходно у демократском друштву. Стога, судови морају да слиједе ова три услова кад разматрају и одлучују о предметима који се тичу слободе изражавања. У предмету *Tolstoy Miloslavski*¹⁴ Европски суд је закључио да сама сума накнаде штете представља кршење члана 10 Европске конвенције, образлажући да „не значи да је порота имала право да додијели штету потпуно по свом нахођењу јер, према Конвенцији, додјела штете за клевету мора бити разумно пропорционална штети нанесеној нечијем угледу.”

Примјена наведених принципа предмету Уставног суда, број АП 1750/07 од 2. децембра 2009. године

У конкретном случају оспорене пресуде су донесене на основу Закона о заштити од клевете и Закона о облигационим односима¹⁵, дакле, мијешање је прописано законом. Ови закони су јавно објављени у службеном гласилу, њихов текст је јасан, приступачан и предвидив и Закон о заштити од клевете пружа већи степен заштите слободе изражавања од минимума који је предвиђен Европском конвенцијом.

¹³ „Службени гласник Републике Српске” број 37/01.

¹⁴ Види, Европски суд, *Tolstoy Miloslavski против Уједињеног Краљевства*, пресуда број 18139/91 од 13. јула 1995. године.

¹⁵ „Службени лист СФРЈ” бр. 29/78, 39/85, 46/85 и 57/89 и „Службени гласник Републике Српске” бр. 17/93, 3/96 и 39/03.

Оспорене пресуде су донесене у грађанској парници коју је покренуо тужиоца против апеланта због наносења штете његовом угледу, па је јасно да је циљ мијешања заштита „угледа или права других”, односно угледа тужиоца, што је, свакако, легитиман циљ. Уставни суд је морао и да утврди да ли је мијешање било „неопходно у демократском друштву”. Да би се доказало да је мијешање било „неопходно у демократском друштву”, потребно је да се докаже да постоји „хитна друштвена потреба” која је тражила конкретно ограничење у остваривању слободе изражавања. Такође, да би се утврдило да је мијешање било „неопходно у демократском друштву”, потребно је да се одговори на питање да ли је мијешање било пропорционално легитимном циљу и да ли су разлози које су дали судови у оспореним одлукама као оправдање за мијешање релевантни и довољни у смислу раније наведених принципа из члана 10 Европске конвенције. „Циљ” на који се оспорене пресуде позивају је заштита „угледа или права других”, а „средство” је налог суда апеланту да плати одштету нанесену тужиоциевом угледу.

У вези са питањем да ли постоји „хитна друштвена потреба”, Уставни суд запажа да се оспорене одлуке тичу чланка објављеног у дневном листу „Дневне независне новине” од 25. октобра 2001. године, под насловом „Велике малверзације Малог Наполеона”, у којем је, између осталог, наведено: „Илић је по рецепту злоупотребе положаја и овлашћења постао специјалиста за пуњење властитог џепа ... Када је са Иванићевом владом други пут дошао на чело те установе, Илић је на рачуну затекао 14 милиона марака. За неколико мјесеци каса Фонда је испразњена, а здравство потпуно девастирано ... Да би се приближио актуелном премијеру Младену Иванићу, Илић је као спољњем сараднику Фонда, из готово празне касе здравства купио луксузни стан Драгану Микеревићу, високом функционеру ПДП... ” Наведеним изражавањем апелант је тужиоца идентификовао јавности у негативном контексту, оптужујући га при томе, без ваљаних доказа, да је поцинио тешко кривично дјело злоупотребе положаја и овлашћења ради стицања материјалне добити. Уставни суд даље запажа да су, оцјењујући спорно изражавање, првостепени и другостепени суд закључили да се ради о клевети, јер је ријеч о тврдњама чија истинитост, односно неистинитост може да се утврђује и због чега постоји основ за тужиочево обештећење. Уставни суд истиче да је наводе из апелантовог спорног чланка првостепени суд, а што је даље потврдио и другостепени суд, оквалификовао као чињеничне наводе, а не као вредносне судове. Редовни судови су такође утврдили да апелантова тврдња да објављивање спорног новинског чланка представља преношење туђег мишљења, нема упоришта у изјави председника Гранског синдиката здравства Републике Српске. Уставни суд сматра да се у конкретном случају ради о чињеничним наводима које је било неопходно доказивати, што апелант није учинио, па није чак ни оспорио наводе тужиоца да се ради о неистинама, нити се бранио „искреном намјером”, као врстом замјене за доказивање истинитости, нити је показао да је уложио разумне напоре ради провјере изнесених чињеница.

Уставни суд сматра да, иако обавјештавање јавности о евентуалним злоупотребама јавних службеника јесте легитиман циљ новинара и медија у демократском друштву, у конкретном случају, ипак, није постојала искрена намјера апеланта и нису уложени разумни напори ни у потврђивање чињеница које су изнијели, нити у накнадно ублажавање штетних посљедица, а нарочито ако се има у виду апелантов пропуст да претходно провјери са тужиоцем податке које је намјеравао да објави у спорном изражавању. Наиме, у конкретном случају, општи интерес који дозвољава да се покрену питања о евентуалним незаконитим понашањима јавних службеника, не може да се брани изношењем неспорно неистинитих чињеница које представљају напад на њихов углед и које, због тога, не могу да се сматрају критиком коју су они дужни да толеришу с обзиром на функцију коју врше. Уставни суд сматра да спорна изражавања не садрже искључиво вриједносне судове о тужиоцевом политичком и јавном дјеловању, већ садрже чињеничне наводе за које апелант није претходно учинио разумне напоре да их провјери и за које у поступку пред судом није могао да пружи доказе. С обзиром на све околности случаја, Уставни суд сматра да су судови доношењем оспорених пресуда правилно оцијенили да постоји „хитна друштвена потреба” да се успостави равнотежа између апелантове слободе изражавања, односно слободе медија и заштите тужиоцевог угледа, као јавне личности.

Даље, Уставни суд указује да се у конкретном случају ради о накнади нематеријалне штете због нарушавања части и угледа који представљају вриједности чију заштиту не треба доводити у питање. Уставни суд је у својој јуриспруденцији истакао да се свака људска индивидуа одликује категоријама части и угледа, које су саставни, неодвојиви дио њене личности. „Част” се најчешће дефинише као скуп нематеријалних вриједности које човек посједује као људско биће и као припадник одређене друштвене заједнице, а стиче се рођењем. С друге стране, о „угледу” се најчешће говори као о другој страни части, тзв. „спољашњој части” која подразумемијева уважавање које човек има у друштвеној заједници. На овај начин одређене, част и углед представљају неодвојиве категорије које могу да се посматрају с различитих аспеката, па и са аспекта њихове грађанско-правне заштите.¹⁶

Како је већ речено, судови су утврдили да је апелант оклеветао тужиоца чиме је, свакако, повриједио његова нематеријална добра - част и углед, због чега је за њега настала штета. Предмет овако настале штете су нематеријална добра везана за морално-психичку страну личности оштећеног, због чега новчана накнада нематеријалне штете и не представља накнаду у правом смислу те ријечи, јер се њоме не постиже успостављање онаквог стања какво је постојало прије њеног настанка, дакле нема репарациони карактер. Напротив, новчана накнада нематеријалне штете је један од видова сатисфакције која се оштећеном даје за повреду његових нематеријалних добара. Одмјеравање новчане накнаде нематеријалне штете је врло деликатан и сложен поступак, јер нема неког општег мјерила, с обзиром на

¹⁶ Види Уставни суд, Одлука број АП 1288/06 од 18. октобра 2007. године.

веома различиту морално-психичку конституцију сваког појединца, као и с обзиром на остале околности у којима се догодила штета која је за посљедицу имала повреду нематеријалних добара оштећеног. Стога не може да се очекује да се егзактним начином и методама утврди интензитет и трајање настале нематеријалне штете да би се на основу тога одредила висина настале штете.

Међутим, иако приликом одмјеравања висине новчане накнаде нематеријалне штете суд има право на слободну процјену, та слободна процјена није апсолутна, што је изражено и у члану 200 став 2 Закона о облигационим односима, према ком „суд цијени значај повријеђеног добра и циљ накнаде” узимајући у обзир околности сваког конкретног случаја. Посматрано са аспекта члана 10 Европске конвенције, Уставни суд запажа да одлуком суда о висини накнаде нематеријалне штете може да се прекрши принцип пропорционалности између тежине мијешања судова у слободу изражавања и важности интереса који се ограничавањем те слободе желе постићи. Сем тога, Уставни суд је у својој пракси закључио да је неопходно да судови при утврђивању постојања правног основа и висине штете за клевету досљедно примјењују принципе из релевантних одредби Закона о облигационим односима, Закона о заштити од клевете и Закона о парничном поступку¹⁷, уважавајући специфичност сваког конкретног случаја чиме ће се избјећи арбитрарност у поступању.¹⁸

Уставни суд сматра да је мјера која је предузета ради заштите тужиоцевог угледа, односно досуђивање накнаде штете у наведеном износу, пропорционална тежини повреде његовог угледа, као и тежини мијешања судова у слободу изражавања које је учињено овом мјером. Такође, Уставни суд сматра да судови у оспореним одлукама нису прекорачили границе својих дискреционих овлашћења код одређивања висине нематеријалне штете због почињене клевете зато што су своје одлуке засновали на прихватљивој анализи релевантних чињеница и свих околности које су од важности у конкретном случају у вези с повредом угледа тужиоца, о чему су дали образложења и разлоге које Уставни суд оцјењује као релевантне и довољне у смислу члана 10 Европске конвенције.

На основу изложеног, Уставни суд сматра да је мијешање у апелантово право на слободу изражавања било „неопходно у демократском друштву”, те да стога оспореним пресудама није прекршено право на слободу изражавања из члана II/3х) Устава Босне и Херцеговине и члана 10 Европске конвенције.

¹⁷ „Службени гласник Републике Српске” број 58/03.

¹⁸ АП 1203/05, став 36.

**Одлука Уставног суда, број АП 1659/06
од 18. октобра 2007. године**

Оцјењујући околности конкретног случаја, Уставни суд констатује да је Врховни суд Федерације БиХ у образложењу оспорене пресуде, одговарајући на питање зашто се у конкретном случају не ради о клевети, како је то утврдио првостепени суд, већ о увреди, навео да предметна изражавања о томе да су апеланти „шпијуни, дезертери, балије, безвезњаџи, злостављачи, нападачи, љигавци, дупелисци, увлакачи, ухљупи, безвезњаџи и уходе” садрже изражавања која вријеђају достојанство и част сваког лица, те да, према томе, садрже увреде, а не клевету из члана 4 тачка д) Закона о заштити од клевете Федерације БиХ¹⁹. Из наведеног произилази да приликом одлучивања да ли се у конкретном случају радило о клевети или увреди Врховни суд није оцијенио сваки од употријебљених израза, дајући при томе јасне и прецизне разлоге због чега сматра да употријебљени израз представља увреду, а не клевету. Посебно, Уставни суд скреће пажњу на изразе као што су „дезертери, злостављачи и нападачи”. Сходно мишљењу Уставног суда, Врховни суд у својој одлуци није навео разлоге на којима је засновао своју одлуку, а на основу којих би могао да се извуче јасан и недвосмислен закључак о томе да је у конкретном случају у питању увреда, а не клевета. Према томе, Уставни суд сматра да образложење Врховног суда у оспореној одлуци није задовољило принцип правичног суђења из члана 6 став 1 Европске конвенције.

Даље, Уставни суд констатује да, уколико се чак и прихвати да се у конкретном случају ради о увреди, поставља се питање зашто Врховни суд није одлучио о тужбеном захтјеву апеланата посебно имајући у виду да су апеланти својим тужбеним захтјевом изричито тражили накнаду штете због клевете и увреде. Уставни суд констатује да су апеланти као правни основ своје тужбе навели чл. 6 и 10 Закона о заштити од клевете Федерације БиХ. Међутим, узимајући у обзир члан 53 став 3 Закона о парничном поступку²⁰, произилази да суд приликом одлучивања о тужби није везан за правни основ тужбе, те да је ставом 4 наведеног члана прописано да ће суд поступити по тужби и када тужилац није навео правни основ тужбеног захтјева. Зато, произилази да Врховни суд није примијенио одредбу члана 53 ст. 3 и 4 Закона о парничном поступку, већ је одбио тужбени захтјев апеланата иако је утврдио да се у конкретном случају ради о увреди. Сходно мишљењу Уставног суда, не примјењујући наведену одредбу Закона о парничком поступку, Врховни суд је поступио произвољно, јер није одлучио о тужбеном захтјеву апеланата, што је довело до повреде права апеланата на правично суђење из члана II/3е) Устава БиХ и члана 6 став 1 Европске конвенције.

¹⁹ „Службене новине Федерације БиХ” бр. 59/02, 19/03 и 75/05.

²⁰ „Службене новине Федерације БиХ” бр. 53/03, 73/05 и 19/06.

**Одлука Уставног суда, број АП 1379/06 од 13.
маја 2008. године**

Уставни суд сматра да је Врховни суд Федерације БиХ дао јасна и разложна образложења за своју одлуку када је образложио да сва наведена изражавања која је првостепени суд детаљно утврдио представљају, по оцјени Врховног суда, изношење истинитих чињеница и мишљења као субјективног односа аутора у односу на одређене наводе и проблематику, као и када је изнио став сходно коме садржај клеветничке изјаве треба да има неистинито чињенично утврђење, тј. тврђење да нека чињеница постоји, иако она у ствари не постоји, а таква изјава с обзиром на свој садржај и околности под којима је дата може да шкоди части и угледу лица на које се односи. Кључно доказно утврђење које је првостепени суд утврдио да је „Адил Лозо омогућио [Мактоуфу], примјера ради, добру пословну трансакцију и адвоката, бјелосвјетског криминалца”, по мишљењу Врховног суда, не садржи клевету којом је тужиоцу нанесена нематеријална штета, у смислу одредби Закона о заштити од клевете. Уставни суд сматра да овакво утврђење одговара у потпуности обавези суда да самостално и одговорно, на бази свестране оцјене свих чињеница и доказа, одлучи које ће доказе прихватити, а које одбацити, и како ће оквалификовати цјелокупну доказну грађу (члан 8 Закона о парничном поступку Федерације БиХ), те како ће одлучити о жалби (члан 203 Закона о парничном поступку Федерације БиХ).

Основни аргуменат који апелант износи у прилог тврдњи да му је повријеђено право на правично суђење јесте изношење нетачне чињенице да је био министар кад је остварена куповина спорног објекта, те да је апелант био сувласник предузећа „Палма Инвест”, заједно са Мактоуфом. Међутим, Закон утврђује да не постоји одговорност за клевету: а) ако је изражавањем изнесено мишљење или ако је то изражавање, у суштини, истинито, а нетачно само у небитним елементима; б) ако је штетник сходно закону обавезан да износи или преноси изражавање или је износио, односно преносио изражавање у току законодавног, судског или управног поступка; ц) ако је изношење, односно преношење изражавања било разумно. Из одлуке Врховног суда произилази да је преношење изнесених навода, које апелант оспорава, испуњавало наведене критеријуме, будући да из садржаја изражавања није доказана неистинитост чињеница већ само изражавање вриједносних судова, чиме нису испуњени услови за одговорност туженог због клевете по члану 4 Закона о заштити од клевете. Због наведеног, Врховни суд је утврдио да је у првостепеној судској одлуци погрешно примијењено материјално право када је утврђена одговорност туженог за штету због клевете и одређена накнада којом би се нематеријална штета надокнадила. Уставни суд сматра да је наведени став Врховног суда о овом питању у довољној мјери аргументован јасним и прецизним разлозима и да не оставља утисак произвољности.

Одлука Уставног суда, број АП 1819/07 од 11. новембра 2009. године

Уставни суд је већ нагласио да се постојање чињеница може да докаже, али истинитост вриједносних оцјена није нешто за шта могу да се дају докази. Спорно изражавање није било изношење вриједносних судова који не могу да се доказују, него је било написано и објављено као изношење чињеница у контексту организованог криминала на што упућује садржина текста „да је ријеч о организованом криминалу говори чињеница да су се на прелазу погасила свјетла како би возила могла да пређу у Србију. То се није могло десити без наредбе са врха. Не знам којој политичкој опцији припада шеф прелаза Шепак, али је познато да је кум Драгану Калинићу...”, које се, за разлику од вриједносних судова – могу да докажу.

Уставни суд сматра да су редовни судови јасно образложили да спорна изражавања не садрже вриједносне судове о тужиочевом политичком и јавном дјеловању, већ садрже чињеничне наводе за које апелант није претходно учинио разумне напоре да их провјери и за које у поступку пред судом није могао да пружи доказе. Уставни суд сматра да је оспореним пресудама, према принципу пропорционалности, успостављена равнотежа између апелантове слободе на изражавање и тужиочевог права на углед. Такође, с обзиром на све околности случаја, доношењем оспорених пресуда судови су правилно оцијенили да постоји „хитна друштвена потреба”, која је тражила конкретно ограничење у остваривању слободе изражавања. Уставни суд не сматра да може да се закључи да су редовни судови изашли ван допуштеног степена слободне процјене.

Право на поштовање приватности

Основна сврха члана 8 Европске конвенције јесте заштита појединаца од арбитрарних мијешања власти у њихова права гарантована чланом 8 Европске конвенције.²¹ Члан 8 Европске конвенције штити право појединца на поштовање његовог приватног живота и предвиђа да се јавна власт неће мијешати у вршење овог права, осим у случајевима из става 2 тог члана.

Пракса Европског суда појашњава да, иако је у основи циљ члана 8 Европске конвенције заштита појединца против произвољног мијешања јавних власти, то не значи да тај члан само приморава државу да се суздржи од таквог мијешања. Осим тог првенствено негативног дјеловања, морају постојати позитивне обавезе неодвојиве од дјелотворног поштовања приватног и породичног живота. Те обавезе могу обухватати усвајање мјера за осигурање приватног живота, чак и у сфери односа између појединаца. У оба

²¹ Види, Европски суд, *Kroon против Холандије*, пресуда од 27. октобра 1994. године, серија А, број 297-Ц, став 31.

случаја треба водити рачуна о правичној равнотежи између интереса појединца и заједнице у цјелини и у оба случаја држава ужива извјесно поље процјене.²²

У предмету Уставног суда, број АП 1625/07 од 2. децембра 2009. године, апелантица је навела да је суд „пропустио да у радњама фотографа који је наступао као професионалац, а у уговорном односу са наручиоцем посла, препозна радње које су уперене на повреду загарантованих људских права. Пошто је очито била намјера да се њен лик и лик њене ћерке користи као лик модела, фотограф је морао прибавити писану сагласност за фотографисање и одобрење за објављивање фотографија.” Апелантица је истакла да је све рађено „без њеног пристанка и одобрења, без било какве накнаде, те да је неоспорно да се ради о повреди права на приватни и породични живот, као и да суд није ни требао утврђивати наведену повреду јер је она неоспорна самом чињеницом да ни фотограф, односно агенција за коју је радио, као ни тужени нису имали уговор нити њено одобрење.”

Прво питање на које је Уставни суд требао дати одговор јесте да ли фотографисање, умножавање и објављивање фотографија на којима су кроз сцену приказа планинског краја обухваћене апелантица и њена ћерка у тренутку одмора у природи - улази у сферу апелантициног приватног живота према члану 8 Европске конвенције.

Из образложења оспорених одлука произлази да су апелантица и њена малољетна ћерка фотографисане у марту 1999. године, а да је тужени предметне фотографије користио у своје сврхе, тако што их је објавио у свом пропагандном материјалу у виду билборда, визиткарти и сл. Имајући то у виду, Уставни суд сматра да фотографисање, умножавање и објављивање предметних фотографија улази у сферу апелантициног приватног живота из члана 8 Европске конвенције.

Сљедеће питање на које је Уставни суд требао дати одговор јесте да ли оспорене одлуке представљају „мијешање” у апелантицино право на поштовање приватног живота. Уставни суд уочава да је наведеним одлукама одбијен тужбени захтјев којим је апелантица тражила новчану накнаду нематеријалне штете „за душевне болове, због повреде части и угледа, слободе и права личности, претрпљени страх и стид”, које је према наводима тужбе претрпјела због тога што ју је тужени неовлашћено фотографисао и објавио предметне фотографије.

Имајући у виду наведено, Уставни суд сматра да оспорене одлуке несумњиво представљају „мијешање” у апелантицино право на поштовање приватног живота. Због тога је неопходно испитати да ли је мијешање у право на поштовање приватности било оправдано. Да би мијешање у право на приватан живот било оправдано, оно мора: (а) бити предвиђено законом, (б) имати легитиман циљ од јавног или општег интереса и (в) бити у складу са принципом пропорционалности.

²² Види, Европски суд, *Von Hannover против Немачке*, апликација број 59320/00 од 24. јуна 2004. године.

Прво питање на које треба одговорити јесте да ли је у конкретном случају мијешање у апелантицино право на поштовање приватности у складу са законом. С тим у вези, Уставни суд уочава да је оспореним одлукама апелантицин тужбени захтјев којим је тражила новчану сатисфакцију одбијен у цијелости, јер је утврђен недостатак доказа. Уставни суд не сматра да је образложење које су дали судови у оспореним одлукама произвољно, јер је засновано на примјени закона и не може се оцијенити произвољним. Даље, Уставни суд сматра да су судови оспорене одлуке донијели на основу закона који су јавно објављени и чије одредбе су довољно јасне како би сви грађани могли одредити своју правну позицију и начин остваривања својих интереса. На основу тога, Уставни суд сматра да је мијешање у апелантицино право на поштовање приватности било у складу са законом, јер апелантица у предметном поступку није доказала чињенице на којима је заснивала свој тужбени захтјев.

У вези са питањем има ли мијешање у апелантицино право на приватан живот легитиман циљ од јавног или општег интереса, односно да ли је предметно мијешање било неопходно у демократском друштву, Уставни суд сматра да се јавни интерес у конкретном случају огледа у правној сигурности да се осигурају механизми заштите одређених права, између осталих, и права на поштовање приватности. Уставни суд уочава да је у том смислу донесен Закон о условима за објављивање личних списа, портрета, фотографија, филмова и фонограма²³ којим је детаљно прописано када и које се фотографије могу умножавати и објављивати. Уставни суд сматра да одредба члана 200 Закона о облигационим односима има за циљ остваривање сатисфакције, односно намирење одговарајуће нематеријалне штете на име повреде одређених права, коју су починили други, што свакако представља легитиман циљ.

Даље, да би мијешање у право на поштовање приватности било оправдано, оно не само да мора служити остваривању легитимног циља од јавног или општег интереса, него мора постојати и разумна пропорционалност између средстава која се користе и циља који се жели постићи. Стога, следеће питање на које је Уставни суд морао одговорити јесте да ли је мијешање у апелантицино право на поштовање приватности било у складу са принципом пропорционалности, тј. да ли је постигнута правична равнотежа између заштите апелантициног права на приватност и захтјева општег јавног интереса. Ова правична равнотежа се не постиже ако апелант мора сносити „посебан и претјеран терет”. Имајући у виду наведено, Уставни суд уочава да је апелантица поднијела предметну тужбу коју су судови одбили као неосновану, имајући у виду одредбе Закона о облигационим односима и Закона о парничном поступку. Како је већ речено, Уставни суд сматра да се легитиман циљ за мијешање у конкретном случају огледа у осигурању ефикасног функционисања правног система на начин да су странке у поступку дужне доказати чињенице на којима заснивају своје захтјеве. Имајући

---

23 „Службени лист СРБиХ” бр. 33/80 и 12/87.

у виду наведено, Уставни суд сматра да је мијешање у апелантицино право на поштовање приватности било пропорционално легитимном циљу, односно да на њу није стављен претјеран терет, будући да је свака странка у поступку обавезна да докаже све чињенице на којима заснива свој захтјев, а у конкретном случају апелантица у предметном поступку није доказала основаност свог тужбеног захтјева.

Имајући у виду наведено, Уставни суд сматра да није било кршења права из члана II/3.ф) Устава Босне и Херцеговине и члана 8 Европске конвенције.

**RIGHT TO FREEDOM OF EXPRESSION AND PRIVACY
AND PRACTICE OF THE EUROPEAN COURT FOR
HUMAN RIGHTS AND CONSTITUTIONAL COURT OF
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

**Dr. Miodrag N. Simović, President of the Constitution-
al Court of Bosnia and Herzegovina and a Professor at
the Faculty of Law in Banja Luka**

**Marina M. Simović-Nišević, M.A.
Internal Revenue Service of BiH**

Summary

Freedom of expression is necessary prerequisite for functioning and survival of every democratic society and therefore a guarantee of all other human rights and freedoms. In case of possible conflict of this right with other guaranteed human rights and freedoms, courts must consider that every restriction of the freedom of expression, aimed at protecting another human right guaranteed by the constitution, can only be an exception to the rule. This is allowed in the democratic society only if that restriction does not jeopardize this principle in any way but upholds it. When the freedom of expression is jeopardized in any manner and within it, freedom of media, it not only jeopardizes personal, constitutionally guaranteed rights of the journalist but also one of the key principles of the democratic society and therefore the very democracy as the form of authority and prerequisite for exercising all other proclaimed human rights and freedoms. However, this does not imply that the freedom of expression is absolute and unrestricted. Quite the contrary, in democratic and legal states, almost no human right and freedom, no matter how primary or significant, is not and cannot be absolute and unrestricted. Being that absolute freedom and absolute right are contradictio in adjecto for establishing fair balance between guaranteed freedoms and rights in democratic society, the manner in which some established legal principle is interpreted and applied is crucial. Therefore, the key role and task of the independent judiciary is to clearly set a boundary in each case between justified and necessary and unjustified and unnecessary restrictions, which confirm some principle as a rule or deny it as the mere declaration.

МРЖЊА У НОВОМ КРИВИЧНОМ ЗАКОНОДАВСТВУ БИХ И РС

Кратак научни чланак

УДК 316.647.3/.5:342.724(497.6)

доц. др Љубинко Митровић
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

Апстракт: У раду се говори о појму мржње на начин како је дефинише ново кривично законодавство у Босни и Херцеговини и Републици Српској. Измјенама и допунама кривичних закона у БиХ и РС по први пут је инкриминисан појам мржње, односно законодавац је тачно прописао шта се то подразумијева под појмом мржња. Такође, у појединим кривичним дјелима предвиђено је као отежавајућа околност уколико је дјело учињено из мржње. Рад има за циљ да укаже на нове одредбе из кривичног законодавства БиХ и РС које су у вези са мржњом.

Кључне ријечи: мржња, говор мржње, кривични закон, инкриминација

Увод

Фебруара 2010. године донесен је и у „Службеном гласнику Босне и Херцеговине”, број 8/2010 објављен Закон о измјенама и допунама Кривичног закона Босне и Херцеговине¹, који чланом 11. прописује да надлежни органи Федерације Босне и Херцеговине, Републике Српске и Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине морају ускладити своје кривичне законе са Кривичним законом Босне и Херцеговине у року од 90 дана од дана његовог ступања на снагу.

¹ Кривични закон Босне и Херцеговине („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 3/2003; 32/2003; 37/2003; 54/2004; 61/2004; 30/2005; 53/2006; 55/2006 и 32/200 и 8/2010).

Наравно, Кривичним законом Босне и Херцеговине уведена су нека нова рјешења како у општем дијелу, тако и у посебном дијелу, односно за низ кривичних дјела.

Аналогно томе, било је потребно извршити и одређене измјене и допуне у Кривичном закону Републике Српске, тј. у складу са надлежностима и на основу прихваћених међународних инструмената и стандарда уредити оне области које нису могле бити уређене на нивоу Босне и Херцеговине².

У Приједлогу Закона о измјенама и допунама Кривичног закона Републике Српске, између осталог, важним свакако треба истаћи обимније измјене и допуне унесене код појединих кривичних дјела, а посебно оних кривичних дјела почињених из мржње (што је и предмет данашњег скупа).

Када су у питању кривична дјела почињена из мржње, увођењем нових одредби у кривично законодавство Републике Српске о злочину из мржње, односно о мржњи, ствара се битна претпоставка коју ће полицијски и правосудни органи користити у циљу ефикаснијег сузбијања мржње и нетолеранције. Наиме, досадашња искуства из праксе јасно указују на потешкоће у поступању са овим облицима кривичних дјела, јер су иста била само дјелимично инкриминисана, те се надлежни органи њима нису бавили на одговарајући начин.

Иначе, злочини мржње изузетно су друштвено опасни. Злочин из мржње се, у правилу, одређује као свако кривично дјело извршено из мржње према неком лицу или групи лица због његове расе, боје коже, пола, полне оријентације, језика, вјере, политичког или другог увјерења, националног или социјалног поријекла, имовине, рођења. Главна карактеристика злочина из мржње јесте мотив да се неко кривично дјело изврши из мржње због одређених својстава жртве. Кривична дјела против нечије расе, националне, етничке, религијске припадности или неке друге карактеристике, могу довести до даљих конфликата и угрозити срж и основе вриједности друштва, које се заснивају на начелу једнакости.

Поред тога, Босна и Херцеговина се као и друге чланице ОСЦЕ-а на сасланку Министарског савјета ОСЦЕ-а одржаног у Маастрихту у децембру 2003. године обавезала на борбу против кривичних дјела почињених из мржње. Након тога су државе чланице ОСЦЕ-а усвојиле одређени број одлука којима су повјериле мандат Канцеларији за демократске институције и људска права (ОДИХП) са сједиштем у Варшави која се првенствено бави облашћу кривичних дјела почињених из мржње. Такође, Босна и Херцеговина је преузела и обавезу, да „размотри провођење или јачање закона који се тичу дискриминације и кривичних дјела почињених из мржње.”

Бројни су међународни документи који говоре о основним људским правима и слободама, а посредно и о потреби и нужности борбе против расизма, расне дискриминације, односно кривичних дјела која називамо злочи-

---

² Министар правде Републике Српске је својим рјешењем образовао радну групу за израду Закона о измјенама и допунама Кривичног закона Републике Српске. Члан ове радне групе био је и аутор овог рада.

нима мржње, односно о потреби спречавања „говора мржње” с обзиром да говор мржње подстиче, оправдава или велича дискриминацију на основу расе, етничке, полне, вјерске, језичке или неке друге разлике, а између осталих то су:

- Повеља Уједињених нација, усвојена 1945. године,
- Универзална декларација о људским правима УН,
- Пакт о грађанским и политичким правима (1966),
- Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (1965),
- Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода,
- Препорука Р (97) 20 државама чланицама о говору мржње,
- Препорука Комитета министара Савјета Европе Р (97) 21 о медијима и промовисању културе толеранције,
- Одлука Министарског савјета ОСЦЕ-е, број 12/04, Толеранција и недискриминација, Софија, 7. децембар 2004. године,
- Одлука Сталног савјета, број 607, Борба против антисемитизма,
- Одлука Сталног савјета, број 621, Толеранција и борба против расизма, ксенофобије и дискриминације.

Кривична дјела почињена из мржње према одређеним друштвеним скупинама у међународном праву називају се злочинима из мржње. Она представљају облике насилног изражавања нетолеранције и имају дубок утицај не само на жртву саму по себи, него и на групу са којом се та жртва идентификује. Ова кривична дјела свакако утичу на кохезију заједнице и друштвену стабилност. Енергична реакција друштва је стога важна и за безбједност појединца, али и заједнице. Сигурно је, ова кривична дјела догађају се, у већој или мањој мјери у свим државама. Наравно, извршењем било ког кривичног дјела из мржње, угрожавају се основне вриједности друштва и основна људска права и слободe заштићене Уставом Босне и Херцеговине и Уставом Републике Српске.

Наравно, на крају треба истаћи да кривични закони који прописују кривична дјела почињена из мржње представљају само једно од многих средстава која државе могу да користе у борби против кривичних дјела почињених из мржње (ту су свакако и образовање, комуникација са јавношћу, jaчање културних институција, промјена вриједносних система...).

Поједина рјешења у измијењеном и допуњеном кривичном закону Републике Српске³

У члану 147. Кривичног закона Републике Српске додат је нови став (26) који дефинише појам мржње тако да према њему:

³ Кривични закон Републике Српске („Службени гласник Републике Српске”, број 49/2003; 37/2006 и 70/2006).

„Мржња представља побуду за учињење кривичног дјела, прописаног овим законом, која је у цјелини или дјелимично заснована на разликама по основу стварног или претпостављеног етничког или националног поријекла, језика или писма, вјерских увјерења, расе, боје коже, пола, полне оријентације, политичког или другог увјерења, социјалног поријекла, друштвеног положаја, доби, здравственог статуса или других особина или због довођења у везу са особама које имају неку од наведених различитих особина.” **На овај начин, у Кривични закон Републике Српске уводи се јединствена дефиниција мржње, као побуде која је у складу са међународним стандардима и дефиницијом мржње, односно злочина из мржње у документима ОСЦЕ-а.**

У члану 149. Кривичног закона Републике Српске прописано је кривично дјело тешког убиства.

Допуном Кривичног закона Републике Српске прописано је да ће се казном затвора у трајању од најмање десет година или казном дуготрајног затвора казнити учинилац који другог лиши живота **из мржње** (ово је један од облика тешког, односно квалификованог убиства).

У члану 156. Кривичног закона Републике Српске прописано је кривично дјело тешке тјелесне повреде.

Допуном Кривичног закона Републике Српске предвиђено је да ће се казном затвора у трајању од једне до осам година казнити учинилац који другог тешко тјелесно повриједи или му здравље тешко наруши **из мржње** (као и за случајеве особито тешке тјелесне повреде).

У члану 193. Кривичног закона Републике Српске прописано је кривично дјело силовања.

Допуном Кривичног закона Републике Српске прописано је да ће се казном затвора у трајању од три до петнаест година казнити учинилац који другог принуди на обљубу или неку другу полну радњу употребом силе или пријетњом да ће непосредно напасти на живот или тијело тог или њему блиског лица **из мржње** (прописана је идентична казна као за квалификоване облике кривичног дјела силовања).

У члану 232. Кривичног закона Републике Српске прописано је кривично дјело тешке крађе.

Допуном Кривичног закона Републике Српске прописано је да ће се казном затвора у трајању од једне до осам година казнити учинилац уколико је тешка крађа извршена **из мржње** (ово је један од облика тешке крађе).

У члану 233. Кривичног закона Републике Српске прописано је кривично дјело разбојништва.

Допуном Кривичног закона Републике Српске прописано је да ће се казном затвора у трајању од пет до петнаест година казнити учинилац уколико је при извршењу разбојништва неком лицу умишљајно нанесена тешка тјелесна повреда, или ако је разбојништво учињено **из мржње** или је дјело учињено од стране више лица или је употријебљено какво оружје или опасно средство или ако вриједност одузетих ствари прелази износ од 50.000 КМ (овдје се ради о квалификованом, односно тежем облику кривичног дјела разбојништва).

У члану 234. Кривичног закона Републике Српске прописано је кривично дјело разбојничке крађе.

Допуном Кривичног закона Републике Српске прописано је да ће се казном затвора у трајању од пет до петнаест година казнити учинилац уколико је при извршењу разбојничке крађе неком лицу умишљајно нанесена тешка тјелесна повреда или ако је учињено **из мржње** или је дјело учињено од стране више лица или је употребијено какво оружје или опасно средство или ако вриједност украдених ствари прелази износ од 50.000 КМ (овдје се ради о квалификованом, односно тежем облику кривичног дјела разбојничке крађе).

У члану 249. Кривичног закона Републике Српске прописано је кривично дјело оштећења туђе ствари.

Допуном Кривичног закона Републике Српске прописано је да ће се казном затвора у трајању од шест мјесеци до пет година казнити учинилац кривичног дјела оштећења туђе ствари који дјело почини **из мржње** (овдје се ради о квалификованом, односно тежем облику кривичног дјела оштећења туђе ствари).

Допуном Кривичног закона Републике Српске прописано је посебно кривично дјело под називом: Изазивање националне, расне и вјерске мржње и нетрпељивости, у члану 294а. Кривичног закона Републике Српске које гласи:

(1) Ко изазива или распаљује националну, расну или вјерску мржњу, раздор или нетрпељивост или шири идеје о супериорности једне расе или народа над другим, казниће се новчаном казном или затвором до двије године.

(2) Ако је дјело из става 1. овог члана учињено принудом, злостављањем, угрожавањем сигурности, излагањем порузи националних, етничких или вјерских симбола, оштећењем туђих ствари, скрнављењем споменика, спомен-обиљежја или гробова, учинилац ће се казнити затвором од шест мјесеци до пет година.

(3) Ако је усјед дјела из ст. 1. и 2. овог члана дошло до нереди, насиља или других тешких посљедица за заједнички живот народа и осталих који живе у Републици Српској, казниће се затвором од једне до осам година.

(4) Материјал и предмети који носе поруке из става 1. овог члана, као и средства за њихову изразу, размножавање или растурање, одузеће се.

Закључак

Данашњи правни оквир постојања овакве инкриминације налази се у најпре у уставним одредбама, јер Устав Босне и Херцеговине⁴ и Устав Репуб-

⁴ Члан II тачка 4. Устава Босне и Херцеговине носи наслов Недискриминација.

лике Српске⁵ у бројним одредбама јамче уживање људских права и слобода, забрањују дјеловање политичких странака које је усмјерено на насилно рушење уставног поретка, кршење зајамчених људских права као и изазивање расне, националне или вјерске мржње, забрањују дискриминацију тако што се прокламује да су пред уставом и законом сви једнаки, да свако има право на једнаку законску заштиту, без дискриминације, као и да је забрањена свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног поријекла, рођења, вјероисповијести, политичког или другог увјерења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета. И у другим, бројним одредбама устава јамче и прокламују права народа и осталих који живе у Босни и Херцеговини и Републици Српској у оквиру признатих међународних стандарда и утврђује да се права зајемчена Уставом непосредно примјењују.

Основни облик (став 1) овог кривичног дјела гласи: *Ко изазива или распаљује националну, расну или вјерску мржњу, раздор или нетрпељивост или шири идеје о супериорности једне расе или народа над другим...*

Анализирајући одредбу става 1. уочавамо да је **радња извршења** дефинисана као изазивање или распаљивање мржње или нетрпељивости. Радње изазивања, односно распаљивања притом овдје нису дефинисане, али се свакако подразумева да „изазивање” представља стварање, проузроковање мржње или нетрпељивости, а „распаљивање” – учвршћивање, продубљивање мржње или нетрпељивости. С друге стране, треба напоменути да је нетрпељивост нешто блажи облик осјећања од мржње.

Оно што је важно напоменути јесте да се изазивање и распаљивање мржње и нетрпељивости могу извршити на било који могући начин јер је радња извршења овог дјела заправо дефинисана кроз посљедицу – битно је да се таквом радњом жели изазвати мржња, раздор, нетрпељивост, завист, понижење...Најчешћа радња извршења јесте пропаганда – говор, али се као чести облик појављује и писање графита, односно исказа који садрже изливе мржње и дискриминације. Став је судске праксе да се дјело може извршити и чињењем, али и нечињењем, као рецимо ускраћивањем неког законског права по националном, расном или вјерском принципу.

Посљедица овог кривичног дела састоји се у *повреди* националних, расних или вјерских осјећања људи који припадају тим групама, али и стварање или продубљивање мржње или нетрпељивости међу заједницама, већинским и мањинским.

Ово кривично дјело може бити извршено само са умишљајем, што значи да учинилац мора бити свјестан да својим поступањем/непоступањем иза-

---

⁵ Члан 10. Устава Републике Српске гласи: „Грађани Републике су равноправни у слободама, правима и дужностима, једнаки су пред законом и уживају исту правну заштиту без обзира на расу, пол, језик, националну припадност, вјероисповијест, социјално поријекло, рођење, образовање, имовно стање, политичко и друго увјерење, друштвени положај или друго лично својство.”

жива/распаљује мржњу/нетрпељивост, да то чини управо на вјерској, националној или расној основи, те да управо то жели, односно на то пристаје.

Основно дјело је у ставу 2. квалификовано сљедећим начинима извршења: принудом, злостављањем, угрожавањем сигурности, излагањем порузи националних, етничких или вјерских симбола, оштећењем туђих ствари, скрнављењем споменика, спомен-обиљежја или гробова – за које је запријеђена строжа казна.

У ставу 3. предвиђен је и посебан квалификован облик, а он се односи на посљедице дјела, односно уколико је усљед извршења овог кривичног дјела дошло до нереди, насиља или других тешких посљедица за заједнички живот народа и осталих који живе у Републици Српској учинилац дјела ће се казнити затвором од једне до осам година.

У члану 402. Кривичног закона Републике Српске прописано је кривично дјело изазивања опште опасности.

Допуном Кривичног закона Републике Српске прописано је да ће се казном затвора у трајању од једне до десет година казнити учинилац кривичног дјела изазивања опште опасности који дјело почини **из мржње** (овдје се ради о квалификованом, односно тежем облику кривичног дјела изазивања опште опасности).

HATE LEGISLATION IN THE NEW CRIMINAL LAW IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND THE REPUBLIC OF SRPSKA

Dr. Ljubinko Mitrović, Assistant Professor
Advanced School of Internal Affairs
Banja Luka

Summary

This paper discusses the notion of hate and the way it is defined by the new criminal legislation in Bosnia and Herzegovina and the Republic of Srpska. Amendments to the Criminal Code of BiH and the Republic of Srpska have for the first time incriminated hatred, i.e. the legislator precisely prescribes what is meant by the notion of hate. Also, certain crimes stipulate offenses committed out of hate as aggravating circumstances. The paper aims to present the new provisions of the criminal legislation of Bosnia and Herzegovina and the Republic of Srpska, which are related to hate.

Key words: *hate, hate speech, criminal law, incrimination*

МЕНАџМЕНТ ЗНАЊА НА ПРИНЦИПУ ТОЛЕРАНЦИЈЕ И НЕДИСКРИМИНАТОРСКИ ОДРЖИВОГ ХУМАНОГ РАЗВОЈА ГЛОБАЛНОГ ДРУШТВА

Кратак научни чланак

УДК 005.94:316.344.3

проф. др Жарко Ристић
Универзитет за пословне студије
Бања Лука

Апстракт: *Ново знање јавља се као непрестано унапређивање процеса производње и услуга, као експлоатација, односно као непрестано коришћење знања за развој нових производа и услуга и као иновација, односно начин примјењивања знања за произвођење промјена у економији. Срећа је по нас што количина знања није од пресудног значаја у односу на продуктивност знања, која, нажалост зависи од идеолошких заблуда толеранције и дискриминације. Образовна личност је амблем и симбол друштва знања.*

Кључне ријечи: *менаџмент знања, хумани развој, глобално друштво, толеранција*

Европске активности усмјерене на стварању богатства нису више ни рад, ни капитал, ни земља. Глобални привредни ресурс јесте знање... Вриједност се сада ствара продуктивношћу и иновацијом, а и једно и друго су резултат примјене знања на рад. Водеће бизнис групације друштва знања јесу „радници знања” - извршни управљачки/корисници знања који знају како да планирају знање у производне сврхе, управо онако како су капиталисти знали да пласирају капитал у продуктивне сврхе, у стручњаке, у области знања. Сви ти људи знања посједују „алатке за производњу” преко радника знања који своје знање могу да понесу са собом гдје-год да крену. Продук-

тивност рада знања и радника знање јесте изазов 21. века; јер знање рефлектује интелектуални, морални и духовни развој личности, која је само знањем оспособљена да чини хумано, толерантно и недискриминаторно.

Економисти хвале улагања капитала, технолози одају признање машинама. Једино се продуктивност објашњава као резултат примјене знања на знање, што не могу ни машине ни капитал. У том контексту, менаџмент јесте генерички орган друштва знања. Зато је и менаџер онај ко одговара за примену и практичну извођачку страну знања. Знање сада видимо ко суштински ресурс. И тамо гдје има дјелотворног менаџмента и гдје постоји примјена знања на знање, ту је много лакше да се дође до оних других ресурса, без којих знање не може да „производи”. А то што је знање постало „прави” ресурс, то је оно што ствара нову друштвену структуру. „Помјерили смо се од знања у јединици ка знањима у множини”. Сам прелазак од знања ка знањима дао је моћ знању да креира ново друштво, нову привреду, нову политику. „Оно што ми данас схватамо као знање јесте информација дјелотворна у делању, информација усредсређена на резултате. Ти резултати се виде у друштву и привреди, у напредовању самог знања.” Због тога је све јаснија чињеница да се све мање и мање зараде извлаче из традиционалних ресурса, као што су земља, рад и капитал. Зашто? Зато што су главни „произвођачи” богатства постали информације и знање. Но, економија заснована на знању не понаша се онако како то постојеће теорије сматрају да се економија понаша дискриминаторски, нехумано и нетолерантно.

У економији знања несавршена конкуренција јесте унуташње својство саме економије знања: почетне приједности стечене примјеном и експлоатацијом знања (кривуља учења) постају трајне. Модерни економисти сматрају да је економија одређена или потрошњом или инвестицијама, што у економији знања није од пресудног значаја. У економији знања не постоје докази да повећана потрошња води већој производњи знања нити да већа улагања доводе до веће продукције знања. Ново знање јавља се 1) као непрестано унапређивање процеса производње и услуга, 2) као експлоатација, односно као непрестано коришћење знања за развој нових производа и услуга, и (3) као иновација, односно начин примјењивања знања за производње промјена у економији. Економске карактеристике ових врста знања (тј. њихово коришћење и њихови ефекти) квалитативно су различите. Знање се, заправо, не може мјерити, осим процјене „коштања” да се знање произведе, дистрибуира и алоцира. Али, и добит од знања, опет, не можемо да измјеримо. Срећа је по нас што количина знања није од пресудног значаја у односу на продуктивност знања, која, нажалост, зависи од идеолошких заблуда толеранције и дискриминације.

Знање није јефтин ресурс, јер се до њега долази путемима „скупоће”. Развијене земље, наиме, троше близу једне петине друштвеног производа на производњу и дистрибуцију знања. Официјелна едукација (формално школовање) младих пре него што уђу у саму категорију радне снаге, односи једну десетину друштвеног производа. Фирме (послодавци) троше додатних

5% друштvenog производа за перманентно образовање запослених. На истраживања и развој (производња новог знања) модерне државе издвајају 3-5% друштvenog производа. Формација знања, самим тим, представља највећу инвестицију. Али, пошто немамо економску теорију продуктивности инвестиција у знање, принуђени смо да у помоћ позовемо менаџмент, који је одговоран за чињење знања продуктивним. Ту одговорност не може да преузме на себе ни влада (државна) нити тржишне силе (закони). Одговорност може да преузме једино менаџмент, који, по дефиницији, имплицира систематско, организовано и одговорно примјењивање знања на знање. Сама продуктивност знања захтева увећање приноса само од онога што се зна и што се зна да се зна из простог разлога што је једино продуктивност знања одлучујући чинилац у конкурентској позицији предузећа, гране, региона, привреде. Предност је очигледна тамо гдје се поседује способност да се експлоатише универзално расположиво знање хумног и толерантног одрживог развоја.

Технолошка револуција (а, нарочито, информатичка) трансформисала је начин учења и измијенила економију образовања, пошто су све школе постале високо капитално-интензивне од потпуно радно-интензивних. Школа је постала информатичко-едуктивна институција друштва, која се бави младима, који још нису грађани, који још нису носиоци одговорности, који још нису радна снага. У друштву знања ваља градити нову технологију учења да би се остварила универзална писменост. У школи сутрашњице студенти ће сами себи бити инструктори са компјутерским програмима, као сопственим алаткама. Наставници ће само мотивисати, усмјеравати, подстицати. У том контексту, наставник би, заправо, постао вођа и ресурс. Универзална писменост би значила предметно знање плус процесно знање. То, пак, значи да у друштву знања млади треба да уче и да науче како да уче и како да науче. Јер, у друштву знања, знање није безлично, као новац. Знање не борава у књизи, у банци података, у софтверском програму. Знање садржи само информације и увек је утјеловљено у личност. Знање носи људска особа: ствара га, увећава или унапређује људску личност; примјењује га личност; предаје га личност; користи га личност, без присуства феномена мржње и национално нетолерантног насиља.

Образована личност је амблем и симбол друштва знања. Образована личност сутрашњице јесте стручно припремљена личност за живот у глобалном свијету. То је грађанин глобалног свијета рада знања, који је спреман да ради у две културе: (1) у култури „интелектуалаца“, која се усредсређује на мисли и знање, и (2) у култури „менаџера“, која се усредсређује на људе и рад, без говора мржње, дискриминације, отуђености, безкрупулозности, национализма и сеценионизма.

„Интелектуалци виде организацију као алатку; она им омогућава да практикују своје тецхне, власништво, специјализовано знање. Менаџери виде знање као средство које служи сврси и циљу практичног функционисања организације... Свакако су једни другима потребни: научном истра-

живачу треба менаџер истраживања исто колико је и менаџеру истраживања потребан научноистраживачки радник... Интелектуални свијет, уколико није уравнотежен тегом на тасу менаџера, постаје свијет у коме свако „ради своје”, али нико ништа не постиже. Менаџеров свет, ако му равнотежу не чини интелектуалац, прелази у сакату бирократију „човјека организације”. Али, ако су две стране у равнотежи, тада може да буде креативности и реда, испуњавања сврхе и сврсисходне мисије, која краси међурелигиозни дијалог и мањинска респектабилност.”

У привредама у транзицији и знање постаје роба. То је скоро научена лекција из штива развијених тржишних економија ОЕЦД и ЕУ, код којих је дошло до крупних промена на тржишту знања и тржишту интелектуалних услуга. Модерне привреде траже нова знања, нарочито из области менаџмента, маркетинга, предузетништва, банкарске индустрије, предузетничких финансија, финансијских тржишта, берзи, итд. Пермаментно расте тражња за знањима из домена еко-менаџмента, менаџмента у образовању, менаџмента јавног сектора, управљања пословима у јавној администрацији, управљања порезима, буџетског инжињеринга, управљања инфраструктуралним финансијама, пројектног и портфолио менаџмента, стратешког менаџмента, менаџмента финансијског бизниса, управљања корпоративним финансијама и т. си. Тражња за будућим економистима са новим знањима детерминисана је (1) нарастањем броја нових фирми и приватизованих предузећа, (2) јављањем нових институција тржишне привреде, као што су институционални инвеститори, финансијска тржишта, берзе и брокерске и дилерске куће, ревизорске куће, рејтинг организације, консалтинг центри, агенције за маркетинг и финансијски инжињеринг, порески консалтинг, институције за контролу квалитета и стандардизацију, информатички центри и центри за обуку кадрова. Бизнис постаје готово искључива оријентација младих уместо досадашње „борбе за запошљавање” на принципу друштвене контроле, језика мржење и национално мотивисаног набоја насиља.

Иновативно и специјалистичко (поред редовних и последипломских студија) едуковање постаје врло уносан посао, а конкуренција на тржишту свакодневно расте на релацији бизнис-предузетништво-менаџмент. Зато је и мото едукације врло важна ствар, пошто гласи: „Ко не студира економију са циљем да стекне знање како се зарађује новац, овдје се губи вријеме” у свом лутању за животом. Стицање модерног и квалитетног знања постаје ствар престижа за постизање пословне каријере из које посредно проистиче новац, као мотивација у новом тржишном амбијенту, новог друштва фондираног на цивилизацијским тековинама толеранције, недискриминације, социјалне правде и минимизације конфликтологије.

Стога, улога образовања у бизнису пермаментно расте, јер је знање „најјачи” ресурс едукованог бизнисмена, који је поуздан професионални партнер. То подразумејева и пословно напредовање у каријери, која већ имплицира пермаментно учење и улагање у себе. Образовање и бизнис су,

према томе, нови „партнери” у напретку, у коме је бизнисмен, предузетнички менаџер (а) савладао вјештине говорења, преговарања, пословног комуницирања, бизнис кореспондентности и пословног бонтона, (б) стекао знање из филозофије успјеха, пословне етике, пословне логистике, личног маркетинга и персоналних финансија, и „пословног” управљања „самим собом”, и (ц) спознао могућности превођења макроекономских модела на нивоу менаџерских информација, на управљања предузетничком идејом и на нивоу бизнис плана. У том контексту, резултати „посла” мјере се постигнутом зарадом на основу ефикасно завршеног посла. И зато се цијени само успјех; јер ништа љепше не успијева од успјеха у хуманом развоју личности као кохерентног фактора толеранције.

Модерно едукована бизнисмен, предузетник, менаџер по правилу респектује мегатрендове развоја, што имплицира прелаз: (1) од краткорочног ка дугорочном хоризонту бизниса са наглашавањем значаја стратешке визије развоја, (2) од индустријског ка информатичком друштву, (3) од националне ка свјетској привреди (интеграција бизниса, глобализација производње и тржишта, и кооперација истраживачко-развојних активности), (4) од централизације ка децентрализацији (синергетски ефекат иницијативности дијелова), (5) од форсиране и „декоративне” технологије ка прожимајућој и прихваћеној технологији (у бизнису, професији, раду и животу), (6) од хијерархије ка мрежама (ефикасан проток информација, брзо комуницирање и развој равноправности и сарадње умјесто субординације и конкуренције) и децентрализацији едукације и економије знања на принципу елиминације, националне, верске и расне нетолеранције, говора мржње и сегрегације.

Знања и савладавање вјештина су у функцији разумијевања економије по концепту: „Економија се не може објаснити економијом.” Принцип практичности инкорпорира знања која развијају способност за брзо уочавање проблема и ефикасно рјешавање практичних питања по логици: „Теорија је најбоља пракса.” Принцип индивидуализма репрезентује развијање способности студента да управља својом слободом и способности да преузима одговорност за себе. Принцип тржишности номинује процес повећања степена слободе избора студената у погледу предмета, професора, научне области и професионалне активности. Принцип имплементације инкорпорира стицање знања кроз упознавање праксе. Ови едукативни принципи подразумевају оперативна правила и систем вриједности у виду (а) иновативности и предузимљивости, (б) моралности, (ц) професионалности, (д) побједничког менталитета и (ц) оријентисаности на породицу. Иновативност и предузимљивост рефлектује нагласак на креацији и новим рјешењима, разбијање тираније status quo, ингениозност и радозналост, постизање успјешне пословне каријере, немирење са уобичајеним и свакодневним, и жеља да се добро живи. Моралност, пак, односи се на држање ријечи, на пословну перфективност, на респектовање партнера и на елиминисање егоизма. Професионалност ставља нагласак на стручност, компететивност, знање и законитости професије. Побједнички менталитет реф-

лектује вјеру у успјех, вјеру у себе, вјеру у истрајност, вјеру у конкурентност, вјеру у упорност. Коначно, оријентисаност на породицу јесте рефлексивна модерног бизниса схватања да је породица фундаментални елемент успјеха у животу и каријери на принципу толеранције и недискриминације.

Због тога је у модерним едукативним механизмима изузетно важно да се схвати да је студент „потрошач” универзитетског (факултетског) производа - „знања”, „експлотатор” „залиха знања” (теоријских и практичних), „купац” иновација и креација, „упијач” (тероријских и практичних), предавања и практикума, „оцјењивач” произвођача знања (наставника и сарадника). Стога је централни задатак врхунске едукације да се студенти оспособе за креацију, за предузимљивост, за конкурентност, за иновативност, за маркетиншку презентацију квалитета знања, за тржишну алокацију знања, за нову филозофију успјеха без негативних емоција и антикомуникација.

Приватизација појединих сегмената високог образовања и одређених високошколских установа је неминовност. Исти је случај и са продором страног капитала и са извозом знања. У основи, ради се о томе да се образовање претвори у капитал и да се коначно ријеша проблем власништва тог капитала. Јер, јавно и приватно образовање нису више антиподи. Они су, заправо, едукативни сегменти у међусобној интеракцији, комплементарни и конвергентни. Важније је можда образовати младе у „копродукцији” за оне секторе који захтијевају више способности, више знања и више капитала интелигенције. Тако би промјене структуре образовања утицале на промјене структуре радне снаге у складу са едукативном културом савремене цивилизације.

Људи прерасподељују своје вријеме и корист образовних услуга које „купују” када реагују на промјене у очекиваним дохоцима и задовољствима које очекују у виду добитка од сопственог образовања. Људи прерасподељују своје вријеме у корист будућих способности које имају вриједност. Крива понуде способности расте паралелно са порастом вриједности способности да се прерасподељују ресурси. У процесу модернизације раста кривуља тражње за економским вриједностима способности, која се ефектуира у повећању опште производности, као друштвеног добра, и побољшања алокације за животом, као приватног добра, дериватних из друштвених ефеката јавних добара, који се редистрибуирају и алоцирају употребом додатног људског капитала и растућег квалитета становништва. Зато се сматра да школовање није само потрошна активност у смислу искључивог постизања задовољства и корисности већ да се трошкови образовања свјесно сносе да би се стекао производни капитал утјеловљен у људским бићима, који обезбеђује будуће услуге, које се састоје од будућих зарада, будућих занимања и будућих задовољстава, будућих инвестиција у хумани капитал стабилног демократског друштва хумане комуникологије и медијски толерантног обликовања образовних институција и научних истраживања у земљама у транзицији.

То пак значи да је одзвонило хедхантингу, који дискредитује кадровску конкуренцију на принципу дискриминације у глобалном менаџменту људских ресурса.

MANAGEMENT OF KNOWLEDGE BASED ON THE
PRINCIPLE OF TOLERANCE AND
NONDISCRIMINATORY SUSTAINABLE HUMANE
DEVELOPMENT OF GLOBAL SOCIETY

Prof. Žarko Ristić, Ph. D.
University of Business Studies
Banja Luka

Summary

New knowledge is the result of constant improvement of manufacturing processes and services, it is manifested as exploitation, i. e. a constant application of knowledge in the development of new products and services and an innovation, i. e. the way of implementing knowledge in creating changes in economy. We are lucky that the amount of knowledge is not crucial compared to knowledge productivity, which is unfortunately based on ideological misconceptions of tolerance and nondiscrimination. An educated person is the emblem and symbol of the knowledge society.

Key words: *management of knowledge, humane development, global society, tolerance*

МИР И ПОМИРЕЊЕ СА АСПЕКТА ПРАВОСЛАВЉА

Кратак научни чланак

УДК 316.647:28

мр Драган Грујић, јереј
СРПСКА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА
БАЊАЛУЧКА ЕПАРХИЈА

Апстракт: За човјека 21. вијека граница између некада екстремних појмова добра и зла која су представљала супротстављене и неспојиве крајности, релативизована је, стварајући атмосферу индиферентности и равнодушности према злу до те мјере да је и сама смрт као најстрашнији непријатељ човјека сврстана у нешто природно и свакодневно.

Човјечанство, одбијајући да прихвати такво абнормално стање прибјегава тактици замјене теза прихватајући зло као нешто природно, а добро као нешто неприродно и наметнуто човјеку.

Овакво непривхатање настало је из разлога властитог егоизма и пребацивања личне одговорности на другог о чему свједочи и Свето Писмо.

У својој стратегији потпуног одбацивања властите кривице савремени човјек губи из вида или не жели да зна шта је то покајање, што за исход има став радикалног и потпуног порицања зла.

Таквим ставом човјек је учинио Бога далеким и невидљивим јер у њему није било више потребе за љубављу праштањем и заједништвом са Створитељем и ближњима.

Онтологија грјеха и кривице - одлуке човјека да Богу каже „не” - укорјењена је, дакле, у слободи одбијања понуђене заједнице створеног и нествореног као заједнице љубави, која се у историји манифестује и пројављује као однос праштања и мира са свим оним чему је Бог дао постојање и могућност дјеловања у свијету.

У том лавиринту незнања и бесмисла нарушен је основни принцип комуникације Бога са творевином и творевине са сабом самим - који се мани-

фестује кроз акт тоталног неприхватања и одбијања свега онога што је другачије и различито од онога што сам „ја“.

Цјелокупна наука Господа Исуса Христа јесте позив и „борба“ за мир и праштање - потврда да све оно што је речено и написано представља ва-пај за смислом и будућношћу човјечанства израженој и оствареној кроз Богом откривено у вјери.

Покајање није само сугестија којом се човјечанство позива на моралну обнову, већ представља излив Божјег милосрђа које је неопходно у погледу промјене начина човјековог постојања - пут и поново указана прилика да се идентитет изнова изгради и заснује на заједници са Богом.

Прилике у којима данас говоримо о теми „Мир и помирење“ са аспекта православне теологије и њеног начина живота откривају нам се у посебном схватању и тумачењу појма *зла и нечовјештва* у времену и вијеку у коме живимо. Наиме, стање које називамо *зло* - у односу на оно што чини и про-јављује *добро* - у своме постојању и остваривању у потпуности је прихваћено и банализовано у животу човјека 21. вијека, гдје се врло тешко могу уочити и издефинисати разлике између ове двије супротстављене и неспојиве крајности. Зло, а нарочито насиље и агресивност постали су крајње банални - а самим тим и прихватљиви за савременог човјека, што за последицу ствара моралну индиферентност према злу - једну забрињавајућу равнодушност која уништава дјело и улогу Божју у човјеку - потискујући обавезу одговорности и чинећи човјека неспремним за разликовање *добра и зла*. Живјети са насиљем данас је постало „нормално“ чиме се сви они који својевољно прихвате овакав начин условљености „едукују“ у патолошкој равнодушности према злу и агресивности. Чак и сама смрт, као коначни резултат овакве деструктивне идеологије и дјеловања, која је у Светом Писму окарактерисана као „*највећи човјеков непријатељ*“ - сврстава се у ред свих оних свакодневних и на жалост, сензационалних ствари који заокупљају и испуњавају људску пажњу. Не желећи да прихвати чињеницу о својој заслијепљености и промашеном циљу, човјек бјежећи или правдајући овакво абнормално стање прибјегава тактици замјене теза - подржавајући све оно што је зло - као добро и позитивно, а позитивно као нешто ненормално и деструктивно - због чега, у крајњем случају, треба да се стиди и жали што је уопште људско биће. Временом, до савршенства су разрађене и усвојене различите методе којима се служи „пало и огреховљено“ човјечанство да би оправдало себе и своје поступке. Прва од њих је свакако не прихватање кривице из разлога властитог егоизма и пребацивања личне одговорности на другог - коју смо имали прилику да упознамо и анализирамо читајући Свето Писмо, на његовим првим страницама, у већ познатој причи о Адаму и Еви. На питање које му је постављено о гријеху и поступку који је учинио узевши плод са дрвета познања добра и зла, Адам - правдајући се - пребациује кривицу и одговорност на Еву као на узрочника његовог гријеха. Ни Ева, међутим, не имајући искреног одговора и објашњења за свој поступак пребациује криви-

цу на змију - чиме се зачарани круг затвара, а највећи губитници постају и остају - управо Адам и Ева. Не желећи или не знајући шта је то **покајање** (као једини могући пут измирења и живота у Богу) наши прародитељи бјежећи једно од другог, а самим тим и од свога Створитеља, покушавају презузети Његову улогу и мјесто за себе - приносећи оно што је Бог створио са жељом и тежњом да постоји вјечно - сами себи на пиједестал свога егоизма - чиме су уништили свој лик као круне Божјег стварања, али и лик цјелокупне творевине - чија егзистенција од тада почива на потпуно супротним основама од оне Богом благословене. Адам раскида везу са Богом да би умјесто Бога одлучивао о добру и злу и да би самога себе поставио за апсолутно мјерило свих ствари. Вјероватно много теже и опасније средство којим се користи непокајани и огреховљени човјек јесте стратегија потпуног одбацивања кривице, која за свој коначан исход има став радикалног порицања **зла** - тврдња и увјерење да **зло** уопште као такво не постоји и да је то сасвим нормално и пожељно стање које је неко окарактерисао и назвао **зло**. Овакво мишљење је вјероватно највећи успјех исконског човјекомрзца ђавола да успијевши да убиједи пало човјечанство да уопште не постоји - отклони било какву потребу и жељу да му се на било који начин неко супротстави или га покуша омести у његовим плановима. Противно, дакле, Божјој вољи произведено је једно стање гријеха и смрти које је иницирао сам човјек, а које може да буде надвладано и санирано једино иницијативом самога Бога. Човјеков покушај да себе изгради независно од Бога проузроковао је гријех одбијања Божије љубави и „осујећење” Бога у Његовој намјери да га воли. Оваквим избором човјек је учинио Бога далеким и невидљивим, јер у њему више није било потребе и жеље за љубављу, праштањем и заједништвом са својим Створитељем - те самим тим ни са другим човјеком који је икона и подобије самога Бога. Онтологија гријеха и кривице - одлуке човјека да Богу каже „не” - укорјењена је, дакле, у слободи одбијања понуђене заједнице створеног и нествореног као заједнице љубави, која се у историји манифестује и пројављује као однос праштања и мира са свим оним чему је Бог дао постојање и могућност дјеловања у свијету. Сходно томе, човјеков пад и све посљедице које су из њега произашле - међу којима и извртање основне хришћанске норме „*да је човјек човјеку брат*” у форму „*човјек је човјеку вук*” - није ствар емоционалног, односно морално-психолошког карактера - већ је то онтолошко стање проистекло из злоупотребе човјекове слободе дате му од Бога. На оваквом темељу Божјег одсуства, пали човјек је деценијама и вијековима градио свијет по свом, а не по Божјем узору и циљу. Тај свијет, окупиран и установљен - не на закону љубави и праштања, већ на закону силе и јачега - произвео је много патње, страдања и бола. У том лавиринту незнања и бесмисла нарушен је основни принцип комуникације Бога са творевином и творевине са сабом самом - који се манифестује кроз акт тоталног неприхватања и одбијања свега онога што је другачије и различито од онога што сам „ја” - које у данашњем палом свијету сви добро познајемо и препознајемо као симптом и ситуацију рушења и губљења **мира**, као трајне

вриједности дате нам и остављене од самог Творца. „**Мир вам остављам, мир свој дајем вам**”¹ – поручује нам Спаситељ преко светог апостола и јеванђелиста Јована, потврђујући да само они који су у Богу и са Богом могу да осјете и живе истином мира и заједништва. Цјелокупна наука Господа Исуса Христа јесте позив и „борба” за мир и праштање - потврда да све оно што је речено и написано представља вапај за смислом и будућношћу човјечанства израженој и оствареној кроз Богом откривену вјеру:

- „*Не убиј*”²,
- „*Врати нож свој на мјесто његово; јер сви који се маше за нож, од ножа ће погинути*”³,
- „*Никоме не узвраћајте зло за зло; настојте добро чинити пред свим људима*”⁴,
- „*Ко те удари по лијевом образу, окрени му десни*”⁵,
- „*Ако је могуће, колико до вас стоји, имајте мир са свима људима*”⁶.

Све ове заповијести, колико год давно биле изречене и записане, имају трајну и сотириолошку вриједност, јер својим садржајем осликавају темељ и суштину будућности човјечанства и једини могући начин суживота и заједништва међу људима без обзира на вјеру, расу, пол или било коју другу припадност. Начин живота који нам се кроз њихов садржај сугерише, утемељен је и утврђен животом, страдањем и васкрсењем Господа Исуса Христа, као јединог и потпуног миротворца који је за мир у људима и међу људима био спреман да поднесе све муке овога свијета, носећи и прихватајући све гријехе овога свијета - да би човјечанство ослобођено од мрака заблуде било спремно да их препозна и прихвати као пут ка новом небу и новој земљи. А управо то ново небо и нова земља нуде нам се и објављују само у искреној жељи и беспопштедној борби за креирањем и очувањем мира и праштања, као другога имена за Створитеља свега и свих - на супрот свом злу овога свијета који нам се намеће и условљава као потреба времена и услова у којима живимо.

„*Слава на висини Богу, и на земљи мир, међу људима добра воља*”⁷. Толико пута прочитана и написана, ова јеванђеоска истина, садржи у себи одговор на сва наша искушења и недоумице које вијековима оптерећују и спутавају човјечанство. Да ли је могуће и на који начин устројити на земљи трајни и праведни мир? На који начин избјећи и отклонити сваки могући рат? Како учинити да се људи међусобно не мрзе и опраштају једни другима? Нису ли ово питања која је човјек вијековима постављао сам себи, али у својој заокупљености гријехом и пороком никада није успио да, мимо ово-

1 Јн 14.27

2 Мој. 20.13

3 Мт. 26.52

4 Рим. 12.17

5 Лк. 6.29

6 Рим. 12.18

7 Лк. 2.14

га, најје искрен и прихватљив одговор. *Слава Богу на висини* - представља позив човјечанству да се окрене ка своме Извору смисла и живота, јер само онај човјек који је свјестан Бога и онога што Он тражи од нас моћи ће у потпуности да прихвати и себе и све људе поред себе као Божји дар и благослов - као Његову вољу и одлуку. Градити овај свијет и односе међу људима без прихватања Бога као Створитеља и Искупитеља јесте исто као градити кућу на пијеску - која ће се и на најмањи потрес срушити и нестати. Одајмо славу Богу на висинама и доћи ће *мир на земљи и међу људима добра воља* - искрена и трајна, као што је и Онај који је доноси добар и пун љубави за човјека и човјечанство. Будимо спремни и искрени да на овом једино благословеном путу од Бога - путу мира и изградње добре воље и односа међу људима - опростимо једни другима и пружимо руку помирења и праштања. Будимо спремни да сагледамо своје пропусте и да одговор, утјеху и исправљење учињенога потражимо у *покајању* - као темељној промјени људског начина постојања - или другачије речено - исцјелитељској интервенцији у онтологији која нас поново обнавља и уводи у сферу мира и заједништва. Покајање није само сугестија којом се човјечанство позива на моралну обнову, већ представља излив Божјег милосрђа које је неопходно у погледу промјене начина човјековог постојања - пут и поново указана прилика да се идентитет изнова изгради и заснује на заједници са Богом. Схвативши овако покајање - као пут повратка Богу, праштању и помирењу - можемо са сигурношћу констатовати да је то и пут ка спасењу - као поновном задобијању Божјег лика и подобија у човјеку. Тај циљ треба да буде и остане императив свих нас који признајемо и познајемо свога Створитеља, и да свим расположивим средствима будемо вјерни чувари и изградитељи оваквог начина постојања и односа међу људима - кроз праштање, мир и заједништво - јер ћемо само на тај начин посвједочити са смо *дјеца једнога Бога*.

PEACE AND RECONCILIATION SEEN FROM AN ORTHODOX CHRISTIAN PERSPECTIVE

Dragan Grujić M.A.
Senior priest
Serbian Orthodox Church
Eparchy of Banjaluka

Summary

For a man of the 21st century, the line between terms of good and evil, once representing opposed and incompatible extremes, has been diminished, creating an atmosphere of apathy and indifference towards evil, to that extent that even death itself, being man's worst enemy, is qualified as natural and common phenomenon. Mankind, refusing to accept such an abnormal state, resorts to accepting evil as something natural, as opposed to good that is seen unnatural and imposed to people. Such denial is born out of egoism and shifting of personal responsibility onto others, as testified in the Bible. In this strategy of complete rejection of personal responsibility, a contemporary man loses the sight (or refuses to know) repentance, resulting in radical and complete denial of evil, as such. Through this approach, men made God distant and invisible to them, having left the people with no need for love, forgiveness and communion with the Creator and fellowmen. The ontology of sin and guilt – the decision of men to say "no" to God – is thus rooted in the man's given freedom to deny offered communion of all created and uncreated, as a union of love, manifested throughout history as a relationship of forgiveness and peace with all that God brought into existence. In this labyrinth of hopelessness and nonsense, a basic principle of communication of God with His creation as well as of creation with itself, is violated, which manifests through the act of absolute denial of all that differs from "ego". The entire teaching of Lord Jesus Christ is a call and a "battle" for peace and forgiveness – a confirmation that all, said and written, represents a cry for sense and future of mankind expressed and achieved through God's revealed faith and its basic principles. Repentance is not a mere suggestion through which mankind is invited to a moral regeneration, it also represents an emission of God's grace, essential in changing the modality of human existence – the path and once again given chance to rebuild the identity based on communion with God.

МЕЂУРЕЛИГИЈСКИ ДИЈАЛОГ - ВЈЕРА МЈЕРА ЈЕДИНСТВА

Кратак научни чланак

УДК 316.344.3:2

мр Вахдет А. Алемић¹
Имам Ферхадије џамије
Бања Лука

Апстракт: Данас се увелико говори о религији и њеном утицају на друштво. Њена употреба продукује позитивн или негативн функционизам друштвене структуре. Као дјелујући фактор ефециенс, религија изражава друштвену стварност снагом идејног детерминизма усмјеравајући акције. Дијалектика диверзитета намеће потребу прикупљања, класифицирања и појашњавања специфичности међурелигијског односа неопходних за толерантно и функционално друштво. Дијалошли оквир остварен концензусом расвјетљава стварни однос, појашњава спорења презентујући гносеолошку и онтолошку димензију примјене односа насталих на харизматичном троуглу Ја, ти и Он-Бог Господар. На први поглед дивертзитети - различит израз божјег савршенства предпоставља подјелу. Но у бити није тако. Зато имамо за потребу да укажемо на каузалну синтезу религијских, социјалних, економских, психолошких, политичких и теолошких фактора при структурирању личности и функционисања мултидимензионалног друштва. Тај однос може бити кохезивна веза јединству разлика али и матрица партикуларних релативних вриједности. Тада парцијална надилази општу вриједност групе. Однос партикуларизације губи генетичку способност продуцирања нове карактерологије друштва. Дејство партикурларних интереса јача дисолутивне односе стварајући президе при чему духовно с митолошким поимањем активира пожељне односе. Те-

¹ Вахдет А. Алемић, Имам Ферхадије џамије, Бања Лука, мр.сц., контакт vahdet-alemic@hotmail.com

оријска и емпириска анализа би требала свеухватније одредити разину утицаја религије сажимајући нова и досадашња искуства настала током датих околности.

Кључне ријечи: Религија ефециенс, религија диференца, генеричко, релативно, диверзитети, сингенизам, партикуларност, стереотипи-традиционализам, фундаментализа, теологија нације и истине, ексклузивитет, инклузија, воља за моћ, толеранција, дијалог и свето.

„Испитајте оно што хисторија памти, присјетите се оног што се догодило у кругу властитог вам искуства, помно размотрите како је било понашање у приватном и јавном животу, готово свих несретника о којима сте можда чули, или чак за њих, или их се сјећате, и видјет ћете да су несреће велике већине њих проистекле из тога нису знали кад им је било добро, кад им је било умјесно мировати и бити задовољан”

Adam Smith, The theory of moral sentiments

Увод

Екс југословенске земље те већина земаља Источне Европе крајем XX-ог и почетком XXI-ог вијека постају полигон дејствујуће политике одражавајући намјеру свјетске гео-политике спрам земаља погодних за промјену система од социјализма ка капитализму. Прилике одражавају е Синатра доктрине у најсуровијем облику по функционалистички плуралних друштава. Пуцањем биполарних односа источни блок трпи најтеже посљедице, чиме криза у БиХ поприма вишедимензионални карактер. Поред абдицирања система, криза обухвата све сегменте друштва с интенцијом преламања преко мањинских група при деструктуирању плуралног система. Деструктуирање плуралног система највише су осјетили незаштићени грађани дијелећи мултифункционално босанскохерцеговачко друштво кроз културну, религијску, економску, психолошку, политичку стварност конзервирајући при том односе. Противрјечности тог времена одају задњу намјеру. Рат рјешава нарасле противрјечности с ирационалним методама сукобљавања. Мјера престижа за друштвене позиције одражавају раслојавање и дистанцирање посежу при том штетећи витални интерес с вјером активним идентитет у религијској, конфесионалној и језичкој идентификацији групе проводећи слијепи конформизам. Подсјетимо да религија уопштено представља предмет и вриједност „*conditio sine qua non*”. Своју функционалност, цауса ефециенс, потврђује обрасцима објективизираних религије рефлектирајући мета димензију светог. Символичка интеракција светог и профаног усмјерава свеукупне односе чинећи духовни живот квалитетним садржајем људске свакодневнице што је есенцијално предпоставка дјелујуће религије. Зато овај рад на образцу вјера мјера јединства поставља могућу коегзистенцију диверзитета на основу основних премисама

слобода, истина и правда. Тада религија представља предмет и вриједност кроз каузалну, религиозну и социјалну стварност по ком социјално рефлектира мета свијет обликујући свеукупне односе у тоталитету. Символичка интеракција Светог и профаног друштвена компонента уједињења опонира дејелујућим партикуларним интересима које отежавају однос и међуодносе уводећи плурални систем диверзитета у извјесну дијалошку перспективу. Улога диверзитета редефинише стереотипе поимањем Светог текста чиме свето не имплицира диобе. Оне су плод различитих утицаја пренесених на поље религије идеолошким и политичким механизмом протежирајући интересне сфере носитеља.

Хоморелигиус и његове детерминанте

Религија као активна друштвена чињеница усмјерава односе заједно са осталим друштвеним факторима с тим да релафирмација расте притајом осталих дејелујућих друштвених чиниоца. Тада политика обично узима за савезника активног друштвеног чиниоца религију. Сви системи евидентно сурађују с институцијама вјере с тим да јој позиција одређује степен, интензитет и екстензитет дејства у тоталитету. Дјелујућа моћ најевидентнија јој постаје у моменту духовних преокрета и криза када се врши декомпозиција вриједносних сустава. Готово увијек је кохезивна снага и када јој није посебно наклоњена политика ни остали медиокритети. Њена метадимензија надилази немоћне социјалне факторе при рјешавању узрочно-последичних околности природе међуодноса. Напросто, она је поставила свети савез кроз троугао ја, ти и Бог (Бог, вјерски лидер и политичар). Зато с разлогом носи својство, *causa efesiens*, одређујући друштвене односе. Због комплексног и свеобухватног поља дејства, дубине и ширине односа неопходно би било конкретизовати оквирни проблем испитивања фокусирајући међурелигијске односе који имлицирају политичко поимање у хипотезама: промјеном политичких односа мијења се и мандат стратешком фактору религија, чиме је осмишљен квалитет, квантитет и интензитет међуодноса при абдикацији политичких снага и средстава. Стари социјалистички систем пројектује хоморелигиоуса без светог самоотуђење, да би нови критиком и инагуралним фактором друштвене стварности одредио судбину плуралног друштва. Опште питање интересовања биће критика међуодноса која би требала априори поставити тезу: како помирити свето и профано у хомополитикусу који јучерашњим административним захтјевима докида вјеру, самоотуђење хоморелигиоуса, а данас религију поставља за мјеру друштвене стварности. Религија инпутира политичко и одрнуто постаје фактор инагурације усмјерења при абдикацији политичког система. Данас није упитно да ли религија детерминише друштво, него како и колики је интензитет и екстензитет дејства. Нови политички систем, дијаметрално супротан социјалистичком поимању вјере, традиционално и секуларно, конзервирана

стварност при чему први бива претпоставка другом, сакрални и актуелни идентитет кроз религиозност-конфесионалност-национализам, иманентно инагурише хомополитикуса с идејом заштитницом виталних интереса.

- Ако религија конзервира друштвене односе, рад на промјени односа постаје претпоставка промјене свијести при деструктуирању друштва и обрнуто промјена политичког система враћа вјери привилеговану друштвену улогу структуирајући актуелним идентитетом.
- Што су друштвене противрјечности веће расте моћ религијског и националног, опадањем нивоа противрјечности религијски и национални идентитет остаје на нижим интересним сферама.
- Национализам расте сразмјерно расту конфесионалног конформизма, док религијски интензитет јача сходно учешћу и привржености вјери и вјерској групи. Тиме религиозно имплицира национално, овисно о интензитету и улози социодемографских карактеристика.
- Масовна вјера резултат политичких промјена којим религијско заговара социјални амбијент кроз међузависну моћ хомополитикуса и хоморелигиоуса, варијабле интензитета и екстензитета.
- Друштвене дистанце, рефлексција кризе система чији варијабилни интензитет одређује природа националног и религијског условљених социјалним, економским, политичким, психолошким, теолошким факторима.
- Активни сингенизам групе повезује религију и односе постконфликтног друштва, тиме доводимо у корелацију грађане и институције вјере и обрнуто вјерске интитуције утичу на природу односа у постконфликтним друштвима.

Емпиријска истраживања феномена религија показују да међурелигијски односи ефекативно утичу на промјене при рјешавању посконфликтних антагонизама у плуралном систему. Интенција функционалног јединства иде ка судејству профилактичких мјера примјеном дијалектике диверзитета. Теорија јединства намеће редифиницију употребе религије јер религија напросто остаје најутицајнија водиља при ријешавању деструктуирања структуре друштва. Анализа Светог текста, унутарња езотеричка форма, указује да свето има генеричку способност која не може бити диференцирајући деструктивни фактор него кохезивна, *causa eficiens*, дјелотворна истина изражавајући богаство разлика с вјером у једног Бога, лишена страха од синкретизма, конверзија, херезе, штитећи тим општу вриједност од пријетеће бласфемije. Свето онтолошка категорија не дијели него је она фактор јединства цивилизације. Стварну подјелу ваља тражити на разини усмјерених идеолошких концепција. На премисама - концепт јединства с слободом, истином и правдом претпостављена је слика без искривљене перцеп-

ције. Хоморелигиус и његове детерминанте. (Роберт Смит).²-инструментализација религије у друштвене сврхе друга је слика дејствујуће религије која је тако представљена као цауса диференца. Централна улога вјери повезује с осталим друштвеним факторима економских, политичких и културних нудећи спас цивилизацији. Идејни детерминизам условљен предестинацијским било је стално моћно средство диференцијације и стварања позиције у којим увијек неко неком бива позиција и обрнуто. Теолошки гледано хоморелигиус божји заступник, божја икона или Халифа који влада по божјој или земаљској вољи, Цивитас деи или терена, имлицира политику религијом, која би могла измјенити стварноист или постати израз голе форме Светог одређења идејног детерминизма. С друге стране, теорија завјере настоји унијети пометњу дестабилизирајући укупне односе при инагурацији односа опонирајући универзалној идеји јединства којим вјера одражава генезу родословља посланика, Светог, есхатологију и заштиту вјерских права кроз учење о апсолутној слободи вјере, вјерских права о јавној употреби вјере. Завјере добијају на снази по питању промицања истине о вјери постављајући властиту истину за диференцирајућу снагу, да би идеологијом шутње уз помоћ теологије спасења и истине била остварена партикуларна матрица хомогенизирања групе и њеног позиционирања у друштву. Вјера отуђена од светог губи генераторске способности и тако сама подржава друштвену аномију. Затворена група продукује самоотуђења и отуђења на свим разинама чиме затвореност дистанцира прерастајући у сукоб као најсуровији облик противрјечности. Тада сингенизам јединство групе³, одражава крајњу намјеру групе чиме примарни фактори дјелују дестабилизирајуће на геополичке и међурелигијске односе. Интерес групе, хомогенизација одражава максимум дејства фактора потврђујући постварено у простору и времену стварну намјеру. Дјелујући примарни и каузални фактори су: 1. социолошки 2. политички 3. економски-историјски. 4. психолошки 5. морално-етички 6. теолошки- религијски. Анализирајући друштерне односе у при абдикацији политичког система религија бива окарактерисана као конзервативну снагу док јој нови систем даје дијаметрално супротну улогу. При том односу хомополитикус вођен конзервираном свијешћу умјесто јединства универзалног поимања стварности претежира партикуларне снаге с властитом истином. Битка за „истинитим Богом” постаје доминантна матрица јавног живота скривајући латентну страну кризног фактора свијетске политичке, господарење и моћ. Разлог таквог пои-

2 Глен Вернон, *Социологија оф религион*, 206. Загреб 1968. паге. 69. Социолози нас упућују на рефлексију тј. блиске односе, Јанес Фразер Е. Дурхеим. Р. Смитх на конформистички однос спрам носиоца и утемељивача правца. Роберт Смит утемељивач религијске антропологије увелико нас уводи у савремена истраживања „религија, човјек и његова детерминанта“ инструментализација религије у политичке сврхе, те секуларистичка религија. Ово је тако изградило учења која су градиле свијести људи и упостављали односе.

3 Ибид, стр. 228. више, *теорија сукоба, Сингенизам*, јединство групе, са јединственим заједничким елементом које се јавља као јединствени у борби за превласт групе. „Интерес гроу- социјални интереси“ материјални интереси су изнад свега поготово кад су изречени по линији протократа вјештих лидера.

мања при квалификацији вредновања религијских међуодноса ваља потражити у идејном детерминизму који одређује абдикацијске процесе кроз: 1. религија 2. култура 3. обичај манифестирајући при том функционалност друштва. Тај однос можемо мјерити кроз теорију интереса, партикуларних и утилитаристичких. Вјера, пер се, није цауса диференца него вриједност која у бити не би смјела пасти под било чију инструментализацију. Гносеолошка димензија указује на проблем когнитивне спознаје универзалних вриједности с премисама заједничке религијске матрице те истиче потребу упознавања реалне снаге, квалитета и квантитета групе која егзистира као дио наше заједничке структуре. Друштво лишено те спознаје сукобљено је додатно с мањком вриједносних сустава и когнитивне спознаје о реалној вриједности која упозорава на ксенофобију која дестабилизира укупне геополитичке односе у окружењу. Неопходно би било упознати се са свим традиционалним вриједностима абрахановске породице религија која у себи носи компаративни метод кроз когнитивни и манифестни план „Персонс”⁴: Привреда, политика и социјална заједница системом образовања. Поимање дијалога у плуралном систему међу диверзивним групама не можемо посматрати изоловано него напротив као тоталитет односа расвјетљавајући свеукупне факторе утицаја. Мултифеномен представља јединство цивилизације диверзитета рефлектујући бит вјера кроз мултирелигијски структурални функционализам култура и конфесија инволвирајући универзалну вриједност, свето као фактор заштите структуралног функционализма. Он у бити чува општу генетичку вриједност али и парцијално-релативно што је кредо функционалног-структурализма плуралног свијета. Дескриптивна метода преживљеног искуства потврђује каузални однос по ком историјске околности враћају поимање о могућности дијалога на почетак расвјетљавајући историјске околности о немогућности дијалога (филозофија историје Георг Зимл.⁵ Настанак поимања националне државе с конфесионалним моделом доминантне вјере, успоставља друштвено-политички амбијент нетрпељивости и угрожености слободе практиковања вјере тако да се да тврдити да религија конзервира односе. Овај проблем је повезан са теологијом нације уз савез трона и олтара, „Body and soul”, прикривајући економске факторе утицаја. Морално-етички хазардизам подваја пуком комерцијализацијом односе лишавајући актере одговорности доводећи у питање бит божје заповједи. Затим, разни облици усмјереног диференцирања продукује стереотипе, традиционализам, фундаментализам, злоупот-

4 Георге Ритзер, *Сувремена социологијска теорија*, Накладни завод Глогус, 1997. стр. 96. Главне теорије.“ По структуралном функционализму, Персонс, разликује 4 структуре или субсистема у друштву у смислу њихових функција:(АГИЛ)привреда, политика, социјална заједница и систем образовања. Абдел Рахман бин Халдун, *Мукаддима/Пролагомена*, Глобус Загреб 1997. Фактори социјализације и усмерења:1. Породица. 2. Школа. 3. Друштвено-политичка заједница.

5 Ибид стр. 288-295, *Георг Зимл, филозофија новца*, „...за разлику од филозофије историје, која увјек садржи метафизичко, естетичко или религиозно тумачење историје, социологија се потпуно ограничава на свет појава и на непосредно психолошко објашњење појава“.

ребљавајући свето за класични образац групе. Смутња порађа радикале, слиједом апатичног духа. Под дејством сила зла, нагон без сублимације бива мјера друштва хазардизма. Неминовно слиједи посебни протекторат артофични дух уз примјену субкултурних вриједности. У тим околностима мит, субкултура времена, постаје пандан официјалној религији. Психолошки фактор расте у психологи масе с идејом заштитницом нације. Поимање гријеха, спознаја, опрост, признања гријеха водиле би друштво у катазу којом признање индивидуализира одговорност и лишава друштво од колективне одговорности тиме се друштво приближава прадицином рјешењу чиме је виновник адекватно санкционисан а гријех санкционисан друштвеним мјерама. Питање опроста и одговорности постали су темељ демократског друштва позитивно рјешавајући питања људских слобода и права на јавну манифестацију традиционалних вриједности друштва насталих на Светом тексту. Питања декларативне и стварне слободе вјере прелама поимање објективног свјетског духа, кршћанску теологију, колективизам, теологију истине и спасења, теологију нације, културне и вјерске слободе. Творац историје постаје активан стварајући свијест с о стварној потреби за конфесионалном и националном идејом духа, национални бог, потрђујући менталитет нације, Ле Бон И Хегел.⁶ Епилог не заобилази мултиконфесионалну мултинационалне заједницу постајући матрица хомогенизације. Страх од губљења индивидуалног у колективу одражава психологију масе што у бити постиже крајњи резултат утицаја ксенофобичних интенција стварајући општу атрофију духова. Апатични дух, човјек постаје објект без субјективитета. Ресентиман без потврђивања и давања бива задња намјера дијелећи до бизарности људски понос и достојанство. Економски фактор одражава свјетски дух неоимперијалних претензија чија поствареност потврђује дејство завјера о немогућности заједничког живота представљајући искривљену слику друштвене стварности о угрожености биолошког опстанка нације, прикривајући стварне интересе прерасподјеле природних ресурса и вишка друштвених вриједности. Хоморелигијус бива затечен идеолошким поимањем религије и неспреман проводи инструментализацију губећи при том аутономију, тежећи реакционизму с интенцијом диференцирања у име свог националног бога. Тада теологија нације, њен ревивал Богу, порађа радикала који ствара политички нестабилно друштво уводећи антагонистичке групе у сукоб. Радикал постаје анархиста цијепајући плурални систем по шавовима изградње - мултирелигиозно, мултиконфесионални и мултинационално постају темељ унилатерарног структурања. Умјесто хуманог друштва призива се поново митолошко поимање стварности у ком духовно око постаје презиђе осјећају за другог уводећи ксенофобију за мјеру односа. Религија с идејом заштитницом права вјере,

6 Георге Ритзер, *Савремена социологијска теорија*, накладни завод Глобус, Загреб 1997. стр.267. Унутрашња психичка стања само надражај и реакција на вањско понашање и манифестације. То је концепт поткрепљивања наградама. „Понашање се модификује у складу са својим посљедицама“ Baldwin 6;1986.

језика и нације парцијално штити опште интересе те ствара де факто поцијепано друштво. Углед традиционалних религија опада, што у бити потврђује одговорност за друштвену девијантност дејством субрелигијског и субкултуралног детерминизма. Покрети оснажени синкретизма и прозелитизма отежавају реафирмацију симбиозе светог и профаног. Лерен фон гегенсатз, разлике су продукт међусобног односа карактерологије божјег израза у простору и времену. Религијски човјек на размеђу утицаја теологије и идеологије постаје обезглављен с ликом религиозног фанатика при хомогенизирању групе. Такво стање обично порађа апатично друштво. У име вишег интереса с Богом на уснама не и у срцу опетујући поствареност социјалистичког рецидива духовног сљевила свјетовне религије. Употреба религије без друштвене одговорности штитећи инстинктивно групу и појединца од страха о инфериорности и индивидуализма религије манифестује појединца с болесним умом, психо-логично тумачење религије, Сигмунд Фројд, инстинктивистичка школа,⁷ обликује религијску стварност ривалитета без стварне божије мјере разума. Неминован слијед је човјек с два лица. Припремљен за нисне пориве, лишен царства небеског, одражавајући при том амбивалентни карактер човјека. Било би то усмјерење које једним дијелом свога бића одражава исток а другим подржава запад. Тада би под плаштом хумануса неометано успоставили матрицу односа господарење и моћ. Ојачани теологијом нације конфесионалне заједнице одражавају савез заједнице с нацијом. Вјерник у бити не разумије те односе али бива инструмент манипулације. Вођен страшћу уз несвјесну емотивност постаје анархиста јер му нагон несублимиран одражава природни нагон по ком је човјек сторен да буде лош и зао. Тај модел порађа атрофично друштво, што у бити потврђује тезу о непросвећеном фанатизаму било да се ради о религијском или националном поимању односа. Зло се преноси имитацијом, Бандерас теорија имитације, а добро учи за што су у потпуности одговорни носитељи идејног детерминизма друштвених односа. Истину ни у ком случају не би смјели подвојати научници ни вјерски лидери главни креатори кредибилитета односа и медиокритета социјалоизације конформистичких односа.

Умјесто закључка

Теисти и атеисти призивају друштвену улогу религије. Истина „Дух” подиже вјерника на пиједестал непогрешивости а други дио га приближава нижим сферама с реакционим дејством по структуру. Огромна вечина

7 Мустафа Спахић, *Социологија психолошки птавци у социологији*, Муфтиство тузланско Бехрембегова медреса Тузла, Сарајево 1994., стр. 107. Инстинктивистичка школа покушава друштвене појаве објаснити посредством нагона и то урођених и стечених. Свака личност је јединство три система; *ида, ега и суперега. Ид, господар, важи за невјернике, Ја је извршилац, а суперега морални судија. Суперега је резултат социјализације, породичног васпитања и личних усвојених стандарда с циљем да потисне у оквиру вјере, каналише биолошке нагоне, да их сублимира и преобрази у више облике, културу, умјетност и науку.*

човјечанства живи истином и осјећа „истину” за узрок, покретачку снагу симетричног односа, светог и профаног. Слава вјечне истине плаћана је превисоко поготово у босанским приликама. Православац, католик или муслиман доживљава своју истину у души постављајући је изнутра попут научне. Живи и умире за њу. Истина понекад завара и изгуби на кредибилитету усљед недостатка чињеница. Тада вјера бива релативизирана а акције губе генеричку способност продуцирања. Тада отуђена слика, језиком мржње постаје противрјечна и у себи свађалачка. Свађом порађа стереотипе умањујући вриједност абрахамовске породице негирајући заједничку баштину. Претпоставке слобода, истина и правда омогућују коегзистенцију плуралног друштва изграђеног на мултифеномену. Његова успјешна манифестација биће слијед стварних слобода рушењем идеолошких баријера из глава људи! Предлажемо симетрију односа који би иницирали кохезију интереса за „истинитог Бога”. Да би симетрични дијалог био могућ неопходно је превенирати проблем упознавајући опште и универзалне вриједности које у бити одређују финционалност мултиструктурисаног друштва надилазећи спереотипе:

а. претпостављамо да морамо уложити напор у циљу развитка културе живљења разлика, без чега се не може остварити идеја толеранције између народа, религија и култура на нивоу БиХ посматрана у тоталитету.

б. сматрамо да треба развити партиципативну политичку културу с циљем да се међу политичким елитама БиХ постигне консензус о друштвеном, политичком и уставном уређењу у БиХ.

ц. сматрамо да треба радити на економској ревитализацији БиХ, јер је то есенцијална претпоставка која води стабилизацији међунационалних односа, и да се поставке толеранција као цивилизацијски начин трансцендирања разлика у интересу и погледима различитих етничких група које морају живјети заједно, модус вивенди.

д. култура људских права мора се поставити на пиједестал неприкосновене вриједности, индивидуална и колективна људска права се морају штитити на сваком кораку независно од вјерске, националне, идеолошке, расне, политичке или било које припадности. Све се то може развити под условом да постоји толерантна атмосфера која ће одбацити језик мржње а развити језик суосјећајности односно „језик срца”, Маршал Розенберг.

е. сматрамо нужним успоставити међурелигијски дијалог у оквиру међурелигијског вијећа, с обзиром да је вјерски фактор од изузетног значаја и да се БиХ и Балкан одликује „теологијом нације.”

Предлажемо језик споразумијевања умјесто нетолеранције, глас свјетла умјесто гласника таме, истину умјесто лажи, посланство умјесто месијанизма, љубав умјесто мржње, молитву умјесто порока, породицу умјесто настраности, једног Бога умјесто Сотоне, мјеру јединства као стварни нуклеус коегзистенције разлика у плуралном систему.

INTERRELIGIOUS DIALOGUE - FAITH AS A MEASURE OF UNITY

Vahdet A. Alemić, M.A.
Imam of the Ferhadija Mosque
Banja Luka

Summary

There is a lot of talk about religion and its impact on the society today. It generates either positive or negative functionalism of social structure. As an acting factor efeciens, religion expresses social reality through ideological determinism by directing actions. The dialect of diversity imposes the need for gathering, classification and interpretation of specific interreligious relations necessary for tolerant and functional society. The dialogue framework realized through consensus enlightens real relations, interprets disputes by presenting gnoseological and ontological dimension of relations based on the charismatic triangle I, you and the Lord. At first sight diversity – a different form of God's perfection presents a division. But it is actually quite opposite. Hence comes the need to point to causal synthesis of religious, social, economic, psychological, political and theological factors during the process of formation of a person and functioning of multidimensional society. This relation could be a cohesive relation of unity of diversities, but also a matrix of particular relevant values. This is when the partial surpasses the general value of the group. The relation of particularity loses the genetic possibility of producing new character of society. The effect of particular interests strengthens dissolutive relations creating walls during which spiritual with mythological conception activates desirable relations. Theoretical and empirical analysis should comprehensively determine the level of impact of religion by summarizing new and past experiences realized in given situations.

Key words: religion efeciens, religion of difference, generic, relative, diversities, syngenism, particularity, stereotypes-traditionalism, fundamentalism, theology of nation and truth, exclusiveness, inclusion, desire for power, dialogue, tolerance and holy.

УЗРОЦИ И НАЧИНИ ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА ГОВОРА МРЖЊЕ У БиХ

Стручни чланак

УДК 316.647.3/.5(497.6)

Пантелија Ђургуз
Предсједник Борачке организације Републике Српске
Бања Лука

Апстракт: У чланку се говори о политичким, историјским, националним узроцима говора мржње у БиХ. Наведено је у којим облицима се говор мржње конкретно испољава, ко га најчешће користи и у које сврхе. Посебно детаљан осврт дат је говору мржње у политичким кампањама. Чланак садржи и конкретне приједлоге мјера за превазилажење говора мржње у БиХ.

Увод

На почетку свог излагања, морам нагласити да су говор мржње у БиХ и његови узроци много шири и комплекснији него што то говори данашња тема и да говор мржње није заступљен само и једино у политичким странкама и предизборној кампањи. Зато ће моје данашње излагање бити и дјелимично шире од наше теме. Јер ако сагледамо више аспеката говора мржње и његових извора и унутрашње и спољашње и историјске факторе, онда ће говор мржње бити лакше превазићи и кроз рад политичких странака и њихову предизборну кампању и уопште као друштвену појаву.

Ипак, истина јесте да је говор мржње најзаступљенији у иступима политичких странака, њихових представника и лидера, а да је политичка кам-

пања посебан полигон на којем се испробавају најновији рецепти говора мржње, да се у говору мржње политичких партија одлази до крајњих граница укуса и морала, као и да многе политичке партије изборне кампање за-снимају искључиво на говору мржње.

Треба напоменути да је говор мржње у предизборној кампањи и уопште у БиХ, рекао бих, посљедица специфичне нетрпељивости између народа који живе на овом простору, која је подстакнута и „храњена” и извана, честим уплитањем Међународне заједнице и фаворизујућим односом према појединим етничким групама, ту прије свега мислим на Бошњаке. То нема никакве везе с развојем демократије и с вриједностима које Међународна заједница промовише, јер се ради о сили и надправима које чак не смијете коментарисати и за које не постоји инстанца провјере или жалбе. Специфичност је и у томе да међу емитерима говора мржње у БиХ, не постоје друге разлике осим вјерских или политичких. Ма колико говорили о говору мржње као злу и предиспозицији за потирање демократије, у БиХ се на жалост тај говор схвата као демократско достигнуће и користи као систем и метод комуникације.

Највише објављених „студија” о БиХ у свијету и код нас су као главне садржаје обрађивали величање једног злочина насупрот другог (теорија жртве и злочинца), а пошто им је било тешко признати стварне узроке рата, прављене су дигресије у погледу цивилизованих и заосталих, као да се ради о сукобу два свијета са двије планете, а не о сукобу истог народа вјерски подијељеног. Помирење и престанак говора мржње у земљи с нивоом права који још увијек почива на принципу „кадија те тужи, кадија те суди”, у којој су унапријед једни судије а други кривци, у којој је врх државе изван и изнад закона и изван критике, је врло тешко.

Није се једном десило да је говор мржње долазио и са те стране и то не само као говор. У друштву у коме се стотинама припадника једног народа одузму политичке слободе, забрани рад и одузме право на посједовање личних докумената, забрани им се кретање, говор мржње често је последица, а не узрок.

Желим набројати још безброј узрока и посљедица говора мржње, али у држави у којој су једни изнад права, а другима се већина права негира, једни се кажњавају за оно што неко помисли да они мисле, а други се не кажњавају за очите ратне злочине или очито залагање за БиХ као простор за само једну етничку групу, врло је тешко, готово немогуће зауставити говор мржње. Друшто у ком није злочин рећи: „коме се не свиђа нека иде одавде”, има веће проблеме од сузбијања говора мржње као зла, које је, мора се признати, у БиХ често најмање зло које нас је задесило.

У БиХ је посебно изражен говор мржње који долази са бошњачке старане. У својим иступима бошњачки политичари не штеде друга два конститутивна народа, а посебно је говор мржње изражен и усмјерен према Србима. Рјечник се у обраћањима уопште не бира, врло често и свјесно се употребљавају најружнији изрази, који су на граници отвореног вријеђања и

провокације, а поред политичара, присутан је и отворен говор мржње у федералним медијима, у иступима интелектуалаца и уопште у јавности. Примјера за то је много. Такозвани „Босански покрет националног поноса” на својој Интернет страници пропагира идеје вође Трећег рајха Адолфа Хитлера. Администратор овог сајта користи име комаданта СС ханцар дивизије и отворено се залаже за националну државу Бошњака на подручју читаве БиХ. Порука је да све некретнине у БиХ морају бити у рукама Бошњака, а јасно је да се и у пракси покушава ово остварити. Заговара се обнављање граница БиХ из времена кад је била најјача сила на Балкану. Као појмом којим се означавају Срби користи се термин четници, а за Хрвате – сепаратисти, јер заговарају границе трећег ентитета. Симптоматично је да ове поруке говора мржње често долазе и из експозитура из Хрватске или Аустрије, па и других земаља Европе. Дакле говор мржње није спонтана реакција из Федерације, него и смишљена акција извана. Сваки пут кад се са овакве акције покрену, прво се појављују у Унско-санском кантону, а онда се шире даље па и у градове сјеверозападнoг дијела Републике Српске који су просторно близу како би се говором мржње унио немир међу грађане.

Идеје говора мржње се шире и суптилним методама, кроз омладинске клубове Бошњака, исламску заједницу па и удружења чији је наводни циљ чување традиције и обичаја Бошњака, дакле не само кроз ширу јавност, него и овакаве локалне нивое и начине. Медији и политичари Сарајева својим говором мржње директно показују да су за њих поједини дијелови БиХ под окупациом Републике Српске и да их требају ослободити. Јасно је какве ефекте и осјећања производи овакав говор мржње. Кроз овај говор испољавају се и планови да се на западном Балкану, дакле БиХ, Албанији, Санџаку, Косову и Хрватској требају формирати центри за подршку тероризма.

Чак и Суд БиХ суди мржњом, морал, право и све остало је прожето говором мржње, оно је основни постулат понашања. Зато је чак и необично ако се говор мржње не појављује у јавности, а посебно би то било чудно ако га не би био у изборној кампањи.

Поред тога, друштвени односи су спојене посуде, не само једне државе, већ и ширег окружења те се лоше и добро преноси на све јавне догађаје и комуникације.

Преношење говора мржње на поље политичке борбе у предизборној кампањи, што је данас свеприсутно, је недозвољен, нецивилизацијски и некултуран метод, понижавајући за сваког грађанина, будућег бирача, те би требао бити драстично кажњен. Распиривањем говора мржње бирачи се стављају у положај који не желе, бирачка слобода је угрожана и сведена на најнижу мјеру.

Овдје је очит и препознатљив став појединих политичких представника, који владавину заснивају на одржавању сталних тензија и конфликта и желе да пренесу тај стереотип на средине у којима се кандидују за вршење власти. Подјела на издајнике и патриоте се протеже до подјеле на рушиоце

и градитеље и чини се као најнормалнији говор у изборима. Говор мржње покушава се из политике унијети и у популацију из које ја долазим и коју представљам, дакле борце, јер раздором који говор мржње производи, политика покушава борце искористити са своје интересе, претворити их у своје гласаче или злоупотребити. Посебно је према овој популацији изражен говор мржње политике која долази са друге стране, јер се неаргументовано и свакодневно са намјером провокације и понижења лијепе епитети агресора, злочинаца, убица и слично.

Други узроци ширења овог говора у предизборним кампањама су у томе што се нико не усуђује говорити о стварним проблемима и понудити рјешења истих. Начин вођења кампање употребом говора мржње, па и употребе честих и блажих испада, понижавањем противника, претварање политичке борбе у јавну персоналну борбу, хвале у куђења није ништа друго него бјежање од стварних проблема и успјешно нуђење приче умјесто пројеката и рјешења проблема.

Говор мржње у предизборним кампањама је свакако посљедица веома лошег стања у друштву а користи се као замјена за проблем у који се из различитих разлога политичари не жели упуштати, а иза тог става увијек стоји неспособност, лични интереси и непознавање проблематике.

У политичком животу БиХ и ентитета се актуелизују питања која су компликована и за демократије које се граде стотинама година и за уређене системе, који се такође граде стотинама година. То нису питања која решавају политичке партије непосредно, већ институције. Овдје се ради о поистовјећивању партије и институције, што је такође забрањен метод у политичкој борби за власт.

Варијанте се планирају користе и продукују по потреби и зависно од тога да ли су у питању локални или парламентарни избори. Најважнији резултат који се постиже је тај да масе, осјећајући сталну опасност од ривала или супротне стране, заборављају на слабе или катастрофалне резултате економије, низак стандард и људска права. Нико не примјећује или сматра мање важним програм оживљавања привреде, рјешавање питања незапослених, социјално угрожених и слично, а управо су то једина питања по којима треба дати прихватљивије рјешење бирачима и бити изабран у власт.

Проблеми који се не могу ријешити на једној конференцији или једним декретом, па ни у једном мандату власти би морали бити маргинализовани од стране политичких елита. То су проблеми које имају све државе чланице ЕУ као и БиХ:

- покрете који желе централизовати сву власт под контролом и у корист, просте националне већине, чији су протагонисти у БиХ бошњачке политичке партије које захтијевају јединствену, цјеловиту, централизовану и «грађанску» БиХ
- Федерација БиХ се идентификује и стално инстистира на таквом уређењу, т.ј. идентификује се с једином нацијом,
- ентитет Република Српска која се одупире тој политици је често тумачена као реметећи фактор, фактор разградње и фактор који жели да се

отцијепи. У овом су бошњачке елите веома потпомогнуте Међународном заједницом, која углавном добре намјере РС тумачи по вољи бошњачке елите.

Ово су питања, која захтијевају године и деценије смиреног, одлучног и мукотрпног рада институција, а не политичких или не само политичких партија. Изборна кампања сигурно није стање када се много размишља о било чему, осим о томе да се дође на власт. Ова питања се у свим нацијама од стране већине политичких партија маргинализују у току избора и сигурно би у политичкој кампањи која долази, требало бити тако.

У БиХ је ситуација потпуно другачија, видљива је и жеља Међународне заједнице да по доласку попустљивих, сами рјешавају питање устава и државног уређења, а то захтијева одговор и претвара се у главно питање предизборне кампање.

Република Српска се зато често приказује као изражено сепаратистичка, названа често и отворено агресором и геноцидном творевином, што је више од говора мржње, а ипак толерисано и никад санкционисано од стране Међународне заједнице.

Питања преуређења државе и ентитета је питање процеса који ће дуго трајати. Проблеми централизације и децентрализације БиХ, а тиме и проблеми државног уређења и устава БиХ ће трајати најмање толико колико ти проблеми буду трајали и у Италији, Француској или Шпанији. То су проблеми који се морају рјешавати системски а не кампањски у предизборним кампањама. И не кроз говор мржње, јер он води управо ка не рјешавању проблема.

Закључак

Да би се одстранили основни узроци за говор мржње, треба понудити рецепт по којем ће се кандидовати појединци, странке и елите које представљају носиоце развоја и понуђачи конкретних пројеката умјесто сталних указивача на опасности од уништења и нестанка (веома важан психолошки стални притисак и излуђивање маса), треба потиснути неке веома исполитизоване теме у РС и БиХ у други план.

Шта остаје да се рјешава и као могуће и с чим ће се бавити политичке елите и на основу чега треба да добију више или мање гласова и власти? То су:

- економија,
- национална стратегија развоја,
- запошљавање,
- социјална политика,
- људска права и још много других питања, којима никаква сметња није постојање оваквог устава какав јесте, двоентитетска БиХ и права свих народа, коју гарантују ови уставни.

Питаћемо се можда, зашто се ово све наводи када су у питању избори и када су у питању говори мржње политички супротстављених. Па јесте важно да се не говори о ономе око чега се не слажемо, да престанемо говорити о нерјешивом и да почнемо говорити и варијантама које ће доносити добробит, сигурност, економску стабилност, бригу о угроженим категоријама, у којој је најизраженија борацка популација, која је створила и одбранила РС.

Каква је порука политичких елита, које немају кључ за решење свих нагомиланих проблема и проблема, понижене, обешчашћене и обесправљене борацке популације-градитеља саме Републике Српске. БОРС сматра да је та порука политичких елита много тежа од било каквог говора мржње.

Говорити о напретку, економији, социјалној политици и осталим животним питањима, једноставно ствара климу у којој нема мјеста за говор мржње, па БОРС предлаже потпуни заокрет у планирању предизборних кампања. Својим члановима ће БОРС сугерисати да масовно изађу на изборе и да казне сваку партију која предложи мало или недовољно решења њених проблема, као и РС коју су створили и одбранили.

CAUSES AND WAYS OF OVERCOMING HATE SPEECH IN BiH

Pantelija Ćurguz
President of the Republic of Srpska's
Veteran organization
Banja Luka

Summary

The article discusses political, historical, national causes of hate speech in BiH. It is stated in what forms hate speech is specifically manifested, who uses it most frequently and for what purpose. In particular, a detailed review is given of hate speech in political campaigns. Article contains concrete proposals of measures how to overcome hate speech in BiH.

РАЗЛОЗИ НЕТОЛЕРАНЦИЈЕ И НЕМОГУЋНОСТИ ДИЈАЛОГА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ И ПРЕТПОСТАВКЕ ЗА ЊИХОВО ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ

Кратак научни чланак

УДК 316.647.3/.5(497.6)

проф. др Боро Трамошљанин
Факултет политичких наука
Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: У уводу рада се говори о појмовном одређењу толеранције, дијалога и њиховом теоријском утемељењу од стране бројних филозофа и социолога. Потом се, експлицирају разлози нетолеранције и недостатка дијалога у Босни и Херцеговини. Осим тога, аутор сугерише и претпоставке, које је неопходно испунити да би се трансцендирали нетолеранција и недостатак дијалога у Босни и Херцеговини.

Кључне ријечи: Босна и Херцеговина, толеранција, дијалог, друштво, демократија, политичка елита, политичка култура, сукоб, мржња, медији.

1. Појмовно одређење толеранције и дијалога и њихов значај у друштву

Назив толеранција у етимолошком значењу долази од латинске ријечи *tolerantia*, што у дословном преводу значи попустљивост, трпељивост према туђим схватањима у вјерским, моралним, политичким, идеолошким и другим питањима. Иако су феномени толеранције и дијалога у нашем времену стекли фреквентну конотацију и убиквитет, то не значи да се о њима није раније говорило. Још је, Волтер, у Филозофском рјечнику, у доба про-

свјетитељства, пледирао за толеранцијом. Она имплицира потребу да се појединци међусобно подносе, будући да су слаби, недоследни, подложни грешкама и заблудама. И Џон Лок је дао допринос теоријском утемељењу толеранције, залажући се за, прије свега, вјерску толеранцију. Џон Стјуарт Мил, један од родоначелника либералистичке идеологије је толеранцију и слободу личности поставио на пиједестал неприкосновене вриједности. У спису, „О слободи”, залагао се за демократију, слободу мишљења, удруживања, начина и стила живота. У том погледу заузима екстреман индивидуалистички став. Нека цјелокупно човјечанство има једно мишљење, а само један човјек другачије мишљење, оно нема легитимно право одузимати слободу мишљења оном појединцу чије је мишљење у колизији са мишљењем човјечанства. Према томе, човјечанство у тоталитету мора имати толерантан однос према оном човјеку који слободно мисли, и његово мишљење се не може деградирати већинским мишљењем које се, по правилу, транспонује у тиранију већине над мањином. Карл Попер, у духу критичког рационализма, наглашава да, толеранција претпоставља идеју непристрасности, што ће рећи, да нико не може бити свој сопствени судија. Дакле, свака јединка има легитимно право да буде саслушана и да линијом аргументације брани своје ставове. То се постиже кроз механизам толеранције, која сама по себи постаје вреднота друштва и императив нашег времена. Она нам је потребна као насушни хљеб, имајући у виду нашу склоност, да спорове радије рјешавамо силом, него стрпљивим разговором у циљу да дођемо до оптималног рјешења које је прихватљиво за обе супростављене стране. Другим ријечима, толеранција је један цивилизацијски начин трансцендирања разлика у погледима и интересима различитих група, које морају наћи *modus vivendi*. Бити толерантан значи имати своје снажно убјеђење и принципе, али истовремено допустити другима да имају своје. Никад не смијемо полазити од догматског става да је наше мишљење једино исправно, већ морамо бити стрпљиви и чути и другу страну (*audijatur et altera pars*). У том погледу, ваља се присјетити наше мудре пословице: «Лијепо је кад звони једно звоно, али је љепше кад звоне оба». Дакле, дисонантни тонови и разлике у мишљењима су нешто природно, а свака униформност, у ставовима и погледима, доводи до детронизације људске индивидуалности. Тиме се људима одузима идентитет и зато није никакво изменађење што данас настају масовна дрштва проткана деперсонализацијом, јер је човјек асимилиран од друштва и његових институција. У вези с тим, Ерих Фром, с правом констатује (позивајући се на Пирандела) «Ја нисам ја, ја сам аутомат који је сличан милионима других аутомата». Стога, не треба да нас чуди што данас настају недемократски тоталитарни системи којима се појединци, са изгубљеним идентитетом не могу да супроставе. Попут Џона Стјуатра Мила, Џон Ролс, протагониста политичког либерализма, полази од става да грађанима, у једном сложеном друштву, треба препустити да отворена питања и дилеме рјешавају сходно својим увјерењима и погледима

ма на свијет. При томе, правда и непристрасност морају бити поштовани, с обзиром да су база социјалног консензуса.

На трагу, претходно изнијетих размишљања о феномену толеранције, (која се постиже кроз културу дијалога) и њеном значају за друштво и наши социолози су их високо позиционирали. Тако на примјер, Ратко Божовић, у вези културе дијалога и толеранције констатује: «Култура дијалога не захтијева само културу саговорника, већ претпоставља и демократску свијест, развијену и еманциповану средину и, коначно, навику да се провјери све релевантно, све што се наслућује...» У дијалогу би, поред непрекидне страсти и тражења и «упитности», била неопходна креативна гипкост, имагинарни подстицаји и способност распознавања суштине. Када се дијалогом жели супроставити превазиђеним менталитетима, конзервативној стварности и инерцији норме, онда и сви који учествују у дијалогу морају одбацили своје «змијске кошуљице», јер с њима тешко могу напустити своје таштине и своје охолости. Без аутокритичности, без наклоности према истини, без толеранције према различитости мишљења - немогуће је «путовање «до другог и другости»».¹ Иван Шијаковић постулира потребу за толеранцијом без које се не могу рјешавати конфликтне ситуације у друштву. «Толеранција је неопходна као кохезивни елеменат у изградњи минимума заједничких интереса и одговорности за развој глобалног друштва. ... Без сталног развоја толеранције, ширења њених облика и метода, свет би све више западао у противречности и кризе, мир би се теже одржавао и бранио, сукоби тешко решавали и контролисали. Зато је толеранција један од најважнијих елемената у изградњи културе модерне људске заједнице, односно савременог друштва и његових глобалних карактеристика и манифестација».² Душко Вејновић, сматра да је толеранција *condicio sine qua* погизистенције и перспективности Босне и Херцеговине. «Толеранција је нужан услов за могућност суживота са другима. Пошто изван заједнице нису могуће, индивидуалности су упућене на међусобну коегзистенцију. ... «Да би толеранција у Босни и Херцеговини била могућа потребно је остварити свијест о разликама, право на разлике, отвореност за дијалог, спремност на удруживање. Само на овај начин живот уз другог и са другима неће бити пакао».³

Не смијемо апстраховати и чињеницу да је данас, у вријеме глобализације свијета, у планетарним размјерама наступила ескалација насиља, ратова, етничких сукоба, религиозне нетрпељивости подстакнуте вјерским фундаментализмом. Можемо, слободно рећи, да се човјечанство налази у беспућу, на ивици амбиса, која би могла довести до апокалипсе, односно дефинитивног краја егзистенције човјечанства и наше планете на којој жи-

1 Ратко Божовић, Доминација и отпор, Чигоја, Београд, 2002, стр. 125-126.

2 Иван Шијаковић, Социологија, Универзитет у Бањој Луци, Економски факултет Бања Лука, 2003, стр. 189.

3 Душко Вејновић, Развој демократије, дијалога и толеранције у Босни и Херцеговини, Зборник радова, Република Српска - петнаест година постојања и развоја, Академија наука и умјетности Републике Српске, књига осамнаест, Бања Лука, 2007, стр. 728-729.

вимо. Сазнавши ту пријетњу, Међународна заједница је поставила, као примордијалан задатак, постизање свеопште толеранције. На иницијативу УНЕСК-а, ОУН је прогласила 1995-у годину међународном годином толеранције. Као резултат те активности, исте године донијета је Декларација о принципима толеранције, гдје се она операционализује као «уважавање, усвајање и исправно схватање богатства у разноликости културе нашег света, разноврсних форми изражавања и способности испољавања човекове индивидуалности». Ово одређење имплицира потребу толерантног односа према другим националностима, расама, боји коже, полу, сексуалној оријентацији, религији, језику, политичким, идеолошким и другим схватањима.

Дакако да се толеранција остварује кроз дијалог. Есенцијална одлика човјека је да није само индивидуално, него и комунално биће.

«Заједница и заједнички живот намећу потребу договарања, разјашњавања, заједничког преиспитивања. ... Ово нас упућује на чињеницу да је дијалог форма оптималне комуникације, али и сазнајна форма у којој раздвајамо (преиспитујемо) оно што нам се чини нејасно и вишезначно. Ствар, мишљена као проблем, постаје кроз дијалог заједничка ствар».⁴⁴

2. Узроци нетолеранције и недостатка дијалога у Босни и Херцеговини

Постоји већи број узрока нетолеранције и недостатка дијалога. За ову прилику сматрамо релевантним апострофирати слиједеће узроке:

2.1. Економска криза и социјалне неједнакости које су у БиХ доведени до пароксизма. Свему томе је допринијела инаугурација процеса приватизације која је интенционално усмјерена бестијалном пљачком друштвене својине. Тако се друштво диференцирало на два пола, мањинску елиту богатих и огромну већину сиромашних, без средње класе, која представља кохезивну снагу сваке друштвене заједнице. У тој дијаболичној ситуацији, у којој се налазе, обесправљени друштвени слојеви (радници, цељаци, омладина, борци) настаје социјални, психолошки и емотивни јаз између њих и владајућих економских и политичких елита. Разумије се, да то еманира нетолеранцију и немогућнос дијалога, с обзиром да је међу њима успостављен антагонистички однос и непремостива дистанца.

2.2. Нарцизам малих разлика о којем говори, Сигмунд Фројд. Сви конститутивни народи Босне и Херцеговине Срби, Хрвати и Бошњаци имају исти етнички коријен, јер воде поријекло од старих Словена. Дакле, у оном Јунговом колективно несвјесном у његовим архетиповима један смо род (*gens una sumus*). Но, мале разлике у религиозном, политичком, културном

---

4 Фатима Карарић, *Значења* број 56, Добој 2006, стр. 65-66.

и идеолошком смислу су довеле у нетолерантну позицију и отворене анимозитете народе Босне и Херцеговине. То ће сигурно бити један од генератора протеклог грађанског рата имплементираног у оној познатој народној пословици да нема рата док не удари брат на брата.

2.3. Друштвене предрасуде су биле детонатор нетолеранције и сукоба између српске, хрватске и бошњачке етничке заједнице у Босни и Херцеговини, при чему се свака од њих руководила догматским ставом, да је нужно извршити сатанизацију друге стране, јер се једино на тај начин могла постићи дивинизација наше стране. За њих је битно рећи, да појединци, на основу свог става према једној категорији људи, заузимају исте ставове и према свим конкретним јединкама које под њу припадају. На тој основи настају стереотипи о националним заједницама посматраним у тоталитету. Разумије се, да су политичке елите (националне олигархије) у сва три национална тора, српском, хрватском и бошњачком, у оквиру Босне и Херцеговине, до крајњих граница извршиле инструментализацију тих предрасуда, с циљем да учврсте своје владајуће позиције. То се најјасније манифестовало у отвореном етикетирању припадника друге нације, с циљем њихове сатанизације и убјеђења о постојању колективне кривице која им се приписује. За Хрвате и Бошњаке, Срби су Србо-четници, агресори, зли, нетолерантни и нису низашто друго него «за сјекиру ... и њих треба уништити као балкански талог и балканско смеће» (А. Старчевић). За Србе, Бошњаци су садисти, протагонисти светог рата, цихада, а Хрвати ортодоксне усташе, препредени и лукави Латини. У таквим околностима, друштвене предрасуде су постављене у функцију мобилизације борбеног, националног духа. Тако се национални ентузијазам убрзо трансформисао у ратнички, и сваки појединац се, без резерве, цјелокупним бићем у Босни и Херцеговини подређивао зову своје нације и светој дужности да се физичком силом уништи противник.

2.4. Ауторитарна политичка култура, која је иманенција Босне и Херцеговине. Она никад током своје историје није имала демократску културу, с обзиром да је била под доминацијом страних империја Турске и Аустроугарске. И у новијој историји Босне и Херцеговине егзистирао је континуитет ауторитарне културе, будући да је тоталитаризам, из комунистичког периода, с политичким предзнаком, био супституисан тоталитаризмом, с националним предзнаком, у вријеме инаугурације вишестраначког политичког система. Дакле, у доба транзиције промовисан је политички плурализам на етничком принципу формирањем националних странака у сва три национална корпуса. Њихова искључивост и неспремност за толеранцију и компромисна рјешења о будућем статусу Босне и Херцеговине (да ли остати у Југославији или не) ће имати за посљедицу да ће оне своје народе увести у отворени национални сукоб, са катастрофалним посљедицама, уз огромне људске и материјалне губитке.

2.5. Ендемична мржња која је спецификум Босне и Херцеговине. На то нас посебно упозоравају, Иво Андрић и Исидора Секулић. Андрић, у Писму из 1920, каже да је «Босна земља мржње и страха». Он је посебно акцентирао вјерску мржњу, јер нетолеранција између превославне, католичке и исламске вјерске конфесије, у потпуности поништавају идеју екуменизма. О томе, Андрић, говори у Травничкој хроници «Свака од њих је искључива и строго одвојена од осталих ... и свака има средиште духовног живота далеко, у туђем свијету, у Риму, у Москви, у Меки ... и свака од њих сматра да су њено добро и њена корист условљени штетом и назатком сваке од осталих вјера ...». Такође и, Исидора Секулић, луцидно запажа да у Босни «четири босанске вјере гледају се као иза пушкарнице, свака вјера се прилагођава скривеним иделима».

Овим констатацијама, Иво Андрић и Исидора Секулић, су хтјели нагласити, да је вјерска нетолеранција у Босни и Херцеговини, увијек изазивала вјерске сукобе, а ови националне. Између њих нема суштинске разлике, иако се у формалном погледу може повући дистинкција, у том смислу што су вјерски сукоби више латентни, прикривени, а национални манифестни и отворени.

И данас у Босни и Херцеговини је присутна вјерска нетолеранција, јер Међурелигијско вијеће три вјерске заједнице води неискрен дијалог у настојању да једна од страна доминира над другима, при чему се равноправност игнорише и ставља у заграду. Једини излаз из ове ирационалне ситуације је, да се разговори између вјерских заједница воде на етичком нивоу а не на институционалном, с обзиром да је први далеко приснији, уз међусобно уважавање и разумијевање, а други је проткан одређеним свјетовним интересима, који имају идеолошку конотацију, доводећи до нетолеранције, неслагања и отворених сукоба.

2.6. Говор мржње, којег медији протежирају у Босни и Херцеговини, доводи до нетолеранције у међунационалним односима. Главни кривац, за све невоље у друштву, и растуће незадовољство изазвано падом животног стандарда и наглим сиромаштвом, се не тражи у својој средини, него у другој. Овдје је примијењена, добро позната схема пројектовања објекта агресије из унутрашњости на вањске групе, коју су развили Адорно, Брунsvик, Фром, Раих, Олпорт. Према овом моделу, дуготрајно акумулирана агресија се не упућује према стварном извору незадовољства, инсталираном у постојећем бирократизованом економском и политичком систему, већ према онима који су из других народа. Они се сатанизују за све недаће и проблеме са којима се друштво сусреће (механизмом пројекције тражи се «жртвени јарац» у другим народима). У овој демонизацији другости су највише отишли медији из Федерације Босне и Херцеговине- Федерална телевизија и штампани медији, који се напросто такмиче у осуди српског народа и Републике Српске, као геноцидне творевине настале етничким чишћењем несрпског становништва у Босни и Херцеговини. Дакако, да су све ове инсинуације неприхватљиве, јер је Република Српска настала као артикула-

ција кардиналне потребе српског народа да заштити своје достојанство и национални идентитет, тим прије, што су они негирани «непринципијелном коалицијом» националних странака СДА-е и ХДЗ-е у Скупштини Босне и Херцеговине, непрекидним прегласавањем српских посланика, не само кад се радило о националном питању, него и о оним питањима која нису имала националну конотацију.

3. Претпоставке за трансцендирање нетолеранције и немогућности дијалога

Када је ријеч о тим претпоставкама, од посебне важности су ове претпоставке:

3.1. Босна и Херцеговина, са својим ентитетима Републиком Српском и Федерацијом Босне и Херцеговине, се мора оснажити у економском смислу. Овдје полазимо од економског детерминизма, што ће рећи, да се акценат мора ставити на проширивање материјалне основе рада, с циљем да се искоријени незапосленост и велико сиромаштво. У том погледу, све финансијске инвестиције би морале, првенствено, да се усмјеравају у привреду, гдје се једино и ствара новостворена вриједност, а не у непроизводне гране. На тој основи би порасло друштвено богатство, и у условима економског просперитета насупила би, повољнија психолошка атмосфера и задовољство људи у духовном смислу. Сасвим је извјесно, да би то деструирало фрустрације у друштву које доводе до нетолеранције. У том случају, човјек према другом човјеку, не би наступио линијом оптужујуће комуникације, већ пристојније, или да се послужимо ријечима, Маршал Розенберга, «змијским језиком», него «језиком саосјећајности, језиком срца». Тиме би толеранција постала једна позитивна вриједност, која је средство најрационалнијег усаглашавања различитих идеологија, увјерења и мишљења.

3.2. Развитак демократије, у оквиру које се, најефикасније рјешава конфликт интереса различитих друштвених група, путем компромиса. «Демократија је увијек, у свим својим аспектима, концептуалном, моралном и емпиријском, компромис. Сви се ти аспекти могу сагледати у компромису између захтијева да се ниједним лицем не може владати, нити му наметати правила понашања без његовог пристанка и императива поштивања општег консензуса» (Душко Вејновић). У том погледу за демократију, као проналазак европске цивилизације, се обично каже, да се она може редукovati на збир институција које нам омогућују да дијагностицирамо и рјешавамо проблеме. С тим у вези, вриједно је истаћи, и Черчелову сентенцу «Демократија је уистину лош систем, али сви други који су нам познати лошији су од њега».

3.3. Васпитање за дијалог и толеранцију, тим прије, што нам недостаје демократски филдинг за стрпљиво и компромисно рјешавање конф-

ликтних ситуација. Толеранција се не може репресивним мјерама успоставити, већ се она учи у једном дуготрајном процесу социјализације. Она је ствар партиципативне политичке културе која се није могла развијати у вријеме доминације једнопартијског тоталитарног политичког система.

3.4. Деполитизација медија, с обзиром на чињеницу, њихове инструментализације од стране политичких елита у Босни и Херцеговини. И умјесто да се руководе принципом објективности и начелом истине у свом раду, они су послушна клијентела стављена у функцију острашћених националних олигархија. У том погледу, медији би морали бити подложни цензури, гдје би се санкционисали они медији који промовишу говор мржње и нетолеранције између народа Босне и Херцеговине и њених ентитета. На том плану, ни Регулаторна агенција за информисање у Босни и Херцеговини, није оравдала очекивања, с обзиром да повлађује оним медијима који су у свом раду изашли из допуштених оквира, у којима су утврђене детерминанте њиховог рада. Прелазећи «дозвољени рубикон», они потпирују међунационалну и конфесионалну нетрпељивост, која може да доведе до сукоба и дисоцијације Босне и Херцеговине.

3.5. Хармонизирање ставова политичких елита о будућем политичком и државном уређењу Босне и Херцеговине. Тренутно посматрано, политичке елите су «инфициране» егоцентризмом, јер свака од њих полази од својих парцијалних интереса (бошњачка политичка елита жели централизовану Босну и херцеговину, а српска и хрватска децентрализовану). У таквим околностима, тешко је постићи консензус, и та њихова дискординација се трансферира на њихове народе, јер свака од њих репрезентује свој етнос. Отуда се може објаснити ширење нетолеранције и сукоба међу народима Босне и Херцеговине. То је, наравно, у супротности са њиховом обавезом да раде за добро народа, пошто су од њега добили мандат да друштво воде ка прогресу и свеопштем просперитету, а не дестабилизацији и дисоцијацији друштвене и државне заједнице.

3.6. Партиципативна политичка култура, за разлику од ауторитативне политичке културе, којој је иманентан монолог, у којем се наређује и изричу готови судови партиципативна политичка култура, његује дијалог путем којег се људи међусобно упознају и отклањају предрасуде и разне стереотипе, који су узрок нетолеранције и отворених сукоба. На том принципу се отварају врата миру, гдје се кроз стрпљиви дијалог могу успјешно рјешавати спорна питања. Дакле, дијалог је есенцијална претпоставка прогреса друштва и народа. У томе је његова магична привлачност и позитивна функционалистичка улога у свакој друштвеној заједници.

Све наведене претпоставке су од егзистенционалног значаја за Босну и Херцеговину, и ако се оне не реализују, интегритет Босне и Херцеговине ће доћи у питање, и лако може доћи до њене дисоцијације.

4. Литература

1. Андрић, И.: Писмо из 1920, Приповијетке, Просвета, Београд, 1963.
2. Андрић, И.: Травничка хроника, Удружени издавачи, сарајево, 1986.
3. Божовић, Р.: Доминација и отпор, Чигоја штампа, Београд, 2002.
4. Вејновић, Д.: Развој демократије, дијалога и толеранције у Босни и Херцеговини, Зборник радова, Академија науке и умјетности Републике Српске, књига XVIII, 2006.
5. Карарић, Ф.: О различитим аспектима дијалога, Значења број 56, Добој, 2006.
6. Коковић, Д.: Социологија образовања, Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет у Новом Саду, 2000.
7. Мићуновић, Д.: Моја политика, Филип Вишњић, Београд, 2005.
8. Социолошки лексикон, Завод за уџбенике, Београд, 2007.
9. Сузић, Н.: Социологија образовања, Завод за уџбенике и наставна средства Републике Српске, Српско Сарајево, 2001.
10. Шијаковић, И.: Социологија, Универзитет у Бањој Луци, Економски факултет, Бања Лука, 2003.
11. Шушњић, Ђ.: Дијалог и толеранција, Чигоја штампа, Београд, 1997.

INTOLERANCE AND REASONS FOR INABILITY TO DIALOGUE IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND ASSUMPTIONS FOR THEIR OVERCOMING

Boro Tramošljanin Ph.D.
Faculty of Political Sciences
Banja Luka

Summary

Notions of tolerance and dialogue, established by many philosophers and sociologists, are discussed in the introductory part of the paper. Furthermore, the focus is on intolerance and lack of dialogue in BiH. The author suggests hypotheses which have to be accomplished in order to transcend the above mentioned situation in BiH.

Key words: *Bosnia and Herzegovina (BiH), tolerance, dialogue, society, democracy, political elite, political culture, conflict, hatred, media.*

МЕЂУНАРОДНО-ПРАВНИ АСПЕКТИ ГОВОРА МРЖЊЕ

Прегледни научни чланак

УДК 316.647:341.1/.8

др Слађана Јовановић
Правни факултет Универзитета Унион
Београд

ма Николина Грбић-Павловић
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

Апстракт: *Говор мржње тек посљедњих година изазива извјесно интересовање наше стручне јавности. Дефинисати говор мржње као појам још увијек представља тешкоћу за многе правнике. Уобичајено је да писци закона и они који закон примјењују имају недоумице како да дефинишу говор мржње, како да одреде санкције, те како да га у датом случају препознају и адекватно санкционишу. У свим међународним документима који говоре о људским правима и слободама, а самим тим и о потреби борбе против расизма и расне дискриминације, такође се говори и о потреби спречавања говора мржње. У овом раду ауторке ће настојати да представе најважније међународне документе Уједињених нација и Савјета Европе који говоре, између осталог, и о потреби спречавања говора мржње.*

Кључне ријечи: *говор мржње, међународни документи, Уједињене нације, Савјет Европе, међународни судови.*

1. Увод

Још је индијски филозоф *Сидарта Гаутама* истраживао поријекло мржње, закључујући: „Мржња се никад не смирује мржњом, већ једино њеним одсус-

твом. Она је вјечни закон”¹. Рене Декарт је дефинисао мржњу као свјесност да је неко или нешто лоше, у комбинацији са јаком потребом да се од тога удаљи. Барух Спиноза је дефинисао мржњу као тип бола чији узрок лежи у спољашњим изворима. Аристотел је посматрао мржњу као жељу за уништењем нечега што је неизљечиво временом. Дејвид Хјум је мржњу сматрао осјећањем које се не може умањити и које се уопште не може дефинисати.²

Мржња је по дефиницији извјесно осјећање одбојности, нетрпељивости, разних видова испољавања агресивности према другој особи. Поједностављено мржња се налази на супротној страни од осјећања љубави. Мржња се дефинише и поларизацијом скале у дијапазону љубав – мржња. На тај начин, то је иста димензија гдје се у средини дијапазона налазе неутралне интерперсоналне релације. Психолошка везаност за друге је доминатна, али су манифестација на супротним половима са постојањем могућности преласка из једне фазе осјећања у другу.³ Говор мржње код прималаца поруке изазива страх, али често и презир, мржњу и бијес према пошиљаоцима порука и зато је говор мржње често рецепт за друштвени сукоб, било симболички или физички. У том смислу, говор мржње се посматра и као средство за подстицање или изазивање друштвених сукоба.⁴

Говор мржње није ствар појединачне и приватне, већ опште и јавне моралности. Да би о њој уопште могли да говоримо, испољена мржња и нетолеранција морају бити релативно опште и друштвено релевантне појаве. То значи да се, прије свега, морају ослањати на систем преовлађујућих вриједности и моралних норми које прописују и уређују односе припадника једне према припадницима других група, а не на лични морал и личне односе. Такође, да се испољавају према појединцима диференцираним према друштвено смисленим критеријумима (као што су националност, религија, социјални статус или политичка припадност), а не личним особинама. Најзад, оне морају, стварно или потенцијално, да имају одређених посљедица по све (а не само по неке) појединце и то као чланове омражених група. Тек када се појединцима, као припадницима друге и другачије групе, недискриминативно приписују негативне карактеристике, када се у односу на њих заговарају поступци дискриминације, па још када се то оправдава одређеном идеологијом која је заједничка већем броју људи и раширена у друштву, можемо са сигурношћу рећи да се налазимо у предворју друштвено релевантне, а то значи и друштвено опасне мржње.⁵

1 www.sr.wikipedia.org

2 *Ibidem*.

3 Милан Новаковић, Миломир Ђерић, Мирјана, Ђерић: *Искони мржње*, Енграми, 25 (2003) 1–2.

4 Александар Богданић: *Говор мржње*, Бука, 11.01.2010, интервју са Инес Шкречић. Преузето 30. 04. 2010. године у 14. 15 часова са: <http://www.byka.com/govor-mrznje>.

5 У првом случају ријеч је о ширењу негативних социјалних стереотипа и предрасуда, а у другом о социјалној дискриминацији. Неоправдана замјена теза, тј. извођење закључака о постојању друштвене патологије какву чини етничка, расна или било која друга врста мржње и нетолеранције на основу инцидента који се догађају у ограниченом контексту личних ставова и међуличних односа (па била то и препуцавања политичких конкурената у борби за власт) не представља ништа друго до интелектуално непоштење или грубу политичку злоупотребу. Мирјана Васовић: *Говор мржње*, Призма центар за либерално-демократске студије, Гораграф, Београд, октобар 2002. године, стр. 15–23.

2. Говор мржње

Појам говор мржње је тешко ближе одредити и заокружити.⁶ Говор мржње је уистину неприхватљив, јер шири и емитује негативну енергију и може подстицати на расно-националне сукобе, те завређује моралну и политичку осуду.⁷

О говору мржње данас се говори, прије свега у европским размјерама, у оквиру Савјета Европе, а говори се и у САД где је појам и настао, упркос томе што се тамо инсистира на слободи говора, тј. првом амандману, за који се сматра да представља једну од темељних гаранција слободе уопште и читавог правног система САД. Прича о говору мржње надовезује се на причу о политичкој коректности, који се у западном свету, у САД, налази у широј употреби, од средине 80-тих.⁸ Политичка коректност која представља говор без мржње, инаугурише неку врсту норвеловског новоговора са свим негативностима, које се саме по себи подразумевају, а прије свега у смислу комичног ружења говора и ограничавања слободе говора.⁹

Под појмом говор мржње, у његовом изворном, англосанксонском смислу, треба разумјети оне облике језичког изражавања који према овим актима нису дозвољени.¹⁰ Сама идеја о устоличавању једног кривичног дјела које би се звало говор мржње везује се за САД, за средину 80тих, за проблеме у вези са расним сукобима и проблемима који су се догађали на америчким универзитетским кампусима. Многи универзитети су тада из разлога социјалне цјелисходности и сигурности, ради спречавања потенцијалних социјалних немира, а под притиском оних који су били најчешће жртве говора мржње, усвојили правилнике¹¹ или праксу која забрањује говор који повријеђује било коју групу, по основу пола, расе, етничитета, религије или

6 Појам је тешко одредити преваходно због тога што су акти у којима се налазе ограничења слободе говора, тзв. „*speech code*“ разноврсни по садржају. Говор мржње, у земљи свог поријекла, нема опште прихваћену одредбу. S. Walker, *Hate speech: The history of an American controversy*, Lincoln: University of Nebraska 1994, наведено према Clay Calvert, *Hate speech and its harms: a communication theory perspective*, *The Journal of Communication*, Vol. 47, No.1, 1997, p. 4.

7 Јован Ђирић, „Слобода говора и говор мржње – кривичноправна регулатива“, у: Лазин, Б. (ур) *Усаглашавање кривичног законодавства са Уставом Србије*, Удружење за кривично право Србије, 2008., стр. 145-167, стр. 148.

8 *Ibidem*, стр. 146.

9 *Ibidem*, стр. 146 и 147.

10 Vicente M. Lechuga, Book review: John B. Gould, *Speak No Evil: The Triumph of Hate Speech Regulation*, *Review of Higher Education*, Vol. 30, No 1, 2006, p. 79.

11 Општи назив за ове акте је био *Speech Codes*. У овим актима су се, поред осталог, налазиле забране говора који би се садржао у расистичким увредама, епитетима или, чак предрасуда о половима, сексуалном опредељењу или етничким заједницама. У својој суштини ови акти уређују норме о облицима језичког изражавања који се употребљавају у јавном говору. Наведено према Dennis Chong: *Free Speech and Multiculturalism In and Out of the Academy*, *Political Psychology* Vol. 27, No. 1, 2006, p. 29-30.

сексуалне оријентације.¹² Међутим, у европским оквирима, у оквиру кривичног права, постоји другачија ситуација у вези са говором мржње. Разлози за увођење инкриминације су политичке природе, а прије свега се ради о жељи да се предупреду расни немири које би слободан, ничим ограничен, говор (мржње) могао изазвати.¹³ Такав различит приступ између Европе и САД отвара проблеме када се ради о Интернету и комуникацији на релацији Европа-САД. У том смислу Савјет Европе је нашао да је између 2500 и 4000 расистичких интернет сајтова креирано у САД.¹⁴

У САД се забране говора мржње тешко могу наћи у савезном, државном или чак локалном праву. Оне се углавном налазе у различитим врстама правилника о понашању на америчким универзитетима.¹⁵ Ови правилници су, на Врховном суду САД, скоро без изузетка проглашавани неуставним. Основни разлог је заштита слободе говора.¹⁶ Други разлог је чињеница да забране говора мржње јесу сувише широко постављене и уносе знатну мјеру неодређености у право. С друге стране само осам савезних држава у САД немају законе који забрањују кривична дјела мржње. То јасно говори да се у САД прави оштра разлика између говора мржње и кривичних дјела мржње¹⁷.

12 Амерички активисти за људска права у том контексту помињу случај *Torminiello v. Chicago* из 1949., који је постао аовдса за одбрану права на слободу говора. Радило се о католичком свештенику који се обраћао вјерницима проповиједима у којима је било много расне мржње, ксенофобије и антисемитизма. Ствар је доспјела до суда али дотични није осуђен.

13 Овдје треба поменути и професора психологије *Gordona Allporta* који је написао дјело „Природа предрасуда“. Многи се у радовима о говору мржње позивају на његову скалу дискриминације. Први степен је исмијавање, шале и вицеви на рачун мањинских група на основу стереотипа. Други степен је избјегавање контакта и комуницирања, а трећи дискриминација, ускраћивања права припадника мањинских група, чиме се предрасуде стављају у акцију. Четврти су физички напади на имовину, а пето на саме припаднике групе, ради њиховог истребљења. У Резолуцији број 1510 (2006) Слобода изражавања и поштовања религиозних увјерења се говори о чувеном данском цртаном филму о пророку Мухамеду, па се у вези са тим позивају законодавци да казне извргавање порузи религиозних увјерења. У истом тону је и Препорука 1805(2007) - Бласфемија, религиозне увреде и говор мржње против особа на основу њихове религије. Наведено у: Јован Ђирић, *op.cit.*, стр. 149-150.

14 *Ibidem*, стр. 151.

15 Eric Heinze: *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, *Modern Law Review*, Vol. 69, 2006, p. 555. На различитим универзитетима ови акти се различито и називају. На универзитетима Пенсилванија и Мичиген зову се „*Racial and Ethnic Harassment Code*“, на Колумбијском универзитету зове се „*Sexual Misconduct Policy*“, итд.

16 Слобода говора је једна од највећих вриједности друштва, а границе те слободе у највећој мјери зависе од специфичних околности у појединачном случају. Како је то више пута нагласио Европски суд за људска права, слобода изражавања не подразумејева само „информације“ или „идеје“ које су општеприхваћене и које се сматрају безопасним или безначајним, већ и на оне које вријећају, шокирају или узнемиравају људе, јер су то захтјеви плурализма, толеранције и широкогрудности, без којих нема „демократског друштва“. Наведено према Ружић, Невена: *Медији и говор мржње: међународни правни оквир*, Медиа-центар онлајн, 18/03/2010. Преузето 30.04.2010. године, у 13.25 часова са <http://www.media.ba/mcsonline>.

17 Види шире о злочинима мржње у: Ковачевић, Милица: *Злочини мржње*, часопис Темида, децембар 2009. године, стр. 93-103. У наведеном чланку су изложене поједине дефиниције злочина мржње, прије свега, према англосаксонској литератури, која се понајвише бави овом проблематиком.

За разлику од САД, европски поредак вриједности полази од претпоставке да је неки говор, сам по себи, због погледа који се њиме износе, довољно опасан, иако из њега не слиједи ни најмања назнака неког противправног дјеловања.¹⁸ Као исход овог стања забране говора мржње у Европи, у доброј мјери, дугују своје поријекло забранама порицања холокауста.¹⁹

Говор мржње се може најопштије дефинисати као изражавање које садржи поруке мржње и нетрпељивости према некој националној, етничкој, вјерској групи или њеним припадницима. Такав начин изражавања не обухвата само отворено изражавање мржње, позивање на насиље или дискриминацију према другим групама²⁰, него се огледа и у читавој интонацији говора, која се између осталог, састоји из лажи, националних стереотипа и онечовјечавања припадника других група, који се без обзира на индивидуалне разлике, представљају као бића која нису људи или као људи ниже врсте. Тако се код припадника сопствене групе смањује отпор према њиховом злостављању, па чак и уништавању, јер наводно није ријеч о припадницима људског рода.²¹ У посљедње вријеме, говор мржње обухвата и говор који је усмјерен у циљу произвођења мржње и нетрпељивости према полу и сексуалној одређености, а све чешће овај појам обухвата и нетрпељивост према различитом политичком и другом мишљењу као и националном и друштвеном поријеклу.²²

Суштинска пријетња у изражавању мишљења са елементима говора мржње је у томе што порука, која се оваквим изражавањем шаље грађанима, има за циљ да изазове одређене негативне посљедице за одређено лице, односно групу лица у зависности од његовог/њиховог личног својства или припадности одређеној групи. Ово се може манифестовати кроз: стварање презира према одређеном лицу или групи, стварање негативног стереотипа према одређеном лицу односно групи, подстицање дискриминације и непријатељства, осуду околине према одређеном лицу или групи, изазивање осјећања несигурности и страха код одређеног лица/или припадника одређене групе, доношење физичких и психичких болова одређеном лицу односно припаднику одређене групе, упућивање пријетњи одређеном лицу односно групи, подстицање и изазивање насиља према одређеном лицу или групи, стварање осјећаја код великог броја грађана да је такво понашање према одређеном лицу/групи друштвено пожељно и оправдано, те

18 Бранислав Ристивојевић: *Граница између слободе говора и достојанства друштвених скупова у одабраним Европским кривичним правима: Говор мржње*, Зборник радова, Правни факултет у Новом Саду, број 3, 2008. година, стр. 215.

19 *Europe: Free speech under threat; Charlemagne*, The Economist, Vol. 381, Iss. 8500, 21.10.2006, p. 56

20 Владимир Ђерић: *Забрана говора мржње у Владимир Водинелић и др. Право медија*, Београдски центар за људска права, Београд, 1998.

21 Наведено по: В. Димитријевић, М. Пауновић, В. Ђерић, *Људска права*, Београд, 1997, стр. 333.

22 *Говор мржње и злочин мржње као институти међународног и домаћег права*, Национална коалиција за толеранцију против злочина мржње, Комитет правника за људска права YUCOM, Београд, август 2007. године, стр. 2.

изазивање осјећаја код широког круга грађана да ће такво понашање бити толерисано и да неће бити предмет одговорности.²³

Говор мржње јесте битан комуникацијски феномен, али с друге стране, он интенционално уништава сваку комуникацију, свдећи објекте говора на објекте политичких и других обрачуна. Истовремено, говор мржње првенствено се ослања на мобилисање масовних емоција, те је тако подобан за рационалну анализу, али не и за рационално оповргавање. У смислу политичке теорије емоционализација јавне сфере значи да не постоји могућност за потпуно рационалну расправу, што је предуслов за процес доношења одлука (индивидуалних, групних или друштвених).²⁴

Говор мржње карактеришу особине као што су: употреба негативних вриједносних квалификација, укључујући увредљиве, клеветничке ријечи и формулације, за особе, појаве, а посебно групе с намјерним избјегавањем аргументације за овакве оцјене; употреба емоционално оптерећених термина, нарочито оних везаних за националистичку традицију предрасуда наспрам етничких или других група; изражавање посве негативних жеља, нада или позитивно вриједнованих очекивања која се односе на сам опстанак етничких или других колектива;²⁵ употреба теорије завјере с намјером да се надомјести свака интерпретација збивања о којима је ријеч, створи привид важности нације, државе, владајуће странке итд. као феномена који се мора борити против зависти и саботирања практично читавог свијета; намјера мобилисања јавности против непријатеља и издајца заједнице, темељен на апстрактном поимању заједнице и њених интереса, али с друге стране, на конкретном именовану „издајца” или „непријатеља”; стварање јавне нетрпељивости наспрам чак и рудиментарних покушаја (или чак планова) за могућу либерализацију друштва, која се темељи на вјеровању да су „наше” националне вриједности супериорне на међународној сцени; демагогијска интерпретација положаја специфичних жртвованих група унутар једног друштва (инвалиди, прогнани, избјеглице, породице жртава рата) или државе у цјелини схваћене као главне жртве, како би се „аргументовало” против „издајца” и „непријатеља”.²⁶

3. Међународни стандарди и говор мржње

У међународно-правном промету нема прецизне и општеприхваћене међународне дефиниције говора мржње. Комитет министара Савјета Европе се, у Препоруци бр. 20 о говору мржње из 1997. године, усагласио да се

---

²³ *Ibidem*.

²⁴ Жарко Пуховски: *Повијесно-теоријски и политички контекст за интерпретацију говора мржње у Хрватској*, у: М. Бањеглав (ур.) *Толеранцијом против мржње*, Хрватски хелсиншки одбор за људска права, Загреб, 1997. година, стр. 155.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, стр. 156.

под термином „говор мржње” подразумевају сви облици изражавања који шире, подстичу, промовишу или оправдавају мржњу међу расама, ксенофобију, антисемитизам или друге облике мржње засноване на нетолеранцији укључујући: нетолеранцију изражену кроз агресивни национализам, етноцентричност, дискриминацију или непријатељство према мањинама, имигрантима и људима имигрантског порекла.²⁷

Последњих година законодавно дјеловање у Европи показује пораст активности за забрану слободе говора које се односе на поједине друштвене групе. Иако забране слободе говора у погледу достојанства група као што су нација, раса, вјера или етноси у Европи постоје одавно, појам говора мржње је одскоро почео да се користи за означавање искључиво ових забрана слободе говора.

Тако њемачки кривични закон садржи веома прецизне одредбе против говора мржње. У наведеном Закону говор мржње и забрана порицања холокауста се налазе у 7. глави која носи назив „Кривична дјела против јавног реда” у члану 130. који носи назив „Агитација против народа”.²⁸ Кажњива је свака дистрибуција пропагандног материјала «неуставних» организација као што су неонацистичке странке, употреба симбола таквих организација, позивање на мржњу и насиље против одређених група, те одобравање, негирање или умањивање геноцида, скрнављење успомена на мртве. У Њемачкој постоји и стална телефонска линија на коју грађани могу пријавити нападе неонацистичких група, те стални надзор над Интернет страницама са расистичким садржајем.²⁹

У Великој Британији постоји низ закона којима се регулише и говор мржње и расизам. Закон о јавном реду (*Public Order Act 1986*) забрањује вербално и свако друго насиље, штампање и дистрибуцију материјала које подстиче на расну мржњу. Ово се односи и на музику и на филм. Овај Закон је 2006. године допуњен законом који носи назив „Закон о расној и вјерској мржњи” којим је извршено просто допуњавање закона из 1986. године појмом вјерске мржње и новим кривичним дјелима вјерске мржње, односно додат је нови објекат мржње, па поред расе то сада може бити и вјера.³⁰ *Football Offences Act* (Закон о ногометним прекршајима) забрањује расистичко навијање.³¹

У Италији је Уставом забрањена фашистичка странка, а у неколико закона који се односе на ову област забрањено је ширење идеја које се заснивају на расној мржњи и супериорности, и позивању на расну припадност, затим

27 Препорука Комитета министара државама чланицама о „говору мржње” Р(97)20, 30.10.1997. године.

28 Бранислав Ристивојевић, *op.cit.*, стр. 221.

29 *European Commission against Racism and Intolerance, Second Report on Germany, Strasbourg, 3 July 2001.*

30 Нарочито је занимљиво да закон носи потпуно нови назив и то „Закон о расној и вјерској мржњи”, иако он уопште није нов већ само допуна старог закона из 1986. године.

31 *European Commission against Racism and Intolerance: Legal Measures to Combat Racism and Intolerance in the Member States of the Council of Europe, Strasbourg, 2002.*

етничко и друго насиље или провокацију, групе или организације са таквим циљевима, употреба њихових симбола на спортским манифестацијама, као и оправдавање фашизма и геноцида.³²

У Француској су кажњиви дискриминација, мржња и насиље на основу поријекла, правдање злочина против човјечности извршених у Другом свјетском рату, ношење униформи и амблема који подсећају на личности одговорне за злочине против човјечности. Француска која прописује најстрожије мјере против говора мржње предвиђа чак и забрану нејавних подстицања на дискриминацију, мржњу или расно насиље.³³

У Србији постоје различити правни акти којима се прописује забрана говора мржње као што су: Устав Републике Србије, Закон о радиодифузији, Закон о оглашавању, Закон о јавном информисању и др. Оно што је интересно је да су Кривичним законом Републике Србије прописана различита кривична дјела која садрже у себи елементе дискриминације, нетолеранције, подстрекивања на насиље, говор мржње и злочин из мржње, с тим што ниједно од наведених дјела не представља кривично дјело злочин из мржње и говор мржње, те самим тим, а с обзиром на то да се ради о кривичном праву не постоји могућност да се тумачењем појединих одредби појединих кривичних дјела неко осуди за злочин из мржње или говор мржње.

У Хрватској је најзначајнији помак у вези са забраном дискриминације учињен 2006. године, када је измјенама хрватског Кривичног закона уведен злочин из мржње као кривично дјело. Злочин мржње је квалификовани облик кривичног дјела почињено из мржње због припадности одређеној раси, због боје коже, пола, сексуалне оријентације, језика, вјере, политичког или другог увјерења, националног или социјалног поријекла, имовинског статуса, рођења, образовања, друштвеног положаја, животог доба, здравственог статуса или других особина.

У Босни и Херцеговини је, у фебруару 2010. године, донесен и објављен „Закон о измјенама и допунама Кривичног закона Босне и Херцеговине“³⁴, који чланом III. прописује да надлежни органи Федерације Босне и Херцеговине, Републике Српске и Брчко Дистрикта Босне и Херцеговине морају ускладити своје кривичне законе са Кривичним законом Босне и Херцеговине у року од 90 дана од дана његовог ступања на снагу. Тренутно је приједлог Закона о измјенама и допунама Кривичног закона Републике Српске, у процедури усвајања. Код ових измјена важним свакако треба истаћи обимније измјене и допуне унесене код појединих кривичних дјела, а посебно оних кривичних дјела почињених из мржње. Увођењем нових одредби у кривично законодавство Републике Српске о злочину из мржње, односно о мржњи, ствара се битна претпоставка коју ће полицијски и правосудни органи користити у циљу ефикаснијег сузбијања мржње и нетолеранције.

---

³² *Ibidem*.

³³ *Ibidem*.

³⁴ Кривични закон Босне и Херцеговине („Службени гласник Босне и Херцеговине”, број 3/2003; 32/2003; 37/2003; 54/2004; 61/2004; 30/2005; 53/2006; 55/2006 и 32/200 и 8/2010).

4. Међународни документи којима се регулише говор мржње

На међународној равни се већ након Другог свјетског рата почело са увођењем одређених забрана слободе говора у циљу оснаживања права на једнакост.³⁵ У свим међународним документима који говоре о људским правима и слободама, а самим тим и о потреби борбе против расизма и расне дискриминације говори се и о потреби спречавања „говора мржње”. Говор мржње **подстиче, оправдава или велича дискриминацију на основу расне, етничке, полне, верске, језичке или неке друге разлике**. Најпознатији међународни документи којима се регулише говор мржње јесу документи Уједињених нација и Савјета Европе.

4.1. Уједињене нације

Најзначајни документ Уједињених нација јесте *Повеља Уједињених нација* (1945), која у тачки (ц) члана 55. обавезује све чланице на «поштовање људских права и основних слобода за све, без разликовања расе, пола, језика или вјере».

Надаље, *Универзална декларација о људским правима УН* у члановима 1. и 2. свим људима јамчи слободу и једнакост у достојанству и правима, без обзира на било какву разлику као што је раса, боја коже, пол, језик, вјера, политичко или неко друго одређење, национално или друштвено поријекло, власништво, рођење или неки други статус.

Такође један од важнијих докумената је *Пакт о грађанским и политичким правима* (1966) према којем државе данас имају и законску обавезу да санкционишу говор мржње. Ова обавеза произилази из члана 20. став 2 у којем се наводи да ће се законом забранити свако заговарање националне, расне или вјерске мржње које представља подстицање на дискриминацију, непријатељство или насиље. У Општем коментару бр. 11. који се односи на члан 20. Пакта додатно се појашњава да овај члан може потпуно ступити на снагу само ако постоји национални закон из којег је очито да су описана пропаганда и заговарање у супротности са јавном политиком, и ако постоје прикладне мјере санкционисања у случају кршења тог закона.³⁶

Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (1969) предствала врхунац напора Уједињених нација на пољу изједначавања људи различите расне и друге припадности. Ова Конвенција представља темељни документ за борбу против расизма и нетолеранције. Конвенција предлаже различите конкретне мјере борбе против расне дискриминације и ”говора мржње”. Потписивањем овог документа државе чланице осуђују сваку пропаганду и све организације које се руководе идејама или теоријама заснованим на супериорности неке расе или групе лице извјесне

³⁵ Ристивојевић, Бранислав, *op.cit.*, стр. 218.

³⁶ (CCPR General comment 11. 29/07/83.).

боје или извјесног етничког поријекла или које желе да оправдају или подрже сваки облик расне мржње и дискриминације. Оне се обавезују да без одлагања усвоје позитивне мјере које имају за циљ да укину свако подстицање на такву дискриминацију, или на свако дјело дискриминације.

Државе се посебно обавезују: а) да утврде као кривично дјело свако ширење идеја заснованих на супериорности или расној мржњи, свако подстицање на расну дискриминацију, као и сва дјела насиља, или изазивања на таква насиља, уперена против свих раса или помоћи расистичким активностима, подразумијевајући ту и њихово финансирање; б) да изјаве да су незаконите и да забране организације и активности организоване пропаганде и сваку другу врсту пропагандних активности које подстичу на расну дискриминацију, као и да изјаве да је учешће у овим организацијама или у њиховим активностима кажњиво дјело; в) да не дозволе јавним властима нити јавним националним или локалним установама да подстичу на расну дискриминацију или да је помажу.³⁷

У склопу позитивних антидискриминацијских мјера, државе чланице морају путем судова и других државних институција осигурати одштету особама које су оштећене расном дискриминацијом (члан 6), док образовне, информативне и културне институције требају предузети мјере за борбу против предрасуда и промовисати разумијевање, толеранцију и пријатељство међу народима и расним и етничким групама (члан 7). Ове су мјере детаљно разрађене у *UNESCO Декларацији о раси и расним предрасудама* (1978).³⁸

Осим овим документима, права, а самим тим и заштита од свих облика дискриминације жена, националних или етничких, вјерских, те језичких мањина, старијих особа, ментално заосталих особа, инвалида, избјеглица, миграната и азиланата заштићена су посебним додатним документима и то: Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена, Декларација о правима особа које припадају националним или етничким, вјерским и језичним мањинама, Декларација о укидању свим облика нетолеранције и дискриминације на темељу религије или вјере, Принципи Уједињених народа о старијим особама, Декларација о правима ментално заосталих особа, Декларација о правима инвалида, Конвенција о статусу избјеглица, Међународна конвенција о заштити права свих радника миграната и чланова њихових породица, те Декларација о људским правима особа које нису држављани земље у којој живе.³⁹

---

37 www.ohchr.org

38 Тена Ерцег: *Расна нетрпељивост и «говор мржње» - међународни и хрватски стандарди и пракса*, Центар за људска права, Загреб, 2004. Извјештај је припремљен за потребе стручног округлог стола: „Како се борити против говора мржње и расно мотивираног насиља“, Центар за људска права, Загреб, 2004.

39 *Ibidem*.

4.2. Савјет Европе

Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода (1950) представља основни документ Савјета Европе којим се забрањује дискриминација. У члану 10, који носи назив „Слобода изражавања”, у ставу 1, прво се уређује слобода изражавања, да би се потом у ставу 2, одредиле одређене забране ове слободе. Надаље, у члану 14. Европске конвенције дефинише се: „...Уживање права и слобода предвиђених у овој Конвенцији обезбјеђује се без дискриминације по било ком основу, као што су пол, раса, боја коже, језик, вјероисповијест, политичко и друго мишљење, национално или социјално порјекло, веза с неком националном мањином, имовно стање или други статус”.⁴⁰ Концепт једнакости и забране дискриминације која произилази из овог члана једно је од најсложенијих правних начела.⁴¹ Протоколом 12 Европске конвенције усвојеним 2000. године, чланице су додатно потврдиле потребу ”свеопште забране дискриминације”, а нарочито од стране органа јавних власти.

На самиту шефова држава и влада држава чланица Савјета Европе, који је одржан у Бечу октобра 1993. године, изражена је забринутост због поновног оживљавања расизма, ксенофобије и антисемитизма, развоја климе нетолеранције, пораста насиља, нарочито против миграната и особа имиграционог порјекла, као и развоја нових видова ксенофобије у облику агресивног национализма и етноцентризма. С обзиром на то, на Бечком самиту је усвојен и *План акције за борбу против расизма, ксенофобије, антисемитизма и нетолеранције*. Један од сектора на који се овај План односио је и сектор медија. У члану 5. Плана, од медија се захтијева да вјерно и одговорно извјештавају и коментришу о актима расизма и нетолеранције, као и да наставе да развијају професионалне и етичке кодексе које одражавају ове захтјеве.

Препорука Р (97) 20 државама чланицама о говору мржње првенствено дефинише говор, а затим нарочито налаже да владе држава чланица треба да успоставе и одржавају цјеловит правни оквир који се састоји од грађанских, кривичних и управних одредаба о говору мржње. У том циљу, владе држава чланица треба да размотре начине и средства како би, између осталог, на листу могућих кривичних санкција за говор мржње додале и налог за обављање друштвено корисног рада, затим повећале могућност за борбу против говора мржње кроз грађанско право, те да владе држава чланица као и органи управе на националном, регионалном и локалном нивоу, али и државни службеници, имају посебну одговорност да се нарочито у медијима уздрже од изјава које могу да се схвате као говор мржње или као говор који би могао да произведе ефекте оправдавања, ширења или подстицања расне мржње, ксенофобије и осталих облика дискриминације засноване на нетолеранцији.⁴²

⁴⁰ www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/70ED854D-0A0B-4D87-859D-

⁴¹ Види шире у: Р. Van Dijk, G.J.H. van Hoof: *Теорија и пракса Европске конвенције о људским правима*, Müller, Сарајево, 2001. година, стр. 678

⁴² Фуснота 22, *op.cit.*, стр. 4.

Препорука Р (97) 21 о медијима и промовисању културе толеранције предвиђа да проблем нетолеранције захтијева разматрање како у јавности, тако и унутар медијских кућа.⁴³

Веома важно је напоменути да је 1994. године основана *Европска комисија за борбу против расизма и нетолеранције Савјета Европе*. Ова Комисија је основана с циљем сузбијања расизма, ксенофобије, антисемитизма и нетолеранције који угрожавају људска права и демократске вриједности у Европи. Комисија доноси различите препоруке којима је циљ ревизија законодавства земаља чланица. Препоруке нису обавезујуће, али се у државама чланицама озбиљно разматрају и углавном спроводе у дјело. Тако, на примјер, *Општа препорука 2* савјетује чланицама да успоставе специјализована тијела за борбу против расизма и дискриминације на државном нивоу.⁴⁴ Такође, *Препорука 7. о националном законодавству за борбу против расизма и дискриминације* даје **смјернице** државама чланицама које уопште немају, или имају мањкаве законе за борбу против расизма. У овој Препоруци дају се дефиниције расизма, директне и индиректне дискриминације, те приједлози за промјену устава, кривичног закона, грађанског и управног права.⁴⁵

5. Међународне судске инстанце

Под судом међународна тијела подразумевају органе којима је повјерено вршење судске функције. За појам суда битно је постојање надлежности у одлучивању на основу законских прописа, а у складу са поступком који је спроведен на прописан начин. У међународним документима о људским

43 Искуство професионалних медијских кругова показује да би било корисно да медијске куће размисле о: извјештавању заснованом на чињеницама и истинитим подацима о расизму и нетолеранцији; опрезном извјештавању када је ријеч о напетости међу заједницама; избјегавају погрдне стереотипе описивања припадника културних, етничких или вјерских заједница у својим публикацијама и програмима; скрећу пажњу јавном мњењу на зла нетолеранције; оспоравају претпоставке које су садржане у нетолерантним примједбама саговорника приликом интервјуа, извјештајима, дискусионим програмима и др.

44 Таква тијела за сада имају Белгија, Данска, Финска, Мађарска, Холандија, Норвешка, Шведска, Швајцарска и Велика Британија. Та тијела су парламентарни одбори, владини уреди, омбудсмани, комисије, парламентарни повјереници, који се на државном нивоу баве мониторингом и спречавањем дискриминације, помагањем жртвама дискриминације, надгледањем спровођења националних закона, те борбом против предрасуда путем едукативних мјера и медија (*ECRI: Good Practices: Specialized bodies to combat racism, xenophobia, antisemitism and intolerance at national level, Strasbourg, April 1999*).

45 Као најважније одредбе кривичног закона препорука спомиње: забрану јавног позивања на мржњу, насиље и дискриминацију, те пријетње; јавно подржавање идеологија о супериорности, односно инфериорности на основу расе, језика, боје коже, религије, националности или етничког поријекла; јавно негирање, омаловажавање, оправдавање геноцида, злочина против човјечности, те ратних злочина; јавно дистрибуирање свих врста расистичког материјала; расистичке групе, те расну дискриминацију приликом обављања јавне дужности или на послу (*ECRI General Policy Recommendation No. 7 on national legislation to combat racism and racial discrimination, Strasbourg, February 2003*).

правима независност судства је гарантована на два начина: путем инструментата „меког права” и међународним уговорима.⁴⁶

Статутима *ad hoc* Међународних кривичних судова за бившу Југославију и Руанду, као и Статутом сталног Међународног кривичног суда такође се предвиђа законско кажњавање подстицања – укључујући и вербалног, на неки од злочина над којима судови имају надлежност. Тако се у члану 4. Статута Међународног кривичног суда за бившу Југославију кривичним дјелом сматра «директно и јавно потицање на дјело геноцида», док се у члану 25. Статута Међународног кривичног суда индивидуалном казненом одговорношћу сматра свако «наређивање, олакшавање, наговарање или подстицање на (такав) злочин који се догодио или је био планиран». У члану 2. Статута Међународног кривичног суда за Руанду предвиђено је да се кривичним дјелом сматра свако «директно и јавно позивање на геноцид».⁴⁷ Надаље, као веома важна судска инстанца узима се *Европски суд за људска права* који је смјештен у Стразбуру. Овај суд може, а на основу забране дискриминације која је садржана у Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода, процесуирати «говор мржње» као облик ране дискриминације.⁴⁸

---

46 Радивојевић, Зоран: *Међународни стандарди независног судства*, Зборник радова са округлог стола одржаног 29. маја на Правном факултету у Нишу, Правни факултет Ниш и Фондација Конрад Аденауер Београд, Ниш, 2009. година, стр. 38.

47 Водећи се овом одредбом овај суд је по први пут након суђења за нацистичке ратне злочине у Нирнбергу осудио “говор мржње” као ратни злочин, када су два радијска и једног новинског уредника осудили на доживотни затвор јер су путем својих медија свакодневно подстицали на геноцид.

48 Тена Ерцег, *op. cit.*, стр. 5.

INTERNATIONAL LAW ASPECTS OF HATE SPEECH

Slađana Jovanović, Ph.D.

Nikolina Grbić-Pavlović, Master's Degree in Law

Summary

Hate speech has just recently raised the interest of our expert public. The definition of hate speech still poses a problem for many lawyers. It is not uncommon for those who write laws and those who implement them to have problems with defying hate speech, determining sanctions, recognizing and sanctioning it adequately. These international documents include, aside from human rights and freedom and the need for fight against racism and racial discrimination, the need for prevention of hate speech. In this paper the authors will try to present the most important international documents of United Nations and European Council, which stipulate, among other things, the need for preventing hate speech.

Key words: *hate speech, international documents, United Nations, European Council, international courts.*

НАЦИОНАЛНА И ВЈЕРСКА МРЖЊА - ГЕНЕРАТОР НЕСТАБИЛНОСТИ У БИХ

Кратак научни чланак

УДК 3165.647.3/35:177.8

др сци. Остоја Барашин
Дефендологија центар за безбједносна,
социолошка и криминолошка истраживања
Бања Лука

Резиме: *Мржња и говор мржње као њен продукт, свакодневна су слика политичке ситуације у БиХ. Рад се бави проблемом узрока мржње и њеним посљедицама. Мржња је главни генератор сукоба и говорити о превазилажењу конфликтног стања није могуће без истинског разумијевања узрока ових појава. Управо то разумијевање и јесте главни проблем. Кључни актери политичке сцене у БиХ различито тумаче узроке кризе, карактер сукоба и будуће организовање и функционисање државне структуре. Искључивост и нетолеранција чине главну баријеру за превазилажење дуготрајног сукоба међу народима у БиХ. Манипулација вјерским осјећањима, недостатак јединственог јавног мњења чине да је БиХ све даље од истинске стабилности и заједничког живота свих грађана. Многа истраживања која се баве оним што је заједничко у свјетским религијама, потврђују да мира не може и неће бити ако га нема међу религијама и црквама. Све док религије не покушају радити на истраживању онога што им је заједничко, нарочито с онима који су им у сусједству, неће бити истинске подлоге за мир.*

Кључне ријечи: *мржња, говор мржње, вјерска осјећања, дијалог и толеранција.*

Мрак не може протјерати мрак; само свјетло то може. Мржња не може протјерати мржњу; само љубав то може."

Мартин Лутер Кинг

Увод

Мржња је један од примарних афеката и по својој природи је непријатан, а јавља се у односу на објекат који је извор незадовољства. Док се љубав развија из либида, мржња настаје из нагона за самоодржањем који је ометен. „Мржња као врста односа према објекту *старија је од љубави* (Фројд, 1914.), јер потиче из оног првобитног одбијања спољашњег свијета односа, врши архаично, нарцистичко *ја* још прије успостављања објективног односа. Касније, увођењем нагона смрти, мржња и непријатељство се јављају као изданци примарне аутодеструкције која се тек накнадно окреће у спољашњи свијет према објектима.” (Ж.Требјешанин, Лексикон психоанализе, Матица Српска, 1996.) У нешто модернијем становишту мржња се описује као „дубоко, трајно, јако осјћање које изражава анимозитет, љутњу према особи, групи или предмету” (Ребер, А.С., & Ребер, Е. (2002). *Тхе Пенгуин дицтионару оф псуцхологу*. New York: Пенгуин Боокс). Пошто се сматра да је мржња дуготрајно осјећање многи психолози сматрају да је то више трајни став особе него привремено (емоционално) стање.

Мржња је стара колико и људско друштво, иманентна је човјеку и усмјерена према човјеку. Мржња може да се испољи неувијено, понекад прилично брутално али веома често умије да буде дубоко прикривена, тако да је човјек ни сам није свестан. Било у отвореном, било у прерушеном облику, мржња је снажна и страсна колико и љубав. Огромна је разорна снага мржње. Она трује, пустоши и уништава животе како оних који мрзе тако и оних на којима се испољава. Колико год она била штетна, мржња се не може просто одстранити вољном одлуком, неком врстом моралне хируршке интервенције.

Мржња се не уклања наређењем или забраном, она има своје узроке и може се превазићи тек када се озбиљније позабави узроцима.

Мржња на БиХ начин

”У земљи мржње највише мрзе онога ко не умије да мрзи.”

Иво Андрић

Многа истраживања која се баве оним што је заједничко у свјетским религијама, потврђују да мира не може и неће бити ако га нема међу религијама и црквама. Све док религије не покушају радити на истраживању онога што им је заједничко, нарочито с онима који су им у сусједству, неће бити истинске подлоге за мир. Разлике међу религијама су велике и чак изазивају напетости и сукобе. Свака од њих тврди да је једина права вјера у правог Бога и то води искључивости као исходишту средњовјековних крсташких ратова, а данас још увијек светога рата или цихада.

„Ми управо имамо довољно религија да бисмо се мрзили, али не довољно да бисмо вољели један другога.”

Јонатхан Свифт

Босна и Херцеговина је земља испреплетености религија, култура и нација, а ратно искуство потврђује резултате поменутих истраживања. Баш у рату у Босни и Херцеговини је дошло до појачане инструментализације вјера и цркава у политичке сврхе и којекакве националне циљеве, који су, наводно, изнад човјека и вјере, односно Бога. Историјска стварност у Босни и Херцеговини је таква да за Србе православље, за Хрвате католичанство, а Муслимане-Бошњаке ислам, представљају један од основних садржаја националног идентитета. То је директно поговорило инструментализацији вјера и цркава у ратној мобилизацији. То је главни разлог да вјерске заједнице нису могле извршити у потпуности своју вјерску мисију, него су биле директно увучене у ратни сукоб.

Често се чује да је рат у Босни и Херцеговини био вјерски рат. Реис-улема Церих је у више наврата тај сукоб назвао крсташким ратом против ислама. Међутим, ту тезу није могуће теоријски доказати јер је карактер рата у Босни и Херцеговини много комплиованији и ближи је дефиницији која овај рат категорише као трагични грађански сукоб. Осим тога, ратове нису водиле ни цркве ни вјерске заједнице, као ни бискупи и свештеници, него политичари и генерали. Међутим, треба имати у виду и друге чињенице. Линије разилажења између религија у бившој Југославији су се претвориле у прве линије сукоба, а вјерске заједнице су показале да нису биле спремне, нити су биле у стању да спријече пакао који је надлазио. Овај неуспјех је суморна реалност са којом се сви ми морамо суочити зато што су политика и религија присутне у свакој цивилизацији, дио су људског живота и саме сржи сваког друштва, не само у Босни и Херцеговини и зато што религија и политика могу на конструктиван начин бити смјештене у исти оквир.

У рату у Босни и Херцеговини тешко је изневјерена вјера. Њени темљи су издани. Човјека се није „љубило као брата и Бога свога”. У Босни и Херцеговини су се људи највише разликовали по својој вјери, а сваки народ је издао своју традиционалну вјеру. Биће Босне и Херцеговине је баш одређено разликама у вјери, а уништити једну од њих значи докрајчити то историјско биће.

У БиХ се често поставља питање- Зашто..?

...Имамо два Христа, Христа и Мухамеда, Буду или ко зна каквих све богова немамо. Зашто војници католичке вјере руше православне цркве и пуцају у икону Христа и других светаца, зашто православним војницима смећају католичка црква и њене иконе, као и џамије. Зашто се џихад води про-

тив хришћана. Зашто су вјерници једне вјере против вјерника друге, треће или било које вјере? Зашто су за вјернике једне вјере невјерници сви они који нису припадници њихове вјере?

... Алија Изетбеговић у Исламској декларацији каже:... „Морамо, дакле, бити прво проповједници, а затим војници. Наша средства су лични при-мјер, књига, ријеч. Када ће се овим средствима придружити сила? Избор овог тренутка увијек је конкретно питање и зависи о низу фактора. Ипак се може поставити једно опште правило, исламски покрет треба и може при-ћи преузимању власти чим је морално и бројно толико снажан да може не само срушити постојећу неисламску, него изградити и нову исламску власт.²¹

...Фра Срећко Перић позива: „Браћо Хрвати идите и кољите све Србе, најприје закољите моју сестру која је удата за Србина, па онда све Србе од-реда. Кад овај посао завршите дођите код мене у цркву поредити се и при-честити, па ће вам онда сви греси бити опроштени”²²

Историјско подсећање је неминовно да би се поставило питање на чему данас почива БиХ. Колико је дубок „резервоар политичке воље” на коме данас опстаје БиХ и гдје се тај резервоар налази?

Вехабизам и његово тумачење Ислама које је стигло у Босну и Херцего-вину с борцима за међународни джихад и исламским мисионарима деведе-сетих година прошлога вијека, због своје идеолошке блискости с међуна-родним тероризмом, данас ову земљу сврстава у подручја која се сматрају погоднима као базе за врбовање и обуку терориста. Сенад Агић, имам Ис-ламске заједнице БиХ у Сједињеним Државама, тврди да су вехабизам и вехабијске идеје почели стизати у Босну и Херцеговину знатно прије посљедњега рата и доласка ратника међународнога джихада. „Са мном се вје-ројатно неће сложити многи, али сви смо ми, несвјесно, полако усвајали вехабијске идеје. И ја, као ученик Гази Хусрев-бегове медресе, учио сам о исламу од оних професора који су о исламу учили у Каиру, Багдаду и на дру-гим исламским универзитетима, и који су те идеје несвјесно доносили у БиХ и преносили их својим ученицима. Кажем несвјесно, јер тек у посљедње вријеме знамо разграничити шта је донио традиционални ислам босанско-херцеговачким Муслиманима, а шта доноси вехабијска варијанта ислама.”

Грађанске опције или грађанске обмане

Оно око чега се сви у БиХ слажу, јесте да мржња подрива демократске процесе, онемогућава дијалог и толеранцију и одржава континуитет сукоба ниског интензитета. У БиХ влада стање „рата свију против свих”. Насупрот сагласности о посљедицама мржње, потпуна несавласност је око тога шта је

1 Извор, „Исламска декларација”, аутор А. Изетбеговић, издање, Босна, Сарајево, 1990. стра-на 1-4 и 43

2 Фра Срећко Перић са олтарa фрањевачке цркве у Ливну 1942. чгодине

узрок садашњег стања. БХ стварност је велики изазов за историју, социологију, право и друге друштвене науке. Без обзира на универзалност науке и њених принципа проблем је да све поменуте науке различито тумаче карактер и посљедице ратних сукоба у БиХ. Социолози у Сарајеву у оцјени карактера сукоба деведесетих година у БиХ полазе да је то била српска агресија, у Бања Луци исти сматрају да је то био тагичан грађански сукоб. Таква оцјена је прихваћена и при потписивању Дејтонског мировног споразума. Једностраност у оцјени догађаја у БиХ је присутна и у другим наукама као што су историја и право. Заробљеност науке у националним оквирима трајно учвршћује темеље мржње међу народима у БиХ.

„Након почетка агресије, пресудан корак у укидању сваке могућности грађанске Босне и Херцеговине представљала је Платформа за дјеловање Предсједништва БиХ у ратним условима, из јуна 1992. Овај документ по први пут легализује фантомски концепт ”конститутивних народа”, гурајући нападнуту државу још дубље у политички авантуризам.” (Тарик Хаверић,³ Етхнос и демократија, Рабиц, Сарајево 2006.) У широкој расправи Хаверић, на првом мјесту, релативизује национализам и на апстрактан начин тумачи проблем национализма и једнострано тумачи карактер и последице ратног сукоба у БиХ, тумачећи га као великосрпску агресију. Ако је и било потребе и могућности да се БиХ уреди као грађанска држава након распада СФРЈ, то након оружаног сукоба дефинитивно није могуће. Није могуће, јер је рат и почео због става Муслимана и Хрвата да је немогуће живјети у СФРЈ са Србима. Ако то није било могуће у СФРЈ, логично је питање како је то могуће у БиХ. Свакодневно је продукована антисрпска хистерија, сецесија је селективно подржавана, а застава Муслимана и Хрвата су повезане у заједничкој намјери да се обрачунају са Србима. Оживјеле су старе ране из другог свјетског рата и крваво памћење је довело до новог крвопролића.

„Након здружене агресије великосрпског и великохрватског национализма и заокружења међународно посредованог мировног плана етнотериторијалне подјеле БиХ кога су предложили Овен и Столтенберг 1993. године, 27. септембра одржан је такозвани Бошњачки сабор с намјером да се изврше додатне политичке припреме за изјашњавање у име Бошњака-Муслимана у БиХ о предложеном мировном споразум. Будући да су се грађани БиХ на Референдуму за независност БиХ већ годину и по прије јасно определијели о будућности своје политичке заједнице, тражење партикуларног изјашњавања Босанских муслимана о том истом питању може се тумачити једино као окретање леђа грађанском републиканизму и довршењу етничке мобилизације међу Бошњацима,” истиче Асим Мујкић⁴

„Међународни медијатори предложили су план за стварање уније три етнички засноване републике, уствари три мини националне државе које би, временом, највјероватније довеле до дисолуције такве уније. Чини се невјероватним да је некоме уопште могло пасти на памет да се створи унија

3 Политолог, професор на Правном факултету Универзитета у Зеници

4 Професор на Факултету политичких наука Универзитета у Сарајеву

три међусобно крајње ексклузивистичка национализма, јер „ексклузивистички национализам не осигурава смислену основу за стварање стабилног, народног, демократског режима који може стећи и очувати легитимитет, нарочито у модерним национално хетерогеним друштвима” (Богдан Денић⁵, Етнички национализам - Трагична смрт Југославије, Лондон 1994, Б-92 Београд, 2006.).

Ниједан други ‘мировни план’ за БиХ, наставља Богдан Денић, није тако експлицитно призивао етнотериторијално нациотворство у БиХ у потпуности уважавајући резултате кампање геноцида и етничког чишћења која је у протеклу годину и по рата узроковала невиђене патње и разарања за милионе босанскохерцеговачких грађана.

„Овај невиђени, од међународне заједнице спонзорирани покушај делегитимације и коначне разградње босанскохерцеговачке власти и њезиних институција уз опсежне војно-политичке притиске, ван сваке сумње утицао је и на сужавање дискурзивних идентитетских образаца код Бошњака и то у толикој мјери да по први пут (срећом и једини пут до сада) бошњачки политички представници замјењују скупштинске клупе столицама у хотелу *Холлидау Инн*, исто онако, како су годину-двје прије њих, српски политички представници, јасно вођени жељом да разграде институције СРБиХ конституисали Скупштину Српске Републике БиХ. У том свјетлу, Бошњачки сабор је представљао још једно етнополитичко паратијело, нека врста етнонационалног конвента, конституисано на трагу сличних паратијела српских и хрватских националиста у БиХ, закључује своју „грађанску” жалопојку Асим Мујкић.

С друге стране, Харис Силајдић, Златко Лагумџија и други такозвани грађански концептуалисти заступају супстанцијалистичку концепцију грађанске Босне, која је промашена и почива на претпоставци да постоји један језгрени, супстанцијални народ од кога су се други одродили и сада им само треба отворити очи да се врате.

Да је идеја грађанске демократије коју форсирају бошњачки интелектуални кругови обмана која је смишљена да се омогући примат већинској нацији-Бошњацима, потврђује инсистирање на „народној суверености”, гдје се народ схвата као етнија, а не купност грађана. Тако ће се у 6. тачки Резолуције муслиманских интелектуалаца БиХ, објављеној у јануару 1991, изричито тврдити да су „Муслимани... суверен народ.” Међу потписницима налази и Сафет Халиловић, још један од првака Странке за БиХ која данас осуђује сувереност етничких група?

Национализам и популизам

У основи, унутар саме БиХ, као државне структуре и друштва, не постоји консензус о жељеном правцу кретања, нема водства ни реалне, материјалне

---

5 Редовни професор социологије на Постдипломском центру Универзитета New York

основе за интегративне процесе. Више енергије се улаже у опструкцију рјешења него у грађење претпоставки за разрешење бројних унутарњих конфликата.

И у наредним деценијама ће се повећавати значај религијског идентитета као важног фактора у начину на који људи идентификују сами себе. Глобални тренд повећаног значаја религијских покрета, представљаће још једно искушење и за мултирелигијско друштво у БиХ. Крајем осамдесетих година, у БиХ је успостављен политички модел дјеловања у коме су ставови већине становништва истовјетни културном, религијском и националном увјерењу. Комбинација фактора - израстање омладине у многим арапским државама, слаби економски изгледи, утицај религијског образовања и исламизација таквих институција као што су синдикати, невладине организације и политичке странке - осигураће да политички ислам остане значајна снага.

Непостојање консензуса око основног принципа организовања политичке заједнице, између осталих, најважнији је политички конфликт у БиХ. У демократском процесу тежити општем, заједничком или јавном добру не значи да сви буду слични једни другима, нити да сви имају исте интересе, односно да се одричу сопствених интереса. Међутим, како Р. Дахл каже, „наше разлике не смију никада бити толико велике да се не можемо сложити о томе шта је најбоље за све, а не само за неке” (Роберт Дал, 1999, Демократија и њени критичари, ЦИД, Подгорица, 1999, 71).

Теоријска истраживања показују да су питања националног и етничког заправо императив конфликтног у Босни и Херцеговини, те да је вишестраначки плурализам заправо етностранички плурализам који није ништа друго него лажни политички плуралитет.

Признајући „непријатеља”, уводећи га у преговоре о будућности БиХ, етнополитичке форме постају конституција БиХ.

Един Шарчевић појашњава како су национални/националистички и етнички идеолошки елементи транспортовани на шири друштвени план, те како су нам опште или заједничко добро или јавни интерес редуцирани на етничку/страначку припадност. Из његових анализа може се претпоставити да је дејтонски Устав заправо и нагодба политичких странака у БиХ и као такав буди старе/нове политичке конфликте. У бх. политичкој заједници, „легитимациону снагу нема више демос него етнос, односно етничка припадност, етничка воља која не може бити изједначена са вољом и снагом апстрактног грађанина” (Един Шарчевић 1997, Устав и политика: критика етничких устава и пострепубличких уставотворстава у Босни и Херцеговини, ВКБИ, Сарајево, 25). Такву заједницу могуће је назвати етнополисом. То је дакле „заједница коју карактерише политички приоритет етничке групности над индивидуом, приоритет који је проведен кроз процес демократске самолегислације, заједница коју карактерише политички приоритет етнички групног права на самоодређење над правом грађанина на самоодређење, при чему је чланство грађанина у политичкој заједници пре-

додређено њеним или његовим чланством у етничкој заједници. Политичка нарација и пракса која оправдава овај етнички утемељен друштвени конструкт назива се етнополитиком” (Асим Мујкић, 2007, 116).

У јавној сфери постдејтонске Босне и Херцеговине и даље се води главни политички сукоб у БиХ око територијално-административног и правно-политичког устројства БиХ потписаног у Дејтону. Ово је питање на које етничке јавности реагују тако што Бошњачка политичка јавност постдејтонске Босне егзистира на тези да је међународна заједница присилила грађане БиХ да прихвате ентитетску подјелу, те да таква структура БиХ нема историјског, економског, нити економско-географског оправдања, и да су једино упориште за настајање такве Босне агресије и геноцид.

Српска политичка јавност сматра да је РС стекла и одржала територијални и легални континуитет од 1992. до данас, те да иста није, као што Бошњаци и Хрвати сматрају, настала Дејтонским мировним споразумом, него је истим потврђена и због тога постојање РС не може бити доведено у питање.

Хрватска политичка јавност сматра да је Дејтонски споразум ”отворио” хрватско национално питање тако што је ”међунационалне односе уредио на штету хрватског народа”. Незадовољство се покушава ријешити захтјевима за формирање трећег ентитета који би требало ”посматрати као логичан, оправдан и праведан програмски циљ хрватског народа у БиХ све докле док је она ентитетски уређена и док у њој постоји РС. Тако се у постдејтонској БиХ одржавају политички конфликти који се односе на дефиницију карактера рата у БиХ, узроке распада СФРЈ, као и положај етничких група у бившем систему... Штавише, бх. политичке елите ”одржавају и повећавају неподударност и раскорак између нормативног и стварног” (Најдан Пашић, 1993, Нација и национализам, у: Енциклопедија политичке културе, Савремена администрација, Београд, 715).

С обзиром да је етнополитика увијек политика мишљења у категоријама пријатељ-непријатељ лидери јавног мнијења, реторичким језиком, и уз помоћ инструментализованог дијела јавности (етнојавности) увијек изнова, најчешће од избора до избора, продубљују ове конфликти на штету бх. грађана.

Етнички идентитет је постао примарни политички идентитет, а будући да је такав редуцирајући (јер грађанин своју политичку релеванцију стиче само као припадник ове или оне конституитивне групе), он је истовремено и аполитички идентитет.

У јавној сфери егзистирају псеудополитичке расправе, полемике; оне су пожељне, њихово изражавање се фаворизује. „Бошњаци” се вербално супротстављају политици „Хрвата” и „Срба” и обратно, „Хрвати” „Бошњацима” и „Србима”, као и „Срби” „Бошњацима” и „Хрватима”, тако да три псеудополитичка субјекта етничке једногласности постају инструменти различитости. Наиме, стиче се дојам да се супротстављају.

Институционализација и политизација вјере, директан пут у сукобе

Савремена социологија све више упозорава на појаву политизације вјере, њену инструментализацију и клерикализацију, као и на могућност да се инструментално прилази масама и њима манипулише. Институционализација долази са усложњавањем друштвеног живота и одвија се претварањем одређеног типа друштвене активности или понашања у различите, друштвено прихваћене норме.

Искуство показује да свака институција постаје са временом конзервативна и управо она има улогу да институционализује вриједности, то јест да им осигура трајност и стабилност. То вриједи и за цркву, која као институција егзистира унутар човјечанства. У том смислу може се објаснити и захтјев Папе Бенедикта ХВИ за увођење хришћанских коријена у уставну структуру Европске Уније. Потребно је створити европску кућу, истиче Папа, у којој ће сви угодно живјети, а то ће бити могуће ако она буде изграђена на чврстим темељима заједничких моралних и културних вриједности наше историје и наших традиција, те ако неће негирати хришћанске традиције.

Упечатљиви примјери потичу и од реиса Церића, а узбуњујући су тим прије што је ријеч о вјерском вођи босанских Муслимана. Посебно је значајна његова порука на Шестом евроазијском исламском вијећу, када је с поносом говорио о везаности за турског султана Мехмеда Фатиха, иначе познатог по томе што је разорио средњевјековну босанску државу. Осјећам се поносним што данас овде могу казати да се поносим што сам потомак Мехмеда Фатиха који је моје претке упознао са исламом, рекао је тада реис Церић. „Нека свима буде јасно да ми, добри Бошњаци, имамо три лика, три видика, кроз који видимо себе и свијет око себе. Први лик и наш видик је Мехмед Фатих који нас је научио да волимо ислам,” рекао је, поред осталог, Церић, подсјећајући да су остала два лика Гази Хусрев бег и Алија Изетбеговић.

Повеља исламске борбе, у којој су дефинисани циљеви покрета међународног джихада, најављује рат свима који одбијају божје законе и послушност богу, без обзира да ли се ради о Муслиманима у секуларним државама у исламском свијету или хришћанима, жидовима или некој другој вјерској заједници (www.slobodnaevropa.org/specijals/alkaida). Ако се имају у виду досадашња искуства са активностима радикалног исламског покрета и одсуство критике умјереног дијела исламских вјерских вођа тешко је очекивати да ће се ускоро смањити постојећи јаз међу народима у БиХ. То храни сумњу да је критика неспојива са исламом, и да свијет ислама својим пријетњама покушава да наметне своје вриједности секуларним друштвима Европе. Форма и садржај овога, за Босну и Херцеговину нетрадиционалног тумачења ислама и начин на који га његови сљедбеници практикују, узнемирујући су, каже Сенад Агић, имам Исламске заједнице у Сједињеним Државама.

Наведени примјери показују да је клерикализам обиљежен злоупотребом вјерских осјећања од стране свештенства и вјере у политичке сврхе. То је манипулација религијским осјећањима појединаца и група при чему је ирелевантно да ли он долази из цркве или државе.

Дијалог и толеранција- свјетло на крају тунела

„Гдје је уклоњена мржња, ту оружје није нимало потребно.”

Латинска пословица

Ако је чињеница да се религије брзо усељавају у политику планете, а јесте, онда се увећава потреба међусобног упознавања. То је потврдила и посета папе Бенедикта ХВИ Турској. Његове раније опаске могле су да буду тумачене као непријатељске према исламу, али он је овога пута инсистирао да хришћани и муслимани треба „боље да се познају, да уважавају разлике и да увиђају шта им је заједничко”.

Дијалог је захтјеван, тежак и одговоран ангажман који тражи пуну посвећеност и свестрану оспособљеност. Тражи истрајну тежњу за спознавање истине о себи, о другоме и о свијету. Дијалог захтијева вјеру у себе, али и вјеру у другог, у човјека.

Питати која је религија боља или најбоља и став да „само моја вјера је права, а све друге су лоше,” не чини основу за дијалог и подношљиве односе, као ни за било какав облик сарадње. Ако се друга вјера не признаје као саставни дио властитог погледа на свијет, онда се она доживљава као могућа опасност.

Ако вјерници и невјерници заједно граде овај свијет, онда то не могу без узајамног споразумијевања, разговора и договора. Оно што ће се дешавати вјерницима не може се одвојити од онога што ће се дешавати невјерницима.

Ако је то тако, а несумњиво јесте, онда се не може прихватити став радикалног исламског свештеника Абу Хамза ал Мисри (Камел Мустафа Камел), који је током рата био у Босни и Херцеговини у одреду „Ел муцахедин” бошњачке Армије БиХ и један од коलोвођа радикализације овдашњих муслимана у вођењу цихада – „светог рата”.

О његовом радикализму сведочи и садржај једне његове проповеди којом је поручио: „Ако кјафит (невјерник) уђе у муслиманску земљу, он је попут краве, свако га може ухватити. То је исламски закон. Ако се кјафир ушета и ви га ухватите, он је плијен. Можете га продати на пијаци. Већина су шпијуни, и чак, ако ништа не раде, ако их муслимани не могу продати на пијаци, можете их убити. То је у реду... ”

Један од могућих модела интеррелигијске сарадње је и екуменизам који означава однос између цркава и вјерских заједница, који позива на дијалог и сарадњу ради доприноса ширењу вјере и „сигурној подјели вјерског простора.” Екуменизам је ужи појам од вјерске толеранције и подразумејева

избјегавања тензија и сукоба, позива на мирну коегзистенцију свих вјерских праваца и покрета, на њихово међусобно разумијевање и поштовање.

Слобода да се вјерује подразумева и слободу да се не вјерује. То су слободе које припадају људима као природним бићима и грађанима свијета, независно од расе, класе, нације, пола, старости, образовања итд. О људским слободама и правима се не може преговарати, оне важе за све људе или их нема.

Савремене религије се мјере по томе колико доприносе заједничком животу у разумијевању и љубави, а не по томе у чему се разликују теолошки, филозофски, историјски. Религију треба вредновати по томе колико је спремна на дијалог, разумијевање и споразумијевање са другим религијама ради заједничког добра.

Вјере и вјерници свих религија се не могу потврђивати једни против других, него само једни са другима или једни поред других.

„Разговори о потреби и нужности толеранције у расно, етнички и вјерски мјешовитим заједницама веома су корисни и дјелотворни када је ријеч о уклањању заблуда које појединци или групе имају једни о другима, јер се заблуда може одстранити рационалним разлозима.”⁶

Упоређујући свјетске религије видљиво је да у њиховим учењима преовлађују ставови разумијевања, трпељивости и љубави. Ако је то тако, откуд онда мржња, спорови и ратови? Одговор је једноставан, ове појаве не долазе из религије, већ из религијске идеологије (клерикализам, национализам, фундаментализам) када се вјера ставља у службу ограничених интереса.

Ако би рат зависио од вјере, онда рата не би ни било, јер су вјере, по правилу, вјере у мир, са усвојеним правилом „не чини другима оно што не желиш да се теби чини.”

Проблем с којим се ми суочавамо у Босни јесте да је од краја осамдесетих и почетком деведесетих година прошлог вијека дошло до наглашавања посебних националних, вјерских и културних идентитета. То је био процес либерализације након пада социјализма и тај процес је био, наравно, оправдан као вид освајања слобода у друштву. Међутим, да бисмо имали Босну и Херцеговину као заједницу, постоји граница на којој можемо имати одвојене културне и националне идентитете, а на другој страни морамо имати неку врсту „културног хибрида” између различитих националних и културних група уколико желимо да та заједница опстане.

---

6 Ђуро Шушњић, *Драма разумијевања*, Чигоја штампа, Београд, 2004. стр. 96-97

NATIONAL AND RELIGIOUS HATRED - GENERATOR OF INSTABILITY IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Ostoja Barašin, Ph.D.

Defendology Center for Security, Sociological and
Criminological Research
Banja Luka

Summary

Hatred and hate language, as its product, are daily basis of the political situation in BiH. The paper deals with causes of hatred and its consequences. Hatred is the main generator of conflicts and it is not possible to talk about overcoming a conflict without understanding its real cause. It is the understanding that is the main problem. The key actors of the political scene in BiH differently interpret causes of crisis, character of conflict and future organization and functioning of the country structure. Exclusiveness and intolerance are the main barriers for overcoming a long-lasting conflict among BiH nations. Manipulation of religious feelings and lack of unique public opinion render BiH far from being truly stable and impossible for a mutual life for all citizens. Many researches dealing with things that are common for all world religions show that it is impossible to establish peace if it does not exist within religions and churches. There will be no peace until religions, particularly the neighboring ones, start working on the things they have in common .

Key words: *hatred, hate language, religious feelings, dialogue, tolerance.*

МЕДИЈСКО ГЕНЕРИСАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ

Кратак научни чланак

УДК 316.647.3/.5:659.2/.4

доц. др Миодраг Ромић
Факултет политичких наука
Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: *Заокупљени постмодернистичким тезама о предностима друштва богатог информацијама у БиХ заборављамо поставити нека врло важна питања:*

Зашто медијске информације које производе ефекте агресивности, нетолеранције и мржње постају све бројније? Које медијске куће генеришу такве врсте информација, с којом намјером и каквим посљедицама по друштво у БиХ?

Изгледа, да би организација и реализација оваквих научно-истраживачких пројеката, уз материјално-финанцијску подршку државних и ентитетских институција, била од велике користи за друштво у БиХ.

Кључне ријечи: *медији, постмодернизам, агресивност, толеранција, мржња*

Увод

Медији (штампа, радио, телевизија, Интернет) су средства масовне комуникације. Као битан чинилац укупних друштвених односа заузимају посебно мјесто у савременој социологији.

Према Дагласу Харперу назив медији потиче од латинске ријечи **media**, која представља облик множине од **medium**¹, што значи на половини, у средини, на истом одстојању од двије ствари.

¹ Douglas Harper (2008), Etymology Dictionary, Historian, Nev York

Паул Вилкинсон под овим појмом подразумева све методе и канале преноса информација.²

Према првој дефиницији, ако би је строго интерпретирали, у медије би се убрајали и сви "неформални медији" ка што су неформални разговори на улици, пијаци, кафани, док друга представља прецизно одређење једног генеричког појма.

Под појмом **масовних медија** Тровлер подразумева „методе и организације помоћу којих специјалистичке друштвене групе преносе поруке широкој, социјално мјешовитој и распршеној публици” (Тровлер, 2002: 935).

Антоњина Колсковска **масовне комуникације** дефинише као „процес ширења из центра, означеног као извор, оних садржаја који су у симболичком виду знакова усмерени примаоцима оспособљеним за њихов пријем” (Клосковска, 1985: 102).

За ову тему релевантни су само формални медији - телевизија, радио, новине и Интернет.

Медији (пост)модерног доба

(Пост)модернизам постаје нови филозофски дискурс у тумачењу савременог свијета а постмодерност "**стање медијске презасићености**" у којем медији као кључни елемент тог стања условљавају изградњу једног новог система вриједности и разумјевања свијета на основама глобалне информације. Ревоуционарне промјене на плану медија и медијских комуникација доводе до стања у којем се бришу разлике између ријечи, слике и информације, а оно што је првобитно подразумевано под појмом „**објективности**" постепено изчезава.

Друга посљедица постмодерности је урушавање свих традиционалних система вриједности и њихова релативизација. Пасивна публика све чешће бива изманипулисана од стране оних који креирају медијске садржаје. Социолози оправдано постављају питање у вези са медијским методама које се користе, питањима које постављају медијима и одговорима које добијају.

Агресивни медијски садржаји производе ефекте агресивности на широки круг прималаца информација. Експанзија вербалног и виртуелног насиља у медијима има директне везе са вербалним (говорним), а потом и стварним насиљем у животу.

Ниједна епоха у историји човјечанства није имала на располагању тако моћна, развијена и разноврсна средства комуникације као ова. Велика мрежа комуникацијских сателита, савремене телефонске комуникације, масовни медији и интернет омогућили су да информација постане једна од главних карактеристика нашег времена. Масовна производња и облико-

---

2 Paul Wilkinson (1997), *The Media and Terrorism: A Reassessment*, Frank Cass, London.

вање, усмјеравање и дистрибуција информација директно утиче на све сегменте нашег живота и тај утицај постаје све интензивнији.

Ова највећа достигнућа савременог свијета нису увијек у функцији општег просперитета и хуманизације наше цивилизације. Она се често користе и у нечасне сврхе и умјесто подршке развоју толеранције и универзализације људских права, често бивају искориштена за ширење нетолеранције, агресивности и мржње.

Говор мржње је производ опште моралне декаденције савременог свијета. Његово генерисање путем снажне медијске подршке, посебно у земљама транзиције као што је наша, много је опасније и веће зло.

Говор мржње као медијска појава

Говор мржње би се могао дефинисати као говор којим се напада или омаловавају одређена друштвена група или појединац као припадник те групе. Углавном је усмјерен према појединцу или групи због њихове расне, вјерске, или етничке припадности, а врло често и према политичкој оријентацији појединца или групе.

Медијско генерисање говора мржње, у суштини, је процес медијског ширења садржаја говора мржње на велики број прималаца информација. Говор мржње постојао и давно прије појаве масовних медија. Међутим, његово генерисање у постојећем обиму без масовних комуникација не би било могуће. Носиоци говора мржње су у масовним медијима пронашли моћног савезника који им омогућава придобијање пажње великог броја примаоца информација.

У приступу овом проблему, приоритет се, углавном, даје телевизији као најмоћнијем медију при чему се неоправдано занемарује улога интернета као идеалног медија за ширење говора мржње. Предности овог средства за генерисање говора мржње су вишеструке: анонимност комуницирања, јеностава и лак приступ, одсуство цензуре или неког другог облика контроле, скоро читава свјетска популација као потенцијална публика, брзо преношење информација, врло мали трошкови одржавања, могућност комбинације текста, слике, звука и „скидања” садржаја, могућност да се утиче и на класичне медије који користе Интернет као извор информација (Една Рид и др., 2007).

Закључак

Човјечанство ни у једној етапи свога историјског развоја није располагало са моћнијим средствима комуникације од оних са којим располаже наше савремено друштво. Овај моћни потенцијал може бити усмјерен на из-

градњу толеранције, хуманих друштвених односа и очувања прокламованих универзалних људских права и слобода. Међутим, ову моћ су веома брзо уочили и они који је желе искористити у нечасне сврхе, производњом и генерисањем нетолеранције, агресивности, мржње и свеопште моралне декаденције која представља предворје краја наше цивилизације.

Литература

1. Татјана Тапавички Дуроњић (2006), Интернет и комуникација, Завод за уџбенике и наставна средства, Источно Сарајево.
2. Nenad Kesmanovic (2008), The Reaches of Democracy, Humanity Books, New York
3. Самјуел П. Хантингтон (2000), Сукоб цивилизација и преобликовање свјетског поретка, ЦИД-Романов, Подгорица-Бања Лука.
4. Edna Reid, Jialun Qin, Yilu Zhou (2007), Collecting and Analyzing the Presence of Terrorists on the Web: A Case Study of Jihad Websites, University of Arizona and Haifa University, Tuscon, Haifa.
5. Paul Wilkinson (1997), The Media and Terrorism: A Reassessment, Frank Cass, London.
6. Douglas Harper (2008), Etymology Dictionary, Historian, New York.
7. Moren Edgar (1976): Duh vremena: Esej o masovnoj kulturi, Kultura, Beograd.
8. Michael Haralambos, Martin Holborn (2002), Sociologija: teme i perspektive, Golden marketing, Zagreb.
9. Mihail Epštejn (1998), Postmodernizam, Zepter book world, Beograd.

Internet:

1. <http://en.wikipedia.org/wiki/Postmodernism>

MEDIA PRODUCING HATE SPEECH

Dr. Miodrag Romić, Associate Professor
Faculty of Political Sciences
Banja Luka

Summary

Being preoccupied by post-modernistic presumptions on advantages of an abundantly informed society in Bosnia and Herzegovina we forget to pose some very important questions:

Why is frequency of media information producing aggression, intolerance and hate increasing? Which media produce such type of information, with which intention and consequences for the BiH society?

It seems that realization of scientific research projects aimed at establishing facts as to this issue with support of entity institutions would be beneficial for the society in Bosnia and Herzegovina.

Key words: *media, post-modernism, aggression, tolerance, hate*

СПИН ДОКТОРИ И ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА КОМУНИЦИРАЊА У МЕДИЈИМА¹

Прегледни научни чланак

УДК 316.344.3:659.2/.4

доц. др Татјана Дуроњић
Факултет политичких наука - Студиј новинарства
Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: У тексту се анализира повезаност и природа интеракције два појма: појма спин доктора и феномена политичке културе у медијима с намером да се пронађу и одреде општа места међусобног приближавања. Приказана интеракција истраживачких појмова има за циљ да укаже на значај институције спин доктора у процесима политичке комуникације и да прикаже процесе ревидирања неких стандарда медијске културе презентовања догађаја.

Кључне речи: спин доктори, политичка култура комуницирања, медији, медијска култура.

Двадесет и први век је време реализовања многих теорија и парадигматских оквира из области медијске културе, културе дисеминавања, перцепције дисеминованих порука и културе комуникације путем медија, најављених крајем прошлог века. Стога се може говорити да су неке теорије настале осамдесетих година 20. века биле преурањене² та да су, услед тога, биле футуристичке или утопистичке. Теорија о коеволуцији и конвергенцији ме-

1 Под медијима се у овом раду подразумевају технички канали за масовну и јавну дисеминацију информација, одређених оквирима журналистичке културе. Дакле, за емитовање информација одређених као чињенице о догађају битном за јавност.

2 Користи се термин Роцера Фидлера, који је говорио о преурањеним медијима, које друштво, из тих разлога, није верфиковало, нити препознало као друштвено прихватљиву и корисну технологију. Више: Fidler, R. (2005) *Mediamorphosis*, Beograd: Clio.

дија, теорија пропагација, ремедијације, медијаморфозе (Фидлер, 2005), различите теорије о нестајању медија, усмеравању глобалне људске цивилизације на комуницирање путем једног унимедија (Дебре, 2000) или мета-медија (Манович, 2001), у основи имају заједничке ставове о суштинској измени природе медија. Теоретичари већ говоре о нестајању екрана у класичном смислу (Манович, 2001), о дематеријализацији и симулирању стварности у виртуелном простору интернета (Вирилио, 1998) о нужном ширењу компетенција комуникатора у медијима (Тапавички-Дуроњић, 2006, 2008), промени природе публике, о времену сумњи и страха (Кембел, 2005) нових истина и правди (Ђорђевић, 2009), времену инстант културе (Ериксен, 2003). Студије културе указују на процесе такозване хибридизације света (Ђорђевић, 2009) у смислу настајања нових простора, времена, културних образаца, вредносних оријентација, уметничких форми, спознајних парадигми, алтернативних гледишта и слично.

Али, хибридизација је процес који делује и који је захватио и друге области друштвеног живота. У медијима се под утицајем ових кретања дешавају битне промене на релацији комуникатор и јавно информисање. Медији, посебно информативни медији, фер извештавања³, често замењују поступком рутинског писања, који може довести до негативног ревидирања медијске објективности. Адам Бригс и Пол Кобли (2005), уочавајући овај процес, констатују: *...информативни медији ретко праве разлику између „тачности” и „истине” (исто: 663).*

Комуникација у медијим у том смислу трпи ревидирања нове културе медија битно условљене постмодернистичком⁴ парадигмом, једноставно означеном као критици и превазилажењу модерности као типа културе, која се развијала у капиталистичким друштвима, подржавајући рационализам и моћ ума, као доминанте тачке своје теорије. Посмодернизам у медијима огледа се у оријентацији да се измене постојећи процеси, обрасци, технике, методи, кодекси и норме, значења и поредак ствари у њима и ускладе с новим временом (*новим духом времена.*). Да се путем медијске продукције пруже алтернативни начини стварања медијског садржаја, помере границе неких етичких постулата и измене „тврда” правила у новинарству. Медијска продукција, под овим утицајима, све чешће наглашава потребу за различитошћу уместо стандарда, фасцинацијом новитетима и променама у медијској пракси и теорији, коришћење различитих стилова и истовремено мешање употребе стилова, а често и, како би то рекао Thomas Walker, *толеранцију у погледу расцепканости и нејасности.* У неким моментима овог

3 ВВС правило за објективно информисање. Иначе, до 70-тих година прошлог века ВВС новинари су „осигуравали” објективност употребом два контролна, независна агенцијска извора. Ову праксу потврђивања објективности у медијском извештавању, амерички новинари означавају као триангулацију, а британски говоре о правилу „три палца”, поступку у којем испитују релевантност медијских извора.

4 Комплексан појам који се, сматра Јелена Ђорђевић (2009: 184), везује за филозофске и теоријске парадигме о интерпретацији света измењеним под утицајем нове технолошке ере (постиндустријско доба) и измењеног капитализма (мултинационални капитализам).

рада могу се препознати елементи такозваног Велшовог *дифузног постмодернизма* (Велш, 2000), у облику тенденциозне релативизације културе и културних образаца у медијима и политичкој култури комуницирања, представљеној у медијима.

Појам политичка култура комуницирања посматра се у одређењу културе уопште. Постоји мноштво одређења и дефиниција политичке културе комуницирања и културе уопште (комплексност одређења). Гледишта су бројна, елементи који их одређују различити, а заједничке карактеристике у анализама ових појмова се преливају, сударају и стапају (симбиотички односи у значењу појмова). У овом раду користи се схватање политичке културе као *смислене целине која политици даје одређено значење* (Вујадиновић, 2008), а појам култура има широко значење као примена одређених образаца и правила, те деловање у складу с прихваћеним обрасцима. Комуникација се схвата као свака смислена, унапред планирана и одређена (експлицирана) размена порука и значења. Политичка култура комуницирања стога је третирана као културна целина која политици може да да значење. При томе се мисли на значење које комуницирање може имати у току и након медијског емитовања, а значење „политичко” у овом раду означава комуникационе процесе политичких актера у улози медијског извора. Искључиви простор анализе политичке културе комуницирања у овом раду посматра се, дакле, кроз деловање институција медија у процесима дисеминовања информација из домена политичког дискурса и његовог јавног презентовања у медијима.

Јавни простор медија интригира не само популизмом,⁵ већ и глобалним консензусом да су медији постали општа места за промовисање стандарда, вредности, ставова, моћи, имиџа, гледишта. Рано препознавање моћи медија да одређују стварност, одабиром догађаја за дисеминовање, одређивањем интензитета и времена трајања медијске информације⁶ (агенда), креирањем њене форме и степена мултимедијалности свакако припада комуникаторима у медијима.⁷ Али, у овом простору као засебни комуникатори, релативно повезани⁸ с комуникаторима у медијима, последњих десетак година налазе се и спин доктори⁹ у улози медијатора између журналистичке и политичке културе комуницирања.

Спин доктори (*spin doctors*)¹⁰ су стручњаци за политичко комуницирање, посебно битни у ванредним друштвеним ситуацијама и у периодима кризног политичког комуницирања. То је међутим, једно од неких од-

5 У овом контексту реч има значење популарности.

6 Медијска информација схваћена у оквирима журналистичке културе.

7 Под овим појмом схватају се запослени у медијима, који одређују, селекују, обрађују и дисеминују информацију о јавном и значајном догађају за јавност - уредници и новинари.

8 Деле медијско тржиште, често и занимање.

9 *Spin* – вртети, окретати се; *doctor* – у смислу стручњак за нешто. Када делују у тимовима појава се означава термином *spin patrol*.

10 Сматра се да је „отац спина“ *Edward Bernay*, који се бавио истраживањем утицаја америчке дуванске индустрије и индустрије алкохола на тржиште и јавност.

ређења спин доктора.¹¹ Према неким теоретичарима они су саветници за имиџ, вешти манипулатори чињеницама,¹² контролори информација, пропагандисти (непотпуних или чак неистинитих информација). Спин доктори су експликатори чињеница, односно: спин доктори су стручњаци за медијску промоцију и тенденциозну комплексну интерпретацију чињеница путем посебних техника вештина и механизма, помоћу којих делују на стварање имиџа, става, мишљења. Медији суза спин докторе канали за презентацију и промоцију спинованих чињеница, поступака, процеса, догађаја и других појава, које могу бити предмет деловања спин доктора. Савремени профил спин доктора описује спина као интелигентног, образованог човека, вештог у комбиновању искустава, чињеница и потреба „стране“ која га је ангажовала за промоцију. Често је дуго непознат јавности, а најбољи међу њима, сматра сене *остављају трагове* (Бригс/Кобли, 2005: 125). У односу на комуникаторе у медијима, они не морају да поштују етичке кодексе, који уређују област медијског деловања. За разлику од новинара, не одговарају јавности, већ послодавцу, који их је ангажовао. Често због такве позиције на тржишту информација битно ревидирају истину и креирају стварност у складу с циљевима и потребама послодавца. Посебну друштвену видљивост спин доктори имају када делују у подручју политичке промоције странке, идеје, институције, покрета, идеологије и слично.

Први стручњаци за политичко комуницирање били су уствари стручњаци за праћење и вођење политичких кампања. Једну такву агенцију створили су *Clem Whitaker* и *Leone Baxtep* Сан Франциску 1933. године. Али, први стручњаци за односе с јавношћу постојали су још крајем 19. века у Америци.¹³ С обзиром на географску распрострањеност и постојање стручњака и установа за односе с јавношћу, разликују се четири главна историјска периода: период до Првог светског рата карактеристичан по пасивности и скромној распрострањености (Америка). Други период¹⁴, између два рата обележен је појавом ових установа и стручњака и на европском континенту (Енглеска), потом, период после Другог светског рата, време стабилизације професије, те и ново време односа с јавношћу након 1960. године¹⁵. За конституисање и развој професије стручњака за односе с јавношћу други развојни период подудара се с великим друштвеним кризним ситуацијама, које су захтевале континуирано и свестрано информисање путем медија. Сматра се да је Рузвелтова влада приморана на непопуларне мере због комплексне друштвене кризе у Америци тог времена, била инспиративна за

11 Често се о спин докторима говори као о маркетиншким стручњацима за комуницирање.

12 Тојотини стручњаци за односе с јавношћу квар на Тојотиним аутомобилима, због којих је Јапан изгубио милионске суме новца, назвали су „феноменом“. Сматра се да је овај термин настао деловањем спин доктора.

13 Међу првима је службу за односе с јавношћу имала америчка железница. Једна од најранијих установа за односе с јавношћу основана је у Бостону почетком 20. века. Више: Кнежевић, В. (2006: 7).

14 У овом периоду, 1923. године, штампана је и прва књига за односе с јавношћу, али и прва агенција за односе с јавношћу (*S. Black*, 1997, Према: Кнежевић, В. 2006).

15 Период у којем настају први институти за односе с јавношћу и прва удружења.

деловање стручњака за односе с јавношћу. И сам Рузвелт био је вешт комуникатор с јавношћу.¹⁶ Резимирано, односи с јавношћу имају под контролом време и теме извештавања у медијима (Rus-Mol, 2005: 265).

Спин доктори, као врста стручњака за односе с јавношћу јављају се у поменутој четвртој фази развоја односа с јавношћу. Први пут реч је употребљена у политичкој комуникацији председничке кампање Роналда Реагана у Америци 1984. године с намером да се именују медијски саветници за стварање имиџа. Од тада је ова врста саветника, експерата за комуникацију и промоцију присутна у многим развијеним политичким системима и друштвима. Многи од њих својим деловањем утицали су на доношење важних светских политичких одлука, па и на покретање ратова.¹⁷

У досадашњој скромној теорији о спин докторима издвојено је неколико начина и метода деловања спин доктора:

1. Поступак одабира и селектовања позитивних чињеница.
2. Одвлачење јавне пажње на проблем конкурента.
3. Коришћење глобално важних догађаја за тзв. „избацивање властитог смећа”¹⁸
4. Употреба јавности непознатих, обичних људи ради промоције одређене идеје, у овом случају политичке идеје...
5. Увлачење новинара у тзв. *deadline*¹⁹ како би били рањиви и притиснути да их користе као изворе и понуде одређени аспект.
6. Занимају га технике власти, мање га интересује сама власт.
7. Заговорник је Макијавелистичког слогана да циљ оправдава средство.
8. Има приступ „творцима мишљења”, онима који су доносиоци одлука. (Никшић).²⁰

О спин докторима пишу у Стојковић и Радојковић (2006) наводећи пет врста спиновања у односу на начин и време деловања медија: *предспиновање, постспиновање, торнадо спин, контролу кризу и ограничавање штете* (114). Предспиновање је поступак деловања спин доктора према јавности (уз помоћ медија) пре него се „нешто догодило”. То је уствари *припрема пажње јавности* за догађај или за став о некоме или нечему. С обзиром

16 Често је недељом давао изјаве за медије, сигуран да ће изјава бити објављена због синдрома медијског понедељка или хроничног недостатка вести почетком седмице.

17 *Alistair Campbell*, директор за комуникацију и стратегију у *Downing Streetu*, спиновао је у афери *September Dossier*, у извештају британске владе о постојању ирачког нуклеарног оружја. Овај извештај је знатно променио став британског јавног мњења о потреби бомбардовања Ирака. Након откривања афере лажног извештаја, *Campbell* је наставио са спиновањем користећи технику торнадо спина, скретања пажње на мање битну чињеницу – откривања извора те информације у Министарству одбране.

18 *Jo Moore*, британска саветница на дан терористичког напада на америчке куле, 11. 09. 2001. године изјавила је својим шефовима: *Данас је најбољи дан за објављивање свега чега се стидимо*, алудирајући на фокусираност пажње јавности на догађај теорористичког напада /www.news.balkansecurity/11.04.2010.

19 Односи се на недостатак времена у медијима.

20 Према: www.pr-eminencija.blogspot/12.4./2010.

на циљеве овог спиновања може се рећи да стратегија и политика спиновања треба да се развија у том правцу. Остале четири врсте спиновања баве се корекцијом након медијског дисеминаовања и након јавног запажања и акцептирања медијски презентовањог догађаја. Тада је контрола над чињеницама, емоцијама, односима и аспектима, тежа и захтева примену комплекснијих вештина и знања.

Институционализовано спиновање у савременој међународној, посебно политичкој комуникацији, где постоје снажне и континуиране потребе за усмерено и контролисано комуницирање, продуковало је низ нових „услуга“ у области комуницирања. Истовремено је стручњаке за односе с јавношћу и спинове, сматра Мира Бехам, учинила ослонцимаза „три стуба класичне спољне политике“ – дипломатију, трговину и културу, што води ка такозваном *Outsourcingu*, издвајању важних спољно-политичких делатности из државних институција у приватну сферу утицаја²¹. Ово померање граница утицаја према приватном сектору води ка, сматра Бехамова, приватизацији спољне политике спровођену од стране приватних „компанија“ за лобирање, консалтинг, креирање стварности, одређивање истине. Једном речју, делују као центри за изнајмљивање гледишта и стварање догађаја. Политичка комуникација битно је одређена радом ових „дипломата на изнајмљивање“. Без помоћи ових приватних „комапнија“ за комуникацију више није могуће замислити политичку, па и сваку другу комуникацију.²²

Добар пример моћи које ове агенције имају је рад Вашингтон групе (*Washington group*), којом руководи Сусана Молилари (*Susan Molinari*)²³. Главне особине тих америчких ПР консалтинг или лобистичких фирми су њихова социјална, политичка, и структурална умрежаност... У њиховим руководствомима се налазе бивши конгресмени, сенатори, сарадници и функционери америчке администрације, представници тајних служби и америчке војске, истакнути сарадници медија, председници великих корпорација, што подразумева кратке путеве до кључних места у политици, медијима, привреди и безбедносним структурама, каже Бехамова²⁴. *Washington group* је за клијента имала Владу Косова у току 1998. године и у првој половини 1999. године када је послове презентовања интереса Косовских

21 <http://www.koreni.net/broj41/mocneveze.htm/> 29.3.2010.

22 Ове су фирме ушле у разне глобалне корпорације и холдинг установе путем фузинурања, мерџера, аквизиције, институције франшизе, алијанси и слично. Холдинг компаније су посебно значајне, јер је реч о правним субјектима, који контролишу и имају власништво над само наизглед правно самосталним субјектима. Рокфелер, Ротшилд, Шнајдер су неке од тих холдинг компанија.

23 Чланица америчког Конгреса од 1990. до 1997. године. Сматрана је у том периоду најутицајнијом женом у Конгресу. Госпођа *Molinari* је чланица неколико одбора, савета великих установа, укључујући: *Protective Life Insurance, the Toyota North America Diversity Advisory Board, the March of Dimes Advisory Board, and the National Italian American Foundation*.

24 Мира Бехам је била представница Србије при Уједињеним нацијама и у ОЕБС-у. Радила је као професорка новинарства на једном немачком универзитету. Ауторка је књиге *Ратни бубњевци*, и цењена аналитичарка, новинарка и публицисткиња, која се бави различитим аспектима рата у бившој Југославији. Ауторка је пројекта *Информативни ратови на Балкану* и сарадница Уједињене српске дијаспоре Европе (УСДЕ). Ради и за онлајн новину *Корени*.

Албанаца поново преузела друга велика агенција *Ruder Fin*.²⁵ Према Бехамовој, уз помоћ *Washington group* Влада Косова је отворила информативни центар у Вашингтону преко којег је: ширила вести и информације о конфлику, обезбеђивала контакте албанских лидера са медијима, сенаторима, конгресменима, члановима амаеричке администрације и представницима међународних институција и невладиних организација, осигуравала им правну и другу помоћ за време преговора у Рамбујеу, пласирала текстове коментара о потреби подизања оптужнице против Слободана Милошевића...²⁶ *Ruder Fin* је агенција која је радила на промовисању више држава и народа у току рата у бившој Југославији: лобирала је такође за Хрвате²⁷ и муслимане у БиХ. Посебан успех се овој агенцији приписује у придобијању Јевреја на страну муслимана у БиХ. У глобалној светској комуникацији током извештавања о догађајима с Балкана, услед деловања ових центара почели су да се користе нови термини за дескрипцију и извештавање о овом рату, попут: етничко чишћење, концентрациони логори, масовна страдања, термини који се и данас користе у дескрипцији овог рата. Ова и слична лобирања битно су утицала на став светске јавности и политике према рату на просторима бивше Југославије. Може се рећи да су догађаји на Балкану из тог времена били врло инспиративни и развојно подстицајни за ову и сличне агенције, које су у то време деловале на овим просторима. Наиме, у периоду од 1991. до 2002. године на Балкану је деловало најмање 40 консалтинг фирми из Америке²⁸ које су, према истом извору, у: деведесет процената биле активности српских (ратних) противника, укључујући Словенију а, од 1997. године и Црну Гору. Сва ова деловања агенција за односе за јавношћу имају спин елементе у себи: консултанти су спин доктори и користе се методе спиновања (рекламирање, манипулисање чињеницама, пропаганда, експликација, уместо фактографије).

Агилнија култура промоције Србије и српских интереса почиње почетком 2001. године²⁹. Влада премијера Ђинђића користила је услуге америчког консултаната Џемса Дентона.³⁰ За Владу Србије³¹ ради компанија RSLB³²,

25 Оснивач и власник агенције *Ruder Fin* за којег је тада радио *Yems Harf*, спин доктор познат као „виртуоз у сплеткарењу“. Ова агенција се бави не само медијском промоцијом појединаца, политичких партија, разних организација и удружења, већ и стварањем имица народа и држава.

26 <http://www.koreni.net/broj41/mocneveze.htm/>

27 За Хрватску је ова агенција почела да ради још 1991. године. Јасно је онда зашто је признавање Хрватске као независне државе од стране САД било тако брзо и успешно (7. 4. 1992. године).

28 Према подацима Немачке фондације за истраживање мира.

29 Претходна Влада Слободана Милошевића није прихватила предлоге Милана Панића и Хелен Делић Бентли за организовањем лобирања за српске националне интересе.

30 Према писању Бехамове за свој рад Дентон је био плаћен са 120.000 долара за годину дана. У току трајања овог уговора, консултанту су били плаћени сви путни трошкови.

31 Срђан Шапер и Небојша Крстић раде спин за председника Тадића. Александар Никитовић и Дејан Михајилов послове спина раде за ДСС, односно за представника странке, Војислава Коштуницу.

32 Акроним начињен од иницијала презимена власника ове компаније: *Juval Rabin, Simon Seves, Amnon Lipkin- Sahak, Gil Birger*. Џеј Футлик је директор фирме, иначе саветник Била Клинтонa и бивши заменик агенције Рудер Фин.

израелска компанија са међународним угледом и високом компетенцијом. Послове лобирања и спиновања за Републику Српску (РС) и њене репрезенте од 2007. године обавља америчка лобистичка кућа *Quinn Gillespie / Associates LLC*. За сада не постоје научна истраживања, позната ауторки, која би могла довести у везу, рад ове организације (или неке сличне) са процесима формирања ставова светског јавног и политичког мњења према институцијама РС и према политичкој стратегији, које она исказује у међународној политичкој и друштвеној комуникацији. Чини се, ипак, да је негативни публицитет споља, који је годинама постојао према РС померен парцијалним, спорадичним и локалним кретањима према благо позитивном публицитету.

Организовано и планско заступање одређеног интереса, показује искуство спиновања, може значајно утицати на разумевање историје и карактеристика неког проблема, питања, идеја, сукоба и слично и при томе на формирање ставова светске јавности. Институција спина је ресурс за подстицање културе представљања и културе промоције, а медијски простор је доминантан за јавну и масовну популаризацију и презентацију њиховог мање-више видљивог деловања.

Са савременог становишта журналистичке културе, спиновање и сличне појаве унутар медијске комуникационе праксе, воде ка примени културе тврдњи уместо културе доказивања (Рус-Мол/Загорац-Кершер, 2005). У свету симулакрума, медијске слике, како је давно запазио Бодријар, не репродукују стварност, већ слике о стварности. У промени медијске парадигме извештавања, спин доктори и други стручњаци за медијску промоцију, проналазе простор за креирање истине и стварности, односно слике истина и стварности. Истина, као највећи морални постулат новинарства, трансформисана је у принципе тежње ка истини и новинарске тачности, (новинарске коректности). Култура доказивања, која је обележила медијску културу дисеминовања порука и презентовања јавних догађаја, постала је култура тврдњи (релевантних извора). Примењивост медијских етичких правила и принципа формално је остварена, али у суштини на делу је субјективизација и персонализација поступака медијског извештавања и презентовања.

Литература:

1. Breton, F. (2000) *Izmanipulisana reč*, Beograd: Clio.
2. Bregs/Kobli (2005) *Uvod u studije medija*, Beograd: Clio.
3. Debre, R. (2000) *Uvod u mediologiju*, Beograd: Clio.
4. Đorđević, J. (2009) *Postkultura*, Beograd: Clio.
5. Fidler, R. (2006) *Mediamorphosis*, Beograd: Clio.
6. Hiland Eriksen, T. (2003) *Tiranija trenutka*, Beograd: Biblioteka XX vek.
7. Holmes, D. (2005) *Communication Theory*, London: SAGE Publications.
8. Knežević, V. (2006) *Spin doktori, medijski manipulatori*, Banja Luka: Littera.

9. Manovič, L. (2001) *Metamediji, izbor tekstova*, Beograd: Centar za savremenu umetnost.
10. Mattelart A. (2003) *The Information Society*, London: SAGE Publications.
11. Rus-Mol/Zagorac Keršer (2005) *Novinarstvo*, Beograd: Clio.
12. Radojković, M. Miletić M (2008) *Komuniciranje, mediji i društvo*, Beograd: Učiteljski fakultat Univerzitet u Beogradu.
13. Radojković, M. Stojković B. (2004) *Informaciono-komunikacioni sistemi*, Beograd: Clio.
14. Tapavički-Duronjić, T. (2006) *Internet i komunikacija, medijska sinergija posredija*, Istočno Sarajevo: Zavod za udžbenike Istočno Sarajevo.
15. Tapavički-Duronjić, T. (2008) *Kompiuterska kultura i moderni mediji*, Banja Luka: Filozofski fakultet.
16. Velš, V. (2000) *Naša postmoderna moderna*, Sremski Karlovci-Novi Sad: IK Zorana Stojanovića.
17. Virilio, P. (1998) *Informatička bomba*, Novi Sad: Svetovi.
18. Vujadinović, D. (2008) *Civilno društvo i politička kultura*, 109. god. Sv. 1. (21-33)
19. Vujadinović, D. Veljak. L. Pavićević, V. (2004) *Između autoritarizma i demokratije/Civilno društvo i politička kultura-* Beograd: CEDET Beograd, CEDEM Podgorica, CTCSR, Zagreb.

Интернет извори:

1. www.news.balkansecurity/11.04.2010./
2. <http://www.koreni.net/broj41/mocneveze.htm/29.03.2010./>
3. <http://www.communicationencyclopedia.com/public>
4. www.pr-eminencija-blogger/12.04.2010./

SPIN DOCTORS AND POLITICAL CULTURE OF COMMUNICATION IN THE MEDIA³³

Dr. Tatjana Duronjić
Faculty of Political Sciences
Department for Journalism
Banja Luka

Summary

Correlation between spin doctors and phenomenon of political culture in the media and nature of their interaction are analyzed in this text, with the intention to uncover and determine general points of their interaction. Interaction of research concepts, as shown in the text, is intended to point to significance of the institution of spin doctors in the processes of political communication, as well as to depict processes of revision of the media cultural standards in presenting affairs or events.

Key words: *spin doctors, political culture of communication, the media, the media culture.*

---

³³ The media in this paper imply technical channels for mass and public dissemination of information determined by the framework of cultural journalism. That is for the broadcasting of information established as facts regarding events important to the public.

УТИЦАЈ ЈЕЗИКА МРЖЊЕ У МЕДИЈИМА НА ЈАВНОСТ

Прегледни научни чланак

УДК 316.647:324.727

др сци. Милован Милутиновић¹
Независни универзитет
Бања Лука

Апстракт: Медији, у својој онтогенези, полазе од хуманистичке усмерености да посредују друштвена, културна, национална и друга знања као цивилизацијска остварења и актуелностима социјалну реалност учинила транспарентном. Језик је најзначајније средство комуницирања у изражавању мишљења, ставова, апстракција, догађаја, процеса и емоционалних стања. Крајњи ефекти остварују се у јавности која чини друштвени и политички простор где настаје и делује јавно мњење, као колективна мисао-емоционална реакција на политичке проблеме. Поред хуманистичке улоге, језик се често користи као средство пропаганде и мржње усмерене на побуђивање негативних осећања. Мржња је у основи емоционални излив негативних осећања људи и група према другима, посебно у конфликтним друштвима а њихова употреба у медијима производи деградације комуникација и негативне ефекате у јавности. За политичаре, новинаре и грађане важи право слободе говора и изражавања мисли, с тим што етички кодекси налажу одговорност за јавну реч и исказивање мржње, што се у БиХ недовољно поштује. Неки аутори језик мржње у медијима сврставају у елемент стратегије пропагандног деловања као техника пропаган-

¹ Др сци. Милован Милутиновић - доктор политичких наука - професор комуникологије и политичких наука на Независном универзитету Бањалука, аутор више студија из области комуникација, информисања и пропаганде. У рату у БиХ као пуковник био је начелник Информативне службе Главног штаба ВРС и главни уредник листова „Крајишки војник“ и „Српске војска“.

дног деловања усмерена на остваривању одређених циљева, чему се демократске институције морају енергично супроставити.

Кључне речи: медији, језик, јавност, предрасуде и стереотипи, мржња

Увод

При елаборацији ове теме неопходно је сагледати друштвену функцију медија и њихов утицај на јавно мњење друштва, а потом сагледати облике испољавања мржње путем медија у БиХ, и након 15 година од завршетка оружаних сукоба. Националистичке снаге у БиХ настављају користити медије у елаборацији и усмеравању нетрпељивости и мржње према другим народима. Моћ медија видљива је у стварању медијске стварности која замењује конкретну реалност што води злоупотребама њихове друштвене функције. Коришћења медија од стране политике у крајњој линији води симбиози у којој се медији и политичари међусобно инструментализују. То значи да медији, најчешће врше политичко паковање информација у складу са захтевима политике.

Медији попримају облик и функције социјалних, политичких, културних и друштвених структура друштва посредујући поред позитивних и неке негативне појаве, попут језика мржње. У стварању жељених догађаја и мржње учествују политички субјекти који приморавају медије да информацијама дају жељени тон. У томе посебно место заузима однос према истини. И **Сократ и Гете**, говорили су да се „морални закони и сва правила своде само на једно: „Истину.“ Међутим, стварност је другачија каже **Винстон Черчил** „Истина је тако драгоцену да се мора штитити бедемом лажии.“

Језик мржње садржан је у емоционалним последицама његовог коришћења у медијима са циљем изазивања нетрпељивости, нетолеранције, страха, неизвесности, зебње, nelaгоде или љутње која ће призвести асоцијална и емотивна понашања. Мржња у медијима заговара подређеност једне групе другој и нетрпељивост према појединцима или одређеним групама, посебно за време криза и рата, када позивају на освету и насиље. Карактер медијских порука од значаја је за перцепцију противничке групе ка помирењу и елиминисању свих облика злоупотреба у БХ јавности. У овом раду тежиште ће бити усмерено на изворе мржње у медијима и њихов утицај на јавност.

Медији и језик мржње

Постоје бројне теорије односа комуникација и медија према друштвеној стварности. **Харолд Ласвел** је 1948. године утврдио да комуникације и медији стабилизују друштвене системе који носе вредносне структуре, али се

понекад инаугуришу и негативне тенденције. Комуниколог **Михаел Кунц-зик** међу основне функције медија у друштву потенцира информисање, стварање пожељне јавности (јавног мњења), артикулисање интереса друштвених група, посредовања информација од власти од грађана, селекције критике и друштвене контроле и сл. (2001: 57). Медији у БиХ су део друштвеног и политичког система и не могу се посматрати издвојено од противречности на сцени.²

Не постоји интегрална дефиниција језика. Он је најсавршеније средство споразумевања људи. *„Језик је систем знакова који човеку омогућује развијен друштвени и душевни живот, и који се остварује у општењу међу људима”* (Бугарски, 1995: 12). Језик и говор су условљени један другим у медијским садржајима, па се поступци и тајне намере одређених снага крију у језику, што аналитичари прате и процењују посебно утицају ефеката у конкретној јавности.

Комуниколог **Тома Ђорђевић** наводи да је јавно мњење облик колективног расуђивања о друштвеним питањима и регулатор односа међу људима. Када је реч о политици, где се појам користи у комуникацији, означава политичку јавност о битним питањима за функционисање друштвене заједнице (1989: 61). Јавност указује на отвореност садржаја путем језика у медијима, док је у значењу „јавно мњење” садржано значење репутације, угледа, оцене и мишљења других о неким појавама. Према **„Политичкој енциклопедији”**: *„Јавно мњење је ... заједничка психолошко-идеолошка реакција одобравања или осуде, подржавања или противљења према поступцима, мерама и одлукама од интереса за друштво”* (1966: 456).

Демократија као политички поредак је незамислива без улоге медија, као преносника интереса друштвених група, као креатора јавног мњења који информишу и контролишу развој демократије и грађанског друштва. За разлику од политичке моћи, *„моћ јавне речи”* коју продукују медији треба да користи друштву да штити одређене вредности и људско достојанство. Медији преносе шире информације и ставове који активирају осећање различитости, исправног и лошег, и тиме развијају морални дијалога различитих структура. Социјални консензус испољава се кроз идеолошки „маинстрем” који обликује јавно мњење и наводи на *„прихватљиво”* мишљење – оно које је *„политички коректно”*. Не боре се сви медији за „добре” циљеве, нити треба очекивати да буде тако, а посебно не, уколико сеју мржњу и нетолеранцију, праве раздор у друштву и иницирају сукобе.

Поред општих утицаја, медији остварују снажан утицај на емоције људи које су афективни аспект свести људи и испољавају се као један од основних доживљаја.³ Јачина емоције варира од слабог интензитета расположења до

2 Током рата у БиХ сведоци смо ангажовања страних пропагандних агенција које су поред антисрпске пропаганде и манипулација у међународној јавности шириле страх, мржњу и нетолеранцију. Пропагандне агенције **“Ruder& Finn Public Global Affaire”** из Вашингтона и међународна агенција **“Hill & Knowlton”** и **“Saachi & Saachi”** преносили су муслиманске лажи и старале позитивну слику о Хрватима, Муслиманима а касније Албанцима у међународној јавности. „Агенције су за тај посао наплаћивале 70 милиона долара годишње, што су плаћали хрватски лобији и арапске земље... Био је то добро одрађен посао” (Висконти, 2006: 25).

3 Према усмерености и садржају емоције могу бити: емоције везане за чулно дражење, естетске емоције, морална осећања и емоције везане за друге људе итд.

снажних афеката и страсти. Неки истраживачи наводе да су емоције део људског наслеђа, способне да доприносе свесности и олакшавају комуникације и да кроз разне облике деловања укључују и језик мржње, утичу на страх и негативна понашања људи, у чему се посебно истиче фанатизам ангажовања и жртвовања за „свете националне и верске циљеве.”⁴

Националне и верске предрасуде и стереотипи препрека су помирењу и развоју нормалног друштвеног окружења. Предрасуде као последица менталне инерције људи, склоност генерализације и посматрања појава као „црно-белих слика” нуде негативне судове или мишљења о некој групи или појави. Односе се на ирационалну сумњичавост или мржњу према групи људи, нацији или религији. Са друге стране, стереотипи као начини размишљања о појавама, процесима, групама (националности, вери, политичкој опредељености и др.) представљају концепт које једни људи гаје према другима и често се користе за изазивање мржње и правдање дискриминаторских понашања своје групе вршећи негативну инверзију позитивних особина припадника неке групе до производње мржње.

Језик мржње се због циљева и снажних ефеката може посматрати као техника пропагандног деловања која почиње изношењем полуистина или лажи о циљној групи, са омаловажавањем група или њених припадника. Из мржње, према неким психолозима проговара страх⁵ што значи мрзимо оне којих се бојимо јер нас угрожавају. Ретко процењујемо људе на основу оног што стварно јесу и што чине а чешће то на основу предрасуда и стереотипа води повређивању и изазивању мржње. Када се посматра БиХ збиља лако је утврдити, да је језик мржње једнако коришћен од све три стране током сукоба али и од стране суседа и једног дела међународне јавности и да је и данас делом присутан.

Различита схватања мржње

Филозофи су кроз историју различито дефинисали мржњу. **Аристотел** је посматрао мржњу као жељу за уништењем нечега што је неизлечиво. Ин-

- 4 Једна од снажних емоција је фанатизам коју обележава занесеност, заслепљеност, интензивна посвећеност неким вредностима, уз спремност за ширењу тих вредности или идеја како на групе или институције. Фанатизам скоро увек укључује спремност и на личне жртве, а у екстремним условима, спремност на жртвовање других, посебно када је у питању идеологија, вођење ратова, верски, национални и идеолошки екстремизам. А, страх као емоционално стање код људи буди организовање самозаштите, изолованост од других и тражење излаза из неизвесности или осећања ниже вредности, што може бити окидач на сукобе.
- 5 Страх је примарна емоција која настаје услед опажања или очекивања стварне или замишљене опасности или претње. Урођена је и генетички програмирана реакција на физиолошком плану испољава се у убрзаном раду срца, порасту тонуса мишића, повишеном крвном притиску, повећаном лучењу адреналина, убрзаном дисању, сушењу уста итд. Манифестује се карактеристичним држањем тела које представља биолошку сигналну реакцију на опасност. Страх је осећај деперсивности и урушавања сопствене личности и духа.

дијски филозоф **Сидрата Гаутман** истраживао је порекло мржње и утврдио: Мржња се никад не смирује мржњом, већ једино њеним одсуством (www.yu-будизам.цом/техтс/вељациц). **Барух Спиноза** дефинише мржњу као тип бола чији узрок почива у спољним изворима. **Сигмунд Фројд** дефинише мржњу као стање ега која жели уништити извор своје несрећности. Неки кругови сматрају да је мржња дуготрајно осећање људи, а други пак, да је то трајни став, а не емоционално стање (Роузман, Е. Б., МцЦаулеу, Ц. & Розин, П.: 2005).

Када говоримо о језику мржње можемо га посматрати са више аспеката зависно од става аутора и срећемо лингвистички, комуниколошки, психолошки и социјални приступ. Лингвистички приступ је елементаран јер језик мржње у основи чине специфичне речи, изрази, називи и реченице у медијским садржајима. Ту срећемо погрдна имена и оцене које су утемељене на „особинама појединаца или друштвених група” које се квалификују понижавајућим и увредљивим речима којима приписују негативне особине, клевећу или исмејавају групе и понижавају личности. **Слободан Милошевић** је оптуживан за српски хегемонизам и агресију на Хрватску и БиХ и називан: балкански касапин, балкански **Хитлер**, европски **Садам Хусеин** и др. Захтеви „бомбардујте **Милошевића**” прерастају у: „бомбардујте Србе” или „бомбардујте Београд” (Милутиновић, 2005: 335). Не спори се одговорност Милошевића за рат, али се негативно етикетирање преноси на Србе што ствара мржњу.

Током рата у БиХ, медији су симплификовали садржаје у језичким порукама које су изазивале мржњу и нетолеранцију коришћењем аргумената, у којима се оцртавала борба између: **добра** (Хрвати, Муслимани - добри момци) и **зла** (Срби, злочинци, комунисти - лоши момци); **међународних права** (Муслимана, Хрвата и Албанаца да формирају националне државне заједнице и **агресије** (Срба на Хрватску, БиХ и Космет); **демократије** (коју заступају не-Срби) и **деспотизма** (репресије Срба, који спречавају демократске процесе и равноправност других народа).

Други угао посматрања језика мржње је комуниколошки, јер показује намере креатора порука или говорника као и карактера поруке којима се упућује мржња јавности. Циљ је да се повреди друга страна и омаловажи припадност нежељеној друштвеној групи или идеји, услед чега су преносе поруке специфичних комуниколошких одређења. У немачком листу „Велт” апострофира се изјава **Алије Изетбеговића** када он закључује: „Први и најважнији закључак јесте неспојивост исламског и неисламског система. Не постоји мир и коегзистенција између исламске вјере и неисламских друштвених и политичких институција. Држава мора бити израз моралних концепција религије.” Оваквом екстремном националном политиком и порукама неисламском свету изражава се мржња и уноси гнев, нетолеранција и пали ратни фитиљ сукоба људи Босне, наводи Велт (9.2.1993).

Намере порука могу бити очигледне и недвосмислене или вешто маскиране. Негативним етикетирањем лица и ругањем због националне, верске,

партијске или полне припадности, језик мржње тежи да изазове психолошку неравнотежу и емоционалне реакције. Проблем са тумачењем језика мржње је у светлу психолошких последица које изазивају код саговорника нелагоду и љутњу на понашања стране. Тако је говорећи о експлозији на сарајевској пијаци Маркале, француски генерал **Пјер Мари Галоа**, у листу „Ла либр Белжик” изјавио да су пре масакра муслиманске власти затвориле улицу са обе стране и медије држали спремне да забележе злочин, којег су припремале са исламским фундаменталистима: „*Овај извештај никада није објављен али су санкције српском народу уведене и проузроковале су више жртава, посебно међу децом и старим особама, који су исто тако били невини, као и они који су стрпљиво чекали у реду пред пекарном*” (Политика, 02.03.1994).

Социолошко тумачење феномена језика мржње у БиХ треба посматрати кроз друштвене процесе који производе дискриминацију и насиље јер је она кризно, постконфликтно, вишенационално и вишерелигијско друштво, где је језик мржње присутан и ствара нове или појачава старе антагонизме који оптерећују мултиетничко друштво и сложену државу, са демократском партиципацијом грађана. Промене, реформе и прекрајања Дејтонског споразума, којем теже бошњачке снаге у Сарајеву воде утапању Републике Српске у унитарни концепт БиХ, при чему се не бирају средства да се омаловажи српска страна која се томе врло жестоко супроставља (Дефендологија, 12.2.2010). Захтеви за унитаризацију БиХ маргинализују један народ, појачавају нетолеранцију и вербална национална и верска сукобљавања, што оптерећује ситуацију, отежава дијалог и толеранцију.

У САД дозвољава се језик мржње, док га европско и међународно право забрањују и кажњавају. Казне се користе против увреда и хушкања на мржњу, уз поштовање достојанства, слободе, једнакости и интеграција⁶. Пораст броја и утицаја невладиних организација, како националних тако и међународних, које се баве заштитом људских права, глобализација и етнички мотивисани рагови допринели су прецизнијем утврђивању појма и начина реализације. Идеја политичке коректности, стварана је као етички кодекс који покушава елиминисати дискриминаторске елементе из друштвених правила понашања и јавне употребе говора и језика мржње политичких снага и медија.

---

6 Енглески филозоф **Џон Стјуарт Мил** (1806-1873) у есеју „О слободи” (1859) наводи да је духовна слобода човека основа слободе уопште, а у слободи говора и изражавања мишљења не види само право, него и нужност. А, ко спречава изражавање мишљења руши слободу и затвара изворе хране за човечји разум. Политичка моћ расуђивања оштри се у борби мишљења и изношењем аргумената страна. Филозоф **Бертранд Расел** (1872-1970) формулисао је тезу према којој демократија изискује највећи степен стрпљења. Ограничавање говора мржње омогућава и ограничавање изражавања: „*Нема слободе за непријатеље слободе*”. Став може бити оправдање за увођење ограничења којима се угрожавају уставна и грађанска права и слободе човека.

Последице језика мржње из протеклог рата

Од почетка југословенске кризе, у медијима Запада, истурани су упечатљиви и снажни језички аргументи о српској одговорности за злочине, организовање конц-логора, етничка чишћења, силовања несрпкиња и др. чиме је вршена поларизација. Аргументима се етикетирају Срби као лоши момци који не поштују међународно право, крше људска права и слободе и врше масовне злочине у БиХ што се експлоатишу се у многим круговима и данас, што подгрејава мржњу страна. Разлог за то треба тражити у створеној основи једине српске одговорности, за рат страдање, иако је чак др **Смаић Чекић** из Сарајева утврдио да је на све три стране у БиХ страдало око 98.000 људи.

Вршена истраживања показују да језик мржње чине изјаве које плаше, омаловажавају или узнемиравају појединце или групе или изјаве које позивају на насиље, мржњу или дискриминацију због различитости. Језик мржње⁷ тежи хушкању једне стране против друге. **Стефан Шварц**, посланик ЦДУ, да би појачао антисрпску пропаганду на 128. седници Буденстага, 10.12.1992. године каже: „Нема трауматичног доживљаја за заробљенике од кастрације.” Он на 151. седници 24.4.1993. године изјављује: „Срби су једног дана бацили у пећ 15 деце, од најмањег до петогодишњака. Мајке су их припијале уз себе и опирале се... Када једно дете ставе у пећ, затварају вратанца за вучење ваздуха тадо да деца не горе него се испеку...” (Хартман, 1999: 156-161).

Због различитих друштвених околности и суптилног деловања актера, језик мржње је тешко препознати, јер мења форму, реторику, садржаје, нагласке, циљеве делујући на специфичан начин. Тако је, на пример, на заседању Скупштине БиХ, 21. 12. 1991. године **Алија Изетбеговић** изјавио: „За суверену БиХ спреман сам у мир жртвовати”. Или његова изјава из марта 1994. године: „Нама Муслиманима није потребан ниједан други народ као подршка. Ми смо довољни сами себи!...” А, у „Исламској декларацији” је написао: „у таквим условима нема мира ни коегзистенције између исламске вјере и неисламске организације и институција” (Хантингтон, 1998; 331). Све то говори да стварност боје медији, а са друге стране ограничене су способности људи да обраде све информације што узрокује селекцију чињеница и података. Колумниста „Њујорк Тајмса” **Ентони Луис** написао је 10.01.1992. године у тексту: „Западна Европа и САД годину смирују **Милошевића** и његове убице, одбијајући да повуку црту и треба их бомбардовати” (Милутиновић, 2005: 178).

Човек је упућен на комуникацију са другима и приморан да своје предрасуде прилагоди колективним представама групе. Предрасуде временом прелазе у стереотипе усмерене против социјалних група и служе интегри-

7 Разлози за испољавање мржње или дискриминације најчешће су усмерене на расе, нације, религије, социјалне групе, полне или сексуалне оријентације, политичку или друштвену опредељеност.

сању, солидарисању или разграничењу са другим групама кроз „потцењивање других и величању себе; оправдавању и прилагођавању; одбрани од непријатних чињеница попут агресије, насиља и нечовечних противника” (Гролле 1994). Предрасуде зависе од структуре личности људи и обележавају представе које служе одређеним интересима. Таква је била изјава **Биљане Плавшић**: „*Муслимани су генетски кваран материјал који је прешао у ислам. И сад, наравно из генерације у генерацију се једноставно тај ген кондензује. Постаје све гори и гори, изражава се једноставно, диктира начин размишљања и понашања. То је у генима већ усађено*”, за новосадски „Свет” (06.09.1993). Треба се присетити степена излива нетолеранције и мржње према муслиманима од стране уредника СРТ Ристе Ђоге у телевизијским дневницима.

Медији делују на људски ум који опажа информације и усаглашава их са већ похрањених подацима који ојачавају стереотипне обрасце мишљења, инаугуришући став да су Срби злочиначки народ и да им ништа није свето. **Папа Јован** прогласио је Србе агресорима и злочинцима и 8.03.1993. године са прозора према тргу Светог Петра, позивао Бога и тражио његову освету. (Милутиновић, 2005: 166). Такве оцене поглавара Католичке цркве допришле су учвршћивању већ раније створене негативне слике о Србима у међународној јавности. Радио Ватикан из Хрватске наводи разлоге сукоба хришћанских цркава из којих се видеи да нема међусобног уважавања: „*Империјалистичка идеологија 'Српске православне цркве' спречава дијалог са Католичком црквом и он је немогућ док она буде светосавска црква...*” (27.01.1992).

Ради одржавања тензија антисрпска пропаганда хранила је мржњу на свим странама у БиХ. Илустративан је покушај муслиманске стране да манипулирања изазове одговоре српских оружаних снага да би произвели укључивања НАТО у рат. Командант снага УНПРОФОР, генерал **Франсис Брикмон** је, након напада муслиманских напада на српске положаје у Грбавици, на које су Срби одговорили написао да је после три часа **Изетбеговић** писмом тражио ваздушне ударе по српским снагама: „*Тако је Босанска влада покушавала да НАТО увуче у рат.*” (Цајту, 2.9.1994).

Прича о сталној блокади Сарајева била је пропаганда пише **Ралф Хартман** немачки теоретичар међународних односа: „*Измишљена је прича о српској опсади Сарајева, а заборављени су Срби у Сарајеву... Након што су трупе Изетбеговића већи део града ставиле под своју контролу, многи Срби су избегли у зону коју су држали Караџићеве присталице...*” (1999: 148). Генерал **Брикмон** говори о самотероризму над сународницима како би се приказивали жртвама, наводи: „*болница на Кошеву била је омиљени амбијент за америчке новинаре одакле се снимало дејство српских снага по граду. На излазу из болнице саплитали су се од минобацач босанске армије због кога су Срби гађали болницу*” (Вашингтон пост, 17.01.1994). А, сама чињеница гађање болнице у Сарајеву изазивала је гнев и мржњу јавности, без обзира на разлоге таквог деловања.

Из датих примера видљиво је да се мржња медијски не посредује само као емоционална стања људи и друштвених група, већ производи као идеологија којом се дестабилише и елиминише систем постојећих људских, цивилних и хуманих вредности. Елементи поруке мржње темеље се на чињеницама, које медији износе на начин да производе одређене идеолошке матрице (националне, верске, расне, полне, партијске) помоћу којих се шири мржња као морални сурогат.

Пред Међународним судом правде у Хагу доказано је да СР Југославија није извршила агресију на БиХ. Уколико се анализирају стварне последице грађанског рата где није поштовано међународно ратно право прихватљива је изрека **Цицерона** од пре 2000 година да је „у грађанском рату све грозно, а најгрознија је победа.“ То су искусили грађани БиХ, јер је грађански рат резултирао криминалом, злочинима и масовним разарањима. Творци Дејтонског мировног споразума добро су знали узроке разбијања СФРЈ и последица међунационалних сукоба, па у преамбули пише: „*последице трагичног сукоба у региону*“ (Дејтонски споразум, 1995: 5). Тиме се потпуно одбацују тезе и пропаганда бошњачке стране, интензивна и данас како је на БиХ извршена агресија, што је потребно за подизања међунационалних тензија и јачање нетолеранције.

Анализа комуникационих процеса при распаду бивше Југославије показује да је уследио крах заједничког југословенског информативно-комуникационог простора и стварање малих система који су подржали национална руководства република. Утврђено је да су телевизија, радио, штампани медији и гласине били најзаступљенији преносиоци језика мржње. Медији су посредници дивергентних порука политичара које су деловале дестабилизујуће на политичко стање. Тиме је стварана атмосфера страха и несигурности у којој су „**други**“ били криви за „**нашу**“ несрећу, а однос према „**другима**“ дефинисао се кроз историјски, верски, национални и културни дискурс. Често истицање нечије националне и верске припадности био повод друге стране да се окрене језику мржње ради иницирања насиља.

На истраживању вршеном у Бањалуци 2008. године, на 200 узорака показало се да је језик мржње највише коришћен у националним 41 %, верским 29 %, политичким 16 %, територијалним 7 %, полним 3 % и осталим порукама 4 %. На основу таквих података евидентно је, иако због малог броја испитаника то није репрезентативан узорак, да је национални и верски елемент био двотрећински узрок изазивања мржње једне стране против друге.⁸ Неспорно је да то производи забринутост због високог степена мржње која се јавља услед различитих политичких опредељења, јер партије имају најчешће националне програме. Поред тога, у пропагандном дело-

8 Истраживање о карактеру политичке пропаганде у Републици Српској о узроцима мржње и нетолеранције у БиХ истакнути су одговори: неостварени ратни политички циљеви; национална нетолеранције и истицање предности своје нације; верска нетолеранција и величање своје вере; провоцирање нерешених уставних питања; економски проблеми и зависност од страних донација; неразвијеност демократских државних институција и различити погледи на људска права и различитости.

вању снажно се осећа верска мржња која изазива снажну хомогенизацију људи чему доприноси висок степен политизације вере.

Иако се не може прецизно дефинисати као облик мржње, мада је циљ прикривен, захтев за „укидање Републике Српске”, изражава се као потреба за функционалнијом БиХ, иако је то у суштини израз национализма. Тиме се подељеној БиХ шаље порука мржње из другог Ентитета и ствара баријера на путу тражења излаза из политичке кризе а перменентна национална и подгрејавајућа верска мржње и нетолеранција умањује заједничку коегзистенцију у оваквој БиХ. И док се национални и верски идентитет сопствене стране издиже изнад вредности друге, нема изгледа за цивилизацијски и равноправан суживот јер медијски садржаји мржње изазивају страх и неизвесност.

Говорећи о убиству српског свата на Башчаршији у Сарајеву од стране **Исмета Делалића** и почетку рата у БиХ, бивши председник ЦК Савеза комуниста БиХ, **Нијаз Дураковић**, у рату члан Председништва каже: „*Шта ће српски сватови на Башчаршији*” (Кецмановић, 2007: 137). На трагу националистичке идеологије, слична је изјава члана Председништва БиХ **Хариса Силајдића** који на најаву референдума Републике Српске од стране премијера **Милорада Додика** каже да „*Срби могу слободно да оду из Босне куда желе, али не могу ништа да понесу*”. Оваква изјава Силајдића израз је његовог схватања припадности БиХ муслиманском народу, а Срби могу да оду куда желе, што је подгрејало међунационалну мржњу у БиХ. Изјава ратног премијера Републике БиХ израз је неостварених националних и ратних циљева. Проблем је што нема санкција према оваквим носиоцима мржње, па ће њено толерисање онемогућити стабилизацију стања.

Данас готово нема наступа бошњачког лидера, а да не помиње геноцид над муслиманима у БиХ иако је Међународни суд правде пресудио да се он десио само у Сребреници. Међутим, то се перманентно користи у јавним наступима за одржавање тензија и мржњу изјавама „*Република Српске је геноцидна творевина која мора нестати*” што снажно подгревају међунационалну мржњу. Такве оцене се такође често чују из хрватских кругова, мада у мањој мери, чиме политичко-безбедносна ситуација и даље клизи неспоразумима и нефункционалности БиХ. Разлог таквог понашања националистичких кругова су неостварени ратни циљеви и задржавања на сцени једног броја политичких личности „*чувара нације*” које се не успевају одвојити од рата.

У вишестраначким изборима политичке елите манипулишу јавним мњењем услед чега долази до обрачуна политичких актера власти и опозиције који се у предизборним кампањама претварају у најбруталнију клеветничку активност, низање увреда, упућивање порука мржње, пропагандистичке лажи и претње политичким неистомишљеницима. Међутим, такав нецивизацијски однос није прихватљив и акцију треба усмерити ка демократизацији али и тражење одговорности за јавну реч. Тако правна одговорност за јавну реч служи заштити лица и друштвених група, која су јав-

ном речју ради омаловажена или оштећена, активирају се кривичном тужбом, посебно када се информацијама које објављују и преносе медији о јавним личностима које су тим информацијама погођене.

Превазилажење језика мржње

У преамбули **Повеље УНЕСЦО** се каже: „Пошто ратови почињу у главама људи неопходно је побринути се да у главама људи буду обезбеђене и претпоставке за мир.” Реч је о динамичким процесима који производе „рат у главама” и доводе нације до међусобне мржње. Интеркултурне комуникације суштински су чинилац представе о другима и снажно у комуникационом процесу међу нацијама утичу на одлуке о рату или миру. Мржња често не одређује само друштвено стање у друштвеној средини већ и историјска искуства, културне и политичке вредности.

У члану 10. **Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода**, пише: „Остваривање ових слобода, будући да укључује обавезе и одговорности, може подлегати таквим формалностима, условима, ограничењима или санкцијама предвиђеним законом и које су неопходне у демократском друштву у интересу националне безбедности, спречавања нередa или злочина, заштите здравља и морала, угледа или права других, спречавања ширења поверљивих информација или у интересу очувања ауторитета и непристрaности судства.” (Петковић, 1996). Конвенција указује да слобода подразумева и одговорност, што значи да се у јавности не сме користити аргумент силе, увреде и негативног квалификовања како би се вређали или омаловажавали.

Кодекс за штампу БиХ забрањује хушкање, дискриминацију, угрожавања приватности, оптужбе за кривична дела ако нису доказана, изношење чињеница са којима се угрожава личност, равноправност, заштита сведока, деце и малолетника. Кодекс о емитовању радио телевизијског програма у члану 2.: „Језик мржње-говор који има намеру да понизи, застраши или подстакне на насиље или предрасуде против особа или група на основи њиховог спола, расе, доби, националности, сексуалног опредељења, хендикепa, моралних и политичких убеђења, социјалног статуса или професије.” Међутим, треба рећи да се о језику мржње не може се говорити само у контексту медија, јер они нису једини канал комуницирања за пренос порука.

Друштвена функција медија и њихов утицај на процесе, према неким оценама, већи је него од политичара. Са предизборних митинга или емисија на радију или телевизији кроз медијски уреднички филтер политичари се представљају селективно. Медији имају моћ и над политичарима, јер су зависни од уређивачке политике када ће их и како приказати. Право је новинара и уредника да истакну, на одређен начин манипулишу, коментаришу или прећуте изјаве политичара, што зависи од контекста и општих услова у којима се одвија наступ или даје изјава поводом актуелних питања

(Бехам, 2004: 159). Медији подлежу законитостима конкурентске борбе на тржишту медијских садржаја, што често узрокује ексклузивне, спектакуларне и брзе информације којима се подижу тиражи штампе, повећава слушаност радија и гледаност телевизије, што је често доминантан критеријум у емитовању вести..

У кодексима о јавној речи постоји шаренило формулација које се могу груписати око три главне вредносне перспективе: слободе информисања и независности новинара, поштовања истине и – поштовања човекове личности. Свака од тих вредности претпоставља посебне одговорности медија према јавности и сопственој професији, али и лица која износе одређене ставове и тврдње у медијским наступима. Важна тема кодекса је непосредна одговорности медија и новинара према јавности. Потребно је пронаћи праву меру, ојачати и стимулисати културне вредности како би се нашла равнотежа између слободе и одговорности, а тада медији могу одиграти позитивну друштвену функцију.

Закључак

Друштвени кодекси и закони одређују шта се у оквирима јавне комуникације дозвољава, а шта забрањује, попут језика мржње. У демократијама се јавни говор подешава законитостима симбиотичког, отвореног и поједностављеног комуникационог система који се држи постојећих закона и кодекса, због чега политичари најчешће из свог обраћања елиминишу неприличне, увредљиве речи или поруке које су упаковане у друге обланде, а представљају изворе мржње.

Медији, сходно друштвеној функцији, морају бити филтери за спречавање излива нетолеранције и језика мржње једних на друге. Кодекс о емитирању радиотелевизијског програма у члану 19. каже да медиј: *„преноси непосредан и јасан ризик од подстицања етничке или верске мржње у Босни и Херцеговини... и да појединци или групе које припадају било којој вери не смеју бити на неодговоран начин третирани у програму.“* Да би се елиминисала мржња у медијима, Кодекс о емитовању радио телевизијског програма и Кодекс за штампу траже поштовање норми од стране медија. Слобода изражавања мишљења је један од суштинских темеља савремене правне државе у којој се поштују слободе и права људи и утврђује валидност изнесених информација. Говор мржње и језичке манипулације најбоље успевају у конфликтним друштвима и кризама где нема демократије.

Природе морала и политике су доста различите. Морал се заснива на вери, а политика на тежњи ка моћи *„као средству у служби других циљева или моћи ради ње саме: да би се уживало у престижу које она пружа“* каже Вебер. Ипак, политика је у потпуности лишена морала јер је односе у друштву свела на однос господара и поданика, или тирана и жртве. У турбулентним и послератним временима, какви су у БиХ, не може се очекивати да ће

морал одлучујуће утицати на политику да гради толеранцију међу различитим групама. Политичка слобода се реализује у условима где појединац има право да се залаже за промене, све док је то ограничено на убеђивање и искључује силу.

Демократија друштва није стање, него процес у коме се стање непрекидно мења кроз јавни друштвени дискурс и размену мишљења међу странама једне заједнице. Слободу речи и изражавања треба уважавати како би се сачувале основне демократске вредности и права, јер се између тих координата налази и питање говора мржње. То истовремено тражи и одговорност субјеката друштва и медија у изношењу медијских садржаја. Јачање економије, увођење мера кажњавања носилаца језика мржње и едукација за демократију, толеранцију, различитост и поштовање људских права може створити претпоставке за слободан, равноправан и демократски живот.

Литература

1. Бугарски, Ранко, (1995): Језик у друштву, Чигоја, Београд
2. Ђорђевић, Тома (1989): Политичко јавно мњење, „Савез инжењера и техничара”, Београд
3. Етика јавне речи у медијима и политици – Мира Бехам (2004): Зборник, Центар за либерално-демократске студије Београд
4. Фреуд, Сигмунд (1970): Психоанализа, сабрана дела, „Матица српска”, Нови Сад
5. Гролле, Фјохр, и др., Воруртеиле, Ангст унд Агг्रेसион, Виесбаден: Хес-сисцхе Ландесцентралле фјур политисцхе Билдунг, 1995.
6. Хантингтон Н. Семјуел: Сукоб цивилизација или преобликовање светског поретка, ЦИД, Подгорица, 1998.
7. Хартман, Ралф (1999): Чесни мешетари – Немачка спољна политика и грађански рат у Југославији, „Прометеј”, Нови Сад
8. Кеџмановић, Ненад (2007): Немогућа држава, „Глас српске”, Бањалука
9. Кодекс за емитовање радиотелевизијског програма у БиХ, Регулаторна агенција за комуникације, Сарајево
10. Кодекс за штампу БиХ, Вијеће за штампу БиХ, Сарајево
11. Кунџик Мицхаел, Зипфел Астрид (2001); Увод у науку о медијима и комунологији, Зграда Фридрих Еберт, Загреб
12. Милутиновић, Милован (2005): Медијске манипулације у јужнословенском сукобу, друго издање, „Бесједа” Бањалука и „Војноисторијски институт”, Београд
13. Павловић, Милорад и Поповић, Новак, (1996): Сецесија у режији великих сила, Институт за политичке студије”, Београд
14. Петер, Х.Б. (1969): Психологија и психофизиологија стреса, „Академик Прес” Лондон енд Њу Јорк
15. Петковић, Ранко, (1996): Савет Европе 1949-1995., „Међународна политика”, Београд

16. Петровић, П. Стеван (1984): Психологија и могућности злоупотребе, „Дечје новине”, Горњи Милановац
17. Роузман, Е. Б., МцЦаулеу, Ц. & Розин, П. (2005). Фром Плато то Путнам: Фоур wayс то тхинк абоут хате. Ин Тхе Псуцхологу оф Хате бу Стернберг
18. Влајки, Емил (2001): Демонизација Срба, ИКП ”Никола Пашић”, Београд
19. Војна енциклопедија (1994): Редакција Војне енциклопедије, Београд
20. Вотсон, Питер (2002): Психологија рата, превод, „Војна академија”, Београд
21. Walker, Samuel, Hate Speech (1994): The History of an American Controversy, Lincoln: University of Nebraska Press

EFFECT OF HATE SPEECH IN THE MEDIA ON THE PUBLIC

Milovan Milutinović, Ph.D.
Independent University
Banja Luka

Summary

The media, in their own ontogenesis, are based on humanistic modality of representing social, cultural, national and other forms of knowledge of civilization achievements and making social reality more transparent thanks to current events. Language is the most significant means of communication for expressing opinions, attitudes, abstractions, events, processes and emotional conditions. The final effects are realized in the public which creates social and political space of public opinion, as a collective thought-emotional reaction to political issues. Besides its humanistic role, language is often used as a means of propaganda and hatred directed towards arousing negative feelings. Hatred is basically emotional gush of people's or negative feelings of a group's to one another, especially inside conflict societies, and its use in the media leads to communication degradation and negative effects in the public. Politicians, journalists, and citizens are entitled to freedom of speech and opinion, with the ethical codes implying accountability for public statements and hate speech, which is not the case in Bosnia and Herzegovina. Some authors classify hate speech in the media as an element of propaganda strategy directed at achieving certain goals, which democratic institutions have to oppose energetically.

Key words: *the media, language, public, prejudice and stereotypes, hatred*

КОНТИНУИТЕТ ГОВОРА МРЖЊЕ ОД ГРАЂАНСКОГ РАТА НА ПРОСТОРУ БИХ (1992-1995) ДО ДАНАС У СВЈЕТЛУ ПРЕДСТОЈЕЋИХ ИЗБОРА

Кратак научни чланак

УДК 316.647.3/.5(497.6)"1992/1995"

др Драган Радишић
Оружане снаге БиХ
Сарајево

Апстракт: Из самог наслова ове теме видљиво је да на простору Босне и Херцеговине, у готово свим историјским периодима, постоји говор мржње искључивости и нетолеранције. Своје деловање испољава перманентно и у континуитету различите јачине и интензитета. Најинтензивније деловање је забележено уочи и за време међуетничких и међуконфесионалних трагичних сукоба на овим просторима. Тај тренд, настављен је и у пост ратном периоду, а добива на значају и интензитету током предизборне кампање и избора или доношења важних одлука за БиХ у целини (промене Устава, чланство у НАТО-у, оптужнице и суђења појединцима и групама за ратне злочине и слично).

Кључне речи: говор мржње, слобода и толеранција, демократија, изборна кампања, избори.

Увод

„Да, Босна је земља мржње. То је Босна. И по чудном контрасту а који у ствари није тако чудан, и можда би се помнијом анализом дало лако објаснити, може се исто тако казати да је мало земаља у којима има толико тврде вере, узвишене чврстине карактера, толико нежности и љубавног жара, то-

лико дубине осећања, привржености и непоколебљиве оданости, толико жеђи за правдом. Али испод свега тога крију се у непрозирним дубинама олује мржње, читави урагани сапетих, а збијених мржњи које сазревају и чекају свој час...

Ко у Сарајеву проводи ноћ будан у кревету, тај може да чује чудне гласове сарајевске ноћи. Тешко и сигурно избија сат на католичкој катедрали: два после поноћи. Прође више од једног минута (тачно седамдесет и пет секунди, ја сам бројао) и тек тада се јави нешто слабијим, али продорним звуком сат са православне цркве и он откуцава своја два сата после поноћи. Мало за њим искуца промуклим, далеким гласом сахат-кула код Цареве џамије, и то искуца једанаест сати, аветињски ала турка сати, по чудном рачунању далеких туђих предела света!... А та разлика је, некад видљиво и отворено, некад невидљиво и подмукло, увек слична мржњи, често идентична са њом.¹

Тај пророчки текст нашег великог писца – нобеловца Иве Андрића, несумњиво отсликава суштину односа у Босни и Херцеговини више од пет векова. Последњи трагични сукоби и грађански рат на простору Босне и Херцеговине 1992 – 1995. године „прелили су чашу” и довели међуетничке и међуконфесионалне односе на најнижи могући ниво. Ситуација је била веома тешка, комплексна и конфузна. Сви се слажу да се мора поправљати, али како? Како вратити међуетничко поверење, стабилизovati прилике и отпочети транзицију? Домаћи политичари, готово да нису имали одговоре на ова сложена питања. Међутим, Међународна заједница (УН, НАТО, ОСЦЕ и др.) дубоко инволвирана у догађаје на простору Босне и Херцеговине, отпочели су своје мисије мира – помирења, стабилизације прилика а потом и транзиције у готово свим сферама друштва.

Под условима Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини (General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina) познатом под именом Дејтонски мировни споразум (Dayton Peace Accord, DPA), потписаног у Паризу 14. децембра 1995. године, НАТО-ве су снаге за provedбу (Implementation Force, IFOR-ИФОР) са 60.000 војника годину дана надзирале провођење војних аспеката споразума. Иако је улога НАТО-а као главног „добављача” за мир у Босни и Херцеговини окончана завршетком мисије СФОР-а, стална брига Савеза за БиХ, исказана је на друге начине, а један од њих је и постојање Штаба НАТО у БиХ, како би помогао властима у решавању проблема реформе одбране и суделовања у Програму Партнерство за мир, борби против тероризма, подршци Међународном суду за ратне злочине за бившу Југославију, размени обавештајних података с Европском унијом итд.

Дакле, присутност Међународне заједнице у Босни и Херцеговини је стална и континуирана уз највећи утицај НАТО Савеза и ЕУ.

Демократски амбијент у Босни и Херцеговини којему тежимо треба да омогући заједнички живот свих народа и грађана, тако да слобода сваког

1 Иво Андрић, „Писмо из 1920”.

појединог народа и грађанина буде ограничена једино потребом да и остали народи и грађани буду слободни и равноправни. Дакле, демократизација подразумева реалну слободу и тежњу да се остварују реални и праведни интереси и циљеви.

Носиоци мржње и зла немају слуха, чак ни за основне егзистенцијалне интересе других народа, због чега се непријатељски односе према њима, а поготову немају слуха за остале суптилније интересе других народа у сфери њихове културе, вере, образовања, економије итд. Носиоци мржње, нетолеранције и зла, слободу за друге националне, верске, културне и политичке групације, доживљавају као властити пораз, што:

1. води ка патолошким митологијским и параноичним облицима свести и понашања;
2. компликује односе међу народима и грађанима;
3. узрокује разне ексцесе који воде ка политичким сукобима и ратовима, чиме се угрожава мир и безбедност за све.

Управо због такве безобзирности носилаца националне мржње нетолеранције и зла на просторима БиХ, у циљу уважавања реалних и праведних интереса других народа, вера, култура и цивилизација, у политичкој пракси се често истиче потреба за толеранцијом и суживотом, као нужни услов заједничког живота и остваривања демократије. У овом контексту, толеранција означава уважавање различитости, међусобно поштовање и стварање амбијента комотног живота за све, што је цивилизацијски нормално, праведно, хумано и људско. Произилази да је правилно схватање слободе и толеранције услов за успоставу равнотеже у односима између различитих народа, култура, вера и цивилизација у Босни и Херцеговини, односно услов за мир у тој равнотежи, а да је погрешно схватање слободе и толеранције пут дестабилизације односно, пут сукоба и ратова. Веома је битно да се не догоди поистовећивање злочинаца са народима у целини. Требамо бити уверени да су зла чинили злочинци (појединци и групе, који имају име и презиме) а не народи. Ако ово правилно и трајно схватимо, пре ће доћи до помирења и суживота у БиХ. Наша је перспектива веома јасна и заснива се на истини, правди, равноправности, слободи, демократији и хуманизму. Перспектива Босне и Херцеговине је, у ствари, перспектива децентрализације и демократизације односа унутар БиХ и шире, у суседним земљама и другим земљама Европе и света. Демократија унутар БиХ, засигурно осигурава амбијент за равноправност свих народа, грађана, култура, вера, патриотских, политичких и идеолошких концепција.

Демократија је врхунска вредност трајног карактера и универзалног значаја за садашња и будућа времена.

Демократија у БиХ је могућа само на основама уважавања реалног стања и интереса три конститутивна народа и два ентитета загарантована Дејтонским споразумом. Демократија у БиХ је немогућа у случајевима мајоризације и прегласавања, наметања воље и интереса на штету другог, говора

мржње и медијских манипулација, насилне промене Устава и других самовоља, народа, политичких партија, верских заједница или ентитета.

Сагледавајући све ове и сличне аспекте, можемо констатовати да Босна и Херцеговина има будућност и перспективу само као демократска држава, са федералним-конфедералним уређењем и широком аутономијом за сва три конститутивна народа.

Свесна ових принципа Република Српска, подупире демократске односе у Босни и Херцеговини конкретним активностима. Једна од њих је и Одлука Владе Републике Српске да издвоји грант од 1.240.000 КМ за верске заједнице у Републици Српској, од чега је за Исламску верску заједницу предвиђено 35% од тог износа, изјавио је Антон Касиповић потпредседник Владе и министар просвете и културе у Влади Републике Српске, а што ће бити усмерено за обнову и изградњу џамије Ферхадије у Бањој Луци, потврђено је у разговору министра Касиповића са муфтијом Баљолучким Едхемом Чачићем у просторијама Исламске верске заједнице.²(2)

Оваквих примера у Републици Српској је заиста много и засигурно доприносе бржем повратку прогнаних и расељених лица, помирењу и толеранцији међу народима. Нажалост, таквих примера на другој страни у Федерацији БиХ, готово да и нема или су минимални.

„Зао дух” који је „изашао из боце” 90-тих година двадесетог века још увек постоји, и након оних добро познатих ратних поклича према Српском народу: „агресори”, „агресивни барбари”, „Српски неонацисти”, „злотвори”, „пси рата” итд. , итд. Како све их нису звали потакнути патолошком мржњом према свемо што је Српско и данас се оглашавају са ништа мање агресивним тоном. Готово свакодневно федерални медији, међу којима предњачи Федерална ТВ и у оквиру ње емисија „60 минута”, „Дневни аваз” и њима слични нападају и блате руководство Републике Српске (нарочито премијера Милорада Додика), посланике у Парламенту БиХ, црквене веродостојнике и објекте СПЦ на простору Федерације БиХ а у циљу застрашивања преосталог Српског становништва или повратника у Федерацију БиХ. Врхунац претњи православним верницима десио се о Васкрсу у Маглају, када су на улазним вратима православаца и католика качени плакати са позивом на прелазак на Ислам (тзв. Позивнице за џенет-по речима Епископа Зворничко-Тузланског Василија).³(3)

Исто тако на Интернет страницама www.ljiljan.ba од: 17.06.2009. године и 20.04.2009. године, на најгрубљи и највулгарнији начин се благи и понижава Република Српска и њено достојанство и углед.

А као врхунац цинизма и мржње на Федералној ТВ 09.02.2010. године приказан је филм под насловом „Видимо се у Билећи”, кроз који је најуже руководство Републике Српске на челу са премијером Додиком представљено кроз лик Хитлера и Трећег Рајха. Нормалан човек, готово да не поверује својим очима... па зар је то могуће у земљи која пледира да буде демократс-

2 „Независне новине” од 01.02.2007. године.

3 „VESTI online” од 30.03.2010. године.

ка, чланица Евроатлантских интеграција... старе европске цивилизације и културе... „људи мој, па је ли то могуће?” рекао би покојни Младен Делић, да је жив... па каква је то телевизија?... Ко то финансира?... Има ли ту уредника, менаџмента или је то легло мржње, нетолеранције, зла...

С правом се питамо, како у таквим условима обезбедити несметану политичку кампању и фер и демократске изборе, предвиђене за октобар 2010. године?

Но пре него што пређемо на ово питање, истине ради, вратимо се још на тренутак медијским манипулацијама током грађанског рата у БиХ током 1992-1995. године. Истина о Босанском рату 1992-1995. године искривотворена је и сакривена од светског јавног мњења, сматра академик Добрица Ћосић и додаје, покретачи тога рата- Муслимани и Хрвати, уз подршку својих савезника САД, Европске заједнице и исламских држава, фалсификовали су историјску истину, уз помоћ својих свемоћних медија и лаж претворили у „опште мишљење”. Организованим лагањем, по том „општем мишљењу”, Србија је „агресор” на Босну и Херцеговину, а Срби су „извршили геноцид”, „етничко чишћење” и „злочине против човечности”... Таквим квалификацијама, у планетарним размерама, сатанизован је српски народ, на тим негативним одредницама заснована је политика санкција, дискриминације и притисака Међународне заједнице, предвођене Америком на Србију и српски народ у целини. ”⁴(4)

Психолошко-пропагандни аспекти минулог грађанског рата реализовани су кроз тзв. медијски рат који је реализован посредством дипломатије, јавних медија (радио, телевизија, штампа), специјализованих агенција и невладиних организација, те разних хуманитарних организација.

Ако су Срби били војни победници у грађанском рату, по оцени бројних страних посматрача и медијатора; онда су „медијски рат” добили Муслимани и Хрвати, уз свесрдну помоћ светских ментора, који су и сами у томе учествовали. У „медијском рату”, „Гебелсовског типа” испољена је крајња бруталност и нехуманост у форми гласина и лажи о силовањима, затворским мучењима, масакрима цивили и укупној сатанизацији Срба.

Данас је више него јасно да су се неки квази-новинари, задодени мржњом и фанатизмом, „изгубили у простору и времену” притивајући авети прошлости жељни људске крви, патњи и страдања. Крајње је време да се таквима супротставимо свим дозвољеним расположивим средствима у циљу победе правде над неправдом, истине над лажима и добра над злом.

Ипак велики изазов помирења и праштања са којим су се суочили народи и грађани у БиХ, дао је добре резултате, постигнути су огромни успеси у свим сферама живота и рада, а највише у сфери одбране и безбедности, на што су поносни сви грађани БиХ. Оружане снаге БиХ су засигурно најбоље организована институција у држави. Припаднике ОС БиХ краси висок професионализам у извршавању свих задатака у земљи и иностранству (у вој-

4 Добрица Ћосић; Опште тезе о Босанском рату 1992-1995.године, Почетак рата у БиХ, стр.83. Удружење Срба из БиХ у Србији; Београд 2001.године.

ним мисијама мира), стручност, разумевање, толеранција, солидарност, међусобно поверење и добри међуљудски односи. Говор мржње, нетолеранције сваке врсте, су „непознати” и непримерени појмови за ову институцију, која је најбољи пример суживота, равноправности и угледа који ужива у сва три конститутивна народа у БиХ.

Но вратимо се већ започетој предизборној кампањи и октобарским изборима у Републици Српској и Босни и Херцеговини. Бројни аналитичари ове активности већ сада нас упозоравају да су сви досадашњи избори па тако и наредни били и биће углавном непоштени. Проблеми нису како неки мисле у отвореним или затвореним листама, изборном цензусу од 3% или 5%, ускраћивање права осталима да се кандидују (сетимо се пресуде по тужби Сејдић-Финци која вероватно неће бити испоштвана), мали број жена на изборним листама итд; већ учествовање на изборима и у власти због личних интереса и богаћења, манипулација националном поделами и страховима, незаконито финансирање политичких странака, злоупотребе јавних ресурса, подмићивање бирача и друге изборне сплетке и преваре. Током предизборне кампање националне поделе, неповерење и страхови у БиХ постају реалне и свакодневне категорије. Политичким манипулацијама и националним поделами нарочито погодује нерешавање отворених питања у БиХ, одсуство политичког дијалога и компромиса итд. Ту су затим, непроцесуирање одговорних за ратне злочине (мешање политичара у рад тужилаштва и судова-случај Ганић), успоравање европских интеграција (недобивање кандидатуре за МАП односно чланство у НАТО-у), визни режим, зависни и непрофесионални медији, о чему је већ било речи, висока корумпираност неких институција власти па и политичких странака и појединаца у њима.

Подмићивање бирача постаје све озбиљнији проблем за поштене изборе у БиХ. Такође озбиљан проблем представљају зависни и пристрасни органи за спровођење избора. Као што знамо, слободни и поштени избори су темељ и услов за постојање демократије. Дакле, Босни и Херцеговини су потребни избори које ће спроводити органи независни од политичких странака и тајкунско-криминалне структуре, избори без подмићивања бирача, без политичких странака које лажирају финансијске извјештаје и без политичара који скривају своју имовину, избори са тужилаштвима која ће ефикасно процесуирати све неправилности.

Надати се да ће грађани на предстојећим општим изборима, без обзира на националну и верску припадност, своје поверење дати оним политичким субјектима који ће имати одговоре на бројна отворена питања у БиХ, а прије свега на решавању економских питања и запошљавања те борбе против организованог криминала и корупције.

Грађани БиХ имају историјску шансу да на октобарским изборима дају свој глас младим, поштеним, образованим кадровима, а оне са ратном прошлошћу, задојене мржњом и нетолеранцијом заувек пошаљу на сметљиште историје, јер су то својим чињењем и заслужили. Република Српска сигурно очекује наставак и континуитет започете политике и економског просперитета и после октобарских избора, док у Федерацији БиХ и за-

једничким органима БиХ неопходне су крупније промене и растанак са ратним кадровима којих није мали број и представљају кочницу у реформама и напретку БиХ на започетом путу у Евро-атлантске асоцијације.

Литература

1. Вејновић Душко; Полтичка култура, дијалог, толеранција и демократија у Босни и Херцеговини, „Завод дистрофичара Бања Лука”, Бања Лука 2004. год.
2. Галоа-Мали Пјер; Крв петрола-Босна, „Наш дом”, Београд 1996. год.
3. Група аутора; Почетак рата у Босни и Херцеговини, Удружење Срба из БиХ у Србији, Београд 2001. год.
4. Милутиновић Милован; Медијске манипулације, Бесједа Бања Лука и Војно-историјски институт Београд, 2005. год.
5. Радишић Драган, Хронологија догађаја на простору претходне Југославије 1990-1995. год. , Глас Српски и Центар за геостратешка истраживања Универзитета у Бањој Луци, Бања Лука 2002. год.
6. Чомски Ноам, Контрола демократије, ЦИД, Подгорица, 1999. год.

CONTINUITY OF HATE SPEECH FROM THE CIVIL WAR IN BOSNIA AND HERZEGOVINA (1992-1995) UP TO NOW IN THE LIGHT OF UPCOMING ELECTIONS

Dragan Radišić, Ph. D.
Armed Forces of BiH

Summary

The title of this thesis clearly displays that hate speech, accompanied with exclusivism and intolerance, has always been present in Bosnia and Herzegovina. Hate speech expresses itself permanently and continuously with different strength and intensity. The most intensive demonstration of hate speech was noticed on the eve of and during interethnic and interreligious tragic conflicts in this area. This trend continued in post-conflict period and it usually got intensified during general election campaigns or elections themselves as well as during the decision making regarding the future of Bosnia and Herzegovina (Constitutional Reforms, NATO membership, individual and group charges and trials against war crimes, etc.)

Key words: *hate speech, freedom and tolerance, democracy, election campaign, elections.*

ГОВОР МРЖЊЕ – ОПАСНОСТ ПО БЕЗБЈЕДНОСТ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ И БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Кратак научни чланак

УДК 316.647.3/.5:351.74(497.6)

доц. др Урош Пена
мр Горан Амићић
Александар Сладојевић
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

Апстракт: У овом раду покушали смо дати одговор на питање на који начин говор мржње, као специфичан феномен, може утицати на безбједност, тј. како он постаје опасност по безбједност Републике Српске и Босне и Херцеговине. Безбједност једне земље, као друштвени однос и стање којим се штите основне друштвене вриједности, може бити нарушена различитим изворима и облицима угрожавања.

Говор мржње се не може сматрати извором или обликом угрожавања безбједности, он се може сматрати садржајем преноса информација које код одређених, различитих друштвених група једне земље производе ефекте манипулације која представља утицање на свијест, доношење одлука, чињење и проузроковање последица по безбједност земље. Он постаје генератор друштвених збивања, односно, настанка друштвених сукоба и противрјечности чији се ефекти могу посматрати на унутрашњим и спољашњим облицима угрожавања безбједности једне земље, тј. Републике Српске, односно, Босне и Херцеговине.

Кључне ријечи: мржња, безбједност, угрожавање, манипулисање

Увод

Седамдесетих година XX вијека, прво на просторима Сједињених Америчких Држава, а касније и у многим другим земљама, појављује се концепт симболичког назива *говор мржње*. Он обухвата говор, изражавање које садржи поруке мржње и нетрпељивости, којим се напада или омаловажава одређена друштвена или етничка група или припадници те групе, односно, говор који је уперен против особе због њене расне, вјерске или етничке припадности, сексуалне оријентације, изгледа, пола, година или било које особине коју неко може сматрати недостатком. Као такав, он је сложена појава и слојевит појам, који је врло често различито тумачен и кориштен, а неизбјежно постаје фактор који непосредно или посредно утиче и производи посљедице у друштвеној заједници, у сфери личних права и слобода, али и вриједности које су обухваћене појмом колективне безбједности, односно, које су заштићене у организованој друштвеној заједници – држави.

Да је говор мржње значајан генератор друштвених збивања, односно, настанка разних извора и облика друштвених сукоба и деструктивних дјеловања, говори чињеница да је он као такав постао незаобилазна тема разматрања и регулисања на националном и међународном нивоу. Низ међународних, и на њима заснованих националних докумената обухвата феноменолошке облике испољавања кроз гарантовање основних права и слобода које су у посредној или непосредној вези са говором мржње¹.

С обзиром на то да је безбједност комплексан појам, с изворима и облицима који доводе до њеног угрожавања, а у вези са несумњивим утицајем говора мржње као генератора њиховог настанка, појмовно одређење говора мржње је од великог значаја за његово разматрање у односу на безбједност. Цјеловиту и општеприхваћену дефиницију говора мржње налазимо у Препоруци Р (97) 20 Комитета министара Савјета Европе² усвојеној на 607. сједници из 1997. године, која под њим подразумева: „*све облике изражавања који шире, распирују, подстичу или правдају расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам или остале облике мржње засноване на нетолеранцији, укључујући ту и нетолерантност изражену у форми агресивног национализма и етноцентризма, дискриминације и непријатељства против мањина, миграната и особа са имигрантским поријеклом*”. Дакле, ова дефиниција одређује облике и посљедице говора мржње које имају утицаја на безбједност.

Безбједност Републике Српске и Босне и Херцеговине није лишена негативног утицаја „говора мржње”, што потврђују различити облици сукоба, укључујући и рат вођен на овим просторима.

1 Одредбе о људским правима и слободама садржане у: Повељи Уједињених нација из 1945. године, Универзалној декларацији о људским правима УН, Пакту о грађанским и политичким правима из 1966. године, Међународној конвенцији о укидању свих облика расне дискриминације из 1965. године, Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода из 1950. године и др.

2 <http://www.humanrights.coe.int>, 23. априла 2010. године.

Релевантна обиљежја безбедности

За безбједност, као сложену и динамичну друштвену појаву, која се испољава у свим сферама друштвеног живота, постоје различита појмовна одређења. Под тим изразом уопштено подразумевамо стање у коме држави или појединцу не пријети опасност, односно, стање у коме је неко обезбијеђен од опасности. За разматрање утицаја говора мржње као опасности по безбједност Републике Српске, а самим тим и Босне и Херцеговине, претходно је битно одредити се према дефинисању појма безбједности који би, у складу са државноправним уређењем Босне и Херцеговине, односно, Републике Српске, био најрелевантнији. Безбједност можемо дефинисати као правно уређиваним и обезбјеђиваним друштвеним односима успостављено, одржавано и унапређивано стање у држави, које омогућава ефективну заштитеност државе и грађана који у њој живе од свих (спољашњих и унутрашњих) противправних аката (активности) којима се угрожава уставни поредак, сувереност, независност и територијална цјелокупност државе, рад државних органа, обављање привредних и друштвених дјелатности и остваривање слобода, права и дужности човјека и грађанина.³

Безбједност представља функцију, организацију и стање која подразумева заштиту основних друштвених вриједности једне друштвене заједнице. Без обзира на специфичност државноправног организовања Босне и Херцеговине, са Републиком Српском као њеним конститутивним елементом – ентитетом, вриједности које се штите у њима нису изразито специфичне у односу на заштићене вриједности у другим земљама. Вриједности које се штите обухваћене су објектима заштите који се односе на: а) државну безбједност (обухватајући Босну и Херцеговину као заједницу састављену од два ентитета, од којих је један Република Српска), б) јавну безбједност, ц) колективну безбједност и д) личну и имовинску безбједност грађана. Систем безбједности Босне и Херцеговине, без обзира на то с којим циљем и на који начин је организован, представља облик организовања друштва у заштити његових виталних вриједности. Основу за сва дјеловања у безбједносном смислу представља дефинисање одговора на два основна питања: а) од кога и од чега треба штитити друштво и б) на који начин треба усмјеравати елементе система безбједности да би се остварио основни циљ његовог успостављања.⁴

У нераскидивој вези са безбједношћу стоји опасност која подразумева мању или већу могућност уништења или оштећења неког добра или вриједности, које може бити конкретно или апстрактно. Опасност значи и угрожавање које прати развој сваког друштва, а неминовно и Републике Српске, односно, Босне и Херцеговине.

Говор мржње има несумњиво негативан утицај на изворе и облике угрожавања – добија карактеристику појаве изван утицаја субјеката који су за-

3 Милетић, С.: *Полицијско право*, Полицијска академија, Београд, 1997, стр. 13.

4 Стајић, Љ.: *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 1999, стр. 37.

дужени за њихово елиминисање. Друштвене протвријечности и неусклађености на простору Босне и Херцеговине, култура, облици идеологија, међународна политика и међународни статус, неусклађеност циљева и средстава за остваривање циљева појединих друштвених група, политика, те прошлост обиљежена ратним збивањима, доводе до друштвених сукоба чији садржај неизбјежно постаје и говор мржње. Због тога он као такав може бити генератор настанка појава и облика који се одређују као извори или облици угрожавања безбједности Републике Српске и Босне и Херцеговине у сфери унутрашње и спољне безбједности.

Узимајући у обзир подјелу облика угрожавања безбједности према мјесту настанка појаве или дјелатности, разликујемо оне који су организовани, усмјерени и долазе изван територије једне земље и оне чији се основни узроци и носиоци налазе унутар земље. Дакле, постоје спољни и унутрашњи облици угрожавања безбједности, у односу на које ћемо изложити утицај говора мржње.

Унутрашњи облици угрожавања и говор мржње

У складу с владајућим мишљењем у теорији о безбједности, може се рећи да у унутрашње облике угрожавања безбједности спадају оружани и неоружани. С аспекта опасности говора мржње по безбједност Републике Српске и Босне и Херцеговине, сматрамо да су посебно значајни ефекти који се могу одражавати на неоружане облике који остављају посљедице на објектима заштите који спадају у домен јавне безбједности. Карактеристично је да се основни узроци налазе унутар земље, односно, да је говор мржње облик изражавања њених грађана. Говор мржње постаје мотив и генератор многих забрањених радњи, односно, деликата, који по својој суштини представљају радње угрожавања вриједности заштићених безбједносном функцијом и системом. Криминалитет, посебно насилнички, рушилачке демонстрације, нарушавања јавног реда и мира у већем обиму, психолошко-пропагандна дјелатност и тероризам могу се одредити као појавни облици угрожавања безбједности на којима се ефекти говора мржње у Републици Српској, односно, Босни и Херцеговини могу највише испољавати.

У споју с националним и вјерским антагонизмом, хомофобијом и осталим облицима мржње, говор мржње може се појавити као начин вршења забрањених радњи, затим у функцији настанка мотива за вршење деликата, попутни чинилац у деструктивном понашању, насиљу и рушилачким актима, те као средство изазивања страха код појединаца или колективитета.

Изражавање мишљења с елементима говора мржње може представљати пријетњу и опасност због тога што оно има за циљ да изазове одређене негативне посљедице по одређено лице, односно групу лица, у зависности од њиховог личног својства или припадности групи. Говор мржње доприноси

стварању презира или негативног стереотипа према одређеном лицу или групи, подстицању дискриминације и непријатељстава, изазивању осјећања несигурности и страха код припадника одређене групе, упућивању пријетњи одређеном лицу или групи, подстицању и изазивању насиља према одређеним лицима или групама, стварању осјећаја код великог дијела грађана да је неко понашање пожељно и оправдано или да неће бити предмет одговорности. Овакве манифестације представљају посљедице говора мржње које су у нераскидивој вези са деструктивним и безбједносно угрожавајућим појавама.

Говор мржње и насиље засновано на њему генерше настанак *криминалитета*, посебно насилничког. Појава убиства, повреда тјелесног здравља (тјелесне и тешке тјелесне повреде), разбојништва, сексуални и други деликти који се остварују примјеном силе посебно су опасни када представљају посљедицу мржње и нетрпељивости према националној – етничкој групи. Поред мржње засноване на етничкој, националној, односно вјерској различитости, говор мржње може генерисати стварање дискриминације по основу других врста различитости (расна, полна, сексуална оријентација), у вези с чим се могу појавити насилничка кривична дјела према припадницима тих друкчијих група, односно појединаца. Ова кривична дјела, која за сада не представљају специфичност за Републику Српску, извршена под утицајем говора мржње, односно, која настају као посљедица одлука, ставова и мишљења формираних услјед дјеловања говора мржње могу представљати значајну опасност по безбједност Републике Српске и Босне и Херцеговине. Удружен с постојећом економском ситуацијом, кризом породице и морала, савременим облицима комуникације (посебно интернетом), вјерском и националном нетолерацијом, говор мржње постаје значајан фактор настанка криминалитета.

С аспекта безбједности значајно је споменути појаву говора мржње, односно, његову све чешћу израженост на јавним скуповима, посебно спортским манифестацијама, нарочито оним које се односе на такмичења, односно сусрете између спортских клубова Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине. На овим мјестима говор мржње одсликава постојеће стање у друштву, односно анимозитет између припадника различитих националних група, који је у нераскидивој вези с посљедицама протеклог рата на простору БиХ. Попраћени говором мржње, дозвољени видови масовног окупљања грађана постају погодна мјеста отворених сукоба и *појаве масовног нарушавања јавног реда и мира*. Физички напади, малтретирања, угрожавање безбједности лица пријетњом напада на живот или тијело припадника друге групе али и радње које представљају директно и намјерно угрожавање живота другог јесу све чешћи појавни облици манифестовања радњи масовног нарушавања јавног реда и мира. Забрињавајуће је то да и петнаест година посије грађанског рата у БиХ не престаје мржња заснована на националној и вјерској различитости. Мјеста организованог окупљања грађана на спортским манифестацијама представљају погодно тле за рас-

пиривање и подстицање мржње и нетолеранције у форми агресивног национализма и непријатељства према другим националним групама. Слично томе, *рушилачке демонстрације* као унутрашњи облик угрожавања безбједности и као потенцијална опасност по безбједност Републике Српске и Босне и Херцеговине, могу се такође посматрати у контексту говора мржње. Отворено изражавање непријатељства према једној националној групи, агресивни национализам, распиривање и подстицање мржње, нарочито ако су облик изражавања и јавног иступања представника политичких партија с националним предзнаком као и представника државне власти, односно највиших функција у Босни и Херцеговини и Републици Српској могу генерисати настајање нестабилности на унутрашњем политичком плану. Удружен с кризом у економској, социјалној и политичкој сфери, фрустрацијама због неостварених циљева одређених друштвених група, говор мржње може постати генератор настанка рушилачких демонстрација као облика постизања политичких циљева, доласка на власт и промјене државног и друштвеног уређења.

Психолошко-пропагандна дјелатност стоји у непосредној вези с говором мржње. Психолошки аспект дјелатности подразумијева координирано и смишљено кориштење поаганде и других облика активности који имају за циљ да утичу у жељеном правцу на свијест, мишљење, емоције и морал грађана, док пропагандни аспект представља организовану и смишљену активност ширења мишљења, идеја, расположења, с намјером да их људи усвоје и надаље поступају у складу с њима⁵. Садржај психолошко-пропагандне дјелатности несумњиво се огледа и у испољавању говора мржње у циљу манипулације. Посебно је значајно да се говор мржње у вези с психолошко-пропагандном дјелатношћу може појавити и бити опасан у виду злоупотребе утицаја, функције или положаја. Средства јавног информисања (писана и електронска штампа, радио и телевизијски програм) представљају најпогодније инструменте за ширење говора мржње.

Спољни облици угрожавања и говор мржње

Када се говори о говору мржње као опасности по безбједност Републике Српске и Босне и Херцеговине, потребно је осврнути се на спољне облике угрожавања безбједности. С обзиром на то да се угрожавање безбједности једне земље може испољавати и у спољним облицима који настају изван територије конкретне земље, може се рећи да говор мржње настаје и да се испољава као производ спољног фактора, дакле изван Босне и Херцеговине, односно Републике Српске. Након грађанског рата који је обиљежен етничким сукобом и уплитањем спољних фактора (сусједних земаља насталих распадом СФРЈ, европских и других земаља), Република Српска и Босна

5 Вејновић Д., Шикман М., *Дефендологија*, Висока школа унутрашњих послова, Бањалука, 2007, стр. 204 - 207.

и Херцеговина су постале мјесто укрштања политичких и других интереса разних европских и ваневропских земаља.

Говор мржње као производ спољног фактора може се посматрати као потенцијални генератор настанка, односно проузроковања сукоба ниског интензитета, као што су унутрашњи немири, субверзије и обухватање простора Републике Српске, односно, Босне и Херцеговине посљедицама тероризма. Говор мржње као такав не може се сматрати извором или обликом угрожавања безбједности, он се може сматрати садржајем преноса информација које код одређених, различитих друштвених група једне земље производе ефекте манипулације која представља утицање на свијест, доношење одлука, чињење и проузроковање посљедица по безбједност земље. Може се рећи да испољавање говора мржње од стране спољних чинилаца може бити један од садржаја попагандне дјелатности усмјерене на подривање безбједности Републике Српске и Босне и Херцеговине. Наиме, ако је сврха попаганде завођење и манипулација свијешћу маса, једна од основних техника те манипулације јесте управо произвођење, обликовање и пласирање посебне врсте информација намијењених циљној групи – гласина.⁶ Са становишта опасности по безбједност Републике Српске и Босне и Херцеговине, нарочито су значајне гласине које изазивају страх, а оне се могу јављати у комбинацији са гласинама које су срачунате на изазивање мржње, националне и вјерске. Крајњи ефекат говора мржње јесу негативне посљедице по морал и свјест циљне групе, с обзиром на обиљежја тренутне социјалне, политичке и постратне ситуације у Босни и Херцеговини и Републици Српској. Говор мржње као такав може допринијети изазивању сумње, подозрења, неповјерења, раздора и отворене мржње, нарочито међу различитим националним и вјерским групама.

Такве посљедице говора мржње могу се довести у везу са настанком *међународног тероризма*, јер се у настанак терористичког акта доводе у везу директно или индиректно двије или више држава преко својих држављана или добара која могу бити субјекти или објекти терористичког напада, као и са евентуалним настанком *националистичког тероризма* извођеног од стране нација, односно етничких група унутар Босне и Херцеговине и Републике Српске.

Може се рећи да говор мржње као облик страног дјеловања може допринијети настајању различитих унутрашњих проблема између појединих друштвених група (економских, вјерских, политичких и др.). Као генератор настанка таквих проблема он може проузроковати *субверзију* као облик прикривеног и перфидног вида стране интервенције у унутрашње послове Босне и Херцеговине, односно, Републике Српске, али и *унутрашње немире*, неизбјежно са садржајем националних и вјерских сукоба у вези са различитим политичким циљевима.

---

6 Љубисављевић, Б., *Гласине као средство психолошког рата*, Војно дело, број 4-5/98, Београд, стр. 121-135.

Литература

1. Милетић, С.: *Полицијско право*, Полицијска академија, Београд, 1997.
2. Стајић, Љ.: *Основи безбедности*, Полицијска академија, Београд, 1999.
3. Вејновић Д., Шикман М., *Дефендологија*, Висока школа унутрашњих послова, Бањалука, 2007.
4. Љубисављевић, Б., *Гласине као средство психолошког рата*, Војно дело, број 4-5/98, Београд.
5. [http:// www.humanrights.coe.int](http://www.humanrights.coe.int), 23. априла 2010. године.

HATE SPEECH – THREAT TO SECURITY OF REPUBLIC OF SRPSKA AND BOSNIA AND HERZEGOVINA

Uroš Pena, Assistant Professor
Goran Amidžić, M.A.
Aleksandar Sladojević
Advanced School of Internal Affairs
Banja Luka

Summary

In this paper we have tried to answer the question of how and in which way hate speech as a specific phenomenon, can affect safety, i.e. how does it become a threat to the security of the Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina. Security of a country, known as the social relations and status which protect basic social values, may be violated by various sources and types of risks. Hate speech cannot be considered a source or form of security threat, it can be considered a content of information transfer which in specific, different social groups of a country produces the effects of manipulation that have influence on awareness, decision making, actions and causing consequences for the security of the country. It becomes a generator of social events, regarding the creation of social conflicts and discrepancy whose effects can be observed on the internal and external forms of threat to the security of one country, i.e. the Republic of Srpska and Bosnia and Herzegovina.

Key words: hate, security, endangering, manipulation.

ПОЛИТИЧКА ЕЛИТА И (НЕ)НАСИЉЕ

Прегледни научни чланак

УДК 323.12/.14:342.727

др Миле Ракић
Београд

Апстракт: *Рад настоји објаснити постоји ли могућност настанка насиља од стране грађана упереног против оних који су на власт дошли демократским изборима. Очигледно је да политичким партијама данас владају политичари који остале чланове претварају у послушну гласачку машинерију. За стање у коме се грађани налазе, криве се политичке партије, али се све јасније уочава да праве кривце представља политичка елита која на разне начине покушава да се одбрани од било какве одговорности за лош живот грађана за разлику од њиховог сопственог социјалног стања. Због тога се све више намеће питање докле ће садашње стање сиромашења друштва (становништва) бити могуће одржати.*

Кључне речи: *политичка елита, насиље, земља, партије,*

Уводна разматрања

Заборав је велики противник будућности. На однос једне струје политичке Европе према Србима у ближој и даљој прошлости, треба стално подсећати како бисмо се рационално односили према долазећој историји. Још је Милош Црњански разматрајући однос Европе према стварању држава на Балкану закључио: „За нас она никада није имала те симпатије, наш народ је све стварао у кукњави, у грозоти, ужасним жртвама. И скоро никада није чуо добре речи”¹. Када би се „скупило све оно што је говорено у иностранству

¹ Аврамовић Зоран: Одбрана Црњанског, Београд 2002. година

о нашем народу.... то би био документ који данас не би могао да се слуша без гађења”.²

Чињеница је да су ове речи М. Црњанског и данас актуелне, а разлика је само у обиму и методу деловања. Данас тако на српски народ, али не само на њега већ и на остале народе са простора бивше СФРЈ делују силе које су у суштини разбиле националну суштину код свакога човека, а код неких су изазвали наднационалне реакције које се и данас испољавају у облику национализма, шовинизма, итд.

Такође, чињеница је да је „Међународна заједница” у решавању проблема на Балкану али и на простору бивше СФРЈ ушла као медијатор а не као оружана сила. Резултат је да у Хрватској готово и нема Срба, да су знатно смањени у Републици Српској и на Космету.

Процес демонизације српске нације текао је поступно. Прво је извршен напад идеолошким, политичким, дипломатским, економским методама, а на крају подржан и војном агресијом од стране НАТО-а све са намером моралне дисквалификације државе и њених функционера као и приписивање нелегитимне - недемократске владавине. Међутим, стварни циљ је био слабљење државе и њеног утицаја ради остварења неких глобалних и хегемонистичких циљева држава које себе данас сматрају „државом изнад свих”.

Инструменти слабљења државе су пре свега, идеолошки и политички усмерени на људска права и права националних мањина, а најбољи пример за то је Косово и Метохија и садашња настојања укидања Републике Српске.

Међутим, оно што посебно заслужује пажњу јавности јесте истина да су у рушењу државе и угледа српског народа добрим делом учествовала и интелектуална елита којој су се придружиле тзв. невладине организације, универзитетски професори, уметници, научници под заједничким програмом антинационалиста, проевропеиста и антиатеиста, антиетатиста и других модерних слогана.

Врхунац јуриша на државу се догодио 5.октобра 2000.године када је организован митинг коалиције 18 политичких странака Демократске опозиције Србије (ДОС). Том приликом је дошло до испољавања насиља на улицама већих градова у Србији а нарочито у Београду у коме је неколико особа изгубило живот. Нападнута је полиција, војска и друге државне институције, а запаљена је и Народна скупштина која је нетакнута била и за време Другог светског рата и силних бомбардовања од стране Немачке, а касније и Западних савезника и НАТО-а.

Политичка елита данас

Чињеница је да се Србија у свом досадашњем развоју мање или више ослањала на иностранство због разних обећања, али и конкретних подршки које је добијала у циљу материјалног добитка за њу, односно за њене грађане.Такође је познато да је на том путу одувек постојала подељеност

---

² Ибидем

унутар српског народа по разним основама: на оне који су подржавали партизане или четнике, на оне који подржавају социјализам или монархију, на оне који подржавају западну или источну идеологију итд. Ово нам говори да је у суштини и данас национално јединство још увек висок политички идеал и да је оно код нас још увек крхко. Неспорно је да све државе света и њихове владе заступају вредности националног јединства, само користе различите симболе. Неке јасно говоре о националном јединству, а друге користе синтагме као нпр. „грађанско друштво” или термине „глобализација”, „интеграција” исл. У случајевима када се нападају националне и државне вредности, нарочито из иностранства, здрава национална политика реагује готово нагонски: „Она се брани од агресије и од онога ко је угрожава у свом постојању. Наравно политика не би била то што јесте када се зло не би камуфлирало као добро”.³ Због тога се код нас може говорити о постојању два спектра: онај који хоће да увери грађане Србије да нам нпр. западна политика нуди добро и на оне који нас одвраћају од те политике. Републици Српској се осим тога „нуди” њено укидање од Европе и тог Запада. Може ли ико у Србији или Републици Српској да сво оно зло које нам је учинио Запад прихвати и квалификује као добро за српски народ?

Чињеница је да је након свих дешавања, а нарочито бомбардовања од стране Запада управо најјача подељеност на симпатизере тог Запада и оне друге. Америка има своје зацртане (глобалне) планове према Русији, Европи, Кини, Израелу, Ираку, Ирану, Сирији.....и Србији и БиХ. Онај политички човек у Србији који тражи ослонац у америчкој владајућој политици треба у ствари да аминује све што је та политика учинила српском народу, а индиректно и другим народима. Морале би се прихватити систематске лажи о српском националном и моралном бићу, разарање људских и материјалних добара, садистичке санкције итд. Због тога је Запад морао тражити савезнике унутар државе на које се могао ослонити и након свих ових догађаја учињених српском народу. Тако је настала већ поменута „демократска опозиција Србије” која је у политичком делу свог ангажовања истицала задатак контроле власти, изградњу критичке јавности и ширење демократије и људских права. Након избора 24. септембра 2000. ДОС је ултимативно поставио своје чланове за одговорне функције у привреди и влади због чега је изражена и сумња у легитимност власти. Ко је од њих био у борби за гласове и ко им је дао мандат? Међутим, могу им се дати мандати без обзира, али то је већ део унутрашње проблематике државе. Уосталом „национални морал и национална мисао наслеђе су дуге историјске прошлости; они су се учврстили као инстинкти који аутоматски одређују понашање сваког грађанина и читавог народа”.⁴

Чињеница је да је ДОС престао да живи али је његов политички дух наставио да живи у облику „еврореформских снага” у Србији (ДС, СПО, Г-17, СПО, Лига социјалдемократа војводине, НВО, ЛДП....) За ове „еврорефор-

3 Ибидем

4 У Аврамовић З: Родомрсци, ИПС, Београд, 2009. стр. 24.

мисте” Срби и даље представљају проблем. Ваљда то значи да се „живот своди на једнообразан тип, а сва одступања од тог типа сматраће се безбожним, непотребним и чак монструозним и противприродним”.⁵

Данас мишљење о западним интеграцијама, а пре свега о интеграцијама у НАТО или у Европску унију треба заснивати на искуствима народа од 1990.године. Политичка мисао је условљена егзистенцијом. За Србе је уједињена Европа била мучитељ и непријатељ. Та иста Европа се директно мешала у унутрашње ствари једне суверене државе, а такође и допринела отцепљењу дела њене територије. Данас и поред те истине власт односно њена политичка елита „гура” Србију и Србе у ту Европу и у тај исти НАТО. Међутим, оно што код елите треба у тим ситуацијама посматрати јесте њен морални аспект, а не њене професионалне домете. Ово из простог разлога што моралне вредности представљају кључне (егзистенцијалне) друштвене вредности које утичу на обликовање оних норми којима се образују карактери грађана. Ова норма нам омогућава разликовање доброга од лошега и оно што је добро и лоше у појединачном и колективном деловању.

Настанак елите

Настанак елите је објективно тешко разумети али се чини да се у последње време тај процес дешава у готово свим транзиционим држава по готово устаљеној (препознатљивој) архитектури. Тако је познато да владу саставља владајућа странка, због чега она мора радити по партијским директивама које издаје вођа странке, који као „врховни командант једне војске једва ако свој штаб пита за мишљење, а најчешће се поверава једном ужем кругу од неколико људи”, док „остали део ове војске добија просто наређење за покрет”, и „задатак гомиле партијских посленика састоји се једино у томе да подржавају шефа и његове помоћнике”.⁶ И „партијски програм произилази од вођа а одлуке које се доносе на годишњим зборовима делегата имају само декларативну вредност”.⁷ Такође, представнике тј. народне посланике данас грађани не бирају непосредно већ посредно. Грађани бирају политичку партију а у оквиру партије се касније договарају ко ће у ствари „ући” у Парламент. Дакле, „могуће је данас да управљачи које очевидно подржава једна мала мањина грађана, добијају на изборима већину гласова”.⁸

За данашњу политичку елиту можемо казати да је увек била изолована из других друштвених група и слојева. Значење елите⁹ везује се за ужу групу

5 Милс Џ. С.: О слободи, Филип Вишњић, Београд 1988. године стр. 104

6 Марковић Д.: Демократија и партократија, ИПС, Београд 2009. година, стр 16

7 Острогорски М. Демократија и политичке партије, Београд, 1921. година, стр. 91

8 Маурице Дувергер : Политички режими, Висока школа политичких наука, Београд, 1962. година стр. 11

9 Елита – (лат. Елигере, фран.- елите) оно што је најбоље, најодабраније...друштва, вој. Најодабранија војска, језгро војске. Вујаклија М.: Лексикон страних речи и израза, Просвета, Београд 1980. године

људи која се истиче у свом професионалном или политичком окружењу, дакле која је у томе најбоља. Међутим, поставља се питање по чијим то мерилима се одређује елита? Чињеница је да су садашње елите на своје положаје дошле демократским изборима, односно елитом су их прогласили они који су их бирали. То би значило да је народ показао невероватну и неопростиву политичку незрелост или да додамо народну изреку (циничну) „свако има владу (елиту) коју заслужује”. У суштини појам елите не садржи неки универзални суд. Њена дефиниција у „Великом Роберу” (референтни француски речник) консултованом јер је елита француска реч, женски род, партиципа глагола који означава бирање, избор, гласи: скуп особа које се сматрају најбољима у некој групи, заједници, а који представља мањину коју карактерише њена супериорност. Дакле, најбољи у оквиру једне групе или заједнице и наравно, по мерилима те групе или заједнице. Нека апсолутна и спорна елита је могућа само у областима које остају изван интереса који се артикулишу политичким организовањем.

Дакле ради се о друштвеној групи која шири, ствара и критикује идеје, вредносна опредељења и погледе о друштву и човеку. Истине ради, неопходно је указати на три слоја елите: они који се не изјашњавају о друштвеним и политичким проблемима; они који дају значајне научне, културне и др. доприносе али бирају ћутање и они који представљају ангажоване интелектуалце „мешају се у послове који их се не тичу”(Сартр).

Знање је једна врста моћи и та чињеница већ привилегује елиту у односу на обичног човека. Док овај други своја интересовања усмерава ка породици, сопственом животу, егзистенцији, елита може своје знање (и умеће) користити и за општи интерес друштва. Из оваког статуса не следи нужно критичка функција елите у смислу оспоравања постојећег друштва обзиром да елита не долази увек у сукоб са националним интересима. Међутим, нема формуле по којој би се одредила улога елите у политичком животу заједнице. Неки припадници елите су мање или више способни да у политици играју ефикасну улогу, неки раде против поретка у коме се живи итд. Међутим, ако неко од припадника политичке елите настоји остварити неке циљеве који су само њему јасни и да то ради без сагласности бирача може се говорити и о својеврсном насиљу мањине над већином. У том смислу индикативан је пример актуелног министра одбране да на једном ТВ наступу, у циљу доказивања како је оправдано да Србија уђе у НАТО изјавио да су на Јапан бачене две атомске бомбе, а он је данас ипак члан НАТО-а, заборављајући при томе (намерно или не) да је Јапан био на страни нацистичке Немачке. Многобројна истраживања указују на чињеницу да више од 70 % становништва Србије не жели чланство у НАТО-у. У Републици Српској је такође премијер М. Додик обећао референдум о уласку Српске у НАТО, али је на крају одустао од давања те могућности својим бирачима. Такође, поред великог броја прикупљених потписа грађана да се распише референдум у Републици Српској по питању њеног уласка у НАТО скупштина је тај предлог није ставила ни на дневни ред.

Многи политичари из владајуће елите тврде да је место Србије у евроатлантским интеграцијама тј. у НАТО-у са уверавањем да је то једини начин да се Србија нађе у Европској унији и да очува своју безбедност. О томе своје „стручно” мишљење дају многобројни режимски аналитичари и доскора високо позиционирани државни функционери.

С друге стране „на јавној сцени и у Парламенту сасвим слободно, опуштено и без икаквих последица отворено и антиуставно делују бројне организоване политичке снаге, чак и странке, партије или групе и појединци који се не мичу са најслушанијих електронских и писаних медија”.¹⁰

Председник Републике Србије је и председник политичке странке - Демократске странке, што је у директној супротности са Уставом Србије.

У Србији је под разним изговорима, а најчешће под изговором приватизације, од државе и друштва отуђено богатство које су стварале генерације радника. Све што се продало најчешће је продато по нереалним ценама а на стотине хиљада радника је остало без посла и извора за одржање сопствене егзистенције и егзистенције њихових породица.

На територији Србије је проглашена нова независна држава (кажу да се ради о НАТО држави). Уз подршку Европске уније, недосађаног сна наших елитних политичара, ова НАТО држава функционише и то против интереса Србије.

У порасту су сви облици криминалитета, али се као највећи проблем проглашава онај криминал који је уперен против политичара.

Такође, у порасту су и сви облици сепаратизма коме непосредно доприносе својом „мудром” агитацијом управо политичари који се сматрају лидерима појединих политичких партија. Уосталом, данас се може запитати да ли у Народној скупштини седе посланици који се боре за интересе и вољу својих бирача или лидера својих партија, обзиром да се улазак у посланичке клупе условљава потписивањем „бланко оставке”.

Србија је тренутно разапета између стварних потреба државе и народа и потреба које одређују поједини елитни политичари. Србија данас због тога нема конзистентну стратегијску концепцију интегралне безбедности иако се налази пред бројним безбедносним изазовима којима није дорасла.

Захваљујући, пре свега, елитним политичарима Србија је данас доведена први пут у својој новијој политичкој историји на зависну клијентну државу, али која није ничији конкретни клијент, већ свачији.¹¹

Готово да нема друштвене области у којој се не осећа утицај актуелне политичке елите. Под разним изговорима врши се тријажа (послушни, непослушни) међу запосленима, судијама, полицијом, научницима, лекарима, уметницима, спортистима итд. Од научника се тражи да своје радове објављују у западним часописима док се научни радови објављени у Русији, Кини, Индији и др. научно развијеним државама уопште не вреднују. Врши

¹⁰ Радиновић Радован: Србија између НАТО и Русије, Национални интерес бр. 1-2/2009.год, ИПС, Београд, стр. 116

¹¹ Ибидем

се деградација школства и уопште образовног система кроз прекомпоновање наставних садржаја итд. Иако Хрватска већ одавно тражи начин како да заобиђе модел „болоњског образовања“ (враћање на стари систем образовања) наши елитни политичари се труде да по сваку цену наш систем образовања подведу под „Болоњу“. У оквиру спроведене реформе донети су многобројни закони који су по оценама „стручњака“ задовољили највише европске критеријуме у овој области. На удару су се први нашли уџбеници историје, као одговор на потребу демократске владе да се одреди према догађањима у блиској прошлости па су тако настали нови програми и уџбеници, а отворили су се и многе приватне школе и високошколске установе које раде без акредитације. Данас у складу са идејама демократа тј. елитних политичара и у циљу европских интеграција се већ предлаже да се злочин у Сребреници уврсти у Наставни план у школама. При томе не треба подсећати да је Међународни суд у Хагу догађаје у Сребреници прогласио геноцидним и то оним кога су починили Срби (једна пресуда у Хагу Србину садржала је појам геноцида), а елитни политичари у Народној скупштини Републике Србије донели Декларацију којом се Србија извињава за злочине у Сребреници. Једном речју далеко се догурало од некадашњег система образовања. Ништа боља ситуација није ни у области медија. Данас преостали медији су под директним надзором владајуће елите због чега се на демократски начин и из различитих разлога забрањује медијско наступање одређеним политичарима. Заступљеност страних емисија у програмима је далеко изнад националних емисија, па се неко са стране може запитати да ли домаћи програм режирају наши или инострани уредници и режисери.

Дакле, намеће се питање кога у ствари представљају политичке елите, односно чије интересе они заступају и промовишу. Судићи по милиону скупљених потписа грађана Србије од стране једне политичке (опозиционе) странке у Србији, за релативно кратко време, којима се захтевају превремене избори, закључили бисмо да у односу између политичких представника (елите) и грађана нешто није како треба. Зашто би грађани тражили својим потписима превремене изборе, односно смену политичког врха земље?

Друго озбиљније питање произилази из саме чињенице да су представници политичке елите одбацили расписивање референдума по наведеном питању. Слична ситуација недавно је била и у Републици Српској.

Треће питање које произилази из претходна два јесте докле ће грађани пасивно посматрати шта раде и како елитни политичари воде земљу, односно (не)испуњавају своје обавезе према својим грађанима и земљи. Обзиром да је све јасније да лоше стање привреде земље није узрок светска економска криза (привреда наше земље уопште није била тржишно оријентисана) већ да је последица и резултат лошег вођења и располагања привредним потенцијалом земље управо од стране елите, поставља се питање докле ће се такво стање у земљи толерисати. При томе треба имати на уму да насиље и то оно најопасније насиље настаје из миљеа социјалне пробле-

матике становништва, а код нас томе треба додати свакако и одређену дозу тињајуће проблематике из лепезе политике. У том смислу нарочито је истакнуто угрожавање човечности као добра, а „човечност у смислу заштитених вредности означава најзначајнија добра човека везана за његов живот, телесни и душевни интегритет, слободе и права човека, достојанство личности које су гарантоване међународним стандардима општецивилизацијског значаја”.¹²

До сада нико није успео прецизно да одреди који је то праг незадовољства грађана који исте подстиче на испољавање отвореног насиља. Међутим, неколико других индиректних параметара, међу којима је најиндикативнија стопа повећања општег криминалитета у земљи, указују да је реално могуће очекивати избијање масовног незадовољства грађана које би под датим (егзистирајућим, актуелним) околностима лако могло да прерасте у отворено насиље.

Уместо закључка

Чињеница је да се пред Србију и Републику Српску гомилају и усложњавају разноврсни безбедносни изазови. Међутим, за очекивати је да највећи проблеми данас долазе споља, а пре свега због глобалистичких (хегемонистичких) настојања Запада, економске кризе до које је управо тај Запад довео применом неолибералног концепта привређивања. Међутим, на палети проблема везаних за Србију данас се сасвим сигурно могу сврстати и они проблеми настали деловањем или не деловањем елитних политичара. Политичка сцена Србије је бременита различитим утицајима којима су „подлегли” многобројни водећи (елита) политичари. Да ли су при томе „подлегли” намерно или не, у сваком случају напредак Србије је знатно успорен ако не и у многоме враћен уназад. Одговоре на овакво стање се најчешће налази у утицајима спољних фактора при чему се заборавља (намерно или не) да су управо елитни политичари омогућили уплив тих ино-утицаја. Штета која је учињена држави и народу је огромна, а ипак нико не одговара или се одговорност уопштава. Ако становништво трпи последице од својих представника онда се може говорити и о својеврсном насиљу над њим због чега представници треба да се докажу путем рефередума о квалитету и смислености својих поступака и акција. У противном ако се трпљење становништва повећа може се очекивати излив насиља за које ће директно бити одговорна политичка елита. У том случају може се говорити о насиљу које изазивају актуелни политичари на власти, а све прогнозе о размерама и исходу тог могућег насиља би било незахвално давати.

Међутим, сасвим је сигурно да грађани неће у недоглед толерисати „притисак одозго”, односно зато се „у јавности већ јасно јавља покрет за

---

¹² Ракић М. Јовашевић Д.: Демократија и насиље, ИПС, Београд, 2009. година, стр. 216.

побуном против партија¹³ чији се „задатак састоји у томе да се свлада и од- страни сваки партијски систем” јер „партије – било да их је више, било да је само једна – саме по себи представљају ограничавање индивидуалне слободе и иницијативе”.¹⁴

Другим речима, није јасно који је то квантум тзв. лебдећег насиља које политичка елита, макар она била и демократским путем доведена на власт, може да изазове у демократској држави. Односно, која је граница лебдећег (свакодневног) насиља из кога може настати опште грађанско незадовољство и непослушност изазвана (не)деловањем политичке елите и испољена управо против те елите. Међутим, искуства у могим државама које имају исту или сличну унутрашњу проблематику данас јасно указују да је знатно већа вероватноћа да ће грађани испољити незадовољство па и насиље кроз различите облике и видове пре свега према политичкој елити. Уосталом и дешавања у протеклих петнаестак година на нашим просторима то и емпиријски потврђују.

Уосталом „демократија није природни поредак већ дело, због чега је веома крхка. Како би била одржива мора се перманентно обнављати и репродуковати. У противном су могуће противдемократске тенденције у друштву”, овоме треба додати да „одбрана од противдемократских тенденција уколико су оне сувише јаке, не може бити демократска и онда се лако доспева до нерешеног чвора”.¹⁵

Резиме

Неспорно је да су државе у транзицији, којима припада и Република Србија, БиХ и Република Српска у оквиру ње, бремените разном проблематиком везаном за процес сопственог развоја и изградње. Поред оне објективне проблематике присутна је и она субјективна проблематика која је настала, пре свега, у односу међу партијама. Посебно се проблематика јавља у случајевима када се унутар политичких партија издвоје политичари који представљају тзв. политичку елиту. Задужена за идејни и сваки други развој партије та елита, нарочито тзв. партија на власти је тако задужена и за свеукупни развој државе и њеног становништва. Обзиром да у земљи расте незадовољство становништва због сопственог социјалног и политичког положаја нереално је очекивати да ће елита, која је објективно исте довела у такав нимало завидан положај, моћи да реши све нагомилане проблеме. Због тога је реално очекивати да се и даље тј. континуирано испољавају одређени облици и видови насиља у одређеном обиму. Нико са сигурношћу не може казати који је то квантум насиља које грађани могу да трпе и у ком

¹³ Острогорски М.: цитирани рад, стр.64.

¹⁴ Пулишић Стјепан: Политичке странке као фактор сувременог политичког система, Зборник „Напријед“, Загреб 1945-1971., стр. 68 и 69.

¹⁵ Ракић М. Јовашевић Д.: Демократија и насиље, ИПС, Београд, 2009.година, стр. 63.

времену а да и сами не испоље насиље према водећим политичарима – елити који су сада на власти.

Коришћена литература

1. Erger P. , Luckmann T. The Social Construction of Reality, Doubleday, New York,1966.
2. Giddens Antony, Modernity and Self-identity: Self and Society in the Late Modern Age, Polity Press, Cambridge, 1991.
3. Аврамовић Зоран: Одбрана Црњанског, Београд 2002. година
4. Вико Ђанбатиста, Начела нове знаности, Напријед, Загреб, 1982.година
5. Елимо Жак, Цивилизација ренесансе, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1989. година
6. Марковић Драган: „Партократија или демократија у Србији”, Политичка ревија бр.1/2004, ИПС, Београд 2004.година
7. Марковић Драган: Демократија или партократија, ИПС, Београд, 2009. година,
8. Милошевић Зоран: Политичке странке и корупција, Политичка ревија, бр.1/2007.година
9. Милс Џ.С.: О слободи, Филип Вишњић, Београд 1988. године,
10. Поповић Јустин, Филозофске Урвине, Манастир Ћелије, 1987.година
11. Пулишић Стјепан: Политичке странке као фактор сувременог политичког система, Зборник „Напријед”, Загреб 1945-1971.година
12. Радиновић Радован: Србија између НАТО и Русије, Национални интерес бр. 1-2/2009.год, ИПС, Београд,
13. Ракић Миле, Јовашевић Драган: Насиље и демократија, ИПС, Београд, 2009.година.
14. Хелд Дејвид: Демократија и глобални поредак, Филип Вишњић, Београд, 1997. година
15. Чавошки Коста: Могућности слободе у демократији, Издавачко-истраживачки центар ССО Србије, прво издање, Београд, 1981.година
16. Шпенглер Освалд: Пропаст запада, Кристали, Београд, 1990, књига 2,
17. www.nspm.rs

POLITICAL ELITE AND (NON)VIOLENCE

Mile Rakić, Ph.D.
Beograd

Summary

The paper seeks to explain whether there is a possibility of violence with citizens directed against those who have come to power in democratic elections. It is evident that political parties are governed by politicians who are turning other members of the party into obedient voting machinery. Political parties are responsible for the current situation of citizens, but it is more than obvious that the real culprit is the political elite which does not want to take the responsibility for the poor quality of life of the citizens unlike their own social status. The question is how long will the current situation of impoverishing society (citizens) last.

Key words: *political elite, violence, country, parties.*

ФИСКАЛНА РЕТОРИКА НАСПРАМ ЈАВНО БЕСЕДНИШТВО НА ПРИНЦИПУ ТОЛЕРАНЦИЈЕ И ХУМАНО ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА ДЕМОКРАТСКОГ ДРУШТВА

Кратак научни чланак

УДК 321.011.5:342.727

Проф. др Жарко Ристић
Београд
Проф. др Душко Вејновић
Универзитет у Бањој Луци и
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

Апстракт: Цицерон је правио разлике између реторике, као технике (науке) и говорништва, као праксе (елоквенције): Није елоквенција рођена из реторике, него је реторика рођена из елоквенције. Подела реторичког подручја у модерној науци извршена је према логици, етици и естетици, односно према сфери теоријског, практичног и естетског ума, или, у психолошкој перспективи, према сазнању, вољи и осећању, односно према логосу, етосу и патосу, без патолошких емоција и дискриминаторне реторике. Компоненте реторике су, према томе, следеће: инвенција, диспозиција, елокација, акција и меморија са мнемотехником (Хегел), без примеса говора мржње, верске, националне и мањинске дискриминације.

У људској историји, говор и његов племенити изданак, говорништво, односно беседништво или реторика, врлине су сваке епохе и посебно појединца: човек од речи и речитости највећа је узданица човеченства, „у коме смо и с ким смо”. Недосањани сан раскомаданог и намученог човечанства јесте снага и храброст човека да стваралачки надахнуто, крочи од познатог ка непознатом, од лепог ка лепшем и од доброг ка бољем, да крене из мрака

у светлост, из бездања у наду, из зла у добро, из пакла трвења у сунчане падине разумевања. Труд и мука су „лековите биљке” чија реч крепи људе и рађа идеал човека у успону. Када лепа реч озари овај свет, клањамо се мудрости оплемењеног човека који је наоружан и културом говора и културом мишљења. Стога, у нади живи да се у наводној лепоти свога рада врати светиња дела и речи у националној баштини културе говора, културе мишљења, културе стваралаштва на принципу толеранције, разумевања и уважавања.

Беседом се човек исказује као говорник са најплеменитијим амбицијама, са стеченом моћи да речју приволи, придобије и надахне слушаоце. Идеја, као мисао, која води људе стазама успона и порука као сугестија, која се људски акцептира, моћ и снага су људског беседништва, као претплет стваралачке човекове мисли и људске духовности. Беседа је у поруци као песми и у песми као поруци. Беседа је неслућени домет душе, духа и духовности, чији су подстицаји говор речи и говор руку. Рука уводи слушаоца упредворје речи, а реч у сазревање духа преко моста мудрости, који заборавању лепоту речи оплемењује стваралаштвом за људе добре воље. Из поруке су прокљивијале идеје, као извори науке, који спајају човека са човеком и век са веком, вечно светом реком недовољних надахнућа и спасоносних инспирација (Цицерон), љубави, солидарности, правде и толеранције.

У фискалној реторици говорна комуникација се фактички јавља у три своја основна облика: 1) као обичан свакодневни говор порезника, пореских органа и пореске администрације, 2) као нормативни језик буџета, буџетске клијентеле и буџетских финансијских институција и 3) као уметност државног беседништва и политичког говора. У јавном беседништву постоји велика разлика између самоникле речитости садашњег времена и учене речитости потоњег времена: прва постаје у тренутку надахнућа и онда исчезне без трага, а друга кад говорник познаје беседничке вештине и „широким, дубоким и високим” образовањем, студијом живота и дисциплином ума, уз потпору науке, развија до врхунца свој беседнички дар. У читавој историји владања, државни умови народа трудили су се да својој речи дају атрибут вечности. Зато су и јавне беседе у организованој политици друштвеног, економског и финансијског живота постале моћно средство за придобијање јавности, окупљање присталица и привлачење бирача. Државни беседници „постајаху најзначајнији онда када стекоше моћ да снагом своје беседничке речи управљају вољом народа”. Развише се великани који створише науку о беседништву, вештину лепог, сликовитог, снажног и убедљивог говорништва, и класичну јавну реторику државника, који, високим степеном начитаности и нивоом писмености пођоше стазом беседничког успона, скопчаним са етиком, естетиком, логиком, психологијом, стилистиком, синтаксом (Платон), без негативних емоција, партијских набоја, социјалне неправде и друштвене сегрегације.

Говор, осмех, способност и стручност у јавном наступу државника (представника парламентарне власти и чиновника пореске администрације)

рефлексија су „божанског” начина раздвајања света на његове делове и његово поновно слагање у динамичке слике које се чују ухом, виде оком и осећају духом. Као „моћан” фискални реторичар, наука (и уметност) и знање изражавају савршену гипкост човековог ума¹. Порески говор свему даје савршену сликовитост друштвене надоградње, унутрашњу светлост јавног сектора и инфраструктуре и чудесну снагу развоја човека потпорама јавних фондова. Преображај једноставних речи (са јасним врлинама мислиоца) у обиље идеја и надахнућа утемељује и усмерава емоције народа ка „пореским” изворима среће, на којима, иначе, почива јавни напредак. Тиме се енергија говора претвара у порезе, као семе које клија по буџетским оазама за напредак јавних финансија, за развој државног уређења и за надахнуће инфраструктурних надахнућа (Аристотел), на принципу политичке културе као кохезионог фактора слободног друштва.

Фискално говорништво је предност језика над ухом. Пореска речитост је везивање срца са душом. Буџетско беседништво је предност знања над законом (иако пут до знања води преко познавања закона). Познавање закона јесте основа сваког звања. Осећање законитости и спровођење закона рефлексија су освајања пута ка добру човека. Универзалне фискалне књиге нема, па, према томе, ни универзалних правила фискалне реторике; али, кад државни говорник достигне моћ и способност да сликом у беседи одрази и звук, да намеру претвори у акцију, да мудрошћу дочара потребу, да духом мобилише народ и да умом покрене напредак, онда се беседник (оратор, ретор, витија) може сматрати великим знацем чија реч јечи, попут народне песме „слегоше се брда и долине”. Тада се најлакше намеће порез и најбрже наплаћују дажбине. Тада језик постаје оруђе мишљења, а врлина поуздано, свеобухватно и бескрајно знање и убеђење да су главне вредности човека – лепота и истина: лепота (живот) је у срцу које воли, истина је у руци која је дала и даје. Снага, која их спаја, јесте достојна реч. А реч је писана и жива. Писана реч (по Сократу) личи на слику, а слика се причињава као да је жива. Међутим, ако је нешто приупиташ, она достојанствено ћути.² Њена рођена сестра, жива реч, се са знањем уписује у душу људи који уче. Она је, међутим, кадра да се сама брани, јер зна да говори и зна да ћути (с ким треба, наравно). Жива реч остаје увек отворена, док је писана реч, по правилу, коначна. Жива реч је основа знања, мудрости и духовитости. Жива реч је, готово, иста као и слика која личи на песму. „Слика је песма која се види, а не чује; а песма је слика, која се чује, али не види” (Леонардо да Винчи): културологија против конфликтологије, комуникологија против криминологије, толеранција против дискриминације.

Да ли је реторика дидактичка и едукативна арматура беседе и који је однос реторике, као теоријске арматуре, и беседе, као грађевине људског духа? Реторика је најмлађи изданак културе комуницирања, чије је конк-

1 М. Бурић, Историја хеленске културе, Научна књига, Београд, 1972.

2 С. Петровић, Реторика, Савремена администрација, Београд, 1995.

ретно значење следеће³: то је правилима вештине, установљена теорија и техника беседништва (при чему, под вештином подразумевамо способност да сае најбоље решење на основу постулата струке и науке). Компоненте реторике су, према томе, следеће: инвенција, диспозиција, елокација, акција и меморија са мнемотехником (Хегел), без примеса говора мржње, верске, националне и мањинске дискриминације.

Реторике су: 1) инвенција (избор аргумената и метода доказа), 2) диспозиција (стављање аргумената у најбољи поредак), 3) елокација (подизање беседе до савршенства и утискивање поруке у биће слушалаца) 4) акција (интонација, дикција и гест, мајсторски усклађени са идејом и поруком беседе) и 5) меморија са мнемотехником (вештина памћења и репродуковања). Богата култура и широко образовање помаже говорнику да оствари, уз помоћ реторике, свој идеал - по суштаству, упечатљиву беседу. Реторика је према томе рођена из беседништва. Реторика је, заправо, оно што је у мозгу центар за вредновање стваралаштва. Беседништво је, пак, богата и плодотворна друштвена делатност, која је настала потпором реторике (Квинтилијан), културом говора, медијском толеранцијом и политичким дијалогом.

Цицерон је правио разлике између реторике, као технике (науке) и говорништва, као праксе (елоквенције): „Није елоквенција рођена из реторике, него је реторика рођена из елоквенције”. Подела реторичког подручја у модерној науци извршена је према логици, етици и естетички, односно према сфери теоријског, практичног и естетског ума, или, у психолошкој перспективи, према сазнању, вољи и осећању, односно према логосу, етосу и патосу,⁴ без патолошких емоција и дискриминаторне реторике.

Склоп класичне беседе има три основна дела, и то: 1) приступ, 2) излагање и 3) закључак. Без приступа (увода) не смеју бити државне, политичке, научне, свечане и поздравне беседе. Он мора бити оригиналан и примерен тренутку. Уводом беседник испољава свој таленат, укус и смисао за придобијање наклоности слушалаца, за шта је Јулије Цезар дао леп пример: „Сентори! Јак је и моћан само онај ко се само разумом руководи, али ће разум изгубити сваку моћ над оним ко се пода осећањима”, емоцијама и националним примитивизмом.

Излагање је, за разлику од приступа, срце беседе чија се лепота огледа у упечатљивости мисли и дубини осећања, у снази поруке и траговима излагања.

Закључак је, пак, трећи (последњи) или завршни део беседе, који има одлучујућу улогу у придобијање слушалаца и утицаја на њихову вољу и осећање. Закључак, по правилу, има три дела. 1) рекапитулацију, 2) страсно-патетични сегмент (део) и 3) завршну мисао. У рекапитулацији се истиче битна мисао беседе и њен смер. У страсно-патетичном делу се остварује „завршни ударац” у освајању срца и душе слушалаца. У целини посматрано,

3 Б. Богдановић, Реторика, Војна књига, Београд и Матица српска, Нови Сад, 1995.год., стр.51.

4 С. Петровић, Реторика, Савремена администрација, Београд, 1995., стр. 2.

у умним беседама се сједињују јаке личности и велика дела. Такве беседе су драгоцене ризнице знања и стваралачког надахнућа. Етичким постулатом оплемењена беседа свој врхунац достиже у чистими и вечним актуелним порукама, које треба пресадити у душу као ретку биљку са тла честитости на тле племенитости. Лепота је, у том контексту, једино признато подручје реторике, као пријатно уздизање душе. Лепота говора неизбежно узбуђује осетљиву душу до суза. Закони филозофије композиције инкорпорирају истину (задовољење разума) и страст (узбуђење срца); истина тражи тачност, страст и једноставност,⁵ али не и говор мржње, медијску нетолеранцију и политичку дискриминацију.

Духовне предпоставке говорника инкорпорирају читав низ интелектуалних особина: знање, интелигенцију, меморију и имагинацију, елоквенцију и импровизацију. По Волтеру, речитост је као ватра: да би трајала, треба да има говора. Зато сваки говорник мора да има моћ да убеди и наговори, да приволи аудиторијум на идеје које пропагира и да наметне своје поруке. Елоквенција се, као дар природе, манифестује као моћ речитости. Она шармира заједно са интелигенцијом и знањем. Памћење (меморија) је трезор знања које „кипи из лонца-главе”. Памћење се вежбањем појачава. Оно подразумева „моћно” знање и перманентно размишљање. Имагинација и елоквенција, као ментални диспонибилитет, стоје чврсто везани за сферу емоционалног слоја говорникове личности, хуманизационе политичке културе, медијски цивилизованих емоција и стабилног демократског друштва.

За наше прилике су најважније, ипак, политичке и научне беседе. Политичке беседе, ослоњене на класичан модел са компонентама атинске и римске школе, реазвиле су се у три подврсте: државничке, парламентарне и партијске беседе, док су се научне развиле у академске, катедарске и стручно-популарне беседе. Компоненте политичке беседе су: државни интерес, грађанска права и јавно мњење. Научна беседа сопствену грађу налази у научном открићу и у имагинарној делатности, која, као мисиона активност, добија улогу и у култури и уметности. Реторски стил и естетске особине говора, међутим, инкорпорирају: 1) фигуре дикције (метатеза, синкопа, синереза), 2) фигуре конструкције (плеоназам, понављање), 3) фигуре речи - тропи (метафора, синегдоха, алузија, метонимија, алегорија, иронија, сарказам, катахреза, еуфемизам, металепа, антифраза) и 4) фигуре мисли (хипербола, литота, антитеза, апострофа, перифраза, претериција). Фигуре дикције и конструкције односе се на изговор и на синтаксу, а фигуре речи и мисли на орнаментику говора. Тропи се, пак, односе на преносно значење речи, који су природно срасли са језиком и беседништвом.⁶ У беседи је најчешће реч тачка ослонца за снагу идеје и трајност поруке.

Уман беседник испитује својства и степен примењивости сваке речи да би, одабиром, издвојена, прикладна реч постала оличење сејача идеја и порука незаборавне беседе. Њено величанство - реч моћно стоји на трону код

5 С. Петровић, Реторика, Градина, Ниш, 1975.

6 Б. Рогановић, оп.цит.,стр. 272.

Буде: као што на земљи, монаси (читај ученици, подвукао Ж.Р.), има мало пријатних вртова и пријатних шума и пријатних долина и пријатних лотосних бара, а много више јалове и разривене земље, непрелазних вода, жбуњем и коровом обрасле утрине, неопходних планина; Тако има, монаси, мање људи одабраних оком мудрости, а много више у незнању огрезлих; Тако има мање бића, монаси, која учење чују и схватају, а много више која га чују, а не схватају; Тако има мање бића, монаси, која учење схватају и смисао његов испитују, а много више која схватају, али смисао његов не испитују; Тако има, монаси, мање бића која смисао и учење разумеју и по учењу живе, а много више која смисао и учење можда разумеју, али по учењу живе; Тако има, монаси, само мало бића која укус најбољега, укус учења постижу, амного више која не постижу; Зато се, монаси, морате вежбати овако мислећи: укус најбољега, укус учења, укус спасења, желимо да постигнемо? Тако се, о ученици, морате вежбати" против конфликтологије, криминологије, дискриминације, сегрегације и нетолерантности.

Стилиста Дјибран у својим „Духовним изрекама” надахнуто је проговорио, полазећи од битног у осветљивању личности и лика: од мисли као врховног репрезента човека и његових особина. Говор је и поучан и дирљив: „Твоја мисао је друштвена наука, верски и политички речник; моја је просто начело. Твоја мисао говори о жени лепој, ружној, чедној, блудници, интелигентној и глупој; моја у свакој жени види мајку, сестру и кћер другог човека. Твоја мисао описује законе, судове и казне, моја објашњава да кад човек прави закон, он га или прекршава или му се покорава. Твоја мисао је упућена на вештака, уметника, интелектуалца, филозофа, свештеника; моја говори о онима који воле, који су нежни, искрени, часни, правични, љубазни – и о мученицима. Према твојој мисли, величина народа лежи у његовој политици, њиховим партијама, њиховим конференцијама, њиховим савезима и расправама. Али моја проглашава да значај народа лежи у раду – рад на пољу, рад у виноградима, рад на разбоју, рад у штавионици, рад у мајдану, рад на сечи дрва, рад у уреду и у штампима. Твоја мисао види у армијама, топовима, бојним бродовима, подморницама, авионима и отровним гасовима; али моја тврди да моћ лежи у разуму, одважности и истини. Твоја прави разлику између практичара и идеалиста, између дела и целине, између мистичара и материјалисте. Моја схвата да је живот један и да се његове тежине, мере и табеле не подударују са твојим тежинама и мерама. Моја мисао лута по тами и далеким долинама, она више воли бол смрти него твоју музику и играње и твоју утају пореза док сирочад гладују.” Утаја, превара, мржња, навалентност, некултура, свирепост, подозрење и нихелизам јесу рефлексија у прошлости дискредитованог друштва антицивизацијског кода.

**FISCAL RHETORIC VERSUS PUBLIC SPEECH BASED
ON THE PRINCIPLE OF TOLERANCE AND
HUMANELY SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF
DEMOCRATIC SOCIETY**

**Prof. Žarko Ristić, Ph.D.
Belgrade**

**Prof. Duško Vejnović, Ph.D.
University of Banja Luka**

Summary

Cicero separated rhetoric, as a technique (science) from speech, as practice (eloquence). Eloquence does not come from rhetoric, but rhetoric comes from eloquence. The division of rhetoric is based on logics, esthetics and ethics, that is it is based on theoretical, practical and estetical mind or from the psychological point knowledge, will, emotion i.e. logos, ethos and pathos without pathological emotions and discriminatory rhetoric. The components of rhetoric are following: inventiveness, disposition, eloquence, action and memory with mnemonics (Hegel), without hate speech, religious, national and minority discrimination.

ПРЕВЛАДАВАЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ У ПРИПОВЕТКАМА ГРИГОРИЈА БОЖОВИЋА СА ПРОСТОРА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Кратак научни чланак

УДК 316.647.3/.5:821.163.41-32

доц. др Грандић Александар
Независни универзитет
Бања Лука

Апстракт: Григорије Божовић један је од најзначајнијих књижевних стваралаца са Косова и Метохије, али и један од најзнатнијих књижевника српске књижевности прве половине XX века. Његово књижевно дело незаобилазно је у разумевању односа на Косову и Метохију, али и проналажењу начина за превладавање актуелних конфликта на овом делу Србије. У својим приповеткама са Косова и Метохије он је показао сву драматичку раслојавања српског националног, али и српског националног бића и указао на проблематику шиптарског нацизма који негира све друге заједнице и који настоји да у потпуности влада овим делом Србије. Против говора мржње шиптарских нациста, али и одрођених Срба, Божовић наводи велике и јединствене примере толеранције и слободе оличене у поштовању другог и његовог: верског, језичког, националног и културног идентитета чиме се сврстао у ред духовних претеча о идеји савремене Европе и њених постулата оличених у идејама Европске уније и промоцији њених укупних вредности.

Кључне речи: Косово и Метохија, књижевни опус Григорија Божовића, шиптарски (арнаутски) нацизам, толеранција, светосавље, говор мржње, национално и духовно раслојавање Срба.

1. Основне карактеристике живота и рада Григорија Божовића

1.1. Примарни био-библиографски подаци

Григорије Божовић рођен је 15. Фебруара 1880. године у селу Придворица код данашњег Зубиног Потока, у Ибарском (Старом) Колашину. Отац му је био истакнути национални радник и колашински првак, протојереј Вукајло, који је због свог непосредног учешћа у помагању и развоју српског националног фронта у тадашњој Турској, морао да избегне у Србију.¹ По свршетку школовања на московској Духовној академији Божовић се враћа у Србију и на лични захтев одлази да службује у Призрен, као професор на Богословији. Одатле ће, по различитим службеним основама, да одлази и у друге делове Старе Србије ван Косова и Метохије. Након ослободилачких ратова 1911-1918. постаје посланик Демократске странке у скупштини Краљевине СХС.² Као члан Самосталне – демократске странке С. Прибићевића долази у оштар сукоб са круном, због чега је присилно пензионисан, а потом се повлачи и из политике. Разлози за његово напуштање отворене политичке сцене леже у његовој доследној борби за истином и бољим положајем Србије, али и Југославије.³ Јавно, на политичкој сцени, иступиће у догађајима везаним за потписивање Конкордата. Он ће се, као један од руководећих чланова Православног народног одбора, оштро супротставити настојањима М. Стојадиновића, као што је то чинио, додуше незванично, и у време његовог претходника Б. Јевтића.⁴ Након овог јавног иступања, Божовић се потпуно повлачи са политичке сцене, али је и даље присутан у политичком животу Србије. У то време ради као новинар – дописник листа „Политика”. Осим политичког памфлета „Друга буна на дахије”⁵, објавио је текст о 27. марту 1941. године, у коме се отворено ставио на страну демонстраната и њихових захтева,⁶ а због чега је морао да за време окупације напусти Београд и склони се у Пљевља. У јутро уочи Божића (5. јанура) 1945. године, стрељан је Григорије Божовић, а његово стваралаштво је изопштено из свих категорија проучавања у периоду од 1945 – 1990. године. У тексту под насловом: „Издајници Милош Тривунац и Григорије Божовић осуђени су на смрт” објављеном у београдском листу „Политика” од 4. Јануара 1945. године, на-

1 Детаљније о биографији овог писца у: Миленко Јевтовић: „Личност и дело Григорија Божовића Г”, Стари Колашин, Нови свет, Институт за српску културу, Зубин Поток – Приштина, 1996.

2 О политичком Божовићем ангажману детаљније у: Миленко Јевтовић: „Личност и дело Григорија Божовића Г”, Стари Колашин, Нови свет, Институт за српску културу, Зубин Поток – Приштина, 1996. стр. 90-9., и даље.

3 Стенографске белешке Народне скупштине, Штампарија Влад. Јанићијевић и М. Недељковић, Београд, 1927., књ. III, стр. 284-287.

4 Милан Стојадиновић: *Ни рат ни пакт. Југославија између два рата*, Србобран, Буенос Аирес, 1963. Архив Србије, фасцикла 37.

5 М. Јевтовић, стр. 112-115.

6 Григорије Божовић: *Да буде дуговечно, срећно и славно*, Политика, 28. март, 1941., стр. 3.

лазимо објашњење зашто је Божовић убијен.⁷ Оптужен да је пружао „моралну помоћ фашистичко-италијанском окупатору” Григорије Божовић је осуђен на исту казну којом је кажњен злочин хрватског књижевника Миле Будака који је на крајње бестијалан начин у смрт послао хиљаде Божовићевих сународника. С друге, пак, стране слична казна мимоишла је тада недодирљивог Мирослава Крлежу који је и за Павелића и за Тита обављао исти посао – био је код обојице хрватских политичара саветник за културу и уредник државних енциклопедија. На жалост није само Божовићева личност окарактерисана као противник Брозове аутократије, под удар је дошло и његово целокупно књижевно дело.

За живота је објавио 243 приповетке сакупљене у осам збирки и то:

1. *Из Старе Србије* (1908, Мала књига, Мостар)
2. *Приповетке* (1924, Народна мисао, Београд),
3. *Приповетке* (1926, СКЗ, Београд),
4. *Робље заробљено* (1930, Геца Кон, Београд),
5. *Тешка искушења* (1935, Геца Кон, Београд),

---

7 У целости овај текст гласи: „Григорије Божовић, књижевник из Београда, осуђен је на казну смрти због тога што је у време народног устанка у Црној гори и Санџаку против фашистичко-италијанског окупатора, стао на страну окупатора пружајући му моралну помоћ оснивањем „Националног одбора у Пљевљима,” у коме је и сам био члан. Затим што је у исто време уређивао издајнички лист „Пљеваљски весник” који су финансирале италијанске војне власти, а у коме је он писао уводне чланке у духу непријатељске пропаганде против народног устанка, а за ред и мир под окриљем италијанског окупатора; што је у италијанском клубу „Ђирково” читао своје приповетке и на тај начин сарађивао са окупатором на културном пољу у време када су се око Пљеваља водиле крваве борбе против тих истих Италијана, који су убијали наше невино становништво и палили околна села. Најзад што је тачно неустановљеног дана одржао говор на погребу издајника Пера Војновића, команданта милиције, који је погинуо у борби против Народно ослободилачке војске а у ком говору је јавно осуђивао оне који су убили тога издајника. За овакав свој рад он је добијао награду у виду хонорара за своје чланке штампане у „Пљеваљском веснику” који су финансирали Италијани. Многи људи, који су у бившој Југославији били познати широј јавности као „јавни радници” изметнути су се за време окупације од „националних радника” у народне издајнике. И баш тиме што су широј јавности били познати од раније, они су окупатору најбоље послужили у сврху обмане и заваривања неупућеног света за стварање расположења код грађанства, да се мири с ропским положајем под окупатором, који је тобоже снажан и моћан, па да је свака оружана борба против њега узалудна. Ти јавни нерадници водили су рачуна само о себи и својим хонорарима. И када више није било доходака из поверљивих и диспозиционих фондова бивше Југославије, они су се ставили у службу непријатеља и окупатора свога народа и за његов рачун ширили непријатељску пропаганду у своје народу. Тако се Григорије Божовић нашао у италијанском клубу „Ђирково”, у уредништву „Пљеваљског весника” и у „народном” одбору у Пљевљима, који је био инструмент борбе италијанског окупатора против Народно – ослободилачког покрета 1942 године, баш у време треће офанзиве италијанско-немачке војске. Најзад Григорије Божовић држи говор на погребу једног издајника који је погинуо у борби против Народноослободилачке војске, а јавно осуђује народне борце, који су тог издајника убили. На овом истом погребу после Божовића одржао је говор и један италијански пуковник, који је величао погинулог издајника рекавши да је пао у заједничкој борби италијанске војске и пљеваљске милиције против „комунистичких бандита”. Из свега овога види се да је тужени Божовић починио срамну издају према свом народу.”

6. *Под законом* (1939, Геца Кон Београд),
7. *Неизмишљени ликови* (1940, Геца Кон, Београд),
8. *Приповетке* (1940, СКЗ, фонд Слободана Јовановића, Београд).

Од тога је 220 оригиналних радова, а 23 приповетке из последње књиге објављене за пишења живота [„Приповетке”, СКЗ (Фонд Слободана Јовановића), Београд, 1940.] су објављене у његовим ранијим књигама, с тим да је евидентна измена присутна само код наслова приповетке: „За верата” која је првобитно носила наслов: „Терорист”, а била је објављена у књизи: „Приповетке”, Народна мисао, Београд, 1924. године. Осим већ поменутих збирки приповедака у којима су сабране готово све приповетке које је Божовић за живота написао, он се истакао и као један од најплоднијих путописаца у српској књижевности. О томе сведочи и следећих пет збирки путописа:

1. *Узгредни записи* (1926),
2. *Црте и резе* (1928),
3. *Урезане истине* (1930),
4. *Чудесни кутови* (1930),
5. *Са седла и самара* (1930).

Свој новинарско-публицистички рад отпочео је у листу: „Цариградски гласник” да би наставио са радом у дневном листу „Политика” од његовог покретања па до 27. марта 1941. године. Највећи број његових путописа и један део приповедног опуса прво је објављиван у „Политици” да би се потом нашао и међу корицама књига.

највећи део свог приповедног, али и путописног описа Григорије Божовић је посветио свом завичају, простору Косова и Метохије.

2.2. Проблем класификације приповедног опуса Григорија Божовића

1.2.а) Темпорална класификација

Према историјском времену које тематски захватају ове приповетке Григорија Божовића можемо да их поделимо на следећи начин:

1. доба турске окупације;
2. време I и II балканског рата и окупације Србије током I светског рата;
3. период после I светског рата.

1.2.б) Мотивско-психолошка класификација

Према мотивима и психолошким разрадама појединих ликова његов опус можемо да поделимо у следеће категорије:

1. приповетке мотивско-тематски везане за приказивање друштвеног живота у једном од делова Старе Србије и то датих у различитим: временс-

ким, социјалним, културолошким етничким и(ли) националним категоријама при чему се разликују две основне подгрупе:

а) приповетке у којима преовладава толеранција, како на индивидуалном, тако и на општем плану, као модел односа међу опречним верским и етничко-националним заједницама које су у општем/непрестаном сукобу у различитим периодима;

б) приповетке у којима преовладава слика необичног поштења;

в) приповетке у којима преовладава антагонизам као израз непомирљивих супротности заснованих на различитим: верским, етичким, етничким и националним нормама, али и ставовива о супремацији и историјском праву, а који се изражава у различитим временским аспектима.

2. приповетке из породичног живота при чему оне могу да се поделе на следеће уже подгрупе:

а) оне које су везане за љубав, брак, и сл. тематику, и у којима преовладава лирска црта;

б) оне које су везане за сујеверје и(ли) поштовање различитих паганских култова, нпр. записа, гатки, предсказања и слично;

в) оне које су везане за верске сукобе међу члановима породице, или у којима је представљен такав сукоб у појединцу који је променио веру (криза идентитета), што узрокује неслагње и са околином;

г) оне које су везане за описе задружног живота, нпр. породичног склада или одвајања (цепања) задруге;

д) оне које су везане за: освету, крвну освету и умир крви.

3. приповетке из живота и рада верских заједница, при чему се такође разликују две основне подгрупе:

а) чији су ликови свештена лица, а који по свом унутрашњем облежју могу да буду позитивни или негативни,

б) чији су ликови људи професионално везани за верске институције, а сами немају свештенички чин.

У контексту овако успостављене класификације приповедног дела Григорија Божовића можемо да истакнемо како је он представљао претечу у мотивско-тематској одређености писаца као што су: Анђелко М. Крстић, Иво Андрић и(ли) Војислав Лубарда.

Наше истраживање Божовићевог рада би на основу ових постулата обухватило испитивање следећих сегмената његовог стила:

1. испитивање **оквирне улоге простора Старе Србије и Косова и Метохије** како у сижејно – фабуларном развоју, тако и у укупном композиционом обликовању;

2. испитивање улоге **драмских елемената:**

а) **дијалога** што укључује одређење његовог карактера и припадајућих му говорних жанрова;

- б) **сукоба** и то са аспекта његове психолошке мотивације и даље разраде на плану ликова
  - в) **присуства апсолутне каузалности** или пуне мотивације на плану реализације догађаја;
3. испитивање **схематских аспеката** у:
- а) развоју сижеа и фабулирању и
  - б) циљном деловању ликова, при чему нарочит акценат стављамо на: одређење **простора Старе Србије и Косова и Метохије** у различитим периодима (посебно испитивање преплета историјског и наративног времена на бази нашег одређења термина (**сингуларитет**) и употребу **хронотопа пута** као **покретача** збивања – **инцидент**.

Дакле, на бази овако постављеног метода испитивања Божовићевог приповедачког рада можемо да констатујемо да је његов стваралачки пут у целости обележен паралелизмом приповедачког и путописног елемента, а централна његова тема биће и остаће Косово и Метохија, односно Стара и Јужна Србија.

Григорије Божовић као приповедач по примарним карактеристикама свог стваралаштва може да се сврста у стилску формацију *модерне* у српској књижевности XX века, јер се његов протореалистички поступак (узимање стварних, живих људи и савремених догађаја као окоснице приповедања) на специфичан начин укршта са рафинираним психолошким нијансирањем и описом. Попут великих епских песника, а на чијој традицији је и поникао, Божовић за предмет свог стваралаштва узима само оно што је репрезент општих вредности, а што сеп отврђује кроз пој српских гусала и (ли) арнаутских конгара. На овај начин он тка најсуптилнији вез људских судбина и дешавања који нам дочаравајуку сву комплексну проблематику Косова и Метохије као централног дела Старе Србије.

Да би разјаснио сложену проблематику сукоба и негативних односа између Срба Арнаути (Шиптара) на Косову и Метохији Божовић нуди специфично објашњење корена тог „историјског” сукоба, а који се огледа у ставовима „ко је старији” и чија је „вера јача”. Наиме, као Цвијићевац, Божовић, износи тезу да су Срби староседеоци на овом простору, а што се огледа и у начину и облицима живота, пре свега у чувању плодних ораница, јер „Срби граде куће на крају њива, на неплодном и јаловом тлу, чувајући и штедећи плодну црницу за жетву, док Арнаути, где стигну подижу високе, беле, јаке куле на среде земље не водећи рачуна о жетви и плодности тла.”⁸ С друге стране стоји теза да су Арнаути (Шиптари) потомци Илира и да по том начелу њима припада *историјско право* на земљу и све што је на њој, а томе посебно доприноси *јача вера* (ислам) којој је дато да влада над *слабијом вером* (православље). Међутим, овај примарни сукоб око „историјског права” и верског одређења прелама се на крајње специфичан начин кроз судбине појединаца, јер се јавља посебан проблем, а то је питање статуса оних

8 Григорије Божовић: „Урезане истине”, 1930, стр. 18.

који су зарад стицања и(ли) очувања одређених привилегија променили веру и нацију. Раслојавање српског националног и православног верског бића Божовић брижљиво бележи дајући сву рафинирану психо-социјалну слику тог *раскола* у бићу. Да бисмо правилно схватили књижевно-уметничку вредност и да бисмо ваљано објаснили књижевно-естетички чин обликовања дела Григорија Божовића, морамо се послужити једним новим књижевно-теоријским термином, а то је појам **раскола**. Сама реч означава *расцеп* или *раздор* међу различитим чиниоцима.⁹ У нашем раду као „*terminus technicus*” **раскол** има следећу дефиницију: ***то је она тачка у књижевно-уметничком делу у којој се стичу унутрашњом инерцијом изазвано доследно дејство лика у правцу задовољења властите развојне линије и неразумевајући став опште околине, а који може бити дат кроз нарративни ток дела, или може бити нарочито истакнут адекватном дескрипцијом.*** Дакле, на иманентном плану овај термин у себи носи и елементе антагонизма (сукоба) на релацији појединац–колектив (социјатив итсл.), односно на плану јунак (лик)–средина, али се до краја испољава у неразумевању општег плана за доследан дејствени развој лика изазван искључиво снажним унутрашњим диктатом. То не неразумевање околине, не мора нужно бити израз антагонизма, нити мора у себи да носи такве елементе примарног сукоба, да бисмо једино по њему, тј. по његовом присуству или одсуству могли да судимо да је реч о „**расколу**”, већ у себи може, а то је уједно и најчешће, да носи одсуство било каквог дејства околине лика у погледу разумевања или потребе слеђења оног плана који се остварује деловањем унутрашње инерције лика. На основу овога **унутрашњу инерцију лика**, схватамо као *укупност свих покретачких снага* („*Spiritus movens*”) сваког, па и најбезначајнијег дејства лика у књижевно-уметничком делу. Поред свог иманентног, дакле, само за одређено дело везаног одређења, овај термин има и своје спољње одређење, односно оно које је везано за биографски приступ делу. Сам пишчев живот, неретко је, на жалост, испуњен „**расколом**”, односно оним сегментом живота у коме се стичу пишчева животна и делатна накана са оним што представља општи став о томе.

3. Превладавање говора мржње у приповеткама Григорија Божовића са Косова и Метохије

У приповедном опусу који обухвата 55 (педесет и пет) приповетки мотивско-тематски везаних за Косово и Метохију, може да се изврши следећа подкласификација на основу које се јасно уочава пишчева намера да нам зорно предочи оно што је „приче” односно „песме” вредно, а што је, како смо већ рекли, дубоко у живот уткано:

9 Матица српска: *Речник српскохрватског књижевног језика*, књ. V (П-С), Нови Сад 1973, стр. 413.

1.

- а) приповетке из **друштвеног живота** које захватају време турске окупације, балканских ратова, првог светског рата и поратне обнове, а у којима преовладава **толеранција** као модел односа на индивидуалном плану,
- б) приповетке из **друштвеног живота** које захватају време турске окупације, балканских ратова, првог светског рата и поратне обнове, а у којима преовладава **толеранција на општем (државном) плану**,
- в) приповетке из **друштвеног живота** које захватају време турске окупације, балканских ратова, Првог светског рата и поратне обнове, а у којима је истакнуто **поштење**.
- г) приповетке из **друштвеног живота** које захватају време турске окупације, балканских ратова, Првог светског рата и поратне обнове, а у којима преовладава **антагонизам** као модел односа на индивидуалном плану.

2.

- а) приповетке из **породичног (задружног) живота** које су везане за **љубав, брак** и сл. тематику, и у којима преовладава лирска црта, хумор и дрдруга позитивно усмерена расположења код читаоца,
- б) приповетке из **породичног (задружног) живота** које су везане за **сујеверје** и(ли) поштовање различитих паганских култова, нпр. записа, гатки, предсказања и слично,
- в) приповетке из **породичног (задружног) живота** а које се одликују **сукобима међу члановима породице (задруге) због промене вере, или сукобима у појединцу** из истог разлога – кризе идентитета, или је та промена узроком **неслагања** чланова породице или појединца **са околином**,
- г) приповетке из **друштвеног и породичног (задружног) живота** које су везане за: **освету, крвну освету и умир крви**,

3.

- а) приповетке из **живота и рада верских заједница**, чији су **ликови свештена лица**,
- б) приповетке из **живота и рада верских заједница**, чији су **ликови људи професионално везани за верске институције, а нису свештеници**.

Према овако успостављеној класификацији видимо да се **толеранција** код Божовића испољава на два нивоа: појединачном и колективном. Суочени са бројним антагонизмима који су плод општих историјских, али и

крајње индивидуалних околности, појединци са Косова и Метохије без обзира које вере или нације били успевају да се уздигну изнад тих примарних антагонизама и да својим делом посведоче трајне људске, а самим тим и опште вредности моралног закона. Следујући патријархалном, епском, моралу они достижу својим чином ону универзалну димензију тако што одбијају да (са)учествују у општем сукобу, већ гестом, делом, више но речима, постижу и достижу ту јединствену, универзалну вредност – толеранцију. Тако се одустајањем од крвне освете (*Два човека*, „Тешка искушења”, 1935) и(ли) праштањем тешких мука (*Чипчија Дабижив*, „Приповетке”, 1940.) ипољавају оне универзалне вредности које појединца уздижу изнад колектива и које омогућавају да се *толеранција* једнако као и *злочин* третира на нивоу појединца, а не колектива.

Насупрот овом појединачном налази се општи, државни план толеранције, који заузима посебно место у разумевању како Божовићеве приповедне уметности и опуса, тако и укупних друштвених односа у неколико историјских временских пресека. С једне стране то су приповетке у којима се Турска као царевина испољава као крајње толерантна према покороној хришћанској раји – Србима (*Два падишахова роба*, „Из Старе Србије”, 1908.) где се њени представници легитимишу као чувари правног поретка који најоштрије кажњава злочинце (Арнауते, Шиптаре), при чему чувају и посебан културолочки идентитет покороног живља јер „зборе нашки”, док су с друге стране то приповетке у којима се Краљевина Југославија представља као крајње толерантна држава у којој и најтврдокорнији представници ислама уживају знатно већа права него ли у самој Турској у којој беже од тзв. „православног терора” (*У необраном грожђу*, „Робље заробљено”, 1930, *Први сноп јечмена*, „Под законом”, 1939.) јер се у Краљевини Југославији толерише многољетство и прихватају сва начела шеријата, док се у доброно секуларизованој Турској тог времена та права ускраћују и потпуно негирају.

Међутим, за Божовића су далеко интересантнији они гранични случајеви у којима се испољава потпуни *раскол* у личности и управо на тим темељима треба тражити упориште за његову визију превладавања антагонизама нагомиланих на ужареном и крвљу доброно натопљеном тлу Косова и Метохије. Као парадигматска слика односа између два модела и начина поимања како историје тако и актуелних процеса, између арнаутског (шиптарског) нацизма и нарцизма и српског националног и верског раслојавања, али и толерантног начина живота може да нам послужи приповетка: **Војводин стриц**, („Тешка искушења”, 1935.) чију окосницу представља поарнаућење и исламизација рођеног стрица војводе војске Краљевине Србије Вука Бојовића – Павла – у првим месецима Првог светског рата. *Раскол* у Авди Мухамеду, односно некадашњем српском прваку Павлу толико је снажан, да он делује са крајње нацистичких позиција, на зграђавање аутохтоних шиптарских првака који не могу да појме ту велику и несвакидашњу мржњу како према Србима (дојучерашњим истоветњацима) тако и према свим Европљанима (речито и тешко вређање *гошће*, Енглескиње). Аутохто-

ним Шиптарима нарочито тешко падају увреде изречене на рачун гошће и то Енглескиње, јер према неписаним законима Леке Дукађина гост је светиња и не дира се, макар и да је највећи крвник, док је на конаку, тј. „кућном прагу”. Укрштањем више наративних планова у којима доминира тзв. „фрагментарна драматургија” Божовић преко вербалног, дијалогског плана у коме су садржани елементи: радног разговора, чаврљања, прекора, свађе, одбијања и инађења, остварује јединство вредности вербалне комуникације над којом примат узима невербална комуникација. Са аспекта невербалне комуникације, минуциозном студиозношћу, приповедач нам открива сву добину *раскола* на релацији Авди Мухамед – Павле. Непристојно седење по уласку гостију, одбијање највеће части, понуђених цигарета и сл. приказују тврд и суров карактер човека који не води рачуна ни о угледу домаћина, својих нових саплеменика, већ и њих доводи у једнаку забуну и неприлику као и госте – писца, његову пратњу и енглеску болничарку. Са колико проицијивости, сериозности и студиозности Божовић прилази психолошкој профилацији ликова, али и самом животу сведочи и следећи одломак:

„ ...Арнаути су то. Турска вера је то. Мрзе нас крвљу и нагонски. Мрзе као никога другога на свету. Прошлост је тако приредила. И сучелила нас као крвне непријатеље. Од онога часа кад су прихватили ислам и постали *Турци*, за Арнауте је тврдо као надо постало веровање да је наше јутро њихов сумрак и обратно, и да под сунцем на једној груди нема места нити га може бити за обадвоје. Посматрам домаћине и видим све ово. Видим како им се зажарило у души што пропадамо и једва ишчекују када ће и последња чета замаћи кроз дуге дечанске улице и кад ће и њима сванути. Од мрске Србије и опоре Црне Горе, од тих ненавидних Срба. Од тога народа, који занет својом нечувеном помамом за царством, сломи дивно турско царовање и поремети им онај њихов безбрижни живот, кад се Арнаути није ником одазивао, никому дажбине давао, а зеленом мартинком бранио ту такву слободу и отачке навике... Али покрај свега тога они су људи и домаћини; људска невоља их мекша, завети према светињи прага и слемена их нагони да ту своју мржњу као злога звера окују тешким веригама негде на дну душе. Нека се Србија никад са овога пута не врати; нека ни један Србин под небом не остане! Но при погребу мртац заслужује часну пажњу; гост је с ове стране прага светиња: - какви су да су ти Срби, добро су дошли као најближа браћа, као створења божја, а нарочито ова странкиња!.. Било до сутра, било докле не одмакну од села за два три пушкомета...

«Кажите овој жени да буде безбрижна као у својој кући» – проговара домаћин. «Па и ти, господине; јер сте једно друштво. Пре ћу сву кућу угасити но што ће се вама ноћас нешто непријатно десити!..»

Фокализацијом садржаном у уводној дијалогској секвенци наведеног одломка постигнуто је апсолутно истицање лика Енглескиње. Њена двостру-

ка функција госта, прва је садржана у чињеници да је из Енглеске стигла у Србију те је тако и гошћа Срба, а друга у томе да је гошћа у овој арнаутској кући у Дечанима, а самим тим и гошћа Арнаута – омогућава приповедачу позицију са које додатно може да мотивише комплексну структуру психолошких односа како на спољњем тако и на унутрашњем плану ликова. У комуникацији обавештајно-спознајног карактера (јер се даје и пружа нужна информација о свим актерима комуникационог акта, али и свим осталим компонентама комуникационог ланца), дијалог се развија од првобитног жанровског аспекта *питања, одговора, са фокализацијом* као централним сегментом, до испуњења следећих говорних жанрова: *чуђења, констатовања и добронамерности*. Реализацијом наведених говорних жанрова не само да се прекида дијалогска сцена, већ се резом којим се она окончава постиже прелазак на сасвим другачији вид казивања. Нараторов коментар садржан у исказу формираном у првом лицу, обезбеђује шири захват у психолошкој мотивацији збивања, а истовремено омогућава и испољење кључног инцидента – сукоба са поарнаућеним некадашњим Павлом, чиме се овом лику на плану рецепције даје једна сасвим другачија симболичка улога од оне која је била присутна у карактеризацији, али и мотивацији ликова Томе и Канде („Засотали ждрал” и „Канда Дељина”). Почетни или уводни контрасти ужег опсега (садржани у следећим сликама: 1. врсни коњи и исте такве јахачке способности Ржане и његових сапутника у односу на снег и лапавицу који им онемугаћавају даље кретање, 2. раскалањани друмови по којима газе преморени волови у запрегама и бројне избегличке ноге исцрпљење од дуготрајног, бескрајног кретања у односу на наратора и сапутнике који „одјахују коње како не би увредили оне који иду пешке”, 3. случајан сусрет са медицинском сестром – Енглескињом, која прихвата понуђеног коња Ржане, иако не уме да јаше, 4. улазак у арнаутску кућу, али тек пошто се Ржана указао на вратима, 5. скромна двособна кућа / дворач – како је прихватају изморени посетиоци, 6. ноћни хаос у односу на мир и ред у кући, 7. свечана и чиста одела домаћина и његове чељади у односу на прљаве амбуље наратора и друштва му), само су припрема за реализацију оног кључног или централног контраста (који не само да је најшири по опсегу, него је и најзначајнији по садржају) који је, заправо, инцидент од кога све и креће. Са наведених 7 по опсегу ужих јединица / слика наговештен је овај централни догађај, али и он не бива реализован одмах по принципу *in medias res*, већ постепено на основу формирања нових по опсегу ужих јединица, а то су: 1. непристојна заваљеност необичног госта у тртнутку када су домаћин и његова чељад, али и други присутни гости уморени и(ли) се усправили како би поздравили новопридошле, 2. физички изглед овог неподобника који га одваја од тзв. „арнаутског типа” и 3. свечано рухо као најава „Новог Бајрама”. Ово јасно можемо да уочимо на основу следећег одломка:

„Но при том бацању цигара ја спазих, први пут тек тада, готово на крајњем доњем делу простирача, громовито за себе изненађење. Неуљудно и некако дрско, супротно целој слици, преко простирача се

беше отегао један огроман Арнаутин. На леђима. Обе своје чупаве руке одметнуо уз узглавље под главу у новом ћулаву, па нас посматра презриво, мрзно, крвнички и са страшним омаловажавањем. Не бејаше избријан, те му још црна чекиња даваше све страшнији изглед, онај дивљи арнаутски, само кад Арнаутин побесни на другу крв и веру. Глава очигледно српска, она сељачка, планинска, дугаљаста и правилно срезана. Види се. Али по њој црте страховно испрекидане и уpletене као змијски сплет. А црне крупне очи стравично разгорачене и са таквим одурним сјајем, какав смо као читачи почетници замишљали да је био код Трачана најамника. Мене, грешнога, то пецну. «Не није то ни арнаутски, ни трачки поглед. Друго је то нешто. Свакако је тако Мурат Косовски погледао на Милоша кад му је зарио кратки нож кроз свилени пас. Јесте, то само вера кроз очи тако непријатно сјаји кад погледа другу, непријатељску». На њему нов бајрамски џемадан; све стојничко од капе до чарапе. Јасно. Освиће му нови Бајрам, освиће му ослобођење, његово турско-арнаутско, па хоће човек да је наредан, па хоће свечано да га дочека, можда још сутра. Још само да се избрије... у часу кад последњи коморција размине за Пећ...

Згранут, а до срца увређен оваквим држањем, јер сам га тачно сагледао, ја му опет баких цигару са речју «заповедај», али се он и не маши за њу, нити покрену, са очигледним покретом ока да презире не само мене но и моју српску, за тренутак прикладну, уљудност. Збуњено такох руком Шабана Ржану и шапнух му од невоље, јер ми та увреда беше најцрња у бежању.»

Дакле, процес чуђења и функција очуђавања и овде нас уводе у спознају праве природе или суштине онога што се дешава не само на спољњем (друштвеном) него и на унутрашњем (крајње индивидуализованом) плану. Корен друштвених антагонизама налази се у појединачним сукобима и омазама, а као носиоци тог крајње индивидуализованог принципа, вере/религије се преплићу у свом како погрешном и крајње милитантном схватању, тако и у својој друштвеној улози, јер трву појединца и тамо где би он, можда, и нашао неки излаз. Векови верских ратова оставили су дубок и неизбрисив траг, тако да се све дели и прима само по том једном једином начелу да ли се припада истом систему верских прописа и обележја или не. План сукоба појединаца Божовић – разметник, постаје такоизразом опште ситуације и свеколиког потонућа у крв и мржњу. Трагедија тим бива већа, а самим тим и размере инцидента неограничене, када се дознаје право порекло и злосрећна судбина овог разметљивца. Дакле, све наведене силнице контраста који су уобличавали инцидент своде се у једну централну из које се развија најоштрији контраст, односно кључни инцидент, а то је искључиво верски мотивисан сукоб Србина са Србином, јер некадашњи Павле под присилом, на братовљевом, одру постаде Авди Мухамед, да би сада, по слову српске државе, чекао Нови Бајрам као најгроновеснији Арнаутин и по том основу се сукобио не само са аутором (Божовићем) него и са Арнаути-

ном коленовићем Шабаном Ржаном. У овом сукобу, уједно, открива се и суштина свих сукоба на релацији Арнаути – Срби, јер из обраћања Авди Мухамеда Ржани уочавамо на који начин је транспонована анти-српска идеја у арнаутским круговима кроз векове:

«Опрости о Шабан-Ржана» - поче он крупно гетски, наглашавајући сваку реч да му мимо арнаутску буде арнаутскија: «ти се наљути. Не ја, но ти. А ти си будала тако ми бога!.. У најмању руку врло рђав Арнаутин... Шта су и ко су Срби? Рајетини и никоговина. Једна лаж, највећа палавра!.. Море, слагали су они цео свет да су некад имали царство и тобоже га изгубили на сабљи на Косову. Лажу паша зотин!.. Јер пет стотина година ниједна крв, ниједна вера не би претрпела оно што су они, оно од Турака, тобоже царски будући... Не, никад! Ропска стока је то... преварили су и на неки ђаволски начин свет и заузели ову земљу помоћу те своје чувене лажи. Али за колико? За непуне три године зотнија!.. Дошао сад други, којему приличи царство, па погнао преко белог света те рајетине као гурбете. И ти хоћеш да ја кварим свој мир, устајем, дворим и смерно испраћам такве. Као овај твој домаћин, као ови јадници који Србину не знају вредност. Као и ти сам. Збунио си се и уплашио. Па се најмио да спроведеш Србина да га отуда, кроз Реку, не бисмо убили и ограбили. А то је срамота за Арнаутина, за тебе, ако си то... Погледај ме! Обукао сам се у бајрамско одело и хоћу свечано да видим Србији црни петак. Овако раде Турци, а не као ти, српска пришипетљо!..»

Оно што прво пада у очи јесте једном вештом цртом (ироничним коментаром о природи језика Авди Мухамеда) ухваћен и описан процес одрођавања од православне вере, а самим тим и од српске националности. Дакле, теза о вишеверској компоненти српског народа у старту је осуђена на пропаст. Даље излагање не само да то потврђује, него, што је много болније, износи и низ оптужби на рачун Срба и њихових пријатеља, а све са циљем да се у потпуности оправда затирање српског имена. Чистокрвни Арнаутин и пријатељ Срба Шабан Ржана спреман је да иде до краја у овом сукобу:

„Шабан Ржана се пипну за силав и шапну ми да примакнем пушке. До дна душе увређен, свакако због мене, он беше изгубио сваку присебност. Самртни зној обли његово широко чело, а рука грчевито стеже револвер. Одлука беше готова. Али домаћин му у том тренутку пружи још једну каву и са благим осмехом узне улогу посредника:

«О не љутите се, ако бога знате, јер је он, Авди Мухамед, некадањи дечански Србин Павле а данас Потурњак!..»

- али га домаћинова молба и објашњење о пореклу Авди Мухамеда спречавају у томе. Акцент на речи „Потурњак” довољан је сигнал са колико презира је он, Авди Мухамед, заправо, прихваћен у арнаутској средини и међу овим људима. Насупрот потресној историји личне трагедија дечанца Павла/Авди Мухамеда стоји завршни коментар дат у форми описа личног расположења:

„Целу ноћ сам сањао и у се тешком питао: Боже, зашто тако непрекидно из шатора са мека шиљтета буљи на нас твоје очи Цар Мурат и откуда му та страшна моћ?...”

4. Закључак

Разнолики приповедни опус Григорија Божовића који је у великој мери посвећен проблематици Косова и Метохије, можда је и најбољи показатељ начина на који могу да се превладају тамошњи сукоби, али и начина како да се данас схвати и прихвати српски национални, али и културни идентитет. Док је за Србе типично национално и верско раслојавање, дотле је за Шиптаре, Арнаутре карактеристична сасвим опречна ситуација. Теза Вука Караџића о Србима у три вере која је пласирана током друге половине XIX века у потпуности је примењива у перципирању шиптарског (арнаутског) националног одређења. Према ствавовима Григорија Божовића мржња као ирационална категорија, али и говор мржње како њена конкретна манифестације биће превладани онда и само онда ако се успоставе системи *толеранције*, али и прихватања укупног друштвено-историјског раслојавања српског националног, али и духовног бића и простора. Полазећи од историјског контекста у коме је неопходно да се утврди „ко је до Илира” и коме по том одређењу припада право на „територију”, али и на имање и добра оних који су „дошли”, Божовић настоји да покаже и докаже сву болну трагику Срба који су кроз векове стицали и губили свој идентитет, и који су упорно свим недаћама и раслојавањима, ипак умели да стану и остану свој на своме, плаћајући неретко и највишу и најтежу цену тој одлуци. Љубав према колевци, према завичају, можда је једини рационални одговор који овај писац нуди наспрам говора мржње и свеопштој мржњи на све што је Србин и што је српско. У данашњем тренутку и даље стихијних и крајње негативних односа на Косову и Метохији, можда је један од одговора садржан и у делу овог писца, а то је његово доследно, и самим животом и радом потврђено, неговање православног, првенствено светосавског завештања, јер само преко успостављања истинског, моралног, закона у „Земљи без суда” може да се деси да буде и „Под законом”, али и писац је свестан да „Урезане истине” каткад налазе тежак пут до спознаје и уобличења. Уколико смо ми данас спремни да прихватимо овог писца и његово дело у толико смо спремнији да боље упознамо себе и да лакше перципирамо и тежину савременог живота Срба на Косову и Метохији.

OVERCOMING HATE SPEECH IN THE STORIES OF GRIGORIJE BOŽOVIĆ FROM KOSOVO AND METOHIA

Aleksandar Grandić, Ph.D.
Independent University
Banja Luka

Summary

In order to define the place and the role of Grigorije Božović in the system of development of Serbian literature, we take into account modern, current poetic, aesthetic, and stylistic theories, since the work of this writer represents realization of modern achievement in literature thoughts of his age.

This work, thus, belongs stylistically to the formation of Serbian modern literature, since it includes several crucial novelties: concise narration, new treatment of dramatic elements: conflict, dialogue and play (which appears at the psychological level of the relationship among different characters), initiation of a new area in Serbian literature - Old Serbia, and its central part Kosovo and Metohia.

On the basis of microanalysis of his narrative opus we precisely define his innovation in structure forming as well as in characterization and psychology of his characters. Considering this fact we may conclude that he is the writer who greatly influenced further development of Serbian literature. Božović has a significant place along with his narrative technique, and stands between Borisav Stanković and Ivo Andrić in Modern Serbian literature.

His thematic, but also his stylistic aspect of his work can be viewed as a continued way of progress of Serbian narrative till the appearance of Ivo Andrić. Božović put the emphasis on the Old Serbia and Kosovo and Metohija as its central part. In his stories he gives us a complete insight of social and historic background, and vividly describes the hardship of life and the inner world of his characters.

The Old Serbia for him does not only represent an outward narrative framework. It enables him to create a convincing work about Serbia and its people in general.

Božović tends to render one complete documentation of socio-political circumstances in Old Serbia, and that sublimation of historical and narrative time enables us to determine precisely the starting point of the whole narration which we defined as a singularity. The accurate time-space stratification of his artistic form makes possible to observe a few new theoretical frameworks of the narrative and psychological structure of the stories as a whole as well as of its separate

particular elements like characters' features. In this context Božović's main poetic intention was to create direct testimony about life and circumstances in Old Serbia, especially in Kosovo and Metohia. Therefore his work is realistic, but in that realism we find elements of impressionism, naturalism and symbolism so that we can speak about modern not traditional realistic technique. Although it contains considerable amount of epic realism it belongs to Serbian modern literature. The epic trait gives to his letter a special stylistic quality, such as strong traditional point of support in written or verbal literature.

Having depended on the Orthodox-Byzantin heritage, Božović has given back to Serbian literature the role and its place it used to have in Medieval Ages in Europe and World cultural heritage. He explains the roots of Serbian State independence and offers us at the same time fully realistic and modern vision of building of social system in this region at his time.

The vision based upon the Christian Orthodox tolerance and its optimism enables him to surpass narrow regional framework and to stand out as a one of the most significant Serbian writers. His good knowledge of socio-political situation in Old Serbia, especially in Kosovo and Metohia and Macedonia brought him an honour in the Kingdom of Yugoslavia, but also brought him in front of the firing squad in the communist, Broz's Yugoslavia.

During the communist totalitarianism in former Yugoslavia his work was put away and kept in silence. Although he was killed on Christmas Morning (6th January) in 1945. Grigorije Božović and his works continued to live among democratic people of Serbia. That is the root of his publicity nowadays.

This work along with the whole literature about Božović tends to point at the unjust judgment of this writer and his work on the one side and tends to give the review of all that Božović did as a writer for his readers and for the science of literature on the other side. As we can see from the schematic survey of narrative development, the temporal aspect of stories, activity plan of characters, the science of literature, especially the part that deals with the work of Grigorije Božović, still has to value the contribution of this writer to its general development. However, the Serbian literature and its science would be poorer if this writer and his work were excluded from their consideration. We think that our contribution to observation of Grigorije Božović's work in the context of Serbian science of literature is to lighten up all details that represent the essential innovation in its progress. That means that we tried to give some new aspects of approach and interpretation of literary work based on the most significant contemporary literature theoretic postulates. We particularly paid attention to Božović's narration and style. His

narration as well as his stylistic form of his stories make one indivisible whole whose unity speaks about deliberate process of artistic creation that itself justify our approach based on schematic aspects of A(artificial) I(intelligence) theory. Taking into account all this our work differs from the previous linear and biographical approach to his work in the science of literature (J.Ristić and M. Jevtović). The biographical approach was carried out by M. Jevtovića, while linear approach characterized the work of J. Ristića who exclusively dealt with Božović's travel stories. Abandoning such determination of Božović's work we offered one complete microanalysis that is basically founded on the research of deep semantic field created in his work. Apart from this, the field of semantic gap that the writer left in his works is more than enough for the future research and new approaches to this work. Consequently, all those mentioned elements of his work make him one of the greatest writer of Serbian literature, and a numerous prizes that he won during his turbulent and prolific life only confirm this fact.

ГОВОР МРЖЊЕ У ШТАМПЕНИМ МЕДИЈИМА БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ

Кратак научни чланак

УДК 316.647.3/.5:659.2/.4(497.6)

мр Биљана Милошевић, виши асистент
Филозофски факултет
Универзитет у Источном Сарајеву

Апстракт: *Намјера овог рада је да нагласи и оцијени како медији конструишу одређену слику стварности ка јавном мњењу, и да укаже на популарност и заступљеност ове теме у свим средствима масовног комуникарања у последње вријеме. У раду се износе неке чињенице на ову тему, будући да се већи број расправа по питању говора мржње и медија води без неких конкретних показатеља.*

Кључне ријечи: *медији, говор мржње, Глас Српске, Дневни Аваз, БиХ*

Увод

Говор мржње је феномен ратног и поратног периода босанскохерцеговачког друштва. Међутим, при покушају одређења или дефинисања овог појма, јавља се већи број недоумица.

Комитет министара Савјета Европе се у Препоруци бр.20 о говору мржње из 1997. године усагласио да се по термином „говор мржње” подразумијевају сви облици изражавања који шире, подстичу, промовишу или оправдавају нетрепеливост међу расама, ксенофобију, антисемитизам или друге облике мржње засноване на нетолеранцији, укључујући и нетолеранцију изражену кроз агресивни национализам, етроцентричност, дискриминацију или нетрепеливост према мањинама, имигрантима, и сл. Говор мржње

представља било какво позивање на насиље, мржњу и нетрепелјивост или њихово подстицање или распиривање према припадницима неке групе, било религијске, националне, родне, политичке или другачије сексуалне оријентације.

Због своје улоге коју имају у систему информисања, медији су ти који имају моћ да учествују у креирању или чак да сами каналишу нетрепелјивост или насиље између појединих група, као и да промовишу толеранцију као основ сваког уређеног друштва.

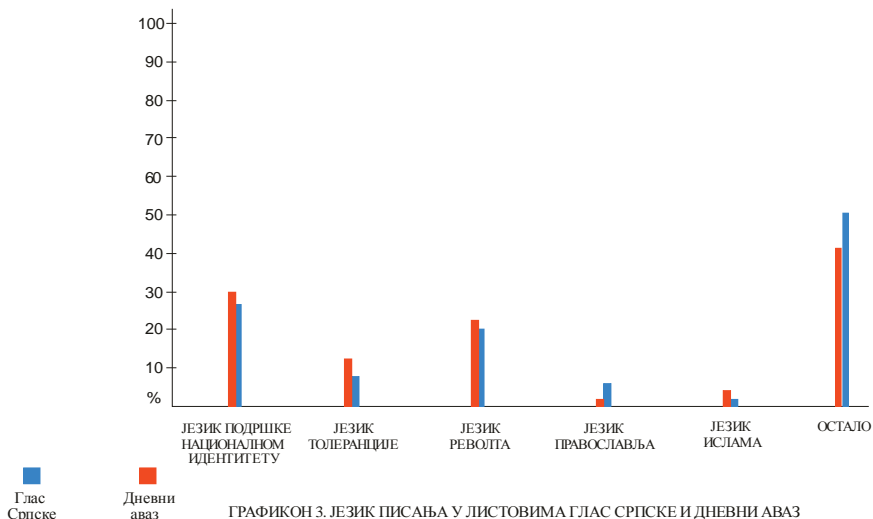
Говор мржње се још увијек може поткрасти у облику нетрепелјивости, политички обрачуна и предрасуда у медијима БиХ, мада га је у оном свом, изворном, ратно-хушкачком облику све мање.

Како се показало у прошлости, говор мржње има велике и далекосежне последице, а поготово када се тиче медијског пропагирања рата и насиља.

Својевремено сам у свом магистарском раду „Компаративна анализа садржаја религиозних тема у дневним листовима Глас Српске и Дневни аваз” (2006.), обратила пажњу на заступљеност говора мржње у поменутиим листовима, као и у раду „Савремени штампани медији БиХ о Русији” (2008), наслућујући важност и популарност ове теме. Наиме, анализа садржаја религиозних тема дневних листова Глас Српске и Дневни аваз, обухватила је 520 религиозних наслова у Гласу Српске и 578 истих у Дневном авазу. Резултати те анализе дјелимично показују и илуструју да је говор мржње заступљенији у Дневном авазу, јер су се често користиле одреднице за српски народ попут: злочинци, крволовци и сл. Ова терминологија је нарочито била изражена у периоду обиљежавања десетогодишњице страдања Сребреничана, гдје се ствари сагледавају из само угла бошњачког народа. У Гласу Српске, ситуација је другачија, јер иако су употребљавани погрдни термини, били су везни искључиво уља ситуације из Другог свијетског рата.

Једна од посматраних категорија анализе је била посвећена обнови и изградњи вјерских објеката у БиХ. Од 118 обрађених текстова те категорије у Гласу Српске, свих 65 је писано неутралним ставом аутора, а став се свијесно истиче, јер је говор мржње праћен негативним ставовима аутора у контексту чланака који се односе на вандалско понашање и уништавање православних вјерских објеката од стране представника друге вјероисповијести.

У Дневном авазу је оде 95 текстова ове категорије, њих 37 са неутралним ставом аутора, док је 36 текстова писано позитивним ставом аутора и језиком који пружа подршку националном идентитету. Преостала 22 текста, имају негативан став аутора и писани су језиком мржње, који се понегдје граничи са језиком тоталне националне нетрепелјивости.

Исто тако, евидентно је било свако обраћање врховног вјерског поглавара Исламске заједнице, у оквиру хутби (проповиједи), које су више имале политичку, него вјерску конотацију, што опет нужно условљава вјерску нетолеранцију.

Што се тиче новијег истраживања, о ставовима штампаних медија БиХ о Русији, такође, једна од категорија анализе односила се на говор мржње, кориштен приликом писања текстова на ову тему. Запажено је да су у Дневном авазу, готово са цинизмом, писано у текстовима који говоре о потезима и поступцима тадашњег предсједника Русије В. Путина, у случају проглашења независности Косова, а потом су ту и текстови у оквиру чије се садржине упозорава Запад уколико дође до озбиљне повреде суверенитета Косова.

Језиком пристрасности у Дневном авазу писани су текстови који су описивали лошу ситуацију на релацији Грузија-Русија, при чему се изражавала наклоност према Грузији и њеном предсједнику Сакашвилију. Језиком мржње, кориштеном при писању ових текстова, јасно се одражавала свака подршка атаку на православље и његове територије, исказујући притом колективни дух своје заједнице.

У истом периоду, у Гласу Српске, само су 2 текста написана језиком мржње, а односила су се на приказ личности лидера косовске Демократске странке, Хашима Тачија, заслуженог за спровођење албанске теорије у праксу, тј. масовно уништење и прогон Срба са Косова и Метохије.

Кроз дјелимично представљене резултате ове анализе увиђа се да се као основна вриједност у федералној штампи истиче она која долази испред исламског лобија, величање и заштита муслиманских националних интереса, док су вриједности других група (првенствено српских) занемарене

или изложене сатанизацији. С друге стране, у Гласу Српске, није забиљежена та доза сатанизације као у предходно поменутом медију, али јесте евидентна доза патриотизма када се пише о Косову или Русији.

Закључак

Ови резултати би требали послужити као мотив за нова истраживања вриједности као основне дјелатности субјеката масовног комуникацијског процеса, јер је очигледно да се формулисањем истих у друштву преко медија спроводи на разне начине, од активног наметања, при чему се користи и већ поменути говор мржње, па до њиховог намјерног изостављања.

Као и код свакога друштва, па тако и нашег, медији су његово огледало. Они су огледало подјела по ентитетском, етничком, религијском принципу, и данас се најчешће види као заштитници националних интереса и етничких група којима припадају. Лоша комуникација, непоштовање културе дијалога, јесу погодна тло за развој говора мржње. Оно што се не смије занемарити јесте да су медији у служби јавности, а неког другог фактора попут политике, религије, а да глад за сензацијом понекад условљава примјену говора мржње, свакако је подстицај за неки од истраживачких подухвата.

Литература:

1. Пјер Албер, „Историја штампе”, Плато – XX вијек, 1996
2. Михајло Бјелица, „Штампа и друштво”, Завод за уџбенике и наставна средства Београд, 1983
3. Емил Влајки, „Игре друштвеног комуницирања”, Младост Београд, 1984
4. Раде Вељановски, „Јавни РТВ сервиси у служби грађана”, Клио Београд, 2005
5. Ђовани Гоцини, „Историја новинарства”, СНО, 2001
6. Томо Ђорђевић, „Теорија масовних комуникација”, Београд, 1979
7. Томо Ђорђевић, „Политичко јавно мњење”, Нови Сад, 1976
8. Младен Звонаревић, „Социјална психологија”, Школска књига Загреб, 1985
9. Роленд Лоример, „Масовне комуникације”, Клио Београд, 1998
10. Зоран Милошевић, „Социологија масовних комуникација”, Завод за уџбенике и наставна средства Источно Сарајево, 2006
11. Војин Милић, „Социолошки метод”, Нолит Београд, 1978

HATE SPEECH IN THE PRESS MEDIA IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Biljana Milošević, M.A.
Senior Assistant
Faculty of Philosophy
Pale

Summary

The purpose of this paper is to highlight and evaluate how the media construct a picture of reality to the public opinion, and to show the popularity and presence of this topic in all means of mass communication in recent times. The paper presents some facts on this subject, since the number of discussions on the issue of hate speech and the media are lead without any concrete indicators.

Key words: *media, hate speech, Glas Srpske, Dnevni Avaz, Bosnia and Herzegovina*

ГОВОР МРЖЊЕ У МЕДИЈИМА ИЗМЕЂУ ПРЕПОРУКА ЕУ И „БАЛКАНСКЕ КРЧМЕ”

Прегледни научни чланак

УДК 316.947.3/.5:659.2/.4

мр Зоран Пејичић, дипл.политколог
Радио-телевизија Републике Српске
Бања Лука

Апстракт: *Иако нас историја учи на погубност језика мржње и његове катастрофалне посљедице, плаћене милионима људских живота, он и даље егзистира као дио друштвене комуникационе праксе. Најчешће се под језиком мржње подразумијева: „језик чији је циљ да застраши, понизи или подстакне насиље и дјела почињена из предрасуда према некоме на основу његове етничке припадности, расе, националног поријекла, вјероисповијести, сполне оријентације или хендикепа. Неподношљивост и искључивост су у основи свих дефиниција говора мржње које произилазе из препорука Европске уније, Декларације о људским правима и осталих докумената који представљају основу демократије. Језик мржње се све чешће умјесто грубим, користи суптилним облицима, готово непрепознатљивим показујући своју жилавост на једној и погубност за модерно друштво и демократију на другој страни. Он искључиво користи прошлост трансформишући се у садашњост. У говору мржње не постоји будућност баш као што она не постоји за његове кориснике и сљедбенике.*

Кључне ријечи: *говор мржње, медији, демократија, препоруке, слобода говора...*

Увод

Мржња, а самим тим и говор мржње, јесте „лош савезник” који краткорочно, појединцима или групама које учествују у друштвеној комуника-

цији, може донијети корист али дугорочно цијелој друштвеној заједници неоспорно доноси штету. Ма колико ова констатација дјеловала тачно, на просторима бивше Југославије, појединци и различити облици интересних група, говор мржње пласирају са јасним циљем да њиме постигну корист код својих сљедбеника. Без обзира ради ли се о прикривеним фрагментарним, или грубим облицима испољавања говора мржње, неспорно је да он постоји као реликт прошлости, али и дио свакодневне друштвене праксе. За њим најчешће у недостатку аргумената, политичког па и општег знања посежу готово сви учесници комуникационе праксе, најчешће политичари, затим их слиједе њихови савезници новинари, различити облици владиних и невладиних удружења, до појединаца, најчешће фрустрираних грађана.

„Говор мржње подразумијева све облике изражавања који шире, распирју, подстичу или правдају расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам или друге облике мржње засноване на нетолеранцији, укључујући ту и нетолеранцију изражену у форми агресивног национализма и етноцентризма, дискриминације и непријатељства према мањинама, мигрантима и људима имигрантског поријекла.”¹

У већини цивилизованих земаља говор мржње је формално забрањен. У Европској унији и земљама насталим распадом бивше Југославије законима је регулисано спрјечавање говора мржње. Осим закона постоје и институције које контролишу медије, јавно мњење које, ма колико било испарцелисано, ипак функционише и низ других „контролних механизма”. Па ипак, у „балканској крчми” политичари и медији готово свакодневно се користе неким од облика говора мржње. Од суптилних, готово непрепознатљивих, до агресивних обзаца. Парадоксално је то што они умјесто да доживе политичку или професионалну смрт, због таквог говора, најчешће стичу популарност код својих покровитеља и сљедбеника и што је најопасније - у јавности.

Користећи се језиком мржње у медијима, јавности се нуди „упакована слика стварности” заснована на обрасцима који грађанима, који су политички инструментализовани и најчешће представљају стварне и политичке алфабете, омогућује „гутање без превеликог жвакања.” То што нормални желуци тешко варе такве поруке, на балканској вјетрометини или „босанском караказану” постаје ирелевантно. Циљ је да се постигне ефекат код сљедбеника. Зато макијавелистички приступ према, коме циљ оправдава средство, парадигма. При том, изградња цивилног друштва и демократије, који подразумијевају толеранцију, људска права и културу дијалога, циљано постају споредна ствар у односу на освајање политичких поена и позиција.

У иначе проблематичном поднебљу гдје је некултура дијалога, између осталог, довела до првих ратних варница и гдје је још тешко повући границу између некултуре, насилништва и слободе изражавања и вербалног

---

¹ Препорука број (97) 20, Комитета министара о говору мржње, Европска унија, 30.октобар 1997.године.

вријећања, тешко је јасно разграничити гдје престаје слобода изражавања и информисања а почиње говор мржње. Тим прије што он неријетко облачи суптилније одоре и вјешто балансира између слободе и неслободе.

Између слободе и неслободе

Слобода говора представља једну од највећих вриједности друштва, а њене границе неријетко зависе од специфичних околности у друштву, поднебља и неријетко се одређује према појединачним случајевима. То често потврдјује и Европски суд за људска права који истиче да слобода информисања и говора не подразумијева само идеје и информације које су у складу с општеприхваћеним вриједностима и сматрају се безопасним или безначајним. Слобода изражавања подразумијева и информације и ставове који шокирају, узнемиравају и вријећају људе. Овакав став произилази из захтјева плурализма, толеранције и широкогрудности које нема без демократског друштва. На другој страни историја и свакодневна пракса нас подсјећају на погубне посљедице толерисања злоупотребе слободе изражавања. Говор мржње представља прекорачење, злоупотребу и негирање саме слободе изражавања.

Отуда и дилема; како хируршким резом направити јасну дистинкцију између слободе говора и говора мржње. Постоји ли рецепт и ко ће тај посао обавити? Јавност, која му аплаудира, политичари и други учесници у процесима комуникације који га користе, медији који га чешће користе него осуђују (бар што се тиче њихових „дворишта и авлија“), домаће и иностране институције и асоцијације које неријетко имају пристрасан и некритичан однос према домаћој стварности. Дилема, која асоцира на филозофско питање да ли је старија кокош или јаје, нуди сличан одговор који се своди на то да сви учесници могу и морају рјешавати проблем говора мржње, као друштвеног зла, које се неријетко прелије на шире просторе правећи при том непоправљиве штете.

Одговор је компликованији због саме чињенице да се језик мржње све чешће камуфлира у квазисуптилне варијанте које у себи носе разарајуће политичке и друштвене антипоруке. При том се у медијима користи читава лепеза могућности, почев од филмова, спортских програма, културних забавних па и образовних садржаја. „Телевизија данас посједује колосалну моћ, чак се може рећи да је она потенцијално најважнија од свега, као да је и сам глас Бога њоме замијењен. И биће тако ако наставимо да подлијежемо њеним злоупотребама. Телевизија је задобила сувише велику моћ у крилу демократије. Ни једна демократија не може да преживи ако се не стане на крај тој свемоћи.”² Ако овоме додамо и трдње америчких комуниколога који су још тридесетих година прошлог вијека препознали убјеђивачку, манипу-

² (Попер, Карл: *La television un danger pour la democratic*, Paris, colecson 10/18, 1994.год. цитирао Лоример. Р: Масовне комуникације, стр. 37.)

латорску и индоктринирајућу улогу медија онда се стварност све више компликује због чињенице да медији представљају један од три стуба на којима почива савремено друштво.³ Вратимо се нашој стварности и окружењу. Набрајање и коментарисање примјера говора мржње би нас одвело у недоглед а могло би нас довести и у улогу пресудитеља. Ипак, оно што је уочљиво и неоспорно јесте чињеница да језик мржње извире из прошлости, манипулативно је користи и генерише се у садашњости. Језик мржње, односно његови протагонисти, вулгаризују историју и митове преламајући их кроз призму својих политичких убјеђења и фрустрација, стварајући за демократско друштво неодрживе стереотипе из којих вјешто генеришу предрасуде, а оне опет мржњу. Тако се круг затвара. **Будућност као категорија за оне који користе се језиком мржње не постоји**, што је само по себи довољан разлог да се ова специфичност у неком од наредних радова детаљно истражи. Игнорисање будућности у говору мржње отвара логично питање: да ли националне вође, политички лидери и вође, на примјер, навијачких скупина, завичајних удружења и сличних друштвених група и њихове продужене руке у политичким партијама и асоцијацијама, својим сједбеницима и „поданицима” свјесно нуде прошлост, изолацију, одсуство демократије и људских права и при том подстичу нове обике мржње и насиља који се са вербалног пресељавају свакодневни друштвени живот? Упитно је и њихово свјесно ускраћивање права на будућност и живот по мјери човјека. У оба случаја одговор је да. Друго питање које се логично намеће је како то да не постоји критична маса у партијама, медијима, образовним институцијама, невладиним организацијама и јавности која ће се коначно супроставити и онима који шире говор мржње и онима који га преносе било технички или вриједносно, или га једноставно игноришу.

Марк Томпсон у књизи „Ковање рата: медији у Србији, Хрватској, БиХ” оцјењује да је шутња која је деценијама скривала мржњу била окидач за најтеже облике вербалне агресије према свима који су на било који начин представљали мањину или били другачији. „Шутња је претходила вербалној агресији, а она опет ратном сукобу” категоричан је Томпсон.

Парафразирајући Томпсона и његову оцјену шутње, долазимо до закључка да је комунистичка власт деценијама избјегавала низ друштвених тема које су гуране под тепих и тако кулминирале у вербално насиље. Затим се власт, насљедница користила говором мржње по правилима „наоружај војника мржњом према непријатељу.” Затим је рат почео са посљедицама које су познате човјечанству. Након рата бројни политичари су заборавили да су били перјанице говора мржње и преко ноћи су постали перјанице демократије, док су други преузели њихову улогу и постали главни носиоци говора мржње. Наравно, ради освајања политичких поена код политички неуког народа. Из наведеног неспорно произилази закључак да је на бал-

---

3 Према Ласвеловом тумачењу, основни комуникациони елементи проистичу из одговора на питања: *ко каже, шта каже, коме каже, на ком комуникационом каналу, и који се ефекат при том постиже.*

канским просторима власт главни носилац и протагонист говора мржње. Ова констатација се односи на предратни, ратни и послеријатни период. Медији су свакако значајан фактор у распиривању говора мржње, али само у функцији власти која их је контролисала, а и сада значајно контролише. Чак и игнорисање вербалног насиља не ослобађа власт од одговорности. Такође, сиптоматично је да медији углавном реагују на говор мржње ако је усмјерен према „њиховим” државама, ентитетима, нацијама или конфесијама, док се на исту појаву у властитом корпусу углавном примјењује шутња.

Неспорно је да власт има механизме којима може санкционисати сваки облик насиља па и вербалног. То је јасно, али таква констатација не би се могла примијенити на медије, тим прије, што су покушаји да се професионално и принципијелно реагује на појаву говора мржње и такве тенденције осујете, углавном завршавали кадровским чисткама или смјенама.

Симптоматично је да готово сви јавни емитери на простору бивше СФРЈ имају осим стручних новинарских тијела и редакција и менаџмет, управне одборе и програмске савјете, чија је обавеза да као стручно-савјетодавна тијела, и облик демократског утицаја јавности на програм и уређивачку политику, реагују на вербалне испаде. Не само да реагују него да траже одговорност за употребу говора мржње. Нажалост, таквих реаговања, углавном нема, али је зато евидентна подршке „својима”.

Интересантно је да програмски савјет, састављен по националној, конфесионалној, образовној, старосној и полној структури све више својим игнорантским ставом према бројним друштвеним питањима и њиховим погрешним начином презентовања у медијима, маргинализују улогу ових друштвених тијела значајних за друштвени живот.

Говор мржње је комплексна појава у којој се „из медијске перспективе” најчешће преплићу, слобода говора, професионална знања и новинарска етика. Присуство говора мржње у медијима и информисање о говору мржње ни у ком случају се не смију поистовијетити. Европска конвенција о људским правима чланом 10 и Универзална декларација о људским правима члан 19 истичу да су: „слобода изражавања и слобода информисања неопходни, за друштвени, економски, културни и политички развој сваког људског бића и да представљају услов за хармоничан неправед друштвених и културних група, нација и међународне заједнице.”⁴

Ова Декларација полази од става „да начела истинске демократије, владавине права и поштовања људских права представљају основу њихове сарадње и да је слобода изражавања и информисања основни елемент ових начела.” Насупрот овом, говор мржње представља не само етичко питање, него и озбиљно кршење међународног и домицилног законодавства.

---

4 Декларација о слободи изражавања и информисања члан 4. 29. април 1982. године

Медијска пракса - могуће ситуације и рјешења

У медијској пракси можемо издвојити безброј ситуација у којима се на груб или суптилан начин користи говор мржње. У овом раду ћемо издвојити три најчешће ситуације у којима је првенствено наглашена улога новинара и уредника. Прва је за професију можда најлакша и односи се на ситуацију када у редакцију са терена, у писаној форми или на снимцима који не иду директно у етер, политичари или други саговорници, употребљавају говор мржње. У том случају професионализам и новинарска етика ће јавност поштедјети „отровених стрелица” преточених у говор мржње једноставном реакцијом новинара и уредника. Такав поступак у професионалном смислу не може се окарактеристати као „цензура” или угрожавање слободе говора, односно фризирање информације.⁵ Напротив, новинарска и уредничка интервенција у оваквим случајевима представља дубоко професионалан, храбар и пожељан чин који мора побиједити устаљену новинарско-уредничку одбрамбену реченицу: „саговорник је тако рекао” или тако написао, ако је ријеч о саопштењу. Наравно, вођени новинарским инстинктом и правилима професије новинари и уредници ће процијенити хоће ли од садржаја обојеног говором мржње „ад хок” правити „случај” или ће прикупљањем додатних информација, а потом реаговања тематизовати и актуелизовати случај као повод за озбиљну анализу до тада прикупљених информација у којима се аргументовано и цивилизацијски жигоше језик мржње.

Друга ситуација је много компликованија и односи се на програме уживо, углавном у електронским медијима, било да се ради о гостовању политичара који исијавају вербалну мржњу, јавним личностима или фрустрираним грађанима који се јављају и учествују у контакт програму. У таквим ситуацијама, водитељи и уредници емисија и других програмских садржаја морају реаговати и заштити свој медиј, али и јавност од говора мржње. Наравно, за такав однос је неопходно образовање новинара, спретност, способност да брзо реагује, смиреност и наравно обиље аргумената којим ће се саговорнику у старту дати до знања да се његов говор мржње неће толерисати. Јавност ће сигурно такав гест подржати, а дугорочно ће такав однос новинарима и уредницима помоћи да у медије све рјеђе долазе или се јављају, они који би језиком мржње „тровали” јавност. Најзначајнија у наведеној ситуацији јесте подршка редакције и децидиран став уредјивачког колегијума о говору мржње, без обзира ко га изрицао.

У вријеме када се новинарство не може похвалити квалитетом, његовањем професионалних критеријума, поштовањем професионалне етике, озбиљним образовањем и сазријевањем новинара који вјерује у ангажовано истраживачко новинарство, способних да се одупру притиску политичара, али и необјективне „запјенушане” јавности, у редакцијама је неопходно организирати радионице. У њима би се симулирале могуће ситуације у којима виртуелни саговорници изричу поруке које су у домену говора мржње.

5 Више у Пејичић З. и Шестић С. „Путоказ за новинаре” Графид, Бањалука, 2008. године

Трећа ситуација је она у којој медији циљано, намјерно и учестало користе језик мржње. Они на тај начин подржавају и пројектују свакодневно понављање језика мржње, његово учвршћивање у друштву из кога произилазе озбиљни цивилизацијски проблеми. У оваквој ситуацији новинарска професија има највећу моралну одговорност и дужна је да реагује. Поставља се питање како. Шта урадити када се језик мржње из сектора власти пренесе у сектор медија, циљано у функцији индоктринације и постизања изборних и других ефеката у којим најчешће учествује дио менаџмента уредника и новинара у медијима? У таквим ситуацијама свака појединачна побуна слична је успоредби са „пјевцем који први закукуриче”. Ако при томе имају подршку етно-националне политике, бизниса, међународних организација, законодавних и регулаторних тијела, у том случају ће етика и професионализам олако бити побиједјени. Наравно, нико од наведених актера неће инсистирати на јавној подршци говора мржње, али ће, према Томсоновом закључку „да је и шутња дио или предуслов за говор мржње” својим нечињењем утицати и утичу на распламсавање говора мржње. Управо зато, сваки професионалац који мора бити моралан човјек, у сусрету са говором мржње треба да постави слиједећа питања: каква је природа одређене информације, шта је њен циљ и ко је, намјерно или ненамјерно лансира, те какве посљедице из говора мржње произилазе. Важно питање је и које новинарске и уређивачке стандарде примијенити, а да при том не доведемо себе у улогу цензора и ограничавамо слободу информисања. Интересантно је да се јавни емитери као израз развоја демократије и цивилног друштва, упрегнути у кочије политике, неријетко користе говором мржње. Ма колико изгледало парадоксално, јавни сервиси у оквиру јавног РТВ система Босне и Херцеговине користе се говором мржње, од софитицираних опаски до грубих израза. Та чињеница указује да је још присутан терет ратне прошлости у новинарској професији, неукост помијешана са жељом да се новинари допадну владајућој олигархији, али и „народним масама”. Оно што је неспорно јесте да медији и даље настоје да задрже кључну и прљаву улогу и претварају се у пуко средство политике. Медији дакле, постају инструмент или продужена рука квазиполитика под чијом су контролом јавни емитери, који би требало да представљају медије у функцији јавности, цивилног друштва и развијене демократије. У оваквој ситуацији медији имају кључну улогу у хомогенизацији народа, разарању јавног мњења, преузимајући улогу коју су им одредиле политичке елите. Откривање креатора говора мржње и радионица у којима настаје, услова у којима се користи и дефинисање погубности коју оставља на вриједности систем који је на балканским просторима разорен, дио је задатака које новинарска професија мора ургентно рјешавати. Овај феномен који задире у социолошко, психосоцијално, правно, културолошко, дефендолошко, медицинско и друга поља друштвене дјелатности посебно је актуелан у периоду „изборне грознице”, односно парламентарних или локалних избора.

Стандарди извјесни - будућност неизвјесна

Ако прихватимо тезу: „демократија је владавина већине путем поштенних и слободних избора”⁶ и Брајсов цинични став „да је демократија владавина путем манипулисања јавним мњењем”, неизбјежно се враћамо на манипулаторску улогу медија која битно редукује демократију. Слоган модерног доба би се могао формулисати као: „ТВ је улез у дом, зато што је човек добровољни улез у екран”. У тако зачараном кругу готово је немогуће одредити редослијед ствари- да ли је телевизија заводљиви гост у дому или човек позива свог госта довољно често, да се он толико одомаћио да је стекао привилегију одлучивања о много чему.”⁷

„Говор мржње најчешће произилази из национализма или других облика фрустрација, а „национализам” сам по себи представља негацију плурализма унутар сваког народа јер игнорише интересну дисперзију која по мноштву основа егзистира унутар свакаког друштва.”⁸ У таквим условима национална мржња коју прати говор мржње постаје емоционално стање које оправдава све нехумане појаве и радње и постаје генератор различитих друштвених аномалија, које на једној страни репродукују масовну мржњу и насиље, а на другој шутњу и стварање друштва уплашених. На тај начин се привремено или трајно редукује систем цивилних и елементарних друштвених вриједности и ствара друштво неосјетљиво на тудје патње, аргументе и могућности које доноси будућност.

Посебно је опасан суптилни облик говора мржње, или његова естетизација. Надежда Чачиновић филозоф упозорава да говор мржње не мора поживати на лажима него се може темељити на чињеницама које се ставља у идеолошку одору помоћу које се мржња шири као систем вриједности која елиминира све моралне вриједности и питања.

„Ради се о естетизацији мржње, односно припремању атмосфере у којој насиље, па и сам злочин, могу функционисати као „нормална” ствар. Естетизована мржња руши сва морална питања, критеријуме и дилеме који би иначе били блокада за насиље. Процесом естетизације увјежбава се одговарајући редуковани морални сензибилитет, односно суспендује се морална димензија. У томе је неизоставна улога електронских медија, посебно телевизије која посебном стилизацијом, односно наизглед неспојивом, али дјелотворном комбинаториком митологизираних традиције и американизације у виду „рамбоизације” намећу широко прихватаљиве обрасце.”⁹

Зато је будућност модерног друштва, а самим тим и медија, у његовању, а не ниподаштавања различитости. Разлике нас подстичу да размишљамо и остварујемо себе као мислећа бића. Управо зато, слоган Савјета Европе: „Сви различити, сви једнаки” треба да подстакне друштво како би сприје-

6 Maurice Duverger, Sociologie de la politique, PUF, Париз 1966.год. 158 стр.

7 Безданов, Гостимир: *Бајка у земљи медија*, Агена, Институт за филм, Београд, 1998. год. www.medijafokus.org.yu 2/28/2008 2:11

8 Ненад Кеџмановић, *Домети демократије*, Београд, Чигоја штампа, 2005.год. стр 40.

9 Надежда Чачиновић, *Медија Онлајн*, Сплит, 2001.год.

чило све облике говора мржње и нетолеранције, а максимално промовише толеранцију. Јер толеранција се учи. Медији „као велике учионице без зидова” (Маршал Меклуан)¹⁰ могу дати немјерљив допринос политичком образовању грађана и развоју културе и толеранције.

Медији могу да дају позитиван допринос борби против нетолеранције, посебно када његују културу разумијевања међу етничким, културним и вјерским групама у друштву, истакнуто је у Препоруци бр.Р(97)21, Комитета министара држава чланица ЕУ о медијима и промовисању културе толеранције усвојене у октобру, 1997.године. При том је наглашена независност и самосталност медијских посленика и медијских организација, односно дјеловање у складу са чланом 10 Европске конвенције о људским правима.

Комитет министара ЕУ је у препоруци позвао све медијске запосленике да „више размисле о проблему нетолеранције у државама чији је састав све више мултикултуралан и мултиетнички и мјерама које би се могле предузети у циљу промовисања толеранције и разумијевања. У том смислу, препоручено је да се посебно укључе медији, сектори комуникације и оглашавања, медијска представничка тијела, регулаторна и саморегулаторна тијела, те школе новинарства, институти за обуку и рад у медијима и сличне асоцијације.”¹¹

Посебно је интересантан дио препоруке који се односи на професионалне дјелатности које доприносе промовисању културе дијалога која представља негацију говора мржње и увредљивих садржаја у медијима.

У обуци, као саставном дијелу професионалне активности, инситира се на специјалистичким курсевима у оквиру наставних или допунских програма, а у циљу развијања професионализма и ангажовања медија и њиховог доприноса бољем разумијевању међу различитим етичким, културним и вјерским заједницама. Медијским кућама се у том смислу препоручује да организују радионице.

Као што смо већ констатовали, едукација новинара, уредника и осталих медијских радника нема великог ефекта уколико у редакцијама није створен контекст у коме се може супроставити говору мржње.

Умјесто закључка

Медијске куће треба да размисле (читај примјене оп.а.) извјештавање засновано на чињеницама и истинитим подацима о расизму и нетолеранцији, опрезно извјештавају када је ријеч о напетости међу заједницама, избјегавају погрдно стереотипно описивање припадника културних, етичких или вјерских заједница у својим публикацијама и програмима, прикази-

¹⁰ Први пут ову синтагму за телевизију је употребио Маршал Меклуан, а савремени комуниколози га све чешће користе за Интернет. оп.аут.

¹¹ Препорука бр.Р(97)21, Комитета министара држава чланица ЕУ о медијима и промовисању културе толеранције, 1997.год.

вање понашања појединца без довођења у везу са припадношћу некој заједници онда када је то ирелевантно, приказивање културних, етничких и вјерских заједница у уравнотеженом и објективном свјетлу и на начин који такође одражава погледе тих заједница, скретање пажње јавног мњења на зла нетолеранције, продубљивање разумијевања јавности и поштовања различитости.¹² Посебно се инсистира на улози новинара и уредника који треба да „оспоровају претпоставке које су садржане у нетолерантним примједбама саговорника приликом интервјуа, у извјештајима, дискусионим програмима итд., као и наелиминисању утицаја извора информисања на извјештавање. Такође, препоручује се свим медијима да у складу са слоганом „Сви различити, сви једнаки” обезбиједи разноликост радне снаге и мјеру према којој се одражава мултиетнички, мултикултурални карактер читалаца и слушалаца. Иначе, разноликост у редакцијама, постављена на цивилизацијским тековинама, одувijek је била корисна јер су различитости неријетко и професионални коректив приликом извјештавања.

Европска Унија препоручује много тога корисног у дјеловању представничких медијских тијела, поштовања кодекса професионалног понашања, те конкретне активности у радио-дифузији које програмским садржајима треба да подстакну толеранцију и културу дијалога. Размјена и промовисање програмских материјала на ширем географском простору треба да дјелотворно мобилишу јавно мњење и његово супротстављање сваком облику нетолеранције и говора мржње.

Зато је неопходно да сви актери друштвеног живота, који учествују у јавној комуникацији предузму адекватне мјере и спријече говор мржње као специфичан облик друштвеног насиља и зла. „Сила је оружје слабих, а насиље је оружје јаких”, ријечи су Махатме Гандија које могу бити добар путоказ баш као и Сократов став¹³ да сваку изговорену ријеч треба три пута пропустити кроз сито. Први пут да видимо да ли је то што желимо рећи истинито, други пут да ли је добро и трећи пут да ли је потребно.

Литература

1. Кин, Џон: *Цивилно друштво*, Филип Вишњић, Београд, 2003.
2. Кин, Џон: *Медији и демократија*, Филип Вишњић, Београд, 1995.
3. Лоример, Роленд: *Масовне комуникације*, Цлио, Београд, 1998.
4. Маклуан, Маршал: *Гутенбергова галаксија*, Нолит, Београд, 1973.
5. Маклуан, Маршал: *Познавање општила човјекских продужетака*, Просвјета, Београд, 1973.
6. Мек Квејл, Денис: *Стари континенти нови медији*, Нова, Београд, 1994.
7. Мек Квејл, Денис: *Теорија масовних комуникација*, Нова, Београд, 1991.

¹² Анекс препоруке бр.(97) 21 Комитета министара држава чланица ЕУ о медијима и промовисању културе толеранције, 1997. година

¹³ Више у: Пејчић З. и Шестић С.: „Путоказ за новинаре” Графид, Бањалука, 2008.год.

8. Пакард, Ванс: *Индустрија свијести- скривени убјеђивачи*, Седма сила, Београд, 1967.
9. Радојковић, Мирољуб: *Међународно комуницирање*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1987.
10. Стојковић, Бранимир: *Информационо-комуникациони системи*, Цлио, Београд, 2004.
11. Пакард, Ванс: *Индустрија свијести- скривени убјеђивачи*, Седма сила, Београд, 1967.
12. Шушњић, Ђуро: *Рибари људских душа*, Чигоја, Београд, 1998.
13. Тодоровић, Неда: *Интерпретативно и истраживачко новинарство*, ФПН и Чигоја, Београд 2002.год.
14. Пејичић З. и Шестић С.: „Путоказ за новинаре” Графид, Бањалука, 2008.год.
15. Бал, Франсис: *Моћ медија*, Цлио, Београд, 1997
16. Бојд, Ендру: *Новинарство у електронским медијима*, Цлио, Београд, 2001.
17. Maurice Duverger, *Sociologie de la politique*, PUF, Pariz 1966.g. 158 стр.
18. Ненад Кеџмановић, Домети демократије, Београд, Чигоја штампа 2005.g. стр.40).
19. Препорука број (97) 20, Комитета министара о говору мржње, Европска унија, 30.октобар 1997. године.
20. Препорука бр.Р(97)21, Комитета министара држава чланица ЕУ о медијима и промовисању културе толеранције, 1997.година
21. Анекс препоруке бр.(97) 21 Комитета министара држава чланица ЕУ о медијима и промовисању културе толеранције, 1997.година
22. Декларација о слободи изражавања и информисања, Европска унија, 1982.год.
23. Општа декларација о људским правима,УН, Њујорк 1948. год.
24. Зборник правних инструмената Савјета Европе у вези са медијима, Савјет Европе и Спринт, Брисел, 2002. год.
25. Надежда Чачинович, Медија Онлајн, Сплит, 2001. год .
26. Безданов, Гостимир: *Бајка у земљи медија*, Агена, Институт за филм, Београд, 1998.год. www.медијафокус.орг.уу 2/28/2008 2:11

HATE SPEECH IN THE MEDIA BETWEEN THE EU RECOMMENDATIONS AND "THE BALKAN INN"

Zoran Pejičić, B.Sc. in Politics
Radio-Television of the Republic of Srpska
Banja Luka

Summary

Despite the teachings of history about the dangers of language of hatred and its catastrophic ramification paid by millions of human lives, it continues to exist as part of social communication practice. Most commonly language of hatred is defined as: language whose purpose is to intimidate, humiliate or incite violence and prejudicial actions against someone on the basis of their ethnicity, race, nationality, religion, gender or disability. Intolerance and bigotry are at the core of hate speech as defined in the recommendations of the European Union, Human Rights Declarations and other documents representing the foundations of democracy. Language of hatred, rather than being overt, uses subtle forms, almost unrecognizable, showing on the one hand its stubborn nature and its devastating effects on modern society and democracy on the other. It uses past to transform into the present. In hate speech there is no future, just as there is no future for its users and followers.

Key words: hate speech, media, democracy, recommendations, freedom of speech...

ЗЛОЧИН ГЕНОЦИДА ИЗМЕЂУ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВА И ПОЛИТИКЕ

Прегледни научни чланак

УДК 341.485:341.1/.8

проф. др Драган Јовашевић
Правни факултет
Универзитет у Нишу

доц. др Љубинко Митровић
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

Апстракт: После дугог историјског развоја, коначно је у другој половини 20. века инаугурисана нова, најмлађа грана казног права – Међународно кривично право које се по својој правној природи и карактеристикама налази између Националног кривичног права и Међународног јавног права државајући своју посебност и самосталност. Основни и најзначајнији појам и институт ове гране права свакако представља међународно кривично дело.

О појму и садржини међународног кривичног дела у правној теорији постоји више различитих гледишта, али се ипак може закључити да се под овим појмом подразумева друштвено опасно, противправно дело виног човека које је прописано као кривично дело и за чијег је учиниоца прописана одређена казна. Из овако одређеног појма међународног кривичног дела произилазе његове основни елементи, а то су: 1) дело човека (које обухвата радњу пунолетног лица која се може јавити у три облика као: чињење, нечињење и пропуштање дужног надзора, последицу и узрочни однос), 2) друштвена опасност, 3) противправност, 4) одређеност дела у прописима и 5) виност учиниоца. Постоји две врсте међународних кривич-

них дела: у ужем смислу (право или чисто) и у ширем смислу (неправо или мешовито). Најзначајнија су свакако међународна кривична дела у ужем смислу која су управљена на повреду или угрожавање универзалних, општецивилизацијских вредности - међународног права и човечности – што заправо и представља објект заштите ових кривичних дела.

У оквиру ових дела по својој природи, карактеру и значају издваја се најтеже дело ове врсте – злочин геноцида којим се ускрађује право на опстанак појединим националним, расним, верским или етничким групама. За ово дело је у кривичним законодавствима појединих држава прописана најтежа врста и мера казне – казна дуготрајног затвора. У основи ове инкриминације налази се Конвенција о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године. Ово кривично дело се може извршити на два начина: 1) наређивањем и 2) непосредним вршењем делатности које се предузимају у одређеној намери (геноцидна намера), односно намери да се у потпуности или делимично уништи национална, расна, верска или етничка група. У овом раду аутори разматрају појам, елементе и основне карактеристике злочина геноцида као најтежег кривичног дела данашњице.

Кључне речи: међународни правни акти, кривично дело, геноцид, одговорност, суд, санкција.

Опште карактеристике међународних кривичних дела

Међународна кривична дела¹ су у правном систему Босне и Херцеговине предвиђена у Кривичном закону Босне и Херцеговине, у глави седамнаестој, под називом: „Кривична дела против човечности и вредности заштићених међународним правом”. Ова кривична дела, заправо, представљају делатности којима се крше међународни уговори, споразуми и конвенције² и нарушава или угрожава мир међу народима, безбедност човечанства, односно друге међународним правом заштићене вредности, или којим се крше ратна правила о понашању зараћених страна према ратним заробљеницима, рањеницима, болесницима и цивилном становништву³. Настанак ових кривичних дела везан је за постојање међународних правила којима се регулишу односи између држава у доба рата, тј. односи између зараћених страна у погледу започињања и вођења рата.⁴ Међународно ратно право на-

1 В. Ђурђић, Д. Јовашевић, *Међународно кривично право*, Београд, 2003. године, стр. 45-47.

2 Б. Јанковић, *Оснивање међународног кривичног суда*, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, Сарајево, 1957. године, стр. 47-64; З. Томић, *Осврт на настанак и развој међународног кривичног права*, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, Сарајево, 1999. године, стр. 337-360.

3 С. Хоровић, *Материјалноправне одредбе Опћег дијела Римског статута Међународног казненог суда и његова успоредба с одговарајућим одредбама Опћег дијела Казненог закона Федерације БиХ*, Зборник радова Правног факултета у Мостару, Мостар, број 16/2003. године, стр. 119-137.

4 Д. Јовашевић, *Лексикон кривичног права*, Београд, 2006. године, стр. 345.

стало је као последица суровог и нечовечног поступања у току дуге историје ратова и оружаних сукоба између народа и држава с циљем да хуманизује ово најнехуманије средство за решавање међудржавних и међународних спорова⁵.

Са појавом међународног ратног права отпочео је процес постепеног ограничавања права зараћених страна и контролисања њихових поступака, не само према неборачком становништву, већ и у погледу започињања и вођења ратова. Право државе на апсолутну слободу у погледу започињања и вођења рата биће постепено ограничено тако што ће поједини поступци који представљају непотребна разарања, убијања и мучења бити забрањени. Кршењем ратних правила и обичаја настају ратна кривична дела⁶. Прихватајући међународне обавезе на основу потписивања и ратификовања бројних међународних конвенција, у кривичном законодавству појединих држава је предвиђено више кривичних дела против човечности и других добара заштићених међународним правом. Ова кривична дела настају кршењем правила садржаних у међународним конвенцијама. Њихов је извор у постојању забрана у актима међународног права.

Објект заштите ових кривичних дела јесу човечност и друге универзалне, општецивилизацијске вредности заштићене међународним правом. Заштита човечности значи заштиту основних људских добара као што су: живот, телесни интегритет, част, углед и достојанство човека, основна људска права и слободе. Друге вредности физичких лица, појединих држава и целе међународне заједнице имају такође општи, универзални значај, па су заштићене и зајамчене међународним правом.

Највећи број међународних кривичних дела може се учинити у законом одређено време: за време рата, оружаног сукоба или окупације. По правилу, ова кривична дела се чине организовано и с циљем провођења одређене политике владајуће групе или партије. Будући да спадају у организовани, плански криминалитет, ова се дела најчешће чине по наређењу претпостављених војних или политичких руководиоца. Та чињеница захтева посебно утврђивање одговорности организатора, наредбодавца и учиниоца.

Ова кривична дела могу бити учињена само с умишљајем. Поједина кривична дела из ове групе не застаревају у погледу кривичног гоњења или извршења изречених казни: геноцид, злочин против човечности, ратни злочини и друга кривична дела за која по ратификованим међународним уговорима застарелост не може да наступи.

У теорији међународног кривичног права разликује се више врста међународних кривичних дела. Уобичајена је подела на: а) међународна кривична дела у ужем смислу (права или чиста међународна кривична дела) и б) међународна кривична дела у ширем смислу (неправа или мешовита

5 В. Казазић, *Имплементација споразума међународног хуманитарног права у Босни и Херцеговини*, Зборник радова Правног факултета у Мостару, Мостар, број 16/2003. године, стр. 163-175.

6 З. Шепаровић, *Заштита жртава рата у међународном хуманитарном праву*, Хрватски летопис за казнено право и праксу, Загреб, број 2/1997. године, стр. 359-379.

међународна кривична дела).⁷ Иначе, ова је подела први пут усвојена на 14. Конгресу Међународног удружења за кривично право који је одржан 1989. године у Бечу⁸. Критеријум за ово разликовање јесте надлежност међународних кривичних судова (судова који поступају само у случају извршених међународних кривичних дела у ужем смислу), односно историја кривичног правосуђа. Међународна кривична дела у ужем смислу чине прву врсту ових кривичних дела. Ту се ради о међународним кривичним делима којима се крше ратни закони и обичаји рата⁹ (дакле, норме међународног ратног и хуманитарног права). То су дела садржана у нирнбершкој и токијској пресуди. Она се још називају међународна кривична дела према општем међународном праву (или *цримиња иурис гентиум*).¹⁰ Ту спадају следећа међународна кривична дела: 1) злочин против мира, 2) ратни злочин, 3) геноцид и 4) злочин против човечности.¹¹

У правној теорији има схватања да се ова кривична дела називају међународним злочинима *стрикто сенсу* иза којих стоје когентне норме међународног права, нпр. хашке или женевске конвенције¹². Као основне карактеристике међународних кривичних дела у ужем смислу (*цоре цримес - гнусни злочини*)¹³ у правној теорији се наводе следеће¹⁴: 1) ови међународни злочини имају двоструку природу. Њихово извршење повлачи: а) кривичну одговорност појединаца као њихових извршилаца или саучесника, односно надређених лица (по основу командне одговорности), с једне стране и б) међународноправну одговорност државе, с друге стране, 2) међународним злочинима се крше основна (темељна) људска права и они су стога забрањени као репресалије у случају вршења истих таквих злочина друге супротстављене стране, 3) међународни злочини у погледу кривичног гоњења и кажњавања не застаревају и 4) опште међународно право намеће обавезу државама да не крше основне норме које забрањују њихово вршење као обавезу ерга омнес.

7 Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично (казнено) право, Посебни дио, Сарајево, 2006. године, стр. 39-40.

8 Поделу међународних кривичних дела ове врсте заступају бројни аутори: Bassiouni, Casse, Than, Shorts i dr.

9 Y. Dinstein, M. Taborj, War Crimes in International Law, Dordrecht, 1996. године, стр. 145-167.

10 F. Leon, The Law of the War, New York, 1972. године, стр. 56-68.

11 В. Василијевић, Међународна кривична дела у националним кривичним законима и значај таквог њиховог прописивања у одсуству међународног кривичног кодекса, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 1-3/1967. године, стр. 128-138.

12 Д. Радуловић, Међународно кривично право, Подгорица, 1999. године; М. Симовић, М. Благојевић, Међународно кривично право, Бања Лука, 2007. године.

13 Д. Јовашевић, Систем међународних кривичних дела, Судска пракса, Београд, број 4/2003. године, стр. 72-78.

14 В. Ђ. Деган, Б. Павишић, Међународно казнено право, Загреб, 2005. године, стр. 186-187.

Геноцид и Нирнбершко право

Статут међународног војног суда усвојен на основу Лондонског споразума савезничких сила 8. августа 1945. године¹⁵ у члану 6. одређује међународна кривична дела чији ће учиниоци као појединци или као чланови организације бити суђени од стране овог суда. То су¹⁶: а) злочини против мира, б) ратни злочини и ц) злочини против човечности.¹⁷ Поред непосредних извршилаца ових међународних кривичних дела (злочина), кривично су одговорна и лица која се јављају у својству вође, организатора, подстрекача или другог саучесника, а која су учествовала у састављању или извршењу неког заједничког плана или завере ради извршења неког од напред наведених злочина. Овде се, заправо, ради о одговорности и кажњавању саучесника за извршена дела по принципу субјективне акцесорне кривичне одговорности.¹⁸ Учиниоцу ових кривичних дела у смислу одредбе чл. 27 и 28. Статута, могу се изрећи следеће врсте казни: а) смртна казна, б) друга врста казне (затвора) коју суд нађе за праведну и ц) конфискација (одузимање) имовине.¹⁹

Злочин против човечности²⁰ из члана 6. став 2. тачка ц. Статута је по први пут дефинисан управо Статутом Међународног војног суда. Ту спадају следећи акти: 1) убиства, 2) истребљење, 3) поробљавање, 4) депортација и 5) остала нечовечна дела. За постојање злочина против човечности битно је испуњење још два елемента, и то: а) да је радња извршена против било ког цивилног становништва и б) да се радња предузима у одређено време - пре или за време трајања рата. При том се као злочин против човечности сматра и свако прогањање на политичкој, расној или верској основи у извршењу или у вези било којег злочина у надлежности овог суда без обзира да ли се

15 Нирнбершка пресуда, Београд, 1948. године, стр. 13-19.

16 М. Мерле, Le proces de Nuremberg et le droit de la guerre, Парис, 1949. године, стр. 56-71.

17 Љ. Прљета, Злочин против човечности и међународног права, Београд, 1992. године, стр. 35-46.

18 W. M. A. Dijk, J. I. Hovens, Arresting war criminals, Hague, 2001. године, стр. 56-78.

19 R. H. Jackson, The case the nazi war criminals, New York, 1946. године, стр. 18-32; М. Радојковић, Рат и међународно право, Београд, 1947. године, стр. 41-49; М. Сукијасовић, Међународна кривична одговорност за агресију, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 3/1957. године, стр. 380-392; В. Василијевић, Враћање једном раскришћу међународног кривичног права, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 3/1977. године, стр. 267-295; С. Фабијанић Гагро, Промјена квалификације оружаног сукоба, Зборник Правног факултета у Риједи, Ријека, број 2/2008. године, стр. 1067-1092.

20 Почетак инкриминације злочина против човечности датира из времена Првог светског рата као реакција савезничких сила на злочине које су извршиле турске власти у току 1915. године над Јерменима. Велика Британија и царска Русија су у заједничкој ноти оптужиле Порту за "злочине против човечности и цивилизације". На Версајској мировној конференцији одржаној 1919. године најављено је установљење међународног кривичног суда који би, између осталог, био надлежан и за "кршење закона човечности". Тај предлог је спречен од стране САД са образложењем да још увек нема утврђених и универзалних стандарда човечности.

тима врше или не врше повреду закона оне земље у којој су злочини извршени.²¹

Овим се кривичним делом практично целим људским групама (припадницима политичке, расне или верске групе) онемогућава или отежава живљење, и то како за време рата, тако и пре рата. Иако, то овај Статут не каже, ово дело заправо представља злочин геноцида. Ово је било једино међународно кривично дело из надлежности Међународног војног суда које се могло извршити независно од рата или оружаног сукоба.²²

Иста међународна кривична дела познаје и Закон број 10. Контролног савета за кажњавање лица одговорних за ратне злочине, злочине против мира и злочине против човечности у члану 2. с тим што поред наведене три врсте злочина познаје и посебно дело које се састоји у самом чланству у злочиначкој групи или организацији која је од стране Међународног војног суда проглашена злочиначком.²³

У ставу 2. овог члана, Закон је изричито одредио да се за ове злочине могу казнити следећа лица: 1) свако лице без обзира на држављанство или својство у коме је делало ако је било главни учинилац или саучесник, 2) лице које је наредило или подстицало или се сагласило са извршењем неког од ових кривичних дела, 3) лице које је било повезано са плановима или радњама које су довеле до извршења неког дела, 4) лице које је било члан организације или групе за вршење ових кривичних дела, 5) лице које је имало високи политички, грађански или војни положај у Немачкој или у некој земљи која је била њен савезник или заједно са њом ратовала или је била њен сателит и 6) лице које је имало висок положај у финансијском, индустријском или привредном животу било које од тих земаља.

Учиниоцу неког од ових кривичних дела се према одредби става 3. овог члана могу изрећи следеће казне: 1) смртна казна, 2) доживотни затвор или затвор на одређени број година са принудним радом или без принудног рада, 3) новчана казна и затвор са или без принудног рада у случају неплаћања новчане казне, 4) конфискација имовине, 5) повраћај неправилно стечене имовине и 6) одузимање појединих или свих грађанских права.

Геноцид према статуту Хашког трибунала

Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација број 827 од 25. маја 1993. године усвојен је Статут Међународног трибунала за гоњење лица одговорних за озбиљне повреду Међународног хуманитарног права изврше-

21 М. Марковић, Нирнбершко суђење – примена нових начела у међународном кривичном праву, Зборник Института за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, број 2/1973. године, стр. 176-180.

22 М. Colin, *Le crime contre l' humanite*, Eges, 1996. године, стр. 56-81.

23 Љ. Прљета, Злочин против човечности и међународног права, оп. цит., стр. 47-53.

не на територији бивше СФР Југославије почев од 1991. године²⁴. Овај Статут (познат као Статут "Хашког трибунала")²⁵ познаје четири врсте међународних кривичних дела²⁶ и то: а) тешке повреде Женевских конвенција од 1949. године, б) кршење закона и обичаја ратовања, ц) геноцид и д) злочини против човечности.²⁷

Учиниоцу ових кривичних дела од стране Трибунала се може према члану 24. изрећи само једна врста казне и то казна затвора у трајању према општој пракси судова у Југославији, при чему је судско веће обавезно да узме у обзир тежину извршеног кривичног дела (објективна околност) и лична својства оптуженог (субјективна околност). Уз казну се учиниоцу међународног кривичног дела могу изрећи и следеће санкције: а) повраћај имовине њиховим правим власницима (реституција) и б) одузимање добити која је прибављена криминалном делатношћу.²⁸

Најтеже кривично дело данашњице "злочин над злочинима" – геноцид²⁹ је предвиђен у члану 4. Статута Хашког трибунала. Ово дело се састоји у намерном³⁰ уништењу³¹ у целини или делимично националне, етничке, расне или религиозне групе.³² Практика Хашког трибунала³³ није прихватила екстензивно тумачење појма геноцида које би укључивало намеру уништења националног, језичког, верског, културног или неког другог идентитета групе, а без њеног физичког уништења.³⁴ Битно је за постојање овог међу-

24 J. E. Ackerman, E. O. Sullivan, Practice and Procedure of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia with selected Materials from International Criminal Tribunal for Rwanda, op. cit., str. 78-92.

25 C. M. Bassiouni, A manual on interational humanitarian law and arms control agreements, op. cit., str. 87-98.

26 И. Јосиповић, Правни и политички аспекти настанка Међународног казненог суда за бившу Југославију, Зборник радова, Хрватска и Уједињени народи, Загреб, 1996. године, стр. 183-196.

27 Д. Јовашевић, Коментар Кривичног закона СР Југославије, Београд, 2002. године, стр. 14 и даље; В. Ђурђић, Д. Јовашевић, Међународно кривично право, оп. цит., стр. 89-93.

28 Ц. Доунс, С. Паулс, Међународна кривична пракса. Сарајево, 2005. године, стр. 131-147; И. Звонарек, Кршење међународног ратног и хуманитарног права од стране агресора тијekom домовинског рата, Правни вјесник, Осиејек, број 3-4/1997. године, стр. 151-169; И. Јосиповић, Хашко имплементацијско казнено право, Загреб, 2000. године, стр. 263-298.

29 Б. Лукшић, Геноциде анд цомманд респонсibilitу, Зборник Правног факултета у Сплиту, Сплит, број 4/2001. године, стр. 283-291; М. Принце, М. А. Принце, УН геноцидо импуни: Л' Арменоциде, Беирут, 1967. године, стр. 78-92; N. Cigar, S. Meštrović, Genocide in Bosnia: the politics of ethnic cleaning, Texas, 1995. године, стр. 43-76; F. Chalk, K. Jonassohn, The history and sociology of genocide: analyses and case studies, New Haven, London, 1990. године, стр. 57-82.

30 (пресуда у случају Примена Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида у предмету Босна и Херцеговина против Србије и Црне Горе од 26. фебруара 2007. године).

31 Уништење групе значи физичку деструкцију, а не деструкцију њеног културног бића.

32 В. Ђ. Деган, Злочин геноцида пред међународним кривичним судиштима, Зборник Правног факултета у Загребу, Загреб, број 1-2/2008. године, стр. 77-95.

33 С. Фабијанић Гагро, М. Шкорић, Злочин геноцида у пракси међународних ад хок трибунала, Зборник Правног факултета у Загребу, Загреб, број 6/2008. године, стр. 1387-1419.

34 Б. Иванишевић, Г. И. Илић, Т. Вишњић, В. Јањић, Водич кроз Хашки трибунал, Београд, 2007. године, стр. 65.

народног кривичног дела да је у напред наведеној намери³⁵ предузета једна од следећих више алтернативно предвиђених радњи³⁶: 1) убијање чланова одређене групе, 2) проузроковање физичких или менталних повреда члановима групе, 3) намерно смештање чланова групе у такве услове живота смишљене да доведу до њеног физичког, делимичног или потпуног уништења,³⁷ 4) спровођење мера са намером да се спречи рађање унутар групе и 5) намерно премештање деце једне групе у другу групу.

Геноцидна намера је најзначајнија карактеристика кривичног дела геноцида. Она се мора односити на уништење значајног дела групе. Тај значајан део је довољно „значајан” да утиче на групу у целини. Овај квантитативни критеријум је допуњен и могућностима које су извршиоцу овог кривичног дела стајале на располагању, па се тако ова намера доказује и када је она испољена само у односу на групу у оквиру ограниченог географског подручја. И коначно, геноцидна намера узима у обзир и квалитативне одлике нападнутог дела групе дозвољавајући могућност да се као суштински део укупне групе квалификује онај део који представља њен симбол или је битан за њен опстанак. Поред непосредног предузимања наведених радњи (непосредни извршилац), као радње извршења геноцида сматрају се и следеће³⁸: а) учешће у завери ради вршења геноцида, б) директно и јавно подстицање на вршење геноцида (подстрекавање), ц) покушај вршења геноцида, као и д) саучесништво у било ком облику у вршењу геноцида.³⁹

Но, Статут Хашког трибунала познаје још једно тешко међународно кривично дело које је по обележјима и карактеристикама сличног злочину геноцида, и то је: „Злочин против човечности”. Ово дело је предвиђено у члану 5. Статута Хашког трибунала. Код описа бића овог међународног кривичног дела изричито је наведено да се његова радња може предузети само за време оружаног сукоба (међународног или унутрашњег карактера) према цивилном становништву ако се састоји у: 1) убиству, 2) истребљењу, 3) за-

35 Постојање геноцидне намере у досадашњој пракси Хашког трибунала је утврђивано путем следећих критеријума: а) општи контекст који обухвата следеће елементе: 1) ширина и распрострањеност извршених дела, 2) шира политичка доктрина из које су дела произилазила, 3) обим остварених или покушаних дела, 4) методичност у планирању убијања, 5) систематичност убијања и уклањања лешева, 6) дискриминаторски карактер дела и 7) дискриминаторска намера оптуженог, б) извршење других кривичних дела систематски усмерених против исте групе, ц) број почињених злочина, д) систематско усмеравање на цивиле због њихове припадности одређеној групи и е) понављање деструктивних и дискриминаторских дела.

36 Џ. Џоунс, С. Паулс, *Међународна кривична пракса*, оп. цит., стр. 143-147.

37 У пракси Хашког трибунала овај облик геноцида је извршаван следећим делатностима: а) држањем затвореника у загушљивим и пренатрпаним просторијама, б) спавање затвореника на поду и без ћебади, ц) ускраћивање затвореницима хране и воде, д) давање затвореницима нечисте воде која би проузроковала њихово оболевање, е) ускраћивање лекова затвореницима, ф) неуказивање лекарске помоћи затвореницима и г) излагање затвореника напорном раду.

38 В. Шакић, С. Седлар, А. Тојчић, *Ратни злочини и злочин геноцида у агресији Србије на Републику Хрватску 1991. године*, Друштвена истраживања, Загреб, број 2-3/1993. године, стр. 407-454.

39 В. Ђ. Деган, *Злочин геноцида пред међународним судиштима*, оп. цит., стр. 77-95.

робљавању, 4) депортацији, 5) затварању, 6) мучењу, 7) силовању, 8) прогону на политичкој, расној и религијској основи и 9) предузимању друге нечовечне радње.

Да би се могло радити о злочину против човечности, Статутом наведене делатности морају бити извршене под следећим условима⁴⁰: 1) мора постојати напад – напад постоји и када није употребљена оружана сила, али ако се он јавља у облику злостављања цивилног становништва или у поступцима којима се припремају овакве радње, 2) дела оптуженог морају бити део тог напада, 3) напад мора бити усмерен против цивилног становништва било које категорије, 4) напад мора бити распрострањен или систематски. Напад је распрострањен када је по својој природи опсежан или када је управљен против великог броја лица. Напад је систематски када се односи на организовану природу аката насиља при чему постоји мала вероватноћа да се то случајно догодило и 5) извршилац дела мора да зна (да је свестан) да његова дела улазе у оквир распрострањеног или систематског напада усмереног против цивилног становништва.

Злочин геноцида према статуту трибунала за Руанду

Иста међународна кривична дела⁴¹, као и Статут Хашког трибунала, са идентичним обележјима и карактеристикама познаје и Статут Међународног кривичног трибунала за Руанду.⁴² Резолуцијом Савета безбедности Уједињених нација број 955 од 8. новембра 1994. године усвојен је Статут Међународног кривичног трибунала за Руанду.⁴³ Овај трибунал је надлежан за кажњавање лица која су одговорна за геноцид и друга тешка кршења међународног хуманитарног права која су извршена на подручју Руанде, као и њених грађана која су извршила таква дела на подручју суседних држава у току 1994. године⁴⁴. С обзиром да се према правној квалификацији Савета безбедности УН овде није радило о међународном оружаном сукобу, то овај Трибунал и није надлежан за кривично дело које се састоји у „тешком кршењу Женевских конвенција из 1949. године”, као ни за „кршење закона и обичаја рата”.

Наиме, овај Статут (познат и као Статут трибунала за Руанду) познаје три врсте међународних кривичних дела. То су: 1) геноцид (члан 2), 2) зло-

40 Б. Иванишевић, Г. Илић, Т. Вишњић, В. Јањић, *Водич кроз Хашки трибунал*, оп. цит., стр. 83-108.

41 J. E. Alvarez, *Crimes of States /Crimes of Hate*, Lessons from Rwanda, The Yale Journal of International Law, број 24/1999. године, стр. 365-392.

42 J. E. Ackerman, E. O. Sullivan, *Practice and Procedure of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia with selected Materials from International Criminal Tribunal for Rwanda*, оп. cit., стр. 89.

43 В. Ђ. Деган, *Злочин геноцида пред међународним судиштима*, оп. цит., стр. 77-95.

44 С. Фабијанић Гагро, *Заштита особа у немеђународном оружаном сукобу*, Правни вјесник, Осиек, број 2/2008. године, стр. 115-135.

чин против човечности (члан 3) и 3) злочин који се састоји у тешком кршењу члана 3. Женевских конвенција и Другог допунског протокола из 1977. године (члан 4).⁴⁵ Учиниоцу ових кривичних дела од стране Трибунала се може изрећи само једна врста кривичне санкције, и то казна затвора која се може јавити у два облика, и то као: 1) казна доживотног затвора и 2) казна затвора у временски одређеном трајању. При одмеравању казне учиниоцу међународног кривичног дела судско веће Трибунала за Руанду је обавезно да узме у обзир тежину извршеног кривичног дела (објективна околност) и лична својства оптуженог (субјективна околност). Уз казну се учиниоцу дела могу изрећи и две мере и то: а) повраћај имовине њиховим правим власницима (реституција) и б) одузимање добити која је прибављена криминалном делатношћу.

Најтеже кривично дело данашњице – геноцид је предвиђено у члану 2. Статута трибунала за Руанду. Оно се састоји у намерном уништењу у целини или делимично националне, етничке, расне или религиозне групе. Битно је за постојање овог међународног кривичног дела да је у напред наведеној намери⁴⁶ предузета једна од следећих више алтернативно предвиђених радњи: 1) убијање чланова одређене групе, 2) проузроковање физичких или менталних повреда члановима групе, 3) намерно смештање чланова групе у такве услове живота смишљене да доведу до њеног физичког, делимичног или потпуног уништења, 4) спровођење мера са намером да се спречи рађање унутар групе и 5) намерно премештање деце једне групе у другу групу.⁴⁷ Поред непосредног предузимања наведених радњи (непосредни извршилац), као радње извршења геноцида⁴⁸ сматрају се и следеће⁴⁹: 1) учешће у завери ради вршења геноцида, 2) директно и јавно подстицање

---

45 Д. Л. Јонсон, *The International Tribunal for Rwanda*, *International Review of Penal Law*, број 1-2/1996. године, стр. 211-233.

46 Постојање геноцидне намере у досадашњој пракси *ад хок* трибунала је утврђивано путем следећих критеријума: а) општи контекст који обухвата: 1) ширина и распрострањеност извршених дела, 2) шира политичка доктрина из које су дела произилазила, 3) обим остварених или покушаних дела, 4) методичност у планирању убијања, 5) систематичност убијања и уклањања лешева, 6) дискриминаторски карактер дела и 7) дискриминаторска намера оптуженог, б) извршење других кривичних дела систематски усмерених против исте групе, ц) број почињених злочина, д) систематско усмеравање на цивиле због њихове припадности одређеној групи и е) понављање деструктивних и дискриминаторских дела.

47 С. Фабијанић Гагро, М. Шкорић, *Злочин геноцида у пракси међународних ад хок трибунала*, Зборник Правног факултета у Загребу, Загреб, број 6/2008. године, стр. 1387-1419.

48 Инкриминација геноцида не тражи у објективном смислу уништење неке етничке, односно народне групе, већ само намеру да се она у потпуности или делимично уништи. Дело мора бити усмерено против једног или више лица у својству припадника те скупине. Остало је при томе нерешено, могу ли се таквим тумачењем инкриминације заштитити и политичке групе које имају стабилитет и континуитет. Намера се може доказивати коришћењем различитих индиција, тако нпр. оних које следе из општег контекста и склопа околности под којима је злочин учињен, те његове природе и мере (пресуда Међународног трибунала за Руанду у предмету ИЦТР-96-4Т од 2. септембра 1998. године).

49 В. Ђ. Деган, *Злочин геноцида пред међународним кривичним судиштима*, оп. цит., стр. 77-95.

на вршење геноцида (подстрекавање), 3) покушај вршења геноцида, као и 4) саучесништво у било ком облику у вршењу геноцида.

Друго тешко, међународно кривично дело предвиђено овим Статутом јесте: „Злочин против човечности”⁵⁰ (или злочин против човечје породице). Овај злочин представља међународно кривично дело које је предвиђено у члану 3. Статута трибунала за Руанду. Код описа бића овог кривичног дела изричито је наведено да се његова радња може предузети само за време оружаног сукоба према цивилном становништву ако се састоји у⁵¹: 1) убиству, 2) истребљењу, 3) заробљавању, 4) депортацији, 5) затварању, 6) мучењу, 7) силовању, 8) прогону на политичкој, расној и религијској основи и 9) предузимању друге нечовечне радње.⁵²

Да би се могло радити о злочину против човечности Статутом наведене делатности морају бити извршене у следећим случајевима: 1) мора постојати напад – напад постоји и када није употребљена оружана сила, али се јавља у облику злостављања цивилног становништва или у поступцима којима се припремају овакве радње, 2) дела оптуженог морају бити део тог напада, 3) напад мора бити усмерен против цивилног становништва било које категорије, 4) напад мора бити распрострањен или систематски. Напад је распрострањен када је по својој природи опсежан или када је управљен против великог броја лица. Напад је систематски када се односи на организовану природу аката насиља при чему постоји мала вероватноћа да се то случајно догодило и 5) извршилац мора да зна да његова дела улазе у оквир распрострањеног или систематског напада усмереног против цивилног становништва⁵³.

Злочин геноцида према Римском статуту

Римски Статут сталног Међународног кривичног суда⁵⁴ усвојен на Дипломатској конференцији УН у Риму 17. јула 1998. године прописује да ће се пред овим судом водити кривични поступак, утврђивати кривична одговорност и изрицати кривична санкција лицима која су учинила најозбиљ-

⁵⁰ Правни појам злочина против човечности тражи да тај злочин буде извршен као део широког и систематског напада. Напад је широк ако је извршен снажно, масивно, колективно, са знатном озбиљношћу и усмерен против бројних жртава. Напад је систематичан ако почива на темељитој организацији и припремама, те следи образац понашања који је изведен из неке заједничке политике утемељене на јавним или приватним средствима. Та политика, додуше, не треба да буде формално државна политика, али мора бити претходно планирана. Тај напад може да буде и ненасилан у облику наметања одређеног политичког система или положаја, нпр. апартхејда. Он мора да буде усмерен на цивилно становништво (пресуда Међународног трибунала за Руанду у предмету ИЦТР-96-4Т од 2. септембра 1998. године).

⁵¹ М. Симовић, М. Благојевић, *Међународно кривично право*, оп. цит., стр. 27-30.

⁵² Ц. Џоунс, С. Паулс, *Међународна кривична пракса*, оп. цит., стр. 178-186.

⁵³ В. Ђ. Деган, Б. Павишић, *Међународно казнено право*, оп. цит., стр. 424-426.

⁵⁴ М. Сјекавица, *Стални међународни казнени суд*, Правник, Загреб, број 1/2002. године, стр. 73-87.

није злочине признате од стране међународне заједнице као целине. У члану 5. овог Статута проглашена је надлежност суда за следећа међународна кривична дела⁵⁵: 1) злочин геноцида, 2) злочин против човечности, 3) ратне злочине и 4) злочин агресије. Према члану 77. учиниоцу неког од ових међународних кривичних дела суд може изрећи следеће казне: 1) затвор у одређеном трајању који не може да пређе максимум од 30 година, 2) доживотни затвор када је та казна оправдана екстремном тежином злочина и индивидуалним околностима везаним за учиниоца дела, 3) новчану казну према критеријуму који је одређен у Правилима доказивања и процедуре и 4) конфискацију прихода, власништва и добара који су директно или индиректно прибављени извршеним злочином.

Злочин геноцида⁵⁶ је предвиђен у одредби члана 6. овог Статута. Ово кривично дело⁵⁷ се чини у намери да се уништи у целини или делимично национална, етничка или верска заједница⁵⁸ на један од следећих начина⁵⁹: 1) убијањем чланова групе⁶⁰, 2) проузроковањем тешких физичких или менталних патњи чланова групе, 3) намерном подвргавању групе животним условима који треба да доведу до њеног потпуног или делимичног уништења, 4) предузимањем мера уперених ка спречавању рађања у оквиру групе и 5) принудном премештању деце из једне у другу групу.

Дакле, овде се ради о преузимању одредби Конвенције УН о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године у погледу одређивања бића овог најтежег међународног кривичног дела упереног против „човечанства”.

У члану 7. Статута Међународног кривичног суда предвиђен је злочин против човечности. Римски Статут разликује ово кривично дело од дела

55 М. Старчевић, Извори међународног хуманитарног права, Београд, 2002. године, стр. 590-608

56 У делу правне теорије се сматра да геноцид не представља самостално кривично дело, већ да је то само врста злочина против човечности (П. Новоселец, Опћи дио казненог права, Загреб, 2004. године, стр. 498-499).

57 Геноцид се одређује као „злочин над злочинима”. Забрана вршења или пропагирања овог кривичног дела представља *ius cogens*, тако да противправност геноцидних активности, па и сам криминални карактер ових радњи је општеприхваћен и неспоран у међународној заједници. (Х. Сатзгер, Internationales und Europaisches Strafrecht, Баден Баден, 2005. године, стр. 193-199).

58 Овом инкриминацијом су заштићене само стабилне групе, које карактерише сталност и чијим се чланом постаје на основу рођења, док су искључене несталне скупине чијим се чланом постаје на основу индивидуалне одлуке. На том становишту стоји и Међународни кривични трибунал за Руанду у случају Акајесе.

59 Б. Лукшић, Genocide and command responsibility, Зборник Правног факултета у Сплиту, Сплит, број 4/2001. године, стр. 283-291; М. Принце, М. А. Принце, UN genocidio impuni: L'Armenocide, оп. цит., стр. 78-92; Н. Цигар, С. Мештровић, Genocide in Bosnia: the politics of ethnic cleaning, оп. цит., стр. 43-76; Ф. Цхалк, К. Јонассохн, The history and sociology of genocide: analyses and case studies, оп. цит., стр. 57-82.

60 За постојање геноцида није потребан и већи број жртава. Наиме, сматра се да је довољно да учинилац убије једно или више лица. Исто тако геноцид може учинити и изоловани појединац ако поступа са геноцидном намером и ако се његово понашање поклапа са другим сличним понашањима, а такве је природе да може довести до уништења целе скупине. (П. Новоселец, Опћи дио казненог права, оп. цит., стр. 499).

геноцида иако у време када је оно било уведено у систем међународно правних инкриминација у делу теорије је било мишљења да су ова два појма садржински идентична. Злочин против човечности представља делатности извршене као део распрострањеног или систематичног напада⁶¹ упереног против било ког цивилног становништва.⁶² У смислу овог кривичног дела напад подразумева следеће радње извршења: 1) убиство, 2) уништавање, 3) поробљавање – вршење овлашћења која претпостављају власништво над неким лицем, 4) депортацију или намерно премештање становништва (протеривање) – насилно премештање становништва са подручја на коме законито борави, 5) затварање или друга строга лишавања слободе нарушавањем основних правила међународног права, 6) тортуру (мучење) – наношење физичких и психичких бола, патњи, нелагодности лицу коме је одузета слобода, 7) силовања, сексуално ропство, насилне трудноће, изазивање стерилитета или било који други облик сексуалног угрожавања, 8) прогон било које групе или колектива по политичкој, верској, расној, националној, етничкој, културној или полној основи или друга поступања која су опште недопуштена по међународном праву – овде се ради о одузимање међународно признатих права некој скупини, 9) изазивање нестанка лица (присилно нестајање лица) – свако одузимање слободе кретања које спроводи држава или нека друга организација, 10) злочин апартхејда – нечовечна поступања која су извршена у оквиру институционализованог режима и 11) остали нехумани поступци којима се намерно проузрокују тешке патње или озбиљно угрожавање физичког или менталног здравља.⁶³

У глави седамнаестој, Кривичног закона Босне и Херцеговине су систематизована следећа ”права” међународна кривична дела. То су⁶⁴: 1) геноцид (члан 171), 2) злочини против човечности (члан 172), 3) ратни злочин против цивилног становништва (члан 173), 4) ратни злочин против рањеника и болесника (члан 174), 5) ратни злочин против ратних заробљеника (члан 175) и 6) организовање групе и подстрекавање на извршење геноцида, злочина против човечности и ратних злочина (члан 176).

---

61 Сматра се да се овакав напад састоји у нападу у оквиру државне политике или остварења циљева неке друге организације. Тај напад не мора бити нужно и војне природе. Ово дело може бити извршено и за време рата и за време мира. Отуда следи да изоловани појединачни напади не долазе под удар ове инкриминације. (П. Новоселец, Опћи дио казненог права, оп. цит., стр. 499-500).

62 Код овог злочина жртва није појединац, него целокупно човечанство.

63 R. Gutman, D. Rieff, Crimes of war: what the public should know, op. cit., str. 78-95; A. Cassese, P. Gaeta, J. R. W. Jones, The Rome Statute of the International Criminal Court, A Commentary, op. cit., str. 875-903.

64 Б. Петровић, Д. Јовашевић, Кривично (казнено) право. Посебни дио, оп. цит., стр. 39-71.

Злочин геноцида у праву Босне и Херцеговине

Појам и елементи дела

Кривично дело геноцида⁶⁵ из члана 171. Кривичног закона Босне и Херцеговине⁶⁶ се састоји у издавању наређења да се врше или у вршењу⁶⁷: убиства, тешке телесне или душевне повреде чланова групе људи или у смишљеном наметању групи људи или заједници таквих животних услова који доводе до њеног потпуног или делимичног истребљења или у примени мера којима се спречава рађања између припадника групе или у принудном пресељавању деце у другу групу, а у намери да се потпуно или делимично уништи национална, етничка, расна или верска група људи.⁶⁸

Реч „геноцид“ је кованица састављена од грчке ријечи *генос* што значи род или племе и латинске речи *цаедес* што значи убиство, покољ.⁶⁹ Буквално преведена ова реч означава убијање рода, односно племена. Резолуцијом Генералне скупштине УН број 96/И од 11. децембра 1948. године геноцид је проглашен за „међународно кривично дело које је су супротности са духом и циљевима УН и које цивилизовани свијет осуђује.“

Иако се појавио као „подврста злочина против човечности“,⁷⁰ геноцид је убрзо добио аутономан статус и садржину као једно од најтежих кривичних дела данашњице⁷¹. Он се данас назива „злочин над злочинима“. Геноцид као међународно кривично дело одређују три елемента⁷²: а) објективни састојак – *ацтус реаус*, б) субјективни састојак – менс реа и ц) објект дела – скупина или група – жртва. Основ за ову инкриминацију се налази у Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида⁷³ из 1948. године која у члану 2. одређује појам и елементе овог међународног кривичног дела.

65 Д. Јовашевић, *Злочин геноцида у међународном и кривичном праву*, Избор судске праксе, Београд, број 5/1999. године, стр. 5-9; М. Палевић, *Значај нирнбершких докумената за консолидацију појма геноцида*, Правни живот, Београд, број 12/2005. године, стр. 389-399.

66 Службени гласник Босне и Херцеговине, број: 3/2003, 32/2003, 37/2003, 54/2004, 61/2004, 30/2005, 53/2006, 55/2006, 32/2007 и 8/2010.

67 Б. Лукшић, *Геноциде анд цомманд респонсibilitу*, Зборник Правног факултета у Сплиту, Сплит, број 4/2001. године, стр. 283-291; М. Принце, М. А. Принце, *УН геноцидо импуни: Д' Арменоциде*, оп. цит., стр. 78-92; Н. Цигар, С. Мештровић, *Геноциде ин Босниа: тхе политиче оф етхниц цлеанинг*, оп. цит., стр. 43-76; Ф. Цхалк, К. Јонасохн, *Тхе хистору анд социологу оф геноциде: аналусес анд цасе студиес*, оп. цит., стр. 57-82.

68 Више: В. Сцхабас, *Геноциде ин Интернационал Лав*, Цамбриде, 2000. године.

69 И. Цифрић, *Рат и оикоцид*, Социјална екологија, Загреб, број 2/1992. године, стр. 143-158.

70 А. Касезе, *Међународно кривично право*, оп. цит., стр. 115.

71 В. Шакић, С. Седлар, А. Тојчић, *Ратни злочини и злочин геноцида у агресији Србије на Републику Хрватску 1991. године*, Друштвена истраживања, Загреб, број 2-3/1993. године, стр. 407-454.

72 Б. Павишић, В. Грозданић, П. Веић, *Коментар Казненог закона*, оп. цит., стр. 419.

73 Службени весник Президијума Народне скупштине ФНРЈ број 2/1950 и Службени лист ФНРЈ број 56/1950.

У законодавству, теорији и пракси овај израз има шире тумачење⁷⁴. Наиме, под овим изразом се подразумева не само убијање, већ уништење на било који начин одређене групе која чини једну повезану целину на националној, етничкој, расној или верској основи⁷⁵.

Објект заштите су човечност и међународно право.

Објект напада је национална, етничка, расна или вјерска група.⁷⁶ Иако се дело⁷⁷ чини уништавањем појединаца, његов циљ није да се ти појединци ликвидирају као одређене личности, већ као припадници групе.⁷⁸ Циљ овог дела је, дакле, уништење групе у целисти или делимично, при чему је ликвидација појединаца само начин остваривања овог циља. Величина групе је без значаја за постојање кривичног дела. Битно је да група постоји као целина са специфичним карактеристикама и да се као таква жели уништити. Циљ инкриминације је да се обезбеди право на живот, тј. на постојање и развој свакој групи која има посебно национално, етничко, расно или верско својство при чему се не захтева просторно заједништво припадника групе.

Радња извршења кривичног дела геноцида се састоји из низа различитих делатности које се могу сврстати у неколико група. То су следеће делатности⁷⁹: 1) убијање, наношење тешких повреда тела или тешко нарушавање физичког или душевног здравља припадницима одређене националне, ет-

74 Д. Јовашевић, Појам и карактеристике кривичног дела геноцида, Судска пракса, Београд, број 9-10/2001. године, стр. 59-65.

75 Х. Балић, Геноцид над Бошњацима 1992-1995. с посебним освртом на опшину Фоча, докторска дисертација, необјављена, Правни факултет у Сарајеву, 1998. године; Ф. Салтага, Традиција српске државности и геноцид над Бошњацима, Годишњак Правног факултета у Сарајеву, Сарајево, 2000. године, стр. 299-316.

76 Националну групу чини скупина људи која осећају да деле правну везу заједничког држављанства попраћену реципрочним правима и обавезама. Етничку групу чине чланови које веже заједнички језик и култура, расна група је пак група заснована на наследним физичким обележјима која се често идентификује са одређеном географском облашћу без обзира на језичке, културне, националне или верске факторе, док верску групу чине чланови који имају исто верско убеђење, назив вере или начин вршења верских обреда. Заправо појмови националне, етничке, расне или верске групе веома се широко изучавају и за сада не постоје опште и међународно прихваћене прецизне дефиниције. Сваки од тих појмова се зато мора процењивати у светлости конкретног политичког, социјалног и културног миљеа (А. Цассесе, Међународно кривично право, оп. цит., стр. 116-117).

77 Геноцид према конкретном објекту може бити национални или етнички геноцид или ет-ноцид ако је тај објект национална или етничка скупина. О расном геноциду ради се ако је радња усмерена на одређену расну групу или на више таквих група. Верски геноцид је усмерен на припаднике одређене верске групе или више таквих група. Скупина (група) се не одређује према објективном, статичком критеријуму, већ је за појмовно одређене групе и према схватањима *ад хок* трибунала одлучујуће је како њене припаднике субјективно доживљава учинилац дела. (В. Ђ. Деган, Б. Павишић, Међународно казнено право, оп. цит., стр. 230). У правној теорији се истиче недостатак оваквих дефиниција геноцида по којима он не обухвата културни геноцид у смислу уништавања језика и културе одређене групе (А. Цассесе, Међународно кривично право, оп. цит., стр. 11-13).

78 Д. Јовашевић, Карактеристике кривичног дела геноцида, Војно дело, Београд, број 2-3/2002. године, стр. 80-92.

79 С. Хоровић, Геноцид, ратни злочини и злочин против човечности, Зборник радова Правног факултета у Мостару, Мостар, 2004. године, стр. 99-113.

ничке, расне и верске групе, 2) стављање групе људи у такве животне услове који доводе до њеног потпуног или делимичног истребљења, 3) примена мера којима се спречава рађање између припадника групе људи (тзв. биолошки геноцид) и 4) принудно пресељавање деце у другу групу људи с циљем губљења идентитета своје групе.

Све ове радње воде ка физичком и биолошком остваривању геноцида. За постојање овог дела довољно је да је учињена било која од законом таксативно наведених радњи у намери потпуног или делимичног истребљења (уништавања) групе као друштвене целине. Геноцид је типичан пример кривичног дела који почива на деперсонализацији жртве, што значи да жртва не представља циљ због њених индивидуалних квалитета или обележја, него само зато што је припадник одређене групе.

Радња извршења се може остварити на два начина⁸⁰: 1) издавањем наређења и 2) непосредним предузимањем делатности.⁸¹

Издавање наређења да се врше напред наведене делатности представља посебну и самосталну радњу извршења геноцида. Наређивање је, иначе, један облик подстрекавања, али оно овде нема карактер саучесништва, већ посебног начина извршења овог дела. Кривично дело геноцида се углавном чини организовано и по унапред утврђеном плану, где наређење претпостављеног има посебну снагу дејства, па је стога и његова одговорност самосталне природе. Наиме, наредбодавац ће бити одговоран за само издавање наређења да се изврши геноцид, чак и онда када потчињени одбије или на други начин избегне извршење таквог наређења.

Последица дела је угрожавање опстанка одређене националне, етничке, расне или верске групе.⁸² Она се остварује проузроковањем мањег или већег броја појединачних последица повреде (живота, телесног интегритета, плода) и угрожавања (стављањем у неподношљиве услове живота). Број проузроковања није одлучујући за постојање дела. То значи да ће постојати једно дело геноцида, како онда када је учињено једно, тако и онда када је остварено више проузроковања. Већи број проузроковања од разноврсних појединачних последица је од значаја код одмеравања казне.⁸³ То указује да је суштина кривичног дела геноцида у планском и систематском уништењу људских група.

Учиниолац дела може бити свако лице, а у погледу кривице потребан је директни умишљај (*долус цолоратус*) који карактерише „геноцидна намера”. За постојање намере неопходна је искуствена оцена, а не примена теорије о намери.⁸⁴

80 Б. Петровић, Д. Јовашевић, *Кривично (казнено) право, Посебни дио*, оп. цит., стр. 40-42.

81 Х. Сихонке, Х. Сихродер, *Страфгесетзбух*, Коментар, Мунхен, 1997. године, стр. 1597-1601.

82 У правној теорији се стога истиче да се овом инкриминацијом кажњавају само различити облици извршења биолошког и физичког геноцида. (Љ. Лазаревић, Б. Вучковић, В. Вучковић, *Коментар Кривичног законика Црне Горе*, Цетиње, 2004. године, стр. 1021).

83 Ф. Бачић, *Кривично право*, Загреб, 1986. године, стр. 316.

84 Пресуда Међународног кривичног трибунала за бившу СФР Југославију у случају Сикирица ИЦТУ- 95-8.

За ово дело прописана је казна затвора најмање десет година или казна дуготрајног затвора.

Законом је изричито предвиђено да за ово дело кривично гоњење и кажњавање не застаревају.

Однос геноцида и других сличних кривичних дела

Због свог појамног садржаја, како у Међународном кривичном праву, тако и у националним кривичним законодавствима, јавила се потреба у правној теорији да се кривично дело геноцида разграничи од сличних (сродних) кривичних дела⁸⁵ и то у првом реду од: 1) прогона, 2) истребљења, 3) етничког чишћења и 4) злочина против човечности.

1. Сличност између геноцида и прогона⁸⁶ се огледа у постојању дискриминаторске намере код учиниоца дела у време предузимања радње извршења. Наиме, радње извршења код оба ова кажњива понашања се предузимају према припадницима друге националне, расне, верске или етничке групе.

Две су главне разлике између ових дела. То су: а) код прогона се ради о прогону на политичкој, расној или верској основи и б) код геноцида је крајња жртва (пасивни субјект) цела група – национална, расна, верска или етничка, док су код прогона жртве сами појединци као припадници појединих „прогоњених” група.

2. Сличност између геноцида и истребљења се јавља у чињеници да се у оба случаја ради о делима која су управљена на извршење масовних убистава.

Разлике између ова два кажњива дела јесу следеће: а) радња извршења геноцида се предузима са намером уништења, потпуног или делимичног, групе као такве, док код истребљења овакве намере (која квалификује умишљај учиниоца као *долус цолоратус*) нема, б) код геноцида циљна група има заједничке националне, расне, верске или етничке карактеристике, док су код истребљења - жртве дефинисане политичким опредељењем, физичким особинама или самом чињеницом да су се нашле на одређеном географском простору, ц) код истребљења радња извршења се предузима у оквиру распрострањеног или систематског напада чега је учинилац дела свестан, а кривично дело геноцида не захтева постојање таквог напада и д) код истребљења жртве су само цивили (неборачко становништво), док се геноцид може предузети и према нецивилном становништву (заточеним борцима који имају статус ратног заробљеника).

3. Однос геноцида и етничког чишћења – Иако Резолуција Генералне скупштине УН о ситуацији у Босни и Херцеговини из 1992. године изједна-

85 М. Марковић, *Међународна кривична дела*, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 1/1965. године, стр. 39-44.

86 З. Шепаровић, *Заштита жртва рата у међународном хуманитарном праву*, Зборник Правног факултета у Загребу, Загреб, 2007. године, стр. 77-98.

чава појам геноцида са појмом етничког чишћења, ипак између ова два дела постоји квалитативна разлика. Наиме, насилно расељавање није само по себи геноцидна радња, али оно у садејству са убиствима великог броја припадника одређене групе може довести до етничког чишћења циљане групе људи. Тада протеривање у смислу „чишћења” може бити доказ постојања „намере” да се уништи цела група.

4. И коначно, геноцид и злочин против човечности⁸⁷ (који се у правној теорији често изједначавају, па чак и у одређеним међународним правним актима, нпр. Статуту Међународног војног суда у Нирнбергу) имају низ сличности као што су⁸⁸: а) у оба случаја ради се о делима која су управљена (која дакле имају за циљ) извршење масовних убистава других лица, б) оба дела обухватају тешка кршења која вређају човечност и ц) оба дела не представљају изоловане случајеве, већ су обично део неке шире целине.

Но, између ових дела се могу уочити и јасне разлике које се састоје у следећем: а) код геноцида постоји тзв. „геноцидна намера” које нема код злочина против човечности, б) код геноцида је циљана популација – група која мора да има заједничке карактеристике групе, док су код злочина против човечности жртве дефинисане политичким опредељењем, физичким особинама или самом чињеницом да су се нашле на одређеном простору у одређено време, ц) злочин против човечности је ширег опсега јер се врши у оквиру распрострањеног и систематског напада где је учинилац свестан тога напада, што се не тражи и као битан конститутивни елемент кривичног дела геноцида и д) злочин против човечности се може извршити ширим спектром различитих делатности које нису све укључене у појам геноцида.

Закључак

Међународно кривично право као систем правних прописа садржаних у актима међународне заједнице и кривичном законодавству појединих држава предвиђа кривичну одговорност и кажњивост за међународна кривична дела. То су дела којима се крше ратни закони и обичаји рата (међународно хуманитарно право) којима се повређује или угрожава мир међу народима и безбедност човечанства. За ова дела прописане су најтеже врсте и мере казни које уопште познаје кривично законодавство данас. За учиниоце ових дела у одређеним случајевима примарна је надлежност међународних судских (наднационалних) органа као што су нпр. токијски и нирнбершки суд, Хашки трибунал, Римски суд итд.

Међу међународним кривичним делима по свом значају, природи и карактеру издваја се злочин над злочинима. То је злочин геноцида. Дело ге-

87 З. Пајић, *Злочин против човечности – проблем међународне одговорности*, Југословенска ревија за међународно право, Београд, број 2-3/1986. године, стр. 304-316.

88 Б. Петровић, Д. Јовашевић, *Кривично (казнено) право, Посебни дио*, оп. цит., стр. 42-44.

ноцида се састоји у издавању наређења да се врше или у вршењу убистава, тешких повреда тела или тешког нарушавања физичког или душевног здравља чланова групе људи или у стављању чланова групе у такве животне услове који доводе до њеног потпуног или делимичног истребљења или у примени мера којима се спречава рађања између припадника групе или у принудном пресељавању деце у другу групу, а у намери да се потпуно или делимично уништи национална, етничка, расна или верска група људи.

Ово дело означава убијање рода, односно племена. Резолуцијом Генералне скупштине УН број 96/И од 11. децембра 1946. године геноцид је проглашен за „међународно кривично дело које је у супротности са духом и циљевима УН и које цивилизовани свијет осуђује”. Иако се појавио као „подврста злочина против човечности”, геноцид је убрзо добио аутономан статус и садржину као једно од најтежих кривичних дела данашњице.

Геноцид као међународно кривично дело одређују три елемента: а) објективни састојак – *actus reus*, б) субјективни састојак – *mens rea* и ц) објект дела – скупина или група – жртва. Основ за ову инкриминацију се налази у Конвенцији о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948. године која у члану 2. одређује појам и елементе овог међународног кривичног дела. У законодавству, теорији и пракси овај израз има шире тумачење. Наиме, под овим изразом се подразумева не само убијање, већ уништење на било који начин одређене групе која чини једну повезану целину на националној, етничкој, расној или верској основи.

CRIME OF GENOCIDE BETWEEN INTERNATIONAL LAW AND POLITICS

Dragan Jovašević, Ph.D.
Faculty of Law
University in Niš
Dr. Ljubinko Mitrović, Assistant Professor
Advanced School of Internal Affairs
Banja Luka

Summary

After a long historical development, finally in the second half of the 20th century, the youngest branch of criminal law - international criminal law - was inaugurated whose legal nature and characteristics place it between national criminal law and public international law while retaining its uniqueness and independence. The main and most important concept and institution of this branch of law is certainly an international criminal act. There are different definitions of international criminal acts in legal theory, but it can be said that it is a socially dangerous, illegal act which is a criminal act and it entails the punishment of the perpetrator. Its basic elements are: 1) the act of man (act of a person of age which has three forms: action, inaction, omission of obligatory monitoring, cause and effect), 2) social threat, 3) illegality, 4) definition of act in regulations and 5) perpetrator's guilt. There are two types of international criminal acts: in the narrow sense (real or pure) and in the broad sense (unreal or mixed). International criminal acts in the broad sense are the most important and they imply injuring or endangering universal, general values - international law and humanity - which are basically the subjects of protection of these criminal acts.

Within the framework of these acts, based on their nature, character and importance, the most dangerous of them is the crime of genocide which denies the right of existence of specific national, racial, religious and ethnical groups. According to criminal legislation of given countries the most strict penalties are prescribed for these acts - lifetime sentence.

The basis of this incrimination can be found in the Convention on prevention and punishment of genocide crimes from 1948. This act can be executed in two ways: 1) giving order and 2) immediate execution of the act done for specific purpose (intentions of genocide), i.e. plans for partial or complete destruction of national, racial, religious or ethnical group. The authors in this paper are trying to elaborate the term, elements and basic characteristics of the crime of genocide as the most severe crime of today.

Key words: international law acts, criminal act, genocide, accountability, court, sanction.

МОБИНГ КАО ОБЛИК ДРУШТВЕНЕ НЕТОЛЕРАНЦИЈЕ

Кратак научни чланак

УДК 331.45:159.9

др Марија Кнежевић
Универзитет за пословне студије
Бањалука

Апстракт: Ова појава је стара колико и историја друштва, али све више окупира савремено друштво, те јој је потребно дати одређен значај. Уз помоћ најновијих комуникационих технологија и метода притиска, мобинг на радном мјесту, у политици, породици и другим друштвеним групама доводи до уништавања личности, али и угрожавања функционисања тимова, група, одјела па и читавих организација. Зато је овом проблему потребно дати више значаја у свим круговима, а посебно научним, с циљем да се друштвене институције заинтересују за рјешавање једне од тешких болести друштва, а која се занемарује, заобилази или прећуткује. Опасности су вишеструке, а крајње су стварање стања опште мржње, нетолеранције и недемократичности друштвеног система као цјелине. Чланови таквих система постају аполитични, пасивни, некреативни појединци, а онда груби и агресивни, чиме се уништавају организације, породице и друштва.

Увод

Проблем је препознат у друштвима савременијим од нашег, али се мало шта чини, из разлога што су мобери¹ носиоци власти, моћи и друштвене

¹ Мобери су носиоци мобинга, а мобинг у основи потиче из животињског царства и представља борбу крда да избаци непожељног члана, да се ослободи члана који ремети хармонију скупине.

силе те њихових инструмената којима могу у неограниченим количинама са својих позиција и функција, а уз помоћ богатих и разноврсних средстава савремених комуникационих технологија, малтретирати запослене, народне масе, потенцијалне ствараоце и креаторе друштвеног прогреса. Мобери управљају средствима информисања, дистрибуционим каналима образовања, образовним институцијама, а онда контролишу остале подсистеме: правни систем, законодавство, судство, правосуђе, тако да је борба против ових и сличних појава отежана. Мобери и креирају друштвени систем, они су законодавци, политичари, директори, управљачи... Посљедица таквог стања су огромне количине аполитичних и потпуно незаинтересованих грађана и људи интегрисаних у неке од друштвених група, или потпуних индивидуалаца који лутају друштвеним системом и препуштени да их носи вријеме кроз неизвјесни живот. Ове армије грађана, запослених или незапослених, необразованих или веома образованих, неинформисаних или потпуно информисаних, сматрају да од њих ништа не зависи и да не могу ништа учинити да се њихово стање, као и стање у друштву поправи. Тај негативан став преносе на младе генерације стварајући стање опште апатије и незаинтересованости, а онда нетолеранције и мржње према свему. Мржња и говор мржње постаје њихов животни став и стил понашања који има моћ преношења на околину и стварање атмосфере у којој негативитет, критичност, апстиненција од друштвеног живота имају доминирајући карактер, што је погубно за чланове заједница којима припадају, а посебно за младе генерације које стасају у таквим срединама.

1. Појам мобинга и облици испољавања

Мобинг² је појам везан за међуљудске односе, првенствено на радном мјесту, у политици, породици, али је присутан и у другим друштвеним групама, друштвеним процесима и односима. Мобинг је недруштвени, неетички и нељудски начин комуницирања карактеристичан за друштва са нижим степеном развијености, као и за личности са нижим степеном образовања, друштвености, морала. Међутим, данас је присутан у савременим друштвима као облик комуницирања који је посљедица мржње између надређених и подређених у свим облицима друштвеног живота, рада и дјеловања. То су методе којима надређени у организацији врше притиске на подређене разним начинима: спречавање креативног изражавања, кочењем напредовања у струци или заузимање позиција према способностима, вршењем негативне пропаганде, омаловажањем или непризнавањем резултата рада. Често се појављује у облицима физичких напада, обрачуна, грубог вријеђања са циљем искључивања из неке друштвене групе особа које представљају опасност за нечије позиције које нису сигурне. Мада је мобинг

2 Мобинг је настао од ријечи mobbing, то јест mob што би значило простачки напад или настај на личност.

најчешћи облик комуникације између надређених о подређених, има га и у истим равнима у случајевима некоректне и беспопштедне борбе колега на радном мјесту, у истој ђачкој клупи или политичкој партији... за боље позиције које се желе достићи, неспособностима, радом и злагањем, него рушењем оних који би могли бити бољи. У медијима се на тај начин води цијели рат између конкурентских фирми, произвођача истих производа или медијских кућа.

Иако је, по дефиницији Хеинза Леумана,³ мобинг првенствено психички терор, он може бити и физички, а има случајева обрачуна и на живот и смрт. Мобинг је најчешће дуготрајно дјеловање једних личности на друге, гдје су посљедице стварање потпуно негативан став личности према средини, групи, друштву, а дуготрајно малтретирање има за посљедицу рушење интегритета личности и претварање личности у деструктивну, болесну и за друштво опасну индивидуу.

Кад се говори о личностима као носиоцима мобинга могуће је издвојити неколико врста мобера:

- „највећи радник”, који се понаша као да би без њега све пропало, или да се без њега не може: таква личност увијек прича о свом доприносу раду и успјеху, а омаловажава заслуге осталих, било да су они чланови његовог тима или су подређени;
- „манипулант”, који стално ради на увјеравању колега у своје способности, а које су праћене уцјењивањем, застраживањем, клеветањем, омаловажавањем рада других и слично. Манипулант стално туђе заслуге приписује себи, не дозвољавајући да се ичији рад вреднује и цијени, што ми иде од руке ако је на руководећем мјесту;
- „гуруа”, особа егоистична, која све своје грешке што прије приписује неком другом, по сиситему: „Напад је најбоља одбрана!”;
- „психопате”, који су сурови, агресивни, арогантни, прорачунати и без икаквих позитивних емоција, увијек спремни за физичко насиље, ако све није како они желе;
- Постоје и комбинације типова мобера, што је још већи проблем за ријешавање или за положај оних који су изложени мобингу. Мобери обавезно имају високо мишљење о себи, стално раде на учвршћивању свог имиџа и осјетљиви су на рушење свог ега. Најчешће посједују велику моћ изражавања, комуникативни су и сатиру се да буду забавни и да владају масама. Манипулација масама и слушаоцима је њихова харизма којом могу дуго држати средину под контролом. Шале, упадице или критику свог рада и положаја не дозвољавају.

Могуће је утврдити и неколико облика испољавања мобинга, а најчешћи су:

---

³ Хеинз Леуман је шведски психолог, који се више бавио мобингом: “Mobbing: Emotional Abuse in the American Workplace Davernport”, Civil Society Pubkishing 1999., “Workplace Mobbing: A Discussion for Librarians”, 2007

Мобинг на радном мјесту

Ово је најчешћи облик мобинга у коме је циљ спречавање каријере и напредовање подређених, а већи је уколико су руководиоци мање образовани, мање просвећени и уколико се плаше напредовања оних који би, за неко вријеме, могли доћи на њихове позиције и угрозити њихову моћ. У овом облику је, у многим друштвима у транзицији, присутна борба старих и нових носилаца власти, генерација и полова, те отпор према продору глобализације и информационаих технологија. Јавља се у лоше организованим фирмама или институцијама, гдје је менаџмент неспособан да прати развој глобалног друштва и да своју организацију прилагођава, него се бави међуљудским односима, кривећи људе и не дајући им простор да се креативно изразе. Менаџмент се бави самим собом, сам гаји култ жеље за влашћу и моћи, а често је изражена видљива нарцисоидност, егоистичност или каријеризам. Како организација теже функционише као цјелина, тако се јавља страх надређених од угрожавања њихових позиција, па се мржња појачава према подређенима, који се проглашавају кривцима за неуспјех. Психички терор бива удружен са материјалним (смањење зарада), антипатијама, конфликтима, све до зависти, љубоморе и опште угрожености свих. Како је тешко доћи до радног мјеста, мобери вјешто користе ту ситуацију и додатно тероришу раднике пријетећи им отказом, ако нису подобни, послушни или лојални. У нашем друштву, којег карактерише транзиција и све што иде с њом, мобинг остаје мање запажен, поготово приликом пропадања друштвених и државних предузећа, те у првим приватним предузећима која брзо пропадају, тако да се за то криве подређени, најчешће радници на најнижим позицијама који бивају кажњени на најбруталније начине: од смањења зарада, недобијања зарада годинама све до отказа и губљења свих права из радног односа. Посљедице овог облика мобинга су велике и главни су разлог незадовољства младих генерација и образованих кадрова који су одговорили одласком из земље.

Мобинг у политици

Овај облик мобинга је присутан у свим земљама савременог свијета. Борба за политичке позиције је беспштедна, сурова, често брутална са кориштењем средстава манипулације који немају никакве везе са моралним и цивилизованим свијетом. Уз помоћ средстава масовног комуницирања и информационаих технологија (Интернет, facebook, тв, штампа) постиже се све што се жели постићи: важно је само да се има циљ и новац који нађе начина да се до тог циља дође. Како цијелу историју људског друштва прати судбина да „најпапетнији нису управљачи”, мобинг остаје важно средство долажења до власти и дужине владања. Поред државе и њених институција које су у служби оних који су на власти, мобинг је само помоћно средство по

систему: „Divide et impera,”⁴ како памет, знање и разум неби дошли испред моћи, силе и политичких позиција. Никада се нису више прокламовали хумани и људски принципи владања, демократија и слобода мишљења, кретања и креирања, а никада није било мање истинске демократичности, слободе личности и њене креативности. Мобингом се узурпирају основна грађанска, а онда и људских права појединаца као чланова друштва и бирачког тијела. У земљама у развоју је лабаво функционисање институција система, правосуђа, закона и државе, те мобинг има несметане облике дјеловања. Људи, још увијек, долазе на позиције недемократским методама, а то је плодно тло за мобинг као каснији облик комуникације, гдје каријеризам и строга хијерархијска структура отварају врата дјеловању ове друштвене болести, која ствара најразличитије облике мржње на свим нивоима и у свим сегментима друштва. Посљедица су аполитични појединци, свјесни манипулације од самих избора до организације власти. Њихово опредјељење је, најчешће, повлачење и затварање у уске породичне и мале просторне оквири живота, како васпитају и нове генерације, које у тој тјескоби и недостатку друштвеног испољавања, често посежу за разним облицима асоцијалног и девијантног понашања. Поремећени друштвени односи се тешко враћају у нормалу, јер говор мржње, који производи дјеловање мобинга, остаје и генерацијама може бити кочница позитивне социјализације.

Мобинг у породици

Овдје једни чланови породице или домаћинства злостављају друге из разних разлога. Најчешће супружници злостављају једни друге, онда родитељи злостављају дјецу, а има случајева гдје и старија дјеца злостављају млађу. У пракси много чешће мушки чланови мобингују женске чланове, што је злостављање на полној основи. И овдје злостављање производи мржњу од стране злостављаних. Они, као жртве дуготрајног мобинга, губе самопоуздање, нису свјесни својих вриједности и све мање их исказују. Потиштеност, повученост, асоцијалност постају њихове карактеристике, а често воде у супротне правце понашања: социјалне девијације и социјалну патологију.

Мобинг на националној, расној, вјерској основи

У овим облицима мобинга учествују цијеле групе мобера, који су у већини на одређеном простору или у одређеној организацији. Као припадници већих скупина осјећају моћ и настоје мањинске скупине смањити и потпу-

---

4 Латинска изрека: „Завади па владај“

но елиминисати. Мржња је присутна и свим облицима комуникације, само је негдје вјешто прикривена, поготово ако постоји законска регулатива којом се вјешто користе, па макар је и погрешно тумачили. Протекле године рата су примјер мобинга на овим основама који се осјећао задњих деценија постојања Југославије. Једни народи су били, на најбруталније начине и најразноврснијим методама, мобинговани од других, било да су они били бројнији, моћнији, да су били ближи власти и да су имали више средстава за политичку пропаганду и притиске свих врста. У основи мобинга је била економска моћ која је, у многим случајевима, била ојачана извана, од оних које је, сличан терор отјерао пола вијека раније. Посљедице мобинга су дуготрајне, што се испојило код великог броја ових људи, који никада нису заборавили тортуре и притиске све до прогона, те су чекали повољне прилике да се освете. Освета је једна од тешких посљедица мобинга, поготово на овим основама: националним, вјерским, расним, политичким и слично. Посљедице мобинга није могуће излијечити, јер трауме које личности трпе дуже вријеме остављају посљедице које су, најчешће неизлечиве, и преносе се на нове генерације.

2. Посљедице мобинга на жртве и друштво

Било да је ријеч о мобингу на радном мјесту, у политичком или друштвеном животу, или неком другом сектору, посљедице прво трпи сама жртва мобинга. То је индивидуа која је злостављена и то, најчешће на дуже вријеме, што производи проблеме у даљем развоју, образовању или социјализацији. Опасност мобинга је у блокирању љубави, радости, креативности, жеље да се живи друштвено, осјећаја немоћи и незаинтересованости за друштво, заједницу и догађања. Отуђење је крајња посљедица која производи личности које постају изоловане, асоцијалне и неспособне да живе у заједници. Такав родитељ утиче на социјализацију своје дјеце и тако болест преноси на нове генерације. Дјеловање мобинга на конкретне личности дуже вријеме ствара болесну личност са израженим симптомима: слабљења општег имунитета, умора, несанице, психосоматских поремећаја, а што се све одражава на стање у породици, у комшилуку, у осталим друштвеним групама у којима се таква личност појављује, затим на учинке на послу и у политичком дјеловању. Обавезна посљедица мобинга је пољуљано самопоуздање, самопријекор и самоокривљивање и обезвријеђивање самог себе, као члана друштва, заједнице, породице и личности.

Осим саме жртве мобинга ово друштвено зло има и далекосежне посљедице на друштво, стварајући ланчано нове проблеме који се често и не повезују с мобингом: пад морала одређене средине, материјално и општедуховно сиромаштво, изолацију и незаинтересованост личности за дешавања у околини, а све то води успостављању организација које функционишу на

недемократски начин. У таквим друштвима нема здравог сукоба мишљења, нема дискурса, нема позитивне и креативне енергије која производи нове идеје, нова мишљења и ријешења друштвених проблема. Ако закони и омогућавају и гарантују права грађана, тих права у стварности нема, јер мобери не дозвољавају њихово спровођење, а нико им се не супроставља, јер имају праксу других: да супростављање води у осуду, злостављање и изолацију. Тако остају незапажени они најбољи чланови друштва, они мали бунтовници, који су, у ствари, носиоци новина, промјена и прогреса. Остали раде по инерцији, без много залагања и трошења на послу, не раде него „одрађују”, често одсуствују, много су на боловањима, немотивисани су и таквим понашањем руше углед и фирме и друштва.

3. Борба против мобинга

У нашем друштву није мало институција које могу помоћи у спречавању и ублажавању мобинга, само је проблем колико су оне ефикасне и колико се залажу да проблем трајније ријеше. Те институције су: правосуђе, инспекторати на свим нивоима, гендер центри, ОХР, Омбудсман, Дом за људска права и још многе којима заштита људских и грађанских права није основна дјелатност. Када би се о мобингу више говорило, када би проговорили они који ћуте, када би се мобинг прогласио кривичним дјелом, онда би се он мање и појављивао, а и више би се спречавао. Мобинг треба законски санкционисати, на чему раде земље у транзицији по угледу на развијеније земље Европе. Али проблеми се јављају у процесу доношења до законског рјешења, јер жртва мобинга мора поштовати редосљед: прво се мора обратити моберу – што иде врло тешко, јер се тако постојање терора открива, објелодањује и то постаје предмет расправа у мањим радним тимовима и жртва се често покаје што је проговорила. Следећа инстанца су инспектори рада или неки други, зависно од врсте мобинга, а тек онда Омбудсману, гендер центри или ОХР. Даљи проблеми се јављају у доказивању мобинга, то јест утврђивању да неко неког терорише и то најмање пола године. Угрожена особа мора доказати да трпи штету и да та штета није посљедица његове неактивности и неспособности, већ посљедица мобинга, мора за то имати свједоке и очигледне аргументе, што је тешко обезбједити и тако мобинг остаје дуго времена незапажен, препознат и несанкционисан. Оваква ситуација само храни мобере и даје им већи простор и вријеме за дјеловање. Рјешење је у борби против сваког облика притиска, јер то је наша дужност као грађана. Таквим понашањем ћемо помоћи и држави да боље функционише, да законодавна власт рјешава и ова питања. Невладин сектор, такођер, може много помоћи вршењем притиска на правосудне органе да буду ефикаснији и квалитетнији у свом раду. Такођер треба у закону о раду допунити члановима о мобингу, како постоји у законима других европских држава, односно

развијеног свијета, чији дио и ми желимо бити. У нашем постојећем Закону о раду, Кривичном закону, Закону о облигацијама, Закону о равноправности полова, Конвенцију о људским правима, Уставу и другим законским актима се „забрањује сваки вид терорисања, дискриминације и урушавања угледа и достојанства грађана и запослених”. Само је потребно преиспитати ове законске прописе и нагласити овај, стари, али прерушени облик дискриминације личности у савременом друштву.

Много се може учинити и на превенцији мобинга, упознавањем, едукацијом и информисањем грађана и радника о овој појави. Јачање опште и пословне културе, превазилажење мржње као негативног облика комуникације, а јачање културе слободе изражавања, мишљења и здраве, стваралачке и продуктивне критике. Надређени морају бити подложни критици, са ограниченим могућностима освете и за то се треба залагати и правосуђе и сваки радник и грађанин. Мобинг мора бити проглашен кривичним дјелом и тако га третирати. Требало би јачати и удружења и организације⁵ које би се бавиле мобингом и прије него он остави озбиљне посљедице на личност. Треба помоћи жртвама мобинга да започну борбу и прије него уђу у круг нашег правосуђа и законодавства, које још болује од спорости и тромости прошлих времена, а посебно прије него, ова опака болест, остави озбиљне посљедице на здравље личности, јер онда више неће бити ни способна да се бори. Проширивање борбе на ширу организацију, информисање о моберима и њиховом понашању, жигосање истих и слично могу помоћи да се мобери мијењају, ако низашто, онда зарад својих позиција и удобних фотеља. Закон о раду хитно треба прилагодити новонасталој ситуацији у подручју рада, предузетништва, управљања и међуљудских односа на радном мјесту, како би фирме и институције које га поштују, имале што мање проблема. Посебну пажњу треба посветити одјељењима за људске ресурсе који примарно треба да воде рачуна о смањењу стреса на радном мјесту. У успјешним фирмама су у правилницима до детаља регулисани односи и понашања међу запосленицима, укључујући и систем награде и казне. Радне организације чији је менаџмент схватио колико је важно развијати и његовати добре међуљудске односе у колективу и колико је битно чувати здравље својих запосленика у чију едукацију су уложили огромна средства, проналазе начине за спречавање мобинга. Примарно то раде увјежбавањем руководећих кадрова у техникама комуникација и рјешавања сукоба, препознавању мобинг –понашања и заштите потенцијалних жртава. Дакле, успјешно пословање се не може свести само на „ред, рад и дисциплину” или тренинг типа „мрква и штап”, него нагласак треба ставити на профињеност и пристојност опхођења, емоционалну интелигенцију и стварање услова за позитивну комуникацију. „Међутим, многи руководиоци су диктатори

---

5 У Бањалуци постоје слична удружења: „Жене то могу“, „Бољи живот“, а у Требињу „Стоп мобингу“.

умјесто водитељи! Први граде слијепу послушност, а други су демократични па охрабрују самоиницијативност и креативност на послу.”⁶

Један од начина борбе против мобинга може бити и храбрење тзв „звиздача”, који се усуђују да воде неки свој облик борбе против неправди свих врста, па и ове. Они су обично бивши радници, али и садашњи на позицијама на којима их нико не може „срозати”, било да су пали сувише ниско или су на неки други начин заштићени. То су прави хероји које треба подржавати, величати и храбрити, јер могу много учинити на спријечавању терора, а самим тим и говора мржње која је посљедица терора свих врста.

Закључак

Поред едукације жртава или потенцијланих жртава мобинга, потребна је и улагати средства у едукацију из вјештина комуницирања за менаџмент, а било би добро и за све остале. Треба тренирати технике рјешавања сукоба, руковођење, тимски рад, управљање, основе комуникација, давање повратних информација (feedback), невербалну комуникацију. Али, то су нова знања која се не добијају у старим школама, а наше школе су веома старе. Потребно је анкетирати запослене, гдје ће они изнијети своја мишљења о менаџменту и тиме спријечити њихова некорентна понашања.⁷ Тиме ће општа радна атмосфера бити позитивнија, а тиме и сваки радник продуктивнији и креативнији. Да би се радници добро осјећали и када не раде посао који воле, да би говор мржње претворили у говор рада и продуктивност, може се доста урадити на подручјима као што су:

- повећање мотивације запослених: материјалним и нематеријалним средствима,
- праћење стања међуљудских односа, који су врло битни јер дневно 8 сати на послу је повелики дио живота који човјек проведе на радном мјесту,
- давање могућности запосленима да стално напредују, да имају могућност усавршавања, образовања и такмичења, како би знање и способности постали критерији пењања љествама каријере,
- подржати тзв „звиздаче”, јер већина сматра да је звиздање несребичан чин и акт патриотизма и велике одговорности према јавном интересу, јер открива илегалне радње које штете свим грађанима и друштву, мада то сви не смију јавно исказати. Звиздачи су редовито извргнути терору оних на чије нечасне радње указују, због чега се веома мали број људи одлучује на „звиздање”. Управо ради могућег малтретирања и прогона звиздача, многе демократске земље су донијеле зако-

⁶ Радојка Праштало, „Мобинг на радном мјесту“ 2010.

⁷ У Хрватској се врши редовно анкетирање радника у фирмама, врши се бодовање и праве ранг листе фирми према оцјенама радника, што представља важан моменат престижа.

не којима се штите звиждачи, а самим тим и њихове породице.⁸ У РС је мобинг убачен у Закон о раду, али ни издалека на одговарајући начин, јер није обезбјеђен механизам за његову примјену, а „звиждачи”, који су највеће жртве мобинга, нису ни споменути. Зато се треба покренути иницијатива за дораду овог сегмента Закона о раду. С обзиром да живимо у средини коју карактерише позната изрека: „Прилика чини лопова”, нама нису толико потребни добри људи, колико су нам потребне добре и независне институције, јер искуство говори да и најбољи човјек може бити корумпиран влашћу, ако то институционално није ријешено. Зато су нама нужне добре демократске институције које омогућају грађанима стварну контролу над својим управљачима и одговорност и једноставну смјењивост свих оних који не раде свој посао савјесно, поштено, стручно и одговорно.

Литература

1. Boswell, L. (2002), „Recognizing a Bad Corporate Culture”, www.careebuilder.com
2. Цветковски, Т., Ланговић-Миличевић, А., Цветковска-Оцокољић, В.,(2006), „Утицај карактеристика личности запослених на организационо понашање и пословање организације”, Симпозијум истраживања и пројектовања за привреду, Ниш, 14-16.децембра, Cobiss.sr-id 130171660, ISSN 1452.4864
3. Цветковски, Т., Ланговић-Миличевић, А., Цветковска-Оцокољић, В.,(2006), „Узроци и посљедице лоше комуникације у пројекту”, XI интернационални симпозијум: „Пројектно управљање организацијама – нови приступи”, Златибор, 2007, УУПМА, 15-17. мај.
4. Јовановић, Божинов М., и др. (2007), „Организационо понашање”, Мегатренд, Београд
5. Петковић, М., Јовановић, М.(2002) „Организационо понашање: нови концепт вођења предузећа”, Пословна школа Мегатренд, Београд
6. Лоренс, Ш., (1998), „Емоционална интелигенција”, Народна књига Алфа, превод са енгл.
7. Леуман, Х., (2007) ”Моббинг: Емоционал Абусе ин тхе Америцан Воркплаце Давернпорт”, Цивил Социету Пубкисхинг 1999., „Workplace Mobbing: A Discussion for Librarians”

---

8 Један од првих таквих закона је донесен још 1912. у САД-у (Lloyd-La Follette Act) који је штитио грађане и запосленике од надређених и омогућавао им да информације могу прослиједити Конгресу. Данас у САД-у постоје десети законских прописа који штите звиждаче, а чак и амерички Устав у I и XIV амандману штити државне службенике и локалне запосленике од одмазде надређених. У Великој Британији је 1998. донесен Public Interest Disclosure Act који даје законски оквир и штити звиждаче од малтретирања и отказа.

8. Радосављевић, Ж., (2008), „Организација услуга”, одјељак: „Школе међуљудских односа”, Универзитет „Браћа Карић”, Београд
9. Симпозијум, Хорватх ХТЛ у сарадњи са Економским факултетом у Београду, март-мај 2007. „Едукација запослених у туризму”, Министарство трговине, туризма и услуга, Београд
10. Stoppler, M. (2002), „New Job Stress the Corporate Culture”, www.stress.about.com

MOBBING AS A FORM OF SOCIAL INTOLERANCE

Marija Knežević, Ph. D.
University of Business Studies
Banja Luka

Summary

This phenomenon is as old as the history of society, but it is more and more present in contemporary society, so it needs to be given a certain attention. With the assistance of the latest communication technologies and methods of pressure, mobbing at workplace, in politics, religion, family, and other social groups leads to destruction of personality but it can also jeopardize the functioning of teams, groups, departments and entire organizations. This is why all circles need to deal with this problem, especially the scientific circles, with the aim that social institutions get interested in resolving the society of the disease which is being neglected, circumvented or suppressed. Dangers of not noticing this social disease are multiple, and they ultimately lead to the creation of situation of general hatred, intolerance and non-democracy of social system as a whole. Members of such systems become apolitical, passive, non-creative individuals, then rough and aggressive, which leads to the destruction of organizations, families and society.

КАРАТЕ СПОРТОМ ПРОТИВ НЕТРПЕЉИВОСТИ И НЕТОЛЕРАНЦИЈЕ

Прегледни научни чланак

УДК 316.647:796.853.26

доц. др Милан Гужвица
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

Апстракт: У раду се говори о потреби осмишљеног начина коришћења слободног времена, стварању навика и свијести о континуираном вјежбању каратеа, као погодном средству за отклањање насилничког понашања младих. Ово, прије свега због тога што су нека емпиријска и прагматична искуства показала да се одређеним утицајима физичког и менталног приступа у вјежбању каратеа може позитивно утицати на понашање младих. Редовним и дугогодишњим вјежбањем каратеа могућ је развој когнитивних и конативних способности, затим, откривање личног идентитета, стицање самопоуздања, социјализација, стицање осјећаја припадности, прилагодљивост насталим промјенама, реалност, стицање осјећаја слободе и значаја у друштву. С обзиром на популарност међу младима и компаративне предности каратеа, укључивањем у спортске карате клубове створили би се услови за осмишљено провођење слободног времена младих. Осмишљеним вјежбањем, под руководством стручњака, могуће је, код младих, изазвати осјећај задовољства при вјежбању и дружењу, потпуну активизацију и осјећај припадности, те их усмјерити да самостално одлучују о начину коришћења слободног времена. На овај начин је могуће утицати на формирање карактера, стицање тјеловјежбених навика, као и отклањање насилничких понашања младих.

Кључне ријечи: Нетрпељивост/ Нетолеранција/ Насилничко понашање / Карате

1. Увод

Нетрпељивост и нетолеранција су постале уобичајена појава, константа свих савремених друштава. Стиче се утисак да су толико распрострањене и да постоји већ формирано, погрешно увјерење, да нетрпељивост и нетолеранција, као узрочници насиља, иду уз спорт, да су природни пратиоци спорта, па чак да је то на некакав начин и пожељно. Могуће је да су оваквом мишљењу допринијеле и информације из медија, чију пажњу увелико привлачи управо насиље у спорту. Медијско интересовање, забринутост и узнемиреност најшире јавности, а посебно државних институција задужених за безбједност и сигурност, је утолико веће што насиља неријетко завршавају са веома озбиљним па и трагичним посљедицама.

У развијенијим земљама насиља везана за спортска дешавања су одавно у жижи интересовања најшире друштвене јавности, па и стручњака у спорту, док је код нас интересовање и забринутост политичара, стручне и научне јавности постало видљиво тек деведесетих година прошлог вијека. Међутим, примјећено је да нетолеранција, нетрпељивост и насиље у спорту нису само везана за хулиганско понашање спортских навијача, већ и многе друге, суптилније, мање видљиве, али веома озбиљне облике насиља који су готово уобичајени у спортским срединама. Оно што треба посебно да нас забрињава, то су све чешће појаве различитих облика насиља међу најмлађим категоријама које се догађају, не само у спортским срединама, већ и у основним школама. (Истраживање које су спровели Д. Попадић и Д. Плут на узорку од 26.628, који су чинили ученици основних школа од 3. до 8. разреда у Србији, показало је да је у периоду од три мјесеца, по њиховим исказима, 63% ученика доживјело неки облик вршњачког насиља. Најчешћи облици вршњачког насиља су били вријеђање, и сплеткарење. Дјечаци су се нешто чешће изјашњавали као насилници и нешто чешће су били изложени насиљу). Претпоставља се да би осмишљено коришћење слободног времена умногоме допринијело искоријењивању ове појаве, па тако и квалитетнијем животу младих. Организована спортска активност (евидентно је да она није у довољној мјери заступљена у основним и средњим школама, а у високо школским установама је потпуно замрла), би сигурно томе допринијела. Вјероватно због сиромаштва, све присутније економске кризе и неких других друштвених „приоритета” због којих се држава морала одрећи својих бројних социјалних функција, није у потпуности могуће удовољити захтјевима образовања и васпитања младих.

Повољнији материјални статус, виши образовни и културни ниво, затим позитивни ставови према спорту и лично спортско искуство знатно би допринијело смањењу нетрпељивости, нетолеранције и насиља. Укључивање највећег броја школске омладине у ваннаставне спортске активности, наравно према њиховим афинитетима и преферентности, са квалитетним стручним кадром и одговарајућим, прилагођеним програмским и спортским садржајима, било би од великог значаја за формирање и богаћење жи-

вота свих који су у такве активности укључени. Наиме, познато је да спортске активност имају огроман васпитни потенцијал, да јачају, изграђују и обогаћују људски карактер. По својој природи, повезане су са уживањем, забавом, задовољством и учењем битних животних вјештина, помажу у стицању навике здравог живота и социјализацији личности. Имајући ово у виду, заиста је парадокс да се у спортским срединама које требају бити мјеста за најљепша дешавања и здрава одрастања, појављују различити облици негативног понашања као што су нетрпељивост, нетолеранција, насиље, па и говор мржње. Наравно, како би се могло успјешно супротставити оваквим појавама, потребно је омогућити младима позитивна спортска искуства која би се проводила у здравој и безбједној спортској средини, средини без насиља и злостављања. Мисли се да је испуњење оваквих захтјева у великој мјери могуће у средини у којој би се спортске активности проводиле у складу са узрастом и нивоом способности учесника, као што су карате секције или клубови. У карате клубовима и карате секцијама, у којима би радио школовани кадар, могуће је направити позитивну атмосферу за учење, не само спортске технике и тактике, већ и тимском раду, сарадњи, поштовању других, толеранцији и разумијевању разлика. Добро осмишљени и стручно провођени програми омогућиће да вјежбачи поштују спорт сам по себи, правила игре, противника и све остале учеснике. Надаље, вјежбачи могу спознати да успјех није само побједа, него и достојанствено понашање у победи и поразу, као и улагање максималног труда у циљу личног напретка.

Зато је и **циљ** овог рада указивање на могући смјер развоја карактера у смислу формирања позитивних ставова и здравог одрастања, као би се у што већој мјери сузбила нетрпељивост, нетолеранција и насилничко понашање, посебно младих. Ово би се, у многоме, могло остварити осмишљеним коришћењем слободног времена младих.

Реално је претпоставити да укључивање и вјежбање у карате клубу (секцији) може помоћи младима у цјеложивотном смисленом коришћењу слободног времена. Сматра се, а и многобројна искуства указују да карате, с обзиром на његове специфичности, може допринијети превенцији различитих облика неприхватљивог понашања код младих. Под стручним надзором и континуираним вјежбањем, могуће је код младих изазвати осјећај задовољства, весеља, потпуну активизацију, пријатност, раздраганост, осјећај припадности, потпуни доживљај и љепоту покрета, али и потицање развоја способности да самостално одлучују о начину коришћења слободног времена. Зато је и **циљ вјежбања** каратеа оспособљавање појединца за примјену теоријских и моторичких знања која омогућавају самостално физичко вјежбање, не само због очувања менталног и физичког здравља, односно бољег квалитета живљења, већ и ради изградње моралног карактера. Како би се остварио постављени циљ, потребно је дефинисати слиједече **задатке**: усвајање теоријских и моторичких знања из каратеа, задовољавање потребе за кретањем и потицање самосталног вјежбања; развијање интереса за лични напредак, усвајање знања о очувању здравља, усвајање

знања о самосталној контроли физичког вјежбања и превенцији претилости, затим, омогућавање личне афирмације појединца и оспособљавање за тимски рад. Дакле, пошто се кључ остварења ових респектабилних задатака налази у осмишљеном коришћењу слободног времена и редовном вјежбању каратеа, позитивни утицај се може остварити уколико се код појединца развије навика или страст за вјежбањем. Зато ће се у овом раду разматрати потреба за стварањем навика са стајалишта клупске организованости и могућности самосталног вјежбања у слободном времену, као једном од могућих корака у сузбијању негативних појава (нетрпељивости, нетолеранције и насиља) у спорту. Ипак, прије тога, у најкраћем о насиљу у спорту и његовим узроцима.

2. Шта је то насиље у спорту и који су његови узроци

По ономе што се најчешће може прочитати у стручној литератури, када је у питању феномен насиља у спорту, могуће је закључити да је то веома сложен, мултидимензионалан проблем и да га је веома тешко дефинисати без озбиљнијег мултидимензионалног приступа. Ипак, може се рећи да се под насиљем у спорту подразумева непријатељско и агресивно понашање спортских актера, било да су у питању активни спортисти, рекреативци, гледаоци, конзументи путем масовних медија, тренери, суци, чланови спортских организација, популација којој спорт заузима значајан дио њихова живота (спорт као тема у породици, на послу...), као и популација која није заинтересована за спорт, али је посредно укључена. Најчешће су у питању насиља на терену (насилнички поступци током такмичења, међусобни вербални или физички сукоби такмичара), насиље родитеља и/или тренера над дјецом спортистима, насиље над спортским судијама, над спортским новинарима, али, можда и најчешће, насиље између навијачких тимова. Оно што је карактеристика спортског насиља јесте то што у једном тренутку субјекти насиља могу бити актери, а у другом жртве. У зависности од контекста (образовни, породични, религијски, медијски, политички...), фактора личности, ситуационих утицаја, било да су у питању дешавања на терену, конкретног тренажног или такмичарског процеса, или можда ситуација у гледалишту, те улоге се мјењају. На основу опште прихваћене психолошке дефиниције агресивног понашања, Љ. Бачанац и Н. Петровић, под насиљем у спорту подразумевају сваку ријеч или поступак спортисте, тренера, судије, родитеља, гледаоца или другог учесника у спорту који наноси повреду онима који су укључени у спортску активност. Исти аутори указују на приличну конфузију у коришћењу термина агресивности и насиља у спорту, јер се они најчешће користе као синоними, а додатну збрку ствара неразликовање агресивног и асертивног¹ понашања. За асертивно

¹ Асертивно понашање у спорту подразумева чврстину и одлучност у коришћењу дозвољених средстава у процесу такмичења са крајњим циљем постизања повољног резултата.

понашање („спортску дрскост“) спортисте у току такмичења може се рећи да је пожељно и да представља суштину спортског успјеха, док се агресивност у спорту карактерише као неприхватљиво понашање које је усмјерено на намјерно повређивање „спортског противника“ Петровић и Бачанац даље говоре и о инструменталној агресивности (оној која у својој основи има постизање крајњег спортског циља „добра“ агресивност и о оној која има циљ да изазове бол и повреду друге особе „лоша“ агресивност). Такође их сврставају, уколико се узму у обзир главне одлике асертивности и инструменталне и непријатељске агресивности у спорту, у један континуум са неизбјежним узајамним преклапањима која започињу асертивношћу, а завршава се насиљем. „Агресивно понашање – инструментална агресивност – непријатељска агресивност – спортско насиље“.

У истраживању које су радили горе поменути аутори, а по мишљењу учесника у фокус групама, узроци насиља се крећу од најопштијих друштвених фактора ка све специфичнијим који се везују за политику спортских савеза и клубова па све до појединачних актера као што су спорташеви родитељи, тренери, судије, функционери, медији и сл. Без жеље да се наброје сви узроци насиља, овом приликом ће бити преузети и поменути само они за које се мисли да су за потребе овог рада значајни. У питању су:

1. небрига државе за спорт – посебно за дјечји и омладински,
2. распадање породице, запостављање васпитања у породици и осталим друштвеним институцијама,
3. родитељи са високим очекивањима и нереалном процјеном способности своје дјеце
4. рано укључивање дјеце у такмичарски и тренажни процес неприлагођен њиховим способностима,
5. пренаглашавање важности побједе,
6. нестручност тренера и
7. неравноправан третман спортиста – гурања, протежирања, форсирања...

3. Могућност отклањања насиља у спорту

У циљу елиминисања овог феномена, отклањању насиља, кључну улогу свакако има држава. Њеним значајнијим ангажовањем, не само казним и репресивним мјерама, већ улагањем у спорт, посебно у дјечји и омладински, обезбјеђењем најстручнијих и најискуснијих кадрова, који треба да испуњавају посебне критеријуме за рад са младим (па и психолошки тест), њихова континуирана едукација, су од великог значаја за елиминисање насиља. Даље, промјеном система вредновања рада спортског учитеља и тренера, у смислу да се њихова успјешност не вреднује само постигнутим такмичарским резултатом, већ и кроз њихово васпитно дјеловање. Увођење етичких кодекса, кодекса спортског понашања, не само такмичара, него и

свих других учесника, затим учење спортисте правилима понашања, учење фер-плеју и реafirмација васпитне вриједности у спорту, представљају кључну улогу. Мисли се да би овим захтјевима у великој мјери могла допринијети активност која се проводи кроз карате спорт. Ипак, **шта је то карате и које су његове компаративне предности?**

Шта све карате јесте, могуће је видјети из неколико дефиниција које се могу наћи код нас. Према Јовановићу, С., Хиситака, М. карате дефинише:

...,У суштини, карате је низ техника и менталних ставова, систематизованих и кодификованих у борилачкој вештини, која кроз ригорозни и систематски тренинг тежи да достигне знање о себи и другима и да коначно створи стање комплетне хармоније између себе и универзума."

...,Карате је, такође, једна од најефикаснијих борилачких вјештина. Када је настао, развио се као метод вежбања за личну самоодбрану и рат, где је надвладавање противника био једини важан циљ."

Јорга, И. каже да је карате вјештина борења без оружја.

О каратеу се може говорити и као о јединству психосоматских, моторичких и функционалних способности и карактеристика, које чине својеврстан образац понашања, којим се манифестује вјештина извођења одређених форми и кретања заснованих на биомеханичким принципима са циљем одбране од различитих врста напада.

Карате је комплексна моторичка активност која се реализује кроз велики број сложених, промјенљивих и непредвидивих кретања и ситуација које захтијевају најбоље одговоре. Да би дошао до тог нивоа квалитета, каратиста треба научену (до аутоматизма или, још боље, навике) структуру кретања интегрисати у задане структуре ситуација на најефикаснији начин, те их по потреби моћи и модификовати. Таква обученост и квалитета зависе од читавог низа различитих фактора у које спадају, поред когнитивних (способност тактичког мишљења) и конативних способности (контрола емоција и агресивности), и моторичке способности, као општа функционална обиљежја. Као такав, заступљен је у свим облицима физичке културе: као такмичарски спорт, рекреативни, али и као средство за специјалну обуку припадника војске и полиције.

Иако се данас карате практикује као спорт (не као вјештина), и иако је у највећем дијелу изгубио „дух”, ипак је задржао карактеристичан кодекс понашања који подразумевава респект, уважавање и међусобно поштовање супротстављених такмичара. Даље, за разлику од спортског каратеа који има нешто другачију димензију, а то су спортска такмичења у којима је израженији напад, оригинална идеја каратеа, ипак, није агресивност ни напад, него искључиво самоодбрана. Неријетко, ова идеја (готово заборављена), је код старијих и искуснијих такмичара заступљена и као тактика вођења спортске борбе, и често је изненађење за противника. Измијењен и прилагођен култури овога поднебља, карате је, поред кодекса понашања, задржао и своје основне принципе, тако да он није заснован само на физичком контакту, и није усмјерен само на развој тијела, већ је усмјерен и на

развој ума и карактера појединца. Кроз континуирани процес вјежбања долази до измјене и допуне циљева, тако да коначан циљ каратеа није само доказивање физичке надмоћи или побједа на спортском такмичењу, већ и развој духовних вриједности човјека. У каратеу се не уче само принципи који су примјенљиви једино у спортској сали или борилишту, већ су примјенљиви и у свакодневном животу. Може се рећи да је то синтеза менталне и тјелесне активности, односно, јединство технике, енергије и ума. Овакво јединство и цјеловитост бића подразумијева могућност стицања и развоја самопоуздања, повјерења у властите способности, повећања амбиција за развој личности, мотивације и креативности (слобода мисли и дјела). Поред овога, карате помаже естетској оријентацији, одржавању виталности, али и осјећају групне припадности. Даље, искуства су показала да се вјежбањем каратеа развија и повећава способност концентрације, контрола агресивности, дисциплина, стрпљење и самокритичност. Карате помаже у откривању и бољем разумијевању сопствене личности, упућује на уважавање, поштовање и респект другог.

Његове компаративне предности су видљиве у односу на многе друге облике физичких активности, па га зато могу вјежбати сви, без обзира на узраст и пол, на анатомске, психолошке или физиолошке карактеристике. Могу га вјежбати и реконвалесценти и здраве особе, било као терапијске, корективне или јутарње вјежбе. Јутарњим вјежбањем каратеа потискују се негативна стања и доприноси угоднијем начину живљења, утиче на волумен и јачину мишићних група (мишићни тонус је један од значајнијих индикатора здравља), одржавање еластичности мишићног и везивног ткива и флексибилности и у значајној мјери смањује нервна напетост.

Даље, могуће га је вјежбати као спорт или као вјештину, професионално или рекреативно, у затвореном и отвореном простору, у отежаним условима у мору, ријечи, језеру, базену, снијегу, на леду или пијеску, у мраку или на свијетлу, самостално, у групи или са партнером. Дакле, карате је могуће вјежбати увијек кад сте расположени, кад осјетите потребу за покретом, за дружењем, кад желите да се ослободите стресних утицаја, или пак кад осјетите вишак енергије. Наравно, за достизање одговарајућих ефеката потребно га је вјежбати по упутама стручњака, а у складу са специфичним индивидуалним потребама, склоностима и могућностима. По упутама стручњака могућ је потпунији и свестранији утицај вјежби, гдје ће приликом рада вјежбач сам, према својим способностима, одредити обим и интензитет вјежбања. Вјежбањем каратеа развијају се способности механизма које омогућавају брзу адаптацију на поремећај хомеостазе. Са биохемијског и физиолошког становишта хомеостаза значи очување биохемијске и физичко-хемијске стабилности унутрашње средине организма, његових унутрашњих органа и ткива. Сви унутрашњи органи и ткива својим функционисањем утичу на одржавање стабилности унутрашње средине, као и стања стабилности основних физиолошких функција организма, које је релативно динамично и варира у одређеним границама. Познато је да у процесу тренинга каратеа долази до физиолошких и физичких промјена, што иза-

зива поремећај стања релативне динамичне равнотеже у којем се организам налази. Даљим утицајем вјежбања, које траје довољно дуго, организам се адаптира (врши прилагођавање својих функција) и поновно успоставља унутрашњу стабилност. Адаптивне промјене у организму постају значајан фактор унутрашње стабилности појединца. Континуираним, редовним вјежбањем, јавља се све мања потреба за адаптацијом (чак и у условима повећаних оптерећења), зато што промјене изазване утицајем унутрашњих и спољашњих фактора изазивају појачану активацију хомеостатске регулације, па тиме и све мање поремећаје хомеостазе. Организам се једноставно адаптирао на дате услове и постао резистентан на поменуте утицаје. Наравно, сасвим је оправдано претпоставити да способност брзог успостављања унутрашњег склада у организму може имати и има позитиван ефекат и на спољашње манифестације појединца у промјенљивим условима. Манифестација се може огледати и у повећаној емоционалној стабилности, мотивацији (унутрашњој и спољашњој), самопоуздању, смјелости, упорности и реалистичности.

Практиковањем спортског каратеа могуће је позитивно утицати на развој способности контроле стреса, брзе и прецизне процјене ситуације (реалистичност), способност брзине доношења одлука, антиципацију, способност прилагођавања насталим промјенама, тако да тијело увијек на одређени подражај одговара мобилизацијом расположивих снага (мисли се на конативне и интелектуалне способности), контроле агресивности и одбрамбених реакција. Дакле, за успјешно практиковање каратеа нужно је развити оптимални ниво отпорности на стрес, како би се створили услови за нормално расуђивање и реаговање.

Редовно и дугогодишње вјежбање каратеа, омогућава појединцу да развије, поред физичких способности, и своје интелектуалне и конативне способности. Помаже му да развије снагу супер-ега, да постане независан, реалистичан, да умањи или у потпуности елиминише анксиозност, да реагује на општеприхватљив начин и у складу са тренутном ситуацијом, да научи да се бори и елиминише стрес. Надаље, карате омогућава стицање емоционалне стабилности, повећање фрустрационе толеранције, развој упорности и истрајности и мотивационе склоности. Редовно и континуирано вјежбање пружа могућност појединцу да се истакне и испољи своју оригиналност (посебно у раду са партнером), помаже откривању личног идентитета и стицању угледа у окружењу. Процес вјежбања каратеа помаже развоју и очувању здравља, бољем схватању штетних утицаја алкохола и дроге као „окидача” насилничког, агресивног и садистичког понашања. Најкраће, правовременим укључивањем у процес тренинга и вјежбања каратеа, млади се социјализују, стичу осјећај припадности, лако се прилагођавају насталим промјенама и реалности тренутка, стичу осјећај слободе и значаја у друштву.

Оно што је важно нагласити је то да су емпиријска и прагматична искуства показала да се одређеним утицајима физичког и менталног приступа вјежбања каратеа може позитивно утицати на понашање младих. Наравно,

кључ успјеха се налази у редовном и истрајном процесу вјежбања. То претпоставља постојање јасно дефинисаног циља који је појединац одабрао и ка којему тежи. За његово остварење потребна је огромна мотивација, велика воља, упорност и подршка околине. Нажалост, то није лако и није увијек могуће, али, као што је већ речено, у једној позитивној друштвеној клими која ће стимулисати и подржавати може бити достижно.

С обзиром на то да нека истраживања указују на то да се и интелигенција може довести у везу са ендогеним факторима насилничког понашања, па уколико је њен недостатак томе узрок, и иако је генетски условљена, ипак постоји могућност њеног развоја. Вјежбање каратеа, посебно вођење спортске борбе, представља изузетно сложену моторичку, али и мисаону активност, посебно изражену у планирању и програмирању одбране и напада. Вођење спортске борбе подразумева: сагледавање и схватање просторно-временских односа као цјелине; уочавање и препознавање противникове акције; упоређивање препознатог моторичког програма са програмом који треба да се реализује; избор одговарајућег програма; одабирање и додавање одговарајућих вриједности за одабрани програм (допуна моторичког програма) и реализацију моторичког програма. Сама реализација ових активности можда и не би представљала велики проблем када би било довољно времена за извођење адекватног рјешења. У свему овоме, за успјешну реализацију постављеног циља значајно је то што се реализација свих ових активности одвија у најкраћој временској јединици. Временско ограничење додатно чини сложенијим ситуационо-моторички проблем, који треба на најоптималнији и најефикаснији начин ријешити, чиме се повећава и интелектуално напрезање, што свакако поспјешује развој интелектуалних способности.

Уколико су пак, узрок насилничком понашању одређене фрустрације (према неким теоретичарима појава агресивног понашања у основи увијек има постојање фрустрације и обратно), досадашња пракса и искуства су, и у овом случају показала, да се кроз континуирани процес тренинга каратеа веома успјешно отклањају незадовољства изазвана немогућношћу задовољења личних нагона и жеља. Планским и циљаним програмом, под вођством стручњака, могуће је усмјерити одређене нагоне тако да се њихово испуњење успјешно реализује, што временом доводи и до њиховог губљења. Вишегодишњим континуираним и редовним практиковањем каратеа, у раду са партнером, вјежбач постепено сагледава значај контроле агесије. Ово је посебно изражено у случају вођења спортске борбе, када са друге стране стоји једнак или можда по квалитету бољи такмичар, постоји реална могућност да вјежбачева агресивност постане штетна и контрапродуктивна. У овом случају вјежбач је напросто приморан да контролише своју агресивност како би остварио жељени спортски резултат.

Надаље, неки истраживачи тврде да би насилничком понашању могао бити и узрок убрзани рад жлијезда са унутрашњи лучењем, и да управо у оквиру физичког раста и развоја у периоду адолесценције долази до нарушавања функције ендокриних жлијезда и емоционалне неуравнотеженос-

ти. Они су утврдили да велика већина престапа настаје као резултат рада жлијезда са унутрашњим лучењем код самих преступника. У овом периоду (адолесценције), као посљедица „узбурканости” ендокриног система, настаје сукоб између интимне природе појединца и друштва, чијих се правила појединац мора придржавати. Ово је период када је веома важно усмјерити енергију младих не само на интелектуални рад, већ и на разумно упражњавање спорта, како не би отишли на пут недозвољеног понашања. Вјежбање каратеа као свеобухватна спортска активност могло би позитивно утицати не само на његов психофизички развој, већ и на афирмацију физичке личности младих. Под стручним руководством, карате може допринијети ублажавању дисхармоније и стицању корисне навике као начину коришћења слободног времена. Дакле, уравнотеженост рада жлијезда са унутрашњим лучењем може се успоставити редовним и континуираним процесом вјежбања каратеа. Као што је већ раније речено, у самом процесу тренинга каратеа долази до физиолошких и физичких промјена и на тај начин и до нарушавања хомеостазе у организму. Пошто организам има способност адаптације на дате услове, он постаје резистентан на поменуте утицаје и без већих потешкоћа успијева да задржи функционалност и склад. Успостављањем равнотеже рада унутрашњих органа, долази до стабилности унутрашње средине, а тиме и до позитивног утицаја на спољашњу манифестацију и понашање појединца. На овај начин, дужим и континуираним процесом вјежбања, неуравнотеженост рада ендокриног система се постепено губи, адолесцент престаје бити биће тренутка па зато и изостају испади који су били карактеристични у ранијем периоду. У континуираном и довољно дугом периоду вјежбања (посебно у раду са партнером, и у клубу), емоције достигну карактер свјесних и мотивисаних процеса и усмјеравају се како у правцу самоанализе, тако и у правцу друштвених интереса. Све више долази до изражаја реалност сагледавања слике о себи и другима, што позитивно утиче на испољавање личности адолесцената. Сагледавањем реалне слике о себи и другима, појединци се лакше адаптирају на околину и новонастале односе, повећавајући тако шансе у рјешавању развојних и животних проблема, као и у остваривању личних потенцијала и могућности. Могућношћу остварења властитих потреба, самосвојношћу, приватношћу, затим могућношћу организовања и коришћења слободног времена по властитом избору (у овом случају вјежбање каратеа), младима се нуде предуслови за постигнућа и одговарајуће мјесто у друштву.

4. Умјесто закључка

Процес одрастања и формирања здраве и зреле личности, повезан је са низом биопсихичких промјена, које, нажалост, коинцидирају са различитим облицима насилничког понашања младих. С обзиром на чињеницу да су млади још непотпуно формиране личности, они имају и знатно умањену правну и моралну одговорност, што вјероватно доприноси њиховом непри-

хватљивом, веома често и насилничком понашању. Свјесни умањене одговорности, они су потпуно релаксирани у понашању, мислећи да им је дозвољено све, па су тако ослобођени и бојазни од могућих оштријих санкција. Ипак, ово је и период у коме су они пријемчиви за позитивне друштвене утицаје, који су, показало се, неадекватни или можда недовољни за постизање жељеног ефекта. Наиме, општи је закључак да слободно вријеме младих (неки подаци говоре да у преко 90% земаља дјеца и млади имају између 160 и 180 ненаставних дана), у свом највећем дијелу, није на прави начин осмишљено, те да је то један од значајнијих узрока неприхватљивог понашања. Некад у примитивнијим друштвима овај проблем није постојао, јер је адолесцентни период обиловао физичким кретањем које је, прије свега, било у функцији одржавања бића као физичке и психичке категорије. Данас савремена друштвена достигнућа младог човјека ослобађају напорног физичког рада као потребе за одржањем живота, проузрокујући тако вишак слободног времена, које опет обилује недостатком кретања, те некреативним и непродуктивним његовим провођењем. Нажалост, у својој закупљености другим, рекло би се мање важним приоритетима, друштво није у довољној мјери обезбиједило услове у којима би млади своје слободне вријеме могли осмишљено и креативно искористити. Стварање услова за провођење осмишљеног слободног времена и таквог система вриједности и односа појединца према физичкој активности који ће потакнути самостално и цјеложивотно провођење физичког вјежбања, допринијело би смањењу насилничког понашања младих. У том смислу потребно је у школама и другим образовним установама направити такве наставне планове и програме који би били усклађени са интересима и потребама ученика, а који би били растерећени наставних тема које, због недостатка материјално-техничких услова, није могуће провести, или које због различитости у способностима одређени број ученика не може успјешно савладати. Смањењем броја наставних тема и њиховом прилагођеношћу, појединцу би био омогућен већи број итерација, па самим тим и усвајање моторичких програма на знатно вишем нивоу. На овај начин ученици би стекли могућност да самостално, у слободном времену, користе научене моторичке програме. Поред овакве, редовне, обавезне наставе, потребно је понудити и изборне програме, које ће ученици бирати самостално, или уз ненаметљиву сугестију стручњака, а који ће бити засновани на афинитетима ученика и њиховим диспозицијама. Изборни програми би могли придонијети још масовнијем и редовнијем вјежбању дјеце и младих, не само у настави, већ и у ваннаставним активностима и одабраним спортским клубовима. С обзиром на популарност међу младима и компаративне предности каратеа, изборни програм из овог спорта, а касније и укључивање у спортске карате клубове значајно би помогло у оспособљавању дјеце и младих за цјеложивотно смислено коришћење слободног времена. Потребно је још једном нагласити да вјежбање каратеа треба да буде осмишљено тако да код младих изазове осјећај задовољства при вјежбању и дружењу, да изазове потпуну активизацију и

осјећај припадности, те да се млади усмјере да самостално одлучују о начину коришћења слободног времена. Ово је веома важно, како са развојног становишта, тако и са становишта стицања тјеловјежбених навика, као и у спречавању и отклањању насилничког понашања младих. Реафирмацијом позитивних вриједности каратеа, развојем и подстицањем спортског карактера, промоцијом занемарених васпитних потенцијала, затим едукацијом свих учесника у каратеу у смислу откривања, препознавања и спрјечавања негативног вида понашања, позитивног приступа вјежбању, смањило би се насилничко и злостављачко понашање не само у спорту, већ и ван њега.

5. Литература

1. Бачанац Љ.; Петровић, Н., 2009. Спортске судије – актери и жртве насиља у спорту : Саопштење на XV научном скупу „Емпиријска истраживања у психологији”, Зборник сажетака, стр. 65-66: Филозофски факултет, Београд.
2. Бачанац, Љ., Петровић, Н., 2009, Спортски новинари - актери и жртве насиља у спорту, Саопштење на XV научном скупу „Емпиријска истраживања у психологији”, Зборник сажетака, стр. 64-65 Филозофски факултет Београд.
3. Димитријевић, Б., 2006, Личност малолетних делинквената, Годишњак за психологију, вол 4, Но 4-5, Ниш.
4. Јовановић, С., 1992, Карате теоријска полазишта, Нови Сад.
5. Мудрић, Р., Милошевић, М., Јовановић, С., 2004, Напад у каратеу едукација и тренинг, Београд.
6. Попадић, Д., Плут, Д., 2007, Насиље у основним школама у Србији – облици и учесталост, Психологија, Вол 40 (2), 309 -328, Филозофски факултет, Београд.
7. Тодоровић, А., 1971, Узроци малолетничког преступништва, Институт за криминолошка и криминалистичка истраживања, Београд.

KARATE SPORT AGAINST BIGOTRY AND INTOLERANCE

**Dr. Milan Gužvica, Assistant Professor
Advanced School of Internal Affairs
Banja Luka**

Summary

The paper is about designed methods for leisure time, creating habits and awareness about continuing karate practice as a convenient means of eliminating violent behavior with the young. This is primarily because some empirical and pragmatic experiences have shown that the influence of certain physical and mental approach to karate practice can positively influence the behavior of the youth. Regular and long-term karate practice influences the development of cognitive skills, also the discovery of personal identity, gaining of self-confidence, socialization, acquiring a sense of belonging, adaptation to changes, the reality, gaining a sense of freedom and significance in society. Given the popularity among the young and the comparative advantages of karate, by joining karate sport clubs there would be designed methods for leisure time for the young. Throughout exercise, under the guidance of experts, it is possible, to create a feeling of satisfaction with the young during exercise and having fun, complete activation and the sense of belonging, and direct them to make their own decisions on how to use free time. In this way, it is possible to influence the formation of character, acquisition of exercising habits, as well as the elimination of violent behavior with the youth.

Key words: Bigotry / Intolerance / Bullying / Karate

ГОВОР МРЖЊЕ И НАСИЉЕ У СПОРТУ

Кратак научни чланак

УДК 796:316.647.3/.5

мр Мирослав Миљуш
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

Апстракт: У раду се аутор кратко осврнуо на говор мржње и насиље у спорту, нетолеранцију и друге облике расне мржње и дискриминације према „другом и туђем”. На говор мржње су јасно указале и међународне организације у својим документима који говоре о људским правима и слободама, а које се обавезују на поштовање загарантованих људских права и слобода без обзира на расу, пол, језик или вјеру. Искуства и пракса земаља Вијећа Европе у борби против говора мржње указују да је већина земаља одлучна у борби против говора мржње. Осим употребе репресивних мјера, друга, једнако важна димензија спречавања говора мржње је употреба едукативних метода са циљем сузбијања расних и других предрасуда које доводе до говора мржње. Спорт као друштвени феномен, такође није изолован од растућег национализма, насиља и агресије, а који се „потпирује говором мржње”. Пријатељство међу народима није недостижан циљ. Управо зато, спорт би требао да је једна карика која зближава људе по било ком основу, раси, полу, вјери, националном или друштвеном поријеклу, политичком и другим мишљењима.

Кључне ријечи: говор мржње, нетолеранција, дискриминација, спорт.

Увод

Говор мржње, дискриминација, нетолеранција и сви други облици расне мржње, дубоко су укорјењени у вишенационалним заједницама као што

је наша, поготово кад се зна да смо „скоро” изашли из крвавог рата и представља велику баријеру за стварање слободног демократског друштва у ком ће се поштовати загарантована људска права.

Ово је мултидисциплинаран проблем који се не може ријешити ако се не сагледају сви аспекти овог комплексног друштвеног проблема. Говор мржње треба замјенити толеранцијом, разумијевањем, успостављањем повјерења, поштовањем „другог и туђег”.

Говор мржње подразумева све облике изражавања који шире, распирују, подстичу или правдају расну мржњу, ксенофобију (мржња према странцима и све што је страно), антисемитизам (умјетно стварана мржња према Жидовима) или друге облике мржње засноване на нетолеранцији, укључујући ту и нетолеранцију изражену у форми агресивног национализма (вољети свој народ, борити се за његова права и независност), дискриминације и непријатељства према мањинама, мигрантима и људима имигрантског поријекла .

Поруке мржње у спорту (ако се ради о спортском такмичењу тзв. високог ризика), које се преносе путем медија, могу да буду појачане и нанесу већу штету с обзиром да је утицај медија на јавно мњење већи него на било који други појединачни облик изражавања. С тим у вези, локални медији, с мањим степеном професионализма, чешће преносе нетолерантне поруке. Потенцијална штета проузрокована порукама мржње у медијима већа је у ситуацијама напетости и оружаног сукоба. Државе, органи власти и јавне институције на националном, регионалном и локалном нивоу, као и државни службеници, имају посебну одговорност да се, нарочито у медијима, уздрже од изјава које могу да се схвате као ”говор мржње” или као говор који би могао да има за посљедицу правдање, ширење или подстицање расне мржње, ксенофобије, антисемитизма и осталих облика дискриминације или мржње засноване на нетолеранцији.

Зато се морају позвати сви навијачи на фер и спортско навијање у духу фер и спортске игре, па нека побиједи бољи. Члан 7. Прописа Међународне федерације новинара, усвојен 1954. године, наводи да ће „новинари, свијесни опасности од дискриминације коју промовишу медији, урадити све што је у њиховој моћи да избјегну помагање такве дискриминације засноване на раси, полу, сексуалној оријентацији, језику, вјери, националном или друштвеном поријеклу, политичким и другим мишљењима.”

Говор мржње у друштву и медијима, као основно средство манипулација људима, озбиљно нарушава процесе успостављања демократских начела, стабилизације и трајног мира у БиХ. Свако има право на слободу изражавања, у спорту и ван спорта, али та слобода нужно укључује и одговорност. Важно истакнути да „језик мржње” има намјеру да понизи, застраши или подстакне на насиље или предрасуде против особа или група на основу националних или политичких убјеђења.

У свим међународним документима који говоре о људским правима и слободама, самим тим и о потреби борбе против расизма и расне дискриминације, говори се и о потреби спречавања „говора мржње”.

Искусства и пракса земаља Вијећа Европе у борби против „говора мржње”

1) **ЊЕМАЧКА.** Њемачки кривични закон садржи веома прецизне одредбе против говора мржње па је тако кажњива свака дистрибуција пропагандног материјала „неуставних” организација као што су неонацистичке странке, употреба симбола таквих организација, позивање на мржњу и насиље против одређених група, те одобравање, негирање или умањивање геноцида, скрнављена успомена на мртве. Важно је нагласити да у Њемачкој постоји и стална телефонска линија на коју грађани могу пријавити нападе неонацистичких група, те стални надзор над Интернет страницама са расистичким садржајем.

2) **ВЕЛИКА БРИТАНИЈА.** У Великој Британији постоји низ закона којима се регулише говор мржње и расизам. Закон о јавном реду (Public Order Act) забрањује вербално и свако друго насиље, штампање и дистрибуцију материјала које подстиче на расну мржњу. Ово се односи на музику и филм. Закон о расним односима (Race Relations Act) забрањује и „свјесно или несвјесно давање расистичких изјава којима се оправдава дискриминација”, док Закон о фудбалским прекршајима (Football Offences Act) забрањује расистичко навијање.

3) **ИТАЛИЈА.** У Италији је Уставом забрањена фашистичка странка, а у неколико закона који се односе на ову област забрањено је ширење идеја које се заснивају на расној мржњи и супериорности, и позивању на расну припадност, етничко и друго насиље или провокацију, групе или организације са таквим циљевима, употреба њихових симбола на спортским манифестацијама, као и правдање фашизма и геноцида. С обзиром да и поред ових забрана неке странке користе расистичке поруке у јавној комуникацији ECRI је препоручио да се уведу и неке мјере којима би се спријечила употреба говора мржње. (ECRI: Second Report on Italy, Strasbourg, 23. april 2002.)

4) **ФРАНЦУСКА.** У Француској су кажњиви дискриминација, мржња и насиље на основу поријекла, правдање злочина против човјечности извршених у Другом светском рату од стране сила Осовине, ношење униформи и амблема који подсећају на личности одговорне за злочине против човјечности. Француска која прописује најстрожије мјере против говора мржње предвиђа чак и забрану нејавних подстицања на дискриминацију, мржњу или расно насиље.

5) **ХРВАТСКА.** Најзначајнији помак у вези са забраном дискриминације начињен је 2006. године, када је измјенама хрватског Кривичног закона уведен злочин из мржње као кривично дјело. Злочин мржње је квалификовани облик кривичног дјела почињено из мржње због припадности одређеној раси, због боје коже, пола, сексуалне оријентације, језика, вјере, политичког или другог увјерења, националног или социјалног поријекла, имовинског статуса, рођења, образовања, друштвеног положаја, животног доба, здравственог статуса или других особина.

Говор мржње и насиље у спорту

Говором мржње кроз различите врсте насиља, подстиче се или правда расна мржња, ксенофобија, антисемитизам или други облици мржње засновани на нетолеранцији. Нетолеранција, која прелази у насиље, може бити изражена у форми агресивног национализма. Насиље је старо колико човјек и друштво, и оно не показује никакву тенденцију да се заједно са развојем цивилизације, смањује и повлачи, већ би се прије рекло да оно, захваљујући првенствено неслућеном техничко-технолошком усавршавању, постаје све масовније, разорније и ефикасније.

Спорт има своја правила и границе фер и спортске игре. Свако друго понашање које прекорачи правила утврђеног понашања спортске борбе сматра се насиљем у спорту.

Говор мржње, насиље и нетолеранција су дио свакодневнице свих савремених друштава. Због тога је сваки разговор о насиљу заправо увијек разговор о самом друштву. Захваљујући брзом напретку науке и техничких достигнућа насиље постаје све масовније и разорније са несагледивим последицама по друштво.

У проучавању насиља, говора мржње и нетолеранције не можемо се ограничити само на употребу физичке снаге, већ ову појаву морамо пратити и као посебан облик тешког психичког стања (што подразумјева примјену силе над другим живим бићима и стварима). Насиље и говор мржње очито спада у негативне друштвене појаве.

Мада има самостално дејство и значај, говор мржње и насиље никад се не могу посматрати изоловано од других друштвених појава.

Она се дешавају у породици, школским институцијама, јавним мјестима, на спортским теренима. Сваки дан смо свјedoци нових шокантних и запрепашћујућих сцена говора мржње и насиља на и око спортских теренима са изузетно озбиљним и често трагичним посљедицама. (посљедња дешавања; убиство француског навијача Брис Татона у Београду, и убиство навијача Сарајева Ведрана Пуљића у Широком Бријегу).

Насиље и нетолеранција могу бити изазвана криминалним побудама, вршњачким насиљем, насиљем у породици.

Насиље и говор мржње у спорту је специфичан проблем, нарочито у вишенационалним заједницама какава је наша (мислећи при том прво на државу у којој живимо, а онда и на бившу државу у којој смо сви живјели).

Говор мржње, насиље и агресија која се јавља у спорту и око спорта су одраз одређених друштвених стања. Насиље је један од облика „кварења игре у спорту”. Није га могуће и не треба посматрати изван контекста насиља у друштву. Насиље и говор мржње (у оваквом обиму) у спорту је новијег датума. Насиље у спорту, у наше вријеме се може објаснити као дио масовне хистерије, пражњења.

Досадашња искуства су показала да се говор мржње и агресија (насилништво, хулиганство) у спорту може посматрати са аспекта социјалног стања

друштва, па се говори о култури сиромаштва, великој незапослености са малим изгледима за побољшање друштвеног статуса. Насилници су најчешће „момци” са slabим изгледима да прибаве добра и живе у благостању.

Спорт као друштвени феномен, такође није изолован од растућег национализма, насиља и агресије, а који се „потпирује говором мржње”, доведен је у ситуацију у којој се данас налази, посебно у етничкој заједници каква је наша (простор Бих са оваквим уставним уређењем, и шире, простор бивше државе Југославије у којој смо сви „складно” живјели).

Узроци насиља и агресије у спорту данас се објашњавају на различите начине:

1. немогућност да се оствари пуна животна егзистенција води у егзистенцијалну дезоријентацију и прибјегавању средствима за постизање циљева која не наилазе на одобравање,
2. поремећај у систему вриједности, разарање, слом, њихово катастрофално стање доприноси да цвјетају агресија и насиље,
3. девијантни модел агресију и насиље објашњава аномијом (безаконје) и дезоријентацијом друштва,
4. колективно понашање и масовне психозе увијек се везују за лоше понашање,
5. модел (социјалног учења) имитације стоји на становишту да се агресија учи,
6. модел катарзе („прочишћења”) полази од поставке да савремени начин живота ствара немире, тјескобе и емоционалне напетости, које би кроз спорт требало ослободити (др Душко Вејновић, Социологија спорта, Бања Лука, 2006.).

Национализам се испољава у спорту, нарочито у вишенационалним заједницама. Са израженим национализмом „иде” и незаобилазни говор мржње. „Ескалација национализма у спорту условљена је дејством и утицајем екстремно-идеолошких политичких струја у друштву и њиховим настојањем да се по сваку цијену поприште националистичког распаљивања страсти пренесе и на подручје спорта”. (Ђ. Штакић, Социологија физичке културе, Београд 1996).

Национализам прожет вандализмом и говором мржње, на нашим стадионима и дворанама је све више присутан и незаобилазан „декор” спортских манифестација, било да се ради о спортским такмичењима гдје је једнонационална публика или још горе гдје су гледаоци (навијачи) из различитих етничких група.

Ко су гледаоци, а ко навијачи? Навијачи су занесењаци који се експонирају (са свим обиљежјима клуба), са жељом да буду запажени. Тешко је објаснити шта се дешава са навијачима из Београда (Делије и Гробари, углавном су то Срби), из Загреба и Сплита (Лоши плави момци (Bad Blue Boys) и Торцида, већином су Хрвати) из Сарајева (Хорде зла и Манијаци, већина су Бошњаци), јер ниједан дерби не може проћи без инцидента, било да се играју у Београду, Загребу или Сарајеву. Можемо само да претпоставимо шта ће се дешавати, и који је то ниво ризика организације

оваквих такмичења, кад се састану навијачи из ових градова. Очито да хулигани долазе на спортске манифестације искључиво да праве неред и шире говор мржње, а не да навијају спортски за свој клуб.

У међународним документима који говоре о људским правима, а самим тим и о потреби борбе против **расизма и расне дискриминације**, говори се и о потреби спречавања „говора мржње”.

Борба против расизма у спорту: ECRI-јев савјет владама

Поводом обиљежавања Међународног дана елиминације расне дискриминације дана 21 марта, Европска комисија против расизма и нетолеранције (ECRI) упутила је владама широм Европе сет свеобухватних препорука како да уклоне расизам и расну дискриминацију са **спортских терена**.

ECRI-јевих 12 општих препорука о политици борбе усљедиле су након повећања расистичког понашања на спортским теренима и око њих у многим европским земљама. Препоруке су послате свим земаљама чланицама Савјета Европе. Између осталих ствари ECRI бодри владе да:

1. Осигурају једнаке могућности приступа спорту свима, са специјалним нагласком на промовисање приступа спорту дјеце различитог поријекла;
2. Охрабрују спортске клубове и федерације да признају да је расизам важан проблем у спорту и да усвајају само-регулаторне, дисциплинске и мјере подизања свијести како би се суочили са тиме;
3. Охрабрују судије да реагују увођењем адекватних мјера и казни укључујући и суспензију такмичења када се навијачи или спортисти расистички понашају;
4. Упозоре полицију и супервизоре о проблему расизма у спорту и оспособе их да га препознају, суоче са њим и спријече расистичко понашање у спорту;
5. Гоне људе који су учествовали у расистичком понашању на самом спортском догађају или око њега;
6. Организују и финансирају велике кампање подизања свести о борби против расизма и расне дискриминације у спорту и
7. Граде коалицију против расизма у спорту, окупљајући све релевантне актера из тог домена, министре образовања и спорта, државне и међународне спортске федерације, спортисте, тренерска и судијска удружења, организације навијача, локалне власти, државна тела за борбу против дискриминације, мањинска удружења, спортске и антирасистичке невладине организације, спонзоре и медије.

Прва казна због расизма у спорту у Хрватској

Фудбалском клубу Хајдук из Сплита, дисциплински судија одредио је казну од 20.000 куна (3000 америчких долара), због увредљивог расистичког транспарента, извјешеног на трибини Торциде уочи неодиграног дербија Хајдук-Динамо, који је одгођен због невремена. На транспаренту, на

којем је писало - Максимирски ЗОО: (Chago, Etto, Da Silva), били су побројани тамнопути играчи.

Национализам у спорту је изврсно средство за остварење неких политичких циљева владајућег слоја у друштву, обзиром да је највише присутан код масовне спортске публике везан за спортове гдје се окупља много људи, као што су фудбал и кошарка. Фудбал је раније зближавао народе и нације, а данас је постао средство за изражавање националних страсти, агресије и насиља и наметања својих вриједности другим нацијама.

Медији у великој мјери утичу на ширење национализма и говора мржње, како у позитивном тако и негативном контексту. Национализам и говор мржње једног народа у великој мјери подстиче исто то (и у још већој мјери) код другог народа, из тог разлога треба се овим негативним појавама супроставити. Пријатељство међу народима није недостижан циљ. Управо зато, спорт би требао да је једна карика која зближава људе по било ком основу, раси, полу, језику, вјери, националном или друштвеном поријеклу, политичком и другим мишљењима.

Са овим треба почети од малих ногу и васпитавати дјецу у том свијетлу. Како васпитавати дјецу? То је најбитнија ствар! Да кроз спорт науче да добијају и да губе, што је најважније у животу, јер живот се састоји и од побједа и од пораза, и да научи шта је правда а шта је неправда.

Умјесто закључка

Два су основна начина којима се може рјешавати проблем "говора мржње". Један је начин, директно читање законских одредби које такве појаве регулишу, те употреба репресивних институција, дакле полиције и судова, који би строгим законским казнама радили на сузбијању "говора мржње". Очит је примјер енглеских хулигана.

Енглеско законодавство је поштравање прописа почело увођењем могућности да се навијачу забрани одлазак на стадион (1986), па наставило актима по којима се хулиган спречава да посјећује мечеве у иностранству (1989) и проширењем списка недозвољених радњи на бацање предмета и улазак у терен, расистичке повике и свако учешће у инцидентима (1991). Од 1999. изрицање забране хулигану није препоручљиво него обавезно, а од 2001. нема разлика по питању мечева у земљи и иностранству и уведена је мјера привременог одузимања пасоша. На основу видеоснимка, полиција понекад хапси и годинама после инцидента.

Међутим, остаје питање колико далеко ићи са рестриктивним мјерама против „говора мржње”, да се притом не угрожава слобода изражавања као једно од основних људских права. При том је нарочито важна улога медија, јер су медији од непроцјењиве важности за транспарентност функционисања државе, самим тим и за разоткривање оваквих појава и њихово

увођење у јавну расправу, док, с друге стране, могу бити и посредно, или чак директно средство ширења „говора мржње”.

Порука младим људима. Порука младим људима који долазе на стадионе и спортске дворане је да долазе из љубави према клубу, а не мржње према противнику.

Литература

1. Европска конвенција за борбу против расизма и нетолеранције, 22. март 1994.
2. Ерцег, Т., Како се борити против говора мржње и јасно мотивираног насиља Центар за људска права, Загреб, 2004.
3. Интернет
4. Вејновић, Д., Социологија спорта, Факултет физичког васпитања и спорта, Бања Лука, 2006.
5. Штакић, Ђ., Социологија физичке културе, Београд, 1996.
6. Божовић, Р. Агресија и насиље у спорту, Филозофски Факултет у Никшићу, Никшић 2001.
7. Дунђеровић, Р., Психологија спорта, Бања Лука, 1999.
8. Коковић, Д., Социологија спорта, Спортска академија, Београд 2000.
9. Коковић, Д., Доба насиља и спорт, Нови Сад 1990.
10. Симоновић, Љ., Спорт, капитализам, деструкција, Лорка, Београд 1995.
11. Тодоровић, А., Социологија масовних комуникација, Градина, Ниш 1974.
12. Трипковић, М., Насиље у спорту као сегмент насиља у друштву, Удружење дефендолога РС број 10/2001,

HATE SPEECH AND VIOLENCE IN SPORT

Miroslav Miljuš, M.A.
Advanced School of Internal Affairs
Banja Luka

Summary

This paper presents a brief overview of hate speech, intolerance and violence in sport and other forms of racial hatred and discrimination against "the other and foreign". International organizations refer to hate speech in documents about human rights and freedoms, which are bound to respect guaranteed rights and freedoms regardless of race, sex, language or religion. Experiences and practices of the countries of the Council of Europe indicate in the fight against hate speech that the majority of countries are determined to combat hate speech. In addition to the use of repressive measures, another, equally important dimension of preventing hate speech is the use of educational methods in order to combat racial and other prejudices that lead to hate speech. Sport as a social phenomenon, is also not protected from the rising nationalism, violence and aggression, which are instigated by „hate speech". Friendship among nations is not an unattainable goal. That is why sport should be the link that brings people together on any grounds, race, sex, religion, national or social origin, political or other opinion.

Keywords: hate speech, intolerance, discrimination, sport.

ГОВОР МРЖЊЕ И НАСИЉЕ НА СПОРТСКИМ ДОГАЂАЈИМА

Стручни чланак

УДК 316.647.3/.5:796

мр Мирко Туфегџија
Паневропски Универзитет Апеирон
Бања Лука

Апстракт: Спорт све више поприма обиљежје једног цјеловитог и широко распрострањеног, система сачињеног од група разнородних појмова и елемената, истраживачких података, чињеница, правила и сазнајних резултата, који се повезују у јединствену цјелину на један кохерентан и по логичким критеријумима строг и прецизан начин. Спортски догађаји за менаџмент као и за све учеснике представљају највећи и најсложенији изазов, јер се њиховом припремом, организовањем и реализацијом, огледа успјешност и способност истих у одређеном окружењу. На спортским догађајима окупља се велики број учесника, па су погодни и за изражавање говора мржње на разне начине, а што често прерасте и у насиље. Босна и Херцеговина је сложена држава у којој још увијек не функционишу државни органи у пуном смислу и гдје има политичких и националних тензија, те се такво стање преноси и на спортске савезе, клубове, спортисте и спортску публику. Спортски клубови и појединци врло често користе навијаче осим за оствривање спортских резултата и за остваривање политичких и националних циљева, што има негативан утицај на спортисте и спорт у цјелини. Овакве појаве морају се искоријенити из спорта и спортистима омогућити да остварују своје спортске циљеве без утицаја политике.

Увод

Спорт све више поприма обиљежје једног цјеловитог и широко распрострањеног, система сачињеног од група разнородних појмова и елемената,

истраживачких података, чињеница, правила и saznaјних резултата, који се повезују у јединствену цјелину на један кохерентан и по логичким критеријумима строг и прецизан начин. При томе, постојећа научна и стручна достигнућа се најчршће систематизују и профилишу у складу са утврђеним детерминантама постојећих академских дисциплина. Поред њих се по природи ствари, често отварају и нова истраживачка подручја која временом, добијају своју пуноћу и козистентност, као и потребу за самосталним предметним конституисањем. Тако једно подручје је и спортски менаџмент, са једним од својих саставних дијелова који је назван менаџмент спортских догађаја, који у последње вријеме због више фактора заузима веома важну улогу у спорту.

Спортски догађај је својеврсна позорница спортске активности и мјесто испољавања умијећа и способности учесника-спортиста.

Спортски догађаји за менаџмент као и за све учеснике представљају највећи и најсложенији изазов, јер се њиховом припремом, организовањем и реализацијом, огледа успјешност и способност истих у одређеном окружењу.

Безбједност спортских догађаја представља једно од најзначајнијих и најкомлекснијих питања која заокупљају организатора, односно постављају веома озбиљне и тешке задатке пред њих. Један од основних задатака организовања спортских такмичења јесте обезбјеђење оптималних услова за несметано испољавање максималних спортских потенцијала спортиста и постизање спортског циља.

Велики спортски догађаји представљају потенцијалну могућност ескалације насиља, вршења кривичних дијела, нарушавања јавног реда и мира и других облика насилног понашања често праћеног уништавањем имовине, а у озбиљним ситуацијама ескалација насиља врло често резултира последицама по лица, укључујући лакше и теже тјелесне повреде, а у најтежим ситуацијама и смрт.

Од укупног броја јавних скупова одржаних у Републици Српској током 2009. године, 75% су спортски догађаји, што указује на чињеницу да се спортским догађајима мора посветити велика пажња.

Босну и Херцеговину још увијек оптерећује ратна прошлост што има негативан утицај и на спорт, тако да се неријетко на челу спортских клубова налазе ратни профитери и бивше ратне вође.

На челу спортских клубова налазе се и политичке вође који најчешће немају никакве везе са спортом нити воле спорт већ се ту налазе ради остваривања својих националистичких или политичких циљева. Спортски догађаји су им добре прилике да исказују своје политичке циљеве због великог броја учесника спортских догађаја као и присуства спортске публике и медија. Врло тешко је на једном мјесту окупити толики број учесника као на спортском догађају. Посебну активност политичари имају током изборне године а нарочито у вријеме предизборних кампања, тако да спортска борилишта буду кориштена за истицање страначких памфлета. Током изборне године подижу се и националистичке тензије које користе поједине по-

литичке странке за придобијање својих присталица, а онда користе спортске догђаје за истицање памфлета националистичког садржаја или такве садржаје узвикују групе навијача.

Овакво понашање и утицај политике на спортске клубове и спортску публику често доводи до ескалације насиља на спортским догађајима са великим материјалним посљедицама као и са посљедицама по здравље и животе људи. Чести су сукоби између навијача клубова из различитих етничких средина, међутим има и оних који се дешавају у једнонационалним срединама, нпр. Сарајево и Мостар, због утицаја разних политичких опција и др.

Медији могу позитивно да утичу на смиривање страсти код учесника спортских догађаја и спортске публике, а исто тако могу да имају и негативан утицај преносећи поруке које распирују мржњу и нетрпељивост.

Како превазићи овакво стање?

- спортске клубове и савезе извући од утицаја политике и политичара, који су ту само ради остварења својих политичких циљева
- забранити истицање политичких памфлета на спортским догађајима
- забранити истицање националистичких памфлета и узвикивање порука националистичких садржаја
- треба ширити сарадњу и пријатељство међу спортским савезима и спортским клубовима
- организовати састанке са представницима навијачких група
- преко медија спуштати тензије међу навијачима
- не може се сва одговорност за спречавање насиља на спортским догађајима пребацити на спортске савезе и клубове, јер они сами не могу ријешити проблеме без улоге државе у законодавном и извршном смислу
- држава треба да донесе такве законе да одвраћају од насиља а не да дају подстицај
- мора се скратити поступак од извршења кривичног дјела или прекршаја до издржавања санкција

Резиме

Спортски клубови и појединци често користе навијаче за остваривање својих политичких и националних циљева прије спортских циљева, те такво понашање врло често доводи до насиља што проузрокује материјалне последице као и последице по здравље и животе људи. Држава мора имати активнију улогу у спречавању негативних појава у спорту јер само она има инструменте, а не може се сва одговорност пребацити на спортске клубове.

Литература:

1. Драган, Коковић: *Социологија спорта*, Спортска академија Београд, 2000.
2. Драган, Коковић: *Како превазићи насиље у спорту*, у: Дефендологија, број 10, Удружење дефендолога Републике Српске, Бања Лука, 2001.
3. Душан Лапчевић: *Фудбал од забаве до насиља*.
4. Душко Вејновић: *Социологија спорта*, Универзитет у Бањој Луци, 2006.
5. М. Нешић: *Менаџмент спортских догађаја*, ТИМС, Нови Сад, 2007.

HATE SPEECH AND VIOLENCE AT SPORT EVENTS

Mirko Tufegdžija, M.A.
Pan-European University Apeiron
Banja Luka

Summary

Sport is increasingly turning into a comprehensive and wide-spread system which is made up of various concept and component groups, research data, facts, rules and cognitive results, which are connected into a single unit in a coherent and by logical criteria, strict and accurate manner. Sport events represent for management and participants the largest and most complex challenge, because their preparation, organization and implementation reflect the performance and the ability of the same in a given environment. Sport events bring together a large number of participants, and are thus a fertile ground for expression of hate speech in a variety of ways which often lead to violence. Bosnia and Herzegovina is a complex state whose authorities still do not operate in the full sense and where there are political and ethnic tensions, and this situation is passed onto the sport associations, clubs, athletes and sports audience. Sports clubs and individuals often fans aside from realization of sports results, to achieve political and national objectives, which has a negative impact on athletes and sports in general. These phenomena must be eradicated from sport and allow athletes to achieve their sport goals without the influence of politics.

ДИСКРИМИНАЦИЈА И ГОВОР МРЖЊЕ - ИНСТРУМЕНТ КРШЕЊА ЉУДСКИХ ПРАВА ИЗБЈЕГЛИЦА И РАСЕЉЕНИХ ЛИЦА

Кратак научни чланак

УДК 341.231.14

др Недељко Дебељак
Дефендологија центар за безбједносна,
социолошка и криминолошка истраживања
Бања Лука

Апстракт: Права избеглица потпадају под људска права која се тичу једне одређене групе, и део су корпуса људских права која се односе на сва људска бића, било да су избеглице или не. Избегличко право, као део међународног права, тесно је повезано и комплментарно са заштитом људских права и међународним хуманитарним правом и од њих је неодојиво, тако да непоштовање права избеглица, расељених и прогнаних лица представља озбиљно нарушавање људских права и слобода. Суочени са тим проблемом, БиХ и оба ентитета донели су, у оквиру своје надлежности, законске прописе који ближе разрађују решења везана за статус избеглица и њихова права. Међутим, сама по себи легислатива није и не може бити делотворна када се у пракси суочава са опструкцијом и игноранцијом. Практика је показала да су глави „кочничари” имплементације закона у пракси социјално и етички крајње негативне појаве – као што су дискриминација и говор мржње.

Кључне речи: дискриминација, говор мржње, људска права, избеглице, расељена и прогнана лица, Босна и Херцеговина

Људска права представљају основ права свих људи, па тако и расељених лица и избеглица. Могуће је бавити се људским правима без посебног поз-

навања права избеглица, али није могуће примењивати и поштовати права избеглица без доброг разумевања људских права. Због тога су људска права и права избеглица, као и њихова ограничавања у пракси, уско и органски повезана једна с другим. Другим речима, права избеглица потпадају под људска права која се тичу једне одређене групе, док се људска права односе на сва људска бића, било да су избеглице или не.¹

Основни међународни инструменти из ове области су Конвенција о статусу избеглица из 1951. године и Протокол из 1967. године. Основна карактеристика овог последњег документа је та да он елиминише временско и географско ограничење дато у Конвенцији из 1951. године. Остали међународно-правни документи од значаја за ову област су: Конвенција о статусу лица без држављанства (1954), Конвенција о смањењу лица без држављанства (1961), Декларација УН о територијалном азилу (1967), која предвиђа да се додељивање азила неће сматрати непријатељским актом према другој држави. Из области хуманитарних права треба поменути Женевске конвенције и њима придодате протоколе, а посебно 4. женевски протокол о заштити цивила за време оружаних сукоба. Ову област, на шири начин, дефинишу и следећи инструменти: Конвенција о уклањању свих облика расне дискриминације (1965) и Конвенција о правима детета из 1989. године.

Основни принципи расељености 1998. године су један од најновијих међународних докумената који је донет од стране УН, а базиран је управо на искуствима југословенског модела избеглиштва. Овај документ је први акт те врсте намењен да одговори и изађе у сусрет потребама интерно расељених лица. Основни принципи расељености дефинишу интерно расељена лица као »лица или групе лица која су била присиљена, или, обавезана да избегну или, да напусте своје домове, или, места уобичајеног боравка, нарочито у циљу избегавања оружаног сукоба, ситуација општег насиља, кршења људских права, или, људски изазваних непогода, и која нису прешла међународно признату границу.»

Према неким схватањима,² избегличко право, као део међународног права, је тесно повезано и комплментарно са заштитом људских права и имеђународним хуманитарним правом и од њих је неодвојиво. Према истом извору, основни принципи међународног избегличког права су:

- поштовање основних људских права,
- потрага и уживање у другим земљама азила од прогона,
- начело не-враћања,
- међународна заштита и помоћ избеглицама заснована на хуманости, непристрасности и неутралности,
- обједињавање породице,
- слобода кретања, одласка и повратка у земљу порекла,

1 Међународно право о избеглицама се састоји од међународно правних инструмента који регулишу третман избеглица. Настало је из објективне потребе да би се заштитила људска права у специфичним ситуацијама, као што су опасност од прогона и оружани сукоби.

2 Види: Патрногић Јован, *Увод у међународно избегличко право*, Институт за хуманитарно право у Сан Рему, 1996. год.

- добровољна репартијација,
- тражење трајних решења за избеглиштво.

Овај извор наводи низ обавеза заштите избеглица према међународном праву, као што су: спречавање повратка избеглица у земљу, или, на територију где ће му живот и слобода бити угрожени, приступ процедури за одређивање избегличког статуса, гарантовање азила, превенција протеривања, ослобађање из притвора, издавање личних и путних исправа, олакшавање добровољне репартијације и сједињавање породица, обезбеђење образовања, права на рад и здравствену заштиту, и других економских и социјалних бенефиција као и олакшање поступка натурализације.

Регионални извори права су конвенције усвојене у оним деловима света где су током друге половине XX века били учестали ратни конфликти и расељавање великог броја домицилног становништва. Овакав споразум усвојен је у оквиру мировног пакета за БиХ у виду Анекса VII - Споразум о избеглицима и расељеним лицима који регулише права од значаја за избеглице и расељена лица са територије бивше Југославије. На крају, национални извори избегличког права су они позитивно-правни прописи који регулишу питања од значаја за избеглице у оквиру правног система једне земље. Суочени са тим проблемом, БиХ и оба ентитета донели су, у оквиру своје надлежности, законске прописе који ближе разрађују решења везана за статус избеглица и њихова права.

На тај наћин драстично су умањене раније бројне и озбиљне правне реперке приликом остваривања имовинских права избеглица, као и препреке у области радно-правних односа и пензионо-инвалидског осигурања. Међутим, сама по себи легислатива није и не може бити делотворна када се у пракси суочава са опструкцијом и игноранцијом. Практика је показала да су глави „кочничари” имплементације закона у пракси социјално и етички крајње негативне појаве – као што су дискриминација и говор мржње. Све су то фактори који битно утичу на друштвену кризу и, посебно, на стање људских права и слобода у БиХ.

Појам *дискриминације* (лат. *discriminare* - одвајати, правити разлику) дефинисан је у смислу прављења разлике, искључења или давања првенства заснованог на раси, боји коже, роду или националном или етничком пореклу, које има за циљ или последицу да уништи или наруши признавање, уживање или вршење на подједнак начин права човека или осталих слобода на политичком, економском, социјалном, културном или било ком пољу јавног живота.³ Реч је о различитим мерама и поступцима којима се ограничавају права једне етничке групе или цијелог народа и поставља видна разлика у третирању ове групе или народа и других према којима се поступа нормално.

3 Види: Аврамов Смиља и Крећа Миленко: *Међународно јавно право*, изд. Савремена администрација, Београд, 1983. год., стр.230.

Говор мржње је говор којим се напада или омаловажава одређена друштвена или етничка група или припадник те групе. У суштини је говор уперен против особе или особа због њихове расне, верске, етничке припадности, сексуалне оријентације, изгледа (висина, тежина, боја коже...), пола, година или било које особине коју неко може сматрати недостатком. Полазећи од тога су почев од друге половине XX века у САД и многим другим земљама, уведени закони којима се одређују додатне казне за говоре мотивисане предрасудама или нетрпељивошћу упереним против одређених група које за последицу имају подстицање и подстрекивање расне, верске или етничке мржње, агресију или злочин.

Распад БиХ, у драматичним ратним околностима, је довео до крупних државно-правних економских, политичких и безбедносних промена на некад компактном подручју на коме су живела три равноправна и конститутивна народа. Подстицана са различитих страна, кулминирала је тенденција да се на ратом захваћеном подручју формирају три национално хомогене државе, или регионални ентитети који су имали сва својства државне заједнице. Нове државе су, од првог корака ка сопственој суверености и државности промовисале, у отвореној, или нешто прикривеној форми националистичку политику са савременијом презентацијом трагичних атавизама из прошлости народа који су до тада живели заједно. Директна последица стварања етничких омеђених простора је ескалација ратних сукоба, где су, у одређеним подручјима, ратовали једни против других, или, сви против свих, а крајња резултанта је био егзодус, прогон или присилно померање становништва, чије су размере превазишле чак и најцрње прогнозе.⁴

Процес стварања »избегличког синдрома« са најпогубнијим последицама по становништво је текао, са одређеним осцилацијама, од првог дана успоставе нове етничке власти, да би кулминирао окончањем војних офанзива у току 1992. и 1993. а нарочито у другој половини 1995. године, које су имале за циљ успостављање потпуног суверенитета на оном простору који је био под контролом једне од три националне заједнице. Оно што чини заједничку карактеристику, односно, *specificum diferencía*, за све три етничке власти био је дискриминацијски однос према грађанима друге националности, политичког или верског уверења. Доследни почетном концепту стварања националне државе са малим процентом националних мањина (од 2-5%), у току рата, етничке власти, у складу са националном политиком донеле су низ законских и других тзв. ратних прописа, којима се ограничавају, оспоравају, или трајно елиминишу грађанска права избеглица или расељених лица, а која имају стварну, или, ефективну везу са тим под-

---

4 Војно стратешки приказ тог рата у Босни са свим пратећим консеквенцама по зарађене стране као и спољне актере, дат је у студији: Јакобсен Г. Карл, *Савременост, ревизија и експанзија»Сецесионистичких и сукцесорских ратова Југославије»*, у ауторовој књизи: *Дефинисање криза новог светског поретка: Судар обећања и суштине*, изд. Dartmouth Publishing Co., UK and USA, August 1996 и изванредну анализу тог сукоба: Boyd G. Charles, "Making peace with the Guilty" Foreign Affairs, Септембар/Октобар, 1995.год.

ручјем. По садржају, највише кршења права избеглица било је у области својинских односа, а посебно у области станарског права, због дискриминаторских прописа, или пак, одлука извршних, управних или судских органа власти.

У току рата на подручју, Федерација БиХ је донела неколико прописа из области својинских односа који су омогућили раширену праксу одузимања станарског права, или, права на коришћење имовине, као специфичног имовинског права, које у себи садржи елементе стварног и облигационог права. У том смислу, посебно треба истаћи три прописа: Закон о становању (Службени лист СРБиХ, бр.14/84), Закон о напуштеним становима (Сл.лист РБиХ, бр.6/92) и Закон о привремено напуштеним некретнинама о својини грађана, (Сл.лист, бр.11/93). Одредбама закона о напуштеним становима дато је право локалним властима у оквиру Федерације БиХ да прогласе стан напуштеним и да носиоцу станарског права (претежно српској популацији), који су претходно напустили своје станове, ако је стан напустио и престао да га користи након 30. априла 1991. године, одузме станарско право. Стан за који је утврђено да је напуштен, најчешће је додељиван муслиманским избеглицама које су дошле са простора Републике Српске, или активним учесницима рата, односно лицима који су се борили на страни Армије БиХ.

У Допуни овог закона од 22. децембра 1995. године, од свих расељених лица императивно се тражило да се врате у своје станове у року од 7 дана, ако се налазе на територији БиХ, односно, 15 дана ако се налазе у трећим земљама, у противном, сматра се да је стан трајно напуштен. Ове рокове није било могуће испоштовати, с обзиром да нису били обезбеђени елементарни услови за повратак преко 1,2 милиона расељених лица за тако кратак период. Тиме је велики број грађана српске националности изгубио станарско право над својим предратним становима у друштвеном власништву, укуључујући ту и око 20.000 војних станова који су били у власништву војно-стамбеног фонда бивше ЈНА.

Након поништавања-одузимања станарског права, органи власти су били у могућности додељивати стан по свом избору. Потпору за овакво понашање власти су нашле и Закону о стамбеним односима из 1984. године, по коме се отказ уговора о коришћењу стана може дати када се стан не користи дуже од шест месеци. Примењујући ову одредбу, судови су под утицајем извршне власти укидали станарска права избеглица српске националности, а у поједним градовима и хрватске, иако за то није било основа, јер је напуштање стана узроковано ратом и етничким прогоном, а то значи и вишом силом. Осим тога, надлежни органи су новим корисницима давали стан уз уговор о трајном коришћењу чиме су, за дужи период, дефакто, «зацементирали» евентуални повратак претходних носилаца станарских права.

И на подручју тзв. Херцег-Босне (док се Вашингтонским споразумом није утопила у Федерацију БиХ 1994. године), донета је Уредба о коришћењу напуштених станова, (Народне новине, ХЗХБ, бр.13/93), којом се одузимају станарска права лицима муслиманске или српске националности. Прописе

из области стамбених односа доносили су различити органи, па чак и они који немају никаквог основа, или, овлашћења: општине, регије, кантони, чак и војне јединице, или, се понекад и нису примењивали било какви прописи, него је примењивано правило јачег. Уредбом са законском снагом о привремено напуштеним некретнинама о својини грађана, на простору Федерације БиХ, утврђено је шта спада у ту категорију непокретности, поступак за њихово стављање под управу општине, поступак доделе на привремено коришћење новим корисницима, и права, обавезе и одговорност привремених корисника и права власника. Углавном се радило о непокретностима које су биле у приватној својини као што су: пољопривредна газдинства, шуме, земљишта, стамбене зграде, пословни простори и др. Некретнице које су проглашене напуштеним, стављене су на располагање општини, а она је исте додељивала привременим корисницима, без унапред одређених критеријума. Власник непокретности је имао права, да по повратку у раније место пребивалишта поднесе захтев за улазак у посед, на основу којег је надлежни орган био дужан да у року од 30 дана донесе решење, укључујући ту и увођење у посед стварног власника.

Међутим, предуслов заштите имовине од стране власника – физичких лица, био је повратак у општину, односно место где се непокретности налазе. Будући да нису постојали реални услови за повратак, или, њихов опстанак на том подручју, права избеглица расељених лица нису ни стварно, ни формално, могла бити остварена. Власти су тиме целовито постигли трајни дискриминаторски ефекат, јер је спречен и онемогућен масовни повратак прогнаних лица са тог подручја, што је, уосталом, био један од проритетних националних интереса муслиманске власти. Постојеће норме чине само привид решавања избегличких проблема, а у пракси се чини све да се перфидним условљавањем, или, опструкцијом државних органа ограничи могућност повратка српских, или, хрватских избеглица.

Државни органи Републике Српске, у ратном периоду нису доносили сличне правне прописе, већ су користили прописе из ранијег периода (пре распада СРБиХ). Први пропис из области својинских односа усвојен је фебруара 1996. год., значи након потписивања Дејтонског споразума, када је је донет Закон о коришћењу напуштене имовине (Сл.гласник РС, бр.3/96). Према члану 39. овог закона, власник напуштене имовине (муслиманске, или хрватске националности) у случају трајног повратка, има право на повраћај своје имовине, односно, на правичну накнаду искључиво у оквиру поравнања између Републике Српске, Федерације БиХ и Хрватске. Одредбом члана 39. и 40. Закона даје се приоритет правима привременог корисника у односу на првобитног власника.

И овај пропис као и они прописи из Федерације БиХ, као и поједине одлуке органа извршне, управне или судске власти, имају према избеглицама дискриминаторски третман, јер регулатива из ове области у Федерацији БиХ ставља српске избеглице у неравноправан, неједнак и понижавајући положај у односу на грађане друге националности. Фактички, таквим прописима, због националне припадности, у конкретном случају избеглице

српске националности се у старту дискриминишу, као власници имовине, јер се спречавају у смислу враћања имовине и било какво располагање са њом, чиме се затвара, бар за одређено време пут за њихов повратак. Потпуно идентичан смисао имали су прописи и одлуке државних органа Републике Српске према муслиманским и хрватским избеглицама који су из било ког разлога напустили територију Републике Српске.

На темељу свега изложеног може се закључити следеће: да су све три етничке власти, у контексту рата, (1) спроводећи националистичку политику са израженом етничком сигнатуром и предзнаком, бројним поступцима, својим мерама, директно или индиректно допринели прогону становништва по етничком принципу, или, пак, нису били добољно одлучни и ефикасни да га спрече, уколико га спроводи нека, верска, национална, политичка, страначка и сл. групација, или, друга милитантна или паравојна формација, што је иначе мање прихватљиво; (2) да након прогона⁵ и протеривања грађана по основу националне припадности, политичког, или, верског уверења, доношењем дискриминаторског прописа, створили су климу у којој су све структуре: од појединца, групе, државног органа па до војне власти, могле несметано да крше права избеглица и расељених лица, тако што ће узурпирати, или отуђити њихову имовину, или је уништити, односно, оштетити, а да, при томе, не само да никоме не одговара, него, чак, добија од званичних власти сатисфакцију да је то пожељно и оправдано у име виших националних интереса; (3) осим што су толерисале, оне су и саме чиниле све да спрече повратак избеглица, да га што више отежају, и да га, што је могуће дуже, одгоде.

Тиме је, на посредан начин извршена својеврсна легализација етничког чишћења и прогона, а да етничке власти нису, на свим нивоима, сносиле за то консеквенце. Огромни и готово нерешиви проблеми избеглица и расељених лица, који и даље трају произилазе, између осталог, из редукције демократије на етнодемократију, која се рељефно манифестује у томе да су у дужем временском интервалу и Република Српска и Федерација БиХ претежно функционисале као етничке или националне, (са примесама партијске) а не као грађанске државе.

Литература

1. Аврамов Смиља и Крећа Миленко, Међународно јавно право, Савремена администрација, Београд, 1983

5 Најшире посматрано, може се рећи да основа прогањања, у смислу члана 1А, став 2 Конвенције о статусу избеглица, лежи у непоштовању с једне, и немогућности остваривања основних људских права с друге стране. Види: *Темељи модерне демократије, избор декларација и повеља о људским правима*, ИРО Нова књига, Београд, 1989. год; Шаховић Милан, *Савремене тенденције у развоју међународне заштите права човека, Анали Правног факултета у Београду*, бр.1-2/84, стр.273; и Општи (међународни) стандарди људских права, *Зборник Правног факултета у Загребу*, бр.5-6/89, стр.599.

2. Водинелић-Ракић Весна, Људска права 3 генерације, изд. Зборник радова Правног факултета, Загреб бр, 5-6, 1989
3. Димитријевић Војин и Пауновић Милан, Људска права, Београдски центар за људска права, Београд 1997
4. Кузмановић Рајко, Уставност БиХ у свјетлу новог свјетског поретка и транзиције, Правни живот, бр. 12/202
5. Петровић Јован, Увод у међународно избјегличко право, Институт за хуманитарно право у Сан Рему, 1996
6. Садиковић Ђазим, Европско право људских права, Магистрат, Сарајево, 2001

**DISCRIMINATION AND HATE SPEECH – AN
INSTRUMENT FOR VIOLATION OF HUMAN RIGHTS
OF REFUGEES AND EXILED PERSONS**

Nedeljko Debeljak, Ph.D.
**Defendology Center for Security, Sociological and
 Criminological Research**
Banja Luka

Summary

The rights of refugees are subject to human rights that concern a particular group, and they are part of human rights corpus that apply to all human beings, whether refugees or not. Refugee law, as a part of international law, is tightly related and complementary to human rights protection and international humanitarian law and it is inseparable from them, so that disrespect of the rights of refugees, as well, as exiled and displaced persons, is a serious violation of human rights and freedom. Faced with this problem, Bosnia and Herzegovina, with both entities, has enacted, within legal limits, legislative regulations that closely deal with formal decision on refugee status and their rights. However, the legislative itself is not and cannot be efficient if it faces obstruction and ignorance in practice. Practice has shown that, socially and ethically, the main 'obstacles' of the law implementation are the most negative phenomena – such as discrimination and hate speech.

Key words: *discrimination, hate speech, human rights, refugees, displaced and exiled persons, Bosnia and Herzegovina*

ЦИВИЛНО ДРУШТВО И ПОЛИТИЧКА КУЛТУРА КАО АЛТЕРНАТИВА ГОВОРУ МРЖЊЕ У РС-БИХ

Прегледни научни чланак

УДК 316.344.3:316.647

мр Предраг Обреновић
Дефендологија центар за безбједоносна,
соцолошка и криминолошка истражвања
Бања Лука

Апстракт: У првом дијелу рада обрађене су основне теоријске поставке о цивилном друштву и политичкој култури, док је у другом дијелу рада тежиште било да се укаже на ком нивоу развоја цивилног друштва и политичке културе се налази РС-БиХ. Док у развијеним цивилним друштвима са развијеном политичком културом имамо непрестано истистцање различитости, као позитивног, у БиХ-РС имамо само једну искључивост која се огледа у припадности само јеној етничкој скупини. Управо та искључивост и истистцање само једне етничке скупине и неуважавање других још ће догледно вријеме битно утицати на развој цивилног друштва и политичке културе у БиХ-РС.

Цивилно друштво појам и развој

Појам „грађанског” или „цивилног друштва” појављује се у либералној и либерално-демократској теорији од 17. вијека (кроз 18. и прву половину 19. вијека), у контексту дискурса о раздвојености државе и друштва, те с различитим акцентима, везано уз различити проблемски склоп, код Паина, Лоцкеа, Хегела, Тоццувиллеа, Мила.

Теорија цивилног друштва обнавља се и посебно развија на Западу од 70-их година 20. вијека – кроз биполарну парадигму „цивилно друштво – правна држава”, у смислу да конституционална демократија и владавина права захтијевају за своје очување и унапређење – осим уставно гарантоване универзалне једнакости и институционалних механизма подјеле и контроле власти – и контролну /партнерску/ критичку улогу цивилног друштва.

Теорија цивилног друштва обнавља се на Западу примарно у оквирима либерално-демократске традиције (лијеве либералне мисли, либералног егалитаризма, социјалног либерализма); неолиберализам, додуше, прихвата редуковани дискурсивног друштва, гдје се оно схвата као продужена рука државе у обављању послова тзв. „трећег сектора” сервиса према грађанству, и уз то као хуманитарни рад на добровољној бази (хуманитарна помоћ, донације). Спомињани процес обнављања теорије цивилног друштва праћен је или узрокован буђењем праксе цивилног друштва, а под утицајем кризе легитимности „државе благостања” и кризе легитимности, уопште узевши, либералних поредака у развијеним земљама Запада (нафтна и економска криза, рат у Вијетнаму, криза вриједности са последичном појавом нових друштвених покрета – еколошких, антиратних, антинуклеарних, феминистичких, као и покрета за једнака људска права).

Основа за промишљање свих варијанти концепта и праксе цивилног друштва јест идеално-типска парадигма „цивилно друштво-правна држава”. У овој западно-центричној биполарној парадигми „цивилно друштво-правна држава”, у случају идеално-типског концепта цивилног друштва ради се о самоорганизовању грађана, аутономних појединаца у добровољне, спонтане, ненасилне, неетничке, неklasне асоцијације на основи законно гарантованих људских и политичких права, а у борби за унапријеђење квалитета живота на принципима слободе, једнакости, солидарности, правде; за остваривање принципа конституционалне демократије, за обраду социјалних, политичких, економских права од злоупотреба власти.

Други пол ове идеално-типске парадигме јест правна држава, владавина права (подјела и узајамна контрола власти, контролни механизми институционалне политике). Односно, у комплекснијем смислу конституционална демократија оквир је и за дјеловање правне државе и за дјеловање цивилног друштва: она подразумева владавину права, а у њој сви држављани имају уставом гарантована једнака индивидуална права, уз која постоје и одређени елементи позитивне дискриминације за угрожене социјалне групације, али је прије свега цивилно друштво поље легитимне бриге за партикуларне идентитете.

Цивилно се друштво заснива на принципима аутономије, асоцијативности и јавности. Принцип аутономије тиче се аутономног, добровољног, спонтаног истицања идентитета грађанина; принцип асоцијативности везан је уз самоорганизовање грађана и асоцијативно дјеловање на основама спонтаног удруживања у виду грађанских иницијатива, друштвених покре-

та, невладиних организација око заједничких проблема и с циљем да се они ријешавају притиском на власт, развијањем критичке јавности, конкретним доприносима самоорганизованих група; принцип јавности тиче се јавног и медијског објављивања проблема и циљева активности и конкретних акција самоорганизованих актера цивилног друштва с циљем да се проблеми решавају самостално, притиском на власт, као и уз помоћ власти. Цивилно друштво представља активизам грађана у ван-институционалној политици. Другим ријечима, дискурс и пракса цивилног друштва тичу се поља политике у ширем смислу. Цивилно друштво као поље политике у ширем смислу представља комплемент, супротан пол, контролни механизам у односу на поље политике у ужем смислу – дјеловање државних органа, носилаца политичке власти, политичких странака и на власти и у опозицији. У оквирима идеално-типске биполарне парадигме цивилно друштво одређује се на вриједносно дефинисан, нормативан начин, везано уз анимирање грађана и активно дјеловање самоорганизованих група у циљу унапређења либерално-демократског поретка, обране уставне демократије, ако треба и методама грађанске непослушности, унапредјена развоја критичке демократске јавности у сврхе контроле власти и спрјечавања да се власт отргне контроли и дјелује мимо закона, на антидемократским, коруптивним или криминогеним основама. Наравно, вриједносно дефинисан концепт цивилног друштва садржи у себи осим нормативно и дескриптивну димензију везану за констатовање емпиријског стања ствари у смислу дјеловања невладиног сектора, друштвених покрета и грађанских иницијатива с циљем унапређења демократског поретка. Наведени вриједносно дефинисани појам и пракса цивилног друштва представљају социјалну основу и социјално-политичког промотера демократског поретка. Постоје, међутим, дилеме и дискусије поводом критеријума за дефинисање онога што припада појму и пракси цивилног друштва. Неутрално дефинисани појам цивилног друштва у себе укључије и екстремно десничарске друштвене покрете, грађанске иницијативе и невладине организације. Веома јаким се аргументима брани се позиција ширег, неутралног тумачења, по коме сва добровољна удружења грађана независно о својим политичким оријентацијама и вриједносним опредјељењима спадају у цивилно друштво. Међутим, у том случају се губи нормативна димензија цивилног друштва, која је у функцији унапријеђења, контроле, комплемента конституционалне демократије.

Узимајући у обзир већину савремених студија, вриједносни критеријуми опредјељења за демократију и њен развој, као дескриптивно и нормативно фокусирање на еманципацијски активизам грађана, доминантно је при разматрању шта је цивилно друштво, а екстремно десничарски феномени третирају се као злоупотреба демократије за антидемократске циљеве, с тим што је у неким државама говор мржње, расизам законом забрањен, али у многима није. Притом се, наравно, зналачки не занемарује ни тај велики простор испољавања и дјеловања нецивилизованог цивилног друштва.

Цивилно друштво има функцију анимирања грађана за одбрану личних, политичких и социјалних права, руководећи се притом вриједностима слободе, једнакости, правде, уз подршку и са развојем демократске политичке културе солидарности, космополитизма, плурализма, толеранције, ненасиља, хуманитаризма.

Најважније претпоставке за постојање цивилног друштва јесу: 1. правна држава; 2. гарантована основна грађанска, политичка и социоекономска права и слободе; 3. процедурална демократска правила и институције; 4. тржишна економија и приватно власништво; 5. демократска политичка култура; 6. партиципација грађана, активизам у креирању критичке јавности и самоорганизовање за одбрану угрожених права (а угрожавање се увијек изнова догоди и у најдемократскијем поретку). Однос државе и цивилног друштва подразумијева да без добро уређене државе нема гаранција права која омогућавају функционирање цивилног друштва. С друге стране, цивилно је друштво стална потенцијална критика сваког евентуалног покушаја државе да се (у складу с логиком експанзије, која је инхерентна свакој власти) претвори у доминантну силу.

На просторима бивше Југославије били су присутни елементи аутентичног развоја цивилног друштва од 70-их година, кроз дисидентско дјеловање и развој друштвених покрета по угледу на западне „нове друштвене покрете“, а под утицајем одређеног отварања земље према Западу и присуства елемената развоја „државе благодостања“. То је био случај нарочито у развијенијим републикама – у мањој мјери у Србији и Хрватској, а нарочито у Словенији; оно је значајно доприносило урушавању титовског и пост-титовског ауторитарног комунистичког поретка. Током преласка у вишепартијски систем, који је био праћен ратовима и распадом у крви заједничке државе СФРЈ, као и стварањем независних држава, цивилно се друштво артикулисало; дијелови су се преточили у националистичке покрете, дијелови су безнадлежно настојали сачувати заједнички југословенски политички, друштвени и културни простор (рецимо: УЈДИ – Удружење за југословенску демократску иницијативу), као и да се кроз анти-ратно дјеловање супротставе надлазећим ратним покличима у јавном говору и врло брзом и лако надлазећем „извлачењу ратних сјекира“.

Појам демократске политичке културе утемељен је у општем одређењу политичке културе и, наравно, културе уопће. Активистичке дефиниције политичке културе усмјерене су ка питању у којој се мјери постојећа политичка култура одређена као мрежа субјективних оријентација припадника друштва у односу на базичне елементе политичког система, политичке институције, процесе и вриједности јавља се као фактор политичког преображаја, а у којој мјери, наспрот томе, дјелује као инструмент резистенције. У том смислу, успоставља се суштинска веза између развоја демократске политичке културе и демократског политичког преображаја.

Појам политичке културе

Појам политичке културе у себи укршта елементе свих релевантних дискурзивних стратегија у савременој политичкој теорији као и различитих традиционалних поља (повезивања традиционално схваћених идеја политичке филозофије и емпиријски утемељеног поља политичке социологије). Овај тип синтезе присутан је код Раулса у *Политичком либерализму*, гдје се појмовни низ креће од расправе о принципима правде, а довршава се идејна консензуса и политичке културе, с тим што у овој новој синтези централно мјесто припада политичкој култури.

Постоје различите дефиниције политичке културе. Једну од комплексних дефиниција даје и Загорка Голубовић, која поред облика партиципације индивида у друштвеној пракси или „културе понашања”, укључује норме и услове њихове партиципације, а то значи и типове друштвених односно политичких акција, као и процесе у којима се индивидуе припремају за друштвену партиципацију (социјализација, а посебно политичка социјализација, формирање „друштвеног карактера”, процеси симболизације, прихваћени типови вјеровања и идеологије, доминантни менталитет, такозвани национални карактер. У оквиру овог приступа политичка култура одређује се као субјективна димензија политичког система, а централно поље истраживања означено је истраживањем знања, вриједности, осјећања и мишљења у тумачењу политичког понашања и политичких процеса у оквиру једне заједнице. Теоријски статус политичке културе изводи се на следећим премисама: 1. политичка култура односи се на модел субјективних политичких оријентација у оквиру читаве нације или њених појединих дијелова; 2. саставне дијелове политичке културе чине когнитивни, афективни и вриједносни елементи; она укључује сазнање и мнијење о политичкој стварности, осјећања везана за политику и политичке вриједносне ставове; 3. садржај политичке културе резултат је социјализације у дјетињству, одгоја, утјецаја медија, доживљаја из живота одраслих особа и оних учинака које стварају власт и политике и на њихове резултате; она их ограничава али их, у сваком случају, не одређује потпуно.

Узрочне стрелице између политичке културе, структуре и учинака власти иду у оба правца. Релевантна је, и концепција политичке културе која долази из граничног поља социјалне и културне антропологије. Она као предност у односу на „civic culture approach” има то што наглашава облик владавине као самостални дио политичке културе.

Посебни квалитет је то што у овом тумачењу политичка култура „смиа она цјелина”, релативно стабилни и етаблирани склоп персоналног, приватног и колективног јавног искуства, производ је историјског наслеђа одређеног друштва.

Политичка култура даје структуру и значење политичкој сфери. Тек тако схваћена политичка култура као „смиаона цјелина”, што политици даје значење укључује централне теме у поретку политике: питање лојалности и

легитимности, проблем унификације заједнице, однос политичког повје­рења и неповје­рења, питања једнакости и хијарархије, слободе и принуде, ауторитета и поретка.

У наведеном контексту битно је и тумачење политичке културе као форме саморазумијевања поретка, које је од конститутивног значаја за једну заједницу. Дакле, у овом значењу политичка култура има централну улогу за разумијевање и анализу политичког идентитета. Подразумијева се као скуп ставова, гледишта и сентимената који дају смисао и значење политичким процесима и чине основне претпоставке и правила која детерминишу понашање у политичком систему. Политичка култура обухвата истовремено и политичке идеале и оперативне норме политике. Тако дефинисана има шире значење у односу на класично схватање по коме представља субјективну и психолошку димензију политичког система.

У овом тумачењу политичке културе наглашен је, прво, њен наиндивидуални карактер. Друго, за разлику од тумачења ње као субјективне и психолошке димензије политике, нагласак је на темељним принципима за про­суђивање датог поретка и политике. Политичка култура састоји од скупа начелнијих ставова о политици и поретку, од принципа из којих се про­цјењује поредак. Овим се полазиштем знатно чвршће него у оквиру класичног схваћања успоставља веза између политичке културе, политичких идентитета и легитимности политичке власти. На крају треће, нагласак је на снази нормативног набоја политичке културе.

Политичка је култура идеална конструкција политичког живота одређе­не заједнице, она је испуњена одређеним смислом. Тај се смисао артикули­ра кроз доминантне политичке традиције мишљења, кроз политички дис­курс у јавном простору, кроз утицаје наслеђених културних образаца, али и кроз утицаје индивидуалних вриједносних и политичких одређења и мотивација. Поље модерне, демократске политичке културе обједињава и слободни и отворени комуникацијски простор промјена и модернизације у којем се преплићу утицаји из спољњег окружења, јавни догађаји и опера­тивне норме, дух јавних установа и приватно искуство актера.

Вриједности и вриједносне оријентације саставни су дио политичке кул­туре, при чему се у узајамном односу вриједности и политичке културе укт­штају на дијалектички начин узајамни утицаји појединца и заједнице, ус­војених културних образаца и захтјева за промјенама, прошлости и будућ­ности, социјализације и аутономне акције.

Драгомир Пантић говори о утицају вриједности на политичку културу у смислу вриједности као диспозиција особности и елемената друштвене свијести становништва, на једној страни, и интегративног карактера и мо­тивацијске снаге вриједности, на другој страни. Он такођер говори о томе да су за политичку културу посебно важне вриједности које потичу од ин­ституција, али да су важне и оне које потичу од индивидуа. Вриједности имају различите функције у животу појединаца, од којих су за политичку културу посебно важне функције прилагођавања јединке социјалној среди-

ни и протективна функција (его-одбрана): политичка култура појединцу осигурава одређене препоруке, захтјеве, водиче, згуснута искуства предака и савременика. Међутим, с друге стране, партиципативна и грађанска политичка култура у модерним демократским земљама остављају појединцу простор за самостално стицање политичких знања и искустава и из чега произилази аутономно креирање властитих одређења, иницијатива и одлука.

Постоје различите подјеле политичке културе на основама критеријума вриједносних оријентација, типова друштвених односа и типова социјализације особности које их генеришу. Постоје различите подјеле политичке културе, а најчешћа је подјела на демократске насупрот аутократских или ауторитарних политичких култура. Подјела политичких култура на основу вриједносне оријентације за модерност, будућност, развој и напредак насупрот оријентације ка очувању традиције, насљеђа прошлости, етаблираног стања ствари у држави и друштву, а у комбинацији са типом односа демократских (егалитарних) или хијерархијских (ауторитарних), као таква може се сматрати као аналитички продуктивна линија разграничења типова политичких култура.

Треба истаћи и то да је поље политичке културе, као и свих модерних друштвених процеса и појава, да увијек представља поље сукоба тенденција традиционализма и модернизацијских процеса, сукоба традиционалне и демократске политичке културе; да је комплексан простор укрштања плурализма културних, нормативних и политичких образаца, квантитативних и квалитативних промјена унутар сваког испољавања политичке културе, као и у међуодносном односу превага, доминације, борбе за превласт различитих модалитета и цивилизацијских достигнућа.

Стање политичке културе и цивилног друштва у БиХ-РС

Све што је до сада наведено у овом раду може се слободно рећи да се односи на друштва која су прије много година прошла кроз период транзиције и сада се налазе на већем степену укупног како економског, политичког, тако и културног развоја уопште. На ком нивоу развоја цивилног друштва и политичке културе налазе друштва у транзицији најбоље својим примјером потврђује РС-БиХ која је само прије неколико година изашла из етно-вјерског рата. Простор РС-БиХ после рата постао је поприште сукоба традиционалног и модерног. гдје су традиционални облик поимања културе налази на један нови низ „нових правила” плуралистичког режима у постдејтонској БиХ, његову стварну или бар декларативну наклоњеност демократским начелима политике на које су се снаге које су учествовале у креирању новог поретка позивале, и још увијек позивају, сламајући политичке форме комунизма. Савремена литература која се бави овом проблемом често потенцира да су друштва у транзицији увијек конфликтна и да

интензитет те конфликтности углавном зависи о спремности и компетентности политичких субјеката у рјешавању или акомодирању онога што је конфликтно. Отуда се могу формулисати следећа питања: да ли је Дејтонски мировни споразум жариште старих или нових политичких конфликта у БиХ?; да ли су политички конфликти посљедица вриједносних оријентација кључних протагониста политичких субјеката?; да ли такви конфликти у БиХ могу да подстичу ангажованост у рјешавању проблема у политичкој пракси ако се на њих гледа само кроз визуру национално-вјерског? Ова питања се чине оправданим јер када се говори о акомодирању/превазилажењу/рјешавању политичких конфликта. Међутим, у теорији политичких конфликта постоје различите контроверзе.

У литератури се говори о више модела за рјешавање политичких конфликта, али највећа диференцијација је између модела „или-или” (који је карактеристичан за метод „бироградске елиминације непожељне стране у друштвеном сукобу”) и модела „и-и” који може да одговара демократском поретку и логици рационалног компромиса.

Модел „и-и” је плодноносан и прихватљив под условом да се друштвене науке, посебно политологија и њена примарна знања не претворе у једну врсту „политичког инжињеринга” која је у служби владајуће или невладајуће групе моћи.

За овај модел карактеристичне су „технике споразумјевања” које су овисне о политичкој култури, култури толеранције и грађанској јавности. За развој ових феномена неопходан је „неауторитаран политички систем” да би спријечило патологизацију и варваризацију политичких сукоба. Имајући у виду чињеницу да су многобројни политички конфликти у БиХ (од првих вишестраначких избора па до данас) углавном завршавали деградацијом и насиљем БиХ друштва, користит ћемо тзв. традиционалистички приступ који на конфликт гледа као на врсту ”патологије” која је наметнута.

Након првих вишестраначких избора у БиХ, на којима су побиједиле националне странке, увиђамо да „принцип већине”, односно „принцип вишестраначке демократије” не мора нужно да функционише. Наиме, недуго након конституисања власти Скупштина СР БиХ постаће мјесто етнополитичког конфликта са чије говорнице су се производили мржња и страх од „другога”, а током чега говор мржње је представљао главни аргумент у рукама актера поменутог времена.

Политичко-историјска егзистенција Босне и Херцеговине постаће кључни идеолошко-политички сукоб, око којег се и данас воде расправе или дискусије опет уз употребу говора мржње и криво тумачење релевантних историјских чињеница. До делегитимизације „старог режима”, са једне стране, дошло је због обнове нормативних принципа грађанства и цивилног друштва, а са друге стране због ескалације негативних политичких традиција и предмодерних политичких сентимената (етницизма). То је у политику унијело „колективистичке, органске и антииндивидуалистичке идеје и

оријентације, а улазак националних и етничких идентитета у политичко поље учинио је сложенијим обликовање базичног консензуса и политике као мирног и рационалног разрјешавања конфликта.” Непостојање базичног консензуса око основног принципа организирања политичке заједнице БиХ-РС између осталих најважнији је политички конфликт у БиХ. У демократском процесу тежити општем, заједничком или јавном добру не значи да сви буду слични једни другима, нити да сви имају исте интересе, односно да се одричу сопствених интереса. Међутим, наше разлике не смију никада бити толико велике да се не можемо сложити о томе шта је најбоље за град-друштво уопште, тј. шта је најбоље за све, а не само за неке. Полазећи од претпоставке да се политичко у БиХ-РС јасно не спознаје, те Смитовим језиком речено, да грађани БиХ-РС нису довољно политички слободни, главна хипотеза гласи: Политичка јавност резонује о политичким конфликтима из визије сужене свијест односно припадности етнонационалном и у тежњи да се с њим идентификује. Таква јавност је у служби режима и као таква не може бити носилац грађанских вриједности, првенствено слободе и једнакости феномена уско везаних за конституцију јавног мнијења и демократије. Теоријска истраживања показују да су питања националног и етничког заправо императив конфликтног у Босни и Херцеговини, те да је вишестраначки плурализам заправо етностраначки плурализам који није ништа друго него лажни политички плуралитет. У јавној сфери постдејтонске Босне и Херцеговине и даље се води политички сукоб у БиХ око територијално-административног и правно-политичког устројства БиХ потписаног у Дејтону. Ово је питање на које етничке јавности реагирају овако: Бошњачка политичка јавност постдејтонске Босне егзистира на тези да је међународна заједница присилила грађане БиХ да прихвате ентитетску подјелу, те да таква структура БиХ нема ни историјског, ни економско-географског оправдања, и да су једино упориште за настајање такве Босне агресије и геноцид. Српска политичка јавност у постдејтонској БиХ сматра да је РС стекла и одржала територијални и легални континуитет од 1992. до данас, те да иста није, као што Бошњаци и Хрвати сматрају, настала Дејтонским мировним споразумом, него је истим потвђена и због тога постојање РС не може бити доведено у питање.

Хрватска политичка јавност сматра да је Дејтонски споразум „отворио” хрватско национално питање тако што је „међунационалне односе уредио на штету хрватског народа”. Незадовољство се покушава ријешити захтјевима за формирање трећег ентитета који би требало „посматрати као логичан, оправдан и праведан програмски циљ хрватског народа у БиХ све докле док је она ентитетски уређена и док у њој постоји РС.” У политички дезоријентисаном систему вриједности овакве центрифугалне, дивергентне, редукване јавности дјелују разарајуће на БиХ-РС, политику уопште и на политичке слободе. Анализа указује и на чињеницу да су БиХ-РС, политичка јавност и политичка култура „изложени” политичким организацијама и политичким институцијама које континуирано освајају простор перцеп-

ције актуалне личне и друштвене ситуације и простор интерпретације тих ситуација. Политичке елите одржавају и повећавају неподударност и раскорак између нормативног и стварног с обзиром да је етнополитика увијек политика мишљења у категоријама пријатељ-непријатељ лидери јавног мнијења, реторичким језиком, и уз помоћ инструментализираног дијела јавности (етнојавности) увијек наново, најчешће од избора до избора, продубљују ове конфликте на штету БиХ грађана. Етнички идентитет је постао примарним политичким идентитетом, а као такав он је редукован јер грађанин своју политичку релеванцију стиче само као припадник ове или оне конституитивне групе, он је истовремено и аполитички идентитет. Наиме, свеукупно политичко сведено је на политиканство које онемогућава конструктивне аранжмане и превазилажење игара у којима један добија само кад други губи. Због тога су економски, културни и најшири друштвени проблеми, као на примјер сиромаштво, у Босни и Херцеговини потпуно безначајни.

Другачије у етнополитичком окружењу и не може бити јер је етнополитика производња перманентне етничке кризе и стања угрожености и то модерним средствима пропаганда потпомогнутим језиком мржње. Због непостојања демократске политичке културе, те компетентне грађанске јавности, етно јавности је данас најалост жариште искључиво политичких принципа као што су етноцентризам, национализам и национални шовинизам. Ријеч је о ауторитарном систему којем је теже доскочити јер се грађанин не јавља као политички субјект.

Етнополитика производи привид расправа, полемике, дискусија замјеном теза тако да се неполитичко представља као политичко. Међутим све то утиче на, континуирану производњу етнополитичке демагогије, посебно помоћ етнополитичарима пружају наклоњени медији. Етнополитички сукоби се воде против демократских институција, са циљем њиховог етницизирања. Однос етничког према индивидуалитету говори да је за етно јавност отвореност заслијепљеност, спремност на споразумијевање капитулација, сукобљавање издаја, а компромис губљење части. Имајући у виду интензитет и усложњеност БиХ конфликта, те степен њихове деструктивности, данас је важније пажњу фокусирати на политичку комуникацију, него исте ријешити. Сличности у етничким групама данас леже у негацијама друге стране, а не у заједничкој основи за успостављањем новог односа. То су негативни идентитети, њихов садржај је испуњен само мржњом према другом.

Политички сукоби у постратној БиХ нису сукоби који су настали због недостатка толеранције укорјењене у нашим етничким културама, већ због увјерљиве моћи елита и институционализирању етничких разлика. Етницизирану сферу политичке комуникацију у БиХ треба деетницизирати јер комуникацијски односи одређују судбину демократије, а тиме и цијелог друштва. „Без минимума симетрије у комуникацијским односима између политичких врхова и друштва, без информацијске и аргументацијске јав-

ности, без потребе и настојања за споразумијевањем у озрачју јавне комуникације нема демократије која заслужује своје име.

Закључак

Политички сукоби у постратној БиХ нису сукоби који су настали због недостатка толеранције укоријењене у нашим етничким културама, већ због увјерљиве моћи елита и институционализирању етничких разлика. Етницизирану сферу политичке комуникацију у БиХ-РС треба деетницизирати јер комуникацијски односи одређују судбину демократије, а тиме и цијелог друштва. Без минимума симетрије у комуникацијским односима између политичких врхова и друштва, без информацијске и аргументацијске јавности, без потребе и настојања за споразумијевањем у озрачју јавне комуникације нема демократије која заслужује своје име.

CIVIL SOCIETY AND POLITICAL CULTURE AS AN ALTERNATIVE TO HATE SPEECH IN THE RS-BiH

Predrag Obrenović, M.A.
**Defendology Center for Security, Sociological and
Criminological Research**
Banja Luka

Summary

The first part of the paper deals with basic theoretical thesis about civil society and political culture, while the second part focuses on the level of social and cultural development of RS-BiH. Only one exclusivims arises from belonging to one ethnical group. It is this exclusivism and stressing of ethnic group and not recognizing other groups that will for a long time influence the development of civil and political culture in RS-BiH.

КУЛТУРНО-ГЕОГРАФСКИ АСПЕКТ ИСТРАЖИВАЊА ГОВОРА МРЖЊЕ НА ЈАВНИМ ПОВРШИНАМА

Кратак научни чланак

УДК 316.647.3/.5:316.344.3

мр Берислав Благојевић¹
Бања Лука

Бранислав Благојевић²
Вања Лука College
Бања Лука

Апстракт: *Културна географија већ скоро пуни вијек постоји као засебна географска дисциплина, нарочито у англосаксонским земљама. Многи културно-географски радови се баве урбано-руралном проблематиком модерног свијета и особинама које карактеришу поједине типове простора. Иако говор мржње на јавним површинама није специфичност која се односи искључиво на БиХ, сматрамо да је важно ова питања сагледати и са овог аспекта. Поруке које се са јавних површина одашиљу у јавност понекад једнако утичу на свијест људи као и поруке које се одашиљу путем медија. У том смислу, потребно је урбаном пејзажу приступити као јединственом медијском простору, а узроке и последице ове проблематике истражити што детаљније, користећи мултидисциплинарни приступ којим доминира културна географија.*

Кључне ријечи: *културна географија, говор мржње, нетолеранција, графити, јавни простор*

¹ мр Берислав Благојевић, Цара Лазара 21, 78000 Бања Лука, Босна и Херцеговина
berislav.blagojevic@gmail.com

² Бранислав Благојевић, Вања Лука College, Милоша Обилића 30, 78000 Бања Лука, Босна и Херцеговина

Уводна разматрања

Истраживање културног пејзажа данас захтијева комплексан мултидисциплинарни приступ који одговара сложености пејзажа и порука које он одашиље. Поред психологије, социологије, политичких и других наука, у тумачењу појава у културном пејзажу предњаче географске дисциплине – урбана географија, политичка географија, социјална и бихејвиорална географија и нарочито културна географија (Благојевић, Б. и Р. Тошић, 2008). Савремено проучавање културног пејзажа се не односи само на дескрипцију неког мјеста, његовог облика или структуре, као што је то раније био случај са традиционалном англосаксонском културно-географском школом и српском антропогеографском школом. Поред морфологије мјеста, културна географија се данас бави друштвеним и културним значењем појава у простору, односно у пејзажу (Mitchell, D., 1994). Пејзаж, према културно-географским схватањима и истраживањима, активно утјеловљује друштвене односе који судјелују у његовом стварању. Пејзаж је у свим својим смисловима „и исход и медиј друштвених односа, и резултат и улазна вриједност специфичних односа продукције и репродукције” (Mitchell, D., 2008). Културни пејзаж у Босни и Херцеговини без сумње представља репрезентацију територијалности, етничког идентитета и идеологија, односно, одраз преовлађујућих друштвених односа. Границе, идентитет, територијалност, идеологија, све је то садржано у пејзажу, односно, на јавним просторима који у овом смислу могу да послуже не само као медији за одашиљање порука, већ и као демаркационе линије које наглашавају дихотомију „ми”-„они” (Благојевић, Б., 2007; Сиблеу, Д., 2008). Пејзаж је у том смислу испуњен порукама које истичу националну припадност и идентитет, порукама, које су неријетко пријетеће, непријатељске или у блажем облику нетолерантне. Иако постоје бројни примјери оваквих порука на јавним површинама (гробља, религијски објекти, називи улица, споменици и друго), ми ћемо се у овом раду фокусирати прије свега на графите као специфичан облик одашиљања порука у пејзажу.

Поруке у културном пејзажу

Постоје различите поруке са којима се свакодневно сусрећемо у културном пејзажу као што су различити објекти, заставе, путокази и табле са називима улица и мјеста. У Босни и Херцеговини се овим порукама до сада није придавала довољна пажња, иако су оне понекад врло упадљиве и очигледне. Примјер (етничког) ривалитета у културном пејзажу, са јасном и очигледном поруком, представљају религијски објекти у Мостару (слика 1).

Графити се, као посебан феномен у пејзажу, проучавају у различитим наукама већ дуже вријеме (видјети, на примјер, Cook, E.A., Dutcher, L.W., Hargrove, S.M., and Stocker, T.L., 1972; Goheen, P.G., 1998). До сада, међутим,

није било много истраживања ових порука и тумачења њиховог општег значаја за друштвене односе у Босни и Херцеговини. У оквиру политичке географије, графитима као значајним „порукама” у Босни и Херцеговини бавио се Jeffrey (Jeffrey, A., 2006; слике 2 и 3). Осталим промјенама у културном пејзажу које се односе на употребу јавних површина као медија за одашиљање увредљивих, нетолерантних и/или националистичких порука научници су се такође ријетко бавили. Најчешћи примјери којима су се научници бавили су промјене назива улица и употреба писма. Значење промјене назива улица је истраживано у Сарајеву (Robinson, G.M., Engelstoft, S. and Pobjic, A., 2001) и Дистрикту Брчко (Jeffrey, A., 2006), те уопште као појава која је услиједила након распада Југославије (Гоати, В., 1997). Јеффри се у наведеном раду осврнуо и на употребу ћириличног и латиничног писма на путоказима и на таблама на којима су исписани називи и бројеви улица. Неки аутори као што су G. Toal i C. Dahlman (2006) су се дотакли и питања споменика као објеката на јавним површинама који могу да представљају увредљиве, провокативне и нетолерантне поруке (Toal, G. and C. Dahlman, 2006).

Сл. 1 – Крст на брду Хум висине 33 метра, Мостар (извор: Wikipedia)

Сл. 2 – Графити у Брчком, 2002

Сл. 3 – Графит на бунару у
Буквику, 2003

(извор: Jeffrey, A., 2006)

Детаљнија истраживања или опширнија евиденција оваквих појава у културном пејзажу Босне и Херцеговине, колико је ауторима познато, нису спровођени. Битно је уочити да се, са културно-географског аспекта, готово сви јавни простори користе у ове сврхе. Поруке које се јављају на јавним површинама могли бисмо условно подијелити на:

- Символичко-националистичке – које за циљ имају потврду доминације једног националног колективитета на неком простору, односно, територијалну демаркацију одређеног етнички хомогеног простора;
- Нетолерантне и увредљиве – које су упућене припадницима других, често мањинских, народа на неком геопростору;
- Непријатељске и пријетеће – које се најчешће могу видјети у облику графита на разним објектима.

Важно је истаћи да се овакве поруке не јављају искључиво у урбаним или етнички хомогеним срединама, јер је њихова појавност честа и у етнички хетерогеним и руралним пејзажима (слика 4).

Сл. 4 – Порука у руралном пејзажу; пут
Прњавор-Станари-Добој (извор: Б. Благојевић, 2009)

Све ове поруке је могуће протумачити као говор мржње и то прије свега говор мржње који је заснован на национализму. С обзиром да су национализми у Босни и Херцеговини уско повезани са вјерском припадношћу, не чуди да се путем вјерских објеката често шаље одговарајућа порука. Један од примјера је, рецимо, споменик погинулим хрватским војницима у Модрану код Модриче, које је од стране Срба у овој општини окарактерисано као провокативно и увредљиво (Теофиловић, Б., 2008; слика 5).

Сл. 5 – Споменик у облику слова „У” (извор: Глас Српске, 2008)

Понекад се увредљивим и провокативним сматрају и одређене поруке које су у основи симболичне, али у Босни и Херцеговини у којој владају сложени међунационални односи и овакве поруке добијају значајну медијску пажњу, тумачења и реакције. Фарбање сарајевских тротоара у зелену боју (слика 6.), тако је било тумачено као провокација од стране Бошњака и порука осталим народима да је Сарајево моноетнички град (Домазет, Ж., 2008).

Сл. 6 – Зелени сарајевски тротоари (извор: www.sarajevo-x.com)

Примјер говора мржње, односно исказивања нетолерантности, представља и догађај који се десио у септембру 2008. године када су на подручју општина Мостар и Чапљина оштећени многобројни саобраћајни знакови на којима су ћирилични називи префарбани црним спрејом. Уништавање саобраћајних знакова се наставило и у 2009. години, а највише је оштећених знакова у општини Чапљина. Примјетан је и пораст уништавања знакова у Републици Српској и то оних на којима пише „Добро дошли у РС” (Интермезо, 2009).

Као што је могуће примјетити из наведених примјера, постоје различити начини употребе јавних простора како би се одаслала жељена порука. Културни пејзаж Босне и Херцеговине је испуњен оваквим порукама, од којих је већина дјело индивидуалаца, али има и оних иза којих стоје одлуке власти, институција или организација (примјер зелених тротоара у Сарајеву, или изградње споменика у Модрану). Графити су, међутим, најчешћи примјери говора мржње и порука које се одашиљу путем јавних површина, па им сходно томе треба посветити посебну пажњу.

Графити, млади и говор мржње

Графити су уобичајена појава у урбаним срединама широм свијета и служе да би се одаслала одређена порука, приврженост некој идеји, идеологији, или да би се испољиле одговарајуће умјетничке тежње или ставови (Абел, Е., анд Б. Буцклеу 1977; Јацксон, П., 1989). У Босни и Херцеговини, они се веома често користе да би се у јавност послале поруке мржње. Неки графити су исписани на врло видним мјестима гдје постоји велика дневна флукуација становништва, што имплицира да су намијењени значајном броју људи и да на неки начин имају функцију мас медија (слика 7). Са друге стране, постоје и они графити који су циљано исписани на одређене објекте. Ови графити нису толико видљиви, али су „адресирани” и имају јасну поруку (слика 8). Честа је појава увредљивих и пријетећих графита у повратничким насељима, на приватним кућама, те на гробљима и богомољама.

Сл. 7 – Графит у прометној улици Цара Лазара у Бањалуци (Извор: Б. Благојевић, 2009)

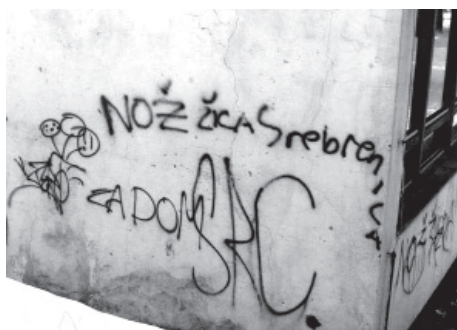
Сл. 8 – Увредљиви графити на згради Меџлиса ИВЗ у Бањалуци (извор: Б. Благојевић, 2009)

За обим и сврху овог рада било би превише да се осврћемо на све графите које можемо видјети сами или о којима нас обавјештавају медији. Ипак, треба се осврнути на одређене графите и то не само због њиховог садржаја, већ и због мјеста на којима се јављају. Графит „Србе на врбе” је 2008. године био исписан неколико пута у повратничком селу Чељево, општина Чапљи-

на и то на зидовима, саобраћајним знаковима и дрвећу. Исте године, у селу Доњи Рахић код Брчког, на асфалтном путу је исписано велико слово „У” са иницијалима Анте Павелића. На три српске повратничке куће у селу Врапчићи код Мостара, 2009. године су исписани графити „Маму вам српску”, док је графитима „НДХ” и „У” оскрнављено бошњачко гробље Мали харем у Врбањи, Бањалука (слика 9). У посљедње вријеме је забиљежен забрињавајући пораст увредљивих графита на културним и образовним установама као што су Дом културе у Ливну, Средња Мјешовита школа у Горњем Вакуфу/Ускопљу („Нож-жица-Сребреница”), Средња школа у Санском Мосту („Убиј Србина”) и Основна школа Мухсин Ризвић у Фојници (слика 10). Такође, евидентирани су и антисемитски графити, као на примјер онај на фасади Јеврејског културног центра „Храм мира” у Видовданској улици у Добоју, гдје је исписан графит „Смрт Јеврејима”.

Сл. 9 – Графити на гробљу
(извор: Независне новине, 2009)

Сл. 10 – Графити на
школи у Фојници
(извор: www.fojnica.ba)

Списак оваквих и сличних графита је веома дугачак и због тога се овој проблематици мора прићи са много више пажње. Графити нису само натписи на зидовима. То су поруке, увредљиве и углавном испуњене мржњом, поруке које испишују млади. Упркос томе што, колико је ауторима познато, не постоје истраживања о старосној доби особа која испишују графите, са великом сигурношћу можемо тврдити да је ријеч о младим људима, најчешће малолетницима. Логично питање које се намеће јесте откуда толико мржње и националистичке острашћености код младих од којих већина није ни упамтила посљедњи рат на простору Босне и Херцеговине. Одговорност треба тражити у послеријатном свакодневном истицању национализма, „баналних национализма” како их назива Билиг (Биллиг, М., 1995), а који су присутни у кругу породице, донекле и у процесу наставе, у медијима, у претјераном истицању националних симбола и у константној политизацији националних питања и проблема у Босни и Херцеговини. Резултати национализма у Босни и Херцеговини нису само тешка разарања,

етничка хомогенизација народа на „њиховим” просторима неријетко праћена ксенофобијом и етноцентризмом, убијања, пљачкања, протјеривања, економска и еколошка деградација. Национализам у Босни и Херцеговини је оставио дубоко подијељено друштво, прије свега по етничком и вјерском принципу, обухватајући у већој или мањој мјери све старосне, образовне и друге демогеографске структуре становништва. Посљедица оваквих тенденција је и све већа раширеност говора мржње код младих, који своје ставове репродукују путем увредљивих графита. Забрињавајућа је чињеница да се овакав вид изражавања говора мржње јавља код оне популације која треба да осигура мирну и просперитетну будућност Босне и Херцеговине. Нека истраживања која су вршена протеклих година потврдила су постојање стереотипа (који се често појављују у виду графита), те изражене етничке дистанце. На основу резултата једног оваквог истраживања, Срђан Пухало закључује: „Резултати нам показују да су Бошњаци, Хрвати и Срби у Босни и Херцеговини, много више спремни да живе једни поред других него једни са другима.” Одбијање било каквог интимнијег односа са припадником других народа, јасно нам показује колико су ова три народа међусобно подијељена. Покушај успостављања блиских односа са припадником другог народа у овим срединама наилазиће на осуде, презир и одбацивање” (Пухало С., 2003). Истраживање из 2006. године о етничким дистанцама на три универзитета у Босни и Херцеговини (Универзитету у Бањој Луци са највећим бројем студената српске националности, Универзитету у Сарајеву са најбројнијим бошњачким студентима и Свеучилишту у Мостару гдје су најбројнији студенти хрватске националности) показало је још једном колико је национализам подијелио друштво у Босни и Херцеговини. Изузетно забрињавајућа је чињеница да студенти, „академски грађани” и млади људи који би у скорој будућности требали водити ову државу, имају веома велику етничку дистанцу према припадницима других народа (опширније видјети Пухало, С., 2006).

Закључак

Проблематици истраживања говора мржње у културном пејзажу у будућности треба посветити више пажње и то из више разлога. Поруке које се на овај начин упућују јавности су најчешће много трајније од оних које јавност добија преко класичних медија. Са друге стране, ефекти ових порука дјелују крајње негативно на повратак, саживот, помирење и мултикултуралност. Такође, говор мржње који се јавља на јавним површинама у виду графита треба схватити као сваки други говор мржње који се јавља у медијима, јер културни пејзаж представља медиј који даје слику о нама и чији се утицај у подражавању свакодневног национализма не смије подцијенити. Графите као написе по разним објектима у овом смислу не треба посматрати тек као обичне „жврљотине”, већ као одраз размишљања младих

људи и њихове представе о „другима” коју су стекли у кругу породице, у току образовања и путем медија. Све ово упућује на закључак да се ради о веома озбиљној проблематици коју је неопходно мултидисциплинарно анализирати, укључујући при томе и културно-географски аспект.

Литература

1. Abel, E., and B. Buckley (1977): *The Handwriting on the Wall: Toward a Sociology and Psychology of Graffiti*, Greenwood Press, Westpoint.
2. Billig, M. (1995): *Banal Nationalism*, Sage Publications, London.
3. Благојевић, Б. (2007): *Истраживање територија и територијалности у савременој географској науци*, Гласник Географског друштва Републике Српске, свеска 11, Бањалука, стр. 102-111.
4. Благојевић, Б. и Р. Тошић (2008): *Концепти и савремене технологије у културно-географским истраживањима*, Гласник Географског друштва Републике Српске, свеска 12, Бањалука, стр. 247-257.
5. Cook, E.A., Dutcher, L.W., Hargrove, S.M., and Stocker, T.L. (1972): *Social analysis of graffiti*, The Journal of American Folklore, 85, pp. 356-366.
6. Домазет, Ж., (2008): *Зелена боја, порука нетолеранције*, Глас Српске, 18. август 2008, стр.5.
7. Goati, V. (1997): *The impact of parliamentary democracy on ethnic relations in Yugoslavia, 1989-1995*, u Ethnic conflict management – the case of Yugoslavia, edited by Dušan Janjić, Longo Editore Ravenna, pp. 53-93.
8. Goheen, P.G. (1998): *Public space and the geography of the modern city*, Progress in Human Geography, 22, 479-496.
9. Intermezzo (2009): *Највише оштећених знакова у Чапљини*, 22. август 2009. доступно на: http://www.intermezzo.ba/latn/?page=4&kat=2&vije_st=29308
10. Jackson, P. (1989): *Maps of Meaning: An Introduction to Cultural Geography*, Winchester, London.
11. Jeffrey, A. (2006): *Building state capacity in post-conflict Bosnia and Herzegovina: The case of Brčko District*, Political Geography, 25, pp. 203-227.
12. Mitchell, D. (1994): *Landscape and surplus value: the making of the ordinary in Brentwood, California*, Environment and Planning D: Society and Space, 12, pp. 7-30.
13. Mitchell, D. (2008): *Krajolik*, u zborniku *Kulturna geografija – kritički rječnik ključnih pojmova*, Disput, Zagreb, str. 81-90.
14. Пухало, С. (2003): *Етничка дистанца грађана Републике Српске и Федерације БиХ према народима бивше СФРЈ*, Психологија, Вол. 36 (2), стр. 141-156.
15. Пухало, С. (2006): *Национална свијест и перцепција национализма на факултетима у Босни и Херцеговини*, Fridrih Ebert Stiftung, Бања Лука.

16. Robinson, G.M., Engelstoft, S. and Pobric, A. (2001): *Remaking Sarajevo: Bosnian nationalism after the Dayton Accord*, Political Geography, 20, pp. 957-980.
17. Сиблеу, Д. (2008): *Приватно и јавно*, у зборнику Културна географија – критички рјечник кључних појмова, Диспут, Загреб, стр. 207-212.
18. Теофиловић, Б. (2008): *Инспекција надлежна за „У” споменик*, Глас Српске, 15. август 2008, стр. 5.
19. Toal, G. and C. Dahlman (2006): *The „West Bank of the Drina”: land allocations and ethnic engineering in Republika Srpska*, Transitions, Institute of British Geographers, NS 31, pp. 304-322.

CULTURAL – GEOGRAPHICAL ASPECT OF RESEARCH OF HATE MESSAGES IN PUBLIC PLACES

Berislav Blagojević, M.A.
Banja Luka

Branislav Blagojević
Banja Luka College
Banja Luka

Summary

Cultural geography has existed as a separate geographic discipline for almost a century, particularly in Anglo-Saxon countries. Many studies in cultural geography deal with urban – rural problems of the modern world and particulars that characterize certain types of space. Although hate speech in public places does not specifically relate to Bosnia and Herzegovina, we believe it is important to study this issue from that angle as well. Messages transmitted from public surfaces sometimes have equal impact to the consciousness of people as messages transmitted through media. In that sense, urban landscape has to be approached as a unique media space, while causes and consequences of these phenomena should be researched in depth, using a multidisciplinary approach in which cultural geography is dominating.

Key words: *cultural geography, hate speech, intolerance, graffiti, public space*

НАЦИОНАЛНА И ВЈЕРСКА МРЖЊА – ИМПЛИКАЦИЈЕ НА ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКУ СИТУАЦИЈУ У БИХ

Кратак научни чланак

УДК 316.647:323.12/.14

мр Дијана Граховац
Универзитет за пословне студије
Бања Лука

Апстракт: Сва значајнија обиљежја менталитета људи на нашим просторима би се могла сажети кроз емоцију. Дубоку емоцију која је присутна у свему, у свакодневној импресији обичног дана за обичног човјека. Увијек се нађе разлог за неку изражену емоцију: чекање испред шалтера гдје сви постану нервозни, кивни једни на друге, као ‘запета’ пушка, гдје само неугодан поглед може изазвати бујицу страсти и негативних емоција, лоше оцјене дјецe у школи, тежак дан на послу, кашњење личног дохотка, изгубљена утакмица тима за који навијамо. И тако постоји безброј ситних разлога који нас „бацају” у бујицу негативних страсти, ирационалног изљева патолошких емоција и неурачунљивих реакција. А шта је онда са крупнијим проблемима? Ако нас безазлени поводи тако потакну на изљеве неурачунљивог гњева, колико је онда та емоција јача са питањем опстанка народа? Да ли смо осуђеници сопствених страхова и неисказаног незадовољства, који се врло лако покрену? Да ли смо заробљеници манипулације народних маса? Колика је наша одговорност сопственог одабира? Има ли уопште оправдања? Најлакше и најједноставније је мрзити све што је другачије, мрзити све оно што нам други кажу да треба да мрзимо, а ми једва дочекамо да из нас покуљају све гомиле бијеса и мржње које се можда, на овим просторима, генетски преносе.

Кључне ријечи: националност, религија, вјера, мржња

Увод

Очување националног идентитета је једно од кључних питања којима је заокупљен сваки народ. Његовање културних и националних традиција етничких група, требало би доприносити укупном квалитету, разноликости и богатству културног простора у некој заједници. Свака култура јесте јединствена, карактеристична категорија, а мултикултуралност је предност у развоју сваке од њих. Јер, ако се одбија дијалог са другим културама, одбија се свака могућност да се научи нешто ново и да се, на тај начин, обогати сопствена култура. Поштовање различитости у културној традицији је оптимални начин за очување култура свих који живе на овим просторима. Али у заједницама са конфликтним искуством и поремећеном етничком толеранцијом, мањинске различитости и право на његовање националног идентитета путем властите културе, образовања и језика, често умјесто да буду фактори међусобног обогаћивања и зближавања постају фактор ирационалних подјела, препрека и неразумијевања. Овдје смо свједоци праксе како се различитости у сфери културе, науке, образовања, а нарочито питања националне, етничке и вјерске припадности, менталитета и традиције, користе у негативне сврхе, продубљивања јаза, умјесто разумијевања и зближавања. Сва та ирационалност је најчешће пропраћена трагичним посљедицама. Сувишно је истицати да таква наопака и несрећна пракса значајно погађа Босну и Херцеговину. Хармонични односи у једној мултикултуралној средини се изграђују, надограђују вијековима, међутим, колико су они заправо крхки показало се на драматичан начин на овим просторима у неколико наврата.

А ми смо стално живјели на овим просторима, гдје смо од давнина долазили у контакт с другим народима и културама, па знамо да нисмо овакви једини на свијету. Али, у склопу нашег вјековног менталитета, само је потребно наћи повод за негативно понашање према било чему, па да нам се „отвори видик” предмета и узрока нашег дубоког незадовољства, а ми ћемо, онда свом силином којом смо способни да се „обрушимо” на то. Само је потребно убацити кост међу вукове, а вукови ће сами даље да се покољу, пуно крволочније него што би то учинио неко мимо њих. Да ли ћемо остати вукови још неколико вијекова? Или ћемо наше будуће нараштаје почети васпитавати у духу толеранције и једноставно људскости?

Религија и национални идентитет

У посљедних двадесет година религија је имала доминантну улогу у друштвеном животу Босне и Херцеговине. То је било вријеме инфилтрације религије у све сфере живота, а нарочито у политику. Утицај религије је огроман. Питање је, међутим, да ли је политика манипулисала религијом, или је религија имала доминантну улогу у креирање политике? Но, без обзира да ли политика манипулише религијом или религија политиком чињеница је да се оне у потпуности преплићу и да их је тешко раздвојити,

што је врло опасно за мултинационалне државе као што је Босна и Херцеговина. Широко је распрострањена пракса, у цијелој Босни и Херцеговини, да се вјерски објекти и вјерски обреди користе као својеврсна политичка сцена одакле се шаљу врло јасне поруке грађанима за кога треба гласати. И ту се опет враћамо на ону узајамну повезаност између политичких партија, које најчешће имају и етнички предзнак, и религијских заједница. Уобичајено је на овим просторима да се учење о својој религији темељи на негирању, ниподаштавању и обезвријеђивању других религија.

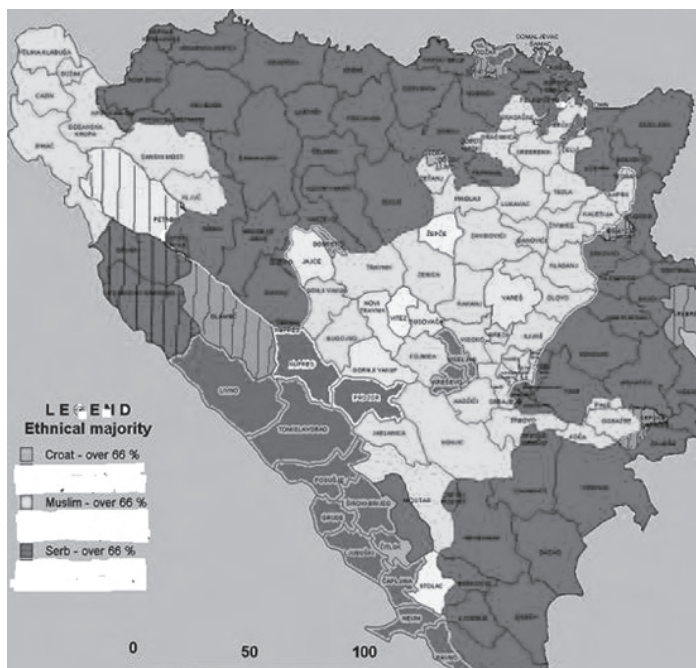
Сопствена се религија приказује као нешто што припада историји, традицији, цивилизацији, култури, нешто што је морално, свијетло, добро, док се о туђој вјери говори као о нечему што је прљаво, некултурно, неприродно. Таква врста индоктринације неће донијети ништа добро младим људима. Она ће их дубоко унесрећити и духовно осиромашити, начинити од њих нетолерантне особе, спремне да продубљују јаз. Дубоко треба да нас забрине чињеница да израстају нове генерације са крајње радикалним, екстремним ставовима. Национални политичари и идеолози у БиХ се позивају на своју религију као на темељ своје политике и на подршку коју им пружају вјерске заједнице. На тај начин национални политичари стављају религију у службу политике. Стога вјерски лидери имају одговорност да спријече злоупотребу вјере у политичке сврхе. Уколико вјерски лидери нису довољно одговорни и свјесни ове опасности, могу да постану и несвјесно оруђе политичких и војних кругова што доводи до рата, страдања и уништавања људи. Узрок овакве ситуације лежи у чињеници да су сви народи на овим просторима свој национални идентитет поистовјетили са религијским. Па се подразумејива, ако сте Хрват- да сте аутоматски католик, ако сте Србин- да сте сигурно православцац и ако сте Бошњак- да сте муслиман. На тај начин је сваки етнички проблем на овим просторима одређен и религиозно. Ако на то све додамо, претходно поменути, изражено емотиван менталитет на овим просторима и пријетњу нестанка народа на овим просторима, коју су сви политичари користили као непресушни извор манипулације становништва и утабаног пута ка власти, добијамо сирову мржњу потковану жељом за промјену и идеологијом.

Специфичност овога простора је да су у формирању националног идентитета велику улогу имале религије, што је, нажалост отворило могућност и на крају довело до тога да се вјерски идентитет потврђује национализмом и националном мржњом. Оно што се у БиХ догодило може се окарактеризирати као тешка злоупотреба вјере у корист политичких циљева, што није никаква новост на овим просторима, јер ако се осврнемо уназад видјећемо да су најкрвавији сукоби били инспирирани и обојени религијским емоцијама. Напросто, вјерске емоције су такве да је њима најлакше манипулисати, а у кризним временима оне служе за хомогенизацију нација и народа и таква злоупотреба је врло учинковита. Преклапање националног и вјерског идентитета, додатно усложњава цјелокупну политичку климу. Религија треба да је одвојена од државе, али религија не смије бити маргинализирана из друштва. То је људска потреба и ако својим универзалним вриједнос-

тима може помоћу у успостави мира, напретка у друштву, онда то треба и искористити.

Као што је видљиво из слиједеће мапе, тренутна етничка мапа већинских народа у БиХ је врло хомогена по регионима. То је реалност која ослабава ситуацију да су народи на овим просторима далеко од жеље за једничким сувиживотом. Још увијек је присутан страх од угрожавања виталног интереса, који политичари и даље здушно подгријавају, јер им је то пут до сигурних гласова. Млади нараштаји живе и одрастају у више-мање једнонационалним срединама и не познају другачије, не сусрећу се са различитостима нити их прихватају. С друге стране, имамо политичаре који путују из једног ентитета у други јер су чланови политичких тијела у другом ентитету. Како ће такви политичари бити заговорници за толеранцију и помирење, а нису спремни пружити примјер? Ако се осврнемо на чињеницу да само упознавање и прихватање другачијег води ка толеранцији, онда смо свјесни да смо далеко од тога. Да ли ћемо остати заробљеници примитивног балканског менталитета, сталних сукоба и нетрпељивости, желимо ли и да наредне генерације буду заробљеници тога и учествују у сукобима, које је врло лако изазвати у таквој ситуацији? То су питања на која свако од нас треба да да сопствени одговор и стане иза њега, по цијену да буде изопштен из окружења.

Етничка мапа БиХ

извор: Агенција за статистику БиХ, БХАС

Образовање и национални идентитет у БиХ

Већина школа је једнонационална тако да је сегрегација основно обиљежје образовања у БиХ. Ученицима се нуде различити програми са етничком нотацијом. Ученици по правилу уче само један језик, а садржаји уџбеника их не упућују на толеранцију, међусобно уважавање и поштовање и на упознавање других народа и култура. Посебно је изражено постојање „двју школа под једним кровом” у којима су дјеца различите националности физички одвојена, похађају наставу у различитим терминима и понегдје улазе у школу на два различита улаза.

Настава се одвија на само једном језику. Иако су властима упућене препоруке да би јавне школе морале бити организоване као мултикултуралне, вишејезичне, отворене и инклузивне, то практично није заживјело. Школе треба да представљају мјесто за почетак борбе против искључивости, нетолеранције и језика мржње. А на овакав начин школовања и одвајања добијамо само младе спремне на сукоб и нетолеранцију. И сваки покушај заједничких активности брзо пропада, јер и они који би хтјели бити неоптерећени етничким сукобима на овим просторима, бивају осуђени у сопственим срединама. Позитиван однос према другим народима остаје у сфери појединачних случајева, родбинских веза и сл. Таквим односом у школама, на улици ћемо добити мржњу. Наравно, да уз све наведено требамо додати и лошу економску ситуацију, која додатно усложњава проблем. Млади кадрови не могу да нађу посао, стопа незапослености се креће и до 45%, па су младе генерације изфрустриране, без могућности рада и обезбјеђивања egzистенције и на тај начин смо већ добили незадовољне особе, пуне агресивности, које је врло лако идеолошки „врбовати” и окренути сво то незадовољство у политичке сврхе.

Друштвено-економска ситуација

Дезинтеграција бивше Југославије праћена ратним сукобима (1991-1995) указала је на сву комплексност националних односа у Босни и Херцеговини. Као изразита мултинационална средина и гранично подручје, како у националном, тако и у вјерском погледу, Босна и Херцеговина, тачније њени становници поднијели су највећу жртву распада Југославије. У последњој деценији XX века број становника у смањен је за више од милион, а ратним дејствима уништена су, како материјална добра и привреда Босне и Херцеговине, тако и културна баштина (споменици културе, џамије, католичке и православне цркве и манастири). Проблем успостављања функционалне заједничке државе у новим етничким оквирима и успостављање дијалога и толеранције између недавно сукобљених народа, представља изазов за сваког који се бави међунационалним односима. Истраживања националне самоидентификације, етничких предрасуда, социјалне (ет-

ничке) дистанце, стања и перспективе међунационалних односа у друштву, могу пружити основу за превазилажење посљедица идентитетских сукоба на простору БиХ и успостављање стабилног и дугорочног мира и међунационалне толеранције.

Општа друштвена криза условљава кризу идентитета, а у условима угрожености човјек се окреће националном и религијском идентитету као нечему што ће га очувати у заједници. Диференцијација друштва, првенствено заснована на националним разликама, нужно је водила конфликтима, антагонизму интереса националних група, а конфликти су, опет, повећавали националну хомогенизацију. Анализирајући улогу политичких „заступника националних интереса”, њихових аспирација, преговора и договора, увиђамо сву комплексност различитих облика националне идентификације која је постојала код припадника сва три идентитета. Рат свих против свих и општа конфузија која је завладала у Босни и Херцеговини увукла је у националистички вртлог све друштвене слојеве и институције. Након рата, створена је независна, заједничка држава која треба омогућити народима у Босни и Херцеговини да живе ‘на свој начин’, у својој различитости, а не да их укида.

Политичка сцена

У политичкој сфери и дјеловању актера политичког живота у БиХ евидентне су нетрпељивости, вербалне увреде и непоштовање основних моралних и етичких начела, непоштовања људских права и кориштење рјечника који је далеко од адекватног. Цјелокупни политички живот у БиХ представља, заиста, сцену, али могли би рећи позоришну. Оно што свакодневно можемо чути од стране наших политичара је јак језик мржње који не јењава цијелих 20 година из национално/религијско/политичких редова. И након сталног „храњења” ионако осјетљиве циљне групе, нереди и деструкција су прилично срачунат резултат који доноси гласове. Политичари не прихватају никакву одговорност за поступке што је веома опасно и крајње је вријеме да се таква политичка пракса заустави. Само да ли имамо снаге да сви кренемо ка напретку, или ћемо остати затвореници манипулације националним интересима? Имамо ли храбрости одупријети се и понијети терет одговорности које то носи? Да ли смо свјесни да с о подједнако учесници свега тога, јер не осуђујемо и не бунимо се? Па ћемо, на крају, рећи ‘криви су политичари’. Гдје је граница одговорности? Национална нетрпељивост у БиХ учествује у спирали најновијег насиља и сукоба, који су се са политичког пренијели и на спортски терен.

Наше друштво већ одавно трпи посљедице, само је питање колико ће бити тих драстичних примјера, колико људи треба да изгуби живот у трамвају, кафићу, на улици, или стадиону, да би се домаћи политичари, одговорни за цјелокупно стање у друштву, забринули. Насиље је постало свакодне-

вица у БиХ. Проблем је, међутим, што тек кад неко изгуби живот, или дође до масовне туче, јавност донекле реагује. Затровани смо „високом политиком” па мање бринемо о много важнијим стварима, како васпитавамо дјецу, ко учи нашу дјецу, где излазе, какви су модели понашања које им упућују наши политичари, какве су поруке које им прослеђују? Проблеми у БиХ се само проширују и национална нетрпељивост се преселила на младе нараштаје. Политичари користе говор мржње као средство манипулације, као пропагандну технику за прикупљање гласова. Да ли у подијељеној БиХ треба приказивати другога, неистомишљеника, онога из другог ентитета у таквом свјетлу да је његова различитост и ниво његових идеја толико непременостив да људе систематским притисцима треба увјерити у шта? У идеју да није могућ никакав облик коегзистирања. Зашто? Када погледамо по развијеним земљама сви се на сваком кораку извињавају, пардонирају, осмјехују. А наши политичари само гледају да другога сиктеришу, да би показали своју надмоћ.

Говор мржње

Када говоримо о говору мржње, можемо га посматрати и описати из различитих углова. Један угао је лингвистички. То су специфичне ријечи, изрази, називи и имена и реченичне конструкције које се користе у говору. Такве ријечи су, на примјер, ружна и погрдна имена утемељена на наводној особини које се особи приписују због припадности некој друштвеној заједници, групи или идеји, и која (често у вокативу) квалификују особу или групу којој су упућена, понижавајуће и увредљиво. Дакле, лингвистички гледано, језик мржње су изрази ругања особи због њене припадности одређеној групи, заједници или идеји (раса, пол, националност, вјера, сексуално одређење, идеолошко одређење). То су ријечи које одређеној групи приписују неку негативну особину; које етикетирају, клевећу, куну или исмијавају одређену друштвену групу и недвосмислено понижавају особу која припада тој групи. Поред ријечи које етикетирају особу, квалификују и ругају јој се на основу припадности, говор мржње се манифестује и (углавном) неутемељеним тврдњама које, директно или индиректно, некој друштвеној групи, односно особи која припада тој групи, приписују неку негативност.

Осим тврдњи, чести су и говорни чиновни попут пријетњи, који могу бити и прикривени у облику обећања, условљавања и уцјењивања. Други угао из којег се може посматрати и описати језик мржње је комуниколошки. Такав приступ претпоставља постојање специфичне намјере говорника садржане у поруци коју упућује. Ако је намјеровано значење поруке да стигматизује, повриједи или понизи особу на основу њене припадности некој групи, заједници или идеји, онда се и такве поруке могу сматрати језиком мржње.

У препоруци Вијећа Европе о „говору мржње” (Но. Р (97) 20) из 1997. године, Министарско вијеће ове институције за потребе овог документа дефинисало је „говор мржње” као „све облике изражавања који шире, потичу, промовишу или оправдавају расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам и друге облике мржње темељене на нетолеранцији, укључујући и нетолеранцију изражену агресивним национализмом и етноцентризмом, дискриминацијом или непријатељством према мањинама, имигрантима или људима имигрантског поријекла.”

Врло важан и широко прихваћен угао гледања, односно критериј за објашњење говора мржње је садржан у емоционалним посљедицама таквог говора. Можемо га назвати психолошким. Овакав приступ објашњава говор мржње као онај говор који саговорника квалификује на основу његове припадности (или не припадности) групи и таквим квалификацијама код њега, односно код особа којима је упућен, изазива страх, зебњу, nelaгоду или љутњу. Такав говор, у одређеном друштвеном контексту, често заговара и неједнакост или подређеност једне групе или члана неке друштвене групе или заједнице у односу на друге, те нетрпељивост и мржњу према појединцу или групи, а некад је и позив на освету и насиље према појединцу или групи. Говор мржње код прималаца поруке изазива страх, али често и презир, мржњу и бијес према пошиљаоцима порука и зато је говор мржње често рецепт за друштвени сукоб, било симболички или физички. У том смислу, говор мржње се посматра и као средство за подстицање или изазивање друштвених сукоба. Говором мржње се највише манипулише необразованим, неуким и неупућеним особама.

Говор мржње у том смислу можемо посматрати и као пропагандну технику. Говор мржње у друштву и медијима, као основно средство манипулисања људима, озбиљно нарушава процесе успостављања демократских начела, стабилизације и трајног мира у БиХ. Пропагандисти користе на првом мјесту информативне медије, односно људску потребу за информацијом која је нарочито наглашена у несигурним временима. Људима једноставно треба информација у коју ће лако повјеровати, и која ће доћи од извора којем могу вјеровати.

Кажу да је злочин почињен ријечима јако тешко доказати. Ову фразу користе сви они који тврде да је то разлог зашто до сада нити један пропагандиста није кажњен, иако постоје законски оквири, у домаћем, али и међународном праву, који омогућавају санкције за оне који хушкају на мржњу и рат. Код нас, починиоци ових злочина на крају бивају награђени. Освајају гласове на изборима, долазе на власт, а ако им је тада угрожен кворум потребан за потпуну власт, без икакве тензије И нетрпељивости улазе у коалиције са дојучерашњим „љутим” противницима против којих су хушкали своје гласаче и на тај начин дошли на власт. Али изманипулисана народне масе су свој задатак обавиле и све даље пада у воду, а надлазе слиједећи циљеви. Против говора мржње морамо се борити сви и на сваком мјесту: снагом аргументованог дијалога, развијањем способности за кому-

низирање, стварањем простора за равноправан разговор, за разговор у коме су различитости прихватљиве.

Против говора мржње треба се борити и указивањем на примјере говора мржње, на инфантилне особине таквог говора, на његове суштинске логичке недостатке, на сировост и закржљалост духа који га изриче, као и на могуће последице таквог говора на односе међу људима и опстанак наше друштвене заједнице.

Толеранција

Толеранција и национална хетерогеност по републикама бивше Југославије (1989)

Република	Толеранција	Индекс хетерогености
БиХ	3.88	.64
Војводина	3.83	.61
Хрватска	3.63	.45
Црна Гора	3.45	.45
Србија	3.28	.27
Словенија	2.67	.19
Македонија	2.53	.41
Косово	1.71	.39
Просјек	3.28	.42

Извор: Ходсон-Секулиц-Масеу: Национал Толеранце ин тхе Формер Југославиа. АЈС. 1994, хрватско издање *Сукоби и толеранција*, Јесенски и Турк, Загреб. 2004

Из претходне табеле моземо уочити да је индекс толеранције био највећи у БиХ. То је узроковано управо чињеницом да је и највећи индекс хетерогености био, такође, највећи у БиХ. Истраживања у области толеранције на територији бивше СФРЈ су показала да су толеранција и предрасуде су под утицајем перципиране опасности и под утицајем економских околности, као и да је индекс толеранције био значајно већи у срединама гдје су

живјеле различите етничке групе. Друштвом у ком живимо доминира култура искључивости и нетолеранције, чак и кад у њој нема говора мржње. Језик насиља и одбрамбено комуницирање доминира нашим приватним и јавним разговором. Немамо културе логичког дијалога утемељеног на уважавању другачијег мишљења нашег саговорника.

„Без комуницирања, без разговора, без уважавања другог и другачијег, ма колико се разликовао од нас, БиХ никада неће моћи кренути неким путем који је води напријед и генерално за добробит свих грађана.”

Осврт на толеранцију у савременом друштву није поглед који вас испуњава задовољством. Разлике се још увијек не доживљавају као основ за продубљивање сопствених знања, извор мудрости, разумијевања и сарадње. Напротив, на њима се инсистира ради супротстављања, које само продубљује већ постојећи, односно прави нови јаз. Наравно, поглед на толеранцију у нашем друштву и не може бити ведрији када имамо у виду бременито историјско наслеђе, неразвијену политичку културу, вишегодишњу изолацију и сиромаштво, затим ратно окружење и најзад, да сама држава није још адекватно дефинисана, да бројни кључни проблеми за њен развој нису ријешени и да нема воље ни стратегије да се то ускоро деси. Можда ће потреба активног укључења у процес европских интеграција утицати и на овај аспект, можда ће се тиме покренути квалитетна међурелигиозна сарадња и истинско помирење, али и прихватање других бројних разлика унутар самог друштва, што је готово предуслов било каквог развоја.

Закључак

Очување и потврђивање националног идентитета једно је од кључних питања којима је заокупљен сваки народ и национална мањина. Његовање културних и националних традиција етничких мањинских група без сумње требало би доприносити и укупном квалитету, разноликости и богатству културног простора у некој заједници, као и плодном међусобном културолошком прожимању. Да бисмо се носили с проблемом, треба га изнијети на свјетлост дана. Ако је забранимо, мржња неће нестати него ће се крити, тражити друге канале и облике, гомилати се и чекати своју прилику, као што се већ неколико пута показало на нашим просторима.

Босни и Херцеговини је неопходна толеранција, осјећај разумијевања и прихватања различитости како би израсла у модерно демократско друштво. Најизраженија је и даље национална нетрпељивост коју увелико подгријавају различити политички погледи који апсолутно преферирају сопствену нацију и религију, а негирају другачије. Треба да судјелујемо у изградњи просперитетнијег и праведнијег свијета у којем ће бити мјеста за све и свакога без обзира на његова национална, вјерска, политичка и друга увјерења. Али да ли је то практично могуће?

„Ко у Сарајеву проводи ноћ будан у кревету, тај може да чује гласове сарајевске ноћи. Тешко и сигурно избија сат на католичкој катедрали: два после поноћи. Прође више од једног минута (тачно седамдесет и пет секунди, бројао сам) и тек тада се јави нешто слабијим али продорним звуком сат са православне цркве, и он искуцава своја два сат после поноћи. Мало за њим искуца промуклим, далеким гласом сахат – кула код Бегове џамије, и то искуца једанаест сати, аветињских турских сати, по чудном рачунању далеких, туђих крајева света! Јевреји немају свога сата који искуцава, али Бог једини зна колико је сада сати код њих, колико по сефардском, а колико по ешкенаском рачунању. Тако и ноћу, док све спава, у бројању пустих сати глувог доба бди разлика која дели ове поспале људе који се будни радују и жалосте, госте и поспрема четири разна, међу собом завађена календара, и све своје жеље и молитве шаљу једном небу на четири разна црквена језика. А та разлика је, некад видљиво и отворено, некад невидљиво и подмукло, увек слична мржњи, често потпуно истоветна са њом.”

Макс Левенфелд, Писмо из 1920. године, Андрић

Да ли се ишта промијенило боље на овим просторима од доба у којем је писан наведени цитат? Очигледно не стојимо чак ни у једном мјесту, већ идемо уназад. Видљиве и невидљиве баријере су међу нама и око нас. Да ли ћемо почети да градимо мостове умјесто зидова? Умијемо ли ми, уопште, говорити језиком толеранције, мира и заједништва, или смо проклети генерацијама да се батргамо у вртлогу мржње и негативних страсти? Изгледа да ћемо то питање пренијети као оставштину будућим генерацијама.

NATIONAL AND RELIGIOUS HATRED -
THE IMPLICATIONS OF SOCIO-POLITICAL
SITUATION IN BiH

Dijana Grahovac, M.A.
University of Business Studies
Banja Luka

Summary

Emotion seems to be the basis of the mentality of our people. Deep emotion which is present in everything, in the ordinary everyday impression of a common man. There is always a reason for expression of emotion: waiting in front of the counter where everybody is nervous and angry at each other, ready to explode, where a wrong look can cause a flood of passions and negative emotions, bad grades at school, a hard day at work, salary delays, a team losing a match. There are many reasons that can set us off and lead to negative passions, irrational outburst, pathological emotions and insanity. And what about big problems? If harmless things can lead to such passionate reactions, the question is how strong is this emotion when it comes to survival of a nation? Are we prisoners of our own fears and undisplayed dissatisfaction which are easily set off? Are we prisoners of manipulation of the masses? How much are we accountable for our actions? Is there justification? It is easy to hate something which is different, to hate the things that other people tell us to hate, and we are just waiting for our rage and hate, which may be genetic in this region, to burst out.

Key words: *nationality, religion, faith, hate*

БОСАНСКИ ГОВОР МРЖЊЕ

Стручни чланак

УДК 316.647.3/.5(497.6)

Ирина Ковачевић
Постдипломски студиј *Савремена социологија*
Факултет политичких наука
Универзитет у Бања Луци

Апстракт: Емоција мржње је веома снажна емоција. У Босни и Херцеговини је већ стотинама година изражена, тако да се може рећи да је ова земља - земља мржње. „Њен говор” је – говор мржње.

Кључне ријечи: мржња, говор мржње, Босна и Херцеговина

Живимо у времену свеопштег незадовољства, отуђења и мржње. Мржња је присутна у науци, филозофији, књижевности, спорту, култури, политици, образовању и васпитању, медијима, свакодневном животу. Присутна је свугдје и „на сваком мјесту”. Као што је некада Еразмо Ротердамски говорио да „лудост влада свијетом”, ми бисмо рекли да и мржња влада тим истим свијетом.¹

Још је Конфучије истицао да је **људска природа** састављена од седам елемената, или осјећања који се дају од природе: радости, боли, жеље, љубави, љутње, страха, и – **мржње**.

Историја људског друштва је историја мржње. Увијек је мржња у њој постојала и на њене правце развоја снажно утицала. Међутим, данас је она „прерасла у пресудан политички чинилац у свим јавним стварима” и „продрла у све поре свакодневног живота”. Али, „оно што модерне масе разликује од светине /прошних времена/ јесте несебичност и незаинтересова-

¹ „Ništa nije ljude tako strašno deformisalo, unakazilo, kao diktature Staljina, Hitlera i Dućea, ideološki fanatizam i nacionalna mržnja” tako da „pitanje morala postaje sudbonosno za savremeni svijet”. I. Supek, *Spoznaja*, Zagreb, „Mladost”, 1991, str. 233-234.

ност за властиту добробит...Несебичност не као доброта, него као осјећање да нико појединачно није важан, да се властито „ја” увијек и свуда може замијенити неким другим...Та необична појава радикалног губитка себе, та цинична или досадом испуњена *равнодушност* коју масе осјећају у сусрету са властитом смрћу била је сасвим неочекивана...Бољка маса је *радикално ишчезнуће здравог људског разума и његове моћи суђења*, као и ништа мање *радикално отказивање најелементарнијих нагона самоодржања*” (Хана Арент).²

Ове ријечи о времену између два свјетска рата изговорила је Арентова половином педесетих година прошлог стољећа. Па, и након пола стољећа од тада, као и на почетку трећег миленија, као да се ништа није промијенило: мржња и даље влада и свијетом кружи.

Психолози напомињу да је мржња снажна емоција, да она, као и љубав, обухвата једну трајну диспозицију и интензивно емоционално стање. Битан услов за изазивање и појачавање осјећања мржње је *присуство* омрзнуте особе или омрзнутог предмета, а то осјећање ће се још више појачати када постоје препреке у остварењу циља. Све те негативне емоције се у датој ситуацији лако каналишу према једном циљу, тај циљ не представља ништа друго него жељу да се „објект мржње уништи”, и „ми тражимо предмет мржње” и „не можемо да се ослободимо опсесивних мисли о њему и нисмо задовољни све док га не уништимо”³.

Мржња се најчешће излијева на оне који се налазе непосредно у нашој близини. „И за психу је задовољство излити мржњу на оног кога познајемо, на непосредног сусједа. Изгледа, стога, да грађански рат није само стара навика, него и примарна форма свих колективних сукоба. Свој класични приказ добио је још прије двије и по хиљаде година; *Историја Пелопонеског рата* до данас је непревазиђена”⁴.

Ако овај начин размишљања пренесемо на Босну у Херцеговину, онда можемо, како је то својевремено истакао и нобеловац Иво Андрић, истакнути да је ова земља пуна мржње и да је мржња тешко може уздићи на један виши цивилизацијски ниво јер се на овом простору не цијени *достојанство човјека*. „Зашто балканске земље не могу да уђу у круг просвећеног свијета, чак ни преко својих најбољих и најдаровитијих представника? Одговор није једноставан. Али чини ми се да је један од разлога одсуство поштовања човјека, његовог пуног достојанства и пуне унутрашње слободе, и то безусловног и досљедног поштовања. То је наша велика слабост и у том погледу сви ми често и несретно гријешимо. Ту школу нисмо још прошли ни тај наук потпуно изучили. Тај недостатак ми свуда носимо са собом као неки источни гријех нашег поријекла и печат мање вриједности који се не да сакрити. О томе би требало говорити и на томе радити...”⁵

2 Н. М. Encesberger, *Građanski rat*, Beograd, „Beogradski krug”, 1994, str. 23-24.

3 D. Kreč. R. Kračfeld, *Elementi psihologije*, Beograd, „Naučna knjiga”, 1976, str. 257.

4 Н. М. Encesberger, op. cit., str. 9.

5 И. Андрић, *Знакови поред пута*, Beograd, 1976, стр. 331-332.

У *Травничкој хроници* Андрић пише: „Како је могуће – питао је Дефосе – да се ова земља смири и среди и да прими бар онолико цивилизације колико њени најближи сусједи имају, кад је народ у њој подвојен као нигдје у Европи? Четири вјере живе на овом уском, брдовитом и оскудном комадићу земље. Свака од њих је искључива и строго одвојена од осталих. Сви живе под једним небом и од исте земље, али свака од четири групе има средиште свога духовног живота далеко, у туђем свијету, у Риму, у Москви, у Цариграду, Меки, Јерусалиму или сам бог зна гдје, само не ондје гдје се рађа и умире. И свака од њих сматра да су њено добро и њена корист условљени штетом и назатком сваке три остале вјере, а да њихов напредак може бити само на њену штету. И свака од њих је од нетрпељивости начинила највећу врлину и свака очекује спасење однекуд споља, и свака из противног правца”⁶.

У *Знаковима поред пута*, Андрић истиче: „Човјека убијају често и мржњом. У једном ширем или ужем кругу људи мржња се гаји, одржава, шири, јача и усредсређује толико и дотле док се не створе средства и не пронађу руке које ће ствар окончати и убиство извршити”⁷.

У писму из 1920. године о страху, неразумијевању и мржњи у Босни Андрићу пише пријатељ објашњавајући ову појаву на слиједећи илустративан начин: „Босна је дивна земља, занимљива, нимало обична земља и по својој природи и по својим људима. И као што се под земљом у Босни налазе рудна блага, тако и босански човјек крије несумњиво у себи многу моралну вриједност која се код његових сународника у другим југословенским земљама рјеђе налази. Али видиш, има нешто што би људи из Босне, бар људи твоје врсте, морали да увиде, да не губе никад из вида: Босна је земља мржње и страха... Па ипак, чињеница је: да у Босни и Херцеговини има више људи који су спремни да у наступима несвјесне мржње, разним поводима и под разним изговорима, убијају или буду убијени, него у другим по људству и пространству много већим словенским или несловенским земљама. Ја знам да мржња, као и гњев, има своју функцију у развоју друштва, јер мржња даје снагу, а гњев изазива покрет... Али ово што сам гледао у Босни, то је нешто друго. То је мржња, али не као неки такав моменат у току друштвеног развоја и неминован дио једног историјског процеса, него мржња која наступа као самостална снага, која сама у себи налази своју сврху. Мржња која диже човјека против човјека и затим подједнако баца у биједу и несрећу или гони под земљу оба противника; мржња која као рак у организму троши и изједа све око себе, да на крају и сама угине, јер таква мржња, као пламен, нема сталног лика ни сопственог живота; она је просто оруђе нагона за уништењем или самоуништењем, само као таква и постоји, и само дотле док свој задатак потпуног уништења не изврши. Да, Босна је земља мржње. То је Босна. И по чудном контрасту, који у ствари није тако ни чудан, и можда би се пажљивијом анализом дао лако објаснити, може се исто тако казати да је мало земаља у којима има толико тврде вјере, узвишене

6 I. Andrić, *Travnika hronika*, Sarajevo „Svjetlost“, Zagreb „Mladost“, 2004, str. 296-297.

7 И. Андрић, *Знакови поред пута*, op. cit., str. 160.

чврстине карактера, толико њежности и љубавног жара, толико дубине осјећања, привржености и непоколебљиве оданости, толико жеђи за правдом. Али испод свега тога крију се у непрозирним дубинама олује мржње, читави урагани сапетих, збијених мржњи које сазријевају и чекају свој час. Између ваших љубави и ваше мржње однос је исти као између ваших високих планина и хиљаду пута већих и тежих невидљивих геолошких наслага на којима оне почивају. И тако, ви сте осуђени да живите на дубоким слојевима експлозива који се с времена на вријеме пали управо искрама тих ваших љубави и ваше огњене и свирепе осјећајности. Можда је ваша највећа несрећа баш у томе што и не слутите колико мржње има у вашим љубавима и заносима, традицијама и побожностима... У некој Мопасановој приповјетки има један дионизијски опис прољећа који се завршава ријечима да би у такве дане по свим угловима требало излијепити огласе: 'Грађанине француски, прољеће је, чувај се љубави!' Можда би у Босни требало опомињати човјека да се на сваком кораку, у свакој мисли и сваком, и најузвишенијем, осјећању чува мржње, урођене, несвјесне, ендемичне мржње. Јер тој заосталој и убогој земљи, у којој живе збијено четири разне вјере, требало би четири пута више љубави, међусобног разумијевања и и сношљивости него другим земљама. А у Босни је, напротив, неразумијевање, које повремено прелази у отворену мржњу, готово општа карактеристика становника. Између разних вјера јазови су тако дубоки да само мржња успијева понекад да их пређе... Бојим се да није сасвим тако. (Ја сам, чини ми се, за ово неколико мјесеци добро видио стварне међусобне односе међу људима разних вјера и разних народности у Сарајеву!) Штампаче се и говориће се свуда и сваком приликом: 'Брат је мио, које вјере био', или 'Не пита се ко се како крсти, нег чија му крвца грије прси', 'Туђе поштуј, а својим се дичи', 'Интегрално народно јединство не познаје вјерских ни племенских разлика'. Али одувијек је у босанским грађанским круговима било доста лажне грађанске учтивости, мудрог варања себе и других звучним ријечима и празним церемонијалом. То прикрива како-тако мржњу, али је не уклања и не спречава у растењу. Бојим се да и под покровом свих савремених максима могу у тим круговима да дријемају стари нагони и каиновски планови, и да ће живјети док год не буду потпуно измијењене основе материјалног и духовног живота у Босни. А кад ће доћи то вријеме, и ко ће имати снаге да то изведе? Једном ће доћи, ја у то вјерујем, али ово што сам видио у Босни не указује на то да се тим путем већ сада иде. Напротив... Ко у Сарајеву проводи ноћ будан у кревету, тај може да чује гласове сарајевске ноћи. Тешко и сигурно избија сат на католичкој катедрали: два послије поноћи. Прође више од једног минута (тачно седамдесет и пет секунди, бројао сам) и тек тада се јави нешто слабијим али продорним звуком сат са православне цркве, и он искуцава своја два сата послије поноћи. Мало за њим искуца промуклим, далеким гласом сахат-кула код Бегове џамије, и то искуца једанаест сати, аветињских турских сати, по чудном рачунању далеких туђих крајева свијета! Јевреји немају свога сата који искуцава, али бог једини зна

колико је сада сати код њих, колико по сефардском а колико по ешкенаском рачунању. Тако и ноћу, док све спава, у бројању пустих сати глувог доба бди разлика која дијели ове поспале људе који се будни радују и жалосте, госте и посте према четири разна, међу собом завађана календара, и све своје жеље и молитве шаљу једном небу на четири разна црквена језика. А та разлика је, некад видљиво и отворено, некад невидљиво и подмукло, увијек слична мржњи, често потпуно истовјетна са њом. Ту специфичну босанску мржњу требало би проучавати и побијати као опаку и дубоко укоријењену болест. И ја вјерујем да би страни научници долазили у Босну да проучавају мржњу, као што проучавају лепру, само кад би мржња била исто тако признат, издвојен и класифициран предмет проучавања као што је лепра... А у земљи као што је садашња Босна, онај који не умије или, што је још више и теже, онај који свјесно неће да мрзи, увијек је помало туђин и изрод, а често мученик. То важи и за вас, рођене Босанце, а поготову за човјека дошљака. - И тако сам ја једне од тих јесењских ноћи, слушајући чудна дозивања тих разноврсних и разногласних сарајевских торњева, закључио да не могу остати у својој другој домовини Босни, да не треба у њој да останем. Ја нисам толико наиван да тражим у свијету варош у којој нема мржње. Не, мени треба само мјесто у коме ћу моћи живјети и радити. Овдје то не бих могао.”⁸

Иако написано прије готово једног столећа, Писмо ће представљати књижевну антиципацију каснијих догађаја, оних с краја прошлог столећа, а који своје посљедице рефлектују и дан данас када у Босни и Херцеговини још увијек постоји снажно изражена мржња. Њен говор присутан је свугдје.

Говор мржње (*hate speech*) подразумеива не само позив на обрачун, истребљење и дискриминацију, него и интонацију говора која се састоји у лажима, националним стереотипима и онечовјечењу припадника других група који се представљају као бића која нису људи или као људи ниже врсте. Управо, полазећи од таквог убјеђења, код припадника сопствене групе се умањује отпор према њиховом злостављању и уништавању јер се доживљавају и третирају као они што не припадају људском роду. Сам увод у дехуманизацију представља већ чин називања припадника других националних, расних и вјерских група погрдним именима.⁹

Својевремено је Сартр рекао „Пакао – то је други”, а Луј Барт „други је скандал који доводи у опасност моје постојање.” А, то значи да је етноманихеизам (у Босни тако препознатљив) још увијек снажан механизам посматрања и доживљавања припадника других нација, религија и раса. Полазећи од чињенице да је мржња свеприсутна у нашем свијету, као да произлази да је Хобс био у праву кад је рекао да је *човјек човјеку вук*, јер се човјек и на почетку двадесет првог вијека и трећег миленија, вратио прамоделу свог постојања - *борби свих против свију...*

8 I. Andrić, *Deca*, Sarajevo „Svjetlost“, Zagreb „Mladost“, Beograd „Prosveta“, Ljubljana „Državna založba Slovenije“, 1965, str. 219-226.

9 V. Dimitrijević, M. Paunović, *Ljudska prava*, Beograd, „Beogradski centar za ljudska prava Dosije“, 1997, str. 333.

HATE SPEECH IN BOSNIA

Irina Kovačević
Postgraduate Studies – Contemporary Sociology
Faculty of Political Sciences
Banja Luka

Summary

The emotion of hatred is a very powerful emotion. It has been present in Bosnia and Herzegovina for centuries, so it can be said that this country is the country of hatred. "Its language" is the language of hatred.

Key words: *hatred, hate speech, Bosnia and Herzegovina.*

ЕВРОПСКИ СТАНДАРДИ И ГОВОР МРЖЊЕ

Стручни чланак

УДК 316.647.3/.5(4)

Виолета Ромић, студент постдипломских студија
Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: *Обавеза заштите људских права је, према међународном праву, обавеза државе изражена кроз њену негативну обавезу - да се уздржи од кршења, те кроз позитивну обавезу - да спријечи и санкционише кршење права. Бројни су међународни документи о значају слободе изражавања, али и о значају спречавања „говора мржње” као легитимног ограничавања ове слободе. „Говор мржње” је проблем који се може посматрати са аспекта правне регулативе, образовања, политике медија, али и бројних других аспеката.*

Кључне ријечи: *европски стандарди, говор мржње, људска права, слобода изражавања, дискриминација, толеранција.*

Увод

Одређивање законске дефиниције говора мржње је проблематично обзиром на могућност да се пропис који ограничава слободу изражавања може тумачити на начин да је ограничава више него што је то неопходно. Питање је колико далеко ићи с рестриктивним мјерама против говора мржње, а да се притом не задире у слободу изражавања као једног од темељних људских права.

У Препоруци бр. 20 о говору мржње¹ из 1997. године, Комитет министара Савјета Европе дефинисао је „говор мржње” као све облике изражавања

¹ Препорука Комитета министара државама чланицама о „говору мржње“ Р(97)20, 30.10.1997. године.

који шире, распирују, подстичу или правдају расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам или остале облике мржње засноване на нетолеранцији укључујући: нетолеранцију изражену кроз агресивни национализам и етноцентризам, дискриминацију или непријатељство према мањинама, имигрантима и људима имигрантског поријекла.

Европска правна регулатива

У документима Уједињених народа и Савјета Европе, као и уставима и законима демократских земаља, слобода изражавања сматра се једним од најважнијих права појединца, али исто тако ти документи предвиђају и одређене изузетке када се злоупотреба слободе изражавања може или мора ограничити због могућих штетних утицаја на друштво у цјелини и на друга гарантована права сваког појединца.

Иако не говори о људским правима појединачно и категоријама лица на која се може односити, Повеља УН усвојена на Конференцији у Сан Франциску 25. јуна 1945. године доноси опште формулације из чијих се појединих чланова може наћи основа за постојање заштите сваке групе лица, као и јасна порука да не смије бити дискриминације. Повеља поставља као своје циљеве очување мира, унапређење права човјека, економски и социјални напредак, што су претпоставке и за потпуније остварење људских права.

Послије доношења Повеље Уједињених нација „Општа декларација о људским правима” представља први документ који се посебно бави људским правима, односно први универзални документ стандарда људских права у историји у коме је дефинисан садржај људских права и слобода за све људе на свијету, без дискриминације. Иако је формално необавезујућег карактера, овај документ је основа за многе касније донесене акте из области заштите људских права.

Овом декларацијом упућују се сви народи и све нације да, учењем и васпитањем, допринесу поштовању људских права и слобода и да поступним унутрашњим и међународним мјерама обезбиједи њихово опште и стварно признање и поштовање међу народима.

„Сва људска бића рађају се слободна и једнака у достојанству и правима” утврђује члан 1. Опште декларације о људским правима, којим се истиче да човјек рођењем и првим тренуцима живота посједује људска права, која су загарантована, неотуђива и регулисана бројним међународним документима.

Општа декларација о људским правима као универзални стандард када је ријеч о људским правима, полазећи од основних вриједности појединца и друштва, гарантује слободу и једнакост у достојанству и правима, без обзира на „расу, боју коже, пол, језик, вјеру, политичко или неко друго опредјељење, национално или друштвено поријекло, власништво, рођење или неки други статус”.

Савјет Европе је интензивно радио на овом питању. Члан 10 Европске конвенције о људским правима гарантује слободу мишљења и слободу при- мања и преношења информација и идеја, без мијешања јавне власти и без обзира на границе. Међутим, остваривање ових слобода, будући да укљу- чује обавезе и одговорности, може подлијегати таквим формалностима, ус- ловима, ограничењима или санкцијама предвиђеним законом које су не- опходне у демократском друштву. Комитет министара Савјета Европе оти- шао је и даље, те препоручио земљама чланицама да се боре против говора мржње позивајући се на њихову Препоруку Р (97) 20.

У Препоруци се наводи да Владе држава чланица, државне власти и ор- гани управе на националном, регионалном и локалном нивоу, као и држав- ни службеници, имају посебну одговорност да се нарочито у медијима уздр- же од изјава које могу да се схвате као говор мржње или као говор који би могао да произведе ефекат оправдања, ширења или подстицања расне мржње, ксенофобије, антисемитизма и осталих облика дискриминације или мржње засноване на нетолеранцији. У Препоруци се такође тражи да Владе држава чланица установе законске оквире за третирање говора мржње.²

Ова препорука, заједно с Препоруком бр. Р (97) 21 о медијима и унап- ређењу културе толеранције, један је од конкретних резултата међувлади- ног рада Савета Европе у овој области током 1995. и 1996. године.

Већ раније, на Самиту шефова држава и влада држава чланица Савјета Европе, одржаном у Бечу 1993. године, изражена је забринутост због понов- ног оживљавања расизма, ксенофобије и антисемитизма, као и развоја кли- ме нетолеранције, пораста насиља, нарочито против миграната и особа имиграционог порекла, као и развоја нових видова ксенофобије у облику агресивног национализма и етноцентризма. На Бечком самиту усвојен је План акције за борбу против расизма, ксенофобије, антисемитизма и нето- леранције који представља широк круг мера у сврху мобилизације јавности, унапређења и ефективног имплементирања политике усмерене на борбу против тих појава.

Ни Међународни пакт о грађанским и политичким правима не оставља могућност да се слобода изражавања ужива без граница. Члан 19 Пакта, слично као релевантни члан Конвенције, прописује да је ограничење ове слободе једино могуће уколико је утврђено законом и неопходно за пошто- вање права или угледа других лица, као и за заштиту државне сигурности, јавног реда, јавног здравља или морала.

Међународна заједница посебан значај придаје пропаганди рата и гово- ру мржње, у смислу ограничења слободе изражавања, што је регулисано чланом 20 Пакта, који гласи: „Свако пропагирање рата је законом забрање- но.”

---

² Види шире: Центар за људска права: *Расна нетрпељивост и „говор мржње“, међународни и хрватски стандарди и пракса*, Загреб, 2004.

Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације коју је Генерална скупштина Уједињених народа усвојила 1965. године, предлаже различите конкретне мјере борбе против расне дискриминације и „говора мржње”. Међу позитивним антидискриминацијским мјерама је и та да државе чланице морају путем судова и других државних институција осигурати одштету лицима која су оштећена расном дискриминацијом, а образовне, информативне и културне институције требају предузети мјере за борбу против предрасуда, те промовисати разумијевање, толеранцију и пријатељство међу народима и расним и етничким скупинама. Ове мјере су детаљно разрађене у UNESCO-вој Декларацији о раси и расним предрасудама из 1976. године.

Посебним додатним документима заштићена су права жена, националних, етничких, вјерских мањина, старијих особа, ментално заосталих особа, инвалида и азиланата (Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена, Декларација о правима ментално заосталих особа, Декларација о правима инвалида, Конвенција о статусу избјеглица и др.).

У развијеним земљама западне Европе, мјере донесене на разини Савјета Европе углавном се проводе и на националном нивоу. Тако у Великој Британији постоји низ закона којима се регулише „говор мржње” и други облици расизма, као што су Закон о расним односима, Закон о јавном реду или Закон о ногометним прекршајима. Казнени закон Њемачке садржи свеобухватне одредбе против говора мржње, док у Италији законске мјере за борбу против расизма и дискриминације нису садржане у Казненом закону, већ су распоређене унутар других одвојених закона. Посебно ригорозне мјере када је у питању санкционисање „говора мржње” има Француска, гдје је за разлику од осталих земаља забрањено и не-јавно подстицање на дискриминацију, мржњу или расно насиље.”³

Примјена европских стандарда у Босни и Херцеговини

Ефикасност заштите људских права у Босни и Херцеговини се огледа у правој природи Устава БиХ, али и у односу и усклађености Устава БиХ и ратификованих међународних докумената за заштиту људских права, а првенствено Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода.

Устав БиХ је настао као дио Оквирног мировног споразума договореног у Дејтону у новембру 1995. године, по коме се БиХ обавезала да ће осигурати остварење највишег нивоа заштите међународно признатих људских права и основних слобода. Чланом II Устава БиХ утврђује се, да ће се права и слободе утврђене Европском конвенцијом о заштити људских права и основних слобода и пратећим протоколима директно примјенивати у

---

3 www.media.ba, преузето 20.04.2010.г.

правном систему Босне и Херцеговине и истима је дат приоритет над осталим домаћим правним прописима.

Формулација о директној примјени Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода и пратећих протокола у БиХ омогућава непосредну примјену Конвенције и протокола од стране судова у БиХ и без доношења накнадних аката за њихову примјену. Суштина појма директне примјенивости је да се људска права и слободе ставе изнад домаћег законодавства које у неким случајевима није усклађено са Конвенцијом и протоколима што директно угрожава права грађана.

Слобода мишљења и изражавања гарантује се Уставом БиХ, Уставом Републике Српске, Уставом ФБиХ, Уставима Кантона, а прецизније Законом о слободи приступа информацијама БиХ, ентитетским Законом о слободи приступа информацијама и Законом о заштити од клевете којим је декриминизирана клевета и вербални деликт. Област комуникација, укључујући област емитовања и телекомуникација, уређена је Законом о комуникацијама. Закон о основама јавног РТВ система и јавном РТВ сервису БиХ регулише дјелатаност радио телевизијског система.

Парламентарна скупштина БиХ је 2009. године усвојила Закон о забрани дискриминације⁴ објављен у Службеном гласнику Босне и Херцеговине број 59/09. Усвојени закон грађанима Босне и Херцеговине пружа једнакост и заштиту од дискриминације у складу са модерним стандардима ЕУ и међународним стандардима. За спречавање дискриминације је надлежна Институција Омбудсмана за заштиту људских права БиХ.

Иако Закон не нуди јасну дефиницију „говора мржње”, он нуди начине за спречавање и тражење заштите од говора мржње. Закон прописује могућности подношења тужбе „због било којег облика дискриминације” како би се утврдила дискриминација, забранило предузимање дискриминаторских радњи и отворила могућност за тражење накнада штете или објављивање пресуде у медијима у случају када је дискриминација почињена кроз медије.

Закључак

Узнемиравање по неком од забрањених основа и подстицање на дискриминацију веома често се појављује у облику говора мржње, који подстиче, оправдава или велича дискриминацију на основу расе, етничке, полне, вјерске, језичне или неке друге разлике. У зависности од околности, говор мржње може бити спречен или санкционисан од стране појединачне државе, без потребе ангажовања Међународне заједнице, али исто тако, постоје и други начини борбе против нетрпељивости, који за циљ немају само санкционисање недозвољеног облика изражавања, већ и промовисање толеранције као позитивне обавезе државе. Законом о забрани дискриминације

⁴ Закон о забрани дискриминације, („Службени гласник БиХ”, број 59/09).

створен је правни оквир за забрану дискриминаторног понашања физичких и правних лица у БиХ, а у оквиру њега и могућности за спречавање и тражење заштите од говора мржње као специфичног појавног облика дискриминације.

Литература:

1. Препорука Комитета министара државама чланицама о „говору мржње” Р(97)20, 30.10.1997. године
2. Расна нетрпељивост и „говор мржње”, међународни и хрватски стандарди и пракса, Центар за људска права Загреб, 2004.
3. Закон о забрани дискриминације, Сл. Гласник БиХ, број 59/09.
4. www.media.ba

EUROPEAN STANDARDS AND HATE SPEECH

Violeta Romić, postgraduate student
University of Banja Luka

Summary

Obligation of the human rights protection is, pursuant to the international law, the obligation of the state expressed as its negative obligation – to refrain from the violations, in addition to positive obligation – to prevent and sanction committed violations. There are many international legal instruments tackling the freedom of expression, but also the prevention of "hate speech" as legitimate means of restriction of that freedom. "Hate speech" is a complex problem that could be regarded from the aspect of legislation, education, media policies, and many other aspects.

Key words: *European standards, hate speech, human rights, freedom of expression, discrimination, tolerance*

ЗНАЧАЈ ПОСМАТРАЊА ИЗБОРА У СВЈЕТЛУ ОДГОВОРНЕ ЈАВНЕ РИЈЕЧИ

Стручни чланак

УДК 341.1/.8:342.727

Мира Макивић, дипл.правник, публициста
Универзитет у Бањој Луци

Апстракт: *Посматрање избора се поставља као веома значајно питање у превазилажењу говора мржње и нетолеранције који се могу обезбједити поштовањем Изборног закона БиХ и позивањем на одговорност за изговорену јавну ријеч од стране изабраних представника.*

У изборној години када је актуелан Изборни закон БиХ који је донесен још давне 2001.године и неколико пута измјењен од стране Парламентарне скупштине Босне и Херцеговине («Сл.гласник БиХ број 23/01.») и објављени Пречишћени текст истог из 2006. године, те је посматрање избора веома значајно.

Познато је да у оквиру Изборног закона БиХ своје мјесто имају *изборни посматрачи* како је то и предвиђено у оквиру поглавља 17. Изборног закона БиХ, у десет чланова од члана 17.1. до члана 17.10.

Према наведеном поглављу члана 17.1. *изборни посматрачи* су: представници међународних посматрача, удружења грађана, представници политичких странака, коалиција, они са листа независних кандидата и сви ти посматрачи могу посматрати изборне активности у БиХ под условом да су акредитовани као посматрачи.

Несумњиво је да се одређивањем *посматрача* у оквиру Изборног закона обезбјеђује конзистентност са релевантним одредбама Анекса 3, 4 и 7. Мирног споразума и у том циљу се обезбјеђују одређени принципи као што су:

- да се обезбјеђује концепт мулти-етичности,
- да се обезбјеђује поштовање демократских принципа од стране кандидата, изабраних претставника и политичких странака,
- да је установљена независност изборних комисија од политичког утицаја,
- да се фаворизује политички плурализам и
- да се ојача одговорност изабраних претставника према бирачком тијелу и свим грађанима Босне и Херцеговине.

Наведени принципи су само минимум принципа које потенцира Мадридска декларација и програм за имплементацију мира у БиХ као и усвојени Изборни закон БиХ који заједно и несумњиво дају посебно мјесто и улогу невладиним организацијама (удружењима грађана) на разне начине па и у оквиру надзирања изборног процеса.

Оно што је битно за посматрање изборног процеса је то да удружења грађана добију значајније мјесто кроз норме Изборног закона у самом посматрању изборног процеса а и након њега, на праћењу изборних резултата. Наиме, поставља се једно неминовно питање - питање имплементације изборних резултата и одговорности изабраних представника као кључно питање у остваривању воље бирача - грађана.

Посматрање имплементације и притиском да се воља бирача имплементира је оно што може имати велики значај у погледу остваривања активне улоге невладиних организација, а тиме и грађана појединачно, да позивају званичне представнике на одговорност за њихов рад који подразумијева и одговорну јавну ријеч након избора и након имплементације изборних резултата оличених у конкретним претставницима јер се на тај начин остварује воља бирача.

Да би се остварила воља бирача потребно је праћење, не само изборног процеса који се завршава избором представника, у предстаничка тјела грађана (било да је ријеч о Парламентарној скупштини, Народној скупштини Републике Српске или ком другом представничком тијелу) неопходно је и праћење изборног резултата и праћење одговорног понашања изабраних представника.

Дакле, са становишта воље бирача и остваривања те воље, поставља се као веома значајно питање посматрања имплементације изборног резултата и праћење изабраног представника у погледу остваривања онога што је у процесу избора заговарао као интерес грађана и бирачког тијела.

Сматрам да није довољно пратити само пуко пребројавање гласова, како то углавном сада заговарао Изборни закон БиХ (на то се углавном односи изборно посматрање) у току процеса избора.

Остајем код тога да је тачност резултата неопходно надгледати али то није довољно и у том смислу постоји одређена празнина у Изборном закону да се прати и воља бирачког тијела што се може обезбједити кроз раз-

рађени инструментариј начина праћења те воље и онога што је заговорано у току изборног процеса.

Потребо је дакле и у нормативном смислу обезбједити институционалне механизме праћења воље бирачког тијела који недостају у садашњем Изборном закону БиХ који подразумијева и праћења сваке изговорене јавне ријечи изабраног представника.

У контексту наведеног постоји општи став невладиних организација да се удружењима грађана треба дати већи институционални значај и кроз Изборни закон БиХ нарочито у процесу посматрања избора, изборних резултата и праћења рада изабраних претставника.

Посматрачка улога невладиних организација има своје упориште и у Мадридској декларацији, тачније у њеном анексу, како би се оснажила улога гласача који не треба да буду само пуки број и да се њихова улога заврши са гласањем.

Није довољно признати својство посматрача невладиним организацијама, како је то сада узгред речено у члану 17.1. Изборног закона БиХ, нарочито са чињенице да грађани имају могућност да дјелују једино кроз удружења грађана, као нуклеус грађанског друштва, јер се њихов глас може чути само у оквиру и преко удружења грађана, под претпоставком да та удружења грађана имају активног учешћа у изборном процесу и да се преко њих чује њихов глас.

Признати својство посматрача невладиним организацијама није довољно. Потребно је осим својства посматрача током цијелог изборног процеса дати већи нормативни значај удружењима грађана јер би тиме, уопште гледано, дошло до јачања улоге самих грађана, гласача и њиховог вјеровања да ће избори протећи у скалду са Изборним законом.

Улога невладиних организација у својству посматрача не би требала бити завршена са завршетком избора већ би она требала да се задржи и у процесу имплементације изборних резултата и након имплементације у смислу праћења рада изабраних представника, јер би тиме воља грађана била правилно и на прави начин изражена, а касније била и испоштована. Изношењем својих оцјена о изабраним представницима и након имплементације изборних резултата дошли би до објективних ставова којима би се сигурно утицало да се успостави одговоран однос изабраних представника према гласачком тијелу.

Сигурна сам да би и нормативном изградњом институционалних механизма за удружења грађана могли доћи до веће толеранције, одговорне јавне ријечи и политике која би имала за циљ одговорно понашање и поштовање воље гласача, без говора било које врсте мржње чиме би добили једну зрелију политичку стварност и политичку сцену од постојеће.

Одговорном јавном ријечју, говором толеранције, без емотивних боја и бољим Изборним законом у БиХ требали би успоставити институционалне механизме за боље и квалитетније могућности дјеловања удружења грађана, а и самог грађанина као појединца, који би имао стварну посмат-

рачку и критичку улогу самог праћења изборног процеса, учешћа у имплементацији изборних резултата и утицаја да се спријече све негативне појаве које се односе на говор мржње и успоставу таквих односа који би били у функцији санкционисања неодговорне јавне ријечи и говора мржње.

Много већу улогу треба да имају удружења грађана, као шансу за грађанина појединца, јер би невладине организације својим дјеловањем и активностима допринијеле јачању демократије и демократизацији друштва уопште.

Наведено, посебно са чињенице да демократија подразумјева остварење основних уставних слобода: слободе мисли, слободе говора и других слобода јер остварење основних слобода подразумјева и одговорност.

Слободан и одговоран јавни говор, одговорна јавна ријеч изабраних представника значи демократизацију друштва уопште и може се много више постићи на начин да се институционално ојача улога грађанина као појединца и његовог дјеловања у невладином сектору, нарочито и у оквиру Изборног закона Босне и Херцеговине.

Изборном закону БиХ недостају норме у погледу суштинских могућности посматрања избора од стране удружења грађана, у свјетлу одговорне јавне ријечи и могућег праћења рада, говора и онога што као преставници грађана заговарају након завршених избора и имплементације резултата.

За такву врсту праћења нужно је обезбједити и законски институционални оквир како би невладин сектор добио јачу и квалитетнију улогу у друштву у погледу овог важног питања остваривања демократије у друштвено-политичкој заједници каква је Босна и Херцеговина.

OBSERVING ELECTIONS IN THE LIGHT OF PUBLIC STATEMENTS

Mira Makivić, B.Sc. in Law
Publicist
University of Banja Luka

Summary

The paper deals with the election law framework and basic strategic goal of control system from the aspect of NGO and a citizen as an individual in the development of civil society. The Election law should include norms referring to the institutional framework in future processes after the elections. Author also analyses previous experiences and achievements of regulations harmonize in this mothers and points out common problems observed in the area. Institutional control is very important for a citizen as an individual through NGO.

УГРОЖАВАЊЕ БЕЗБЈЕДНОСТИ ДРЖАВЕ ГОВОРМ МРЖЊЕ

Прегледни научни чланак

УДК 321.011.5:316.647.3/.5

ма Гојко Павловић¹
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

Апстракт: Циљ рада јесте да се укаже на каузални, односно узрочно-последични однос безбједности државе, као основне друштвене потребе с једне стране и говора мржње, као облика испољавања мржње уопште, са друге стране. У раду се најприје говори о појму безбједности државе, а затим и о појму угрожавања уопште. Суштина појаве угрожавања није увијек лако уочљива из разлога што су интереси различитих друштвених група у једној држави често у несагласности. Због тога ће се најприје одговорити на питање од кога и од чега треба штитити државу. Упоредо са појмом угрожавања указаће се и на предмет угрожавања, односно даће се одговор на питање шта се то угрожава, а то значи одређивање оних друштвених вриједности које су предмет заштите државе. Такође, у раду ће се указати на појам мржње, на начин како га дефинишу социолошке и правне науке, а затим како говор мржње утиче и може утицати на угрожавање безбједности државе.

Кључне ријечи: појам државе, појам безбједности, угрожавање безбједности, говор мржње

¹ Аутор је сарадник за безбједносну групу предмета и секретар Катедре безбједносно-полицијских наука Високе школе унутрашњих послова у Бањој Луци.

1. Претходни појам државе и појам безбједности

Мора се констатовати да је кроз развој људског друштва, а самим тим и развој теоријско-правне и филозофске научне мисли уопште, постојало мноштво покушаја да се схвати и објасни појам и природа државе. Први напори усмјерени на одређење појма државе сежу још у антику. Тако су Платон² и Аристотел писали о грчком полису, или граду држави, као о идеалном облику повезивања појединаца у заједницу у којој се на најбољи начин могу остварити вјерске, културне, политичке и економске потребе. Полис је схватан као самодоволна заједница у којој се на најбољи начин може остваривати људски морални карактер. Надаље, стари Римљани у употребу уводе појам *res publica* који више одговара модерном појму државе.³

У литератури се истиче да је сам назив држава први пут употријебио Н. Макијавели у XVI вијеку. У свом познатом дијелу „*Владалац*”, он каже: „Све државе, све владавине којима се управљало и управља људима, биле су и јесу или републике или монархије.”⁴ Дакле, модерно схватање државе настаје тек у XVI вијеку у списима Н. Макијавелија и Ж. Бодена, када је створен појам државе као носиоца централизоване, суверене власти.

Данас се термин држава употребљава у више различитих значења. По једним ауторима (ужи смисао) под државом се подразумејева сам државни апарат, тј. апарат јавне власти, односно хијерархијска организација састављена од индивидуалних и колективних носилаца државне власти. Док други аутори (шири смисао) одређују државу, односно под њом подразумевају цјелокупно друштво обухваћено једном државном организацијом, дакле не само државни апарат, него и територију и становништво који су под истом државном влашћу. Ово друго схватање државе у теорији је данас уобичајено.⁵

У својој дефиницији државе М. Вебер каже да је „држава она људска заједница која у оквиру одређене територије (овдје територија служи као обиљежје), са успјехом, полаже право на монопол на легитимну примјену физичког насиља.”⁶ Дакле, једно од битних обиљежја државе је да је она организација с монополном физичке принуде која служи владајућој класи за одржавање њене економске и политичке власти.⁷ То не значи да држава једина располаже са апаратом за физичку принуду. То могу имати и друге организације, као што и појединци могу имати средства за принуду. Али то значи да нико не може располагати средствима за физичку принуду против воље државе.⁸

2 Види: Платон: *Држава*, пето издање, Београд, 2002.

3 Врањанац, Д.; Дајовић, Г.: *Основи правног система са методологијом права*, Београд, 2006, стр. 163.

4 Макијавели, Н.: *Владалац*, Београд, 2005, стр. 13.

5 Савић, С.: *Основе права*, Бања Лука, 2005, стр. 22.

6 Вебер, М.: *Привреда и друштво - II књига*, Београд, 1976, стр. 432.

7 Кузмановић, Р.; Дмичић, М.: *Уставно право*, Бања Лука, 2002, стр. 100.

8 Лукић, Р.; Кошуткић, Б.: *Увод у право*, Београд, 1979, стр. 33.

Према схватању Н. Висковића, „држава је организација која одговара глобалном друштву, има политичку и суверену власт утемељену на монополу легалне физичке присиле и на економској и идеолошкој моћи, односи се на прецизно одређено становништво и територију, а правним нормама регулише најважније друштвене односе и остварује разне историјске функције – почевши од освајања и одбране према другим друштвима и изабљивања и репресије према властитом становништву, до с временом све наглашеније улоге заштите мира, безбједности и слободе и постизања благостања свих припадника друштва.”⁹

Према схватањима Б. Милосављевића и Д. Поповића, „код државе територија је омеђена државном границом, веза између становника и државе изражава се држављанством, а државну власт врше државни органи који имају својство суверености.”¹⁰ Дакле, о појму државе постоји велики број схватања и теорија. Међутим, ово није нимало необично, слична је ситуација и код покушаја дефинисања низа других друштвених појава.¹¹

О ријетко којем је проблему (појму), поред појма државе, на подручју друштвених наука, толико често и толико различито писано и расправљано као о појму безбједности. Безбједност је именица и то апстрактна, односно мисаона именица која означава оно што није материјалне природе, дакле не може се опипати, већ се само осјећа и замишља. Она се, већ вијековима, проучава као један веома комплексан друштвени феномен, и то са различитих аспеката: филозофских, правних, политичких, социолошких, економских, итд.

Још је Аристотел у својој „*Политици*” написао да се „до ваљаног увида у ствари, било да се оне односе на државу или нешто друго, може доћи само ако се прати њихов развој од самог почетка”¹², тако проучавања историје људског друштва управо сугеришу на закључак да су питања безбједности живота и имовине међу најстаријим проблемима с којима се човек суочавао и настојао да их ријеши.¹³

Коришћење појма безбједности¹⁴ у различитим областима живота и рада, знатно отежава и његово једнозначно дефинисање. Управо због тога смо и суочени са егзистирањем релативно великог броја дефиниција безбједности од којих су неке и дијаметрално различите. Према истраживањима у опцији се налази 21 дефиниција које имају, прије свега, теоријску вриједност, а 56 дефиниција чија суштина тражи додатна појашњења или чак њихово потпуно игнорисање. Дефиниције безбједности обично су скројене по мјери специфичности времена и мјеста у коме се расправља о безбједности, или личних виђења аутора, односно безбједност означава

9 Висковић, Н.: *Теорија државе и права*, Загреб, 2006, стр. 38.

10 Милосављевић, Б.; Поповић, Д.: *Уставно право*, Београд, 2008, стр. 319.

11 Врањанац, Д.; Дајовић, Г.: *Основи права*, Београд, 2009, стр. 39.

12 Аристотел: *Политика*, Загреб, 1988, стр. 2.

13 Давидовић, Д.: *Алтернативни чиниоци безбедности*, Београд, 2006, стр. 3.

14 Павловић, Г.: *Правни аспекти приватног сектора безбедности*, Мастер рад, Београд, 2009, стр. 12-13.

различите ствари за различите људе у различито вријеме. Додатну конфузију ствара и чињеница да су у српском језику у употреби два израза, безбједност и сигурност, која се равномјено употребљавају, мада нису синонимима. Истражујући ову проблематику, група аутора констатује да се безбједност више веже за државу, њене институције, неке правно-политичке категорије, дакле нешто што искључује осјећајност, одређене психичке или унутрашње пориве, својствене прије свега човјеку као живом бићу. С друге стране, сигурност сматрају као нешто што је ближе човјеку као појединцу или дијелу неке мање заједнице или друштвене групе.

При томе је ријеч безбједност¹⁵ старословенског поријекла и значи одсуство зла, бједи и несреће (безопасност), док сигурност¹⁶ потиче од латинске ријечи *securitas*, која има нешто шире значење, и поред безбједности, тј. безбједности, овај израз означава и извјесност, поуздање па чак и лакоумисленост. У теорији се наводи да се овај проблем јавља услед различите употребе појмова *safety* и *security* у страниој литератури, те њиховог превођења на српски језик. На основу спроведене анализе ова два појма закључује се да, примјена различитих термина, за појам безбједности, у енглеском језику не би требало да доводи до девалвације јединственог појма и схватања безбједности у српском језику и увођења нових термина, те да је неправилно увођење у српску науку појма сигурности као замјене за појам *safety*.¹⁷

Дакле, појам безбједности има више значења. Поред широког поља проучавања, у теорији се још увијек води расправа о томе, шта је то уопште безбједност: систем, функција, организација или стање. Од одговора на та питања, које је ствар теоријског одређења, утврђују се ужи појмови, као што су: државна, јавна и војна безбједност; међународна, национална и колективна безбједност; спољна и унутрашња безбједност¹⁸, а у последње вријеме утврђује се и појам приватне безбједности. Проучавањем ових питања баве се и посебне научне дисциплине.

Такође, безбједност се може схватити и као стање стабилности виталних вриједности друштва остварено у околностима економских, политичких, правних, социјалних и културних ресурса које омогућавају владајућој класи да уз организовање одговарајућег система и праксе остваривања послова безбједности постигне онај минимум легитимитета који је неопходан за очување континуитета економско-социјалног развоја државе у којој се на-

15 Ријеч безбједност потиче од префикса без (непостојање, одсуство) и речи беда (велико сиромаштво, положај који изазива презир, невоља, несрећа, зло) и представља стање онога који је заштићен од опасности, осигуран, сигуран, безопасан. Према: Центар за цивилно војне односе: *Појмовник безбедносне културе*, Београд, 2009, стр. 14.

16 Ријеч сигурност потиче од латинске именице *securitas, atis* ф. (мир духа, безбрижност, сигурност, безопасност) и придева *securus* (без бриге, безбрижан, без бојазни, који се не боји никакве опасности). Према: Центар за цивилно војне односе: *Појмовник безбедносне културе*, Београд, 2009, стр. 14.

17 Павловић, Г., *op. cit.*, стр. 12-13.

18 Иванчевић, Н.: *Систем безбедности Југославије - Увод у теорију система интегралне безбедности*, Београд, 1993, стр. 29-33.

лази на власти. Значи, да се безбједност одређује као позитиван систем мјера и поступака државних органа којима се обезбјеђује, доприноси и омогућује очување независности, самосталности и територијалне цјелокупности државе и заштите уставом утврђеног поретка земље.¹⁹

Најчешће се појам безбједности схвата у три смисла: „као функција, као организација и као стање, с тим што сваки од ових елемената чини цјелину за себе. Као функција безбједност је нераздвојни атрибут државе и покрета без обзира на карактер уређења, политички систем или облик власти. Као организација или инаугурисани механизам заштите, безбједност може да има разне облике организационих форми (одговарајућих органа) и различита овлашћења заснована и регулисана Уставним и законским актима, или одлукама политичке власти. „Ова два облика чине јединствену цјелину – систем безбједности – који обухвата органе и мјере (дјелатност, активност) које се спроводе ради заштите одређених друштвених вриједности утврђених Уставом и законским актима.”²⁰ Као стање безбједност искључује постојање материјалних и других аката уперених против Уставног поретка, независности, суверенитета, територијалног интегритета, оружаних снага и других вриједности које представљају заштићена добра.”²¹

Традиционална теорија, према ријечима Н. Иванчевића, одређује појам безбједности, као дјелатност, односно функцију преко које се на правним и политичким основама, организује спровођење мјера и активности државе, ради заштите њене независности, суверенитета и интегритета, уставом утврђеног унутрашњег поретка, као и личне и имовинске сигурности грађана. Безбједност дефинисана у наведеном смислу, уз извјесне корекције, представља функцију, сваке државе, јер се претежно остварује мјерама и активностима, надлежних државних органа у оквиру вршења политичке власти.²²

Имајући у виду сву општост појма безбједности, што отежава и једно опште прихватљиво интегративно теоријско одређење, најпотпунију дефиницију, с правног гледишта, дао је С. Милетић. Он безбједност дефинише као „правно-уређиваним и обезбјеђиваним друштвеним односима успостављено, одржавано и унапређивано стање у држави које омогућава ефективну заштићеност државе и грађана који у њој живе од свих (вањских и унутрашњих) противправних аката (активности) којима се угрожава уставни поредак, сувереност, независност и територијална цјелокупност државе, рад државних органа, обављање привредних и друштвених дјелатности и остваривање слободе, права и дужности човјека и грађанина”.²³

19 Радловић, Р.: *Лексикон безбедности и заштите*, Нови Сад, 1994, стр. 14.

20 Ковачевић, С.: *Основи система ДСЗ*, Београд, 1980, стр. 14.

21 Борђевић, О.: *Лексикон безбедности*, Београд, 1986, стр. 25.

22 Иванчевић, Н., *op. cit.*, стр. 29-33.

23 Милетић, С.: *Полицијско право*, I књига, Београд, 1997, стр. 13.

2. Угрожавање безбједности

Појаве угрожавања друштва и његових вриједности јављају се још од његовог настанка. Сва друштва кроз историју била су мање-више изложена угрожавању у различитом облику. У почетку су били угрожени, прије свега њихов опстанак, а затим и њихов друштвено-економски и културни развој. Одговор на питања од кога и од чега треба штитити државу и на који начин треба извршити усмјеравање свих субјеката у држави да би се остварио основни циљ њеног успостављања као модерне правне државе, представља фундамент за сва друга дјеловања у интересу државе, јер се преко њих врши дефинисање, класификација и објашњење настанка, трајања и дјеловања државно-штетних и опасних појава у безбједносно-одбрамбеном смислу. Ту се прије свега мисли на познавање разних извора и облика друштвених сукоба, те на све друштвене, природне и техничке појаве које у различитим варијантама и облицима настају у свим државама а тичу се угрожавања дате државе.²⁴

Према томе, не постоји сагласност о дефиницији појма *угрожавања*, јер се овај појам различито употребљава. Најчешће се за појам угрожавања користе различити термини, али се исто тако под тим терминима подразумевају и различите суштине, а што свакако зависи и од потребе за коју се дефинишу (теоријске, практичне, наставне и сл.). Тако, на примјер, у кривично-правном смислу угрожавање значи опасност. Значење опасности, у овом смислу, подразумева мању или већу могућност уништења или оштећења неког добра или вриједности, угрожавање живота или здравља, било да се ради о човјеку, држави или међународном добру (виједности). У социолошком смислу појаве угрожавања везују се за друштвене сукобе и противдруштвена понашања и оне се не могу унапријед предвидјети.²⁵

Социологија, криминологија, криминална политика и друге науке, нису дале цјеловита учења о појавама угрожавања, већ су направиле само дјелимичне анализе у области криминалитета и социјалне патологије. Супротност интереса била је основна друштвена противрјечност, па се појаве угрожавања посматрају кроз интересе различитих слојева или друштвених група које су најчешће основни извори угрожавања у држави.²⁶

Угрожававање безбједности обухвата дејство и посљедице свих угрожавајућих појава које су усмјерене против виталних друштвених и државних, односно националних вриједности и интереса. Конкретније, то су све радње, збивања и појаве људског, природног и техничко-технолошког поријекла које за посљедицу имају или могу имати онемогућавање или отежавање несметаног достизања и уживања државних и националних вриједности и интереса или деградирање њиховог оптималног стања, што резултира страхом од њиховог угрожавања, колективним осјећајем неспокојства,

24 Вејновић, Д.: *Дефендологија*, Бања Лука, 2002, стр. 84.

25 Стајић, Љ.; Даничић, М.: *Приватна безбједност*, Бања Лука, 2008, стр. 49.

26 Вејновић, Д.; Шикман, М.: *Дефендологија*, Бања Лука, 2007, стр. 165.

неизвјесности и одсуства контроле над развојем будућих појава и догађаја од значаја за друштво и државу.²⁷

Са угрожавањем су уско везане и савремене пријетње по безбједност. Када говоримо о пријетњама мислимо на одређене акције или јасне намјерне, посредне и непосредне облике угрожавања безбједности, односно вриједности и интересе појединаца, друштвених група, друштва, држава и цијелог међународног система. Што су пријетње јасније, тј. конкретније, већа је опасност по безбједност на било ком нивоу, мада се не смију занемарити ни мање видљиве пријетње које посредно могу угрозити достигнути ниво безбједности.²⁸

Дакле, пријетња је намјера наношења конкретне штете или казне, на знаку да нешто блиско или непожељно и непријатно долази, носећи у себи директне негативне посљедице. У односу на изазове и ризике, пријетња је по интензитету непосредна, или посредна са јасним знацима веома скорог наношења штете у случају изостанка брзог реаговања на њу. Она почетно има негативан предзнак јер подразумијева врсту притиска којим се наговјештава и ставља у изглед конкретна штета или неко зло са позиције силе, а све у циљу да се одређени објекат безбједности присили на одређене уступке или понашање.²⁹ Пријетња садржи свјесну намјеру узроковања неке штете или стављања у изглед штете или нежељене посљедице по објекат безбједности, при чему та пријетња мора бити реална – онај који пријети мора бити стварно способан да ту пријетњу реализује, да нанесе штетне посљедице ономе коме је пријетња упућена. Према томе, угрожавање безбједности је сваки непредвиђени догађај, случај, понашање, насилно дејловање човјека, природе или техничких система у дужем периоду значајнијег обима, који реално доводи или може довести у опасност лица и имовину, док је пријетња безбједности било који облик угрожавања - активност која може проуроковати нарушавање безбједности.³⁰

Узимајући у обзир наведене чињенице под појмом угрожавања можемо подразумијевати све друштвене појаве или понашање настало дјеловањем човјека (појединачно или групно) природе или техничко-технолошких система у дужем временском периоду, и значајнијег обима при чему настају или могу настати, штетне посљедице по интегритет човјека, његову слободу и имовину, као и по интегритет, субјективитет државе и њених институција. Дакле, угрожавање је свака врста друштвене, природне, техничко-технолошке и друге опасности којом се угрожава интегритет човјека, његова људска права, слободе, имовина, као и територијални интегритет и суверенитет те уставни поредак и право државе, народа, нације или друштвених група и појединаца.³¹

27 Мијалковић, С.: *Национална безбедност*, Београд, 2009, стр. 199.

28 Бајагић, М.: *Основи безбедности*, Београд, 2007, стр. 134.

29 *Правна енциклопедија*, Београд, 1979, стр. 101.

30 Мандић, Г.: *Системи обезбеђења и заштите*, Београд, 2004, стр. 23.

31 Вејновић, Д., *op. cit.*, стр. 86.

3. Говор мржње и могућност угрожавања безбједности државе

Мржња је по дефиницији извјесно осјећање одбојности, нетрпељивости, разних видова испољавања агресивности према другој особи.³² Говором мржње се популаришу и јачају предрасуде, а он је неријетко и претходница злочина мржње.³³ Говор мржње, показали су и ратови на просторима бивше Југославије јесте снажно средство за подстицање линча, дикриминације, насиља, непријатељстава и свирепог понашања, ратних злочина и других антицивизацијских тековина. Он је присутан у друштву на свим нивоима, гдје се уз коришћење стереотипа и предрасуда говори често погрдним ријечима.

Посебан проблем је наметање говора мржње као патриотизма, тј. као пожељног и једино прихватљивог понашања и доживљај говора мржње од стране обичног свијета као врхунског чина патриотизма јер се путем њега брани сопствена нација од других који су по правилу зли и лоше нам мисле.³⁴

Да би о говору мржње уопште могли да говоримо, испољена мржња и нетолеранција морају бити релативно опште и друштвено релевантне појаве. То значи да се, прије свега, морају ослањати на систем преовлађујућих вриједности и моралних норми који прописују и уређују односе припадника једне према припадницима других група, а не на лични морал и личне односе. Такође, потребно је да се испољавају према појединцима диференцираним према друштвено смисленим критеријумима (као што су националност, религија, социјални статус или политичка припадност), а не личним особинама.

Најзад, оне морају, стварно или потенцијално, да имају одређених посљедица по све (а не само по неке) појединце и то као чланове омражених група. Тек када се и ако се појединцима, као припадницима друге и другачије групе, недискриминативно приписују негативне карактеристике (сви исти и сви лоши), и у складу са тим, у односу на њих заговарају поступци дискриминације (другачије и горе од свих других) па још када се то оправдава одређеном идеологијом која је заједничка већем броју људи и рашире-

32 Новаковић, М.; Ђерић, М.; Ђерић, М.: *Искони мржње*, у Енграми, vol. 25, број 1-2, 2003, стр. 91.

33 Ђерић, Ј.: *Говор мржње*, у: Ревиија за криминологију и кривично право, Београд, 2006, број 3, стр. 199-223.

34 Упркос томе што Марко Перковић Томсон већ годинама на својим концертима и другим јавним иступима пропагира усташку идеологију (пјесмама, иконографијом, поздравом, одјећом), те редовно на својим концертима пјева пјесме које глорификују усташке злочине над Србима, Јеврејима, Ромима и другима («Ево Јуре и Бобана» и «Јасеновац и Градишка Стара»), чини се да је дио хрватске јавности ове пјесме доживљавао као израз домољубља, а не говор мржње, односно да се у хрватском друштву ово двоје још увијек често доживљава као истовјетно. Хрватска је телевизија у ударном вечерњем термину приказала Томсонов концерт у Сплиту, упркос томе што се у јавности говорило о тим пјесмама и упркос усташкој иконографији која је била присутна и на том концерту. Према: Ерцег, Т.: *Расна нетрпељивост и говор мржње: међународни и хрватски стандарди и пракса*, Центар за људска права, Загреб, 2004, стр. 19.

на у друштву можемо са сигурношћу рећи да се налазимо у предворју друштвено релевантне, а то значи и друштвено опасне мржње. У првом случају ријеч је о ширењу негативних социјалних стереотипа и предрасуда, а у другом о социјалној дискриминацији.³⁵

Према томе, говор мржње се најопштије може дефинисати као изражавање које садржи поруке мржње или нептрпељивости према некој расној, националној, етничкој или вјерској групи или њеним припадницима. У последње вријеме, говор мржње обухвата и говор који је усмјерен у циљу произвођења мржње и нетрпељивости према полу и сексуалној одређености, а све чешће овај појам обухвата и нетрпељивост према различитом политичком и другом мишљењу као и националном и друштвеном поријеклу. Лично својство одређеног лица, односно припадност одређеној рањивој групи је од суштинског значаја за одређивање појма говора мржње. Порука изражена у говору мржње усмјерена је увијек на лично својство или специфичности својства угрожене групе. Та лична својства су: раса; национална или етничка припадност; вјероисповест; језик; пол; сексуална одређеност; политичко и друго мишљење и увјерење; друштвено поријекло или неко друго лично својство.³⁶

Да не бисмо улазили дубље у проблем дефинисања говора мржње, задржаћемо се на најширој дефиницији, по којој би говор мржње представљао: „било какво позивање на насиље, мржњу и нетрпељивост, или њихово подстицање или распиривање, или њихово оправдавање према припадницима одређене групе или јасно идентификованим појединцима управо зато што су припадници неке групе, било нпр. националне, религијске, родне, или због сексуалне оријентације или политичког одређења, односно било којег облика на које они нису могли да утичу или су управо то одлучили да буду”.³⁷

Као појам, говор мржње је друштвена и индивидуална појава која, због своје друштвене опасности, постаје предмет и правних правила такође. Та правила налазимо у изворима међународног права и у прописима унутрашњег права, којима су инкриминисане радње у чијем се бићу налази и говор мржње. Говор мржње најчешће угрожава: достојанство човека, једнакост људи пред законом, право на приватност, право на слободу мишљења, савјести и вјероисповести, право на слободу изражавања.³⁸ Због тога се у свим међународним документима³⁹ који говоре о људским правима и слободама, а самим тим и о потреби борбе против расизма и расне дискримина-

35 Васовић, М.: *Говор мржње*, у: Призма – месечне политичке анализе, Београд, 2002, стр. 17.

36 Комитет правника за људска права – Уисом: *Говор мржње и злочин мржње као институти међународног и домаћег права*, Београд, 2007, стр. 2.

37 Ружић, Н.: *Медији и говор мржње: међународни правни оквир*, Медиацентар онлине, 18/03/2010. Преузето 30.04.2010. године, у 13.25 часова са <http://www.media.ba/mcsonline>

38 Чок, В.: *Угрожавање права човека говором мржње*, у: Југословенска ревија за међународно право, Београд, 1994, vol. 41, број 3, стр. 350.

39 Повеља Уједињених нација, Универзална декларација о људским правима, Пакт о грађанским и политичким правима, Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације, Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода и друге.

ције говори се и о потреби спрјечавања говора мржње, јер говор мржње подстиче, оправдава или велича дискриминацију на основу расе, етничке, полне, вјерске, језичке или неке друге разлике.

Говор мржње код прималаца поруке изазива страх, али често и презир, мржњу и бијес према пошиљаоцима порука и зато је говор мржње често рецепт за друштвени сукоб, било симболички или физички. У том смислу, говор мржње се посматра и као средство за подстицање или изазивање друштвених сукоба.⁴⁰

Суштинска пријетња изражавања мишљења са елементима говора мржње, а која може имати и реперкусије на безбједност државе, је у томе што порука која се оваквим изражавањем шаље грађанима има за циљ да изазове одређене негативне посљедице по одређено лице односно групу лица у зависности од његовог, односно њиховог личног својства или припадности одређеној групи.

Посљедице говора мржње се могу манифестовати кроз: стварање презира према одређеном лицу или групи; стварање негативног стереотипа према одређеном лицу односно групи; подстицање дискриминације и непријатељства; осуду околине према одређеном лицу или групи; изазивање осјећања несигурности и страха код одређеног лица/или припадника одређене групе; доношење физичких и психичких болова одређеном лицу односно припаднику одређене групе; упућивање пријетњи одређеном лицу односно групи; подстицање и изазивање насиља према одређеном лицу или групи; стварање осјећаја код великог дијела грађана да је такво понашање према одређеном лицу, односно групи друштвено пожељно и оправдано и изазивање осјећаја код широког круга грађана да ће такво понашање бити толерисано и неће бити предмет одговорности.⁴¹ Све ове посљедице могу се негативно рефлектовати и на стање безбједности у држави.

Вриједности које се штите од говора мржње се могу свести на двије: с једне стране јавни ред и мир, а с друге стране уставни поредак, безбједност државе или човјечност. Занимљиво је истаћи да се може испратити једна географска подјела у Европи с обзиром на вриједности заштићене од говора мржње. Државе сјеверозападне Европе штите јавни ред и мир, док државе југоистока штите уставни поредак.⁴²

Више правних и неправних начина могу сузбијати говор мржње. Међу најважнијима су: мјере заштите од говора мржње, мјере забране говора мржње и казнене мјере. Све су оне, у исто вријеме и превентивне мјере, али у предупредивању говора мржње велику улогу, такође, има и политика образовања људи.

40 Богданић, А.: *Говор мржње*, Бука, 11.01.2010. Преузето 30.04.2010. године у 14.15 часова са: <http://www.buka.com/govor-mrznje>.

41 Комитет правника за људска права – Уисом, *op. cit.*, стр. 2.

42 Ристивојевић, Б.: *Граница између слободе говора и достојанства друштвених скупина у одабраним европским кривичним правима: говор мржње*, у: Зборник радова, XLII, 3, Нови Сад, 2008, стр. 244.

Европски поредак вриједности полази од претпоставки да је неки говор, сам по себи, због погледа који се њиме износе, довољно опасан, иако из њега не слиједи ни најмања назнака неког противправног дјеловања. Као исход овог стања забране говора мржње су честе, уживају подршку и примјењују се.⁴³

У пракси, дакле, постоје два приступа рјешавању говора мржње⁴⁴:

1) *репресивни*, што значи увођење законских одредби које забрањују говор мржње и кажњавају извршиоца (било административним забранама, кривичним или прекршајним санкцијама, односно накнадама штете у грађанској парници) и

2) *превентивни*, промјеном вриједносног система уз помоћ једне шире просветитељске активности, како би се сузбили сви облици предрасуда и стереотипа које доводе до говора мржње тако што би те појаве постале друштвено неприхватљиве и маргиналне, односно екцеси а не свакодневни облик комуницирања.

Основни проблем који критичари истичу када се говори о сузбијању говора мржње јесте тај да борба против говора мржње у основи може да ограничава слободу изражавања⁴⁵ те у том смислу заступају став да ни најтежи говор мржње не може да начини такву штету какву може да произведе цензура и ограничавање слободе изражавања. Дакле, проблем говора мржње отвара и комплексне проблеме у вези са гарантовањем слободе мишљења и изражавања.

С тим у вези треба нагласити да у складу са одредбама Пакта о грађанским и политичким правима, те Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода, слобода изражавања трпи ограничења као и казне уколико су она прописана законом и нужне у демократском друштву, а у интересу националне безбједности, територијалне цјеловитости или јавне безбједности, за спрјечавање нереда или криминала, за заштиту здравља или морала, за заштиту угледа или права других. Такође, у општим коментарима Одбора УН за људска права (*General comment 10*, од 29.06.1983. године) који се односе на Међународни пакт о грађанским и политичким правима, додатно се појашњава да право на слободу изражавања носи са собом

43 Heinze, E.: *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, *Modern Law Review*, Vol. 69, 2006, p. 555.

Према: Ристивојевић, Б.: *Граница између слободе говора и достојанства друштвених скупова у одабраним европским кривичним правима: говор мржње*, у: Зборник радова, XLII, 3, Нови Сад, 2008, стр. 215.

44 Комитет правника за људска права – *Yusom*, *op. cit.*, стр. 8.

45 Наиме, основи проблем код препознавања говора мржње као опасног феномена у подстрекивању и ширењу дискриминације и насиља јесте управо опасност од задирања у слободу изражавања као основног људског права. Због тога је прије свега потребно нагласити да под говор мржње не треба сврставати: *идеолошки и политички различит став* (под условом да тај став не подразумијева дискриминацију и позивање на насиље због одређених својстава личности или припадности групи), *клевету и увреду*, која нема као мотив дискриминацију или позив на насиље против неке од заштићених група и *критички став према власти*, политичким партијама, јавним личностима и сл. који такође нема препознатљив мотив који карактерише говор мржње (намјера да се подстиче на насиље и дискриминацију).

посебне дужности и одговорности, те су због тога дозвољене одређене рес-трикције тог права које се односе на интересе других лица или друштва у целини.

У суштини, проблем одређивања говора мржње се може свести на уравнотежење два права: права на једнакост (забрана дискриминације) одређе-них друштвених скупина и слободе говора.⁴⁶

4. Кориштена литература

1. Аристотел: *Политика*, Загреб, 1988.
2. Бајагић, Младен: *Основи безбедности*, Београд, 2007.
3. Богданић, Александар: *Говор мржње*, Бука, 11.01.2010.
4. Васовић, Мирјана: *Говор мржње*, у: Призма – месечне политичке анали-зе, Београд, 2002.
5. Вебер, Макс: *Привреда и друштво - II књига*, Београд, 1976.
6. Вејновић, Душко: *Дефендологија*, Бања Лука, 2002.
7. Вејновић, Душко; Шикман, Миле: *Дефендологија*, Бања Лука, 2007.
8. Висковић, Никола: *Теорија државе и права*, Загреб, 2006.
9. Врањанац, Душан; Дајовић, Горан: *Основи права*, Београд, 2009.
10. Врањанац, Душан; Дајовић, Горан: *Основи правног система са методо-логијом права*, Београд, 2006.
11. Давидовић, Душан: *Алтернативни чиниоци безбедности*, Београд, 2006.
12. Ђорђевић, Обрен: *Лексикон безбедности*, Београд, 1986.
13. Ерцег, Тена: *Расна нетрпељивост и говор мржње: међународни и хр-ватски стандарди и пракса*, Центар за људска права, Загреб, 2004.
14. Иванчевић, Никола: *Систем безбедности Југославије - Увод у теорију система интегралне безбедности*, Београд, 1993.
15. Ковачевић, Сретен: *Основи система ДСЗ*, Београд, 1980.
16. Комитет правника за људска права – Уисом: *Говор мржње и злочин мржње као институти међународног и домаћег права*, Београд, 2007.
17. Кузмановић, Рајко; Дмичић, Миле: *Уставно право*, Бања Лука, 2002.
18. Лукић, Радомир; Кошутуић, Будимир: *Увод у право*, Београд, 1979.
19. Макијавели, Николо: *Владацац*, Београд, 2005.
20. Мандић, Горан: *Системи обезбеђења и заштите*, Београд, 2004.
21. Мијалковић, Саша: *Национална безбедност*, Београд, 2009.
22. Милетић, Слободан: *Полицијско право*, I књига, Београд, 1997.
23. Милосављевић, Богољуб; Поповић, Драгољуб: *Уставно право*, Београд, 2008.
24. Новаковић, Милан; Ђерић, Миломир; Ђерић, Мирјана: *Искони мржње*, у Енграми, vol. 25, број 1-2, 2003.
25. Павловић, Гојко: *Правни аспекти приватног сектора безбедности*, Мастер рад, Београд, 2009.

---

⁴⁶ Ристивојевић, Б., *op. cit.*, стр. 244.

26. Платон: *Држава*, пето издање, Београд, 2002.
27. *Правна енциклопедија*, Београд, 1979, стр. 101.
28. Радуловић, Радоја: *Лексикон безбедности и заштите*, Нови Сад, 1994.
29. Ристивојевић, Бранислав: *Граница између слободе говора и достојанства друштвених скупина у одабраним европским кривичним правима: говор мржње*, у: *Зборник радова*, XLII, 3, Нови Сад, 2008.
30. Ружић, Невена: *Медији и говор мржње: међународни правни оквир*, Медицентар онлине, 18/03/2010.
31. Савић, Снежана: *Основе права*, Бања Лука, 2005.
32. Стајић, Љубомир; Даничић, Милан: *Приватна безбједност*, Бања Лука, 2008.
33. Ђирић, Јован: *Говор мржње*, у: *Ревија за криминологију и кривично право*, Београд, 2006, број 3.
34. Heinze, Eric: *Viewpoint Absolutism and Hate Speech*, *Modern Law Review*, Vol. 69, 2006.
35. Центар за цивилно-војне односе: *Појмовник безбедносне културе*, Београд, 2009.
36. Чок, Вида: *Угрожавање права човека говором мржње*, у: *Југословенска ревија за међународно право*, Београд, 1994, vol. 41, број 3.

HATE SPEECH AS A FORM OF ENDANGERING STATE SECURITY

**Gojko Pavlović, Master's Degree in Law
Advanced School of Internal Affairs
Banja Luka**

Summary

Aim of this study is to show the causal relationship of security of the state, as basic social needs on the one hand, and hate speech, as a form of manifestation of hate at all, on the other. The paper first discusses the concept of security of the state, then the notion of threat at all. The essence of the appearance of compromising is not always easily visible because the interests of different social groups in country are often in disagreement. Therefore, the first answer will be of whom and what should state be protected. Parallel to the notion of threat will induce the subject to threats or give the answer to the question of what is to threaten, and that means the determination of social values that are the subject of protection of the state. Also, the paper will highlight the concept of hate, the way it defines the social and legal sciences, and how hate speech is affected and can affect on endangering state security.

Key words: *notion of the state, the concept of security, security threats, hate speech*

ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ ГОВОРА МРЖЊЕ КРОЗ ПРАВИЛА ГОВОРНИШТВА И РЕТОРИКЕ

Прегледни научни чланак

УДК 316.647.3/.5:342.727

Милић Славко¹

Инспектор Управе полиције Црне Горе,

Магистранд Факултета за државне и европске студије Подгорица

Апстракт: У раду се кроз поједине елементе говорништва и реторике, покушава дефинисати говор мржње кроз његове методолошке елементе и подстаћи жеља која је присутна код свих нас за говором који је методолошки и реторички исправан и којим се неће ширити мржња по било којој основи, и на тај начин пробудити свијест првенствено код политичке елите да је први корак у колико стварно желе да превазиђу говор мржње коришћење једног од великог броја модалитета кроз правилно говорништво и реторику.

Кључне ријечи: говор мржње, медији, аудиторијум, говорништво, нетолеранција

Увод

На говор и говорништво никада се није једноставније гледало, нити су се мање схватале и вредновале све његове битне претпоставке и принципи. Увијек је било, има и биће покушаја да се говорништво маргинализује, про-

¹ Милић Славко, Службеник управе полиције Црне Горе, магистранд Факултета за државне и европске студије- Подгорица, са успјехом завршио више стручних семинара, курсева и едукација у области реторике и говорништва. Објавио више стручних радова у часописима „Перјаник“-СШУП Даниловград Н 17, 18, 19, часопису „Полицијски гласник Н 5, часопису „Транзиција“ Н 13,

гласи мање важним од других елемената човјеке мобилности или чак уврсти у ред непожељних и друштвено опасних ангажмана. И ако је говорништво једно од најстаријих и најсуптилнијих човјекових вјештина, значај те вјештине и данас је изузетно велики. Посебно у доба великог напретка информационе технологије.

У доба транзиције, која се није одмах схватала као што се данас разумије Екс југословенско друштво је распадом једног политичког, економског и све општег система прешло на сасвим нову промјену. Транзиција је између осталог означена као промјена логике и понашања у једном друштву, повратак изгубљене моћи државе и суштину транзиционих дешавања у босанско-херцеговачком друштву детерминисала је воља политичких елита. У великим политичким изазовима у којима се морала затећи свака власт, веома често је долазило и долази до нових грађанских избора у којима се бројне политичке партије надмећу небирајући средства како би оправдали циљ политичке кампање, трошећи велики новац и употребљавајући говор као за појединце најјефтиније средство. У таквим условима не бирају се ријечи ни политичка средства како би се дошло до већ напрегнутог уха гласача, који борави у једној већ пољуљаној ријечи препуној изазова и на све шири и захтјевнији општи аудиторјум који је под различитим притисцима и околностима.

Савременом човјеку уопште, младом нарочито, одговара крајње рационализовано и једноставно говорништво. Измијењени начин живота и огроман напредак у развоју средстава јавног информисања увелико је измијењено облике и садржаје говорне комуникације. Човјек данас у свијету, прагматичан и суочен са многобројним изазовима тзв. брзог живљења, нема времена и није расположен да слуша говорника који при томе покушава да разним триковима дјелује на његов разум и емоције. За највећи број информација, не треба да излази из куће или аута. Будући да информације прима у покрету док обавља неки посао, он је много више окренут његовој садржини него форми. Њему треба кратка, јасна и истинита порука. И ако је опште познато да садржаји говорништва сежу у далеку прошлост са циљем да се слушалац придобије или одврати од нечега, говорништво не само што служи увјеравању и придобијању слушаоца у непосредној говорној комуникацији него има и најширу културну функцију. Говорничко умијеће древних времена и ако је веома цијењено и широко распрострањено, није развијано у смислу како га ми данас схватамо. Колико реторички умјешно и правилно исказано говорништво које у себи садржи важне методолошке елементе као што су: предмет, циљ, постављену хиотезу и индикаторе као и снажан закључак може изазвати велики утицај на окупљену масу слушалаца може се видјети из бројних савремених примјера, посебно је то карактеристично ако се ради о говорништву мржње. Међутим, неопходно је поменути да је говорништву и реторичким способностима придаван велики значај и у древним временима. У „Илијади” написаној 700. год. п.н.е. још и у претхомеровој Грчкој, његовање говорничког талента, заједно са ратном вјештином,

медицином и музиком сматрано је главним садржајем аристократског васпитања и образовања. Чувени кинески мислилац и државник Кунг-Фу-Це (551-479. год. п.н.е.), код нас познат као Конфучије помало саркастично примјећује да „човјек учен, начитан и вјешт у справљању угрожава себи живот јер воли да открива слабости других људи.”

Питањем говорништва и говорења баве се људи различитих професија и научних опредјељења, тако да од угла њихових посматрања односно од конкретних научних циљева и интереса, зависи карактер говора. Тиме се и намеће предмет овог рада који је првенствено заснован на говору као снажном и моћном „оружју” усмјереном кроз све елементе говорништва, као и на говор којим се распирује мржња, подрива расни, вјерски и сексуални интегритет, злоупотребљава говор и претвара у мржњу за једнократне потребе и интересе одређених група људи.

Циљ рада је да се кроз основне елементе говора наметне мисао читаоцу колико је правилном употребом реторичких елемената говорништва и његовим врстама, елементима и структуром веома лако могуће заобићи говор мржње и тежити његовој основној функцији да служи људима. Јер колико исправно и метрично говорништво, које се одликује смиренешћу, тоналитетом и одмјереним не замарајућим паузама оставља јак утисак на аудиторијум то се најбоље види када слушате „пријатног” говорника. У политичком говорништву којима се политичари служе постоји више начина да човјек постигне нешто што му је политички циљ. Један од начина је да аудиторијум примора, други да их наговори, а трећи да их убиједи. Приморавање увијек подразумијева примјену насиља и пријетње, с тога се оно суштински разликује од наговарања или убјеђивања. Код неких од ових елемената потребна је воља оног коме су окренути. Етика и друга супериорност наговора и убјеђивања над принудом, толика је и таква, да се само они могу сматрати легитимним и пожељним. Обично све оно што се постигне принудом траје онолико колико и принуда сама.

Цицерон не каже случајно: „Ништа није тако невјероватно да не може увјеравањем постати вјероватно.”

У раду се не апострофирају дневно политичке и секундарне карактеристике смисла говора мржње или било којег другог вида говорништва, нити посљедице кроз које је друштвено политичко уређење прошла БиХ последњих деценија. Не жели се кроз рад, враћати на етиологију настанка и темеља за лаку садњу и узгој говора мржње на становништво, која је позната иоле озбиљнијем читаоцу. Такође, жели се првенствено гледати у будућност и посљедице сваког говора нетолеранције, мржње и неразумијевања према људима са ових простора.

Под синтагмом говора мржње у раду сматраће се најсложенији и најинтезивнији језички израз, срачунат да наговори, увјери, узбуди, понесе и распири вјерску, расну, полну, политичку и сваку другу нетолеранцију, дискриминацију, неразумијевање и несклад у остваривању политичког циља на који је овај рад окренут и предметом и садржајем. Под говором и актима

мржње данас у савременом свијету подразумијева се пропагирање, величање или оправдавање злочина почињеног према друштвеним групама или њиховим припадницима услед њихове расе, боје коже, вјере, националног односно етничког поријекла, пола, сексуалне оријентације, имовинског, здравственог или брачног стања, родитељског статуса, политичког опредјељења, година живота или других личних особина или подстицање вршења таквих злочина; изношење или преношење идеје о супериорности или потчињености једне друштвене групе или њених припадника; коришћење поздрива, истицање симбола односно употребљавање других средства која могу да проузрокују ремећење јавног реда и мира а која подстичу на мржњу према друштвеним групама и њеним припадницима и исписивање порука или симбола дискриминаторне садржине на јавним мјестима.

Под нетолеранцијом у овом раду сматра се непоштовање једнаког достојанства свих људских бића као истинска основе демократског и плуралистичког друштва. Тиме се објашњава због чега је Савјет Европе одувијек придавао највећу важност заштити и остварењу тих идеала и принципа.

Из већ дјелимично објашњене контроверзе о сврси и циљу говорништва којим се жели ширити директно или индиректно ширење мржње користећи ријечи као пуко средство а у приморавању и много више од тога веома често се не води рачуна о формирању љепоте ријечи које могу и морају да имају пресудан утицај.

Убиједити неког на нешто, значи наћи пут до његове интелигенције, односно превести слушаочеву интелигенцију на своју страну. Тај поступак се одвија у условима пуне слободе и независности слушаочевог духа. Код говора је све другачије. Наговорити некога, значи загосподарити његовом емоционалном и чулном сфером, тј. увући се у његову вољу и побиједити његов разум.²

Говором мржње, чак и у дебатама има се за циљ да се онима којима је усмјерен, пренесе нека порука. Каква ће то порука бити, у вриједносном смислу, зависи од тога шта се говором жели постићи. Познато је да говор мржње не може се наћи у добру већ само у служби зла, неистине и лажи.

Претпоставка је да се говором мржње у срединама које су мултинационалне развија нетрпељивост и нетолеранција, даје се на значају дискриминацији и гуши се транзиција свијести као један од најважнијих путава за све укупне друштвене промјене.

Цијенећи суд легислативе, као претпоставку да се ипак на крају многи догађаји рјешавају законима немеће се мишљење да је развијање реторике и говорништва правилнији пут развоју превазилажења говора мржње и нетолеранције у друштву, па се цијенећи наведено постављају следећи индикатори у раду:

---

2 Радован Радоњић, *Говорништво*, Подгорица, 1999 стр. 60

Структура говора мржње

Пред општег и сваког другог вида говорништва, па и оног којим се шири нетолеранција и мржња, брижљивом анализом уочава се веома иста или слична садржина говора која у говорима мржње увијек садржи неке од посебних елемената говора. Уочљиво је да би неки говор имао снажан ефекат и утицај на аудиторијум, није исто ко га, када и на који начин претставља медијима, окупљеним грађанима, бирачима или политички супростављеним странкама и неистомишљеницима. Да би говор имао снажан утицај на аудиторијум он не може оставити исти ефекат нпр. ако се са дискриминацијом и нетолеранцијом почне одмах хранити аудиторијум или ако се у говору методолошким приступом заинтересовани аудиторијум снабдијева очекиваним информацијама. Најчешће говорништвом мржње у уводном дијелу који се тако компонује, који представља важан дио говора, аудиторијум се учини активним слушаоцима и примаоцима говорне поруке. То се постиже његовим ефектним увођењем у материју говора. Уводом се веома мало доказује али се њиме битно опредјељује шта и како ће се нешто доказивати. Говор мржње се конципира тако да се резолуцијом говора, појмовним одређењима и избором показатеља на прецизан и јасан и изазован начин закупи пажња и интересовање. Начин на који се говор као такав излаже представља логичко утемељење исказа, описа и навода карактеристичних примјера, те посебним истицањем појединих (моралних, социјалних, психолошких) аспеката или на изненадан, шокантан тј. корпус деликтни експозантан начин.

Слиједећи мисаону и логичку конзистентност излагања, ови говорници говором хоће, слиједећи оно што су зацртали, да постигну оно што је циљ тренутне увјерљивости и њиховог политичког циља.

Код већине говора мржње основна улога је да кроз утврђене показатеље изритира мисао уз коришћење специфичних детаља успаване или незазијељене ране, мисли или идеје како би се постигао најчешће дневно политички циљ. На крају сви говори мржње имају снажан епилог и завршницу.

Аргументација говора мржње

У друштву какво је босанскохерцеговачко, као и њему сусједних држава, потребан је ангажман цјелокупног система, свих његових карика како би се на вријеме и у посебним условима какво је сигурно изборно или референдумско питање учинило све да се предходно првенствено превенцијом, а у нужно потребној мјери репресијом, дјеловало на сузбијању говора мржње. Такође много је важно да медији у овом информационом добу постану професионалнији, што захтијева и образовање новинара са ставом и интегритетом, као и стварање новинара који нијесу лако подложни свакој врсти манипулације и политичког момента, а посљедице од непрофесионалних

таквих реакција су несагледиве по цијело друштво. У образовању се више пажње мора посветити одгоју младих људи који ће уважавати другог, другачијег, а не бити васпитавани на крилима мржње и нетрпељивости према другима и другачијим. Последице системског типа код говора мржње могу трајати веома дуго, и више генерација. За једно друштво које је изашло из рата какав је био у БиХ, јако је опасно путем медија подгријавати и ширити било који облик мржње према другом и другачијем.

Кад једном постане уобичајен и подразумјевајући, кад се одомаћи, говор мржње из јавног живота се тешко повлачи. Говор мржње подстиче, оправдава или велича дискриминацију на основу расе, етничке, полне, вјерске, језичке или неке друге разлике.

Имајући у виду да је у протеклом рату у БиХ, постконфликтном друштву у транзицији, вишенационалном и вишерелигијском друштву у којем су говори мржње сигурно присутни, веома лако се на основу избора аргумената, односно начина говорења може распирити антагонизам мржње и изавати нека друга реакција или продубити постојећа. Пракса говора мржње нарушава успостављено повјерење између етничких и религијских група која је и онако подривена досадашњим конфликтним историјским искуствима.

Као последица несанкционисања „говора мржње” и осталих облика изношења расистичких ставова у јавности, учестали су и вербални и други начини изражавања таквих ставова на концертима, стадионима, и другим јавним манифестацијама, те различити графити који представљају нацистичке, фашистичке и усташке и друге симболе на гробљима, црквама, школама и другим јавним установама, који се по правилу не уклањају са тих објеката. Истовремено, одређен број младих људи са таквим ксенофобичним ставовима организовани су у разним навијачких групама.

Када говоримо о говору мржње на Интернету или телевизији, као и пред масом окупљених грађана за вријеме избора или непосредно пред кампању, морамо знати да говор мржње можемо посматрати и описати из различитих форми посматрања. Једна форма је лингвистичка у облику специфичних ријечи, израза, назива и имена и реченичне конструкције које се користе у говору. Такве ријечи су на примјер, ружна и погрдна имена утемељена на наводној особини које се особи приписују због припадности некој друштвеној заједници, политичкој партији, групи или идеји, и која (често у вокативу) квалификују особу или групу којој су упућена, понижавајуће и увредљиво. Поред ријечи које указују на одређену особу, квалификују и ругају јој се на основу припадности, говор мржње се манифестује и (углавном) неутемељеним тврдњама које, директно или индиректно, некој друштвеној групи, односно особи која припада тој групи, приписују неку негативност. Осим тврдњи, чести су и говорни чинови попут пријетњи, који могу бити и прикривени у облику обећања, условљавања и уцјењивања. Лингвистички је говор мржње доста занимљива, али и неистражена област напросто зато што је значење комуникацијских порука увијек везано

за контекст, а савремена лингвистика углавном избјегава расправу о семантичкој вези између текста и контекста (...).³

Други угао из кога се може посматрати и описати језик мржње је комуниколошки. Такав приступ претпоставља постојање специфичне намјере говорника садржане у поруци коју упућује. Ако је намјеравано значење поруке да стигматизује, повриједи или понизи особу на основу њене припадности некој групи, заједници или идеји, онда се и такве поруке могу сматрати језиком мржње (чак и кад не садрже изразе специфичне језику мржње). Иако су код појединих порука намјере очигледне и недвосмислене, ово је доста специфична област у теорији и пракси језика мржње јер одређене поруке је могуће тумачити на различите начине.

Говор мржње код прималаца поруке изазива страх, али често и презир, мржњу и бијес према пошљаоцима порука и зато је говор мржње често рецепт за друштвени сукоб, било симболички или физички. У том смислу, говор мржње се посматра и као средство за подстицање или изазивање друштвених сукоба.

Аурелије је давно рекао „Мишљење је темељ свега.”⁴ Уколико постоји садржај и јака политичка аргументација ријечи ће доћи саме по себи, тада говор мржње није потребан, тиме се у превазилажењу говора мржње, мора ићи само јасно аргументацијом, политичком толеранцијом и разумијевањем. Без јасних мисли, правилних закључака говор је само гомила празних ријечи, тиме се онда људи који немају шта да кажу служе ксенофобичним изразима како би привукли пажњу на себе, па макар и тренутно.

У првом реду када говорник материју познаје добро, говорник је у стању да процијени шта говором о њој може постићи, односно којим и каквим аргументима се аудиторацијом може привољети за идеје које му нуди. Толстој, стога каже „Говори само о ономе што ти је јасно, иначе ћути.”⁵ На жалост, у друштву у ком живимо доминира култура искључивости и нетолеранције, чак и кад у њој нема говора мржње. Језик насиља и одбрамбено комуницирање доминира нашим приватним и јавним разговором. Веома често немамо логички дијалог утемељен на уважавању другачијег мишљења свог саговорника.

Против говора мржње треба се борити и указивањем на примјере говора мржње, на инфантилне особине таквог говора, на његове суштинске логичке недостатке, на јаловост и закржљалост духа који га изриче, као и на могуће посљедице таквог говора на односе међу људима и опстанак наше друштвене заједнице.

У политичким кампањама, сврха говора је увјеравање. Када је сврха говора увјеравање, идеје говорника морају извирати из његових увјерења. Тада свој циљ говорник може остварити само говором из дна душе (аб имо

3 Online магазин, за онлине мислиоце „Бука“ стр. 2 <http://www.бука.com/govor-mrznje?format=pdf>

4 Велика енциклопедија афоризама, стр. 327

5 Ибид, стр. 160

пецторе).⁶ Увјеравање лишено искрености није могуће, или је слабашно и без трајних ефеката. Одсуство искрености у увјеравању се не може надомјестити „дај гласу призвук истине које ниједан преварант не може одглумити.”⁷ Вербални исказ који није умијеће нијансирања ријечи није говор.

Оно што је очигледно када су политичке кампање у питању је, компензирање са временом. Савремени човјек компензира са свим па и са тиме. Ако не можемо управљати временом, не можемо управљати ни нечим другим. Привући пажњу аудиторијума на вријеме, говорников је изузетно важан задатак. И најмудрији говор, којег аудитурујем неслуша или слуша са напором нема много смисла. Изгуби ли се пажња аудиторијума веома је тешко повратити. Код говора мржње, аудиторијум, ови говорници покушавају придобити тиме што ће се служити пољуљаним осјећањима, нечијим интересима, лобирањем и тиме стећи пажњу јавности. Сваком добром говору, којих је веома мало на политичкој сцени је неопходно да се одликује тачношћу, краткоћом и јасношћу.

Жанрови код превазилажења говора мржња и њихов утицај на становништво

Сваки говор представља извјесну расправу. Он је то и када се изговара (сото воце) – тихо и када је заливен сузама, тријумфа или гласноће. Он претставља један важан људски инструмент. Када говор има облик упозорења ми тада учимо, управо захваљујући њему. Сваки харизматични говор покреће масе и има снажан утицај на исте.

У Монологиу као експозиционом и једносмјерном језичком изразу, говорник упознаје својим идејама и побудама аудиторијум. Монолог је свакако најчешће коришћени говор и присутан је у скоро свим врстама говора. У неким врстама он претставља једини говорни облик (академски приступни говори, промотивни говори, излагања екс катедра, парламентарни). У говорима мржње у монологу, веома присутан осјећај говорника да од њега зависи колико ће бити успјешан и квалитетан говор. Код ових говора говорник се може припремити унапријед, што претставља још већи показатељ његове спремности да изрази говором нетолеранције одређену намјеру која у битном одређује кривично-правну одговорност и биће дјела. Ови говори у већини не могу одисати смиреношћу и сигурношћу јер ако би одисали емоцијама вјероватно би шкодили више себи него утицали на увјеравање и исход говора.

Код парламентарног монолога, на који је с обзиром на садржину рада ставља посебан акценат, може и мора бити „вишедисциплинаран” и у односу на аудиторијум много захтјеван. Природа његовог предмета није ни само правна, она је и политичка а веома често и са другим аспектима. Говорник у

6 Радован Радоњић, Правна реторика, Подгорица, 2006, стр. 54

7 Према: Дале Царнегие, ОП. цит. , 125

парламенту који је најчешће посланик, политичар или државник говори једном аудиторијуму непосредно, а многим другима посредно. Док говори, он може да прати реаговање непосредног аудиторијума, коме и прилагођава своје излагање, али истовремено мора да води рачуна и о могућим, њему непосредно непознатим, накнадним реакцијама оних других из аудиторијума. Због тога је говор мржње веома лако препознатљив и ако је некада због различитих услова под којим се одвија прикривен. Наравно, само код једног дијела аудиторијума. Њега веома често слушају и фанатични поборници правне и политичке филозофије и логике коју он персонификује, и њихови жестоки противници. У превазилажењу говора мржње, говорник поред јавног мњења који будно прати излагање мора узети у обзир чињеницу која зависно од околности може да му буде наклоњена или крајње супростављена. Ако се налази на значајној функцији, изложен је и пажњи тзв. међународне јавности.

На говорника, и ако има најбоље намјере, некада могу утицати и оспоравања, шумови, прекиди па искушења те врсте утолико су већа што сваки масовни скуп, укључујући и сједницу Парламента, може да подлегне психологији гомиле будући да многи његови учесници имају унапријед формирана увјерења која ниједан аргумент не може да промијени.⁸

Код превазилажења говора мржње сваки говорник би требао да се посебно припреми на супростављање потреби да изнесе говор који ће се тако окарактерисати код себе самог. Желећи да изгради себе и свој сопствени карактер, покушава такође да изгради и карактер других људи и желећи да сам успије, помаже другима да успију.⁹ Парламентарног говорника, политичара или државника треба да краси смиреност и скромност. Тим врлинама говорник придобија за себе аудиторијум једнако као што „миром и скромношћу велика земља надилази малу и придобија је за себе.”¹⁰ У превазилажењу говора мржње човјек мора имати уздржаност и опрез, не рећи ништа што се не може потврдити сопственим дјелима, уз једнак опрез на почетку и крају говора.

Што је положај политичара већи, мање је његово право да испољава сопствену вољу и расположење.

Дијалог је такође веома подобан за распиривање говора мржње, јер се у скупу монолога у интеракцији, људи који различито мисле и имају различите циљеве и интересе налазе једни наспрам других у расправи. Код дијалога може доћи до употребе говора мржње јер дијалог тражи и када се чак креће у оквирима предвиђеног од говорника много престројавања и прилагођавања ситуацији и захтијева од способности да се увјерљиво одбрани нека идеја од покушаја друге стране да је оспори. Утицај на становништво код дебате је сигурно много већи, јер у дебати сви учесници мисле да су у праву и желе да побиједе, управо због тога је и крајњи исход неизвјеснији

8 Радован Радоњић, Правна реторика, Подгорица, 2006, стр. 80

9 Конфуције: Оп. цит. , 1984. стр. 93

10 Сретен Перовић, Оп. цит. , стр. 348 по Леоцеу.

него у било ком другом говорном жанру. Ипак у природи дијалога јесте конкуренција идеја, интереса и циљева, тако да он најчешће завршава превагом једних над другима. Пошто се дијалогом може постићи извјестан циљ и код компетитора, њега не треба водити као рат – немилосрдно, грубо, агресивно и непријатељски. Боље је, и за побједника корисније, ако у дијалогу бољи надмаши доброг, ако умјесто немилосрдне демонстрације моћи превагне поштовање увјерљивих аргумената. Када је у питању дебата гдје може или долази до говора којим се неко вријеђа, ремети његово достојанство и интегритет, ствара или распирује мржња, онда се мора поћи од основних правила дебате, да „дебатовати” може само онај који зна шта је расправа, на којим се принципима темељи и како се логички одвија као и да се конфликтношћу омогућава другој страни да лакше влада методолошким правилима говора. Само добар познавалац политичке материје може у њој да се снађе и изађе као побједник, прихватајући чињеницу да га у дебати често супротна страна може довести путем полемичких вјештина до различитих говорних изазова, изненадним питањима и искушењима. Веома често у недостатку сопствених и оспоравању идеја, ставова и судова друге стране долази до говора којим се може изазвати мржња јер у без излазности ситуације и недостатком вјештине побијања аргумената долази као крајњи исход – говор мржње, као ствар најдубљег осјећаја прикривеног код те врсте говорника. У овој врсти говора веома може бити горак осјећај побједи. Да би смо побиједили, људи морају да нам вјерују.

У политици, посебно у предизборним кампањама говорници се служе говорним жанровима који се угледају на своје лидере и вође или чак покушавају да их опонашају. Овај пут води у стил уништења сопствене личности. „Јер да би смо личили на друге, морамо се одрећи савршенства своје сопствене јединствене личности,¹¹ јер зар није вриједност дијаманта заснована на чињеници да се сваки камен разликује од другог.

У преговорима (неготиационс) као и у свакој другој расправи, говорник се мора веома добро припремити, успјех се постиже само уз завидне говорне вјештине и познавање материје о којој се говори. У различитим литературама веома често наилазимо на многе фазе тј. комуниколошке шеме приликом преговора од којих посебно свака од фаза има своје специфичности. Неке од фаза су: упознавање, постављање питања, изражавање, сугерисање, конфронтација, објашњење и завршница. Међутим преговори у политици, веома често се раде иза „затворених врата”, те стога они нијесу посебни предмет изучавања овог рада. Веома интересантиније су говорне поруке (преко радија и телевизије). Ове говорне поруке свакако спадају у најутицајније облике једносмјерне вербалне комуникације. Говор подсредством ТВ и радија је индиректан. Говорник се обраћа путем помагала и просторно је одвојен од гледалаца. Аудиторијум није устаљен, информације допиру до свега и свуда. Телевизијске куће економишу са свиме па и са временом те с тога је и трајање преносне поруке ограничено. Најчешће приликом избор-

---

11 Геру Спенце: Оп. цит. , стр. 32

них кампања вријеме је ограничено за учеснике у емисијама. Комерцијални и други програмски разлози приморавају ТВ куће да намјењују строго програмске емисије.

Најзад, преко радија и телевизије тражи се „језик милиона”. Таквим се сматра култивисани обични језик, који у свему одговара књижевним нормама, а разумљив је милионском аудиторијуму, свих узраста и свих нивоа образовања.

Говорна порука преко радија и ТВ, која има у себи одређене принципе и критеријуме, подразумијева у политичким говорима високообразовног говорника, упућеног у све тајне свог посла. Аудиторијуму који говорника не види (радио), или га види повремено, и у комбинацији са сликом (илустрација) која може и да одвуче пажњу (ТВ), чини се респектибилном само она говорна порука која је саопштена упечатљиво, сигурно и снажно. Таква порука може бити дјело говорника са великом изражајном даровитости, пријемне говорне вјештине и рјечитости, големог лингвистичког знања и узразито упечатљивог и пријатног гласа. Говори који нијесу природни у себи садрже унутрашње и спољашње тензије, без рецитативних украса, егзалтаности и квазиораторских апликација, усмјерени на говор мржње према некоме и нечему веома кратко су актуелни, а за посљедицу имају посљедице о којима смо већ говорили.

Закључак

Изузетно широко распрострањена и мултидисциплинарна тема говора мржње може се посматрати са више аспеката.

Оно на шта треба обратити посебну пажњу и гдје је чини се највише присутан говор мржње је Интернет. Овај вид електронске комуникације на нашим просторима је преплављен нацистичким, фашистичким и сличним садржајем. Све је више говора мржње на форумима, блогovima, информативним порталима који дозвољавају коментарисање вијести, који су пуни анонимних позива на дискриминацију, линч, убиства и сличне криминалне радње, које се оправдавају наводном љубављу према држави или вјери.

Интернет као анонимни медиј даје слободу корисницима да износе своје мишљење, коју поједини злоупотребљавају у промовисање мржње, дискриминације и позивање на насиље, убијање и слављење злочина.

Држава мора да да свој максимум у превенцији мржње, дискриминације и нетолеранције према националним, расним, вјерским, сексуалним и другим мањинама, кроз образовни систем, културне институције и државне медије као и апел медијима да преиспитају сопствена рјешења, могућности и одговорност у спречавању говора мржње путем њихових издања.

У раду је с обзиром на постављени циљ, предметну претпоставку и индикаторе који су се односили на циљ да се подстакне мисао да говором мржње се само постиже нетолеранција, презир и оправдавање злочина успјело се одговорити захтјеву на темељима у којима је рад садржајем и окренут.

Литература

1. Радован Радоњић, Правна реторика, Подгорица, 2006
2. Велика енциклопедија афоризама, Београд, 2007
3. Онлине магазин, за онлине мислиоце „Бука”
4. Радован Радоњић, Говорништво, Подгорица, 2007
5. <http://www.бука.com/govor-mrznje?format=pdf>

OVERCOMING HATE SPEECH THROUGH RULES OF ORATORY AND RHETORIC

Milić Slavko

Inspector of the Police Directorate of Montenegro
Postgraduate student at the Faculty of State and
European Studies in Podgorica

Summary

This paper, through some elements of speaking and rhetoric, is trying to define hate speech through its methodological elements and encourage desire that is present in all of us for the speech that is methodologically and rhetorically correct, which will not spread hate on any basis, and thus arouse awareness primarily of the political elite that the first step, if they really want to overcome the use of hate speech, is the use of one of the numerous modalities through proper oratory and rhetoric.

Key words: *Hate Speech, Media, Audience, Oratory, Intolerance*

„ПРЕВЕНЦИЈА КРОЗ РЕПРЕСИЈУ” – УЛОГА КРИВИЧНОГ ЗАКОНОДАВСТВА У СПРЕЧАВАЊУ ГОВОРА МРЖЊЕ И НЕТОЛЕРАНЦИЈЕ У РЕПУБЛИЦИ СРПСКОЈ И БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ

Прегледни научни чланак

УДК 342.724:316.647(497.6)

Драгана Милијевић, дипломирани правник унутрашњих послова
Свјетлана Драговић, дипломирани правник унутрашњих послова
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

Апстракт: „Говор мржње” се најопштије може дефинисати као изражавање које садржи поруке мржње и нетрпеливости према некој расној, националној, етничкој или вјерској групи или њеним поданицима. Поред наведеног, говор мржње у последње вријеме обухвата и активности (говор) које имају за циљ произвођење мржње и нетрпеливости према полу и сексуалној опредељености, док се све чешће говор мржње односи и на нетрпеливост према различитом политичком и другом мишљењу као и националном и друштвеном поријеклу. Сам приступ превазилажењу говора мржње треба да буде, посматрајући са становишта науке, мултидисциплинаран док практично треба да обухвати широк дијапазон како субјекта тако и активности које се односе на његово сузбијање. У погледу предоченог, изузетну улогу имају субјекти политике сузбијања криминалитета, који превенцијом кроз репресију представљају „ultima ratio” у супростављању овој, за просторе Босне и Херцеговине учесталој негативној појави.

Кључне ријечи: говор мржње, кривично дјело, кривично законодавство, људска права.

Увод

Слобода говора је једна од највећих вриједности друштва, а границе те слободе у највећој мјери зависе од специфичних околности у појединачном случају. Како је то више пута нагласио Европски суд за људска права, слобода изражавања не подразумева само „информације” или „идеје” које су општеприхваћене и које се сматрају безбедним или безначајним, већ и на оне које вријеђају, шокирају или узнемиравају људе, јер су то захтјеви плурализма, толеранције и широкогрудости, без којих нема „демократског друштва”. С друге стране, историја нас учи о опасности толерисања злоупотребе слободе изражавања, јер говор мржње је управо то – прекорачење, односно злоупотреба те слободе. Отуда је важно санкционисати говор мржње, а да би се нешто санкционисало мора претходно да се одреди, посебно имајући у виду опасност по слободу изражавања.

Говор мржње може се дефинисати као таква врста изражавања којом се шаље грађанима одређена порука која има за циљ да изазове негативне посљедице по одређено лице или групу лица у зависности од њихових личних својстава или припадности одређеној групи. Оваква врста понашања најчешће се огледа у стварању презира према одређеном лицу, стварању негативног стереотипа према одређеном лицу (групи), подстицању дискриминације и непријатељства, осуди околине према одређеном лицу или групи, изазивању осјећаја несигурности и страха код одређених лица или припадника одређене групе, упућивању пријетњи одређеном лицу (групи), подстицање и изазивање одређеног насиља према лицу (групи), наношење психичких и физичких болова одређеном лицу или припаднику групе, као и стварање осјећаја код великог дијела грађана да одређено понашање које представља говор мржње може бити толерисано и некажњиво, те да је такво понашање друштвено пожељно и оправдано. Оваква понашања одавно су присутна у свим друштвима, друштвима која су настојала да изнађу начине да им се супроставе. Супротстављање „говору мржње” је велики изазов како академским заједницама, тако и субјектима који се практично баве овом проблематиком.

1. Међунаро-дноправна регулисаност „говора мржње”

Субјекти криминалне политике у циљу сузбијања друштвено негативног (неприхватљивог) понашања, као посљедње средство одбране користе инкриминацију оваквих понашања, односно одређују их као кривична дјела. Од важности за домаће кривично законодавство је и међународно-правна регулисаност овога питања.

Говор мржње као појам још увијек изазива тешкоће, законодавци и они који закон примјењују имају недоумице како да дефинишу говор мржње и одреде санкције и како да га у датом случају препознају и адекватно санкционишу.

Нема прецизне и општеприхваћене међународне дефиниције говора мржње. Комитет министара Савјета Европе се у Препоруци бр. 20 о говору мржње из 1997. године усагласио је да се под термином „говор мржње” подразумевају сви облици изражавања који шире, подстичу, промовишу или оправдавају мржњу међу расама, ксенофобију, антисемитизам или друге облике мржње засноване на нетолеранцији укључујући: нетолеранцију изражену кроз агресивни национализам, етноцентричност, дискриминацију или непријатељство према мањинама, имигрантима и људима имигрантског поријекла.

Може се истаћи да сви међународни документи која се баве људским правима и слободама врше својеврсно „регулисање” говорна мржње. У свим документима је исказана потреба спречавања говора мржње и дискриминације на основу одређених разлика. Први документ у коме је регулисана ова проблематика је *повеља Уједињених нација* која је у тачки (ц) члана 55 обавезала потписнице да поштују „људска права и основне слободе за све, без разликовања расе, пола, језика или вјере”.¹ Поучене искуством злочина из II светског рата, чланице Уједињених нација су 1948. године усвојиле Општу декларацију о људским правима полазећи управо од основних вриједности појединца и друштва – достојанства појединца и савјести човјечанства. Свако има право на слободу изражавања (чл. 19), али истовремено свако има и обавезу према друштву, јер је заједница та која „једино омогућава слободно и пуно развијање ... личности” (чл. 29). Поред овога, Универзална декларација о људским правима УН у члановима 1. и 2. свим људима гарантује слободу и једнакост у достојанству и правима, без обзира на „*било какву разлику као што је раса, боја коже, пол, језик, вјера, политичко или неко друго одређење, национално или друштвено поријекло, власништво, рођење или неки други статус.*” Поред Универзалне декларације о људским правима УН, одредбе које третирају ову проблематику су садржане и у Пакту о грађанским и политичким правима из 1966. године. Међународни пакт о грађанским и политичким правима предвиђа заштиту слободе изражавања као једног од основних права сваког лица које се може ограничити само уколико је ограничење изричито одређено законом из разлога поштовања права или угледа других лица, или заштите државне безбједности, јавног реда, јавног здравља и морала (чл. 19.). Поред тога, истиче се и следеће: „*законом ће се забранити свако заговарање националне, расне или вјерске мржње које представља подстицање на дискриминацију, непријатељство или насиље.*” У међународном праву у Међународној конвенцији о укидању свих облика расне дискриминације из 1965. године истиче да: „*државе чланице осуђују сваку пропаганду и све организације које се руководе идејама или теоријама заснованим на супериорности неке расе или групе лица извјесне боје или извјесног етичког поријекла или које желе*

---

1 www.human-rights.hr

да оправдају или подрже сваки облик расне мржње и дискриминације.”² Ни Европска конвенција о људским правима не оставља могућност да се слобода изражавања ужива без граница. Члан 10. Конвенције прописује да је ограничење ове слободе једино могуће уколико је ограничење прописано законом у циљу заштите претежнијег интереса, а мјера којом се ово право ограничава пропорционална и неопходна у демократском друштву.

2. Људска права и слободе и „говор мржње” на подручју Републике Српске и Босне и Херцеговине

Посматрајући ову проблематику, може се истаћи да у вишенационалној и вишевјерској Босни и Херцеговини са тешким траговима прошлости, земљи која је оптерећена ратом и жртвама и у којој се свакодневно „дешавају” одређене „промјене”, важнија су права колективитета од права појединаца.³

Уставом Босне и Херцеговине је прописано да ће Босна и Херцеговина и оба ентитета обезбиједити највиши ниво међународно признатих људских права и основних слобода, те да ће се уживање права и слобода предвиђених овим уставом обезбиједити свим лицима без дискриминације по било којој основи.⁴ Устав Босне и Херцеговине, поред осталих људских права и слобода, предвиђа и слободу изражавања (члан II Устава). Такође, Уставом Републике Српске је прописано да су грађани Републике Српске равноправни у слободама, правима и дужностима, једнаки су пред законом и уживају исту правну заштиту, без обзира на расу, пол, језик, националну припадност, вјероисповијест, социјално поријекло, рођење, образовање, имовно стање, политичко и друго увјерење, друштвени положај или друго лино својство (чл.10 Устава) те између осталих гарантује и слободу мисли и опредјељења, савјести и увјерења, као и јавног изражавања мишљења (чл. 25 Устава).

2 Поред наведеног у Међународном праву егзистирају и други правни акти у којима се третира ова проблематика и то: Конвенција о укидању свих облика дискриминације жена, Декларација о правима особа које припадају националним или етничким, вјерским или језичким мањинама, Декларација о укидању свих облика нетолеранције и дискриминације на темељу религије или вјере, Принципи УН о старијим лицима, Декларација о правима ментално заосталих особа, Декларација о правима инвалида, Конвенција о статусу избјеглица и сл.

3 О овоме више Микеш М.: „Однос колективних и индивидуалних људских права и слобода у свјетлу конститутивних народа“, у: Република Српска - петнаест година постојања и развоја; Академија наука и умјетности Републике Српске; књига 18.; 2007. године; стр. 232.;

4 О овоме више Дмичић М. у: „Уставноправни статус Републике Српске у оквиру Босне и Херцеговине-нормативно и стварно“ у: Република Српска- десет година Дејтонског мировног споразума; Академија наука и умјетности Републике Српске; књига 15.; 2005. године; стр. 170.;

3. Кривично-правни оквир „говора мржње” у Републици Српској и Босни и Херцеговини

Иако се сви можемо сложити да је непоштовање и омаловажавање других само зато што су други, расприривање или изазивање мржње међу групама и позивање на насиље неприхватљиво и да га треба барем на неки начин санкционисати законом, дефинисање говора мржње законом је увек проблематично. Превасходно зато што увијек постоји бојазан да се пропис који ограничава слободу изражавања може, било грешком било с намјером, тумачити и на начин који ограничава ову слободу више него што је то неопходно.

За спречавање и сузбијање говора мржње нису довољни само међународни акти, самим тим што је усвајање аката, а посебно поступак ратификације у смислу уношења међународног уговора у правни систем појединачне државе често дуготрајан процес. Некада је неопходно реаговати у осуди говора мржње брзо и на националном (локалном) нивоу. Могу се истаћи два основна начина којима се може рјешавати проблем „говора мржње”. Поред употребе едукативних метода које се означавају као други ниво сузбијања „говора мржње” и предрасуда који треба да резултирају друштвеном маргинализацијом таквих појава (њиховим неприхваћањем у ширем смислу), најзначајнији метод је управо директно примјењивање законских одреби које регулишу овакве друштвено негативне појаве.

„Говор мржње” је као такав инкриминисан кроз одређена кривична дјела која су прописана у кривичним законима на територији Босне и Херцеговине. Њихова одређеност у овим актима подразумеијева да постоји висок степен друштвене опасности који се јавља испољавањем ових понашања, кроз угрожавање правно заштићених вриједности. Ова кривична дјела се у већини случајева врше са намјером па се могу окарактерисати као умишљајни деликти код којих постоји највећи степен психичке повезаности (психичког односа) према кривичном дјелу као своје остварења, што уједно говори и о карактеру особа који испољавају „говор мржње”, односно остварују ово кривично дјело. На овоме мјесту је неопходно истаћи да у позитивном кривичном законодавству у Босни и Херцеговини нису у општем дијелу одређени појмови који се односе на ову проблематику, а исто тако није ни понуђено одређење кривичног дјела „злочина из мржње”. Оно што ипак може примијетити да се у кривичним законима у Босни и Херцеговини могу пронаћи кривична дјела која у чијим се „бићима” могу препознати елементи нетолеранције и „говора мржње”, дакле тек тумачењем правне норме може се доћи до тога да у одређеном кривичном дјелу постоје ови елементи.

Као основне карактеристике кривичних дјела која одражавају „говор мржње” и нетолеранцију истиче се постојање основног кривичног дјела и посебан психички елемент који се означава као „пристрасност”. Посматрајући прву карактеристику истиче се да се прије свега треба остварити

биће одређеног кривичног дјела (нпр. ограничавање одређених права и слобода које представља суштину код „основног” кривичног дјела). Други елемент ових кривичних дјела је елемент пристрасности. Пристрасност се испољава кроз на примјер ограничавање или ускраћивање законом гарантованих права грађанима по, како ће се увидјети, одређеним основама, као и у код одређених кривичних дјела фаворизовању грађана, а све на основу одређеног обиљежја које је „карактерише”. Кривична дјела која у своме бићу имају за основу нетолеранцију или дискриминацију могу се извршити чињењем или нечињењем и обично су пропраћена и вербалним актима који у правом смислу ријечи представљају „говор мржње”.

Пошто како је увиђено кривични закони на територији Босне и Херцеговине не предвиђају како „злочин из мржње” тако ни кривична дјела која се у потпуности спецификују „говором мржње” овде ће се презентовати само нека од кривичних дјела у којима су инкриминисане активности које представљају дискриминацију и нетолеранцију према појединим друштвеним групама. У ову групу кривичних дјела спадају прије свега кривична дјела којима се штите слободе и права грађана, те се овде убрајају: Повреда равноправности грађана (члан 162.), Повреда права употребе језика и писма (члан 163.), Повреда слободе вјере и вршења вјерских обреда (члан 178), Повреда слободе изражавања националне припадности (члан 179.). Поред ове групе кривичних дјела у кривичном закону Републике Српске у оквиру Кривичних дјела против јавног реда и мира проналази кривично дјело Изазивање националне, расне или вјерске мржње, раздора или нетрепљивости (члан 390.).⁵ Поред наведеног на нивоу Босне и Херцеговине у кривичном закону, одредбама које се односе на кривична дјела против човјечности и вриједности заштићених међународним правом налази се кривично дјело Организовање групе људи и подстрекавање на извршење кривичних дјела геноцида, злочина против човјечности и ратних злочина (члан 176.).⁶ Посматрајући „бића” ових кривичних дјела могу се уочити одређене карактеристике у погледу радње извршења (начина остваривања), пасивних и активних субјеката.

5 Кривични закон Републике Српске („Службени гласник РС“ број 49/03);

6 Уколико се посматра развој кривичног законодавства на територији Републике Српске, конкретније Кривични законик из 2000. године, може се уочити да су кривична дјела са елементима мржње у великој мјери преузета и инкорпорирана у позитивно кривично законодавство. Кривична дјела у којима се могу пронаћи елементи „говора мржње“ и нетолеранције у тадашњем кривичном закону су: Повреда равноправности грађана (члан 141), Повреда употребе језика и писма (члан 142), Ономогућавање повратка избјеглих и расељених лица (члан 146), Повреда права на подношење правног средства (члан 156), Повреда слободе вјере и вршења вјерских обреда (члан 157), Повреда слободе изражавања националне припадности (члан 158), Повреда слободе изражавања мисли (члан 159), Изазивање националне, расне или вјерске мржње, раздора и нетрепљивости (члан 377)., о овоме видјети: Кривични законик Републике Српске („Службени гласник РС“ број 22/00);

Прво кривично дјело Повреда равноправности грађана члан 162. КЗРС⁷ састоји се у ускраћивању и ограничавању права грађана утврђених уставом, законом или другим прописом и ратификованим међународним уговором, на основу разлике у националности, раси, вјероисповјести, политичком или другом убјеђењу, етничкој припадности, полу или полној усмјерености, рођену или социјалном поријеклу, језику или образовању или друштвеном положају, као и у давању грађанима повластица по тој основи. Овом инкриминацијом обухваћено је како ускраћивање или ограничавање права грађана са једне старне и давање грађанима повластица или погодности са друге стране, дакле као дискриминација или као фаворизовање.⁸ Посматрајући ово кривично дјело у контексту прије свега „нетолеранције”, уочава се специфичност пасивног субјекта, односно његова својства која и јесу разлог ограничавања или ускраћивања одређених права. Овде се ради о грађанима који имају законско или неким другим актом прописано право да остваре одређена права а то им се ускраћује. Ускраћивање права може бити потпуно или дјелимично, уз испољавање одређених сегмената говора мржње који представљају пропратну појаву дискриминације и нетолеранције, која се у овоме случају испољава. Овакав облик нетолеранције и говора мржње врши се према домаћим држављанима а врше га само лица која су на положају да одлучују о правима грађана. Овде се издваја, сасвим оправдано, и посебни облик овога кривичног дјела који постоји уколико се врши прогањање лица и организација због њиховог залагања за равноправност људи. За оба облика кривичног дјела законодавац је прописао казну затвора до 3 године. Посебна опасност од нетолеранције и „говора мржње” је присутна у раду службених лица, која могу злоупотребити службени положај или овлаштење у сврху ограничавања или онемогућавања стицања одређених права, или у давању повластица грађанима по неком од наведених основа. Овај облик кривичног дјела, прије свега због својства извршиоца кривичног дјела (службено лице) се кажњава затвором у трајању од 6 мјесеци до 5 година.

Повреда права употребе језика и писма.⁹ Право на употребу језика и писма спада у ред права која су гарантована уставом. Међутим, нетолеранција и „говор мржње” своје мјесто проналазе и на подручју ових права. Посматрајући Кривични закон Републике Српске уочава се инкриминација којом се штити право употребе језика и писма. Наиме, у члану 163. КЗРС је предвиђено да ће се онај ко ускрати или ограничи грађанима право на употребу језика или писма загарантованог уставом, законом или ратифи-

7 О овоме погледати такође члан 145. Кривичног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ” број 101/03), члан 177. Кривичног закона Федерације Босне и Херцеговине („Службени гласник ФБиХ” број 36/03), као и члан 174. Кривичног закона Брчко дистрикта Босне и Херцеговине („Службени гласник БДБиХ” број 10/03);

8 О овоме више у: Бабић М.; Марковић И.: Кривично право-посебни дио; Правни факултет; Бања Лука; 2007.; године; стр. 93., такође и Рајић З. и др.: Коментар кривичних/казнених закона Босне и Херцеговине; Савјет Европе; Сарајево; 2005. године; стр. 501.;

9 Оп.цит. Рајић З., (фус-нота 8) стр. 1534.;

кованим међународним уговором казнити новчаном казном или казном затвора до 1 године. За разлику од претходног кривичног дјела, примјећује се да се ова инкриминација одражава у ограничавању или уксаћивању грађанима права на употребу језика и писма. Оваквим актима се испољава висок степен нетолеранције и непоштивања општепризнатих људских права. Посебно тежак облик својеврсног испољавања ове нетолеранције и нарушавања права употребе језика и писма постоји када се испољи од стране овлаштеног лица злоупотребом службеног положаја или овлаштења за шта се исто може казнити новчаном казном или казном затвора до 2 године.

Повреда слободе вјере и вршења вјерских обреда.¹⁰ Треће кривично дјело које се налази у групи кривичних дјела против слобода и права грађана, тачније у члану 178. КЗРС односи се на инкриминисање дјелатности које су усмјерене на повреду слободе вјере и вршења вјерских обреда. Ово кривично дјело чини лице које ускрати или ограничи слободу вјере или њеног исповједања, као и лице које вјерској заједници која дјелује у складу са законом ускрати право једнакости са другим вјерским заједницама, или ко другој вјерској заједници ускрати слободу јавног обављања вјерских обреда. Овај облик нетолеранције, и нарушавања слободе вјере и вршења вјерских обреда може се испољити од стране свакога лица, и најчешће је праћен „говором мржње”, односно вербалним испољавањем увреда према припадницима „других” вјера. Нарушавање и нетолеранција ове врсте су општеприсутни на територији Босне и Херцеговине, а њиховом испољавању доприноси обнављање вјерских објеката на повратничким подручјима гдје се у већини случајева може (преко средстава јавног информисања) примјетити негодовање локалних заједница по том питању. Иако се овим активностима крши основна слобода грађана да слободно исповједају вјеру и врше вјерске обреде, казнени оквир који је поставио наш законодавац је новчана казна или казна затвора до 1 године, може се истаћи да су казне могле бити и нешто „строжије”.

Повреда слободе изражавања националне припадности из члана 179. КЗРС представља још једну инкриминацију којом се грађани штите од нетолеранције и „говора мржње”. Овом инкриминацијом се грађани штите од спречавања изражавања своје националне или етничке припадности или своје етничке или националне културе, на начин да се извршилац кажњава новчаном казном или казном затвора до 1 године. Поред овога повреда слободе изражавања националне припадности врши се и принуђивањем другог да се изјашњава о својој националној или етничкој припадности, док тежи облик овога кривичног дјела постоји у случају да се као извршилац јавља службено лице злоупотребом службеног положаја или овлаштења (за овај облик лице се кажњава затвором до 2 године).

Изазивање националне, расне или вјерске мржње, раздора или нетрпељивости из члана 390. КЗРС је кривично дјело које се налази у оквиру кри-

¹⁰ Оп. цит. (фуснота 8) стр. 1535.;

вичних дјела против јавног реда и мира.¹¹ Оно што одликује ово кривично дјело је висок степен нетолеранције и „говора мржње” који се испољава његовим извршењем. Дјело чини свако лице које изазива или распаљује националну, расну или вјерску мржњу, раздор или нетрепеливост, или шири идеје о супериорности једне расе или народа над другим (кажњава се новчаном казном или казном затвора до 2 године), као и лице које ове радње изврши принудом, злостављањем, угрожавањем сигурности, излагањем порузи националних, етничких или вјерских симбола, оштећењем туђих ствари, скрнављењем споменика, спомен-обиљежја или доведу и начешће доводе до ескалације насилничког понашања и сукоба, па је сасвим оправдано наш законодавац предвидио кажњавање за неред, насиље и других тешких последица за заједнички живот народа и осталих који живе у Републици Српској за што ће се казнити затвором од 1 до 8 година.

Организовање групе људи и подстрекавање на извршење кривичних дјела геноцида и ратних злочина (члан 176. КЗБиХ)¹². „Злочин из мржње”, „говор мржње” и нетолеранција у већини случајева представљају пажљиво организоване активности. Ово је довољан разлог да се у кривичном закону конституише посебна инкриминација која се односи на организовање и подстрекавање најтежих кривичних дјела- геноцида и ратних злочина. По своме карактеру ово кривично дјело представља један вид припремних и саучесничких радњи и изједначена су са кривичним дјелима на које су управљена. Степен нетолеранције и „говор мржње” који се испољава вршењем ових кривичних дјела је изузетно висок и кажњава се казном затвора најмање 10 година или дуготрајни закон. Кажњавају се како организатори групе ради вршења геноцида и ратних злочина, тако и припадници ових група (у овом случају припадништво, приступање, постајање чланом), те лица која предузимају активности усмјерене ка позивању или подстрекавању за вршење геноцида. Посматрајући ове последње дјелатности (позивање или подстрекавање), истиче се да представљају психолошки утицај једног лица на шири круг лица са циљем да се они наведу на извјесне акције у вези са извршењем наведених дјела, наиме дјелује се у правцу да се други наведу на предузимање акција и радњи, дјелујући на њихову свијести и истовремено распирујући њихове страсти и осјећаје. Ово кривично дјело свакако одражава висок степен нетолеранције, дискриминације и „говора мржње”, наиме оно је усмјерено навршење „злочина мржње” те су стога оправдане како казне које су прописане за овај облик кривичног дјела са једне стране, као и непримјена установе застарјелости за било који облик овога кривичног дјела.

11 Ово кривично дјело је одређено Кривичним законом Федерације Босне и Херцеговине, у члану 163., погледати: Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине („Службени гласник ФБиХ“ број 101/03),

12 Такође члан 176. Кривичног закона Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ“ број 10/03);

Закључак

Општепозната је чињенца да су у данашње вријеме све учесталија кривична дјела са предзанком нетолеранције, дискриминације и „говора мржње”. Посматрајући правну регулисаност оваквих понашања може се истаћи да су међународни стандарди поводом ових инкриминација постављени доста високо и да је свеprisутно инкорпорирање међународних правних аката у национална законодавства. Кривично законодавство у Босни и Херцеговини у својим правним актима не дефинише појмове који се односе на ову проблематику, не садрже дефиниције „говора мржње” нити „злочина из мржње”, већ у појединим кривичним дјелима која се налазе у различитим главама кривичних закона садрже одредбе којима је инкриминисана „дискриминација”, „фаворизовање”, „ограничавање права”... Оваква законска рјешења могу на одређени начин штите грађане од „говора мржње”, нетолеранције и дискриминације, међутим истиче се потреба једног, може се рећи, свеобухватнијег законског регулисања ове проблематике. Ово би се прије свега требало односити на инкорпорирање одредби које се односе на проблематику „говора мржње” у оквиру постојећих правних аката, без неких претензија да се у овоме тренутку донесе посебан закон у коме ће бити инкриминисане ове дјелатности.

Литература

1. Бабић М.; Марковић И.: Кривично право-посебни дио; Правни факултет; Бања Лука; 2007.; године;
2. Дмичић М. у: „Уставно-правни статус Републике Српске у оквиру Босне и Херцеговине-нормативно и стварно” у: Република Српска- десет година Дејтонског мировног споразума; Академија наука и умјетности Републике Српске; књига 15.; 2005. године;
3. Микеш М.: „Однос колективних и индивидуалних људских права и слобода у свјетлу конститутивних народа”, у: Република Српска- петнаест година постојања и развоја; Академија наука и умјетности Републике Српске; књига 18.; 2007. године;
4. Рајић З. и др.: Коментар кривичних/казнених закона Босне и Херцеговине; Савјет Европе; Сарајево; 2005. године;
5. Кривични закон Босне и Херцеговине („Службени гласник БиХ” број 101/03);
6. Кривични закон Републике Српске („Службени гласник РС” број 49/03),
7. Кривични закон Федерације Босне и Херцеговине („Службени гласник ФБиХ” број 36/03);
8. Кривични закон Брчко дистрикта Босне и Херцеговине („Службени гласник БДБиХ” број 10/03);

9. Кривични законик Републике Српске („Службени гласник РС” број 22/00);
10. www.human-rights.hr

**”PREVENTION THROUGH REPRESSION” – ROLE OF
CRIME LAW IN PREVENTING HATE SPEECH AND
INTOLERANCE IN THE REPUBLIC OF SRPSKA AND
BOSNIA AND HERZEGOVINA**

**DRAGANA MILIJEVIĆ, B.Sc. in Law of Internal Affairs
SVJETLANA DRAGOVIĆ, B.Sc. in Law of Internal
Affairs
Advanced School of Internal Affairs
Banja Luka**

Summary

Hate speech can generally be defined as expression which contains messages of hate and intolerance against certain racial, national, ethnic or religious group or its followers. Additionally, hate speech lately has covered activities (speech) that aim to produce hate and intolerance against sex and sexual orientation, while more frequently hate speech refers to intolerance against different political and other opinions, as well as national and social background. Approach in dealing with hate speech, scientifically speaking, should be multi-disciplinary, while practically it should include a wide range of subjects and activities responsible for its repression. On the whole, important role belongs to the subjects of policy against crime who, by preventing through repressing, represent "ultima ratio" in confronting this very negative phenomenon in Bosnia and Herzegovina.

Key words: *hate speech, crime, crime legislation, human rights.*

ГОВОР МРЖЊЕ И МЕДИЈИ

Прегледни научни чланак

УДК 316.647.3/.5:659.2/.4

Спец. Гојко Шетка
Спец. Драгана Вујић
Висока школа унутрашњих послова
Бања Лука

Апстракт: *Говор мржње* подразумијева све облике изражавања који шире, раширују, подстичу или правдају расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам или друге облике мржње засноване на нетолеранцији, укључујући ту и нетолеранцију изражену у форми агресивног национализма и етноцентризма, дискриминације и непријатељства према мањинама и људима имигрантског поријекла. Говор мржње је феномен који негативно утиче на ум, односно мишљење како појединца тако и групе, и који исто тако доприноси акумулацији негативних односа у стању колективне свијести. Говор мржње поларизује друштво и чини да они који заговарају мир изгледају као издајце. Говор мржње високог интензитета је заразан. То је искра, која кад се преноси путем медија, може да узрокује појаву неконтролисаног насиља. Као парадигма, говор мржње се састоји од неколико слојева који чине његове аспекте природног феномена и социо-психолошког конструкта. Као природни феномен, говор мржње је заснован на инстинктивној емоционалној реакцији на наизглед угрожавајуће друштвене околности.

Кључне ријечи: мржња, медији, говор мржње, кривична дјела из мржње.

Уводна разматрања

Већ дуже вријеме се води дебата о томе како, тј. на који начин се говор мржње може дефинисати: да ли се такав говор мора законски регулисати; ако да, како и од стране кога. Чак се ни судство није могло изјаснити у свим ситуацијама о томе која би то била дефиниција говора мржње. Они који заговарају ограничења говора мржње сматрају да поновљени примјери говора мржње значе више од изражавања идеја или неслагања; заправо говор мржње често узрокује страх, доводи до застрашивања и малтретирања појединаца. Међутим, историја је показала да је у многим случајевима, говор мржње доводио до извршења тешких кривичних дјела над онима на које је био усмјерен.

Мржња се темељи на својству посједовања интензивних негативних осјећаја, и у фигуративним смислу сматра се најјачим обликом одбојитости, презира и ненаклоњености. Мржња се заснива на структури личности особе која мрзи. Активација и подстицај мржње код људи важи као један од најважнијих начина који може довести до насиља, криминогеног понашања, злочина, па чак и милитантних сукоба ширих размјера.

Према многим стручњацима кривичног права мржња је стање високе нетолеранције. Сваки учинилац који учини кривично дјело из мржње против особе због каквог њезиног обиљежја, с обзиром на начин како је дјело починио, показује заправо степен високе нетолеранције.

Мржња је околност коју судови у пракси могу одредити као отежавајућу околност при одређивању врсте и мјере казне, и жлочин из мржње је у судској пракси обично оквалификован као тешко убиство кажњиво казном затвора од најмање десет година или казном дуготрајног затвора. Ниједно друштво није сасвим имуно од неке врсте мржње. Ни развијена, демократска друштва, а још мање друштва у свакој од новостворених држава на Балкану. Зло је опасно самим тим што постоји, али је још опасније кад добије медијску подршку и политичку овјеру.

Термин који се налази у тијесној вези са мржњом на нашим просторима је и термин дискриминације. Дискриминација представља свако разликовање, искључивање, ограничавање или неједнак третман на основу одређених карактеристика. Она има за циљ поништавање или умањивање поштовања уживања или признавања. Вишеструка дискриминација је дискриминација по више основа или на више нивоа или дискриминација која по једној основи кршећи једно право такођер крши и друга права.

Неодвојив супстрат мржње и дискриминације на нашим просторима је говор мржње. Као социо-психолошки конструкт, он постаје кључно оруђе за увођење новог садржаја у постојећи стереотипни перцептивни модел, те као такав изазива корјениту промјену ставова. Говор мржње је нефизички облик насиља који доводи до акумулације насиља у заједници. Говор мржње је један од кључних елемената појаве манипулације колективне прецепције

и потенцијалне дестабилизације друштвеног поретка која води масовном физичком насиљу.¹

1. Govor мржње у медијима

Када се говори о говору мржње у медијима поставља се питање до које мјере је прихватљиво ограничити право на слободу изражавања, када се датим мишљењима лимитирају или нарушавају права других. Ова питања добијају на интензитету и деликатности поготово у земљама са историјом етничког насиља, у којима, како је познато, медији имају важну улогу у рас-пиривању непријатељстава. У медијском контексту израз „говор мржње” представља комплексан низ питања кроз која се преплићу слобода говора и медијско-новинарска етика. С једне стране, ослањајући се на слободу при-мања и саопштавања информација, у складу са чланом 10. Европске конвен-ције о људским правима, медији су обавезни да информишу грађане о све-му, па и о појави говора мржње. С друге стране, одлука о поступцима нови-нара (на нивоу текстова), или уредника (на нивоу емисија или читавих програма), у случају појављивања говора мржње, у потпуности представља –етичко питање.

Govor мржње може доћи из многих извора, што захтијева различит сте-пен одговорности медија. Једна врста одговорности је када треба објавити информације које садрже говор мржње, чији аутор није сама медијска кућа, већ неки политичар или друга јавна личност. Другу врсту одговорности имају када извјештачи не примијете и не идентификују говор мржње у по-зивима слушалаца или гледалаца у емисијама које се емитују уживо. Нај-већу одговорност медији имају када њихови извјештачи свјесно, чак на-мјерно, користе говор мржње, чиме га подржавају и узрокују његово по-нављање и учвршћивање у друштву.

Медији у транзицијским друштвима егзистирају у врло амбивалентној позицији јер је реч о друштву у којем остале институције не обављају своје послове и које није ваљано правно уређено. Због тога долази до погрешних очекивања, која ако се не испуне стварају лош углед медија у јавности. Ме-дији имају обавезу да презентују тачне, комплетне, избалансиране и не-пристрасне информације.

Одговорно новинарство дакле проистиче из слободе новинарства и оно је неопходно да би се слобода очувала и његовала. Ипак, одговорно нови-нарство је веома често мета директних или индиректних утицаја. То бреме постаје најтеже у кризним ситуацијама- ратовима, вандредним стањима, превратима, атентатима, терористичким нападима, демонстрацијама, природним катастрофама- када притисци и утицаји постају најснажнији. Наравно, у кризним ситуацијама, одговорно новинарство добија на нај-

¹ Практични водич: Закони о кривичним дјелима учињеним из мржње, Hate Crimes Law: A Practical Guide, 2009. година,

већој могућој важности. Како заштитити јавни интерес, а не постати марионета државних органа или неких других институција или организација - најчешћи је изазов у овим ситуацијама. Пропаганда, дезинформације, пристрасност, хушкање, недоступност информација и логистичке подршке, недовољно људство, конкуренција, беспштедан притисак времена и простора, постају врста напада на одговорно, и самим тим слободно новинарство.

У ратном периоду, медији су били средства за манипулацију, ширење ратне пропаганде, религијске нетолеранције и ширења страха. Слобода изражавања је била угоржена и самим тим професионални стандарди. У том периоду Босна и Херцеговина је била суочена са најгорима посљедицама говора мржње, који није био слобода изражавања, већ говор који је подстицао на националну мржњу, убијање итд.

У поређењу са претходном ситуацијом, начињен је значајан корак напријед у смислу коректности у извјештавању медија. Разноликост медија утиче на објективност и плурализам у извјештавању. Из тог разлога, медији морају бити у стању да праве истраживања и објављују информације без икаквог уплитања. Новинарство не постоји без социјалне збиље у оквиру које функционише и само професионализам и демократско грађанско друштво може заштити медије од злоупотребе.²

2. Примјена европских стандарда везано за говор мржње у електронским медијима у БиХ

Регулаторни оквир који се примјењује у БиХ обухвата Кодекс о емитовању радио и телевизијског програма, којим се дефинишу правила и стандарди у вези програмског садржаја који се односе на телевизијске и радио куће, као и њихово особље у Босни и Херцеговини. Кодексом су обухваћена и питања као што је подстицање, представљање и профилисање етничке, националне или вјерске нетолеранције и насиља, будући да је спречавање оваквих активности од виталног интереса за добробит народа Босне и Херцеговине.

Кодекс садржи одређене одредбе које се тичу недискриминирајућег приступа, говора мржње и осталог нелегалног садржаја, које се сматрају релевантним за тумачење и критеријумско одређење дискриминације и непоштивања стандарда уљудности. Општи принципи су наведени у општим принципима Кодекса и гласе:

(1) Сви дијелови програмских услуга ће поштовати достојанство човјека и основна права других.

---

² Практични водич: Закони о кривичним дјелима учињеним из мржње, Hate Crimes Law: A Practical Guide, 2009. година,

(2) Радио и телевизијске станице су слободне у креирању и уређивању својих програма, уз поштовање професионалних и опште прихваћених вриједносних, етичких и естетских стандарда.

(3) Радио и телевизијске станице су одговорне за садржај свих материјала које емитују, без обзира на њихов извор, као и за професионалне активности које подузимају особе запослене у њима. Сви материјали који се емитују обухватају поред редовног програма и реемитовани програм, СМС поруке, најаве програма и слично, као и рекламни и спонзорисани програм који није директно обухваћен одредбама Кодекса о рекламирању и спонзорству.

(4) Радио и телевизијске станице ће програм ускладити са општеприхваћеним стандардима пристojности. Ови стандарди укључују, али се не ограничавају на поштивање етничких, културних и вјерских разлика у Босни и Херцеговини

(5) Посебна пажња у програмима се мора посветити третману рањивих особа које се у тим програмима појављују.

(6) Новинари имају етичку обавезу да заштите изворе информација.

(7) Радио и телевизијске станице ће се придржавати привремених правила, односно испуњавати такве услове за емитовање програма, које може с времена на вријеме поставити Агенција, укључујући, али се не ограничавајући на политички програм у периоду прије избора и хитне јавне прогласе. Радио и телевизијске станице су такође обавезне да се придржавају правила и прописа Централне изборне комисије БиХ.

У члану 4. овог Кодекса се говори о говору мржње, а он гласи:

(1) Радио и телевизијске станице неће емитовати материјал који својим садржајем и тоном:

а) преноси јасан и непосредан ризик од подстицања етничке или вјерске мржње између заједница у Босни и Херцеговини, или који од стране гледалаца може бити протумачен у смислу подстицања на насиље, неред и немире, или који би могао изазвати или подстицати криминал или криминалне радње.

б) преноси јасан и непосредан ризик од узроковања негативних посљедица које укључују али се не ограничавају на смрт, повреду, штету нанесену имовини или другу врсту насиља, или скретање полицијских активности и медицинских услуга или активности других служби за одржавање јавног реда са њихових уобичајених дужност.

(2) Програмски садржаји РТВ станица неће бити усмјерени на кршење загарантованих слобода и права човјека и грађанина или изазивање националне, расне, вјерске и полне нетрпељивости или мржње.

(3) У програмима РТВ станица неће се емитовати програмски садржаји који садрже или подстичу на дискриминацију и/или насиље по основу припадности етничкој групи, пола/рода, полне и сексуалне оријентације, односно који подстичу на узнемиравање или сексуално узнемиравање.

(4) *Емитовање програмских садржаја у којима се употребљавају термини из ставова 1. - 4. овог члана, дозвољено је искључиво уколико су дио научног, ауторског или документарног рада и/или представљају дио објективног новинарског извјештаја и објављени су без намјере да се подстиче радње наведне у горњим ставима, односно са намјером да се критички укаже на такве радње.*"

Регулаторна агенција за комуникације је надлежна за провођење овог Кодекса и одређивање санкција у случају кршења истог. Регулаторна агенција за комуникације (РАК) је основана са намјером да се Босна и Херцеговина укључи у модерне трендове регулације у области комуникација. РАК је независна институција која, на нивоу државе БиХ, регулише поља телекомуникација и електронских медија. РАК је првобитно успостављена Одлуком Високог Представника од 2. марта 2001. године спајањем надлежности Независне комисије за медије (емитовање) и Регулаторне агенције за телекомуникације (телекомуникације), које су до тада радиле одвојено. 21. октобра 2002. године на снагу ступа Закон о комуникацијама (Сл. гласник БиХ, бр. 31/03) који коначно дефинише мандат и области регулације РАК-а.

Узимајући у обзир постојећи правни оквир према којем се успостављају програмски стандарди, дилема око тога шта чинити са изјавама/саопштењима/информацијама које садрже говор мржње није нерјешива. Наиме, у сврху помоћи медијима да при извјештавању и расправи о вијестима или јавним питањима, које укључују демонстрације и изјаве званичника и вођа политичких партија испуне своје обавезе на коректан и професионалан начин, а складу са Кодексом за емитовање, Агенција је израдила **Смјернице о извештавању о провокативним изјавама**. Имајући у виду моћ радија и телевизије да пробуде различите емоције у многим људима у исто вријеме, у Босни и Херцеговини, гдје су радио и телевизија одиграли централну улогу у подстицању рата, радио и ТВ станице имају посебну обавезу да осигурају да се вијести и мишљења презентују на основу чињеница и на начин који у потпуности умањује могућност охрабривања насиља или учвршћивања осјећаја међунационалне мржње.

Колико се говору мржње даје на значају може се сагледати и кроз законску регулативу, гдје се лако може закључити да говор мржње може бити и кривично дјело. У Кривичном закону Брчко Дистрикта, у групи кривичних дјела против јавног реда и правног саобраћаја, предвиђено је кривично дјело слједећег назива и садржаја: члан 357. *неовлаштено посједовање или уgroжавање јавног реда путем радио или телевизијске станице:*

(1) Ко противно прописима о систему веза посједује радио или телевизијску станицу или радио и телевизијску станицу користи без прописаног одобрења, казнит ће се новчаном казном или казном затвора до једне године.

(2) Ко грубо кршећи стандарде професионалног понашања медија и новинара, користи хушкачки или говор мржње или говор који

очито позива или подстиче на насиље, народне или етничке сукобе и тиме доведе до угрожавања јавног реда или мира, казнит ће се новчаном казном или казном затвора до три године.³

У Кривичном закону Републике Српске, у групи кривичних дијела против јавног реда и мира, у члану 390. предвиђено је следеће кривично дјело: ***Изазивање националне, расне или вјерске мржње, раздора или нетрпељивости:***

(1) Ко изазива или распаљује националну, расну или вјерску мржњу, раздор или нетрпељивост, или шири идеје о супериорности једне расе или народа над другим, казниће се новчаном казном или затвором до двије године.

(2) Ако је дјело из става 1. овог члана учињено принудом, злостављањем, угрожавањем сигурности, излагањем порузи националних, етничких или вјерских симбола, оштећењем туђих ствари, скрнављењем споменика, спомен - обиљежја или гробова, учинилац ће се казнити затвором од шест мјесеци до пет година.

(3) Ако је усљед дјела из ст. 1. и 2. овог члана дошло до нереда, насиља или других тешких посљедица за заједнички живот народа и осталих који живе у Републици Српској, казниће се затвором од једне до осам година.

(4) Материјал и предмети који носе поруке из става 1. овог члана, као и средства за њихову израду, размножавање или растурање, одузеће се.⁴

Кривични закон Федерације БиХ, у групи кривичних дјела против јавног реда и платног промета, члан 363. дефинише следеће кривично дјело: ***неовлашћено посједовање или угрожавање јавног реда путем радио или телевизијске станице***

(1) Ко противно прописима о саставу веза посједује радио или телевизијску станицу или радио и телевизијску станицу користи без прописаног одобрења, казнит ће се новчаном казном или казном затвора до једне године.

(2) Ко грубо кршећи стандарде професионалног понашања медија и новинара, користи хушкачки или говор мржње или говор који очито позива или потиче на насиље, народносне или етничке сукобе и тиме доведе до угрожавања јавног реда или мира, казнит ће се новчаном казном или казном затвора до три године.⁵

Такође, Закон о радио-телевизији Републике Српске садржи поглавља којима се гарантује поштивање националних, регионалних, вјерских, културних, традицијских, језичких и других карактеристика конститутивних народа као и уважавање њихових основних права и слобода гарантованих Уставом и другим међународним актима. Тако, Закон о радио-телевизији Републике Српске у дијелу о програмским начелима наводи следеће:

3 Кривични закон Брчко Дистрикта, Службени гласник Брчко Дистрикта бр. 153/03, јул 2003 године.

4 Кривични закон Републике Српске, Службени гласник Републике Српске бр. 49, јун 2003. године.

5 Кривични закон Федерације БиХ, Службене новине Ф БиХ бр. 68, август 2003. године.

- Програм РТРС ће уважавати националне, регионалне, традиционалне, вјерске, културне, језичке и друге карактеристике конститутивних народа и свих грађана Босне и Херцеговине. Програм РТРС ће такође афирмисати културне и друге потребе националних мањина у БиХ,
- Програм РТРС уважаваће уставна права конститутивних народа и грађана БиХ и осталих у Републици Српској, и биће уређивани равноправно на три уставна језика и два писма.

У дијелу о остваривању програмских начела, исти Закон истиче следеће:

- Сва политичка, економска, образовна, научна, религијска, културна и друга питања третирају непристрасно, омогућавајући равноправно сучељавање различитих гледишта, са циљем јачања демократског духа, међусобног разумијевања и толеранције,
- Доприносити поштивању и промоцији основних људских права и слобода, демократских вриједности и институција, те унапређењу културе јавног дијалога.

У Закону су предвиђена и одређена програмска ограничења којима се регулише следеће:

- РТРС неће емитовати материјал који својим садржајем или тоном подстиче националну, етничку, вјерску или расну мржњу, нетрпељивост или дискриминацију према појединцима и групама или, који би, на основу разумног просуђивања, могао изазвати насиље, неред или немире, или би могао подстицати на извршење кривичних дјела.⁶

Иста програмска ограничења садржи и Закон о радио-телевизији Федерације Босне и Херцеговине, у коме се наводи:

- РТВ ФБиХ неће емитовати материјал који својим садржајем или тоном подстиче етничку, вјерску или расну мржњу, нетрпељивост или дискриминацију према појединцима и скупинама или који би, на основу разумног суда, могао изазвати насиље, неред и немире, или би могао подстицати на извршење кривичног дјела.⁷

Од говора мржње постоји заштита и у специфичним случајевима у Закону о заштити од клевете, који имају оба ентитета у Босни и Херцеговини. У казним/кривичним законима Хрватске те Србије садржане су одредбе о заштити од клевете, као и о језику мржње. Чак је и злочин из мржње уведен у Казнени закон Хрватске у 2006., а дефинисан је као свако дјело почињено из мржње према особи због њезине расе, боје коже, пола, полне оријентације, језика, вјере, политичког или другог увјерења, националног или со-

⁶ Закон о Радио-телевизији Републике Српске, Службени гласник Републике Српске бр. 49/06, 2006. године.

⁷ Закон о Радио-телевизији Ф БиХ, Службене новине Ф БиХ, 2001. године.

цијалног поријекла, имовине, рођења, образовања, друштвеног положаја, узроста, здравственог статуса или других особина.

Занимљиво је примјетити да су најчешћи случајеви у пракси кршења Кодекса о емитовању РТВ програма били провокативна рушења дигнитета припадника других народа и националних мањина, јер су садржаји у емитованим програмима били засићени језиком нетрпељивости и нетолеранцијом те отворено промовисали међунационалну мржњу, чему у прилог говоре и следећи примјери:

РАДИО НАБА одлука од 23.5.2005. „Узмите једно правило драга моја браћо и сестре, нема ниједног зла у свијету а да иза њега не стоје руке Жидова. Нема ниједног белаја, поготово када је у питању морал, а да иза њега не стоје чифутске руке. Чак кршћани нису били тако неморални и то можете видјети јасно. Нису били толико неморални и нису толико отишли у разврат, у покварењаштво, нису толико отишли у блуд, проституцију, хомосексуализам, дрогу итд., док им нису жидови почели кројити политику, док им жидови нису дошли и док их они нису подучили како се то ради. Зато што су се жидови изокренули на основу знања. Они знају истину, знали су истину, знали су да је Мухамед с.а.в. посланик, али нису на основу знања хтјели да прихвате и удаљили су се на основу јасне упуте. За разлику од кршћања који су такође отишли у заблуду, али су отишли из незнања. Зато ће далеко лакше кршћанин прихватити истину него што ће је прихватити жидов. Мада нема разлике док је човјек на невјерству...Зато је за нас муслимане, поготово овдје на овим просторима, веома битно да разумимо Аллахове субханеху ве теала прописе, поготово прописе око ових ствари, да нам се не би опет десило да сијелимо са неким, да једемо и да пијемо, да мезимо и да окрећемо на ражњу ову или ону животињу, па да дође опет као што је дошла она година прије дванаест година, када је било муслимана који су исто тако били окренути на ражњу...”

Агенција је у овом случају оцијенила да језик тумачења вјерских књига кориштен у програму Радија Набе указује на инхерентно негирање духовне важности другог народа, у овом случају доминантно припадника јеврејског народа. Отворено и јавно дискредитовање националне вриједности припадника појединих народа на овакав начин утиче на присуство вјерског антагонизма на овим просторима. Агенција је такође констатовала да је Радио Наба, поготово узимајући у обзир специфичност програмске шеме ове станице која углавном емитује програме вјерског садржаја, те њену сврсисходност гледано са аспекта етничке и националне толеранције на овим просторима, направила тежак пропуст у процјени садржаја емисије, односно кориштеност језика којим се подстиче расприривање националне и вјерске мржње. Станица је изречена финасијска казна у износу од 20 000 КМ.

ХРВАТСКИ РАДИО ПОСТАЈА МОСТАР одлука од 4.2.1999. „...Муслимани слободно убијају Хрвате и пале њихове куће”, „...избацивање Хрвата из њихових...доминова је све присутније захваљујући тренутним напорима Мус-

лимана и ИЦ-а (Међународне заједнице)". Тврди да је ово поткријељено „... присиљавањем Хрвата да гледају арапско– муџахединско–муслимански (ТВ) програм БиХ". Закључно, у изјави се каже „Плашимо се да Хрвати неће прихватити тренутно стање окупације...сматрамо да је такав државни апарат инструмент исламизације". Агенција је констатовала да је у овом програму кориштен језик којим се подстиче на изазивање насиља, нереда и мржње а ради се и неодмјереној употреби језика који може изазвати увереду, те је станици изречена казна у износу од 600КМ.

РАДИО ПОСТАЈА ДРВАР одлука од 30.9.1999. ЕП. „...дао сам за тебе живот цијели, проклет онај тко ти лоше жели”...„Ој Хрвати браћо моја, свануо је дан, независна држава није више сан”...„Дрину треба прегазити и Србију запалити”...„кад је Дрину прегазио, у ногу је рањен био, он не виче ајме мени, већ он кличе, За Дом Спремни!”

Агенција није прихватила образложење станице да се ради о ”обичној патриотској пјесми” обзиром да је емитовање ове пјесме коинцидирало са инцидентима који су се у то вријеме дешавали у Дрвару. Агенција је оцијенила пријетећим и увредљивим карактер пјесама, посебице дијелове гдје се спомиње ”прегазити Дрину... и Србију запалити” као и пропуст станице да примјени уредничку одговорност за емитиране пјесме, због чега је али и на основу претходних кршења станици изречена суспензија дозволе за емитовање на период од 90 дана.

РТВ СВ. Георгије, 08.05.2001. године. Дијелови интревјуа са Александром Сопотом, сликаром који је коментарисао догађаје који су услједили поводом церемоније постављања камена темељаца за џамију Ферхадидија у Бањој Луци, а којег је тим поводом емитовала РТВ Свети Георгије. „И то иде на прошлост која нам је била иначе крвава и зна се шта су они урадили и што су били (иде дио који је тотално неразумљив) они српском народу нон-стоп праве неке смицалице, једноставно они ту не би били ако нема проблема, ако ту нема проблема они би отишли. Међутим њима је интерес да буду овдје да провоцирају, да српски народ обезглаве и да изазивају. Једноставно они нису мирољубив и толерантан народ са којим се може живјети, него ратовати, међутим, ја мислим да се све овдје ради силом. „Ја знам два брата која не могу живјети заједно, камоли три народа која су ратовали и у прошлом вијеку три пута крвави до гуше.”

Гледалац: „Због чега Бошњаци, кад сматрају нас вандалима и рушитељима, због чега они наваљују толико да саграде ту џамију у центру Бање Луке, зар им није доста Козарац, Котор Варош па чак можда и Челинац ус-коро. Шта желе са тим показати? Да ли на тај велики српски светац баш нису запамтили 1992. годину кад је срушена, кад ће се научити памети. Ја сматрам да наша омладина која је то урадила, то им је подршка за њихову будућност и боље. Сматрам да их не треба пустити ни близу. Толико, хвала вам.”

Водитељ: „Али овдје је присутно узвикивање Балија и Турчине. Шта то значи? Како би то овако у овој средини...”

Гост: „Једноставно код српског народа та ријеч Турчин представља некога ко је, ко чини злодјела, ко...”

Водитељ: „Кога се не воли?”

Гост: „Господине сад ћу вам ја рећи, тај господин Клеин и ови који су били јуче, овај, ето, на моју радост, били су од самих тих људи које су довели. Ви знате да Муслимани кад улазе у кућу изувају се. Сад можете замислити послије 5 сати вожње кад је њих 1000 ушло у ону кућицу и изуло се. Можете замислити како је 5 сати било господину Клеину и овима. Хвала тим Муслиманима што су дошли па се изули.”

Агенција је закључила да је у случају емитовања овог садржаја програма присутно потпуно непостојање уредничке или менаџерске контроле. Програм не само да је обезвриједио вјерске убјеђења других, него је и изазвао значајан ризик јавних нередa. Станица је суспендована дозвола на период од 90 дана.

РТВ АЛФА- 22.12.2004. Програм сљедећег садржаја „1,5 милијарди муслимана, замислите колико дневно попије Кока-коле. Према једном податку попије 700 милиона дневно Кока-коле. Ви добро знате да од тих Коца-коли, пазите, говоримо о само једном производу, од тих Кока-коли 10% иде у Израел, за куповину оружја којима се убијају, ко, палестинска дјеца, палестинске мајке, палестинске жене, палестински борци. 10% од сваке попијене чаше оде њима тамо...

Замислите да муслимани бојкотују њихове производе, замислите да муслимани умјесто 700 милиона Кока-коли пију неко домаће 700 милиона пића и да оних 10%, умјесто Израелу и нашим највећим непријатељима, како је рекао Аллах џ.ш., највећи непријатељи вјерницима су Јевреји. Јевреји су Вам највећи непријатељи, шта год Ви мислили о њима. Шта год Ви мислили о њима, Јевреји су највећи непријатељи... Зар умјесто домаћег млијека треба да купује српско млијеко, влашко млијеко, словеначко, хрватско млијеко. Зар умјесто домаћих производа, месних производа, сузукe, да купујем сузуку од Лијановића. Не знам да ли је код Вас има, код нас је маса тамо. Зар да купујем то влашко, болан, које ми је сумњиво. И њима дајем марку из свог чепа. То је исто као да кажем: «чифуте, Јевреју, ево ти, ево ти 100 хиљада марака». Из БиХ отприлике пола милиона марака, од Коца-коле, по подацима њиховим, иде коме, чифутима. Ако будемо помагали њих, ми ћемо бити одговорни пред Господаром свјетова, зашто смо тај динар, који нам је дао Аллах џ.ш., давали своме ђафиру, своме противнику, своме катилу сутра, своме кољачу, који ће за тај динар, за ту марку купити нож са којим ће нас сутра клати.»

Агенција је установила да емитовани садржај носи јасну хушкачку поруку, у суштини је анитсемитски и на отворен начин омаловажава вјерска убјеђења других народа који живе на овим просторима, а и шире. Језик кориштен у програму РТВ Алфа указује на инхерентно негирање духовне важности другог народа, у овом случају доминантно припадника јеврејског народа. Такође, кориштени су и пежоративни изрази (чифути, влашко)

чиме се појачава вјерски антагонизам и уједно дискредитује национална вриједност припадника појединих народа. РТВ Алфа је направила пропуст у процјени да садржај емисије, односно кориштени језик, може узбудити емоције многих људи истовремено и да је њена одговорност представљање било које врсте програма на начин који смањује могућности подстицања насиља или распиривања националне и вјерске мржње. Станица је изречена казна у износу од 50 000 КМ.

Умјесто закључка

Коректан медијски говор се са правом сматра једним од главних покретача друштвених потреса чије дејство није у потпуности ишчезло ни данас, јер се пласирањем информација које су увредљиве за мањинске народе озбиљно нарушавају правила медијске етике и угрожава демократска оријентација друштва. У односу на претходну ситуацију ипак је учињен значајан корак у циљу коректнијег медијског информисања. Мноштво медијских канала утиче на укидање једнообразности у извјештавању и доприносе све више објективнијем медијском информисању. Агенција у потпуности подржава стајалиште да уређивачка независност представља срж регулације без цензурисања. Новинарство не постоји без социјалне збиље друштва у којем функционише. Само професионалност и демократско грађанско друштво може заштитити медије од злоупотребе.

Литература

1. Практични водич: Закони о кривичним дјелима учињеним из мржње, Hate Crimes Law: A Practical Guide, 2009. године,
2. Zbornik radova naučnog skupa - Savremeni oblici ugrožavanja bezbjednosti i strategije suprostavljanja, Fakultet za bezbjednost i zaštitu, Banja Luka, 2009. godina,
3. Кривични закон Брчко Дистрикта, Службени гласник Брчко Дистрикта бр. 153/03, јул 2003 године,
4. Кривични закон Републике Српске, Службени гласник Републике Српске бр. 49, јун 2003. године,
5. Кривични закон Федерације БиХ, Службене новине Ф БиХ бр. 68, август 2003. године,
6. Закон о Радио-телевизији Републике Српске, Службени гласник Републике Српске бр. 49/06, 2006. године,
7. Закон о Радио-телевизији Ф БиХ, Службене новине Ф БиХ, 2001. године.

HATE SPEECH AND THE MEDIA

Gojko Šetka,
Dragana Vujić,
Advanced School of Internal Affairs
Banja Luka

Summary

Hate speech includes all forms of expression which spread, incite, promote or justify racial hatred, xenophobia, anti-semitism or other forms of hatred based on intolerance, including intolerance expressed in the form of aggressive nationalism and ethnocentrism, discrimination and hostility against minorities and people of immigrant origin. Hate speech is a phenomenon that affects the mind and how individuals and groups think, and which also contributes to the accumulation of negative relationships in a state of collective consciousness. Hate speech which polarizes society and makes those who advocate peace look like traitors. Hate speech of high intensity is contagious. It is a spark, which when transmitted through the media, can cause the emergence of uncontrolled violence. As a paradigm, hate speech is composed of several layers that make up its natural phenomena and aspects of socio-psychological construct. As a natural phenomenon, hate speech is based on an instinct emotional reaction of a seemingly threatening social situation.

Key words: *hatred, the media, hate speech, hate crimes.*

ПИСАЊЕ ГРАФИТА МРЖЊЕ КАО ОБЛИК ДЕЛИНКВЕНТНОГ ПОНАШАЊА МЛАДИХ

Прегледни научни чланак

УДК 316.647.3/.5:343.915

Љиљана Комленовић, дипл. политолог
Факултет за безбједност и заштиту
Бања Лука

Апстракт: У раду се проблематизује појава писања графита мржње малољетничке популације које излази из домена социолошког и културног феномена. Посматра се, у контексту говора мржње, као криминолошки и безбједносни проблем, на граници између антисоцијалног и делинквентног понашања младих људи.

Кључне ријечи: графити, малољетници, вандализам.

1. Увод

Писање графита као омиљена и распрострањена форма којом, претежно популација малољетних особа, исказује своје емоције и ставове може, у зависности од садржаја порука, прећи границу друштвено толерантног и правно дозвољеног. У том случају починиоци подлијежу санкционисању од стране државе и друштва, те писање графита малољетних лица већ постаје криминолошки и безбједносни проблем.

Од свог настанка у старом Риму, гдје им је и постојбина и етимолошко поријекло ријечи (итал. *graffito*: гребати по зиду), графити су опстајали као свједоци времена, људи, догађаја... Кроз деценије су се интегрисали у свакодневни живот као најпрактичнији, а у исто вријеме најнефектнији начин

да се искаже емоција, екстремно мишљење, протест, слагање или неслагање са неким или нечим.

Историја писања графита сеже до старе Грчке и Рима, а савремена историја графита почела је 1968.године када графити почињу да се јављају по њујоршком метроу.

На популарности и значају добијају посебно у кризним временима, у условима духовне и материјалне немаштине, политичког и информативног једноумља. Дакле, графити могу веома успјешно одмијенити телевизију, штампу и друге мас-медије.¹ Писање графита није увијек само безазлено или креативно испољавање енергије младих људи него, ако им је садржај позив на нетолеранцију, дискриминацију или ако је, на било који начин у тим порукама препознатљив говор мржње, може бити повод за појаву сукоба и представљати озбиљан безбједносни проблем. У том случају реагује држава са својим мјерама заштите и актери таквих радњи се санкционишу.

„У говору мржње користе се ријечи или симболи који вријеђају једну етничку, религиозну, националну или расну групу у цјелини, или које вријеђају појединца прављењем алузије на његово стварно или претпостављено припадништво једној етничкој, вјерској, националној или расној групи.”²

Један од начина којима се и рјечју и симболом може исказати и препознати говор мржње јесу и графити као „згодна форма”.

Истраживања показују да прије ратова готово није било графита мржње, поготово не националистичких. Графити мржње данас у нашем друштву нису више изоловане, појединачне појаве, изузеци: не може се говорити о усамљеним инцидентима, већ о тенденцији.

Графити не настају спонтано. Често су средство одраслих који, у највећем броју случајева користе млађе особе за писање графита мржње. Тако графити могу бити огледало политичке ситуације друштва.

Говор мржње може да изазове фрустрације, сукобе, један је од начина који може да буде пријетња националној безбједности.

2. Графити као социолошки и културни феномен

Графити су неодвојиви дио урбаног амбијента. Настали као социолошки феномен, прерасли су у засебни, урбани облик умјетности³. Неки их тумаче као израз примитивизма, а други као посебну врсту ангажоване умјетности. У сваком случају графити су најпрактичнији, и у исто вријеме најефект-

1 Као моћно средство ратне пропаганде и контролисаног јавног општења графите су користили и Нијемци за вријеме Другог свјетског рата.

2 Вејновић, Д. „Говор мржње и језичке манипулације у Босни и Херцеговини”, Зборник радова *Савремени облици угрожавања безбједности и стратегије супротстављања*, Факултет за безбједност и заштиту, Бања Лука, 2009.г, стр 247-256

3 Постигнуто је да се вреднују истим естетским критеријима као и остали облици умјетничког изражавања

нији начин да се искаже став и упуту порука. Графитима се изражавају људи који имају нешто да кажу и потребу да то подијеле са другима.

На овом нивоу писање графита представља чисто испољавања енергије, без присуства политике, бунта, навијачких и националистичких парола.

Иако се графити, по неким критеријима, могу сврстати у умјетност, већина графита далеко је од тога и представља не само естетски, већ и комунални проблем који знатно оптерећује буџете градова ради њиховог уклањања.

У неким градовима графите доживљавају као дио урбане културе⁴, док је другима писање графита забрањено и законом санкционисано.

У случају када је недвосмислено порука графита мржња, то може да изазове реакцију „прозване” популације и да доведе до сукоба. У том случају писање графита мржње излази из домена само социолошког и умјетничког феномена и комуналног проблема, постаје извор угрожавања безбједности друштва и подлијеже кривично-правној санкцији.

3. Правна одређеност

Писање графита готово увијек се доводи у везу са младим људима и то претежно узраста од 14 до 18 година, што се и по закону третира и дефинише као узраст малољетника⁵. Према Извјештају о малољетничкој делинквенцији у Републици Српској, на питање које су доби најчешће малољетни делинквенти, од укупног броја 98 испитаника или 32,13% сматра да се дјеца до 14 година најчешће појављују као малољетни делинквенти, 149 или 48,85% испитаника сматра да су то млађи малољетници, односно млади од 14 – 16 година старости, док 52 или 17,05% испитаника сматра да су то старији малољетници, односно млади од 16 – 18 година старости⁶.

Овим одређењем могу се обухватити и млади људи до 21. године живота, што је, према законодавству неких држава доба када се тек стиче пунољетство, а према домаћем и законодавству већине држава, категорија тзв „млађих пунољетника” за коју је такође предвиђен либералнији законски третман у прекршајном и кривичном поступку у односу на одрасле прекршиоце.

Критеријум календарског малољетства је релативан и није реалан, јер календарски узраст не значи истовремено и биолошку, психичку, а нарочито социјалну зрелост, па се овом одређењу, у складу проблемом који је предмет овог рада, могу придружити млади испод доње и изнад горње законом одређене границе малољетства.

4 Шведска је недавно, послје немоћи да сузбије ову појаву, дала званичну квалификацију исте

5 Кривични закон Републике Српске, Сл.гл Р.Српске бр. 49/03

6 Научно-истраживачки пројекат „Малољетничка делинквенција у Републици Српској” – Извјештај о истраживању, Бања Лука, 2008., стр.233.

Границе малољетства су исте и за дјечаке и дјевојчице иако је научно утврђено да између њих постоје разлике у погледу почетка и трајања пубертета. Због тога поједини аутори указују на потребу „ да се схвати сва апсурдност правила која обавезују да се све одредбе које се примјењују према учницима кривичног дјела узме оног дана када он напуни 15 или 18 година према доби кривичног пунољетства.”

Свако деструктивно понашање младих људи постаје предмет кривичног права и назива се делинквентно или криминално понашање. Криминално или делинквентно понашање је у пуном смислу ријечи „производ” закона.⁷

За своје понашање, као још непотпуно формиране личности, малољетне особе имају знатно умањену правну и моралну одговорност што се може узети као могући разлог да се често користе као „инструменти” од стране одраслих особа, како је већ наведено у уводном дијелу.

4. Криминолошко-безбједносни аспект

Гдје да се класификују графити када престају бити само социолошко-културни феномен, а када постају криминолошко -безбједносни проблем ?

Ово питање потиче из општег питања и границе слободе изражавања појединца и групе, са једне стране, и уништавања материјалних вриједности и изазивања сукоба, са друге стране.

У палети феноменолошких облика антисоцијалног и делинквентног понашања малољетних особа, писање графита је категорисано као вандализам, заједно уз појаве скитње, просјачења, бјежања од куће и сличне појаве.

У општем појму и значењу вандализам се дефинише као „ уништавања јавне или приватне имовине или масовно јавно вријеђање, понижавање и насиље”⁸, док у правној и криминолошкој литератури његово битно одређење иде уз атрибуте: асоцијално, поремећено, девијантно, неморално, атипично, неприлагођено понашање и њим слични изрази, које прераста у криминално онога тренутка када га друштво помоћу службених механизма почиње санкционисати. Практичан проблем настаје код одређење границе када нешто престаје бити „само” асоцијално понашање, а када почиње бити законом инкриминисана радња. Када је у питању писање графита одређење те границе, чини се много више спорно него када је у питању било који други вид неприхватљивог понашања младих људи. Било да се квалификују као имовински деликт нормиран Законом о прекршајима, или као преступ кривично-правних норми према Кривичном законнику, ријеч је о таквим манифестованим понашањима младих који се не разликују од понашања пунољетних особа нормираних адекватним законима.

7 Писање графита по фасадама и дугим објектима је кривично дјело - уништење и оштећење туђе ствари, из члана 212 Кривичног законика Србије и за ово дјело предвиђена је новчана казна или казна затвора у трајању до шест мјесеци. За суђење је надлежан Основни суд, а ако је извршилац малољетно лице њему ће судити Виши суд.

8 www.wikipedia.com

У пракси није једноставно процијенити и квалификовати неки графит као девијантан и вандалски. Тако се наводи да је за такво одређење потребно утврдити неколико критеријума: мотиви, тип поруке, мјесто, језик, симбол поруке и социјалне последице које могу бити изазване.⁹

У објашњењу феномена асоцијалног, антисоцијалног и делинквентног понашања које се уопштено назива друштвено неприхватљивим, осим социјалних, културних чинилаца и околности посебна се пажња поклања утицају особина личности.

Млади људи су, грубо речено, због своје незрелости, пријемчиви за утицаје који могу бити усмјерени у позитивном, а исто тако и у асоцијалном и антисоцијалном смјеру. „Криминално понашање малољетника обојено је њиховим социјалним положајем и биопсихичким карактеристикама оних који га врше. Ако се овоме дода и недовољна изграђеност њихове личности, одсуство критичког мишљења и низ других карактеристика, постаје далеко јасније зашто појединци потпадају под дејство негативних утицаја који их подстичу на извршење кривичних дјела.”¹⁰

Неким истраживањима доказана је повезаност или условљеног асоцијалног понашања и особина личности. С обзиром на нека лична обиљежја и психичке особености појединца, може се говорити о погоднијим условима и одређеним тенденцијама ка криминалном понашању.¹¹

С овим у вези може да стоји и констатација да је појава раног антисоцијалног понашања један од најзначајнијих чинилаца будуће криминалне каријере.

У случају када су поруке графита недвосмислене и када је препознатљив говор мржње то може да изазове реакцију „прозване” популације и да доведе до сукоба. Угрожене групе могу бити: 1. националне мањине и припадници других етничких заједница, 2. лица другачије вјероисповијести (посебно припадници мањих вјерских заједница), 3. лица са другачијим политичким увјерењем и лица која се баве заштитом људских права, 4. лица са другачијим сексуалним одређењем, 5. лица са посебним потребама, 6. држављани страних држава, 7. припаднице женског пола¹²

У том случају писање графита (мржње) излази из домена само социолошког, умјетничког феномена, и постаје криминолошко- безбједносни проблем и захтијева адекватну друштвену реакцију.

9 Југовић А., *Графити између вандализма и умјетности*, Социјална мисао, 2007.г , бр 3., стр 107-117

10 О.Крстић, *Малољетничка делинквенција*, Факултет за безбједност и заштиту, Б.Лука, 2009.г., стр. 72.

11 У прилог овој тврдњи може послужити мишљење које је дао њемачки умјетник турског поријекла Насан Тур у интервјуу листу Данас 10.05.2009.године о пројекту „Београд каже...” (графити – портрет града) : „како се ради углавном на илегалан начин, логична је претпоставка да та особа има јако изражену активистичко-анархистичку црту.”

12 Према наводима Комитета правника за људска права ЈУКОМ, Основи методологије и стратегије за борбу против говора мржње и злочина мржње, Београд , 2007.године

4.1. Писање графита мржње као вид делинквентног понашања младих

Писање графита као историјска категорија и неминован пратилац људског друштва од његовог настанка, у нашим друштвено-политичким околностима и условима испољава све већи тренд ка графитима у којима је препознатљив говор мржње (позив на дискриминацију и сл.). Ова појава може се довести у везу са нарастајућом и све више распрострањеном малољетничком делинквенцијом, која је обиљежила последњу деценију 20.в и почетак 21.в. Делинквентно понашање обухвата кршење правила, што укључује бјежање од куће, подметање пожара, крађе, изостајање са наставе, злоупотребу алкохола и дрога и вандализам и сл.

Може се рећи да је опште обиљежје малољетничке делинквенције све већа сложености и друштвена опасност последњих година, у чему и графити мржње имају несумњиво учешће и допринос.

Пораст броја агресивних графита може се довести у везу са свим оним што се дешавало на овим просторима: од слома вриједносног система, преко чињенице да друштво пролази кроз транзицију и велики број људи је трауматизован и има великих проблема са смислом живота. Када су у питању млади људи ова констатација има посебну димензију и значај.

Лингвисткиња Свенке Савић, аутор неколико истраживања о графитима, указује на то да прије рата готово да и није било графита мржње, поготово не националистичких. Налази неколико истраживања које је провела наводе на закључак да графити не настају спонтано: „графити су средство помоћу којег су неки моћници нашли особе које ће то писати или имају своје таборе који то пишу.”¹³

Ако занемаримо писање графита као дио урбане културе, као начин изражавања младалачког бунта, или као комунални проблем и, ако анализирамо тумачице садржаје графита и мотиве тих порука, у великом броју случајева можемо потврдити да су мотивисна мржњом према другим особама, најчешће на националној, расној, полној и вјерској основи.

Потврда томе су и свакодневни извјештаји, како домаћих, тако и страних медија да су „ухапшена/ приведена лица због писања графита мржње” и то најјачешће управо малољетна лица. Може се уочити да је све више присутна појава писања графита са порукама мржње и да се више не може говорити о усамљеним инцидентима, већ о тенденцији. У том случају ова појама заузима све „значајније” мјесто у укупној феноменологији неприхватљивог понашања младих, било као вид асоцијалног понашања, било као законом инкриминирана радња. Говор мржње води у политичко насиље и злочи јер : „једна порука изазива другу”. То је више него довољан разлог који указује на то да друштво мора и овом проблему посветити пуну пажњу и превентивно дјеловати о одвраћању малољетника од њихове могуће будуће криминалне каријере.

¹³ Радио Дојче веле, 20. фебруара 2007. (извор: <http://dinkogruhonjic.blogspot.com/2007/02grafiti-mrnznje-ne-nastaju-spontano.html>. 15.04.2010)

5. Закључак

Писање графита може се схватити као показатељ демократске и плуралистичке оријентације друштва и друштвености, као присуство слободног размишљања, али у исто вријеме један дио графита може представљати несумњиво видљив облик људске деструктивности и вандализма.

Деструктивни вандализам, као вид неприхватљивог понашања младих људи оличен у писању графита мржње, може имати далекосежне посљедице по друштво, као и по саме актере тих „радњи.“

Овоме проблему није до сада посвећивана значајнија пажња, чак ни са социолошког, а поготово са криминолошко-безбједносног аспекта: не постоје релевантни подаци и анализе, стручна и научна литетратура је оскудна, законска регулатива нејасна, недостају примјери добре праксе...

Све претходно наведене дилеме и недоумице изазов су за ауторе и страживачки живи пијесак, а у савременом друштвеном контексту представљају појаву која је превазишла облик само младалачког бунта и ликовне креативности. Сложеност и све већа распрострањеност појаве писања графита мржње сигурно има своје значајно мјесто у корпусу безбједносних проблема и требала би постати предмет адекватне друштвене бриге.

HATE GRAFFITI AS A FORM OF DELINQUENT BEHAVIOR WITH THE YOUNG

Ljiljana Komlenović, B.Sc. in Politics
Faculty of Security and Protection
Banja Luka

Summary

The paper deals with the occurrence of hate graffiti writing of the juvenile population that surpasses the scope of sociological and cultural phenomenon. It is viewed, in the context of hate speech, as a criminological and security problem on the border between antisocial and delinquent behavior of the young.

Key words: *graffiti, juveniles, vandalism*

СЛОБОДА ИЗРАЖАВАЊА НА ГРАНИЦИ ИЗМЕЂУ ПРАВА И ОДГОВОРНОСТИ ЗА ЈАВНО ИСКАЗАНУ РИЈЕЧ

Прегледни научни чланак

УДК 342.727:342.76

Анита Кунић, дипл. правник
Факултет за безбједност и заштиту
Бања Лука

Апстракт: *Радам се разматра граница између права на слободу изражавања и угрожавања права других, које може произаћи из овог права. Слобода изражавања загарантована је све до момента повреде права и слобода другог, што подразумијева да кршење нечијег права конзумирањем властитог није допуштено. С тим у вези, анализираћемо прелазак из права у одговорност за јавно исказану ријеч и подсјетити на међународне и домаће прописе који регулишу ову област, те се осврнути на праксу европских земаља у вези с овим питањем.*

Кључне ријечи: *право на слободу изражавања, право на слободу мисли, одговорност за јавно исказану ријеч, говор мржње, злочин из мржње.*

Увод

У XVII и XVIII вијеку, револуције – енглеска, америчка и француска, истакле су својим прокламацијама слободу изражавања у склопу идеја Просвећености, што је имало за последицу потребу националног и међународног регулисања ове човјекове слободе. Штавише, она је добила почасно мјесто међу другим слободама, најприје у Енглеској, у Повељи права из 1689. године, којом је потврђено право слободе говора и расправе у парламенту и слободе подношења петиција. Слобода изражавања у савремено

доба закорачује и на међународну сцену и нормира се у Универзалној декларацији о правима човјека у Уједињеним нацијама из 1948. године и другим међународним документима – све до Афричке повеље о правима човјека и народа из 1963. године.¹

Начело слободе изражавања опште је признато и заштићено, али је искрсао проблем његове универзалности у практичној примјени. Чињеница је да је то начело једно од првих која су се нашла на удару ауторитарних режима у свијету, који га, или једноставно укидају, или гуше и ограничавају.²

У вези са слободом изражавања, истраживање тзв. „говора мржње” узима значајно мјесто у анализи јавног дискурса у савременом друштву. Ратно искуство 1990-их и неразвијеност политичке културе на нашим просторима утицали су на велику раширеност говора мржње, који у одређеним круговима јавности представља готово доминантни облик јавног говора. Постоје недоумице око дефинисања појма „говор мржње”. С једне стране присутна је намјера да се свака врста увредљивог говора, јавног манифестовања некултуре и нетолерантности према другачијем, најчешће политичком мишљењу, окарактерише појмом говора мржње, чиме се јасно доприноси обесмишљавању самог термина. Са друге стране, типични примјери јавног говора мржње у одређеним круговима перципирају се као снажнији изливи патриотизма и манифестације „развијене” националне свијести. При томе, неријетко долази до одбијања приговора о говору мржње позивањем на право на слободу говора. Према неким ауторима, није спорно да слобода говора представља основно право, али, сматрају да се не може апсолутизовати до те мјере да се злоупотребом ове слободе угрожавају права, слободе и физичка безбједност других људи, друштвених група и појединаца.³

Право на слободу изражавања

Савремени свијет, нарочито од почетка новог миленијума, суочен је са повећаном потребом дефинисања и остварења слободе изражавања.⁴ Филозофски аспекти слободa, па и разних видова слободе изражавања, занимао је и велике правнике и филозофе прошлости, почев од Гроцијуса, по коме је појединачно, индивидуално право „морални квалитет које омогућује човјеку да с правом посједује или чини неке ствари.”⁵ То Гроцијусево појединачно право је, како каже Кант, кроз своју метафизичку теорију,

1 Ђ. Крстић, *Право на слободу изражавања*, Часопис за правну теорију и праксу, Правни живот бр.14/2007., Удружење правника Србије, Београд, 2007. год. Стр.508.

2 Ibidem

3 Петар Атанацковић, *Говор мржње у медијима*, Нови Сад 2009, стр 7.

4 Ibidem., (фуснота 3); Ањес Каламар, *Monde diplomatique, avril 2007. год.*

5 Ibidem (фуснота 4); *De iure ac pacis* (1625), 1, 4; исто тако и Pufendorf, *De iure naturae et genitum* (1672), 1, 30.

средство ослобађања слободне воље.⁶ Сљедствено томе, мора се обезбиједити слободно испољавање воље појединца у мјери у којој је то у складу са слободним испољавањем воље свих осталих.⁷

Појам слободе изражавања је тешко одредити због њене општости, која произилази из чињенице да се ова слобода односи на све облике индивидуалних слобода, како наводи Данило Николић. Слобода изражавања је најопштији облик слобода уопште, а дефинише се као слобода изражавања мисли, било да се ради о идејама, знањима, мисли, вриједностима, вјерованјима или да се чини помоћу ријечи, писма или слике, помоћу свих осталих савремених средстава репродукције и дифузије мисли и ријечи, било да се ради о штампаној грађи или модерним средствима које пружа информатика, о књизи или штампи, што је много уобичајније, или о садашњим или будућим аудио-визуелним средствима о чему је говорио и Ремон Полен.⁸

Данас је у демократском друштву право на слободу изражавања елементарно људско право загарантовано бројним међународним документима, од којих је за нас свакако најзначајнији Европска конвенција о заштити људских права и основних слобода (у даљем тексту: „Конвенција”). Конвенција у члану 10. гарантује да свако има право на слободу изражавања те да ово право укључује слободу мисли⁹, мишљења и слободу примања и преношења информација и идеја, без мијешања јавне власти и без обзира на границе... Предвиђено је да остваривање ових слобода, будући да укључује обавезе и одговорности, може подлијегати таквим формалностима, условима, ограничењима или санкцијама предвиђеним законом и које су неопходне у демократском друштву, у интересу националне сигурности, територијалног интегритета или јавне сигурности, спречавања нереда или злочина, заштите здравља и морала, угледа или права других, спречавања ширења повјерљивих информација¹⁰, или у интересу очувања ауторитета и непристрасности судства.

Према Конвенцији, слобода изражавања и информисања није апсолутна. У овом контексту треба указати да ово загарантовано право не спречава државе да радиодифузна, кинематографска или телевизијска предузећа подвргне режиму дозвола. Европски суд за људска права (у даљем тексту:

6 Кант, *Metaphysische Anfangsgruende des Rechtslehre* (1789), xlic-xlvii, 55-56.

7 Роско Паунд, *Јуриспруденција*, Књига ИИ, Београд, 2000, стр. 425, 426 (прев. Ђ.Крстић)

8 С. Каран, „Право на слободу изражавања – одговорност за јавно исказану ријеч” *Народна скупштина РС* Зборник радова, Међународни дани људских права, Тематска сједница Одбора за представнике, приједлоге и друштвени надзор, Бања Лука 2009. година

9 Кривични закон Републике Српске (Службени гласник РС бр. 49/03, 108/04) у члану 180. говори о повреди слободе изражавања мисли: Ко ускрати или ограничи слободу говора или јавног иступања, оснивања установа јавног информисања, слободу штампе или других средстава јавног информисања, казниће се новчаном казном или затвором до једне године.

10 Закон о заштити тајних података (Сл.гласник БиХ бр. 54/05) који регулише заштиту тајних података од злоупотреба тајних података из надлежности БиХ и ентитета и осталих нивоа власти који се односе на безбједност, одбрану, спољне послове или обавјештајну или безбједносну дјелатност, престанак тајности таквих података те поступак безбједносног провјеравања и издавање безбједносне дозволе за приступ таквим подацима.

„Суд”) је саопштио да је циљ да: прецизира да државе могу да регулишу, помоћу режима дозвола, начин на који је организована радио-дифузија на њиховој територији, нарочито њени технички аспекти... Ма како они били значајни, давање или ускраћивање дозволе може бити условљено и другим разлозима, међу којима су и они везани за природу и циљеве будуће станице, потенцијалну публику на националном, регионалном или локалном нивоу, права и потребе одређене публике, као и обавезе које проистичу из међународних правних инструмената. То може да доведе до мијешања чији је циљ легитиман. Међутим, постојање неког легитимног циља није довољно да би се мијешање државе прогласило за сагласно Конвенцији. Свако ограничавање слободе изражавања мора такође бити предвиђено законом и нужно у демократском друштву.

Свакако да ограничења морају бити „прописана законом”, морају бити „неопходна” и морају бити у сврху остварења једног од поменутих „леgitимних циљева”: спречавања криминала и сл. Што се тиче потребе да постоји законски основ, могуће се осврнути на пресуду *Вгт Ферейн Геген Тојер-фабрикен против Швајцарске*, гдје се Суд позива на своју судску праксу, према којој израз „у складу са законом” тражи не само да оспорене мјере имају неки основ у домаћем закону, већ се позива и на квалитет датог закона, и тражи да он буде доступан особи на коју се односи и да буде предвидив у смислу посљедица које може изазвати. Међутим, првенствено је на домаћим властима, односно на судовима, да тумаче и примјењују домаће законе.¹¹

...у погледу говора мржње

У посљедњих неколико година повећало се интересовање за правни третман говора мржње како у националним законодавствима тако и на међународном плану. Посебно јуистра расправа води се у домену кривичног права и то оног његовог дијела који се тиче кажњавања кривичних дјела

11 У вези са «предвидивошћу» закона, предвидивост је један од захтјева који произилазе из фразе „прописано законом”. Законска норма се не може сматрати „законом”, осим ако није формулисана са прецизношћу довољном да грађанину омогући да с њом усклади своје понашање. У исто вријеме, мада је у закону извјесност итекако пожељна, са собом може до-нијети и претјерану крутост, а закон мора бити у стању да прати промјенљиве околности. Ниво прецизности који се тражи у домаћим законима, а који свакако не може предвидјети сваку ситуацију у великој мјери зависи од садржаја датог инструмента, подручја које треба да покрије, те броја и статуса оних којима је намијењен. Суд је примијетио и да обавеза да мијешање у уживање слободе изражавања мора бити „прописано законом”. Свакако да постоје изузеци који, с друге стране, морају бити строго постављени, а потреба за било каквим ограничењима мора бити увјерљиво установљена. Придјев „неопходан”, у смислу истог члана имплицира постојање „житне друштвене потребе”. Овдје се државама уговорницама оставља одређени степен слободне процјене при одлучивању да ли таква потреба постоји, али то иде заједно са европским надзором, који укључује и закон и одлуку којом се он примјењује, чак и кад такву одлуку доноси независан суд. Нарочито мора одредити да ли је дато мијешање било пропорционално легитимном циљу који се желио остварити и да ли су разлози које су домаће власти понудиле као образложење „релевантне и довољне.

против међународног права односно оног корпуса кривичноправних норми који називамо међународним кривичним правом. Једна страна, која је превасходно под утицајем америчке школе која заговара готово апсолутну слободу говора, упорно негира могућност кажњавања говора мржње овом врстом кривичноправних норми. Њихов аргумент је у суштини заснован на чињеници да ријечи не могу да убију нити да директно угрозе било чију безбједност, те да због тога говор мржње не треба уопште санкционисати, а нарочито не правним нормама које обухватају најтежа кривична дјела позната модерној цивилизацији, односно геноцид, злочине против човјечности и ратне злочине. Друга страна инсистира на инкриминацији појединих облика говора мржње истичући да је вршење тако комплексних кривичних дјела какви су геноцид, ратни злочини и злочини против човјечности, готово немогуће без добро испланиране и извршене пропаганде мржње.¹²

Према Препоруци Комитета министара Савјета Европе, говор мржње је „сваки облик изражавања који шири, распирује, подстиче или правда расну мржњу, ксенофобију, антисемитизам или остале облике мржње засноване на нетолеранцији, укључујући ту и нетолерантност изражену у форми агресивног национализма и етноцентризма, дискриминације и непријатељства против мањина, миграната и особа са имигрантским поријеклом.”¹³

У том смислу, злочин из мржње, у појединим земљама јесте квалификовани облик свих кривичних дјела са елементима насиља. Суштинска пријетња изражавању мишљења са елементима говора мржње је у томе што порука која се оваквим изражавањем шаље грађанима, има за циљ да изазове одређене негативне посљедице по одређено лице, односно групу лица, у зависности од његовог/њиховог личног својства или припадности.

Говор мржње често се мијеша са идеолошким и политичким ставом или мишљењем. Зато се често идеолошки или политички став проглашава говором мржње и када он то заиста није. Идеолошки и политички различит став у демократском друштву је један од основних постулата демократије

12 Видан Хаџи – Видановић, Пропаганда мржње у Међународном кривичном праву, Ријечи и казна, Правни факултет Универзитета у Нотингему, стр.1.

13 Комитет министара Савјета Европе, *Препорука Р (97) 20 државама чланицама о говору мржње*, Препорука нарочито налаже да владе држава чланица треба да успоставе и одржавају цјеловит правни оквир који се састоји од грађанских, кривичних и управних правних одредбама о говору мржње, који омогућују државним и судским властима да у свим случајевима ускладе поштовање слободе с поштовањем људског достојанства и заштите угледа права других. У том циљу, владе држава чланица треба да размотре начине и средства како би:... на листу могућих „кривичних санкција за говор мржње додале и налог за обављање друштвено корисног рада; повећале могућност за „борбу против говора мржње кроз грађанско право дозвољавајући заинтересованим невладиним организацијама да поднесе грађанске тужбе омогућавајући одштету жртвама говора мржње” и омогућавајући судске одлуке које жртвама дају право на одговор или налажу исправке. Препорука налаже да владе државе чланица као и органи управе на националном, регионалном и локалном нивоу, али и државни службеници, имају посебну одговорност да се нарочито у „*медијима уздрже од изјаве које могу да се схвате као говор мржње или као говор који би могао да произведе ефекте оправдавања, ширења или подстицања расне мржње, ксенофобије и осталих облика дискриминације засноване на нетолеранцији*”.

под условом да тај став не подразумејева дискриминацију и позивање на насиље због одређених својстава личности или припадности групи.

У свим међународним документима који говоре о људским правима и слободама, а самим тим и о потреби борбе против расизма и расне дискриминације, говори се и о потреби спречавања „говора мржње”, јер „говор мржње” подстиче, оправдава или велича дискриминацију на основу поменутих разлика.¹⁴

Када је ријеч о систему заштите основних људских права у Босни и Херцеговини, Општим оквирним споразумом за мир у Босни и Херцеговини дате су основне садржине у 16 децидно побројаних међународних докумената, међу којима се, специфичношћу обавезујуће примјене, свакако издваја Конвенција. Конвенција се у Босни и Херцеговини директно примјењује и има примат над домаћим законодавством. Тиме се област заштите људских права, дајући јој посебну уставну снагу, те афирмацијом људских права и основних слобода, као и забраном дискриминације, према већ успостављеним начелима у наведеним и другим документима, јавља као нужна претпоставка развоја демократије и владавине права у Босни и Херцеговини.¹⁵ У складу са међународно прихваћеном категоризацијом људских права и основних слобода и Устав БиХ у члану II посебно набраја најважнија људска права и основне слободе, као и забрану дискриминације по било ком основу. Устав БиХ не дозвољава своју ревизију у дијелу који се тиче људских права и основних слобода.

...у погледу процесуирања

Из међународних докумената али и упоредног права, појма говора мржње, може се видјети шта је то злочин из мржње односно шта је суштина овог кривичног дјела. Злочин из мржње се најчешће одређује као „свако кривично дјело извршено из мржње” према неком лицу или групи лица на основу већ поменутих основа. Према томе, главна карактеристика злочина

¹⁴ Као најзначајније документе за заштиту људских права треба споменути: Повељу Уједињених нација која обавезује све чланице на „поштовање људских права и основних слобода за све, без разликовања расе, пола, језика или вјере”, затим, Универзална декларација о људским правима УН јамчи „слободу и једнакост у достојанству и правима, без обзира на „било какву разлику као што је раса, боја коже...”, Пакт о грађанским и политичким правима у коме се каже: «Законом ће се забранити свако заговарање националне, расне или вјерске мржње које представља подстицање на дискриминацију, непријатељство или насиље”. У Општем коментару бр. 11. који се односи на члан 20. Пакта додатно се појашњава да „члан 20. може потпуно ступити на снагу само ако постоји (национални) закон из којег је очито да су описана пропаганда и заговарање у супротности са јавном политиком, и ако постоје прикладне мјере санкционирања у случају кршења тог закона”. Основни документ УН у борби против расизма и дискриминације је Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације (1965) и Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода.

¹⁵ Ibidem (фуснота 8), види Устав БиХ, С.Савић, Република Српска послје Дејтона, Питања и проблеми правне природе, Бања Лука 1999.

из мржње је мотив да се неко кривично дјело изврши из мржње због одређених својстава жртве.

Кривично дјело јавног и непосредног позивања на вршење геноцида једини је „вербални деликт” који је изричито прописан у међународним инструментима и које је мање-више потпуно неспорно. Први пут је инкриминисано чланом III (ц) Конвенције о спречавању и кажњавању злочина геноцида из 1948, а потом и потврђено као посебно кривично дјело у статутима међународних кривичних трибунала за бившу Југославију и Руанду.¹⁶ Наиме, прва пресуда за јавно и непосредно позивање на геноцид донијета је пред Међународним трибуналом за Руанду у случају Акејесу, гдје је судско вијеће подробније објаснило елементе овог посебног кривичног дјела: „Директно и јавно позивање мора се дефинисати [...] као директно навођење учиниоца на вршење геноцида, било путем говора, повика или пријетњи изречених на јавним мјестима или јавним скуповима, било путем продаје, односно растурања писаног или штампаног материјала на јавним мјестима или јавним скуповима, било путем јавног истицања плаката и постера, било путем неког другог средства аудио-визуелне комуникације.” У овој дефиницији може се уочити неколико карактеристика злочина. Прво, позивање мора да буде усмјерено према навођењу на вршење одређеног дјела геноцида. Сходно томе, позивање мора да буде усмјерено против једне од четири групе заштићене од злочина геноцида (националне, етничке, расне или вјерске). Коначно, позивање мора да буде усмјерено ка навођењу на извршење дјела геноцида у сврху тоталног или дјелимичног уништења једне од горе наведених група. Из тога произлази да се позивање на вршење било ког другог дјела, које не спада у категорију дјела геноцида, не може третирати као кривично дјело директног и јавног позивања на геноцид. Двије суштинске компоненте овог злочина јесу јавност и директност. Испуњење услова директности представља значајну препреку у третирању свих облика говора мржње и пропаганде мржње као кривичног дјела јавног и директног позивања на геноцид... Директност подразумемијева да говор, односно други облици изражавања морају недвосмислено да позивају на извршење одређене радње извршења геноцида уз назначење циљне групе и упутство да је сврха извршења поменутих дјела физичко уништење конкретне циљне групе. Међутим, елемент директности није идентичан са појмом експлицитности. Директни елемент подстрекавања треба посматрати у светлу његовог културолошког и лингвистичког садржаја. То значи да одређени говор у некој земљи може да буде схваћен као ‘директан’, док у другој, у зависности од слушаца, таква перцепција може потпуно да изостане. Иако елемент директности није исто што и изричито помињање убијања и

¹⁶ Члан 4, став 3(ц) Статута МКТЈ и члан 2, став 3(ц) Статута МКТР) и чланом 25, ставом 3(е) Статута сталног Међународног кривичног суда; Често се погрешно тврди да је прву пресуду за вршење овог кривичног дела донио нирнбершки Међународни војни трибунал (МВТ) који је судио водећим нацистима по завршетку Другог свјетског рата и то у пресуди Јулијусу Штрајхеру, озлоглашеном власнику и уреднику антисемитског часописа «Јуришник». Ова тврдња није тачна, просто зато што у тренутку суђењу Штрајхеру ово дјело није ни постојало.

истребљивања припадника неке од заштићених група, он се не може поистоветити ни са уопштеним говором мржње. Међутим, са становишта права, пропаганда мржње ће бити оквалификована као подстрекавање једино у оној мјери у којој она експлицитно или имплицитно, али увијек на начин разумљив слушаоцима, позива на вршење геноцида. Јавно и непосредно позивање на геноцид је несвршено кривично дјело, односно не захтијева и фактичко извршење самог геноцида. Кривично дјело је учињено оног момента када су ријечи позивања на геноцид изговорене. Управо у томе и јесте разлика између овог конкретног кривичног дјела и подстрекавања као облика саучесништва које је примјенљиво на сва кривична дјела.¹⁷

Поред наведених судских инстанци у чијој је надлежности процесуирање поменутог дјела, такође, Европски суд за људска права у Стразбуру такође може, на основу забране дискриминације садржане у Европској конвенцији за заштиту људских права и основних слобода процесуирати „говор мржње” као облик расне дискриминације.

... у погледу упоредног права

У развијеним европским државама мјере које су усвојене у Савјету Европе спроводе се на националном нивоу. Њемачки кривични закон садржи прецизне одредбе против говора мржње па је тако кажњива свака дистрибуција пропагандног материјала „неуставних” организација као што су неонацистичке странке, употреба симбола таквих организација, позивање на мржњу и насиље против одредјених група, те ”одобравање, негирање или умањивање геноцида, скрнављене успомена на мртве.” У Великој Британији постоји низ закона којима се регулише и говор мржње и расизам. Закон о јавном реду забрањује вербално и свако друго насиље, „штампање и дистрибуцију материјала које подстиче на расну мржњу”. У Италији је Уставом забрањена фашистичка странка, а у неколико закона који се односе на ову област забрањено је ширење идеја које се заснивају на „расној мржњи и супериорности, и позивању на расну припадност.”¹⁸ У Француској су „кажњиви дискриминација, мржња и насиље на основу поријекла, правдање злочина против човјечности извршених у Другом свјетском рату од стране сила Осовине, ношење униформи и амблема који подсећају на личности одговорне за злочине против човјечности”. Француска која прописује најстрожије мјере против говора мржње предвиђа чак и забрану нејавних

17 Видан Хаџи – Видановић, Пропаганда мржње у међународном кривичном праву, Ријечи и казна, Правни факултет Универзитета у Нотингему, стр. 2.

18 (*European Commission against Racism and Intolerance: Legal Measures to Combat Racism and Intolerance in the Member States of the Council of Europe*, Strasbourg, 2002). С обзиром да и поред ових забрана неке странке користе расистичке поруке у јавној комуникацији ЕЦРИ је препоручио да се уведу и неке ад хок мере којима би се спречила употреба говора мржње. (*ECRI: Second Report on Italy*, Strasbourg, 23. Април 2002).

подстицања на дискриминацију, мржњу или расно насиље.¹⁹ У Хрватској је 2006. године измјенама Кривичног закона²⁰ уведен злочин из мржње као кривично дјело. Злочин мржње је квалификовани облик кривичног дјела почињено из мржње због припадности одређеној раси, због боје коже, пола, сексуалне оријентације, језика, вјере, политичког или другог увјерења, националног или социјалног поријекла, имовинског статуса, рођења, образовања, друштвеног положаја, животог доба, здравственог статуса или других особина.

Закључак

Основи проблеми код препознавања говора мржње као феномена у подстрекавању и ширењу дискриминације и насиља је опасност од задирања у слободу изражавања као основног људског права. Зато је потребно нагласити да под говор мржње не треба сврставати у идеолошки и политички различит став, клевету²¹ и увреду, која нема као мотив дискриминацију или позив на насиље против неке од заштићених група, критички став према власти, политичким партијама, јавним личностима и сличном који такође нема препознатљив мотив којим карактерише говор мржње (намјера да се подстиче на насиље и дискриминација).

У сваком случају и поред великог обиља правних прописа којима са директно или индиректно дефинишу елементи говора мржње у овој области је неопходно усклађивање закона са међународним документима. Основни проблем који критичари истичу против говора мржње је да говор мржње у основи ограничава слободу изражавања те да је у том смислу веома опасно користити га, јер ни најтежи говор мржње не може да начини такву штету какву може да произведе цензура и ограничавање слободе изражавања.

Свакако, рјешење може да се пронађе у притиску на државне органе да се прихвате вриједности које су дефинисане наведеним међународним документима које је и ова држава ратификовала и да се питање сузбијање говора, односно ријечи које задиру у права другог, измјести са терена који се назива право на став. Угледајући се на праксу горе поменутих европских земаља, доказ је да развијене демократске земље немају страх да забране друштвено штетне идеологије, нити да ће бити проглашени за антидемократе.

Како каже Џон Ким, „право појединца на слободно изражавање мишљења, а у контексту истог и право грађанина на објективну и потпуну инфор-

¹⁹ *Ibidem*

²⁰ Члан 89. став 3б. Казненог закона РХ (НН бр.10/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 11/03, 190/03, 105/04, 84/05, 71/06, 110/07 и 152/08)

²¹ *Ibidem*, (фуснота 14): Оба ентитета у БиХ су усвојило одвојене, иако у суштини истовјетне, законе о заштити од клевете, који су ту област дефинитивно декриминализовали и ову врсту суђења допустили искључиво у парничном поступку, дакле, нема више кривичних поступака ни казни новчаних или затворских за клевету или увреду

мацију, једна је страна медаље, на чијој другој страни се налази одговорност за јавно изговорену ријеч. Нема мудрости без слободе мисли, а јавне слободе нема без слободе говора: оно је право сваког човјека, докле год не повређује и не омета право другог; то је једина кочница која смије да га обуздава, једина граница за коју смије да зна.”

FREEDOM OF EXPRESSION ON THE BORDER BETWEEN THE RIGHT AND RESPONSIBILITY FOR PUBLIC STATEMENTS

Anita Kunić, B.Sc. in Law
Faculty of Security and Protection
Banja Luka

Summary

*It is through a theoretical approach that we consider the line between the right to freedom of expression and violation of other people's rights that may result from this very right. Freedom of expression is guaranteed up to the point when it violates the rights and freedoms of others, which implies that one is not allowed to violate other people's rights by exercising his or her own right. In this regard, we shall analyze the transition from the right to freedom of expression to responsibility for public statements, and remind of international and domestic provisions regulating this field, as well as look into the practice of European countries in this area. **Key words:** right to freedom of expression, right to freedom of thought, responsibility for public statements, hate speech, hate crime.*

НЕКИ ПРАВНИ АСПЕКТИ ГОВОРА МРЖЊЕ

Стручни чланак

УДК 316.647.3/.5:342.727

мр Невенко Враћеш, мајор
Оружане снаге БиХ
Бања Лука

Апстракт: Слобода мишљења и изражавања представљају темељне људске слободе. Као такве заштићене су различитим и многобројним правним актима међународног, регионалног и националног карактера. Кључно питање је, како обезбједити услове за афирмацију ових слобода с једне стране, те правно спријечити да оне постану инструмент злоупотребе, с друге стране. Проблем посебно добија на тежини у земљама неразвијених демократија, посткомунистичким и тоталитарним идеолошким системима, те мултиетничким друштвима у којима слобода говора често прераста у говор мржње усмјерен ка другим националностима. Говор мржње и националистичка реторика могу довести до озбиљних друштвених конфликта, па и ратова. С тога, правно регулисање ове материје има посебан значај.

Кључне ријечи: говор мржње, слобода говора, људска права, дискриминација и правни третмин говора мржње.

Уводна разматрања

Демократско друштво посвећује велику пажњу слободи мисли, изражавања и говора. Међутим, када нешто представља право онда то имплицира и одређену обавезу. У том смислу, слобода говора мора да буде у оквирима чињеничног изражавања и не може бити (зло) употријебљена да било коме

наноси душевну патњу, бол или било какву другу штету. Наиме, ништа није тако једноставно и лако употребљиво, а тако убојито као ријеч.

Говор или језик мржње издваја, понижава и вријеђа појединца приписујући му негативне особине као припаднику друштвене заједнице, групе или идеологије. С тога, извргавање особе руглу због расе, пола, нације, вјере, сексуалне оријентације, идеолошког опредјељења и сл., представља кривично дјело у законодавствима демократских система.

Нема прецизне и општеприхваћене међународне дефиниције говора мржње. Комитет министара Савјета Европе, у препоруци бр. 20/1997, која се односи на говор мржње, усагласио је, да се под термином „говор мржње” подразумијевају сви облици изражавања који шире, подстичу, промовишу или оправдавају мржњу међу расама, ксенофобију, антисемитизам или друге облике мржње засноване на нетолеранцији укључујући: нетолеранцију изражену кроз агресивни национализам, етноцентричност, дискриминацију или непријатељство према мањинама, имигрантима и људима имигрантског поријекла.

Говор мржње, у ширем смислу представља било какво позивање на насиље, мржњу и нетрпељивост, или њихово подстицање и распиривање, њихово оправдавање према припадницима одређене групе или јасно идентификованим појединцима управо зато што су припадници неке групе, било нпр. националне, религијске, родне, те због сексуалне оријентације или политичког опредјељења, односно било којег обиљежја на које они нису могли да утичу или су управо то одлучили да буду.

Међународно-правни положај говора мржње

У кровном документу УН-а, Повеља УН-а, у поглављу IX Међународна сарадња на економском и социјалном пољу, у члану 55., параграф под (ц), наводи да се чланице УН-а обавезују на поштовање људских права и темељних слобода за све, без разликовања расе, пола, језика и вјере.¹ Поред тога, Генерална скупштина УН-а, 1965. године усвојила је основни документ за борбу против расизма и нетолеранције под називом Међународна конвенција о укидању свих облика расне дискриминације.² Између осталог, овај документ пажњу посвећује говору мржње и расној дискриминацији. Потписивањем конвенције, државе потписнице осудиле су расну дискриминацију и у том погледу обавезале се на предузимање слиједећих мјера: (1) да неће проводити дискриминацију; (2) да неће спонзорисати, бранити или подржавати расну дискриминацију од стране било које особе или организације; (3) да ће извршити ревизију, измијенити или поништити све законе и прописе који узрокују или подстичу расну дискриминацију; (4) да ће за-

1 *Charter of the United Nations*, <http://www.un.org/en/documents/charter/>.

2 *International Convention on the Elimination of all Forms of Racial Discrimination*, <http://www2.ohchr.org/english/law/cerd.htm>.

бранити и искоријенити свим расположивим средствима расну дискриминацију од стране неке особе, групе или организације и (5) да ће подстицати интеграцију, развој и заштиту угрожених група на свим друштвеним, културним и другим подручјима. Истим документом, у члану 4., чланице се обавезују да ће самтрати кривичним дјелом свако ширење идеја засновано на расној надмоћности и мржњи, подстицање на расну дискриминацију, сваки акт насиља против било које расе или групе особа друге боје коже или етничког поријекла, као и пружање било какве помоћи расистичким активностима укључујући и њихово финансирање.

Општа декларација о људским правима и слободама³, члановима 1. и 2. свим људима гарантује слободу и једнакост у достојанству и правима, без обзира на било какву разлику као што је раса, боја коже, пол, језик, вјера, политичко или неко друго одређење, национално или друштвено поријекло, власништво, рођење или неки други статус.

Такође, Међународни пакт о грађанским и политичким правима,⁴ чланом 20. налаже свим потписницима да законом забране сваку ратну пропаганду, те било какво заговарање националне, расне или вјерске мржње која представља подстицање на дискриминацију, непријатељство или насиље. Истим документом, чланом 26. гарантује се једнака законска заштита од дискриминације. Надаље, организације које промовишу и подстичу на расну дискриминацију путем пропагандне активности прогласиће се незаконитим и њихов рад ће се забранити, а свако учешће у таквим организацијама сматраће се кривичним дјелом.

На европском подручју нужно је поменути основни документ Савјета Европе, под називом Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода⁵, усвојена 1950. године, којим се забрањује дискриминација. Прецизније члан 14. поменутог документа, гарантује уживање свих права и слобода наведених у конвенцији, без обзира на пол, расу, боју коже, језик, вјеру, политичко или било које друго одређење, национално или социјално поријекло, припадност националној мањини, имовину, рођење или било који други статус. Иста конвенција је током 2000. године допуњена Протоколом 12., којим су чланице додатно потврдиле потребу свеопште забране дискриминације, а посебно од стране јавних власти. Услијед честе употребе интернета као средства ширења расне, националне, вјерске и друге мржње, почетком 2003. године, Савјет Европе је усвојио и Додатни протокол Конвенције о компјутерском криминалу.

Међународни кривични судови као што су *ad hoc* Међународни кривични суд за бившу Југославију и Међународни кривични суд за Руанду те стални Међународни кривични суд у својим статутима третирају кривична дјела директно и јавно подстицање на дјело геноцида, те наређивање, олакша-

3 *The Universal Declaration of Human rights*, <http://www.un.org/en/documents/udhr/>.

4 *International Covenant on Civil and Political Rights*, <http://www2.ohchr.org/english/law/ccpr.htm>.

5 *Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/>.

вање, наговарање или подстицање на такав злочин који се догодио или је био планиран. На основу Члана 2. Статута Међународног кривичног суда за Руанду, кривичним дјелом сматра се и свако директно и јавно позивање на геноцид. Темељем наведене одредбе, овај суд је по први пут процесуирао говор мржње као ратни злочин, на начин да је два радијска и једног новинског руководиоца осудио на доживотни затвор, јер су путем својих медија свакодневно подстицали геноцид. Такав легитимитет посједује и Европски суд за људска права са сједиштем у Стразбуру, који користећи одредницу о забрани дискриминације у Европској повељи за људска права може процесуирати говор мржње као вид расне дискриминације.

Као примјер законски прецизног третирања говора мржње наводимо одредбе Закона о јавном информисању Републике Србије.⁶ Наиме, термин „говор мржње” јасно је изражен и садржан у одредбама закона чији члан 38. носи наслов „говор мржње”, а чланом 39. истог закона прописана је могућност подношења „тужбе због повреде забране говора мржње”, којом се може захтјевати забрана поновног објављивања информације и сл. Поред тога, на основу одредби Закона о јавном информисању, забрањено је објављивање идеја, информација и мишљења којима се подстиче дискриминација, мржња или насиље против лица или групе лица због њиховог припадања или неприпадања некој раси, вјери, нацији, етничкој групи, полу или због њихове сексуалне опредељености, без обзира на то да ли је објављивањем учињено кривично дјело.

Правни положај говора мржње у Босни и Херцеговини

Поред међународних докумената право на слободу изражавања, с једне стране, и забрану говора мржње, с друге стране, гарантује се уставима и законима демократских земаља. Када је у питању правни поредак Босне и Херцеговине, као и сва друга правна питања, и питање слободе изражавања те њено ограничавање нису јасно регулисани или су само дијелимично дефинисани. Наиме, комплексност и разубјеност правног система Босне и Херцеговине који обухвата неколико нивоа (државни – заједнички, ентитетски и кантонални), те стална потреба компромисних рјешења остављају траг и на ову област, упркос чињеници да је говор мржње присутан у Босни и Херцеговини на свим нивоима, почевши од политике гдје различити државни дужносници често користе погрдне ријечи које усмјеравају не само према припадницима друге нације већ и према политичким странкама различите оријентације, преко забавне сфере живота па све до индивидуалног нивоа, гдје велики број појединаца гаји расистичке предрасуде које јавно експонира.

Слобода изражавања и са њом повезана права као и ограничења предстаљају веома озбиљну не само друштвену већ и правну категорију о чему

⁶ Закон о јавном информисању, Службени гласник, бр. 43/2003.

говори и њихово уставно позиционирање. Тако, амерички Устав забрањује Конгресу и законодавној власти доношење закона који ограничавају слободу говора. Будући да слобода говора омогућава и говор мржње (*hate speech*), Америка је прва земља у чијој се правној теорији јавио и у пракси користио овај израз, који се потом раширио у Европи и цијелом свијету. Како се ради о негативној друштвеној појави са далекосежно штетним посљедицама, наметнула се потреба њеног законског позиционирања.

Устав Босне и Херцеговине у члану II „Људска права и слободе”, садржи четири става о људским правима и слободама и то: (1) људска права; (2) међународни стандарди; (3) набрајање права и (4) недискриминација, који најдиректније говоре о основним људским правима и слободама. Међутим, ради се о доста штуром и површном дефинисању веома осјетљиве уставне материје, тим више што је и сам Устав БиХ само дјелимично уредио и многа друга питања па и ово. О томе и свједочи скорашња пресуда Европског суда за људска права о неусклађености Устава БиХ са Европском конвенцијом за заштиту људских права и основних слобода.⁷

Устав Републике Српске, у тачки II „Људска права и слободе”, у члану 10. уређује да су Грађани Републике Српске равноправни у слободама, правима и дужностима, једнаки пред законом и уживају исту правну заштиту без обзира на расу, пол, језик, националну припадност, вјероисповијест, социјално поријекло, рођење, образовање, имовно стање, политичко и друго увјерење, друштвени положај или друго лично својство.⁸

Кривични закон Босне и Херцеговине у глави XV под називом: „Кривична дјела против слободе и права човјека и грађанина” под насловом: „Повреда равноправности човјека и грађанина, у члану 145. износи три става и то по слиједећем: Службена или одговорна особа у институцијама Босне и Херцеговине која на основу разлике у раси, боји коже, националној или етничкој припадности, вјероисповијести, политичком или другом увјерењу, полу, сексуалном одређењу, језику, образовању, друштвеном положају или социјалном поријеклу, ускрати или ограничи грађанска права утврђена Уставом Босне и Херцеговине, ратификованим међународним уговором, законом Босне и Херцеговине, другим прописом Босне и Херцеговине или општим актом Босне и Херцеговине, или која на основу ове разлике или припадности или којем другом положају даје појединцима неоправдане повластице или погодности, казниће се казном затвора од шест мјесеци до пет година. Истим чланом у ставовима 2. и 3. говори се равноправној употреби језика и писма и праву на запошљавање. Међутим, ни једном ријечи овдје се не помиње директно говор мржње.⁹

7 *Case of Sejdic and Finci v. Bosnia and Herzegovina*, (Applications nos. 27996/06 and 34836/06), Такође, види шире: *Извршење пресуда Европског суда за људска права у Стразбуру*, Лидија Лукина – Карајковић, Зборник Правног факултета у Загребу, 2003.

8 Члан 10. Устава Републике Српске, *Устав Републике Српске*, Пречишћени текст, Уставни суд РС, <http://www.ustavisud.org/>.

9 Члан 145. *Кривичног закона Босне и Херцеговине*, Службени гласник Босне и Херцеговине бр. 3/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06 и 32/07.

Кривични закон Републике Српске у глави седамнаест прописује Кривична дјела против слободе и права грађана. Тако, члан 162. прописује повреду равноправности грађана, те у ставу под 1. одређује казну затвора од три године за сваког ко на основу разлике у раси, боји коже, вјери, полу, језику, политичком или другом убјеђењу, полној усмјерености, националној или етничкој припадности, имовном стању, рођењу или социјалном поријеклу, образовању или друштвеном положају ускрати или ограничи слободу или право човјека утврђено Уставом, законом или ратификованим међународним уговором, или ко на основу ове разлике даје грађанима повластице или погодности, супротно Уставу, закону или ратификованом међународном уговору. Такође, иста казна предвиђена је и за дјело прогањања лица или организација због њиховог залагања за равноправност људи (став 2.). Ако дјело из става 1. и 2. овог члана учини службено лице злоупотребом службеног положаја или овлашћења, казниће се затвором од 6 мјесеци до 5 година.¹⁰

Чланом 180. Кривичног закона Републике Српске прописано је дјело: „Повреда слободе изражавања мисли” у коме се наводи да онај ко ускрати или ограничи слободу говора или јавног иступања, оснивања установа јавног информисања, слободу штампе или других средстава јавног информисања, казниће се новчаном казном или затвором до једне године. Иста казна предвиђа се и за лице које нареди или спроводи цензуру, новинару ускрати или ограничи приступ информацијама или слободу извјештавања, осим ако се не ради о државној, војној или службеној тајни.¹¹

Поред Устава и кривичног законодавства који не само посредно третирају говор мржње, у Босни и Херцеговини у оквиру Регулаторне агенције за медије постоји „Кодекс о емитовању радио–телевизијског програма”.¹² Кодекс о емитовању радио–телевизијског програма један је од ријетких докумената у БиХ који прецизно и недвосмислено регулише питање говора мржње. Према Кодексу, говор мржње јесте говор који има намјеру да понизи, застраши или подстакне на насиље или предрасуде против особа или групе на основу њиховог пола, расе, доби, националности, сексуалног опредељења, полне/родне оријентације, хендикепираности, моралних или политичких убјеђења, социјално–економског статуса или професије. Упркос томе, медијима и надлежним државним институцијама у Босни и Херцеговини недостаје јаснија стратегија за борбу против овог проблема. Нужно је поменути да је Закон о комуникацијама¹³, на нивоу БиХ доста начелан и не упушта се у поближе одређивање слободе говора и других с тим везаним појмовима, већ то делегира као обавезу Регулаторној агенцији за комуникације.

10 Члан 162. Кривичног закона Републике Српске, Службени гласник Републике Српске, број 49/2003.

11 *Ibid*, Члан 180.

12 Кодекс о емитовању радио – телевизијског програма, Службени гласник БиХ, бр. 20/2008.

13 Закон о комуникацијама, Службени гласник БиХ, бр. 31/03 и 57/06.

Закључак

Слобода говора и њена злоупотреба у правцу говора мржње представља изузетно осјетљиву друштвену и правну категорију. Подручје на којем живимо и искуства из скорашњих ратних сукоба указују на значај правног одређивања и регулисања ове области.

Велики број међународних владиних и невладиних организација, институција и других субјеката Међународног јавног права баве се проблематиком слободе говора са аспекта основне људске слободе, али и са аспекта њене злоупотребе. Као исход њиховог третмана постоји различит број конвенција, резолуција, декларација, препорука, саопштења и других аката углавном декларативног карактера. Пракса и стварно стање само потврђују њихову начелност и декларативност.

Када је у питању национално законодавство, готово све европске земље слободу говора третирају као уставну материју, а велики број њих у склопу кривичног права прописују и конкретизују кривично дјело говор мржње и с њим у вези одређене категорије.

Конкретно анализирајући Босну и Херцеговину, закључујемо да не постоји прецизан третман кривичног дјела говора мржње. Разлоге можемо само наслућивати, а свакако је да се они крећу у непостојању политичке воље да се прецизније правно детерминише ово дјело имајући у виду свакодневну злоупотребу слободе говора.

Међународно законодавство оличено у Међународним судовима правде сталног и привременог карактера, најексплицитније третира ову област за шта и постоје конкретне правне пресуде.

Пут ка европским интеграционим процесима налаже компатибилност домаћег законодавства са комунитарним правом те уставно и законско уређивање многобројних људских права и слобода, али и демократских инструмената за њихово ограничавање. Ограничавање људских права и слобода у циљу заштите националног и међународног правног поретка није нимало једноставно. Свакако да интеграције немају алтернативу или бар немају перспективну алтернативу.

Такође, није могуће изигравати спровођење ратификованих резолуција, не само због сталног мониторинга надлежних тијела и њихове брзе реакције, већ и због чињенице да се степен демократизације једне државе посматра кроз призму имплементације унутрашњих и међународних правних аката.

SOME LEGAL ASPECTS OF HATE SPEECH

Major Nevenko Vranješ, M.A.
Armed forces of BiH

Summary

Freedom of thought and freedom of expression are basis of human freedom. Those principles are protected by many different international, regional and national legal acts. The key question in that regard concerns the way of ensuring the existence of those freedoms, on the one hand, and how to impose some legal constraints aiming at preserving from their abuse, on the other hand. This problem has a particular importance in countries where democracy is considerably weak, in the post communist and former totalitarian political systems as well as in multiethnic societies in which freedom of speech can easily become hate speech oriented against other ethnic groups. Hate speech and nationalistic rhetoric are capable of provoking serious social conflicts and even wars. Therefore, the regulation of this issue has a particular importance within a legal system.

Key words: *hate speech, freedom of expression, human rights, discrimination and legal regulation of hate speech.*

КАКО ПРЕВАЗИЋИ ГОВОР МРЖЊЕ У МЕДИЈИМА

Кратак научни чланак

УДК 316.647.3/.5:659.2/.4

мр Сандра Сантрач
Музичка школа
Бања Лука

Апстракт: У овом раду су анализирана главна питања транзиције медија под утицајем глобализације као и говор мржње у њима. Медији су носили са собом и све битне одлике конкретног социо-економског система. Појавом мас медија ....

Увод

Распадом бивше Југославије и прекидом сукоба, многи еминентни културолози, социолози, филозофи као и универзитетски професори су у својим научним и стручним радовима описали улогу медија након сукоба и трагичних догађаја на овим просторима. Радови недвојбено указују да су медији имали једну од кључних и неетичких улога, у ширењу пропаганде и мржње у корист тадашњих политичких лидера.

Нажалост медији годинама настављају са истом реториком што је довело до забрињавајућег пораста говора мржње нарочито у БиХ медијима последњих година. Безброј примјера емитованих са електронских и штампаних медија, показује тенденцију пораста ТВ емисија и новинских текстова који драстично подстичу међуетничку мржњу. Захваљујући стилу писања, већина данашњих новинара, вокабуларом најприземнијег уличарског језика, отворено шири мржњу која је у перманентној ескалацији.

Током транзиције на овим просторима друштво је било суочено са бројним друштвеним и политичким потресима. Уочене су велике промјене и на

пољу културе. У медијима се много не дискутује о култури. Одсутне су промјене културних парадигми што се одразило и на медије. Са дискурсом културе одмах можемо да се надовежемо на дискурс медија. Објективно, на простору РС и БиХ усљед константних утицаја глобализације и економске кризе, је онемогућен озбиљнији социо-економски развој што је недвојбено утицало и на развој саме културе. С тога нас не треба изненадити поражавајућа ситуација у медијима на овим просторима који су са културолошког и социолошког становишта на веома ниском нивоу. Могли би се сложити са шаливом изреком која кружи међу новинарима: „Упитна је слобода медија у БиХ, али не и слобода говора мржње”. Опште је познато колико медији утичу на формирање представе о свијету и постају све ближи масовној публици захваљујући сензационалистичком приступу, одабиром тема са политичком позадином па све до лаке забаве. Појавом дигиталне технологије, средстава дифузије, комуникационих сателита кабловске ТВ-е, оптичке и рачунарске технологије, интерактивних медија и мултимедија, можемо замислити информативну трку у условима информативног „бомбардовања”. Некад су се сензационалистичке и трач новине називале „жутом штампом”. Данас су под утицајем глобализације ту функцију преузели таблоиди. Таблоиди и све савршенији електронски медији уводе револуционарност у информативни простор. Може се закључити да живимо у таблоидном друштву уједно окружени интернет конекцијама. Појавом ТВ и штампаним медијима на веб сајтовима, гледаоци и читаоци имају приступ информацијама и емисијама чије конзумирање не захтјева тачно вријеме. Корисници добијају велику дозу анонимности приступањем интернет страницама, што опет намеће питање могуће злоупотребе. Нису везани ТВ програмима а касно увече имају приступ штампаним медијима за сутрашње издање. На тај начин сустижемо нову еру информативног обиља информација приступних широкој публици корисника практично сваке минуте, на било којој тачки планете. Уједно улазимо у еру информациског друштва кориштењем информационих технологија. Међутим, поразна је чињеница да са порастом моћи медија не расте одговорност, а с њом етика, естетика и критика.

Улога и значај масовних медија

Масовни медији неког друштва обухватају организације чије производе конзумира масовна публика. Основна функција масовних медија је уз емитовање или штампање вијести је максимална комерцијализација ради ширења масовне забаве - културе као што су филм, ТВ серије, популарне књиге и музика. Може се закључити да је глобализација на овим просторима међу првима извршила утицај прије свега на масовне медије, одредивши стварање производње у овој индустрији по мјерилима и утицају Запада. Пошто је основна улога масовних медија стварање профита по западној матрици,

појављују се менаџери и маркетиншки стручњаци. Захваљујући њима ствара се моћна и масовна продукција коју неминовно прати и раније наведена комерцијализација у циљу стицања профита. То неминовно доводи до тога, да наведене масовне продукције стварају масовну културу, која утиче на одређивање нове културне вриједности те врши улогу уједначавања и смањења културних и друштвених разлика. Ове појаве стварају перцепције да је елитна култура на маргини друштва на овим просторима а посебно у БиХ, можда захваљујући томе што је Дејтонским уставом култура изостављена или сведена на маргину. Наиме у Анексу 8 се спомиње само очување националних споменика.

Масовни медији имају више функција који утичу на промјене у друштву. Поједини масовни медији поред функције производње забаве за „широке” масе, требало би да имају и функцију стварања јавног мишљења, критике, едукације, те доприноса привреди захваљујући рекламама. Утицај масовне културе би морао сносити и одређену социјалну одговорност. Међутим масовни медији у земљама транзиције нису дорасли својој улози у друштву. У земљама либералне демократије тржиште медија има саморегулаторни карактер који утиче на контролу медија. У земљама транзиције масовни медији који су прешли у приватно власништво су се морали одрећи своје основне задаће, јер су власници заинтересовани само за профит, што се углавном односи на електронске медије. Кад су штампани медији у питању њихова функција је да служе и сарађују са политичким системом на начин да ће транспарентно преносити информације у вези са темата од јавног интереса. Међутим, то у самој БиХ је доста упитно. Појава мас-медија, њихова функција и значај, показују колико они могу бити интересантни политичким елитама ради евентуалне потребе манипулисања масама.

Сљедећа значајна функција масовних медија је у циљу заштите права појединаца постављајући се према властима као корективни фактор. Уз производњу забаве за коју је заинтересована широка публика као и емитовањем рекламних порука, утиче на профит масовних медија што би требало да сачува њихову финансијску самосталност.

Медији у БиХ и говор мржње

На овим просторима почело се са приватизацијом медија увођењем нових законских рјешења која су се показала непрецизним и лошим. То је довело до пада њиховог квалитета. Закон је због одређених непрецизности допустио „новопеченим” власницима да отпуштају раднике и смањују плате. У закону није прецизиран ни обим улагања, обавезе унапређења квалитета рада, као и гаранција одређених обавеза према радницима. Ријетке медијске куће из иностранства које су учествовале у приватизацији медија у региону се донекле понашају коректно, захваљујући прије свега етици пословања у својим матичним државама. То се углавном дешава из разлога

што међу купцима нема много едукованих новинара или било кога из културне елите. Овакво стање у медијима задесиће многе медијске куће у БиХ, што ће неминовно довести до још већег пада квалитета који ће узроковати и пад културе изражавања. Приватизовањем медијских кућа од стране наведене структуре купаца је један од узрока пада етичности пораста говора мржње а у циљу дискредитације појединих личности из јавног и политичког живота. Овим појавама се пропуштају поједини нормативни елементи према којима би медији у складу са политиком требали промовисати национални социо-економски развој и културни идентитет на овим просторима. Посебно би требало обратити пажњу на питање развоја националне културе и језика. У супротном ће се десити да масовни медији умјесто свог корективног фактора у друштву, као и учешћа у социо-економским промјенама у друштву доживе пад квалитета и финансијске тешкоће. Ако медији раде професионално, имају одговорност према друштву и појединцу, помажу у развоју демократије и друштва уопште, то говори о цјелокупном стању у некој држави што би подигло кредибилитет културне и политичке елите.

Политички аналитичари ЕУ би из анализе стања таквих медија лако могли извући закључак о већем степену развоја демократије наше земље у транзицији.

Међутим, у случају БиХ карактеристично је да медији одражавају сложenu ситуацију због односа и дјеловања политичких елита на власти као и опозиционих политичких партија. Познато је да су због непревазиђених културних и вјерских разлика, те непомирљивих ставова подјелени и политичари, што је узрок подјеле медија, који су неприхваћени и оспоравани на овим просторима у зависности ком народу и ком ентитету припадају. То се посебно уочава у дјеловању јавних ТВ сервиса као и појединих штампаних медија.

Међутим, не може се избјећи утиску да је од потписивања Дејтонског споразума тзв. Међународна заједница наступала и дјеловала неуравнотежено према сва три већинска народа у БиХ. Не улазећи у разлоге таквог дјеловања, сматрамо да се западне земље не могу амнестирати од одговорности за све сложенију ситуацију у овој држави, која директно утиче и на уређивачку политику медија која допушта један суров и крајње некултуран говор мржње. Посљедице таквих уређивачких политика помажу у међуетничком ширењу мржње и све више удаљују ставове о организацији, функционисању државе те заједничког живота. Посебно су таквој ситуацији доприњели ОСЦЕ и ОХР, својим дјеловањем односно недјеловањем поготово у домену медија. Они су сматрали да је довољно основати РАК (Регулаторна агенција за комуникације БиХ) и да ће се ријешити развој и функционисање медија на професионалној и етичкој основи.

У недавном саопштењу ОСЦЕ је изјавио да са дубоком забринутости прати ситуацију у медијима, уз констатацију да се повећава политички притисак на медијске куће и агенције. Да је упитна слобода медија у БиХ, да се

континуирано подрива рад и независност РАК-а, уз оцјену да се не проводе најсавременији закони из домена медија.

Сматрамо да ово саопштење ОСЦЕ-а у вези слободе медија није у потпуности тачно. Према последњим подацима БиХ медији по слободи изражавања се налазе међу тридесет држава у свијету. Такође сматрамо да медији условно речено имају превише слободе прије свега захваљујући политичким менторима, јер несметано годинама блате, медијски разапињу, суде и кажњавају, поједине институције и личности, скоро без икакве одговорности.

Што се тиче политичких притисака на медије тешко је анализирати и оцјењивати колики је тај притисак и да ли је он у огромној несразмјери са европским стандардима. Те процјене су још теже из разлога на једну од већ поменутих функција медија која се састоји у контакту са Владом чији рад медији редовно прате. Због ситуације у медијима те начина изражавања може се закључити да су медији ипак под мањим или већим притиском владајуће елите и челника појединих партија. У западним земљама се појављују одређени захтјеви према медијима, али то је „са стилем” ради интереса државе.

На примјеру Француске Владе може се видјети њено често дискретно давање савјета медијима да се по питању о неким „врућим” темама прилагоде потребама власти, што су потврдили поједини француски новинари. На нашем примјеру таква упозорења медијима су скоро непотребна. У већини случајева поједини медији избјегавају да објаве информације за које знају да неће уживати наклоност државе.

Примјетно је да ОСЦЕ, ОХР, РАК и већина НГО нису реаговали на вишегодишње непримјерено и нетолерантно понашање одређених ТВ сервиса као и штампаних медија. Индикативно је да су се огласили пред будуће изборе у БиХ, упозоравајући на националистичке изјаве. Нису се до сада претјерано бавили дјеловањем и организацијом медијског простора макар савјетодавно, као и стварању предуслова да РАК може реаговати на све присутнији говор мржње у медијима.

Званична власт, челници политичких партија такође не реагују на појаве говора мржње у медијима осим ако нису они лично предмет напада што је крајње обесхрабрујуће узевши у обзир огроман утицај медија у БиХ. Ситуација је још озбиљнија ако се схвати да поједини медији без имало професионалних критерија, уз одсуство било каквих стандарда а камоли европских, од 90-тих година континуирано дају допринос ширењу мржње и насиља, са већим или мањим интензитетом. Зависно од интереса владајуће политичке елите, али и од интереса медија. Закључак је природан, захваљујући масовним медијима поред испуњавања стратешких циљева, центри политичке моћи, желе се одржати на власти, док опозиција користећи поједине медије жели доћи на власт. У тим жељама, вјешто се манипулише „широким” масама, помоћу презентовања чак истинитих догађаја и чињеница али које се „препакују” и износе јавности са вјештим „замјенама теза” вадећи их из

контекста. Устаљеним матрицама се постиже према потреби дозирање тензија и мржње, не остављајући грађанима никакве

дилеме да ли су вијести, колумне, анализе, истините или моралне. Уз наведене манипулације се даље по потреби додају примјерци из недавне ратне прошлости, негдје попраћене гуслама а негдје ћурлицима, тек толико да фолклором помогну подизање националистичких тензија. Таквим начином извјештавања, у последње вријеме медији иако нису директно учествовали у рату, могли би поново учествовати у припреми рата ако буду пратили политичке елите у случају таквог сценарија.

Морамо се сложити да би у том случају највећу одговорност сносила тзв. Међународна заједница из превасходно западних земаља.

Приједлог активности у циљу превазилажења говора мржње у БиХ медијима

Морали би почети од одговорности оних најјутицајнијих а то су несумњиво западне земље и њихове институције у БиХ. Зашто се изводи такав закључак? Челник ОХР-а господин Валентин Инцко, као и његови претходници су између осталог кориштењем непопуларних наметнутих рјешења, те кажњавањем политичких партија, личности из политичког али и културног миљеа, дефинитивно кршили све познате резолуције о људским правима. ОХР ће отићи у историју пропустивши прилику да, помогне на помирењу, увођењу демократије, релаксацији политичке ситуације те на приближавању политичких опција. У таквом окружењу медији би могли одрадити другу половину на доприносу у функционисању државе и ширењу демократије. ОХР је својим приступом добио некоректне политичаре и медије који су се окренули са општинских на своје властите интересе. Такво дјеловање је уносило политичку несигурност што је одбијало инвеститоре из иностранства. Људска права се крше и данас иако је БиХ у чланству Вијећа ЕУ и Савјета несталног члана Савјета безбједности УН-а, а то сигурно ни еминентни политички аналитичари не би могли објаснити. Како едуковати било кога у БиХ и приближити му принципе напредних либералних демократија ако се годинама присуствује правном насиљу и флагрантном кршењу људских права, сходно свим међународним документима о заштити људских права и слобода? Они који су нам требали помоћи у развијању демократије не можемо ни очекивати ни да нам помогну у едуковању медија и организације медијског простора.

Захваљујући неконструктивном, неуравнотеженом приступу свим народима у БиХ од стране међународне заједнице, ова држава је све удаљенија од помирења, конструктивне заједничке политике, све удаљенија од НАТО-а, од члана кандидата ЕУ, а велико је питање и добијања безвизног режима. Ово није политички трактат, то је само указивање на директне посљедице које утичу на политичке елите, а с тим директно на даљи говор мржње у

медијима. Новинари из БиХ ако и добију визе не могу путовати ради писања репортажа о томе како људи живе у уређеним државама, јер њихове матичне куће немају новац да их пошаљу на путовање. Иако би том приликом могли од колега са Запада добити додатна искуства и едукацију. Једном ријечи, без социо-економског развоја нема пораста политичке културе, културе уопште, а с тим ни развоја медија и подизања материјалне културе тих медија. Одсуством снажног политичког консензуса, нема снажног економског развоја без кога медији лако губе независност због недостатка материјалних и техничких средстава. Новинарска елита напушта своје медијске куће, а њихову улогу преузимају неискусни или недовољно едуковани новинари, из разлога што им је плата често 100 до 200 Еура.

У медијима, прије свега у таблоидима се не би смјело дозволити да се поједине личности и институције дискредитују, на један крајње неетичан и непрофесионалан начин. Професионални приступ подразумева истраживачко новинарство као врхунско. Али ако је неко и квалификован за тај посао, обично недостају средства. С тога се прибегава импровизацији и објављивању сензационалистичке непровјерене полуистине. Многе личности које су предмет интересовања медија имају неприлике у породици, губитке, са трауматским исходима. Када се чланци покажу некоректним и на ивици лажи, медији често остају некажњени.

Из наведених разлога би се требале увести одређене казнене мјере као и лакше остваривање одштетних захтјева пред судовима. У ту сврху треба усвојити адекватне законе, што ће опет показати да судство није реформисано, иако су га западне земље реформисале. Овакав приступ је неопходан јер РАК овакав какав јесте не функционише док је удружење новинара разједињено као све у држави, и једноставно не функционише, вјероватно због недостатка средстава. Казнене мјере сигурно не значе спречавање медијских слобода како неки аутори покушавају да представе такве идеје, то само значи да је друштво усвојило одређена правила која могу и требају довести до осјећаја етике, увођења културе у медијске куће, а што је најважније стварање осјећаја одговорности. У економски развијенијем друштву медији не би морали ради преживљавања и дизања гледаности или тиража да прибегавају сензационализму у случају недовољно провјерених информација из непоузданих извора.

У неким западним земљама са јаком либералном демократијом прибјегло се казним мјерама које пријете огромним одштетним захтјевима. Такође постоје и усвојене међународне декларације и правни оквири у циљу спречавања распривања национализма, расне мржње и мржње говора у медијима. Ако постоје такве норме, опет се намеће питање зашто нико не реагује на свакодневно присутан говор мржње у медијима код нас и ко би требао да реагује?

Противници покушаја увођења одговорности у медијима ће се позвати на препоруку Европског суда за људска права гдје се наводи да слободу говора не подразумева само информације или идеје које су општеприхваћене

и које се сматрају безбедним или безначајним, већ и на оне које вријеђају па чак „шокирају” или узнемирују људе, јер су то захтјеви плурализма и толеранције, без чега нема демократског друштва.

Апсолутно би се сви сложили са том препоруком, али је то једно велико „али”. Треба имати у виду да су новинари у земљама развијене демократије обично професионални, едуковани, имају средства за истраживачко новинарство, имају висок степен професионалне одговорности као и уредници, иако у својству корективног фактора у таквим друштвима и укажу на неку корумпирану особу, њихов рад је општедруштвено признат и цијењени су у свом друштву. Они одређене корумпирани, криминалне или несавјесне особе приближавају правди и с тим помажу свом правосудју.

Могли би се сложити да је и законодавцу тешко предложити закон са предлогом санкција, али морао би сарађивати са медијским елитама да би се донијели адекватни правни акти, јер је тешко одредити врсту и у коју сврху је настао говор мржње и како га санкционисати. У БиХ и јесте проблем одсуства комуникације и сарадње приликом доношења важних закона за друштво, или се консултују неадекватне особе или удружења.

Једна од дефиниција говора мржње је усвојена на Комитету министара Савјета Европе препоруком бр. 20 из 1997. год. Према наведеној препоруци сматра се да говор мржње подразумијева све облике изражавања који шире, промовишу, подстичу, или оправдавају мржњу међу расама, ксенофобију, антисемитизам или друге облике мржње засноване на нетолеранцији укључујући нетолеранцију изражену кроз агресивни национализам, етноцентричност, дискриминацију или непријатељство према мањинама, имигрантима и људима имигрантског поријекла.

Ако законодавац има искрену жељу и подршку Владе у вези приједлога закона којим би се санкционисали говори мржње у медијима, може користити наведену препоруку Савјета Европе, или Европску конвенцију о људским правима гдје се дозвољава увођење казних одредби ако је из пречег интереса.

Тај став потврђује Основна декларација о људским правима, гдје пише да свако има право на слободу изражавања (чл.19), а говор мржње се може тумачити као одговорност према заједници јер руши достојанство личности због лишавања права на развијање личности и уживање осталих права.

Законодавац би имао упориште приликом доношења казних мјера у случају говора мржње у медијима ако се позове на Међународни пакт о грађанским и политичким правима, гдје би указао на исти члан 19 али и на дио гдје међународна заједница посебну пажњу указује на говор мржње и пропагирањем рата, односно на позив на рат и то у (чл. 20):

1. да је свако пропагирање рата законом забрањено,
2. сваки позив на националну, расну или вјерску мржњу који представља подстицање на дискриминацију, непријатељство или насиље, законом забрањено.

Наравно да се наведени позиви могу и обично дешавају преко медија што су и показали догађаји 90-тих година.

Међународни суд у Хагу надлежан за ратне злочине почињене у Руанди, осудио позиве на оружане сукобе преко медија као ратни злочин.

Једно од могућих рјешења које би се могло осмислити и спровести у релативно кратком року је подузимање одређених активности за веће ангажовање власти у БиХ и НГО као и учешћу адекватних високошколских установа на додатној едукацији новинара али и уредника медијских кућа, односно менаџера, у циљу професионалног обављања послова.

Уз додатну едукацију уредника-менаџера и новинара би се могло увести и лиценцирање у смислу етичке способности за обављање професије. Са обзиром на честу појаву да уредник преузме и улогу менаџера, а поготово у медијским кућама гдје менаџери врше управљање има основа за увођење лиценци за обављање новинарских послова. Тим више што је лиценцирање менаџера уведено у западним земљама. Бављење професијом у медијима у основи мора садржавати потребу уважавања етике и одређеног кодекса приликом обављања задатака, приликом којих се појављују етичке дилеме током којих ће новинари морати донијети одлуку о оштећењу интереса своје матичне куће или неке личности која је предмет медијског интересовања.

У интересу смањења негативног дјеловања на читалачку и гледалачку публику и због интереса самих конзумента медија можда би се преко јавних ТВ сервиса могли едуковати и грађани. Ту едукацију би могле да помогну еминентни стручњаци и НГО својим дјеловањима, а све у циљу борбе против медијских манипулација. Грађани треба да се науче како да читају новине, објаснити им на који начин да гледају ТВ да не би били лако изманипулисани. Морали би обратити пажњу на форму у којој се пласирају медијске поруке, какви су распореди рубрика, изглед и значење наслова. Њима би могло помоћи да неки догађај или вијест треба упоредити из неколико различитих медија и извора. На тај начин би се грађани научили анализирању да би схватили да се иза медијског представљања стварности увијек крије интерес појединаца, група, био он идеолошки, политички психолошки или материјални. У суочавању са новом медијском силом у виду мас-медија против манипулација и обмана се мора борити из разлога што поједини медији врше утицај на насилничко понашање младих. Ова врста медија утиче и на обликовање мишљења како појединаца тако и група, као и промјену начина живота.

HOW TO OVERCOME HATE SPEECH IN THE MEDIA

Sandra Santrač, M.A.
School of music
Banja Luka

Summary

This paper researches and explains issues of media management, journalistic elite, cultural identity, and transition of media under the influence of globalization, and the relationship between the media and management. Media carry with them all important features of an actual socio-economic system. They influence general social relations in society, whose structure has inevitably generated culture and new management, first of all in mass media. The process of state transition conceptually assumes not only organizational structure of mass media but also systematically new position of management faced with great challenges in the construction of professional, responsible and economically stable mass media as well as information technologies. The paper explains the media culture which has through IT revolution led to core changes.

ЈЕЗИК КАО МЕДИЈ ГОВОРА МРЖЊЕ

Кратак научни чланак

УДК 316.344.3:316.647

Татјана Понорац
Факултет за безбједност и заштиту
Бања Лука

Апстракт: У раду се говори о језику као медију мржње. Језик је средство помоћу којег се преносе мисли, осјећања, емоције, ставови, воља, итд. Говор мржње користи језик као тољагу да би пренио своју (не)прикривену поруку. Саздан је од ријечи које су емотивно обојене у циљу наношења боли, увреде, омаловажавања, вријеђања. Језик је дјеловање, односно он није само произвољан скуп ријечи којима се нешто казује, већ конституише и лежи у основи самог дјела.

Кључне ријечи: језик, говор, говор мржње, ријечи, комуникација.

Да бисмо боље и јасније схватили појам „говор мржње”, неопходно је прије свега дефинисати сам појам „језик”. Међутим, дефинисати језик и није тако лако као што се чини на први поглед. Језик је нешто што већина људи узима здраво за готово. Ми отприлике сви имамо интуитивну представу шта је језик. Једна од најопштијих дефиниција је да је језик „систем симбола и правила помоћу којих комуницирамо.”¹ Симболи су појмови који означавају одређене ствари, док су ријечи, било писане или изговорене, симболи.

Предмет овог рада је језик као медиј говора мржње. Да би се објаснио овај концепт, битно је схватити функцију и улогу језика. Да ли језик утиче на начин на који мислимо или пак језик зависи од општих когнитивних

¹ Harley, Trevor A. 2008. *The Psychology of Language - From Data to Theory*, Psychology Press, New York, USA, стр. 5

фактора? То је питање на које није лако дати одговор. У својим ранијим посматрањима, бихевиористи су нпр. вјеровали да је мисао ништа друго до језик. То значи да су наше мисли довеле до појаве језика и да језик користи мисао да би се манифестовао. Мисао је прикривени говор. Према Вотсону (1913), мисаони процеси су ништа друго до моторне навике у ларинксу². Истина је да су мисао и језик повезани. Језик заиста јесте медиј на основу којег преносимо наше мисли, осјећања, размишљање, ставове, опредјељења, вољу, вјеровање, итд. То је средство које нам омогућава да кажемо оно што нам је на уму.

Говор мржње је било који облик комуникације којим се понижава нека особа на основу неких карактеристика као што су расна, религијска или сексуална оријентација, и сл. Да бисмо тачно схватили говор мржње, неопходно је истаћи да је говор радња, односно говорење је дјеловање, према теорији коју је увео Џ. Л. Остин у дјелу *Како обављати послове ријечима*³. Другим ријечима, када нешто кажемо у одређеном контексту средине и конвенције, на одређен начин ми заправо кроз чин говора радимо нешто. Као најбољи примјер можемо узети традиционалну церемонију вјенчања. Том приликом младенци пред Богом, попом, матичарем, гостима, једно другом изричу „узимам”, гдје тим чином говора дословно обављају радњу. Јер, само и искључиво само, према конвенцијама средине, младенци постају брачни пар уколико је ово њихово „узимам” изречено пред лицем које је овлаштено или сертификовано за обављање церемоније вјенчања. Ријечи које изричу матичар, поп или младенци нису само ријечи, јер религијске и друштвене праксе успостављају норме цјеловитости одређених говорних чинова наспрам других.

Говор мржње је заступљен у готово свим сферама нашег живота. Налазимо га у политици, образовању, науци, медијима, приватном и друштвеним животу, итд. Он подразумемијева просте, непристојне, вулгарне, погрдне, увредљиве и провокативне ријечи, тј. ријечи које саме по себи наносе повреду или имају за циљ нарушавање мира. Расистичке ријечи попут „црнчуга” и сл. честа су појава како на политичкој и друштвеној, тако и на медијској сцени. У америчкој савезној држави Охајо, 1960-их година, неколицина чланова Ку Клас Клана, предвођена Брандербургом, одржала је скуп на којем је запалила дрвени крст у знак протеста против раса које нису бијеле, истичући: „Црнчуге се требају вратити у Африку, а Јевреји у Јерусалим”⁴. Овакви и слични погрдни називи у себи носе сљедећу поруку: „због тога ко си и историјске позадине твога народа, твој живот и твоја личност су мање вриједни”. У овом случају, ријеч „црнчуга” има погрдно, односно понижавајуће значење, јер имплицира историјски контекст. Она се доводи у везу са ропством, насиљем, злостављањем, друштвеном инфериорношћу – однос-

2 lat. *larynx* – медицински термин за гркљан

3 Austin, John L. 1975. *How To Do Things With Words*, Second Edition, Harvard University Press, USA

4 Heymen, Steven J. 1996. *Hate Speech and the Constitution*, Volume 1, Routledge, New York, USA, стр. xi

но подразумејива подчињеност. Кроз вијекове Јевреји су одувјек били богати, на високим положајима, истицали себе као посебан народ, и као таквима често су им завидјели и били су доживљавани, а и данас се доживљавају, инфериорнима у очима свијета. Овакве и сличне ријечи индиректно имплицирају омаловажавање и подчињеност. Оне не само да вријеђају, већ указују да је нарушена и сигурност појединца, групе, па чак и народа, као и право да појединац вјерује да је сигуран. Сам говор нарушава ово право, а често нарушава и сам мир, уколико угрожава сигурност појединца. Иако постоји опште вјеровање да ријечи не наносе зло, оне у комбинацији са другим дјелима и околностима могу довести и до физичких напада. Језиком говора мржње ускраћено је признање датог појединца и илиструје се да он не посједује права које би говорник требало да поштује. Штавише, говорник њиме исказује непријатељство. Говор мржње може да доведе и до кршења обавеза појединаца једних према другим. На примјер, дерањем на другог на етничкој или расној основи „врати се одакле си дошао” директно се имплицира да је особа којој су ове ријечи упућене непожељна на одређеном радном мјесту или заједници. На овакан начин, говор мржње ускраћује статус других као чланова заједнице. Или пак, појмови „пол” и „род”, иако доста често неизмјенично кориштени, указују на постојање разлике између категорија *мушко* и *женско* с једне стране, и *мушки* тј. *мужеван* и *женски* тј. *женствен*⁵, с друге стране. Већина феминистичких теоретичара користи термин „род” гдје је значење ове ријечи више базирано на анатомској и физиолошкој разлици између мушкараца и жена (жене су те које имају физиолошку предиспозицију да рађају дјецу, а мушкарци немају). Појам „пол” је културолошки деноминатор ових физиолошких и анатомских разлика. Па тако, када се употребе у одређеном контексту, *жена* или *женско* за собом обично повлачи конвенционалну представу да су жене „емотивне”, „привидне”, „пасивне” и „попустљиве”. *Мушкарац* или *мушко* обично евоцира „разуман”, „чврст”, „агресиван” и „непопустљив”.

У овим и сличним примјерима видимо да језик служи као медиј да би се пренио говор мржње. Говор мржње подразумејива емотивно обојене ријечи упућене другом или другима у циљу наношења боли, вријеђања, емотивне патње и понижавања.

Ријечи су лијепе. Оне нам омогућавају да опишемо свијетове, преиспитамо сами себе и комуницирамо једни с другима. Међутим, ријечи нису увијек „само ријечи”, јер оне узрокују или конституишу дјело – понашање које може бити или продуктивно и добро или потчињавајуће, пуно мржње и злонамјерно.

5 Zingo, Martha T. 1998. *SEX/GENDER OUTSIDERS, HATE SPEECH, AND FREEDOM OF EXPRESSION – Can They Say that About me?*, Praeger Publishers, USA, стр. 7

Литература

1. Harley, Trevor A. 2008. *The Psychology of Language - From Data to Theory*, 2008 Psychology Press, New York, USA
2. Zingo, Martha T. 2008. *SEX/GENDER OUTSIDERS, HATE SPEECH, AND FREEDOM OF EXPRESSION - Can They Say that About me?*, Praeger Publishers, USA
3. Austin, John L. 1975. *How To Do Things With Words*, Second Edition, Harvard University Press, USA
4. Heymen, Steven J. 1996. *Hate Speech and the Constitution, Volume 1*, Routledge, New York, USA
5. Wolfson, Nicholas. 1997. *HATE SPEECH, SEX SPEECH, FREE SPEECH*, Praeger Publishers, USA
6. Gelber, Katharine. 2002. *Speaking Back: The free speech versus hate speech debate*, John Benjamins B.V., USA
7. Cortese, Anthony Joseph Paul. 2006. *Opposing Hate Speech*, Praeger Publishers, USA
8. Heumann, Milton; Church, W. Thomas. 1997. *Hate Speech On Campus: CASES, CASE STUDIES, AND COMMENTARY*, Northeastern University Press, USA
9. http://en.wikipedia.org/wiki/Hate_speech

LANGUAGE AS THE MEDIUM OF HATE SPEECH

Tatjana Ponorac
Faculty of Security and Protection
Banjaluka

Summary

The focus of this paper is that language represents the medium of hate speech. Language is used to express thoughts, emotions, feelings, opinions, will, etc. Hate speech uses language as a means to convey (hidden) open message. It consists of emotionally colored words used to inflict pain, insult, derogate, offend, etc. Language is action, i.e. it is not just a sum of words used to express something, but it also constitutes and is the basis of the action itself.

Key words: *language, speech, hate speech, words, communication.*

ПРОБЛЕМИ ЦИВИЛНОГ ДРУШТВА И ИЗВОРИ НЕТОЛЕРАНЦИЈЕ И НЕТРПЕЉИВОСТИ

Стручни чланак

УДК 341.1/.8:316.647.3/.5

Нада Пејновић
Министарство локалне управе и самоуправе
Бања Лука

Апстракт: Овај рад обухвата свеобухватну и мултидисциплинарну анализу информација која ће на крају дати доста прецизну слику стања како политичког естаблишмента тако и цивилног друштва, посредно указати на изворе националног и вјерског насиља, нетолеранције и дискриминације данашњице, те на тај начин отворити дискусију и размјену мишљења у циљу изналажења најпрактичнијих и најефикаснијих рјешења. Разлог за такав став је чињеница да смо се сви мање више стопили у свеопште сивило истог размишљања и климања главом.

Међународни стандарди јачања цивилног друштва

Пуноправним чланством у Савјету Европе¹ 2002. године Босна и Херцеговина непримјетно је ступила процес уласка у европске интеграције у оном дијелу који не регулише комунитарно право. Савјет Европе као најстарија европска институција потписала је Споразум о сарадњи са Европском

¹ Током другог самита у Страсбоургу у октобру 1997. године шефови држава и влада усвојили су акциони план јачања рада Савјета Европе у четири области и то: демократија и људска права, социјална кохезија, сигурност грађана и демократске вриједности и културна разноврсност.

унијом², у ком је јасно дефинисано да су: људска права и основне слободе; владавина права; сарадња у области законодавства и сучељавање са новим изазовима; демократија и добра управа; демократска стабилност; међукултурни дијалог и културна различитост; образовање, питања младих и промоција контаката, те социјална кохезија дијељене надлежности ове две институције и кључне тачке њихове сарадње.

У том Споразуму јасно је дефинисано да ће у области људских права и основних слобода бити обезбјеђена кохерентност законодавства Заједнице и Европске уније са релевантним конвенцијама и препорукама Савјета Европе, те да то неће спречавати законодавство Заједнице и Европске уније да обезбјеђи снажнију заштиту горе наведених вриједности.

Такође, неопходно је навести да се истовремено, а у складу са потребама, користе два термина и то: „цивилно друштво” - термин који обухвата све видове удруживања одређених интересних група грађана, како формалне тако и неформалне, и „невладине организације, односно удружења грађана” термин који обухвата све организације физичких и правних лица регистрованих у складу са законом.

Чињеница је да данас готово нема подручја друштвеног дјеловања у ком организације цивилног друштва немају истакнуту улогу у формулисању и провођењу јавних политика (изградња правне државе, сузбијање незапослености и сиромаштва, одрживи развој, регионални развој, промоција волонтерског рада, социјална инклузија, родна равноправност, заштита мањина, заштита човјекове околине, борба против корупције, образовање, култура, аматерски спорт, добросусједска сарадња, евроинтеграције итд.)

Примјери добре сарадње власти и организација цивилног друштва

Веома добра искуства из Републике Хрватске показују да је ангажовање организација цивилног друштва од вишеструке користи како за кориснике њихових услуга, тако и за саму државу.

Министарство обитељи, бранитеља и међугенерациске солидарности Републике Хрватске задњих неколико година има веома развијену сарадњу са организацијама цивилног друштва. Тако је 2004. године заједно са организацијама цивилног друштва то Министарство покренуло пројекат „Дневни боравак и помоћ у кући” на различитим нивоима власти. Овим пројектом се пружају услуге грађанима старије доби са жељом да позитивно утичу на квалитет живота старијег становништва, подстакну њихову поновну социјализацију, спријече дискриминацију и осјећај запостављености од друштва и усамљености итд. Финансирање се врши из државног буџета док 10% средстава обезбјеђује локална заједница. На крају су локалне заједнице временом почеле издвајати све више средстава како би програм обухватио

² CM(2007)74, Memorandum of Understanding between the Council of Europe and the European Union, 11. мај 2007. године.

већи број корисника и допринио бољем квалитету програма. Интересантно је да социјално-друштвени статус не утиче на кориснике овог програма, него се сви корисници третирају на исти начин, без обзира на њихова мјесечна примања.

Пракса је показала да је много практичније и ефикасније ангажовати организације цивилног друштва умјесто државних тимова управо због флексибилности организација цивилног друштва и њихове могућности да додатно осигурају средства за те програме од других донатора па тиме додатно доприносе броју укључених корисника, квалитету и дужем трајању пројекта. Искуства министарства су да организације цивилног друштва у области пружања услуга могу направити исто што и држава само брже и квалитетније, због флексибилније међусекторске повезаности, специјалистичких знања и флексибилнијих рјешења приликом превазилажења проблема на терену. Наиме, приликом евалуација овог програма организације цивилног друштва су се показале као најбољи партнер за провођење ових пројеката управо због знања које посједују у области писања пројеката, вођења буџета, управљања пројектним циклусом и прикупљању средстава. Уговори се са организације цивилног друштва потписују на годину дана али тенденција је да се потписују вишегодишњи уговори како би се осигурала стабилност организација цивилног друштва.

Други свијетао примјер добре сарадње у Републици Српској а и Босни и Херцеговини су сигурне куће које пружају уточиште жртвама породичног насиља. Хтјели ми то признати или не, у великој већини случајева, живимо у таквом друштву које ће увијек наћи оправдање за насилника, а жртву јавно стигматизовати и дискриминисати у животу заједнице, налазећи оправдање да је требала знати за кога се удаје, што није отишла итд. Наравно, уз велике напоре и свакодневну борбу што са системом што са цјелокупном јавношћу Центар Владе Републике Српске за равноправност полова и широк дијапазон удружења жена у Републици Српској направили су велик искорак у подизању свијести о томе шта жртве преживљавају, која су њихова ограничења, како заједница реагује на случајеве насиља и сл.

Као што видимо из наведених примјера, помака има, цивилно друштво заједно са институцијама се може и зна организовати како би превазишло неке друштвене девијације и проблеме, али када дођемо до неких осјетљивијих питања као што су вјерска, расна и политичка нетрпељивост, организованост изостане. Нажалост, још увијек смо у фази када мањина терорише већину и крајње је вријеме да се однос снага промијени.

Проблеми са којима се суочавају организације цивилног друштва у Републици Српској и Босни и Херцеговини

Проблеми са којима се организације цивилног друштва суочавају су интерне и екстерне природе. Интерну природу проблема обухватају њихова

међусобна фрагментираност, недостатак културе дијалога у рјешавању неких кључних проблема, зависност од донатора или чак представника власти, неке организације се више баве политиканством него рјешавањем проблема грађана, медији нису заинтересовани за рад организација које заиста имају завидне резултате на терену итд. Ти интерни проблеми се рефлектују на екстерном нивоу тако да се слика невладиних професионалних и профитабилних организација које примају огромна донаторска средства и имају потпуно погрешан приступ рјешавању проблема, пресликава на цјелокупан цивилни сектор. Велика већина представника власти не схвата обим и структуру цивилног друштва.

Босном и Херцеговином је, умјесто економије, привредног развоја и економских међународних односа завладала политика, која је већ увелико прешла у сферу друштвеног инжињеринга индоктринацијом широких друштвених маса путем јавних медија пласирајући увијек исте информације као што су: дневно политичка препуцавања на релацији Бања Лука-Сарајево-Мостар, неуспјела приватизација и црна хроника.

Умјесто доношења законских олакшица, подстицања развоја социјалног предузетништва, пројектног и транспарентног финансирања цивилног друштва и на тај начин изграђивања конструктивне конкуренције, финансирање се своди на „ти мени, ја теби“, јавне конкурсе и сл. Ако је само економски независан човјек заиста слободан човјек, како онда можемо говорити о независности цивилног друштва, ако могу да их уцјењују чак и са отказивањем пословног простора или додјелом финансијских средстава.

Исто тако, цивилно друштво би могло итеткако помоћи у дизању свијести и провођењу кампање „Сви различити, а сви једнаки“ Савјета Европе, али и за то су потребна финансијска средства, мобилисање волонтера, логистичка подршка, опрема и сл. Такође, ако би се случајно удружења цивилног друштва подигла против националног и вјерског насиља, нетолеранције и дискриминације, скоро је извјесно да би их неистомишљеници прогласили политички оријентисаним организацијама, уништили би им кредибилитет, а то никоме није потребно. Скоро смо имали случај обиљежавања годишњице страдалих у источном дијелу Републике Српске, а припаднице једног удружења жена су нашле за сходно да организују превоз својих чланица са жељом да им одрже „Историјски час“. Сва срећа па се то није десило. Овакво понашање је била класична провокација и подстрек на међунационалне тензије. Жао ми је што је неопходно навести овај примјер, али то је школски примјер на који начин се све манипулише одређеним дијеловима цивилног друштва у Босни и Херцеговини. Озбиљни представници цивилног друштва и озбиљне организације цивилног друштва једноставно не желе и неће тек тако олако укаљати свој кредибилитет и муком изграђено име у друштву, па макар се радило о толеранцији, култури дијалога, промовисању различитости и свим облицима филантропије.

Извори вјерске и националне нетрпељивости и нетолеранције

Велику улогу у увјерској и националној нетрпељивости и нетолеранцији, хтјели ми то признати или не, на ове просторе уноси дијаспора, која је избјегла за вријеме немилих дешавања и која је потпуно изгубила осјећај за реалност. Наиме, за вријеме годишњих одмора које проводе овдје, веома често знају провоцирати локално становништво, њихови гласови на изборима доносе превагу приликом одмјеравања политичких снага и на тај начин баш ти људи који су изгубили нит са стварношћу одређују људима који живе на овим просторима како ће живјети идуће четири године. А они су итекако велики представници цивилног друштва, који би требали и морали бити први на бранику филантропије.

Умјесто тога на великој већини Интернет страница, односно дискусија и рецимо Facebook-а, видимо ставове и интересних група представника из дијаспоре које су све само не мирољубиве и толерантне. Ти исти људи имају искривљену слику о стварности и таквој слици уче своје младе нараштаје те онда ни не чуди чињеница да је све већи и већи јаз између становника Републике Српске и Босне и Херцеговине и лица која су отишла у треће земље, тамо се асимиловали и ријешили сва животна питања. Ти исти људи се не мисле вратити али си узимају за право да одређују која ће политичка опција овдје бити на власти или ширити вјерску и националну нетрпељивост путем Интернета. Као један од блажих примјера навешћу једну веома карактеристичну групу, а која не спада у ону најгору: „Да сељацима у Бањој Луци свијетле очи, била би свјетлија од Лас Вегаса.”

Ни у страним медијима слика није ништа боља. Довољно је отићи на интернет странице *Дејли Телеграфа*, *Дејли Мејла*, и сл. или на страним електронским медијима погледати прилоге о Босни и Херцеговини и да се након прочитаног текста или одгледаног прилога запитате да ли ти људи заиста причају о мјесту и држави у којој живимо. Да ли онда треба говорити о донаторима који свесрдно искориштавају те информације и улажу средства у пројекте који се проводе на овим просторима, а који више мање не мијењају стање на боље, него га само још више погоршавају, обезбјеђујући тим донаторима поврат силних средстава у њихове џепове (путем администрација рачуна, плата консултаната, екстерног мониторинга и евалуације пројекта...)?

Једино логично рјешење за овај проблем је успостава лобистичких невладиних организација које би се повезале са сродним организацијама из окружења и иностранства, како би подијелили информације и искуства, промовисали добре стране Републике Српске и Босне и Херцеговине у свијету и на тај начин поправили свеопшту умјетно створену медијску слику о хаосу који влада овом државом.

Закључак

Прије ових немилих ратних дешавања, Босна и Херцеговина, као уставотворни дио Социјалистичке Федеративне Републике Југославије била је синоним и оличење отвореног друштва, гостопримства и једнакости. Ратом уништена инфраструктура може се реконструисати, обновити или поново изградити за неколико година, демографска помјерања и мијењање свијести траје деценијама и генерацијама.

У изграђивању свијести о толеранцији и једнакости и у циљу успостављања што веће критичне масе која ће политици али исто тако и девијантном друштвеном понашању рећи „сад је доста”, неопходно је да цивилно друштво успостави своју свеобухватну мрежу, умреженост у оквиру одређених области, међусекторску сарадњу, Кодекс части цивилног друштва, Суд части цивилног друштва те на тај начин проведе институционализацију ове области и постане једнакоправан и озбиљан партнер свим нивоима власти и међународној заједници такође.

Сада, скоро више од 15 година поново учимо шта смо некада били - једно друштво које постоји на задовољство и добробит свих, да знамо да будемо као један и у добру и у злу, и да је најважније од свега да, без обзира колико је то тешко, у свакој ситуацији будемо само и једино људи.

PROBLEMS OF CIVILIZED SOCIETY AND SOURCES OF INTOLERANCE AND BIGOTRY

Nada Pejnović
Ministry of local administration and self-
administration
Banja Luka

Summary

This paper includes a comprehensive and multidisciplinary analysis of information that will in the end give an accurate picture of the situation of the political establishment and civil society, and point to the sources of national and religious violence, intolerance and discrimination of today, and thus open a discussion and exchange of opinions for the purpose of finding the most practical and efficient solutions. The reason for this attitude is the fact that we are all more or less part of the apparatus of general thinking and nodding of heads.

УПУТСТВО АУТОРИМА

Теоријско- стручни зборник радова објављује научне чланке (оригиналан научни рад, прегледни рад, кратко или предходно саопштење, научна критика – односно полемика), и стручне чланке (стручни рад, информативни прилог, прикази) итд. и то на српском и енглеском језику. Сви радови подлијежу анонимној рецензији. Редакција се обавезује да ће један примјерак рецензираног рада са примједбама рецензентата благовремено послати ауторима на исправке.

Припрема рукописа за штампу је веома важна, зато молимо ауторе и наше сараднике да се придржавају свих упутстава:

- рукопис треба припремити рачунарски у новинском прореду величине слова 12 тачака, типа слова Times New Roman у ћириличном кодном распореду (не у такозваном YUSCII кодном распореду);
- наслов чланка треба да буде јасан, сажет, да се из њега види основна мисао водиља о којој се расправља;
- уз наслов чланка треба да се наведе име и презиме аутора, научни и стручни степен, научно – наставно, научно – истраживачко, научно или стручно звање, пуни назив установе у којој аутор ради, назив радног мјеста и категоризација чланка: научни чланци (оригиналан научни рад, прегледни рад, кратко или предходно саопштење, научна критика – односно полемика), и стручни чланци (стручни рад, информативни прилог, прикази) итд.;
- уз чланак треба бити приложен апстракт, који треба да садржи кратак пресјек садржаја о којем ће се говорити, као и циљ рада (на српском и енглеском језику);
- текст треба бити лекторски обрађен;
- обим рада треба бити до 10 (десет) куцаних страница;
- рукопис треба предати у два једнака оригинална примјерка, као и у електронском облику.

Редакција часописа има право избора радова и прилога, а у обзир долазе само они текстови који дотад нигдје нису били објављени.